

**12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBE DÖNEMİNDE CUMHURİYET,
HÜRRİYET VE TERCÜMAN GAZETELERİNDEKİ
SANSÜR / OTO-SANSÜR UYGULAMALARI**

HÜREYYE ÖZDEMİR

MART 2018

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBE DÖNEMİNDE CUMHURİYET,
HÜRRİYET VE TERCÜMAN GAZETELERİNDEKİ
SANSÜR / OTO-SANSÜR UYGULAMALARI**

HÜREYYE ÖZDEMİR

MART 2018

Tez Başlığı: 12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sansür / Oto-Sansür Uygulamaları

Tezi Hazırlayan: Hüreyye ÖZDEMİR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

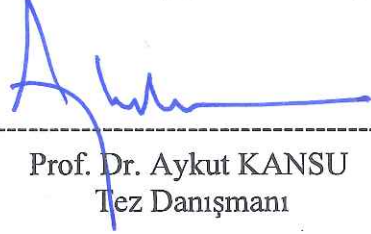
Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Tanel DEMİREL
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

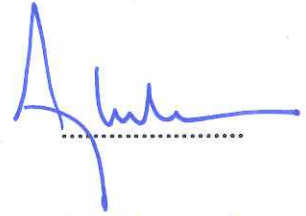

Prof. Dr. Aykut KANSU
Tez Danışmanı

Tez sınav Tarihi: 14.03.2018

Tez Jüri Üyeleri:

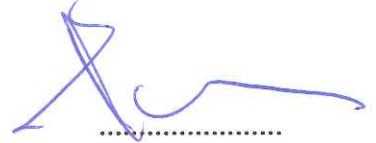
Prof. Dr. Aykut KANSU (Çankaya Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet OKYAYUZ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Yard. Doç. Dr. İlker KILIÇ (Çankaya Üniversitesi)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallarını gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı Soyadı: Hüreyye ÖZDEMİR

İmzası :

Tarih : Mart 2018

ÖZET

12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman
Gazetelerindeki Sansür / Oto-Sansür Uygulamaları

ÖZDEMİR, Hüreyye

Yüksek Lisans Tezi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Aykut KANSU

Ortak Tez Yöneticisi:

Mart 2018, 367 sayfa

Araştırmada, 12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 arası istisna rejimi döneminde, iktidar ve medya arasındaki ilişki incelenirken, sansür uygulamalarıyla basındaki eğilimler ele alınarak, basın çalışanlarının 12 Eylül darbesini farklı yöntemlerle nasıl meşrulaştırdığı üzerinde durulmaktadır. Araştırma için dönemin üç gazetesi seçilmiştir. Bu gazetelerde çalışan ve özellikle o döneme tanıklık eden yazarlarla yapılan söyleşilerin karşılaştırmalı analizi ve seçilen iki “Örnek olayın” medyada konumlanmaları ile sansür ve oto-sansür durumu saptanmaktadır. Basın, askeri rejimin ideolojisine yakın tutum içinde darbe öncesi, demokratik yönetimin teminatı olan parlamento ve bağımsız bir hukuk düzeni içinde bürokrasinin işletilmesinden sorumlu politikacıları olumsuz göstererek, 12 Eylül darbesi gerekçelendirilmiştir. 12 Eylül yöneticileri, sıkıyönetim düzeni içinde, güçlerinin meşrulaştırmasını sağlayarak, Türkiye’deki “hukuk” sistemini tamamen ortadan kaldırmış, yerine kendi “istisna yasasını” kurmuşlardır. Komutanların, toplumsal yaşamda demokratik tartışmayı kısıtlayarak istisna hali içinde geliştirdikleri sansür uygulamalarının günümüze dek sürdüğünü gözlemlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül 1980, askeri darbe, demokrasi, meşrulaştırma, iktidar, basın / medya, sansür, oto-sansür, Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman.

ABSTRACT

Censorship and Self-Censorship Applications in Cumhuriyet, Hürriyet and Tercüman
Newspapers During The Military Coup of September 12, 1980

ÖZDEMİR, Hüreyye

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences, Political Science Department

Advisor: Prof. Dr. Aykut KANSU

Co-advisor:

March 2018, 367 pages

In the study, while examining the relationship between power and the media in the exceptional regime period of September 12, 1980-November 6, 1983, the focus is on how media employees legitimized the September 12 coup with different methods of censorship practices. Three newspapers in that period were selected for the study. Censorship and self-censorship are identified through comparative analysis of interviews with authors working in these newspapers, especially those providing testimonies, and positioning of two selected "case studies" in the media. The press has justified the September 12 coup d'etat by denouncing politicians responsible for the operation of the bureaucracy before the coup, the parliament which is the assurance of the democratic administration, and the independence of the bureaucracy, in a position close to the ideology of the military regime. The coup leaders, under martial law, completely eliminated the "legal" system in Turkey by allowing the legitimation of power, establishing in its place "the law of exception." It can be observed that by limiting the democratic debate in social life the censorship practices that the commanders developed in the exceptional time still prevail to the present time.

Key Words: 12th September 1980, military coup, democracy, legitimization, press/media, power, censorship, self-censorship, Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman.

“Aileme”

TEŞEKKÜR

Akademik çalışmamın her safhasında beni desteklemiş olan danışman hocam Prof. Dr. Aykut Kansu'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Tez jürimde yer alan Mehmet Okyayuz ve İlker Kılıç hocalara teşekkür ederim. Sözlü basın tarihi incelememde Orhan Erinç, Işık Kansu, Faruk Bildirici, Yalçın Doğan, Yavuz Donat, Hasan Cemal, Oktay Ekşi ve Fikret Ercan'a görüşmem sırasında beni gazetecilerin ve haberlerin dolaştığı ofislerinde konuk ederek, tanık oldukları darbe dönemine ilişkin aktarmış oldukları bilgileri kaynağından alarak tezimde bilgi üretmeme yaptıkları katkılarından ötürü minnettarım.

İki değişik göz tarafından yapılan düzeltmelerden sonra metne yapmış olduğum ekleme ve çıkarmalarla birlikte nihai metni en ince ayrıntısına kadar okuyup Türkçe anlatım konusunda titizlikle gerekli düzeltmeleri yapan, tezin akıcı bir şekilde okunabilir hale gelmesinde en büyük katkıyı yapmalarından ötürü Sündüz Bayzin Özdemir ve Av. Mustafa Atalay'a burada teşekkürlerimi iletmeyi bir borç biliyorum.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden arkadaşım Eminegül Karababa'ya çalışmalarım sırasında her kurgumda başvurdum. Heyecanımı tetiklediği ve beni motive ettiği için sonsuz teşekkürler. Eda Ağaşçıoğlu ve Sema Büyük'e destekleri için teşekkür ederim. Ayrıca, araştırmamda yerli ve yabancı basın taramalarımnda rehberliklerini esirgemeyen, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane çalışanlarına emekleri için teşekkür ederim.

Hüreye ÖZDEMİR

Ankara, 2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN DİLEKÇE.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLOLAR.....	xii
ŞEKİLLER.....	xiii
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ, DEMOKRASİYE VURULAN DARBE VE DİKTA YÖNETİMİ (1980-1983)

1.1. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ.....	9
1.2. DEMOKRASİYE VURULAN DARBE VE DİKTA YÖNETİMİ (1980-1983).....	10
1.2.1. 1402 SAYILI SIKIYÖNETİM KANUNU DEĞİŞİKLİĞİ.....	16
1.2.2. 24 OCAK KARARLARI VE BASIN.....	19
1.2.3. 1982 ANAYASASI'NIN KABULÜ.....	26
1.2.3.1. Anayasada Basın Özgürlüğünün Yeri.....	31
1.2.4. 6175 SAYILI OLAĞANÜSTÜ HAL KANUNU İLE BASINA YAPILAN SINIRLAMALAR.....	36

BÖLÜM II

İKTİDAR - MEDYA İLİŞKİSİ / İLİŞKİSİZLİĞİ, SANSÜR VE OTO-SANSÜR UYGULAMALARI

2.1.	İKTİDAR-MEDYA İLİŞKİSİ / İLİŞKİSİZLİĞİ	37
2.1.1.	DEMOKRASİNİN DÖRDÜNCÜ GÜCÜ KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINA YÖNELİK YAPTIRIMLAR	37
2.1.2.	DEVLET AYGITLARININ İŞLETİLMESİ VE GAZETECİLERİN GÖZLEMLERİ	41
2.2.	BASINDA SANSÜR VE OTO-SANSÜR UYGULAMALARI	50
2.2.1.	ARAŞTIRMA SÖYLEŞİLERİNE KATILAN GAZETECİLERİN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	52
2.2.1.1.	Karşılaştırmalı Analiz	54
2.2.1.2.	Değerlendirme Bulguları	54

BÖLÜM III

CUMHURİYET – HÜRRİYET-TERCÜMAN GAZETELERİ TEMEL BİLGİLER İLE GAZETELERİN TARİHİ, 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ DÖNEMİNDE İKİ ÖRNEK OLAY VE GAZETELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.	CUMHURİYET – HÜRRİYET-TERCÜMAN GAZETELERİ TEMEL BİLGİLER.....	59
3.1.1.	CUMHURİYET GAZETESİ	59
3.1.1.1.	1924-1980 Arası Dönem	59
3.1.1.2.	Demokrat Parti Dönemi	65
3.1.1.3.	27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi	67
3.1.1.4.	12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi	71
3.1.1.5.	1980 -1983 Arası Dönem	74
3.1.2.	HÜRRİYET GAZETESİ	86
3.1.2.1.	1948-1980 Arası Dönem	86
3.1.2.2.	Demokrat Parti Dönemi	90
3.1.2.3.	27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi	92

3.1.2.4.	12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi	97
3.1.2.5.	12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 Arası Dönem	100
3.1.3.	TERCÜMAN GAZETESİ	110
3.1.3.1.	1955-1980 Arası Dönem	110
3.1.3.2.	Demokrat Parti Dönemi	112
3.1.3.3.	27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi	113
3.1.3.4.	12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi	116
3.1.3.5.	1980-1983 Arası Dönem	119
3.2.	12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ DÖNEMİNDE İKİ ÖRNEK OLAY VE GAZETELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	126
3.2.1.	MUSTAFA PEHLİVANOĞLU VE İSA ARMAĞAN'IN MAMAK ASKERİ CEZAEVİNDEN KAÇIRILMALARI	128
A.	Cumhuriyet Gazetesi	131
B.	Hürriyet Gazetesi	138
C.	Tercüman Gazetesi	141
3.2.2.	İLHAN ERDOST'UN ÖLDÜRÜLMESİ	146
3.2.2.1.	Uluslararası Basında İlhan Erdost Haberi	153
1.	İlhan Erdost'a İşkence Avrupa ve ABD Basınında	153
3.2.2.2.	Türk Basınında da İlhan Erdost Haberi	157
1.	İlhan Erdost'a İşkence Türk Basınında	157
A.	Cumhuriyet Gazetesi	159
B.	Hürriyet Gazetesi	166
C.	Tercüman Gazetesi	167
3.2.3.	SANSÜR-OTO-SANSÜR UYGULAMALARIYLA, ÖRNEK OLAYLAR VE ARAŞTIRMA SÖYLEŞİSİNE KATILAN GAZETECİLERİN SÖYLEMLERİ ÜZERİNDEN, CUMHURİYET, HÜRRİYET VE TERCÜMAN GAZETELERİNİN 12 EYLÜL DEĞERLENDİRMESİ	169
3.2.3.1.	Örnek Olaylar: OLAY 1: 26 Temmuz 1980 tarihinde Mamak Askeri Cezaevinden iki idam mahkûmunun kaçması/kaçırılması üzerine	169

OLAY 2: 7 Kasım 1980’de İlhan Erdost’un Öldürülmesi	170	
SONUÇ	173	
KAYNAKÇA	183	
EKLER	189	
EK 1/A, B, C, D, E, F, G, H “12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBE DÖNEMİNDE SANSÜR UYGULAMALARI” BAŞLIKLİ SÖYLEŞİYE KATILAN GAZETECİLERİN SÖYLEŞİ METİNLERİ		189
EK 1/ I. Araştırma Gönüllü Katılım Formları ve “OLUR” Belgeleri	278	
EK 2. İLHAN ERDOST’UN ÖLDÜRÜLMESİ	294	
EK 2/1. Tanık Muzaffer Erdost’un Söyleşi Metni	294	
EK 2/2. İlhan Erdost’un Gözaltı Süreci ve Öldürülmesiyle İlgili Raporlar, Tutanaklar ve T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı’nın Soruşturma Belgeleri	301	
EK 3. ÖZGEÇMİŞ	351	

TABLÖLAR

Tablo 2.1: Türkiye’de Basına Yapılan Yaptırımlar	39
Tablo 3.1: Cumhuriyet Gazetesi ile İlgili Uygulamalar	83
Tablo 3.2: Cumhuriyet Gazetesi Yazarları ile İlgili Uygulamalar	84
Tablo 3.3: Hürriyet Gazetesi ile İlgili Uygulamalar	105
Tablo 3.4: Hürriyet Gazetesi Yazarları ile İlgili Uygulamalar	106
Tablo 3.5: Tercüman Gazetesi ile İlgili Uygulamalar	124
Tablo 3.6: Tercüman Gazetesi Yazarları ile İlgili Uygulamalar	124
Tablo 3.7: İlhan Erdost’a İşkence Haberi Uluslararası Basın	154
Tablo 3.8: İlhan Erdost’a İşkence Haberi Türk Basını	158

ŞEKİLLER

Şekil 3.1/a: 7 Mayıs 1924, <i>Cumhuriyet</i> gazetesinin ilk baskısı, birinci sayfa.	60
Şekil 3.1/b: <i>Cumhuriyet</i> gazetesinin kurulduğu Kırmızı Köşk-İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkez Binası	61
Şekil 3.2: Linotype dizgi makinesi <i>Cumhuriyet</i> gazetesi Müzesi, İstanbul, 2017.	63
Şekil 3.3: Nadir Nadi'nin "Nasıl Bir Rejime Gidiyoruz" yazısı ile Ali Ulvi'nin karikatürü ile <i>Cumhuriyet</i> gazetesi 10 gün süreyle kapatıldı	67
Şekil 3.4: 27 Mayıs 1960 İhtilali haberini <i>Cumhuriyet</i> 28 Mayıs 1960 günkü baskısında verdi.	68
Şekil 3.5: Milli Birlik Hükümeti'nin çıkardığı 5953 sayılı "Fikir işçileri" kanununu değiştiren 212 sayılı kanun ile "Basın İlan Kurumu'nun" kurulmasını öngören 195 sayılı kanunlara karşı gazete sahipleri 11-13 Ocak 1961'de üç gün süreyle gazete çıkarmadılar	69
Şekil 3.6: 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Adalet Partisi Hükümeti'ne muhtırası haberini <i>Cumhuriyet</i> , 13 Mart 1971 günkü baskısında verdi.	72
Şekil 3.7: Türkiye'de siyasal ve toplumsal hayatın felç olduğu, Türk basın tarihindeki en kara günlerine 12 Eylül 1980 günü demokrasiye vurulan darbe ile girdi.....	76
Şekil 3.8: Nadir Nadi ve Okay Gönensin 'in Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığına, Sanık Celp evrakı.	78
Şekil 3.9: <i>Cumhuriyet</i> 'in, 24 Ocak 1983 tarihinde yayınının durdurulması Tebliğ/Tebellüğ Tutanağı	79
Şekil 3.10: <i>Cumhuriyet</i> 'in, 24 Ocak 1983 tarihinde yayınının durdurulmasından sonra, 18 Şubat 1983 günü yayınının yapılması için Tebellüğ belgesi.	79
Şekil 3.11: Başbakan İsmet İnönü ile DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın yazılarının yer aldığı "tarafsız gazetecilik" anlayışı ile 1 Mayıs 1948 tarihinde yayımlanan ilk baskı birinci sayfa.	88

Şekil 3.12: 27 Mayıs 1960 İhtilali haberi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Millete Tebliğlerinin yer aldığı ilk sayfa.	92
Şekil 3.13: Milli Birlik Hükümeti'nin çıkardığı 5953 sayılı “Fikir işçileri” kanununu değiştiren 212 sayılı kanun ile “Basın İlan Kurumu'nun” kurulmasını öngören 195 sayılı kanunlara karşı gazete sahipleri 11-13 Ocak 1961’de üç gün süreyle gazete çıkarmadılar.	94
Şekil 3.14: 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Adalet Partisi Hükümeti'ne muhtırası.	98
Şekil 3.15: Türkiye’de demokrasinin ve basının işlevsiz kılındığı, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi haberi ve bildirimlerin yer aldığı ilk sayfa.	101
Şekil 3.16: <i>Tercüman</i> gazetesinin kampanya haberlerinin öne çıktığı ilk baskı birinci sayfa.	111
Şekil 3.17: 27 Mayıs 1960 İhtilalinin kan dökülmeden yapıldığını manşetten veren <i>Tercüman</i> gazetesi ilk sayfa haberleri	113
Şekil 3.18: Milli Birlik Hükümeti'nin çıkardığı 5953 sayılı “Fikir işçileri” kanununu değiştiren 12 sayılı kanun ile “Basın İlan Kurumu'nun” kurulmasını öngören 195 sayılı kanunlara karşı gazete sahipleri 11-12-13 Ocak 1961 günlerinde gazete çıkarmadılar.	115
Şekil 3.19: <i>Tercüman</i> gazetesi, 12 Mart 1971 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Adalet Partisi Hükümeti'ne muhtırası haberini, 13 Mart 1971 günkü baskısında “Ordu İdareye El Koyacak” manşetiyle ilk sayfadan verdi	118
Şekil 3.20: 12 Eylül 1980 günü Türkiye’de demokrasi ve basına yapılan Askeri Darbe haberi ve 1 Numaralı bildirim yer aldığı ilk sayfa.	120
Şekil 3.21/a: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Cumhuriyet</i> , 28 Temmuz 1980.	131
Şekil 3.21/b: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Cumhuriyet</i> , 28 Temmuz 1980, 2. Sayfa.....	132
Şekil 3.22: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Cumhuriyet</i> , 29 Temmuz 1980.	134
Şekil 3.23: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Cumhuriyet</i> , 30 Temmuz 1980.	135
Şekil 3.24: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Cumhuriyet</i> , 31 Temmuz 1980	135

Şekil 3.25: İsa Armağan İle Mustafa Pehlivanoglu Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun (<i>T.C. Resmi Gazete</i> , 07.10.1980, sayı: 17128)	137
Şekil 3.26: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçma haberi, <i>Hürriyet</i> , 28 Temmuz 1980.	138
Şekil 3.27: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Hürriyet</i> , 29 Temmuz 1980.	140
Şekil 3.28: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Tercüman</i> , 28 Temmuz 1980.	141
Şekil 3.29: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, <i>Tercüman</i> , 29 Temmuz 1980.	144
Şekil 3.30: <i>THE TIMES</i> , <i>FINANCIAL TIMES</i> , <i>DER SPIEGEL</i> ve <i>The Economist</i> 'te İlhan Erdost ile ilgili haberler	155
Şekil 3.31: İlhan Erdost'un öldürülmesi haberi, <i>Cumhuriyet</i> , 11 Kasım 1980.....	160
Şekil 3.32: İlhan Erdost Doğum Günü İlanı, <i>Cumhuriyet</i> , 18 ve 19 Aralık 1980 .	165
Şekil 3.33: İlhan Erdost'un Ölüm İlanı, <i>Hürriyet</i> , 12 Kasım 1980.	167

KISALTMALAR

TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
DİA	: Devletin İdeolojik Aygıtları
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
IPI	: Uluslararası Basın Enstitüsü
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
MC	: Milliyetçi Cephe Hükümetleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
AP	: Adalet Partisi
DP	: Demokrat Parti
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
MİSK	: Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen

GİRİŞ

Demokrasinin kurucu unsuru ve ayrılmaz parçası olan ifade özgürlüğü, temel hak ve özgürlükler kapsamında bir anayasal haktır. Anayasalar, devletin ve toplumun temel nizamını belirleyen toplumsal sözleşmelerdir. Yasalar ise, devletin temel nizamların düzenlenmesi ve işlenmesi, insanların özel hukuk ve kamu hukuk alanlarına ilişkin hak ve vecibelerini düzenleyen normlardır. Basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğü hukukçu yazar Çetin Özek'e göre, genelde "düşünce açıklamak," özelde "diğer araçlarla düşünce açıklamak" özgürlüğü yaşadığımız çağda, "halkın bilgilenme, gerçekleri öğrenme hakkının" gerçekleştirilmesini sağlayan, vazgeçilmez bir değer olarak görülür. Dolayısıyla, bireysel bilgilenme hak olduğuna göre bu hakka işlerlik sağlayan kitle iletişim araçlarının "doğru ve yaygın haber dolaşımını" sağlama özgürlüğü engellenemez. Ayrıca, yine Özerk'e göre "gerçekten bilgilenme hakkı bir açıdan çağdaş, doğrudan demokrasi sistemini sağlayan ve devletin korunması kavramının despotik sonuçlarını engellemeye yönelik bir işlerlik sağlamaktadır." Demokratik siyasal düzenin temel ölçütü "özgür haber dolaşımının" olmasıdır; bu ölçütü "engellenen ve sınırlayan yasal düzenleme yapılamaz, uygulama gerçekleştirilemez. Eğer, özgür haber dolaşımının sınırlandırıldığı, engellendiği bir yasal düzenleme varsa demokratik siyasal yapı yok demektir."¹

Türkiye'nin siyasi tarihinde iktidar medya mücadelesi her dönemde var olmuştur. "Her iktidar basın kendisinin olsun ister." Bu görüşü ileri süren usta gazeteci Oktay Ekşi, Demokrat Parti iktidara geldiğinde ilk işlerinden birinin, 1931'de çıkarılan Basın Kanunu'nu değiştirmek olduğunu, bununla daha özgürlükçü bir düzenlemeyi hayata geçirdiğini belirtir. Ancak yaratılan bu özgürlük ortamında yayınlanan gazetelerin yaptıkları yayınlar çok geçmeden iktidarı rahatsız etmeye başlamasından ötürü, DP iktidarı bir yandan kendini savunacak bir "basın" yaratma, öte yandan da DP'yi kızdıran gazetelere ve dergilere karşı önlemler almaya, daha doğrusu DP'ye karşı düşünce içinde olanları "susturma" yolunu seçtiğini söyler.²

¹ Çetin Özek, *İfade Özgürlüğü Hapiste, Demokratikleşme Sancısı*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayını, Ankara, 1994, 8-34.

² Oktay Ekşi, *Gazetecilikte Geçen O Yıllar...*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017), 157.

Türkiye’de, 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbe, toplum yaşamında ve kitle iletişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Meşruluğunu sürdürmek amacıyla iktidar, politikalarının kamuoyunca benimsenmesini ve uygulanmasını isteyerek, düşüncelerinin topluma açıklanması ve toplumun yönlendirilmesini medya üzerinden gerçekleştirir. Kitle iletişim araçları ya da İngilizce “mass media” olarak ifade edilen bu sözcük dilimize medya olarak yerleşmiştir. Yazılı ve görsel yayın araçları için de kullanılan medya, temel sözlüklerde “yığınlarla iletişimi sağlayan radyo, televizyon, gazete ve dergiler gibi basın yayın organlarının tümünü kapsayan ortak ad olarak”³ tanımlarken, medyayı Tocqueville, “özgürlüğün en demokratik formülü,”⁴ Mendès France de “modern demokrasinin belli başlı öğelerinden” biri olarak görür.⁵

Darbeyi meşru göstermek için, ülkede toplumsal yaşamı temelinden sarsacak kaotik bir ortamın yaratılmasına göz yumulup insanların yaşamlarına dokunulan karanlık ortam oluşturulmuştu. Artan toplumsal kriz koşullarında “müesses nizamın sürmesi” için darbeden başka çarenin olmadığı düşüncesiyle yola çıkan komutanlar, “Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararıyla ülke yönetimine bütünüyle el konmuştur.”⁶ Bu söylemle komutanlar, toplumda ideolojik denetimin ve hegemonyanın yeniden üretileceği zemini oluşturmuş ve kendilerini “ulusun kurtarıcıları” olarak lanse etmişlerdir. Ardından da, iktidarda kalabilmek için yeni bir anayasanın referanduma sunulmasıyla birlikte “demokrasiye dönüleceğini” ve referandumdan sonra genel seçimlere gidileceğini belirterek, referandum tarihini 7 Kasım 1982 olarak saptadı; hazırlanan yeni anayasa Danışma Meclisinde tartışıldı. Ancak, halkın anayasayı eleştirmesine yasak konuldu, yani diktatörlük rejimi demokratik bir anayasa hazırlıyordu! İşte burada akla gelen ilk soru; o dönemde ülkemizde basın özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü var mıydı? Tam da bu vb. sorular araştırma konusunun seçilmesinde en önemli faktör oldu.

Bu bilgiler ışığında, araştırmanın önemini daha etkili ortaya koyabilmek amacıyla özellikle 12 Eylül döneminde basına uygulanan sansür ve oto-sansür

³ Çağatay Güler, “Kitle İletişim Araçları ve Sağlık”, Toplum Hekimliği Bülteni, Cilt: 25, Sayı: 1, 2006, 1-4.

⁴ Atilla Özsever, *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, İmge Kitapevi, Ankara, 2004, 150.

⁵ Rıdvan Bülbül, *Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar*, Atlas Yayınları, İstanbul, 2001, 2.

⁶ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi Cilt:1, 1’nci Birleşim 19 Eylül 1980.

bağlamında çalışılmaktadır. Araştırma, 12 Eylül 1980 ile 6 Kasım 1983 tarihleri arası yani meşrulaştırmanın parlamenter demokrasiye kadar olan dönemini kapsamaktadır. Demokrasinin işlevsiz kılındığı bu dönemde, iktidar ve medya arasındaki ilişki incelenirken, sansür uygulamalarıyla basındaki eğilimler ele alınarak, basın çalışanlarının 12 Eylül darbesini farklı yöntemlerle nasıl meşrulaştırdığı üzerinde durulmaktadır.

Araştırmaya konu olan “12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Cumhuriyet, Hürriyet ve Tercüman Gazetelerindeki Sansür/Oto-Sansür Uygulamaları” başlıklı tez, üç bölümden oluşmaktadır. Buna göre; giriş bölümünden sonra yer alan birinci bölümde; 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve darbe yönetimi sürecine değinilecektir. Ayrıca bu bölüm altında, 1402 sayılı sıkıyönetim kanunu değişikliği, 24 Ocak kararları ve basın, 1982 Anayasası'nın kabulü ve basın özgürlüğünün anayasadaki yeri ile 6175 sayılı olağanüstü hal kanunu ile basına yapılan sınırlamalar kuramsal açılımlarla ele alınarak bu bilgiler ışığında Türkiye’de basın özgürlüğünün yasal zemini üzerinde durulacaktır.

Tezin araştırma eksenini oluşturan ikinci bölümde, araştırma için seçilen, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin siyasal konjonktürüne bakarak bir tahlil yapıldığında; *Cumhuriyet* gazetesi, sol ideolojiye yakın duruşuyla, darbeye karşı görüş olarak nasıl muhalif eleştiri yaptı? 12 Eylül’ü nasıl kavramsallaştırdı? Oto-sansür uyguladı mı, sansürü sansürledi mi? *Hürriyet* gazetesi ise kamuoyunu itidale çağırın, farklı politik angajmanlara tekabül eder yapısıyla, objektif görünüm verme iddiası ile gerçekten eleştirilerinde; darbeyi meşrulaştırdı mı? Gazete ve gazete çalışanları kendi kendilerini sansürledi mi? *Tercüman* gazetesi de sağ düşünce yapısıyla, ekonomik politikalar açısından, serbest piyasa ekonomisi yanlısı görünümü ile oto-sansür yaptı mı? Darbeye açık destek verdi mi? Benzer sorularla temsili nitelik taşıyan bu gazetelerde çalışan ve döneme tanıklık eden⁷ *Cumhuriyet*’ten Faruk Bildirici, Hasan Cemal, Yalçın Doğan, Orhan Erinç ve Işık Kansu, *Hürriyet*’ten Fikret Ercan ve Oktay Ekşi, *Tercüman*’dan ise, Yavuz Donat’ın katılımıyla gerçekleşen söyleşilerde, yukarıda belirtilen sorulara ek olarak, çalıştıkları gazete ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldığını ve kendilerini ne ölçüde özgür hissettikleri ile 12 Eylül rejiminin, siyasal kurumlar ile

⁷ EK: 1/A, B, C, D, E, F, G, H., “12 Eylül 1980 Askeri Darbe Döneminde Sansür Uygulamaları” başlıklı söyleşiye katılan gazetecilerin söyleşi metinleri.

sivil siyasetçileri eleştirmelerini basın ne ölçüde benimsedi ve bu ideolojiyi ne düzeyde yeniden üretti? Gibi sorulara verilen yanıtlardan derlenen bulgular tezin bir diğer ayağı olan üçüncü bölümdeki değerlendirmelerin de temel dayanağını oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde de, araştırma gazetelerinin Türk toplumunun günlük yaşantılarına girişleri, özellikle baskı dönemlerinde, iktidarla olan ilişkileri, çıkış nedenleri ile siyasi duruşları, olaylara verdikleri tepkileri, tanıklıkları gibi tarihsel pek çok alanda gazetelerin kronolojik tarihine kısaca göz atıldı. Bunlar arasında, “Demokrat Parti Dönemi, 27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi, 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi ve 1980-1983 arası Askeri Darbe Dönemi” alınarak, bu dönemlerinde yaşananlar ve basındaki gelişmeler ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Sonrasında da, gazetelerin kimlikleriyle ilgili değerlendirmeler yapıldı. Yine bu bölümde, 26 Temmuz 1980 tarihinde Mamak Askeri Cezaevinden iki idam mahkûmunun “kaçması/kaçırılması” olayı, seçilen gazeteler üzerinden okundu. Gazetelerin yaklaşık iki aylık basımlarının taraması yapılarak son derece zengin ve daha önce başka yerlerde rastlamamış olduğum önemli sonuçlara ulaşma fırsatı bulduğum bilgiler, araştırmanın bu bölümde yer aldı. Ardından da, 7 Kasım 1980’de basımevi sahibi, İlhan Erdost’un öldürülmesi olayı üzerinde çalışıldı. Bu olayın yargı süreçleri ile Türkiye’de sürekli konuşlandırılmış olduğu muhabirleri aracılığıyla haberleri ilk elden verme gibi bir özelliği olan uluslararası basından seçilen, *Financial Times*, *The Times*, *Der Spiegel*, *The Economics* gibi yayın organlarının taranmasıyla araştırma konusu olayı içeren konularda son derece ilgi çekici ayrıntılı haber ve yorumlar teze dahil edildi. Böylece bu olaya ilişkin, dört yabancı üç yerli gazetede haberler bu bölümde yer aldı. Bölümün sonunda ise, araştırma gazeteleri, uluslararası basın ve gazetecilerin söylemleri ile kitaplar, makaleler, televizyon programları, ilgili Kanun, Yönetmelik ve kararlardan oluşan verilerin elde edilmesiyle yapılan analizler birleştirilerek, çalışmanın meşru zemininin oluşturulması sağlandı.

Tezin sonuç bölümünde de; yukarıda sıralanan her üç bölümde belirtilen araştırma sorularının yanıtları ile toplumsal hayatta bir dönüm noktası olarak ifade edilen yapısal dönüşüm ve değişim anlayışları, yazılı ve sözlü basın ele alınarak durum tespiti özelliğinde olabilecek yorumlar aktarılmaktadır. Ayrıca, çalışmada

yapılan değerlendirmeler ışığında, 12 Eylül rejiminin uygulamalarıyla gerçekleşen sansür ve oto-sansürün bu iki olay üzerinden somutlaştırılmasıyla araştırmanın çatısı oluşturuldu.

Yukarıda belirtildiği gibi iki boyutta yürütölen araştırmanın geniş ve detaylı olarak saptamak istediği; 12 Eylül askeri darbe döneminde iktidar ve medya arasındaki ilişki bağlamında, baskı iklimindeki basın özgürlüğü ile sansür ve oto-sansür uygulamalarıyla, gazetelerin ve gazetecilerin izlediği genel yayın politikası, haber verme biçimi ve haber dilindeki ortak ve farklı olan özelliklerine ulaşabilmektir. Dolayısıyla araştırma bulgularına, yazılı basın tarihinin incelemesi sırasında gazetelerin manşetlerine odaklanarak öne çıkan haberlerin karşılaştırmalı analizi ile sözlü basın tarihinin incelenmesinde dönemin tanığı yazarlarla yapılan görüşme yöntemleriyle yaklaşıldı. Bu tezde her şeyden önce önümüzde hiçbir örneği olmayan bir işin yapılmasına kalkışılmıştır; üstelik çok sağlıklı bir arşiv araştırması yapabilmeyen neredeyse imkânsız olduğu da biliniyordu. Gazetelerin arşivleri, uzun süreli tarama işlemi için fazla uygun olmadığından gazete binalarındaki arşivlerden ancak kısa sürelerle yararlanılabildi. Bunun yanında, kütüphanelerde de gazetelerin tamamının düzenli olarak arşivlenmemesi nedeniyle çalışmalar, üç ayrı kütüphane arşivinde tamamlanabildi. Bunlar, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesidir. Geniş çaplı bir araştırmaya dayanan bu çalışma, gazete incelemesi açısından iki eksene sahiptir. İlki, gazete arşivlerini inceleme ve değerlendirme çalışmasını kapsamaktadır. İkincisi ise, üçüncü bölümde yer alan, “Örnek olay” haberlerin analizi bölümüdür. Burada haberlerin farklı yayın organlarına göre değişimi de mercek altına alınmıştır. Gazeteler arasındaki kıyaslamalı değerlendirmeleri de içeren çalışmanın, haber analiz değerlendirmesi bölümü, arşiv çalışmasından elde edilen verilerle de birleştirilmiştir. Bu Tez, sekiz gazeteci ile yapılan söyleşilerin yanı sıra üç gazete üzerinden iki “Örnek olay” haberin okunmasıyla aynı anda araştırmanın güçlüklerini aşmaya çalışarak hazırlanmıştır. Araştırmanın bu yolda atılmış bir ilk adım olduğunu söylemek mümkün, ancak bu süreçte işin doğasında var olan bir takım başka zorluklardan da bahsetmek gerekirse, bu zorlukların en başta geleni öznelliktir.

Araştırmada “yorumlayıcı araştırma” kavramını da içine alan “nitel araştırma”, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül

bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır.⁸⁸ Teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan nitel yaklaşımla, özgün bir çalışma planı içinde gazetecilerle görüşmeler yapıldı. Görüşmelere katılan gazeteciler darbe dönemindeki belli olaylar hakkındaki görüşlerini tutumlarıyla açıklayarak, bir tutarlılık içerisinde düşüncelerini aktardılar. Bir konuda ne düşündükleri sorulduğunda, verdikleri yanıtta adeta onların içinde bulunan kişiliklerinin bir parçasıymış gibi olan, ne yaptığını, ne düşündüğünü, ne söylediğini belirleyen ya da büyük ölçüde onu etkileyen o içsel süreçleriyle oluşan, bilgileri vermeye çalıştılar. Sözelimi, sansür ve oto-sansür hakkında fikirleri sorulan yazarlar, belli bir söylemin içerisinden cevaplar vererek görüşmeye başladı. Gazetecilerin birer yamalı bohça gibi oluşturduğu repertuarları vardı. Bu repertuarlarındaki farklı nesne ve olaylar ile ilgili birbirinden çok az farklılıklar gösteren çelişkili ifadeler ile sıklıkla aynı ideoloji içinde olanlarda ideolojik ikilemler gözlemlendi. Bu durum ve yaklaşımlardan dolayı sözlü basın tarihinin nihai anlamda bilimsel olmayacağı nesnel olmayacağı biliniyordu. Ayrıca basının susturulduğu, yazılı kaynakların zincire vurulduğu bir dönemde yaşananların ortaya çıkarılmasının başka türlü yapılamayacağı da biliniyordu. En sık kullanılan araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme yöntemiyle, sosyal olguların bu görelliğini ve hareketliliğini bir an için de olsa yakalamaya ve anlamaya yönelik, yazarların bakış açılarından görebilmeyi ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapı ve süreçleri değerlendirebilmek bakımından söyleşiler aydınlatıcı ve yönlendirici oldu. *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde, pozisyonları itibarıyla hassas konuları çalışan haberciler olmasına dikkat edilerek seçilen, gazetecilikte, “Eşik Bekçileri” olarak isimlendirilen, neyin haber olacağına veya olmayacağına karar veren grubun haber merkezi (editorial manpower) haber ile direkt ilişkili insanlar kapsamında olmalarından ötürü çalışmanın güvenilirliğinin seviyesini yükselten bir unsurdur.

⁸⁸ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde, Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, 45.

Yazarların darbe dönemini nasıl tahayyül ettikleri ve bunun gerçek olduğunu ne kadar ortaya koyduğunu anlamak için tek bir veri kaynağına değil çeşitlendirilmiş veri kullanarak karşılaştırmalar yapıldı. Bu süreçte nitel çalışmanın doğası gereği, çalışma konusu durumların tüm boyutlarıyla açığa kavuşturulma işlemleri hem karşılaştırılma hem de sorgulayarak anlamlaştırıldı. Birbirinden farklı görüşlerle zengin bir açıklamaya gidilerek araştırma konusu meşrulaştırma, sansür ve oto-sansür durumları ortaya konuldu. Temel dayanağına “basın özgürlüğünü” alan araştırmada, onlarca çalışmanın taranması sonucunda gazete ve gazetecilere uygulanan yaptırımlar tablolara aktarıldı. Bu tablolar, özellikle araştırma gazetelerinin şimdiye kadar bu tür bilgiye sahip olmaması bakımından önemlidir. Araştırma, başka bir açıdan da değerlendirildiğinde; söyleşilerden elde edilen bilgi ve belgelerin, çarpıtılmadan bir yandan dönemi yaşayanların söylemleriyle güçlenerek öte yandan da özgünlüğüyle basının işleyişine bir kural olarak eklenerek, literatürdeki eksikliği tamamlayacağı kanaatini oluşturmaktadır. Şimdiye kadar 12 Eylül darbe dönemine ilişkin özellikle “meşrulaştırma” bağlamında yapılan araştırmalarda sadece yazılı basın tarihi üzerinden sınırlı sonuçlarla bir yargıya varıldığı görülmüştür. Oysa bu tezde hem **yazılı basın** hem de **sözlü basın** tarihi incelenmiştir. Bu incelemede; nicel araştırma yönteminin genelleme, tahmin ve nedensellik ilişkisini açıklama gibi amaçlarıyla, nitel araştırma yönteminin derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin bakış açılarını anlama amaçları çerçevesinde toplanan verilerin analiziyle anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Ayrıca nitel yöntemin araştırmacıya biçtiği rolle, araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olması, yorumlama, aktörlerin bakış açılarını anlama, örüntülerin (pattern) ortaya çıkarılması verinin, derinliği ve zenginliği içinde betimlenmesi, çokluluk ve farklılık arayışı, olay ve olgulara dahil, öznel bakış açısı olan empatik⁹ açıdan toplanan verilerin analizleri yapılarak en doğru sonuçlara varılmıştır.

Gazetecinin kutsalı yoktur! denilmektedir, ama ağacın kökü 12 Eylül’de olan ve 12 Eylül’le hiçbir çelişkisi olmayan sözde Atatürkçülük söylemi altında Milliyetçilikle İslamcılığın içli dışlı olduğu bir despotluk toplumsal özgürlüklerin üzerinden silindir gibi geçiyor hala. Bir yandan yaşamsal kaygılar öte yandan da kontrol ve denetim mekanizmalarının işletilmesiyle özellikle medyanın 12 Eylül’le

⁹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde*, 61-70.

sorununun devam ettiği, üzerinden zaman geçse de, baskı altındaki durumların su yüzüne tam olarak çıkarılamayacağı düşünsel varsayımlarla anlatılarak ancak ortaya konulabilir.

BÖLÜM I

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ, DEMOKRASIYE VURULAN DARBE VE DİKTA YÖNETİMİ (1980-1983)

1.1. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ

1978-1980 arası dönemde Türkiye’de yaşanan huzursuzluk ortamı adeta ordunun girişeceği yeni bir darbeye elverişli bir atmosfer yaratmış gibiydi. Demokrasiye güven azalmış, iktidar tüm gücünü yitirmiş ve siyasetçiler arasındaki uzlaşma ümidi yok olmuştu.¹⁰ Terör artık dayanılmaz bir hal almış, ülke paramparça olmuş, enflasyon ve grevler nedeniyle ekonomik sıkıntılar aşılmaz hale gelmişti. Yıllar sonra, 2. Ordu Komutanı Bedrettin Demirel, “Müdahaleyi bir yıl önce yapacaktık, ama olgunlaşmasını bekledik”¹¹ demektedir. İşte “olgunlaşma” süresinin son altı aylık döneminde şunlar oldu; Milliyetçi Harekât Partisi Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, Eski Başbakan Nihat Erim, Türkiye Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler, *Orta Doğu* gazetesi Başyazarı İsmail Gerçeköz, Yazar Ümit Kaftancıoğlu, Gazeteci Muzaffer Feyzioğlu ve 1069 kişi öldürüldü.¹²

Bu bilançoya bakıldığında, halk çaresiz ve umutsuzluk içinde biri sağdan, diğeri soldan ve ortadan insanların öldürüldüğü bir ortamda 12 Eylül’e hazırlanmış, kamuoyu buna ikna edilmiş ve kabul görmüştü. İşte 12 Eylül’e böylesine huzursuz, güvensiz ve kanlı bir havayla gelindi. Oluşturulan hava, Ordu'nun yapacağı bir darbeyi haklı ve gerekli kılacak bir ortama dönüştürülmüştü.¹³

¹⁰ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, 254.

¹¹ Nazım Alpman, General Evren ile son 12 Eylül, <https://www.birgun.net/haber-detay/general-evren-ile-son-12-eylul-16326.html>. Erişim Tarihi: 06.12.2017

¹² Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 254.

¹³ Fikret Ercan ile 18 Eylül 2017 tarihli söyleşi, *Hürriyet* gazetesi, İstanbul, Ek: 1/H; Oktay Ekşi ile 15 Temmuz 2017 tarihli söyleşi, Yeniköy, İstanbul, Ek: 1/G.

1.2. DEMOKRASİYE VURULAN DARBE VE DİKTA YÖNETİMİ (1980-1983)

Müdahalenin, Kod adı: Bayrak Harekâtı,¹⁴ tarihi: 12 Eylül 1980, saati: 04:00 idi. Belirlenen gün ve saatte radyolar Kuvvet Komutanlarının yönetime el koyduklarını bildiren haberi yayınladılar. Bir numaralı bildiri de şöyle deniyordu;

"Aziz Türk Milleti, Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur..."¹⁵

Bir numaralı bildirin ardından yayınlanan bildirimlerde de Parlamento ve Hükümet'in dağıtıldığı, tüm yurttaki sıkıyönetim ilân edildiği, Parlamento üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı haberi kamuoyuna duyuruldu. Türkiye'yi yönetmek üzere gelen beş General, (Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun) Milli Güvenlik Konseyini (MGK) oluşturuyordu. 18 Eylül 1980 günü Milli Güvenlik Konseyi başkanı ve dört üyesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Onur Salonu'na¹⁶ fonda Gürer Aykal'ın yönettiği Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası Beethoven'in Eroica Senfonisi¹⁷ eşliğinde yapılan törenle yemin etti. "12 Eylül Belgesinde, o gün gelenler her şeyi ama her şeyi değiştirdiler, artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak, eskisi gibi yaşanmayacaktı."¹⁸ Denildiği gibi yeni bir dönem başlamış oluyordu. 12 Eylül Yönetimi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM)

¹⁴ Kenan Evren, Gazeteci Nazım Alpman'a verdiği mülakatta 12 Eylül'ün resmi adının, "Demokrasiyi koruma ve kollama harekâtı" olduğunu söyledi. Nazım Alpman.

¹⁵ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 19 Eylül 1980; Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2005, 136.

¹⁶ Ancak Devlet Başkanı ve Konsey Üyelerinin, 18.09.1980 Perşembe günü yapılan Ant içme Törenindeki "ANT" metnin okunması, 19 Eylül 1980 günü yapıldığı anlaşılmaktadır. Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 19 Eylül 1980.

¹⁷ 12 Eylül'ün basına ve sanata ilk sansür uygulaması; Eroica'yu Beethoven Napolyon'a atfen yazıyor, ona ithaf ediyor. Ve fakat Napolyon diktatörlüğünü ilan edince geri alıyor ithafını. *Cumhuriyet* gazetesi bunu haber yaptığı için MGK'nden uyarı alırken, Şef Gürer Aykal'da Napolyon'un diktatörlüğüne kızan Beethoven'in Eroica'sını çalarak Evren'e ilk tepkiyi ortaya koyduğundan dolayı bir daha hiçbir törende bu parçayı çalamaz olur. Yalçın Doğan ile 6 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, İstanbul, Ek: 1/D.

¹⁸ Mustafa Ünlü (yönetmen), *12 Eylül*, (DVD) Gala Film, İstanbul, 1998, 8.

tüm yetkilerini Millî Güvenlik Konseyi'ne, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin de Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'e geçtiğini ilan etti. Komutanların böylesi bir siyasal ortamda yönetime gelmelerini meşrulaştırmakta herhangi bir zorlukla karşılaşmadıkları söylenebilir. Siyasetçilerin ülke yönetimi, güvenliği sağlamadaki yetersizlikleri, cumhurbaşkanını seçmede bile gösterdikleri umursamaz davranış, genel olarak çoğunun “Ulusal çıkar” ve “Asayiş”ten çok kişisel menfaatlerini gözetmesi, “Askerlerin yaptıkları müdahaleyi gerekçelendirmelerinin ana hatlarını oluşturmuştur.”¹⁹ 12 Eylül’ü yapan komutanlar, atadıkları meclis, Bülent Ulusu yönetiminde olan yürütme organı ve askeri mahkemelerle, yasama, yürütme ve yargı yetkisini kullanmaya başladılar.

Askeri yönetim, Milli Güvenlik Konseyi kararlarının anayasaya aykırı olmayacağını açıkladı. Komutanlar, halktan fazlasıyla aldıkları destekle onların güvenliğini sağlayacaklarını, okulda, işte korkmadan yaşayacaklarını, çocukları için kaygılanmalarına gerek olmadığını ve bozulan ekonomiyi rayına oturtacaklarını söylüyorlardı.

Siyasi parti liderleri Demirel ve Ecevit tutuklanarak Hamzakoy'a gönderildi. Türkiye'yi yönetmek için planlı gelen bu otorite, devletin kadrolarına askeri kökenliler ve askerleri yerleştirerek, çivisi çıkan ülkeye çeki düzen vermeyi ve bir an önce her şeyi düzeltmeye karar verdi. Toplumsal hayatta, siyasetçiden sendikacıya, öğrenciden işçiye, memurdan esnafa kadar hemen her sektörde herkesi ve her yeri değiştirmeye giriştiler. Anarşinin kaynağı olarak gösterilen üniversitelerde başıbozukluğa son vermek amacıyla 4 Kasım 1981 tarihinde Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kuruldu. Evren, üniversitelerin öncelikli olarak ele alınışını şöyle değerlendirmiştir;

“Üniversitelerin hali malumdu. Üniversiteler özerkliklerine kavuşmuş. Hiç kimse karışmıyor, ayrı bir devlet, olay çıkarıp ve tabancasını sıranın üzerine koyup hocasından, öğretim görevlisinden notu zorla alanları bilirim. Teröristlerin yetiştirildiği birer yuva haline geldi üniversiteler. Öyleyse bunların bir disiplin altına alınması gerekiyordu.”²⁰

¹⁹ Tezcan Durna, Ayşe İnal, "12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu", Mülkiye Dergisi, 125.

²⁰ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül, Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul, 2006, 168.

Sıkıyönetim komutanlarının peş peşe aldıkları ilginç kararlardan bazıları ise şöyleydi; Dükkânların önüne konulacak çöp kovalarının renkleri siyah veya mavi boya ile boyanacak. E5 kara yolu üzerinde bulunan evler beyaza boyanacak, siyaseti çağrıştıran isimler kaldırılacak. Cadde ve sokak adlarında “Milli birlik ve bütünlüğümüzle bağdaşmayan isimlerin derhal değiştirilmesi ve Kenan, Evren gibi isimlerin verilmesi isteniyordu.” Ayrıca Sıkıyönetim Komutanlığı gizli bir genelge ile izlenmesi gereken yerin/kişilerin listesini yayınlanmıştır. Bu listede ilk sırada siyasetle uğraştığı düşünülen kişiler ile şu veya bu şekilde soruşturma geçirenlerin isimleri yer alıyor ve polis tarafından tek tek fişleniyorlardı.²¹ “12 Eylül Belgeseli” ve Mehmet Sucu’nun kitabındaki bilgilere göre, o dönemdeki nüfusa oranla her 26 kişiden birinin (1 milyon 683 bin kişi) isminin polis kayıtlarında olduğu ve bunlar arasından da; 98 binden fazla insan “örgüt üyesi” olmaktan suçlandı. 650 bin kişi gözaltına alındı. 210 bin kişi hakkında dava açılmış ve 230 bin kişi de yargılanmıştır. 12 Eylül öncesinde Sıkıyönetim döneminde bir zanlı 15 gün süreyle sorgulama geçirirken, bu süre darbe sonrasında 90 güne çıkarıldı. 12 Eylül yönetimi süresince gözaltında ve cezaevlerinde 299 kişi hayatını kaybetti, 14 kişi açlık grevinde öldü, 3 bin 854 öğretmen, 120 öğretim görevlisi ve 47 yargıcın çalışma hayatına son verildi. Bu döneme damgasını vuran en önemli uygulamalardan biri de ölüm cezaları oldu. Komutanlar, darbe öncesi Meclise gelen idam cezalarının onaylanmamasını eleştirerek, anarşiye karşı idamların caydırıcı olacağı görüşündeydiler. Darbe sonrası idam kararları arka arkaya uygulamaya konuldu ve bu dönemde yargılananlardan; 7 bin kişinin idamı istendi, 517 kişi hakkında da idam cezası verildi. Meclise onaylanmak üzere 259 kişinin dosyası sevk edildi. Ölüm cezası onaylanan 50 kişi idam edildi. 18 sol ve 8 sağ görüşlü 23 adli suçlu birisi ASALA militanı olan kişi hakkındaki ölüm cezaları bu dönemde uygulandı.²² Evren darbe dönemi sonunda bir konuşmasında;

“Solculardan çok asılmışsa, sol çok kuvvetliydi de onun için... İlk idam kararı geldi önümüze ve dedik ki, sadece iki, kaç tane çıkmışsa ikisini beraber yapalım, sonra demesinler bize, bu gelen yönetim efendim sağcı tutuyor, solcu tutuyor gibi töhmet altında kalmayalım. Onun için böyle bir iki tane birden gelmişse, bir ondan bir ondan yapmak suretiyle infazını hemen onaylıyorduk...”²³

²¹ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 9.

²² Age.; Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 125.

²³ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül*, 175.

Bu idamlar 12 Eylül'ün gücünü ve kararlılığını ortaya koyuyor, konseye giden hemen her dosya onaylanıyordu. Kenan Evren'in idamlarla ilgili görüşü, "Asmayalım da besleyelim mi"den ibaretti.

12 Eylül yönetimi süresince birçok askeri cezaevi açılarak askeri disiplin uygulanmıştır. Tüm tutukluların aşırı mihrakların etkisinde olan militanlar olduğu düşüncesiyle yeniden eğitim verilerek disiplin altına alınmaları, yıllarca birbiriyle silahla mücadele içinde olan sağ ve sol görüşlü mahkûmların aynı koşullara konulmasıyla "karıştır, barıştır" uygulaması başlatılmıştır.²⁴

Mamak cezaevinde açlık grevleri olmuş, onunla ilgili de basına yayın yasakları konulmuştu. Bu süre zarfında cezaevinde yapılan işkence iddialarıyla ilgili dış basında pek çok haber yayınlanıyordu. Bu haberler üzerine Sıkıyönetim, Mamak Askeri cezaevini yerli gazetecilere açmak zorunda kaldı. 12 Eylül yönetimi basının yönlendirilmesinde önce Milliyet gazetesinden yola çıktı. Emin Çölaşan'ın Mamak askeri cezaevindeki izlenimlerini Milliyet 6-10 Aralık 1980²⁵ tarihleri arasında bir dizi olarak yayınladı. Haberler sırasıyla şu spotlarla verildi;

"Sağcı, solcu, devrimci, ülkücü, akıncı aynı koşuğa aynı ortamda yaşıyor hem de kavgasız dövüşsüz. Koşuğlara komutanların bile silahla girmesi yasak. Tutuklular Atatürk'ün söylevlerini ezberliyor. Mamak'ta yaşam "Türk'üm doğruyum ..." andı ile başlıyor. Mamak'ta şimdi pişmanlık hâkim"

gibi haberlerle basını yönlendiren 12 Eylül yönetimi bu dizi haberin ardından da diğeri yerli basını Mamak Askeri cezaevine davet etti. Gazetecinin özgürlüğünü (veya basın özgürlüğünü) demokrasinin temel kavramlarından biri olarak gören İlhan Selçuk, bir yayın yasağının sadece gazeteyi ya da gazeteciyi yasaklamadığını aynı zamanda da kamuoyunun haber alma özgürlüğünün üzerine çarpı işareti koyduğunu da vurgular.²⁶ Basın özgürlüğü kavramına ilişkin olarak Selçuk'un söylediklerini pratikte döneme tanıklık eden pek çok gazeteci yaşamıştır elbet. Mehmet Sucu'nun "12 Eylül Yasakları" adlı kitabının bir bölümünde, gazetecilerin acı çektiğini de belirten Selçuk, "Acı yalnızca tutukevinde, cezaevinde, işkencede çekilmez; gece gündüz haber ardında koşan, sayfa düzenleyen, başlık atan, gazeteciliği anasının ak

²⁴ "karıştır, barıştır" uygulaması metni için, bkz. Age.,183.

²⁵ Emin Çölaşan, "Mamak Cezaevinde," *Milliyet*, 6-10 Aralık 1980.

²⁶ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 6.

sütü gibi içmiş bir gazeteci, haber alma ve yayma özgürlükleri kısıtlandığında acı çeker.” Selçuk bu açıklamasından sonra da, “Çağdışı düzende ya da rejimde çağdaş bir gazetecinin çektiği acıyı bilen bilir”²⁷ demektedir. Selçuk yaşanan tablonun menziline daha net bir biçimde hem görebilmek hem de kavrayabilmek için, “Elindeki haberi sayfaya yerleştirip halka ulaştırmaktan yasaklarla yoksun bırakılan gazeteci ne yapar?”²⁸ Sorusunu sorar.

Döneme tanıklık eden gazeteci Faruk Bildirici, “12 Eylül 1980’de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları,” başlıklı söyleşide, Ankara Mamak Askeri Cezaevinde yaşananlar hakkında, araştırmacının yönelttiği, “cezaevine giden basın mensupları gerçekleri yazdı mı, mahkûmlar yaşadıklarını özgürce anlatabildiler mi? sorusuna, Bildirici; 12 Eylül yönetiminin izniyle açılan Mamak Askeri Cezaevine gittik. “Dev-Yol davası” gibi davanın sanıklarını çıkarıp bizlerle konuşturdular, sonra bizim de bulunduğumuz havalandırma alanında sanıkları “rap rap” yürüttüler. Ben de hem bu yürüyüş seslerini hem de sanıkların konuşmalarını kayda aldım. O dönem yazılamayan haberler yurt dışında yayın yapan arkadaşlara veriyorlar, onların haber yapması sağlanıyordu. Mamak askeri cezaevine yabancı gazeteciler davet edilmemişti. O dönem BBC’de bir muhabire hazırladığım haberi ve aldığım kaydı verdim. Türkiye’de yayınlanmayan birçok şey BBC’de yayınlanıyor ve halk haberleri oradan dinliyordu. Ertesi akşam BBC’de Mamak cezaevi haberine “rap rapla” başlandı ve sonra sanıklarla yapılan konuşmalar verildi. Haberin girişindeki ses zaten durumu çok iyi anlatıyordu. Ben de Türkiye’de hazırladığım ama büyük bir acıyla yazamadığım haberimin BBC aracılığıyla halka ulaşmasının mutluluğu içindeydim. Sıkıyönetim, beni değil de büro yöneticilerini çağırarak bir güzel fırça attıktan sonra da *Cumhuriyet* gazetesi böyle bir durumu yaratmasından ötürü ciddi uyarı aldı.²⁹ Faruk Bildirici bu anlatımıyla, hem İlhan Selçuk’un hem de araştırma sorusunun yanıtlarını basına baskının somut örneği üzerinden açık açık vermiş oldu.

Sıkı denetime tabi tutulan gazetelerin belli konuları yazmaları ve/veya haber yapmaları yasaklanarak, neyi yazıp neyi yazamayacakları Sıkıyönetim komutanlarınca belirleniyor ve komutanlar diledikleri gazetelerin yayını durdurabiliyorlardı. Gazete sahipleri ise genel olarak gazetelerinin kapatılmasını değil, dikta yönetimini rahatsız etmeyen yazılarla onun yanlısı olmayı seçmişlerdi.

²⁷ Age., 5-6.

²⁸ Age.

²⁹ Faruk Bildirici ile 24 Nisan 2017 tarihli söyleşi, *Hürriyet* gazetesi, Ankara, Ek: 1/C.

Baskılardan dolayı, yayın politikaları değişen ve magazinleşen basın baskı sayısı düşmeye başlamıştı. Bu tabloyla basın, magazin haberlerine ağırlık vermeye başlamış ve 12 Eylül yönetiminin uygulamalarını eleştirmekten mümkün olduğunca kaçınmasıyla da sermayenin medyaya girmesinin önünde engel kalmamıştı. Sendikaların zayıflaması ve medya üzerindeki baskılar nedeniyle, dergi ve gazetelerin medya dışından gelen patronların eline geçmesine, gazete çalışanları ve gazeteciler engel olamadığı gibi, Gazeteciler Sendikası da medyanın satın alınmasına karşı duramamıştı.

12 Eylül yönetiminin bir başka kararı da 16 Ekim 1981 tarihinde bütün siyasi partileri kapatmasıydı. Bu kararlar da Türkiye, ilk kez partisiz bir döneme girmiş oluyordu. Evren, Radyo ve Televizyon konuşmasında;

“Eğer mevcut partiler, yöneticileri, milletin gösterdiği anlayışı gösterebilseler, kendilerini geçmişin kin ve nefretinden temizleyebilseler, kendi içimizde halledebileceğimiz problemleri dış ülkelere jurnal ederek bir takım kuruluşlar vasıtasıyla bize baskı yaptırma denemelerine girişmeselerdi, belki bu kararı almak gereğini duymayacaktık. Bunların hiçbirisini yerine getirmeyenler gitmeli ve geçmişten ders alınarak kurulacak yeni partiler sahneye çıkmalıdır.”

Partilerin kapatılma gerekçelerinden biri de Danışma Meclisi adıyla açılan Kurucu Meclis’in çalışmaya başlamasıydı. Danışma Meclisi, 11.640 aday arasından seçilen 120 üye ile 40 üyenin de MGK tarafından atanmasıyla toplamda 160 üyeden oluşmuştur.³⁰

Yavuz Donat, “12 Eylül 1980’de Tercüman Gazetesinde Sansür Uygulamaları” konulu söyleşide; Partilerin kapatılmasının ardından her genel merkeze bir polis ekibi gitti. Tutanaklar düzenlendi. Dosyalar, defterler, belgeler, kitaplar kamyonlarla SEKA’ya gönderildi. Bütün her şey; eşya, araç gereç Hazine’ye devredildi. Demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin kapıları mühürlendi³¹ dedi. O dönemde Bülent Ecevit’te bunlar devletin belgeleri, tarihimizin bir bölümüne ışık tutacak belgeler SEKA fabrikasında kâğıt hamuru haline dönüştürülecek “Çok üzüldüm, çok hüznüldüm”³² demekle kalmıştı. Oysa demokrasinin simgesi olan siyasi partiler o güne kadar darbe yönetimine “Anarşiyi

³⁰ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül*, 156.

³¹ Yavuz Donat ile 9 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, *Sabah* gazetesi, Ankara, Ek: 1/E.

³² Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül*, 157.

ortadan kaldırıncaya gidecekler.” gözüyle bakıyorlardı. 12 Eylül yönetimi bu kararıyla, kalıcı olduklarını ve darbenin otoriter yüzünü göstermiş oldu.³³

1982 Anayasası 7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Anayasa halk oylaması sonucuna göre kabul edilerek yürürlüğe girdi, böylece Milli Güvenlik Konseyi 1962 Anayasası'nı rafa kaldırmış oldu. Anayasanın kabulü ile Kenan Evren Cumhurbaşkanı oldu ve bu görevi 1989 yılına kadar sürdürdü.³⁴ Kabul edilen bu yeni anayasa ile siyasi parti liderleri ve yöneticilerine on yıl siyasi yasak konulmuştur.

Hem sosyo-ekonomik ve politik hem de medya ile ilgili analizler açısından bir milat olan 12 Eylül darbe döneminde, sadece generallerin vetosuna uğramayan parti ve adayların katılımıyla, eleştirel yaklaşımın olmadığı bir kampanya döneminden sonra 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra kurulan sivil yönetimle Dikta yönetimi sona erdi. 7 Aralık 1983 yılında Turgut Özal başbakan oldu.³⁵

12 Eylül yönetiminin başı Kenan Evren, “12 Eylül'den sonra yaptığım temaslardan sonra anladım ki Amerika'sı, İngiltere'si, falan filan bizim müttefiklerimiz böyle bir şeyi beklemişler.”³⁶ Diyerek darbenin hem planlı hem de gerekli olduğunu istemeden açıklıyordu. BBC gece haberlerinde, “Nihayet gerçekleşti, bu akşam Sayın Demirel, Ecevit ve diğer Türk politikacıları, resmi bir deyimle Ordunun “güvencesi ve gözetimi” altında ilk gecelerini geçiriyorlar, bu hiçbiri için sürpriz olmadı.”³⁷ BBC'nin yanılması vardı. 12 Eylül darbesi sadece parti liderleri için değil Türk halkı için de bir sürpriz olmamıştı.³⁸

1.2.1. 1402 SAYILI SIKIYÖNETİM KANUNU DEĞİŞİKLİĞİ

12 Eylül darbesinin ardından Milli Güvenlik Konseyi 19 Eylül 1980 tarihinde,³⁹ Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesini değiştirerek, Sıkıyönetim Komutanlığı'na haberleşmeye sansür koyma yetkisini verdi. 1402 sayılı Sıkıyönetim

³³Age., 158.

³⁴ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 125.

³⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 263.

³⁶ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 9.

³⁷ BBC, Televizyonu, 2. Kanal. Gece haberleri, 13 Eylül 1980.

³⁸ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur: 12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, 397.

³⁹ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 19 Eylül 1980.

Kanununun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesine ve Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanunu'ndaki düzenlemeyle 3. Maddenin "c" bendi şöyle oldu;

"Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf vesair mersuleleri kontrol etmek, gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla sayıda bulundurulmasını veya taşınmasını veya Sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; Sıkıyönetim Komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi bilcümle evrakı, yayım ve haberleşme araçlarını toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant yayım yerlerini kapatmak."⁴⁰

Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun (TRT) yayınları da dahil olmak üzere telefon, telsiz, radyo ve televizyon gibi her çeşit araçlarla yapılan yayım ve haberleşmeye sansür konuldu.

Milli Güvenlik Konseyi 28 Aralık 1982 tarihinde de aynı yasada yeni bir değişiklikle Sıkıyönetim Komutanlığı'na şu yetkileri de tanıdı:

"Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf vb. mesajları kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını ve taşınmasını yasaklamak veya sansür koymak... Bunları toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant basan yerlerini kapatmak... Yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak"⁴¹

Kanununun 16. maddesine yönelik yetki de şöyle; "... Özel maksatla kamunun telâş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız, mübalağalı havadis ve haber yayanlar 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar."⁴²

Sıkıyönetim yasaklarından dolayı, bunalan basın işi magazine dökmüş siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilgili haber yapmak, yazı yazmak neredeyse imkânsız hale gelmişti. Bu dönemde yazılı basın çareyi hafiflemekte bulmuş, şişirme haber ve erotik ağırlıklı yayım yapan ve baskı sayısı milyonları bulan yeni bir basın türemişti. "12 Eylül belgeselinde" siyasetçilerin ve siyasi partilerin adlarını vererek tartışılmalarının yasak olduğu günleri gazeteciler şöyle anlatıyorlar;

⁴⁰ Age.

⁴¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 259-260.

⁴² Age.

Nezih Demirkent, “eski siyasilerle ilgili haber ve yorumlar geliyordu, Demirel ve Ecevit ile görüşmek onlar hakkında imalı dahi olsa bir şey yazmak kesinlikle yasaktı.” Ecevit, “soruda sormuyorlar. Nasıl olsa basmayacaklar”⁴³ diyerek baskının boyutlarını bu ifadeleriyle gösteriyordu.

Nazlı Ilıcak, Demirel ile konuşmasında, “Demirel bu şartlarda hiç konuşamıyordu. O zaman nasıl mesajları yansıtılacak? Telefonla..., kendisiyle telefonla konuşuyoruz, ben mesajını yansıtmak için diyorum ki, “Bir bilene sordum bir bilen bunu dedi,” baktım bu geçiyor, kim bir bilen herkes bir bilen olabilir”⁴⁴ imalı ifadelerle mesajları iletiyor.

Doğan Heper’de sansürün tablosunu şöyle anlatmaktadır; “Yazı işleri salonunun etrafı sıkıyönetim bildirisıyla adeta bir acem halısı haline çevrilmişti. Bütün onları yapıştırdık, bütün bunlar yazılı tebliğlerdi. Tabii yazılı olmayanlar da vardı. Eleştirel olanlarda vardı. Telefonlarla gelen de.”⁴⁵

Oktay Ekşi ise, gazetenin yapısına göre “Sıkıyönetim sansür uygulamasını hiyerarşik düzeyde gerçekleştiriyordu” diyor, “eğer çok itibar edildiyse Albay bilmem kim, yoksa fazla itibar edilmediyse iner aşağı doğru albaydan bilmem kimin telefonuyla neyin yapılması gerektiğine ilişkin talimatı öğrenirdik!”⁴⁶

Kenan Evren de tüm bu yapılardan habersiz olduğunu yıllar sonra şöyle anlatmıştır; “Mesela Sıkıyönetim komutanlığından bir subay, binbaşı açıyor telefonu bunu niye böyle yapıyorsunuz? Diyormuş. Yapmaması lazımdı ama yapmış işte genç arkadaşlar bunu yapıyor.”⁴⁷ İşte o dönemde uçan kuştan haberdar olan Evren’in sadece sansürden haberinin olmadığı bilgisi oldukça düşündürücüdür.

Yavuz Donat’ta, Sıkıyönetimin tartışmalara bakışını şöyle değerlendirmektedir; “Çünkü tartışmaya, kısır çekişme diye bakıldığı için bütün tartışmalar yasak. O zaman ne yapılacak abuk sabuk şeyler yazılacak. O yıllarda Basının Amiral gemisi ise TRT, Halkın tek eğlencesi idi. O nedenle de TRT 12 Eylül müdahalesinin kaldırıcı olarak görüldü.”⁴⁸

Haber Sunucusu Mesut Mertcan’da, Sıkıyönetim komutanlığının 14 Eylül 1980 günü TRT’ye yolladığı 4 maddelik emrin şunları kapsadığını anlatıyordu;

⁴³ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 9.

⁴⁴ Age.

⁴⁵ Age.

⁴⁶ Age.

⁴⁷ Age.

⁴⁸ Yavuz Donat, Ek: 1/E; Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 9.

- “1. Dış haberler; aleyhimize olmayan dış haberler verilebilir.
2. İç haberler;
 - a. Anarşiye ait haberler verilmeyecektir.
 - b. Herkesi ilgilendirmeyen küçük yangın ve trafik kazası gibi haberler verilmeyecektir.
 - c. Milli Güvenlik Konseyi ve Sıkıyönetime karşı haber verilmeyecektir.
3. Aksi belirtilmedikçe MGK bildirimleri günde 3 defa, sıkıyönetim bildirimleri de 2 defa yayınlanacaktır.
4. 12 Eylül müdahalesiyle ilgili halkla röportaj yapılacak daha ziyade orta yaşlılarla konuşulacaktır.”⁴⁹

Bu karanlık dönemde sadece basın değil, sanata, kitaplara ve yazarlara da kısıtlamalar getirildi. 937 film sakıncalı olduğu gerekçesiyle yasaklandı. Kitapları zincire vurularak yasaklanmış yazarlar için de haklarında yargı süreci başlatılmıştır. Türkiye Yazarlar Sendikası yöneticileri “Türkiye’de illegal örgüt kurdukları” gerekçesiyle yargılanmaya alındılar. Yaşar Kemal, Adalet Ağaoğlu, Tomris Uyar, Leyla Erbil gibi yazarlar hâkim karşısına çıktılar.⁵⁰

1.2.2. 24 OCAK KARARLARI VE BASIN

12 Eylül 1980 darbesinin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel hedeflerini ve sonuçlarını daha iyi ölçmek için, küresel boyuttaki neo-liberal dönüşüm sürecine bakmak gerekir. 1970’li yıllarda kapitalizmin yaşadığı krizi aşmak için yürürlüğe konulan deregülasyon⁵¹ ve bunun sonucu olarak sermayenin küresel düzeydeki akışının önünü açan uygulamalarda bu dönüşümün⁵² izlerini görmek mümkün. IMF ve Dünya Bankası’nca oluşturulan köklü politika değişikliği, bilişim ve iletişim teknolojilerinde devrim niteliğinde olan değişimler, “ekonomik büyüme kuramında teknolojinin içsel alınması ve küreselleşme ile eş zamanlı olarak gerçekleşti.”⁵³

⁴⁹ Age.

⁵⁰ Age.

⁵¹ Belirli bir iş alanı ya da kesimde devlet kısıtlamalarının azaltılması ya da tamamen kaldırılması durumudur. “Deregülasyon, Menkulleştirme, Özelleştirme ve Türevleştirme Nedir.” <http://www.ekodialog.com/Konular/deregulasyon-menkullestirme-ozellestirme-turevlestirme-nedir.html>. Erişim Tarihi: 15.12.2017

⁵² Raşit Kaya, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Türkiye Siyasal Yaşamında 1980’ler Sonrası Gelişmeler ve Medya*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 237-238.

⁵³ Yakup Kepenek, “12 Eylül’ün Asıl ‘Kestiği’”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 34, Sayı, 268, 2010, 75.

Küresel boyutta devam eden krizin Türkiye'yi de içine alacak bir istikrara kavuşturulması için IMF ve Dünya Bankası'nca önerilmiş ve uygulamaya geçirilmesi için de Süleyman Demirel'in MC hükümetinin Turgut Özal'a "24 Ocak 1980 İstikrar Kararları" olarak adlandırılan kararları hazırlatmasıyla bu kararlar Türkiye gündemine yerleşti. Ancak ülkede yaşanan toplumsal çatışmalar ile siyasal istikrarsızlıklar ve Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi gibi sebeplerle bu kararlar uygulamaya konmamıştı.⁵⁴ 24 Ocak kararlarıyla Türkiye ekonomisinin kabuğu kırılarak, Cumhuriyet'in neredeyse resmi iktisat politikası olan karma ekonomi yerini serbest piyasa ekonomisine bırakıyor ve böylece yarım yüzyıllık uygulanan korumacı politikalarından vazgeçiliyordu. 1980 yılının başlarında Türkiye'de geçerli olan dinamikler bir taraftan ülkede siyaseti yeniden düzenlerken, diğer taraftan da küresel gelişmelerle Türkiye'nin eklemleme sürecine ivme kazandırmasıyla, siyasal yaşam ve medya alanı tümüyle yeniden yapılanmıştır. Bu yeniden yapılanma diğer faktörlerle bütünleşerek "Siyasal süreci tıkayan son taşların döşenmesiyle"⁵⁵ de 12 Eylül 1980 darbesine gelindi. Ayrıca, Semih Vaner, Türkiye'nin kimi dönemlerde "Siyasi ve iktisadi istikrarsızlık kısır döngüsüne mahkûm olduğu ve 1980 yılına kadar bu döngüden⁵⁶ demokrasinin kesintiye uğramasıyla kurtulabildiğini belirtmektedir. 24 Ocak kararlarının sürdürülmesini daha önceden aralarında kararlaştıran generaller, bunu batıya bir çeşit güvence gibi görmüşlerdi, çünkü batı, Demirel Hükümeti sırasında kredileri harekete geçirmişti, yeni borçlar altına giriliyor, ödenmesi ya da yenileriyle desteklenebilmesi için IMF koşullarının sürdürülmesi gerekliydi.⁵⁷

24 Ocak kararlarına ilişkin olarak, Ayşe İnal ve Tezcan Durna'nın "12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu" başlıklı makalelerindeki değerlendirmeleri ise şöyle; 12 Eylül'den önce siyasal yapının basiretsizliği, kişisel çıkarları ile önlenemeyen siyasi çatışmalar, siyasetçilerin toplumsal hayatta yaşanan şiddete etkili bir çözüm getirememeleri darbenin kamuoyuna sunulan gerekçeleri olmuştur. 12 Eylül yönetimi döneminde toplumsal alandaki örgütlenme, politik hareketlere ve

⁵⁴ Ayşe İnal, Tezcan Durna, "12 Eylül, Medya", 131-132.

⁵⁵ Raşit Kaya, *Türkiye Siyasal Yaşamında 1980'ler Sonrası Gelişmeler*, 237-238.

⁵⁶ Semih Vaner, *21. Yüzyıla Girerken Türkiye*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, 436.

⁵⁷ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 399.

basına yapılan yasaklar, “24 Ocak kararlarına dayanan o “Acı reçetenin” halka kabul ettirilmeye çalışıldığını göstermektedir.”⁵⁸

24 Ocak’ı ticari serbestlik ve ticari liberalizm olarak gören Tevfik Çavdar’a göre, Türkiye’de ithalat ve ihracat kotalarının kaldırılarak, malların uluslararası dolaşımı tamamen serbestleştiriliyor ve finansmanı da, OECD’den sınırsız kredi ile sağlanabilecekti. 24 Ocak kararlarının tek başına bir şey ifade etmeyeceği ancak işçi sınıfı yaşadığı sürece, baskı altına alınmadıktan sonra bu kararların topluma benimsetilmesi ve uygulanmasının mümkün olmayacağını vurgulayarak “O halde asker gelmeliydi!”⁵⁹ Diyor. Ayrıca Çavdar, 12 Eylül’ün gelişini 24 Ocak kararlarının sonucuna bağlayarak da, “Falan yerde toplu kıyım yapılmış, falan yerde çatışma olmuş diye gelmedi, bu kararların uygulanması için gelmiş, yapılmıştır. Sol-sağ çatışması, günde 10-15 kişinin ölmesi tamamen bu gerçeği örtmek üzere kullanılmıştır.”⁶⁰ Amacın Türkiye’de neo-liberal kapitalizmin oturmasını sağlamak olduğunu ve 24 Ocak günü bunun kapısının açıldığını ve Kenan Evren’in de bu kapıdan içeri girerek, başlanan işi tamamladığını⁶¹ belirtir. Ayrıca, 24 Ocak kararları ile holdinglerin karlarının rekor düzeye çıktığı, emekçilerin reel gelirlerinin yarı yarıya düştüğü 12 Eylül döneminin hazırlığı niteliğinde kararlar⁶² olduğunu söylemek mümkündür.

24 Ocak kararlarıyla, “İhracat teşvik edildi, bir dolar 47 liradan 70 liraya yükseldi, döviz kurları günlük ayarlanmaya başlandı, faizler ve fiyatlar serbest bırakıldı, yabancı sermayeye kapılar sonuna kadar açıldı, ücretlerdeki artışa ve tarımda destekleme alımlarında frene basıldı.”⁶³ Türkiye, Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) istediği koşullarda dış dünyaya açılıyordu. Bu dönemin asıl faturası çalışanlara çıkarılıyor; grevler erteleniyor, işçi ve memurlar piyasanın acımasız rekabet çarklarında hayat mücadelesi veriyordu. İşsizliğin ardından eşi benzeri görülmemiş yüksek düzeyde zamlar yaşandı.⁶⁴

24 Ocak kararlarının uygulanması “Süngü gölgesinde” sürerken, yasaklamalar bir yandan basındaki haberciliğe yöneliyor diğer yandan da basının özlük haklarının

⁵⁸ Ayşe İnal, Tezcan Durna, “12 Eylül, Medya”, 131-132.

⁵⁹ Seyfi Öngider, *Son Klasik Darbe, 12 Eylül Söyleşileri*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, 189.

⁶⁰ Age.

⁶¹ Age.

⁶² Age., 201.

⁶³ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül*, 108.

⁶⁴ Age.

sınırlandırılmasına, örgütlenme ve sendikal haklarının yok edilmesine kadar uzanıyordu. Dolayısıyla, “Basına yönelik hem simgesel üretim sürecini, hem de örgütlenme sürecini ciddi kısıtlamalarla bastıran bu yasaklamalar, doğal olarak basında önemli yapısal dönüşümlere sebep olmuştur.”⁶⁵ Elbette yaşanan değişim ve dönüşümü sağlayan yegâne sebep sistemin getirdiği bu yasaklarla sınırlı olmamıştır. Bu süreçte basının endüstri haline gelmesiyle birlikte teknolojik yatırımların da çok büyük finansal desteğe ihtiyaç duyması ile küresel boyutta “Yaygınlık kazanan neo-liberal ekonomi politikalarının kamu yayıncılığına yönelik tehdit ve baskıları da etkili olmuştur.”⁶⁶

Basının holdingleşmesine yönelik, “Demokrasi açısından bir başka talihsizliğimiz, basının holdinglerin eline geçmesidir” diyen Süleyman Demirel, yalnızca “Gazeteci değiller, iş adamıdır ve yapılanların hepsine inanmasalar bile fazla bir şey ellerinden gelmiyor; çünkü başka menfaatlerine dokunuruz sonra...”⁶⁷ Basının büyük sermayenin eline geçmesine, ekonomi açısından 24 Ocak kararları sebep gösterilirken, politik sonuçları açısından da 12 Eylül darbesinin tetiklemiş olmadığını söylemek mümkün değildir. Darbe süresinde ve “Demokrasiye geçiş” döneminde basına olağanüstü yasaklar konmuş, pek çok gazete/derginin, belli aralıklarla ve sürelerle yayınları durdurulmuştur. Uygulanan yasaklarla basında neyin, nasıl haber yapılacağı bilinemez bir hal almıştır. Siyasi çalışmaları generallerce yasaklanan liderlerin, basına demeçleri yasaklanmış, örgüt operasyonları, terörist grupların eylemleri ve öğrenci hareketleri yasaklardan birkaçıdır, yani bu olayları basın izleyebiliyordu ama yazamıyordu. Benzer şekilde yurtdışına kaçanlar eğitim uçuşu sırasında düşen uçaklar veya Türkiye’ye gelen Arap turistler hakkında yayın yapmak yasaktı.

12 Eylül döneminde Sıkıyönetim bütün yasakları sözlü olarak yapıyordu. Araştırma konusu gazetelerden *Cumhuriyet* gazetesinde çalışan gazeteciler, gazetede hâkim düşüncenin şu yönde olduğunu söylediler; “Bu bir darbedir! Biz de darbelere karşıyız, sizin getirdiğiniz bu düzeni de, yasaklarınızı da kabul etmiyoruz.” Gazeteci Yalçın Doğan, “12 Eylül 1980’de *Cumhuriyet* gazetesinde Sansür Uygulamaları,” başlıklı söyleşide yasaklardan birini şöyle anlatmaktadır; Kenan Evren kimi zaman Anadolu’yu dolaşırken kimi zaman da basın üzerinden

⁶⁵ Ayşe İnal, Tezcan Durma, “12 Eylül, Medya”, 132.

⁶⁶ Age.

⁶⁷ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 66.

demeçlerinde hep siyasetçilere çatarı. Bir konuşmasında Demirel'e "Ülkeyi bu hale getirdiler, falan filan" diye çattı. Demirel beni arayarak görüşmek istediğini bildirdi. Gittiğimde Demirel, Evren'e cevap olarak yazdığı yazıyı uzatarak, "Bunu yayınlar mısınız?" dedi. Ben dedim ki "Bunu diğer gazetelere de verir misiniz?" O da "Göndereyim ama pek ümidim yok" dedi. Ben de size haber vereceğim ama "Biz bunu yayınlarız" dedim. Tam Hasan Cemal'i arıyordum ki, bir telefon, Milli Güvenlik Konseyi'nden, "Demirel'in bir cevabı varmış, diğer gazetelere de gitmiş size de gelmiş, sizin belki yayınlama ihtimaliniz var, isimler geçmeyecektir, yasaktır haberiniz olsun!" dendi. Ben Hasan Cemal'i aradım dedim ki "böyle böyle bir haber var, konsey aradı, yasak olduğunu söyledi ama takdirinize bırakıyoruz" dedi. Yani "sonucuna katlanırsınız!" anlamında. Takdiri bize bırakıyorlarmış dedim. Karşı taraftan Hasan Cemal'de "Takdir ettim dokuz sütun yayınlayalım" dedi. Sonra da, "Peki ne yapacaksın?" dedi. Ben de "Ankara temsilcilerini (diğer gazetelerin) arayacağım biz bunu yayınlıyoruz diyeceğim" dedim. Yalnız kalmamak için, ben bunların hepsini tek tek aradım. Söylüyorum karşıdan cevap yok! "aaa ıı falan filan" ertesi gün *Cumhuriyet*'te dokuz sütun olarak, Demirel'in Evren'e çıkışı yer alıyordu. Diğer gazetelerin hepsi sekizinci sayfada onuncu sayfada küçük bir paragraf tek sütun halinde vermişler.⁶⁸

Kısaca o dönemde "Basın kısıtlamaları" konusunda bir kısıtlamanın olmadığı söyleniyor ancak "her şey her an kısıtlanabiliyordu."⁶⁹ Bu durum, "Milli Güvenlik Konseyi'nin basın kısıtlamaları ile ilgili haberlerinin de yasaklanması boyutuna varmıştır."⁷⁰

12 Eylül yönetiminin, yasaklamalarıyla yalnızca düşünce ve haber alma özgürlüğü kısıtlanmamış, bununla eş zamanlı olarak da sadece "habercilik yaparak varlığını sürdüren gazete sahiplerini de ciddi mali sıkıntılar içine sürüklemiştir."⁷¹ Bu süreçte ortaya çıkan reklam ve baskı sayısı kayıpları, gazeteleri ekonomik olarak büyük ölçüde zor duruma sokmuştur. Bundan ötürü gazeteler ekonomik sıkıntıyla karşılaşmamak için de kendi kendilerini sansürleme yani oto-sansür yapma noktasına gelmişlerdir. Dolayısıyla "Basının bu iki tarafı da keskin bıçak şeklinde olan

⁶⁸ Yalçın Doğan, Ek: 1/D.

⁶⁹ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 42.

⁷⁰ Age.

⁷¹ Ayşe İnal, Tezcan Durna, "12 Eylül, Medya", 132.

tercihten birine doğru bükülmesi, ciddi bir itibar kaybını beraberinde getirmiştir.”⁷² Bu da basın camiasında ciddi bir kargaşa ortamının yaşanmasına neden olmuştur. Bilhassa, 1983-1984 tarihleri arasında bazı medya mensupları, yakaladıkları “Atlasma haberin” diğer gazeteciler tarafından yayınlanmasının önüne geçmek için, Sıkıyönetime telefon ederek, “yasaklarını tebliğ etme noktasına gelmişlerdir.”⁷³ Bazıları da daha ileri giderek, diğer gazete veya dergilerde yer alan bir atlasma haberin duyuları üzerine, haberin olup olmadığını araştırıp yazmaktansa, Sıkıyönetimi arayarak, haberin yasak kapsamına girdiğini kendileri ihbar etmişlerdir.⁷⁴ Yaşanan korku ortamı, tarihçilerin “İstibdat Dönemi” olarak adlandırdıkları 1878 ile 1908 arası⁷⁵ Abdülhamit dönemindeki⁷⁶ “hafiyelik, jurnalcilik ve sansür” sürecini hatırlatan bir biçimde işlemesi, basın mesleği ahlakındaki bozulmayı da büyük ölçüde derinleştirmiştir.

Neo-liberal ekonomi politikalarıyla oluşan kamu yayıncılığı ilkesinin aşınması ve büyük sermayenin basına yatırım yapması ile basın, basınla alakası olmayan holdinglerin eline geçmiştir. Bu konuda, “12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu” başlıklı makalede yazılanlara göre, 24 Ocak kararlarında öngörülen ve 12 Eylül yönetiminin de destek vermesiyle uygulamaya geçirilen örgütlenme ve sendikal hakların sınırlandırılması süreci, diğer alanlarda olduğu gibi medyada da kendini göstermiştir. Neo-liberal ekonomi politikaları bir taraftan “kamu yayıncılığı ilkesini aşındırması,”⁷⁷ diğer taraftan da “büyük sermaye güçlerinin basın sektörüne yatırım yapmasını kolaylaştırmıştır.”⁷⁸ 12 Eylül yönetiminin yasakları ile sıkıntı çeken pek çok medya kuruluşu bu dönemde esas işi gazetecilik olmayan, başka sektörlerde yatırımı olan yani basınla hiçbir şekilde ilgili olmayan holdinglerin eline geçmiştir.

⁷² Age., 133.

⁷³ Age.

⁷⁴ Mehmet Sucu *12 Eylül Yasakları*, 43.

⁷⁵ Aykut Kansu, “1908 Devrimi’ni Anlamaya Çalışmak”, <https://bianet.org/biamag/kultur/108125-1908-devrimi-ni-anlamaya-calismak>.
Erişim Tarihi: 04.12.2017

⁷⁶ “Sultan II. Abdulhamit dönemi en iyi hafiyelik, jurnalcilik ve Sansür gibi kelimelerle anlatılmaktadır. Bu rejimde tiyatroya, kitaba ve basına yapılan sansür uygulamaları 1908 Jön Türk Devrimiyle son bulmuştur. 24 Temmuz 1908 günü gazetecilerin sansür memurlarının artık matbaalara sokulmamasına yönelik ortak karar almaları sonucunda, 24 Temmuzda sansür memurları (sansörler) gazete idarehanelerine yani matbaalarına sokulmayarak fiilen sansür kaldırılmıştır. Feroz Ahmad’da “özellikle kadın gazetelerine, kadın hareketi açısından devrimin başında, büyük umutlar” yaşanmasıyla değişimin başladığını ve 1908 devrimiyle yeni bir dünya ve yeni bir hayatın kurulduğunu anlatır.”

Serkan Koç (yönetmen), *1908 Hürriyet Devrimi*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2015.

⁷⁷ Ayşe İnal, Tezcan Durna, “12 Eylül, Medya”, 132.

⁷⁸ Age.

Bu dönemde hem örgütlenme hem de sendikal haklar sınırlandırıldığı için, iş güvencesinden yoksun, çalışma ortamı “büyük sermayelerin sektöre girmesiyle pekişmiş; sermayenin düşük emek girdisi ve teşviklerle önü açılmıştır.”⁷⁹

Bu aşamaya gelinmesiyle birlikte Türk toplumunda oluşan bunalımın etkisi, daha çok basının solcu ve aydın kesimi üzerinde olmuştur. Gerçekten de 1980 darbesiyle öncekilerden “çok daha ağır bir sansür baskısı altına giren basın, beraberinde ekonomideki liberalleşme politikalarıyla hem yapısal hem içerik bakımından değişime uğramıştır.”⁸⁰ Kitle iletişim politikası oluşurken, genel olarak yayın durdurma yasağı ile toplatma, kapatma ve sansür gibi ağır baskı politikaları uygulanırken, nadiren de daha yumuşak politikalarla benzer düşünceye sahip çalışanların seçilmesi ve gazeteciler ile editörlerin kurum politikasıyla paralel ve haber kıstaslarını özümsemeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece devletin amaçlarını gerçekmiş gibi kabul eden medya, devletin politika ve uygulamalarının asıl sebeplerini nadiren araştırmıştır. Darbe yönetimi süresince ekonomi politikalarını yöneten ve 24 Ocak kararlarını hazırlayan, Turgut Özal'ın uygulamalarıyla önce, “kâğıdı basına yaklaşık 4/5 oranında ucuza aktaran devlet sübvansiyonu kaldırıldı.”⁸¹ Bu uygulama sonucunda, yazılı basın adeta doğal seleksiyona uğrayarak, ancak sermaye gücü kuvvetli ve bu kuvveti doğuran özel teşebbüsten reklam alabilen yayınlar ayakta kalabildi. Büyük sermaye gruplarının medyaya sahip olma girişimlerinin ivme kazanması kâğıt fiyatlarındaki düşüşle reklama bağımlılığın doruğa çıkmasının bir sonucudur. Bu etkinin genişlemesi ise, “televizyon yayıncılığı da başlayıp mali kaynak gereksinmesi çok büyük ölçülere varınca medya tamamen gazeteci patronların yerine iş adamı patronların kontrolüne girdi.”⁸² Yeniden üretilen bu oluşumun amacı, yatırımlarının ve iktidara verilen desteğin karşılığını almaktı. Dolayısıyla basın ilkeleri ve yapılacaksa muhalefet kamuoyuna göre değil, patronun ihtiyaçlarına göre biçimlendirildi. Böylece, Özal'ın *medyayı* kontrol altına alma hayali simgeleşmiş oldu. Sağlanan bu güçle, hem reklam pastasındaki payı

⁷⁹ Age.

⁸⁰ Ceren Sözeri, *Türkiye’de Medya – İktidar İlişkileri ve Sorunlar ve Öneriler*, Medya ve İletişim Merkezi, İstanbul, 2015, 10.

⁸¹ Orhan Koloğlu, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, 1980 Sonrasında Türkiye’de Muhalif Basın*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 348.

⁸² Age.

yükseltmek, hem de çeşitlilik gereksinimini karşılamak amacıyla bu patronların kartelleşme eğilimini hızlandırdıkları görülmüştür.⁸³

Sonuç olarak, 12 Eylül dünya çapında yükselen bir sağ dalgaya yaslanarak, ABD’de Ronald Reagan’ın, İngiltere’de Margaret Thatcher’ın, Almanya’da Helmut Kohl’ün, Latin Amerika’da askeri darbelerin hüküm sürdüğü, neo-liberalizmin yükselmeye başladığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. “24 Ocak kararları” ile Türkiye’nin dünyadaki gelişmelere ayak uydurduğu ve 12 Eylül darbesi de 24 Ocak kararlarının bir devamı olarak görülmektedir.⁸⁴

12 Eylül yönetimi bir ülke yönetiminde kısa bir süreyi olağandışı koşullarla yöneten bir yönetim olmasına karşılık, Türkiye’ye halen aşılamayan siyasal formatı dayatmıştır. Geçmişe bakıldığında esas işlevi 24 Ocak ekonomik istikrar programının gerekli kıldığı, yeniden yapılanmanın önünü açmak olan 12 Eylül askeri darbe yönetimi Türkiye’yi değişen “Anayasası ve tüm diğer temel mevzuatı ile daha öncekinden daha geri, antidemokratik, baskıcı bir siyasal çerçeve içine yerleştirmiştir.”⁸⁵ Bu tablo içerisinde toplum-siyaset ve kitle iletişim kurumları arasındaki ilişki yeniden kurulmuştur.

1.2.3. 1982 ANAYASASI’NIN KABULÜ

Hazırlık çalışmaları 12 Eylül öncesinden başlatılan ve sürekli gündemde tutulan Anayasa tartışmalarında 1961 Anayasası’nın anarşi ve teröre neden olduğu sürekli vurgulanarak, bu yönde yürütülen kampanyayı; Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) gibi ekonomi kuruluşlarının da desteklemesiyle birlikte *Tercüman* gazetesi tarafından bir dizi Anayasa semineri düzenlenmiştir. TİSK’ten sonra devreye giren SİSAV da bir dizi seminer organize ederek, Aydınlar Ocağı yöneticileri ile *Tercüman* yazarlarının danışman ve konuşmacı olarak katılımlarıyla yapılan seminerlerde tartışılan konulardan, öne çıkan düşüncelerle yeni Anayasanın ideolojik çatısı oluşturuldu. Böylece, antidemokratik bir anayasanın ideolojik temelleri atılmış oldu. Yapılan seminerlerde kurgulanan "Yeni Anayasaya" yönelik tavsiyelerin büyük bir bölümü 1982 Anayasası’nı yarattı. 1961 Anayasası’na karşı olan Millî Güvenlik Konseyi darbenin ardından ilk iş olarak hedeflediği Anayasa

⁸³ Age.

⁸⁴Seyfi Öngider, *Son Klasik Darbe*, 84.

⁸⁵ Age., 237-238.

değişikliğinin hazırlıklarına başladı. Bir yandan da hazırlanacak yeni Anayasa için bir Danışma Meclisi oluşturuldu. Danışma Meclisi Genel Kurulu'nun Anayasa tasarısının görüşülmesine başlandığı ilk günde üç madde meclisten geçmiş ve “özgürlük” sözcüğü yerini “hürriyet’e”⁸⁶ bırakmıştır. Ardından da Danışma Meclisi Genel kurulunda alınan bir kararla Anayasa tasarısından “çağdaş” sözcüğü de çıkarılmıştır.

Bir yandan basın bir bölümünün desteğiyle Anayasa çalışmaları sürdürülürken, diğer yandan da *Cumhuriyet* gazetesi muhalif söylemlerini daha da öne çıkarmaya başlamıştı. *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1982 günü sekiz sütuna şu manşet ile çıktı: “Özgürlüklerin özü kalkıyor; böyle bir Anayasayla otoriter rejim kurulabilir.”⁸⁷ *Cumhuriyet*'in bu spotla rasyonel görüşünü ortaya koymasıyla belki de bu baskıcı ortamda farklı söylemlerin oluşmasına ön ayak olduğu söylenebilir.

Basında gözlemlenen bu hareketlilik nedeniyle, Devlet başkanı Kenan Evren, tasarıya dönük ilk çıkışını Erdek'te yaptı:

“1961 Anayasası sayesinde 12 Eylül'e geldik! 1924 Anayasası ile 1960 27 Mayıs'ına geldik. 1950 ile 1960 arasında çoğunluk sistemi geçerliydi ve tek parti iktidarı vardı, ama 27 Mayıs olabildi. 1961 Anayasası'nı yaptık, seçim sistemini nispiye çevirdik. Gene tek parti iktidarı ve 1961 Anayasası ile bu kez de 12 Mart'a gelindi. Anayasa'da yine değişiklikler yaptık, yasalarda hak ve özgürlükleri budadık. Sonuç ne oldu ki? Bugün de bir askeri rejim altında yaşıyor ve yeni bir Anayasa'ya yöneliyoruz. Değişen bir şey yok! Kâğıt üstündeki dengeler, sıkıdüzenler, ekonomik, toplumsal, siyasal gerçekleri değiştiremiyor ki...”⁸⁸

Tercüman'da 7 Eylül 1982 tarihinde yayımlanan, “Dördüncü Anayasaya şimdiden evet!” başlıklı demecinde Celal Bayar'ın söyledikleri ise şöyle:

“Ben Anayasa konusunda, hazırlayanlarla beraberim. Bugün bizim hayatımızı tehdit eden, mevcudiyetimiz üzerinde tesir yapacak olan tehlike komünizmdir. Türk hâkimiyetini yok edip memleketi parçalamak isteyenler vardır. İstiklalimizin düşmanı olanlar birlik içindedirler. Bu Anayasa'da bunlara karşı ciddi tedbir almak lazımdır... Bu neticeyi almazsak Türkiye için felaket olur. Bir daha bu fırsat doğmaz.”⁸⁹

⁸⁶ Age., 47.

⁸⁷ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu, 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitapçılık A.Ş. İstanbul, 2004, 24.

⁸⁸ Age., 26.

⁸⁹ Age., 60.

Danışma Meclisi'nin hazırladığı Anayasa tasarısında ne milli irade ilkesine ne de çağdaş hukuka saygı gösterilmediğini söyleyen İlhan Selçuk, *Cumhuriyet* gazetesindeki köşesinde,

“Çağdaş hukuk ilkelerine göre İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yerini almış bütün demokratik hakların benimsenmesi gerekir. Danışma Meclisi Anayasa Tasarısı'nda temel hakların özü çiğnenmiş ve demokratik özgürlükler hiçlenmiştir. Bütün bu söylediklerimiz “kâğıt üzerindeki sözler” gibi görülebilir. Ancak kâğıt üzerindeki sözler, tarihte sınanmış ve yaşamda denetlenmiş gerçekleri dile getiriyorsa, üstünde durmanın yararı vardır. Akıllı kişiler her bugünün bir yarımını olacağını düşünecek kadar sağduyu ile içli dışlı olmak zorundadırlar.”⁹⁰

Selçuk, bu yazısıyla Evren'in Erdek'te yaptığı konuşmasına dikkat çekerek, Anayasa tasarısının çağdaş hukuk ilkelerine ters olduğunu açık bir şekilde eleştirel yaklaşımıyla ortaya koymuştur.

Türkiye renklerin de yasak olduğu bir dönemi yaşıyordu. Anayasaya “ret” pusulasının rengi mavi idi. *Cumhuriyet* karikatürcüleri bu dönemde sürekli “mavi” üzerine çalışıyorlardı. Tam da bu günlerde, Işık Kansu Kocaeli'nden Devlet Başkanı Kenan Evren'in konuşmasıyla ilgili olarak, *Cumhuriyet*'e şu haberi geçer: Evren konuşmasında, “Atatürk'ün gözünün, denizin, gökyüzünün renginin ‘mavi’ olduğunun söylediğini bildirerek, ‘Sağduyu sahibi vatandaşlar buna pabuç bırakmaz. Gök mavymiş, deniz mavymiş, bunlar çocukça girişimlerdir. Kimse kanmaz.’⁹¹ 21 Ekim 1982 günü Sıkıyönetimden telefonla *Cumhuriyet* aranıyor ve “komutanımı irtibatlıyorum” denildikten sonra, 1. Ordu Kurmay Başkanı Tümgeneral Ekrem Dinç, Hasan Cemal'e şöyle diyor: “70 ve 71 numaralı bildirimler yarından itibaren artık tam uygulanacak. ...Anayasa konusunda en küçük bir ima, telkin, telmih yoluyla dahi olsa en ufak bir şey istemiyoruz. Her gazeteye de bunu söylüyoruz, yoksa derhal kapatacağız,”⁹² yani Hayır'ın propagandası bir tarafa telkini bile askeri yönetimce belirlenen “suçlar” arasında gösteriliyor.⁹³ Tümgeneralin bu sözleriyle mavi renk askeri yönetimin basına dönük yasakları arasına girmiş oluyordu, yine aynı Tümgeneral bu defa da 1 Ağustos 1982 günü İlhan Selçuk'un, “24 Ocak + 12 Eylül = başarı” formülünün geçersizliğini vurguladığı yazısında, Anayasa taslağını

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1982.

⁹¹ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 23.

⁹² *Age.*, 13.

⁹³ *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1982.

eleştirmesinden ötürü *Cumhuriyet*'i arayarak, “Sizi buraya çağıracaktım ama telefonla konuşayım dedim.” Tümgeneral, şöyle devam ediyor: “Münasip dille engelleyin!” Hasan Cemal’in anlatımına göre⁹⁴ engellenen kişi İlhan Selçuk muş.

Hazırlanan tasarıda, siyasi parti yöneticilerine 10 yıl siyaset yasağı getiriliyordu. Bu yasağı eleştiren, *Hürriyet* gazetesi başyazarı Oktay Ekşi yazısında, “bir kısım eski siyasiler için yasak konulmasını bekler hale gelen kamuoyu, bu geçici maddeyi yadırgamayabilir, ama bu maddenin, siyasi kadroları, seçmen iradesinin dışında bir usulle tasfiye eden hükmünü demokratik anlayışla izah etmek mümkün değildir” diyordu. İşte, 23 Eylül 1982 günü meclise sunulan Anayasa tasarısı 7'ye karşı 120 oyla kabul edildiğinde ağırlıklı olarak *Cumhuriyet* gazetesinin yaptığı onlarca eleştiri gölgede kalmıştı.

Milli Güvenlik Konseyi tasarı üzerinde bir takım değişiklikleri yaptıktan sonra, tasarımı 19 Ekim 1982 tarihinde kamuoyuna açıkladı. *Cumhuriyet*, “Anayasa kabul edilirse Kenan Evren yedi yıl için Cumhurbaşkanı olacak!”⁹⁵ Başlığıyla çıkarak, açıklanan geçici maddelerin kalıcı olduğu vurgulanıyor ve şöyle eleştiriliyordu:

“Demokratik bir gelişmeyi olanaksızlaştıracak ve seçeneklerini yok edecek önlemler geçici maddelerin mantığını ve özünü oluşturmaktadır ki, bu yaklaşım ülkenin geleceğinde yeni bir tartışmanın kaynağını ve gerekçesini yaratacak, istenilenin ya da amaçlananın tam tersi sonuçlar verecektir. Geçici maddeler, Anayasa tasarısı ile birlikte ele alındığında, demokratik bir rejimden söz etmek olası değildir. Demokrasi seçenekler (alternatifler) rejimidir. Oysa seçeneksizlik cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte başlamaktadır... Bu anayasa tasarısı ve bu geçici maddelerle önerilen rejimin adı kuşkusuz demokrasi değildir.”⁹⁶

Tasarının açıklanmasının ardından, Süleyman Demirel’de Yalçın Doğan ve Hasan Cemal ile yaptığı görüşmede, “Celal Bayar’ın Tercüman’a verdiği, “anayasaya şimdiden evetli” demecine Demirel, elinde tasarı metnini sallayarak “Bunlar açıklanmadan bu demeci verdi, Bayar...” ardından da:

“Bundan sonra referandum, zorbalığa meşruiyet kazandırma çabası olacaktır. Yaptıkları gasptır. Bunlar Atatürkçü mü? Ne Anayasa ne başka bir şey, hiç bir şey yok, hâkimi mutlak benim, dediler. Bir de kalkıp demokratik süsler uyduruyorlar. Asıl komünizmi böyle getirirler. Bokasso’ya ne oldu? Bir binbaşı

⁹⁴ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 39.

⁹⁵ *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1982.

⁹⁶ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 62-63.

kalktı yaktı... Olur mu böyle şey? Anayasa tasarısıyla bunalım yarattılar, bunalıma bir boyut daha kattılar demiştim. Geçici maddelerle bunalımı daha da derinleştirdiler. Kolay çıkamazlar bu işin içinden.”⁹⁷

Gazetecilerin, çözüm ne olabilir? Sorusuna ise Demirel, “Referandum sonucu ‘fifty fifty’dir; yüzde 50 yüzde 50’dir. Belki geçirirler, ama bu onları kurtarır mı, bilmem”⁹⁸ diye yanıtlar.

Kenan Evren bir konuşmasında anayasanın tanıtılması için yapacağı konuşmalarının eleştirilmesinin yasak olduğunu açıklamasıyla medyaya ciddi bir uyarı yaptı. Noam Chomsky, kitle iletişim araçlarının gündemini siyasi iktidarı paylaşanların tespit ettiğini ve iktidarın, kitle iletişim araçları üzerinden, kamusal tartışmaların çerçevesini ve gündemini belirleyerek, bu konuları kamu gündeminden uzaklaştırma yeteneğine sahip ⁹⁹ olduğunu ileri sürmüştür. Chomsky’nin vurguladığı gibi, Evren, propaganda modelini öncelikle yasaklar üzerine oturtarak, medyada yer alacak bilgilerin de “konulaştırma” sürecinden geçirildikten sonra kamuoyuna aktarılmasında böylelikle basını yönlendirmiş oldu. Anayasanın halkoyuna sunulmasına kadar, ülke genelinde neredeyse tüm gazetelerde ve TRT’de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in beyanları, haberlerde ve köşe yazılarındaki mesajlar, seminerlerde yapılan toplantı konuşmaları, ekonomi kuruluşları temsilcilerinin açıklamaları ile yeni Anayasanın propagandası yapılmıştır.¹⁰⁰ Karşı düşüncede olanlar ise gözaltı ve tutuklamalarla sindirilmeye çalışılmış, bazı gazeteler ve dergiler sansürlenmiş, yayını durdurulmuş veya kapatılmıştır, artık meydanlar ve mikrofon Evren’in tekeline geçmiş, basın sadece yazıyor, konuşmaları radyo ve televizyon sürekli veriyordu. “Anayasaya kabul” propagandası serbest, “ret” yasak! Böylece halkın iradesi özgürce sonucu belirlemiş olacaktı. Anayasa kampanyalarında ve anayasanın yeni maddeleriyle ilgili yapılan tartışmalarda, yeni yasa metnindeki son gelişmeler hakkında bilgi veren tek bir kaynak vardı. Bilgiler kamuya açıklanmadan önce içeriği kontrol ve manipüle edildi. Yeni anayasaya karşı eleştiriler yasaklandı. Yeni anayasaya vatandaşların bir şüphe duyacağı durumların oluşmasına ve bilgi paylaşılmasına izin verilmedi. Politik sistemleri silah gücüyle kesintiye uğratan yönetimler için medyanın belirli işlevleri

⁹⁷ Age. 64-65.

⁹⁸ Age. 65.

⁹⁹ Yasemin İnceoğlu, “Medya-İktidar İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”,

<http://bianet.org/bianet/medya/86980-medya-iktidar-iliskilerinin-tarihsel->. Erişim Tarihi: 07.12.2017

¹⁰⁰ Age.

yerine getirmesi gerekir.¹⁰¹ Kenan Evren TRT'de ve gazetelerde yeni anayasayı tanıtıcı açıklamalar yaparak, anayasaya hayır diyenlerin vatan hainleri, dış güçlerden emir alan anarşist ve terörist olduklarını ifade ettiğini vurgulamaktadır. Anayasanın tanıtım faaliyetleri kapsamında Evren'in Adana'da yaptığı konuşmada şu sözleri dikkat çekicidir: "Nush ile uslanmayı etmeli takdir/Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüdür. Gençler belki bilmez, bizde bu beyit çok yaygındır. Yani önce nasihat et, sonra ikaz et, en sonunda döversin. Biz önce işi nasihatle halletmeye çalışıyoruz" demiş, aynı günlerde sıkıyönetim komutanları da "Anayasaya Hayır" diyen anarşist ve teröristlerin yakalanacağını açıklamıştır.¹⁰²

Toplumun yaşadığı bu baskı ortamında Evren, yurdu adım adım dolaşarak, Anayasaya kefil olduğunu belirterek, halkın Anayasa tasarısına "Evet" demesini istemiştir. Hazırlanan anayasa referandumuna sunulurken halkın "Hayır" oyu kullanmaktan çekindiği bilirse de, darbe yönetiminin hazırladığı anayasanın, "böyle bir çekingenlikle açıklanamayacak kadar yüksek oranda kabul gördüğü oylamanın, sonuçları ile açığa çıkmış oldu."¹⁰³

Bu baskı sarmalında, 1982 Anayasası referandumu cumhurbaşkanlığı seçimi ile birleştirildi ve referandumuna sunulan yeni anayasa 7 Kasım 1982 tarihinde, halkın yüzde 91,27'sinin katılımıyla yüzde 91,37 oranla kabul edildi. 9 Kasım 1982 tarihinde yürürlüğe giren anayasayla, tek aday Kenan Evren 7 yıl için Cumhurbaşkanı oldu.¹⁰⁴ Sonuç olarak denilebilir ki, Türkiye'de 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 darbelerinden sonra yaşanan, 12 Eylül 1980 darbesi tüm toplumun üzerinden adeta bir buldozer gibi geçmiş ve üzerinden onlarca yıl geçmesine rağmen etkisi günümüzde hala kendini göstermeye devam etmektedir.

1.2.3.1. Anayasada Basın Özgürlüğünün Yeri

1982 Anayasanın geçici 15. maddesiyle MGK'nin ve Danışma Meclisi'nin her türlü kararlarından ötürü "cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiasının ileri

¹⁰¹ Ülkem Özge Sevgililer, "Propoganda and Persuasion By Television During the 1980 Coup D'etat in Turkey," Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 1998, 80.

¹⁰² Evin Katurman, 12 Eylül Askeri Darbesi ve Basın, <https://m.bianet.org/bianet/toplum/93099-12-eylul-askeri-darbesi-ve-basin>. Erişim Tarihi: 27.11.2017

¹⁰³ Tezcan Durna ve Ayşe İnal, "12 Eylül, Medya", 125.

¹⁰⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 260.

sürülemeyeceği, çıkarılan kanunların ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerin Anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği hükmü getirilmiştir.”¹⁰⁵ Bu değişlik Hıfzı Topuz’un ifade ettiği gibi, 12 Eylül 1980 tarihinden 12 Eylül 1982 tarihine kadar geçen dönem tabulaştırılmış ve Anayasa Mahkemesi'nin kapıları o döneme kapatılmıştır.

1982 Anayasası’nda iletişim özgürlüğüyle ilgili pek çok madde yer almaktadır, ancak, en önemli iki maddenin 25. ve 26. maddeler olduğu söylenebilir. Anayasada, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden (AİHS) farklı olarak basın özgürlüğü, düşünceyi açıklama özgürlüğünden ayrı bir özgürlük olarak düzenlemiştir. Topuz, yeni anayasanın düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğünü birbirinden ayırmaya kalkışmasından dolayı, anayasanın düşünce özgürlüğüne bakışı ve yaklaşımının yanlış olduğunu öne sürmektedir.¹⁰⁶ Bazı hukukçular, basın özgürlüğü ile düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü özdeş kavramlar olarak ele almaktadırlar.¹⁰⁷

1982 Anayasası’nda “Düşünce ve Kanaat Hürriyeti” başlığı altında yer alan, 25. madde de “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”¹⁰⁸ Bu maddenin son cümlesi yani hiç kimse düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz hükmü, düşünceyi açıklama hükmünü de barındırır. *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan, “Düşünceleri Anlatım Özgürlüğü” ile “MGK’nin Gölgesinde Düşünce Ayıbı,” başlıklı söyleşilerde¹⁰⁹ “kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz. Bu ne demektir? İstedığınız gibi düşünebilir ve bu düşüncelerinizi kendi içinizde sakladığınız sürece bu, suç olmaz!” Bunun da doğal bir durum olduğu belirtilerek, “İstedığınız gibi düşüneceksiniz, ama bunu kimseye söylemeyeceksiniz, zaten kim bilecek kafanızın içinden geçenleri? Ama düşüncelerinizi açıklamaya kalktınız mı durum değişiyor.” Ona göre de, o zaman iş, "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetiyle” ilgili

¹⁰⁵ Age.

¹⁰⁶ Age.

¹⁰⁷ Çetin Özek, *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, 204.

¹⁰⁸ 7 Kasım 1982 Tarihinde Halkoyu İle Kabul Edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *T.C. Resmi Gazete*, 09.11.1982, sayı: 17863.

¹⁰⁹ İlhan Lüfem, “Düşünceleri Anlatım Özgürlüğü”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1995; Çetin Özek ve Bülent Tanör, “MGK’nın Gölgesinde Düşünce Ayıbı”, *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1994.

Anayasa'nın 26. maddesi kapsamına giriyor. Oysa düşünce özgürlüğü ile düşünceleri açıklama, yani anlatım özgürlüğü aynı şey olduğu söylenerek, anlatılmayan düşüncenin özgürlüğünün nasıl olacağı da sorgulanmıştır.¹¹⁰

26. maddede düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü tanımlanarak, ilk iki fıkrasında bu alandaki özgürlüğün "resmi makamların müdahalesi olmaksızın" kullanılacağı belirtildikten sonra, 3. fıkrada; "Radyo, Televizyon, Sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine" bağlanabileceği vurgulanmıştır. Böylece Televizyon, Radyo ve Sinemada sansür sistemine açık kapı bırakılmış oldu, ayrıca bu maddede "düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz," deniyor ve bu ifadenin de Kürtçe¹¹¹ olduğu anlaşılmaktadır.

İHEB'nin 19. maddesine göre;

"Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar."¹¹²

Bildirgeye göre, basın özgürlüğü ayrı bir özgürlük olarak ele alınmamış ve düşünce özgürlüğünün kullanım biçimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Benzer şekilde AİHS de basın özgürlüğünü bağımsız bir özgürlük olarak görmemiştir. Sözleşmenin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesinin birinci fıkrasında;

"Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir."¹¹³

Kuralı yer almaktadır. Bu düzenlemeyle de, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel teşkil etmeyeceği anlaşılmaktadır.

¹¹⁰ Age.

¹¹¹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 261.

¹¹² İnsan Hakları Evrensel Beyanname, *T.C. Resmi Gazete*, 27.05.1949, Sayı: 7217.

¹¹³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, Avrupa Antlaşmaları Serisi, No. 5.

1982 Anayasası'nın "Bilim ve Sanat Hürriyeti" başlığını taşıyan Dokuzuncu Bölümde yer alan 27. maddesinde de;

"Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz. Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir."¹¹⁴

Hükmü ile "yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenebileceği" belirtilerek, anayasa bu konuda hiç bir ilke/sınır belirlemeden bu konudaki takdir hakkını yasa koyucuya bırakmıştır.

1982 Anayasası'nın düzenlendiği ilk halinde, "Basın ve yayımla ilgili hükümler" başlığının bulunduğu, Onuncu Bölümünün "A" fıkrasında, "Basın hürriyeti" alt başlığında yer alan 28. madde de özgürlük şöyle düzenlenmiştir:

"Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz. Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır. Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenir. Dağıtım önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtım önleme kararı hükümsüz sayılır. Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz. Süreli veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır. Süreli veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır. Türkiye'de yayımlanan süreli yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka

¹¹⁴ 7 Kasım 1982 Tarihinde Halkoyu ile Kabul Edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *T.C. Resmi Gazete*, 09.11.1982, Sayı: 17863.

aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.”¹¹⁵

Bazı hukukçulara göre, 28. madde “Basın hürdür, sansür edilemez!” hükmünün istisnaları kendi içinde sayılarak, bu madde de düzenlenen özgürlük sınırlandırılmıştır. Basın özgürlüğü açısından bu istisnalarla, 1982 Anayasası’nın 1961 Anayasası’na göre antidemokratik ve sansüre açık bir anayasa olduğu söylenmektedir. Ayrıca bu maddede üç defa tekrarlanan ve 30. maddede de yer alan bir suç unsuru olan “Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez birliğine” yönelik ifadeler gibi benzer detayların, Anayasa metni içinde değil, ceza yasalarında yer alması gerektiği öne sürülmektedir. Anayasa bu açılardan değerlendirildiğinde yasaklayıcı bir nitelik taşımaktadır.¹¹⁶

Hıfzı Topuz’un aktarımına göre, Bülent Tanör “Anayasa’da Basın Özgürlüğünün Yeri” konusunda, “Eğer Anayasa basın özgürlüğüne hiç yer vermeseydi, ya da Türkiye’de bir Anayasa olmasaydı bu özgürlük daha mı güvensiz olacaktı? Bu sorunun yanıtı kendi içindedir. Türk basını “Matbuat kanun dairesinde serbesttir.” Bu da 1876 Kanunu Esasiye’de olduğundan daha fazla güvenceli değildir. Bu durum iki gerçeğin altının kalın çizgilerle çizilmesini gerekli kılmaktadır. Bunlardan birinin “1982 Anayasası’nın işlevi özgürlüğü korumak değil, sınırlama ve ihlalleri meşrulaştırmaktır.” İkincisi de, “Anayasanın sistematiği, basın özgürlüğünün sadece ilgili özel maddelerinde gösterilen sebeplerle değil, genel sebeplerle ve anlaşılması güç kavramlarla sınırlanabilmesini de mümkün kılmaktadır.”¹¹⁷

1961 Anayasası’nın, 22. maddesinde basın özgürlüğünün, ancak milli güvenliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabileceği belirtilirken, 1971’de yapılan Anayasa değişikliği ile “Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü,” “kamu düzeni” ve “milli güvenliğin gerektirdiği gizlilik” 22. maddenin ilk halinde belirtilen sınırlama sebeplerine ilave edilmiştir. 1982 Anayasası’nın 28. maddesinde ise, basın

¹¹⁵ Age.

¹¹⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 260.

¹¹⁷ Age., 262.

özgürlüğünün sınırlandırılmasında, anayasanın 26 ve 27. maddeleri hükümlerinin uygulanacağı belirtilerek basın özgürlüğü sınırlandırılmış oldu.

1.2.4 6175 SAYILI OLAĞANÜSTÜ HAL KANUNU İLE BASINA YAPILAN SINIRLAMALAR

Anayasanın basın özgürlüğüyle ilgili hükümleri doğrultusunda Basın Kanunu değiştirilmeden basın özgürlüğünü yakından ilgilendiren Olağanüstü Hal Kanunu 25 Ekim 1983 tarihinde kabul edilmiştir. 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun, Üçüncü Bölümünde, Şiddet Hareketlerinde Alınacak Tedbirler başlığı altında yer alan 11. madde kapsamında, Bölge Valiliği'ne iletişim alanında şu yetkileri verdi:

“Gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanı ve benzerlerinin basılmasını, çoğaltılmasını, yayımlanmasını ve dağıtılmasını, bunlardan olağanüstü hal bölgesi dışında basılmış veya çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasını ve dağıtılmasını yasaklamak veya izne bağlamak; basılması ve neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuayı toplatmak.”¹¹⁸

25. maddede de, özel amaçla kamunun telaş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız ve abartılı haber yayımlayanların 3 aydan bir yıla kadar hapisleri, bu suçların basın ve yayın organları aracılığıyla işlenmesi durumunda cezaların bir misli artırılması¹¹⁹ gibi cezalarla düzenleme yapıldı.

¹¹⁸ 6175 Olağanüstü Hal Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 25.10.1983, Sayı: 18204.

¹¹⁹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 263.

BÖLÜM II

İKTİDAR - MEDYA İLİŞKİSİ / İLİŞKİSİZLİĞİ, SANSÜR VE OTOSANSÜR UYGULAMALARI

2.1. İKTİDAR - MEDYA İLİŞKİSİ / İLİŞKİSİZLİĞİ

2.1.1. DEMOKRASİNİN DÖRDÜNCÜ GÜCÜ KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINA YÖNELİK YAPTIRIMLAR

12 Eylül 1980 Askeri darbesi başta Anayasa olmak üzere, pek çok siyasi ve ekonomik kurumları etkilemesiyle ve basına ağır sansür uygulamalarıyla Türkiye'nin miladı olmuştur. Basına yönelik baskının ilk adımlarında gazeteler ve dergiler tek tek, Sıkıyönetim komutanlarının denetiminden geçiyor, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren ve Konsey üyeleri de basına baskıyı yakından denetliyor ve işletiyorlardı. İzlenenler sadece eski siyasiler ve vatandaşlar değil, aynı zamanda komutanların gözü demokrasinin dördüncü gücü olan basının üstündeydi. Tarihi boyunca belki en ağır, en zor ve en karanlık yıllarını 12 Eylül'de yaşayan Türk basını; adeta milli takım maçlarında olduğu gibi tek ses, tek yürek olmalıydı ve 12 Eylül ile ilgili haberlerinde “Yönetim orduda, bütün yurttaki Sıkıyönetim ilan edildi, ordu yönetime el koydu”¹²⁰ gibi etkili vurguları yapmaları isteniyordu. Otorite içinden, gazetecilere bu gözle bakmayanları da Evren, Sıkıyönetim Komutanlığının emirlerine aykırı hareket etmelerinden ötürü haklarında soruşturma başlatıyor, eğer bunu yapmazlarsa otoritenin sağlanamayacağı düşünülüyordu.¹²¹

12 Eylül günü ilk olarak, *Demokrat*, *Aydınlık* ve *Hergün* gazeteleri ile *Arayış* dergisi süresiz olarak kapatılırken İstanbul'da yayımlanan sekiz gazetenin de yayımı farklı tarihlerde ve değişen sürelerde yasaklandı.¹²² Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesi Genel Sekreteri Mehmet Genç iki gün gözaltında tutularak, Ankara Şubesi de yaklaşık üç ay gibi bir süre kapatılmıştır. Bunu, Eylül'de *Bursanın Sesi* gazetesinin kapatılması izleyerek, yazı işleri müdürü ile sayfa sorumlusu tutuklandı.

¹²⁰ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 9.

¹²¹ Age.

¹²² *Basın 80-84*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1984, 198.

10 Ekim 1980’de de *Hürriyet* gazetesinden Oktay Ekşi ve Bedii Faik, *Tercüman* gazetesinden Rauf Tamer ve bu gazetelerin sorumlu yazı işleri müdürleri hakkında soruşturma açılmasıyla darbenin faturası basına baskıyla ödetilmeye başlamıştı.¹²³ Komutanlıklardan gazete merkezlerine ve gazetecilere sürekli uyarılar gelmeye başladı.¹²⁴ Dikta rejiminin hüküm sürdüğü yıllarda Türk basını tarihinde yaşamadığı envai çeşit sebepten ötürü sayısız baskıların uygulandığı bir dönemi geçiriyordu. Gazeteler oto-sansürü doğal bir ortam gibi alarak, hatta *Cumhuriyet* gazetesi Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Nadir Nadi’nin yazılarını vetolamıştır.¹²⁵ Bu dönemin kronolojisine baktığımızda, pek çok siyasal gelişme ile birlikte, basına uygulanan yaptırımların da büyüklüğü açıkça görülecektir. Örneğin; Türkiye genelinde gazeteler toplam olarak 300 gün kapatıldı ve 400 gazeteci hakkında dava açıldı. 30 ton gazete ve dergi imha edildi. 31 gazeteci hakkında mahkûmiyet kararı verildi. Tüm basın mensupları için haklarında verilen ceza toplam olarak 3 bin 315 yıl 6 ayı aşılıyordu.¹²⁶ Sadece bu unsurlar o dönemde basına yapılanların özeti mahiyetindedir. Türk basınında haber vermek, yazı yazmak ve bunu yaparken de Sıkıyönetim yasağına düşmemek büyük ustalık ve cesaret gerektiriyordu “Yazan gazete kapatılır!”¹²⁷ deniliyordu. 12 Eylül 1980 – 12 Mart 1984 arası dönemde araştırma bulgularına göre,¹²⁸ basının uğradığı baskının meşrulaştırıldığı süreçlerin izlendiği tablo şöyledir;

¹²³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 257.

¹²⁴ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2016, 55.

¹²⁵ Hasan Cemal, 18 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, Bebek, İstanbul, Ek: 1/F; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 25.

¹²⁶ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 125; Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 9.

¹²⁷ Fikret Ercan, Ek: 1/H.

¹²⁸ Mehmet Sucu *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 175/259-74-75; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere*, 257; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Ürün Yayınları, Ankara, 2015, 224-239; TBMM, (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan, Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Cilt 1, S. xv; *Basın 80-84*, 198.

**TABLO 2.1: Türkiye’de Basına Yapılan Yaptırımlar
12 Eylül 1980 – 12 Mart 1984**

BASINA YAPILAN UYGULAMALAR		
Gazete /Dergi	Yayın Durdurma/Toplam Sayı	Soruşturma, Kovuşturma ve Dava Toplam Sayısı ile Mahkûmiyet Kararlarının Gazetelere Göre Dağılımı
Milli Gazete	dört kez /72 gün	4 kez / 2 yıl 6 ay
Cumhuriyet Gazetesi	dört kez /47 gün	28 kez / 1 yıl 7 ay
Tercüman Gazetesi	iki kez/29 gün	27 kez / 1 yıl
Günaydın Gazetesi	iki kez/17 gün	
Güneş Gazetesi	10 gün	
Milliyet Gazetesi	10 gün	11/ 6 ay
Tan Gazetesi	9 gün	
Hürriyet Gazetesi	iki kez/13 gün	14
Dünya Gazetesi		4/ 6 ay
Arayış Dergisi	Süresiz olarak kapatıldı	2
Yeni Sözcü Dergisi	Süresiz olarak kapatıldı	
Yıldız Magazin	1 gün	
Türkiye’de Yarın Gazetesi	1 gün	
Evrn. Dostluk Sanat Dergisi	Süresiz olarak kapatıldı	
Sesimiz Düşün Dergisi	Süresiz olarak kapatıldı	
Gırgır Mizah Dergisi	30 gün	
Yeni Nesil Dergisi	1 sayısı	
Maya Dergisi	1 sayısı	
Gemlik Körfez Gazetesi	Süresiz olarak kapatıldı	
Nokta Dergisi	3 gün	2
Yazko – Somut Dergisi	Süresiz olarak kapatıldı	
Muğla İlk Adımlar Gazetesi	47 gün	
Akşam Gazetesi		3
Aydınlık Gazetesi	Süresiz olarak kapatıldı	27 yıl 6 ay
Bursa'nın Sesi Gazetesi	10 gün	
Türkiye Gazetesi	1 gün	
Son Havadis Gazetesi		3
Hergün Gazetesi	Süresiz olarak kapatıldı	2 kez / 20 yıl 6 ay
Hayat Dergisi		2
Yankı Dergisi	Süresiz olarak kapatıldı	1
Demokrat Gazetesi	Süresiz olarak kapatıldı	1 / 1 yıl
Politika Gazetesi		1
Adalet Gazetesi		1
Asayiş Gazetesi		2
Diğer Yayın Organları		75

Ayrıca bu dönemde gazeteci, yazar, çevirmen ve sanatçılara verilen mahkûmiyet kararlarının toplamı 316 yıl 4 ay 20 güne ulaştı.¹²⁹ Yapılan araştırmaların ortaya çıkardığı bir başka sonuçta, gazetelere verilen mahkûmiyet kararlarının 184 yıl 4 ay 15 gününün gazetelerin/dergilerin yazı işleri müdürleri hakkında verilmesidir. Başka bir araştırmaya göre, 12 Eylül 1980 – 12 Mart 1984 arasında soruşturma ve kovuşturmaya uğrayan, gözaltına alınan, dava açılan, tutuklanan gazeteci, yayıncı, yazar ve sanatçı sayısı 181; mahkûm edilen gazeteci, yazar ve sanatçı sayısı 82’dir.¹³⁰

Örneğin, *Tercüman* gazetesi yazı işleri müdürü Aydoğdu İltar 11 kez, *Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürü Okay Gönensin 8 kez, *Milliyet* gazetesi yazı işleri müdürü Doğan Heper 4 kez ve ayrıca *Tercüman* gazetesi başyazarı Nazlı Ilıcak’ta 4 defa yazılarından dolayı yargılandı.¹³¹ Ayrıca, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya’nın dünyanın en zengin 10 generali arasında olduğunu gösteren ve ABD’de villaları olduğunu da iddia eden *Time* dergisinin Türkiye’ye girişi de yasaklıydı.¹³²

Tarihçi Hıfzı Topuz’un, aktarımına göre, darbe döneminde kara listeye alınarak haklarında kovuşturma yapılan bazı gazeteci, yazar ve sanatçı adları ise şunlardan oluşuyordu:

“Oktay Akbal, Nazlı Ilıcak, Mehmed Kemal, Ahmet Kabaklı, Adalet Ağaoğlu, Mehmet Ali Zarifoğlu, Aydoğdu İltar, Yaşar Kemal, Adnan Özyalçın, Sadun Aren, İdris Çetik, Rıza Zelyut, Asım Bezirci, A. Kadir, Arif Damar, Uğur Kökten, Okay Gönensin, Demirtaş Ceyhun, Işık Yurtçu, Aydın Engin, Feyzullah Özer, Yılmaz Ateş, Orhan Birgit, İlyas Yeşil, Lütfü Oflaz, Tarık Akan, Ali Özgentürk, Nihat Behramoğlu, Yılmaz Güney, Ali Sirmen, Yalçın Küçük, Hüseyin Baş, İlhami Soysal, Fatma Girik, Rauf Tamer, Tekin Sönmez, Nahit Duru, Hikmet Çetinkaya, Hasan Kıyafet, Şiar Yalçın, Süleyman Ege, Oktay Taş, Çetin Özbayrak, Adil Avşaroğlu, Genco Erkal, Alparslan Işıklı, Tamer Kayaş, Emil Galip Sandalcı, Fehmi Işıklar, Hasan Basri Çıplak, Orhan Erinç, Leylâ Yurdakul, Gani Bozaslan, Seçkin Türesay, Erol Türegün, Engin Ünal, Süheyla Taşçılar, Bülent Erandaç, Salim Bayar, Kayhan Sağlamer, Tanju Cılızoğlu, Metin Tokar, Ali Kocatepe, Fatih Güllapoğlu, Veyis Sözüer, Necdet Sevinç, Abdurrahman Pala, Ali Bademci, Özcan Özgür, Teoman Erel, Doğan Heper, Yazgülü Aldoğan, Pınar Kür, Talip Apaydın, Cezmi Kırımlı, Müjdat Gezen, Savaş Dinçer, Mahmut Tali Öngören, Aziz Nesin, Nadir Nadi, Ataol Behramoğlu, Niyazi Dalyancı, Süleyman Coşkun, Atilla Aşut, Zeki Erkan, Behice Boran, Hasan Çapçı, Oya Baydar, Mehmet Ali Özgür, Niyazi Satih,

¹²⁹ *Basın ’80-84*, 197.

¹³⁰ *Age.*, 197-230.

¹³¹ *Age.*, 199.

¹³² Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül*, 166.

2.1.2. DEVLET AYGITLARININ İŞLETİLMESİ VE GAZETECİLERİN GÖZLEMLERİ

12 Eylül 1980 Askeri darbe dönemini, döneme tanıklık eden gazeteciler, milletin makûs talihi olarak nitelendirirler. Tarihinin en yoğun sansür ve oto-sansür uygulamalarına maruz kalan halkın haber alma hürriyetine kavuşması, basın özgürlüğü istisnalarının uygulanmadığı bir ideolojik mücadele alanına sahip olmasıyla mümkün olabilmektedir. Louis Althusser’e göre kitle iletişim araçları, aile, okul, kilise, sendikalar gibi DİA’lar ideolojik devlet aygıtlarını oluşturur. Baskı aygıtı, iktidarın egemenliğini saptarken, ideolojik aygıt ise isteğe bağlı olarak bu egemenliği sürdürür. Althusser, baskı aygıtının tamamen kamusal alanda “zor kullanarak” işlediğini, oysa DİA’ların ise kamu ve özel alanda, “ideolojiyi kullanarak” işlediğini ifade eder.¹³⁴ Althusser’in görüşünden hareketle, 12 Eylül’ün mimarı komutanlar 1.150 gün yönetimde¹³⁵ kalarak ağırlıklı olarak devletin baskı aygıtını nadiren de DİA’larını işletmişlerdir.

Gazeteci Mehmet Ali Birand’ın tabiriyle, 12 Eylül yönetiminin hüküm sürdüğü dönemde basın sanki sırat köprüsünden geçiyordu. Basın mensuplarının komutanlarla konuşması neredeyse imkânsızlaşmış korku ve baskının sınırları belirsizleşmişti. Bu durumlara tanık olan ve araştırma söyleşisine katılan ve “12 Eylül Belgesinde” konuşan gazetecilerinden bazılarının baskı rejiminin uygulamalarındaki, oldukça etkili gözlem ve anılarından sadece birkaçı;

Cumhuriyet gazetesinin bir süre Ankara temsilcisi görevini yaptıktan sonra genel yayın yönetmenliğini yürüten ve Türk siyasal hayatındaki faşist uygulamaları yapan komutanlarla her an muhatap olan, yazamadıklarını notlara aktararak günümüze ışık tutan bilgi ve belgeleri ondan öğrenmiş olduğumuz ve araştırmada kendi anlatımlarına tanık olduğum, usta gazeteci Hasan Cemal, yaşamaya başlanan

¹³³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 258; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye Dünden Bugüne Düşünceye*, 224-239.

¹³⁴ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 32-34.

¹³⁵ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila ve Rıdvan Akar, *12 Eylül*, 159.

sansür ve oto-sansür sürecinde, gazeteci milletinin büyük ölçüde işlevsiz hale getirildiğini şöyle anlatmaktadır;

“Ben de bu yüzden günlük tutmaya başladım. ‘12 Eylül Günlüklerinden’ iki kitap doğdu. İlki elinizdeki “Tank Sesiyle Uyanmak,” ikincisi ise “Demokrasi Korkusu.” 12 Eylül, Türkiye’ye büyük kötülük yaparak, demokrasiyi, insan hakları, hukuk ve özgürlüklerin kolunu kanadını kırdı. Demokrasiye aykırı, daha önceki ve sonraki darbeler gibi siyasete istikrarsızlık tohumları eken bir deli gömleğini Türkiye’nin sırtına geçirdi.”

Genel Yayın Yönetmeni Cemal, rejimin sansür ve oto-sansür uygulamalarını ise şöyle değerlendirdi;

“Oto-sansür ve sansür dediğiniz vakit klasik anlamda eskiden sansür; haber başyazı çıkmadan Sansür Kuruluna gidirmiş. Önce oraya bakarlarım, şu çıkmayacak, şöyle çıkacak, böyle çıkacak bu klasik bir sansür, şimdi sansür dediğin vakit, bugünde bunu yaşıyoruz. Neyin konmayacağına dair telkinler telefonlarla gelir, ondan sonra bir de neyin nasıl yazılacağıyla ya da yazılmayacağı, konusunda da gazetelerin haber merkezlerinde yazı işlerinde bir fikir var! Bunun için de ya siz bu konuya girmeyelim diyorsunuz! Çünkü bu başımıza bela açar ya da patron istemez diyorsunuz ve böyle gidiyor. Oto-sansür geliştiriyorsunuz bir korku iklimi oluyor!”

İşte bu atmosferde, *Cumhuriyet* gazetesi özgürlük mücadelesinde takındığı, egemen ve muhalif yapısıyla, bazen sosyal bazen de ekonomik olarak uygulanan sansür *travması* eğilimi içinde imtiyaz sahibi ve başyazar Nadir Nadi’nin yazısı, genel yayın müdürü Hasan Cemal’in vetosuna uğramıştır. Türk basının sosyo-ekonomik yapısına dokunan bu yapıya yönelik olarak, Cemal, yapılan baskının dayanılmaz olduğu dönemde içim cız ederek, “Ben de Nadir Bey’in yazısını vetoladım!”¹³⁶ Demektedir. Cemal anlatımında, Nadir Bey, gözlerini gözlerime dikerek "Nasıl buldun?" dedi, "Çok güzel kuşkusuz, ama..."¹³⁷ dedikten sonra makalenin yayımlanmamasıyla ilgili olarak Nadir Nadi’yi ikna etmekten başka çare olmadığından dem vuran Cemal, “12 Eylül 1980’de *Cumhuriyet* Gazetesinde Sansür Uygulamaları” başlıklı söyleşide de, araştırmacı Hüreyye Özdemir’in, “*Cumhuriyet*

¹³⁶ Veto edilen Nadir Nadi’nin makalesi için, bkz. Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 368.

¹³⁷ yazıyı koymasak daha iyi olur Nadir Bey. Ocaktaki başyazınızla zaten konuyu noktlayıp yargıyı tarihe bırakmıştınız. Hazretler şu günlerde zaten son derece sinirli. Aynı konuyu bir daha yazıp üstünde zıplarsanız iyi olmayabilir. Üstelik kesinleşmiş bir hapis cezanız var. Milli Savunma Bakanlığı’na bozulması için resmen başvurdu avukatlar. Ufak da olsa Ankara’dan gelen haberlerde bir umut ışığı var. Bunun sonucunu beklemek iyi olur. Age., 369.

gazetesinde bu durum farklı şekilde işlemiş yani *Cumhuriyet*'te tam tersi olmuş, gazete sahibi Nadir Nadi'yi siz engelliyorsunuz. Oto-sansürü gazete sahibi değil de Genel Yayın Yönetmeni olarak siz yapmışsınız, bununla ilgili başka ne söylersiniz?" sorusuna ise, başyazarın yazısına yaptığı "Oto-sansür" ifadesine vurgu yaparak "VETO" yetkisini Oto-sansüre çevirdiğini şöyle anlatmaktadır;

"Bu gazete çok eski bir yapı ve Nadir Nadi, gazete sahibi aynı zamanda başyazarı. 12 Eylül askeri yönetimine kızıyor, böyle şey olmaz diyerek eleştirel yazılar yazıyor. Eski yazısından dolayı da gazete kapatılmıştı. Bir daha kapatmamak için de ben yazıyı koymuyorum, "Bu bir Oto-sansürün ta kendisidir!"¹³⁸

Oysa Genel Yayın Müdürü'nün, gazetenin kapatılmasına neden olan yazıyı sansürlemesine rağmen *Cumhuriyet* gazetesi kapatılmıştı. Hatta, gazetenin kapatılmasından dolayı Cemal'in kendini suçlaması üzerine, başyazar Nadir Nadi'nin, ona "Sansürcü Baş"ı¹³⁹ lakabını takarak, "sansürü iyi yapamadığın için mi üzülüyorsun?" demesi, *Cumhuriyet*'te Oto-sansür uygulamalarıyla sarmalanan bir ortamın doğallandığını ortaya koyduğunu açıkça gösterdiği söylenebilir. Bu görünüm altında gazetenin kendi kendini sansürlemesine rağmen, *Cumhuriyet*'in, birçok yazarı soruşturma ve kovuşturma geçirmişlerdir. Ayrıca Cemal, oto-sansür konusunda, *Cumhuriyet* gazetesinde söyleşiye katılan diğer gazetecilerden farklı bir düşüncede olduğunu da böylece ortaya koymuş oldu.

Sıkıyönetim komutanlarının merak ettiği konulardan biri de haberin kaynağını sorgulamaktı. Ankara Sıkıyönetim komutanı Recep Ergun içinde kaynağa saygının anlamı yoktu! Gazetecilerle en çok yüz yüze gelen Ergun Paşa, *Cumhuriyet* gazetesinin yaptığı bir haberden ötürü, gazetenin Ankara temsilcisi ve aynı zamanda neredeyse tüm basın mensuplarının danıştığı duayen gazeteci Yalçın Doğan'ı görüşmeye çağırır. "12 Eylül 1980'de *Cumhuriyet* Gazetesinde Sansür Uygulamaları" başlıklı söyleşide Yalçın Doğan adeta o günü yaşıyormuş gibi yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır; "Recep Ergun, kaynağa saygının maygının anlamı yok bana söyleyeceksin" dedi, ben de "söylemeyeceğim" dedim. Söyleyeceksin, söylemeyeceğimi tekrarladıktan sonra "o zaman gazeteyi kapatacağım, seni de içeri atacağım" dedi. "İyi peki" dedim. Akşama kadar bekletti ifadem alındı, sonra

¹³⁸ Hasan Cemal, Ek: 1/F.

¹³⁹ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 214.

akşamüstü çağırdı, elime bir kâğıt verdi. *Cumhuriyet* iki gün kapatılmıştı, “doğru bir haberden dolayı” kapatmıştı sadece kaynağı yüzünden bana da “çık git” dedi.¹⁴⁰

Yalçın Doğan’ın hem kaynağını hem de haberini burada açıklamadığı haber, araştırmacı tarafından öğrenilerek, araştırmada “örnek olay” olarak kullanılmaktadır.

Yukarıda anlatılan her iki olaydan da çok net görülebileceği gibi ifade özgürlüğünün çığlık haline geldiği, devletin hem baskı hem de ideolojik aygıtları işletildiği bu dönemde, *Cumhuriyet* gazetesi ile Uluslararası Basın Enstitüsü’nün (IPI) ortaklaşa düzenledikleri “Basın Özgürlüğü” konulu seminerde, Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü İlhan Öztrak’ın “Hukuk devletinde basın özgürdür ...”¹⁴¹ İfadesi IPI’li yöneticiler üzerinde her ne kadar olumlu izlenim bıraksa da, tarihi boyunca en yoğun baskıyı her an ensesinde hisseden *Cumhuriyet* çalışanları, demokrasi ve hukuktan kopmadan bulunduğu ortamda yaşamını sürdürebilme çabasıyla kendi kendini sansürleyerek, Öztrak’ın sözlerinin hiçbir hükmünün olmadığını, yasanın kendi içindeki istisnalarıyla bu baskıyı uygulamasının bilinciyle mücadelelerini sürdürürler.

1980’de demokrasiye yapılan darbe sürecinde bir dönem, *Cumhuriyet*’te Yazı İşleri Müdürü ve istihbarat şefi olarak görev yapan ve günümüzde de aynı gazetede yazan, Basın Şeref Kartı sahibi olan ve adeta gazetenin “Sözlü Tarihi” duayen gazeteci Orhan Erinç, araştırma söyleşisinde, basınla ilişkisi açısından, Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihinde geçirdiği önceki müdahalelerden 12 Eylül’ü farklı düşünmektedir. Erinç’in değerlendirmesi şöyle;

“12 Eylül’de sıkıyönetim ve darbeciler geçmişe göre akıllanmış gözüküyor, çünkü yayın yasağı ve sınırlamalarla ilgili olarak yazılı belge vermiyorlar. Önce Sıkıyönetim Komutanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Havacı Yarbayla başladı, telefonla yayın yasağı bildirimleri, sonra astsubaylara kadar indi. O sürecin bugünden önemli farkı şuydu; “o süreçte bugüne göre hukuk vardı.” Demek durumundayız. Yargı açısından idari konularda bir şey söyleyemeyiz. Cezaevleri yönetimi konusunda iyi şeyler söyleyemeyiz. Ben 11-12 defa gittim, Sıkıyönetim Komutanlığı’nın konuşlandığı Selimiye’ye. *Cumhuriyet*’in Yazı İşleri Müdürü olarak kaç defa yargılandığımı hatırlamıyorum, ama hatırladığım üç yargılama var! Bu üç yargılama Sıkıyönetim komutanının tutuklama istemiyle yaptığı başvurular, çağrı gönderiyorlardı, gidiyordum. Savcı ifade alıyordu. İfademde ben sadece olayı anlatıyordum. Savcılar, anayasadaki ya da Uluslararası Sözleşmelerde ki “ifade özgürlüğü” ve “basının görevi” bölümlerini de ekliyorlardı. Mahkemeye sundukları iddianameye ve ifadenin altında “savcılık tutuklama isteğine katılmamaktadır.” Diye yazıyorlardı. Bunlar

¹⁴⁰ Yalçın Doğan, Ek: 1/D.

¹⁴¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 265.

üsteğmen, yüzbaşı düzeyinde subay savcılardı. Tutuklama isteyende, emrinde görev yaptıkları orgeneralde, yani komutanın isteğine karşı çıkma gücünü kendilerinde bulan asker hukukçular vardı. Bu üç davadan da beraat ettim!”¹⁴²

Erinç, önceki darbe dönemlerinde basına yapılan baskılardan da söz ederek,

“Sıkıyönetimlerin her zaman geçmişte de olsun, 12 Eylül’de de olsun en çok muhatap aldığı gazete *Cumhuriyet* oldu! 27 Mayıs öncesi Sıkıyönetim komutanlarının, mahkemelerin ve Tahkikat Encümeni’nin verdiği yayın yasağı kararları var. Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 dönemlerinde belge var, 12 Eylül’de belge yok!”¹⁴³

Yasaklar, gazetelere sadece telefon ile gelen ve iç yazışma ile gazete içinde “Acem Halısı” da denilen panoya küçük küçük yapıştırılan not duyurularından öğreniliyordu.

12 Eylül darbe döneminde, *Hürriyet*’te Sorumlu Haber Müdürü olarak görev yapan, günümüzde *Hürriyet*’in Yayın Direktörlüğü görevini sürdüren, gazeteci Fikret Ercan da, haberin üretim süreçlerini anlattıktan sonra, “12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde çalıştığımız *Hürriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı, lütfen anlatır mısınız?” araştırma sorusunu, yaşadığı bir örnek olay üzerinden şöyle anlatmaktadır;

“Baskı ve korku! Kendi başıma gelen 12 Eylül sonrası Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde yürütülen bir davanın hikâyesi şöyle; Emniyet Genel Müdürlüğü’nde Ankara büromuzu arıyorlar ve Ebu Nidal isimli bir Filistinli teröristin Türkiye’ye gelerek eylem yapacağını, deşifre ederlerse eylemden vazgeçeceklerini belirterek haber yapılmasını rica ediyorlar. Ben de o dönem Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç’e durumu anlattım. O da kamu yararı görüp yayınlanmasına karar verdi. Haber yayımlandıktan sonra yine Emniyet Genel Müdürlüğü’nün bir başka kanadı da Ebu Nidal’e tuzak kurduklarını, bu haber nedeniyle ellerinden kaçırdıklarını söyleyerek, haber kaynağını sordular, tabii biz kaynağı söylemedik. Sorumlu Müdür olduğum için hakkımda DGM’de, devletin gizli kalması gereken sırlarını dış örgütlere faş etmekten dava açıldı (casusluk, vatan hainliği, istenen ceza idam). 2 yıl yurt dışına çıkma yasağı kondu. Karar duruşmasında, devletin gizli kalması gereken sırlarını korumak gibi bir misyonum olmadığını, gazeteci olduğum için asıl görevimin bana ulaşan bilgileri (eğer kamu yararı varsa) yayınlamak olduğunu belirttim, ayrıca devletin sırlarını asıl koruması gerekenler koruyamamışlar, onlar sorumlu, diye ekledim. Yargıç savunmamı başıyla onaylayarak haklı olduğumu belirtti ve sonradan beraatıma karar verdi.”¹⁴⁴

¹⁴² Orhan Erinç ile 24 Mart 2017 tarihli söyleşi, *Cumhuriyet* gazetesi, İstanbul, Ek. A1.

¹⁴³ Sıkıyönetim Komutanlarının, mahkemelerin ve Tahkikat Encümeni’nin verdiği yayın yasağı kararları, Orhan Erinç, Ek: 1/A.

¹⁴⁴ Fikret Ercan, Ek: 1/H.

12 Eylül darbe dönemi süresince siyasi yasaklara rağmen çekinmeden Süleyman Demirel'in her anında yanında olan Usta gazeteci Yavuz Donat'ın, araştırma söyleşisinde, siyasi yasaklara ilişkin anlatımından bir bölüm şöyle;

“Servet Paşa, dostça beni birkaç defa uyardı, dedi ki yazılarıma dikkat et bir. İki Süleyman Bey'le sık sık görüşüyormuşsun, dedim ki beni uyarmanı söyleyenlere sen şunu söyle, düşmez kalkmaz bir Allah, yarın bunların başına ne geleceğini kim bilebilir ki? Bunlar telefonları da dinliyorlar. Süleyman Demirel ile alacağım, vereceğim, darbe direniş bir şey yok. Dostlukla hukuk içinde arıyorum, birkaç defa Turgut Özal tarafından da uyarıldım. “Yavuz’cuğum dikkat et. Senin bu eskilerle kurduğun ilişki rahatsızlık yaratıyor” diye, Turgut Özal’da daha önce Süleyman Demirel’e Abi diyen bir insan. Mecliste Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Mecliste çalışır. Genel Sekreter Yardımcısı var. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral. Genel Sekreter Yardımcısı Tümgeneral Işık Bilen. Onun altında da iki tane bir havacı bir karacı bir denizci benim tanıdığım iki tanede General var. Bize uyarılar bu vasıtayla gelir.”

Araştırmacının, “Sıkıyönetimden gelen uyarılar size/*Tercüman* gazetesine bir hiyerarşik yapı içinde mi gelirdi?” sorusuna, uyarıların iki türlü yaklaşımla geldiğini Donat, şöyle anlatmaktadır;

“Bu rütbeli hiyerarşik, diğeri Yavuz Bey çay içelim mi? çaya bekleriz falan. Çay içmeye gidiyorsunuz. ...İşte ihtilal yapıldı. Genel Sekreter ile görüşmeye gideceğim... Kapıda “Dur! Arka kapıyı aç!” karşılaştığınız muamele bu, yapan da Astsabay, bu dönemde herkes Sıkıyönetim komutanı, herkes orgeneral, böyle bir tablodasınız. Bir gün Milli Eğitimle ilgili bir şey yazdım. Bakan bana dedi ki “Yavuz Bey sen beni eleştirmişsin (General Hasan Sağlam), kardeşim beni eleştirmişsiniz ama bana yukarısı söylüyor ben de onları yapıyorum” dedi. Ben de oturdum dedim ki “yukarısı söylüyor, bunlarda yapıyor.” Dediler ki seni saat beşte Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ bekliyor. Hayırdır? Gittik. Necdet Paşa’yı da tanıyorum. Bir vesileyle evine girmişliğim var, bir vesileyle tanışıklığımız var, bir vesileyle içki içmişliğimiz var. Ben bekliyorum ki Paşa benimle bir şey konuşacak Paşa, “Ya bu eğer, bu şartlarda seninle konuşuyorsam aramızda oluşan hukuktandır, değilse seninle konuşma şartlarımız başka biçimde olabilirdi. Kendini içerde bulursun!” Bağırды, çağırды. Yani adam dedi ki, sizin generaliniz, bakanınız General, “Kendi bok yedikleri, kendi yaptıklarını buraya atıyorlar, lan lun” dedi, “Neyse otur, bir çay iç” dedi. Dedim ki “Efendim çay içecek hal bırakmadın ki.” “Yok, yok otur” dedi. “Eğer Yavuz Donat olmasaydın bu görüşme daha başka olurdu” dedi, şimdi bunlar birebir yaşadığım sansür falan değil bunlar artık bir başka türlü.”¹⁴⁵

Araştırma söyleşisinde, DP döneminden 27 Mayıs’a, 12 Mart’tan 12 Eylül’e kadar ki yolculuk boyunca, toplumsal süreçlere tanıklığını akademik boyutlarıyla anlatan, “Basın Özgürlüğü” kavramı yerine tüm bireylere özgürlük isteyen, “İletişim

¹⁴⁵ Yavuz Donat, Ek: 1/E.

Özgürlüğü” kavramının kullanılmasını öneren, 1980’li yılların ilk yarısından itibaren “Bilgi Edinme Özgürlüğünü” ve Saydam Devlet’i savunan, literatüre, “Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı” kavramını yerleştiren, Gazetecilere Özgürlük Platformu dönem başkanı, Dünya Basın Konseyleri Birliği'nin Başkanlığı, Uluslararası Basın Enstitüsü'nün Türkiye Milli Komitesi olarak görev yapan, Basın Enstitüsü Derneğinin Kurucu Başkanı, Basın Konseyi Başkanlığı¹⁴⁶ yapan Başyazar Oktay Ekşi'nin 12 Eylül darbesi için yaptığı tespit şöyle;

“12 Eylül’de gelen askeri yönetim beş generalin başında olduğu yönetim, sanki daha bilinçli bir politikayla Türkiye’yi belirli bir hedefe doğru götürme amacıyla bu işi yapmış gibiydiler, sonra gördük Türkiye’yi sağa çektiklerini. Türkiye’yi daha çok Amerikancı bir çizgiye oturttuklarını ve Türkiye’de askerin siyaset üzerindeki egemenliğini uzun süre koruyabileceği bir alt yapıyı önceden hesapladıklarını gördük, ama bunu ne zaman gördük? Olay yaşandı bitti sonraki etkileriyle bunları gördük.”¹⁴⁷

Başyazar Ekşi, bu yapının uyguladığı, sansür ve oto-sansüre ilişkin olarak da şunları aktardı;

“*Hürriyet*’in o tarihteki başyazarı olarak ben askeri yönetimi en fazla eleştiren başyazar oldum. Eleştirirken dikkatli bir dil kullandım. Aklımda ne varsa onları da söyledim ama yazmadığım, yani yazmak istediğim halde yazamadığım konu oldu mu? Oldu. Onun da örneğini vereyim size; Bülent Ersoy’un o tarihte askerler tarafından sahneye çıkması yasaklandı.¹⁴⁸ ... Şöyle oldu, anımsarım yazı konularını arkadaşlar gazeteciler kendi arasında konuşurlar. Hasan Pulur’a dedim ki “Bu çok gayri insani bir şey, hukuka yasaya sığmayan bir şey! Askerin canı istemiyor, Bülent Ersoy sahneye çıkmayacak, yasak! Böyle bir şey olamaz!” “yazacak mısın?” dedi. “Yazacağım, yazmayı düşünüyorum” dedim. “Deli misin sen?” dedi. “Manasızlık etme, şimdi bu tablo içinde yazman doğru değil.” Yani gereksiz yere gazetenin başına bir bela açacaksın mesajını veriyor. O da *Hürriyet*’te o zaman yazar. İçimde ukdedir! Yazmamaya beni Hasan ikna etti ve ben de yazmadım. Niye yazmadım? Tekrar ediyorum, gazetenin başına gereksiz yere bir bela açmayalım diye yazmadım. Hasan (Pulur) bana bunu telkin etti. Ben de onu o gün maalesef kabul ettim, şimdi demek ki bir oto-sansür söz konusuymuş.”¹⁴⁹

¹⁴⁶ Oktay Ekşi,

<http://www.oktayeksi.com.tr/?kkk=OktayEksi&query=About&Name=Oktay%20Ek%FEi%20Kimdir%20?> Erişim Tarihi: 23.12.2017

¹⁴⁷ Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

¹⁴⁸ Bülent Ersoy, 12 Eylül darbesi sonrası Haziran 1981’de diğer transseksüel sanatçılarla birlikte sahne yasağı aldı! *Hürriyet*, 12 Mayıs 2015.

¹⁴⁹ Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

Türkiye laik ve demokratik bir ülke idi ama acılar çekiyor işte. İletişimin kilitlendiği bir dönem yaşanıyor, Nezh Demirkent, Necdet Öztörün'un katıldığı bir toplantıda paşanın terslemesine maruz kaldığını, 12 Eylül Belgesinde şöyle anlatıyor; “Bir dakika müsaade eder misiniz?” dedim. “Sözümü kesme” dedi. Öztörün Paşa konuşmasını sürdürdüğü sırada Demirkent tekrar zaman istediğinde de “Sana sözümü kesme dedim.” Dedi, “Efendim, çay kahve içer misiniz? Diyecektim.” dedim.”¹⁵⁰ Komutanların basınla iletişimleri böyle sert bir tablo içerisinde gerçekleşiyordu.

Araştırma söyleşisinde öne çıkardığı konularla, araştırmaya ışık tutan, *Cumhuriyet* gazetesinde, muhabirlikten yazarlığı devam eden serüvende aldığı onlarca ödül ile onurlu, gururlu ve korkusuz, yazar ve gazeteci Işık Kansu baskıcı dönemi şöyle anlatmaktadır;

“Sıkıyönetim mahkemelerinde gerçekleşen tüm duruşmaları ve duruşmalardaki gelişmeleri haberleştirirdik. Sakın yanlış anlaşılmasın yani bir özgürlük ortamı değil elbette, fakat biz özgürlük ortamındaymışçasına çalışmalarımızı yürüttük, çünkü bizim başyazarımız Nadir Nadi idi. İlhan Selçuk'un ve Uğur Mumcu'nun yetiştirdiği gazetecilerdik bizler. Dolayısıyla ödün verdiğimiz sanmıyorum. Ödün vermediğimiz için de Oktay Akbal, Nadir Nadi ve Ali Sirmen soruşturmaya uğradı ve bu yüzden hapislerde yattılar. Baskı yok muydu? Vardı elbette! O dönemde yazı işlerinde çalışanlar daha iyi bilir o süreci. Sıkıyönetimin şu habere yasak getirildi, şu haberlerin yayınlanması istenmiyor yönünde o dönemde uyarılar olduğunu Ankara büromuzda istihbarat şefliğini de üstlenen Erbil Tuşalp'ten duyardık, ama kendimize bir oto-sansür uyguladığımızı hatırlamıyorum. En azından biz muhabir olarak özgürce haberlerimizi yazardık! Gerisine yazı işleri karışırdı. Oto-sansür değil de, buradaki ilişkiler şöyle yürürdü. Biz doğal olarak bazı önemli haberlerin doğruluğunu bir kez daha onaylatmak zorundayız, tıpkı bugün yaptığımız gibi, hep yaptığımız gibi. Bazı haberler konusunda o dönemde Ali Baransel, Kenan Evren'in basın danışmanı idi. Ali Baransel'e danışılırdı.”

Araştırmacının, “Ali Baransel'i aramalarınızda amacınız, haberleri onaylatmak mı sansürü sorgulamak mıydı?” Kansu'nun yanıtı şöyle olur;

¹⁵⁰ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 8.

“Her ikisi birden, yani bir yandan başınız, gazetenin başı belaya girmesin, diğer yandan da haberler doğru mu diye, ancak gelecekte yazılmak üzere notlar alınır. Yazılmayanların tarih önünde uçup gitmemesi, baskıcı dönem geçtikten sonra kamuoyuna açıklanabilsin diye.”¹⁵¹

Yazar Mehmet Barlas'ta, Ankara'ya “12 Eylülcüler” çağırdıklarında yani bir basın toplantısı için gittiğinde, toplantı öncesi genellikle Süleyman Demirel'e uğradığını ve bu görüşmeden paşaların rahatsızlık duyduklarını şöyle anlatmaktadır; “Haydar Saltık çağırdı beni, bak Sn. Barlas hep Ankara'ya geldiğinizde birilerini ziyaret ediyorsunuz, bizim de dostlarımız var, Türkiye çok önemli günler geçiyor insanların bazı dostluklarından fedakârlık etmesi lazım” dedi.”¹⁵² Barlas yapılan bu uyarıyı yazılarına yansıtarak, sonraki yazılarında daha temkinli ve taraflı yolu seçmiştir.

Aldığı ödüllerle Sıkıyönetim dönemindeki mahkemelerde yaşanan çarpıklıkları açığa çıkararak, bir değil iki büyük ödül sahibi ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde, *Cumhuriyet* gazetesinde muhabir olarak görev yapmış, 1992'den bu yana da sırasıyla, *Hürriyet* gazetesinde, haber müdürlüğü görevi ardından da, gazetenin Okur Temsilcisi görevini sürdüren gazeteci Faruk Bildirici'nin, demokrasiye yapılan darbe dönemindeki gözlemlerinden;

“12 Eylül ile birlikte çalışma alanı da daraldığı için yani siyaset kapanmış, meclis yok! Özellikle Ankara'da çalışma alanları çok daraldı, bazı deneyimli gazeteciler ister istemez işten ayrılmak zorunda kaldı. Maalesef bir kuşak meslekten erken koptu. Deneyimli gazetecilerin bir kısmı başka alanlara kaydılar, ama sahada çalışma imkânları daraldığı için. Bir süre sonra o sansür telefonları bizim bilgi kaynağımız haline geldi. Asker bize bilgi vermiş oluyordu! Örneğin diyordu ki, “Falan yerde falan olay oldu onunla ilgili yayın yasağı var. Biz aslında o olayı bilmiyoruz, onların aramasıyla öğreniyorduk. Ya da bazı şeyleri Kenan Evren konuşmalarında söylerdi. “Bana bilmem nerde ne demişler o şöyledir” diye. Böylece, Evren hakkında kimin ne dediği ile kimi zaman da dedikodularla öğrenirdik. Söylemezse kimsenin haberi olmayacaktı, ama o kürsüden söylüyordu. Bugünkü gibi internet yok, radyo yaygın değil, özel radyolar da yok. BBC ve Moskova'nın Sesi gibi radyolar dışında bilgi kaynağı neredeyse sıfırdı. 12 Eylül döneminde hemen her gün öğleden sonra 15:00 – 16:00 saatlerinde günlük rutin olarak telefon gelirdi. Sansürün gazetelere iletilmesinde en yaygın yöntem buydu. İlk başlarda arayanların rütbeleri daha yüksekti sonra çavuşa kadar düştü. Onlar bizi ararlardı derlerdi ki, falan konuda örneğin “İstanbul'da bir tren kazası oldu onunla ilgili bir yayın yasağı konulmuştur. Neden, Nerede, Nasıl diye sorarsınız, bir şey söylemez pat kapatırlardı. Bu günlük standart bir uygulamaydı neredeyse. Onun dışında da yeni gelişmeler olduğu zaman, yani diyelim Bülent Ecevit bir açıklama yapmış akşam saatlerinde bu da *Der Spiegel*'de yayınlanmış, arar derler ki “Bülent Ecevit'in *Der Spiegel*'deki demecine yayın yasağı getirilmiştir.” Sıkıyönetim bildirisi gibi telefonla iletilen bu yasakları gazete de tartışmasız uygulardı zaten. Bu yöntemin dışında bir de Sıkıyönetim komutanları ve MGK Genel Sekreteri Haydar Saltık, yazarları ve genel

¹⁵¹ Işık Kansu ile 13 Nisan 2017 tarihli söyleşi, Uğur Mumcu Vakfı, Ankara, Ek: 1/B.

¹⁵² Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 8.

yayın yönetmenlerini zaman zaman çağırır, onlarla görüşür, taleplerini doğrudan onlara iletirdi. “Şöyle haber yapın ya da şunu yayınlamayın” gibi talimatlar verirdi. Sansürün iletilmesinde ikinci yöntem buydu. Kenan Evren yurt dışına giderken gazeteci götürürdü. Çok az gitmiştir, ama Evren de gezi sırasında gazete yöneticilerine istemediği konuları söylerdi.”

Araştırmacının, “Sansür uygulamalarına rağmen dolaylı/imalı olarak haberleri verdiğiniz oldu mu?” sorusunu Bildirici, şu somut örneklerle yanıtlar;

“Ayrıca, Sıkıyönetim komutanlıkları bildiri yayınlar, yasakları öyle duyururdu. Örneğin, hem Ankara’daki hem de İstanbul’daki Sıkıyönetim “mahkemelerindeki işkence” iddiaları o dönem mümkün olduğu kadar yazılır, haberleştirilirdi. Biz o zaman *Cumhuriyet*’te avukatların ya da sanıkların mahkemelerde dile getirdikleri işkence iddialarını haber yapardık. Hatta bir dönem öyle çok yazılmaya başlandı ki, Sıkıyönetim komutanlığı bu yayınlardan rahatsız oldu, bildiri yayınladı, yanılmıyorsam Ankara Sıkıyönetim komutanlığıydı. Bildirinin içeriği sanırım şöyleydi; “Bundan sonra duruşmalarda söylenen işkence iddiaları yazılamaz, sadece tutanaklara geçen konuşmalar gazetelerde yayınlanabilir.” Hiç unutmuyorum, bunun üzerine biz de avukatlara, “duruşmalarda söylemekle kalmayın, lütfen işkence iddialarınızı mutlaka tutanaklara geçirtin” dedik. Onlar da kabul etti. Mahkemelerde hep iddiaları tutanağa geçirme mücadelesi verdiler. Biz gazeteciler de ondan sonra mahkemelerde dile getirilen işkence iddialarını hep şöyle yazdık; “Diyelim, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı mahkemesinde görülen falan davada avukat bilmem kimin ifadeleri tutanaklara aynen şöyle geçti” deyip iki nokta üst üste koyarak yazdık hep, böylece Sıkıyönetim komutanlığının mahkemelerde dile getirilen işkence iddialarının yayımlanmasına ilişkin yasağını aşmış olduk. Bence somut gazetecilik çabalarından biri budur. O dönemde ikincisi anayasa oylaması sırasında galiba yine böyle bir Milli Güvenlik bildirisi olmuştu. Anayasa referandumunda da tabii ki hayır demek, hayır propagandası yapmak yasaktı. Referandumda oy pusulaları mavi ve beyazdı. Beyaz “evet,” mavi “hayır” anlamına geliyordu. O nedenle hayır diyenler türlü yollarla maviyi öne çıkardılar. Hatta “Atatürk’ün gözleri mavi” ya da “Engin denizlere bak” gibi yazılar çıkmıştı. İsmail Gülgeç’in de mavili karikatürleri vardı. Mavili ve Hayır’ı içeren karikatürler nedeniyle bir keresinde *Cumhuriyet* kapandı. *Cumhuriyet*’in son kapatılması bayağı uzun sürdü, ama biz her gün büroya gidip bütün gün sanki gazete ertesi gün çıkacakmış umuduyla çalışıyorduk.”¹⁵³

2.2. BASINDA SANSÜR VE OTO-SANSÜR UYGULAMALARI

12 Eylül 1980 günü BBC Televizyonu 2. Kanalda verilen gece haberinde, Türkiye’deki darbe haberi için “politikacılara sürpriz olmadı”¹⁵⁴ deniliyor. Ancak BBC’nin haberindeki sadece politikacılar vurgusunun yanıltıcı olduğunu söylemek mümkün, çünkü 12 Eylül darbesi yapılmadan önce hazırladığı ortamıyla sürprizleri

¹⁵³ Faruk Bildirici, Ek: 1/C.

¹⁵⁴ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur*, 397.

ortadan kaldırmış ve tüm Türk halkını gelişine ikna etmiştir. 12 Eylül komutanları, esas sürprizlerini, çalkantılı günlerde sinsice güçlendirdikleri sansür güllesini geldikleri gün sallayarak, “Kara Sürpriz Sansür Uygulamalarıyla” basını yerle bir ederek, yaptılar. Geldikten bir hafta sonra, Sıkıyönetim Kanununun 3. maddesi değiştirilerek, Sıkıyönetim Komutanlığına basına ve haberleşmeye sansür koyma yetkisi verilmiştir.

“Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf ve sair mersuleleri kontrol etmek, gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koymak; sıkıyönetim komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi biçimle evrakı, yayım ve haberleşme araçlarını toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak.”¹⁵⁵

Sıkıyönetim tarafından denetlenen basına “beğenilmeyen/istenmeyen” haber ve yazılardan dolayı sıklıkla uyarılar yapılmış, pek çok gazete ve dergi toplatılmış veya kapatılmıştır. Gazeteciler ve yazarlar hakkında soruşturma ve kovuşturma yapılarak, tutuklanmışlardır. Ayrıca darbe öncesi açılmış olan davaların büyük bir bölümü mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre, 12 Eylül 1980 – 12 Mart 1984 arası dönemde soruşturma ve kovuşturmaya uğrayan, gözaltına alınan, dava açılan, tutuklanan gazeteci, yayıncı, yazar ve sanatçı sayısı 181; mahkûm edilen gazeteci, yazar ve sanatçı sayısı da 82’dir.¹⁵⁶

12 Eylül rejimiyle daha önceki uygulamalardan çok daha ağır bir sansür baskısına uğrayan demokrasinin dördüncü gücü olarak medya, bununla birlikte ekonomideki liberalleşmeyle hem yapısal olarak hem de içerik yönünden ciddi bir değişime uğramıştır. Rejimin baskısı altında olan basın, “basın özgürlüğünün” sadece bir kavramdan ibaret olduğu bu süreçte, tek çareyi hayatta kalma mücadelesi vermede bulmuştu.

¹⁵⁵ Resmî Gazete, Tarih: 21.09.1980, Sayı 17112.

¹⁵⁶ *Basın '80-84*, 197-230.

2.2.1. ARAŞTIRMA SÖYLEŞİLERİNE KATILAN GAZETECİLERİN SÖYLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1980’li yıllarda, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Dünya*, *Yeni İstanbul*, *Akşam*, *Son Havadis*, *Bulvar*, *Türkiye*, *Milli Gazete* ve *Güneş* gazeteleri Türk yazılı basınında temel aktörler olarak sıralanmaktadır. Bu gazeteler arasından da; *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Tercüman* gazeteleri hem tirajı hem de kitleler üzerindeki etkisi en yüksek olan yayınlar olarak öne çıkmakta ve bu gazeteler aynı zamanda ülkenin siyasi nabzı konusunda en gerçekçi görüşü temsil etmeleri ve “egemen durumda”¹⁵⁷ olmalarından dolayı ilk sırada yer almışlardır. Bu yıllarda siyasi duruşlarına göre gazeteler; *Cumhuriyet* solda, *Tercüman* sağda, *Milliyet* ortanın solunda, *Hürriyet* ise orta yolda görünüm veren gazeteler olarak Türk siyasi yelpazesinin büyük bir kısmını temsil ettiklerine göre konumlanmaktadırlar.¹⁵⁸ Ayrıca Basın İlan Kurumu’nun verilerine göre, Türkiye’de yayınlanan tüm gazetelerin toplam tirajının yüzde 60’ını bu dört gazetenin oluşturduğu izlenmektedir.¹⁵⁹

Bu gazetelerin konumları açısından sıralama yapıldığında; Birinci sırada yer alan ve araştırmanın ana gazetesi olarak konumlanan sol ideolojiyle *Cumhuriyet* gazetesi;

- Darbeye karşı görüş olarak nasıl muhalif eleştiri yaptı?
- Darbeye desteğini ne kadar yapabildi ve 12 Eylül’ü nasıl kavramsallaştırdı?
- Oto-sansür uyguladı mı, Sansürü sansürledi mi?

İkinci sıradaki *Hürriyet* gazetesi de, kamuoyunu itidale çağıran, toplumun vasatına hitap eden, farklı politik angajmanlara tekabül eder yapısıyla, objektif görünüm verme iddiası ile gerçekten eleştirilerinde;

- Darbeyi meşrulaştırdı mı?
- Gazete ve gazete çalışanları kendi kendilerini sansürledi mi?

Üçüncü ve son sırada olan *Tercüman* gazetesi de, sağ düşünce yapısıyla, ekonomik politikalar çerçevesinden bakıldığında, Özal’ın "zihin dünyasıyla kısmen örtüşen, serbest piyasa ekonomisi” yanlısı görünümü ve taraf oluşu ile;

- Darbeye açık destek verdi mi?
- Oto-sansür yaptı mı?

¹⁵⁷ Vedat Demir, *Türkiye’de Medya-Siyaset İlişkisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, 175.

¹⁵⁸ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Divit Basımevi, İstanbul, 2006, 168.

¹⁵⁹ Age., 169.

Benzer sorularla temsili nitelik taşıyan bu üç gazete karşılaştırma analiz yöntemiyle araştırma söyleşilerinde, döneme tanıklık eden yine bu üç gazetede;

Genel Yayın Yönetmeni, Gazete Temsilcisi, Başyazar, Yazar, Yazı İşleri Müdürü ve Muhabir gibi pozisyonlarda çalışan gazetecilerin araştırma döneminde çalıştıkları pozisyonları itibarıyla hassas konuları çalışan haberciler olmasına dikkat edilerek söyleşiler yapılmıştır. Söyleşide özellikle, gazetecilikte, ‘Eşik Bekçileri’ olarak isimlendirilen, neyin haber olacağına veya olmayacağına karar veren grubun sayısının yüksek olması, çalışmanın güvenilirliğinin seviyesini yükselten bir unsur olarak görülebilir. Şöyle ki, sansür ve oto-sansür uygulamalarını muhabirlerden daha çok kurumun genel politikalarına/normlarına ve ideolojisine bağlı olarak yorumlanmasında; haberi üretme ve değerlendirme, istihbarattan haberlerin gelmesi onların redakte edilmesi, haberlerin bazılarının geri plana itilmesi, bazılarının ön planda gösterilmesi, hangi sayfada boyutlarının ne olacağına ve ne gibi başlıkla yayınlanacağına varıncaya kadarki haberin iletişim süreçlerinde olanlar eşik bekçileridir.¹⁶⁰ İşte araştırma söyleşisine katılan, bu pozisyonlardaki gazetecilerin her bir ifadesi Tez’e ayrı ayrı ışık tutmaktadır.

Bu söyleşiler: *Cumhuriyet*’ten; Hasan Cemal, Yalçın Doğan, Orhan Erinç, Faruk Bildirici ve Işık Kansu’nun, *Hürriyet*’ten de; Oktay Ekşi ile Fikret Ercan’ın, *Tercüman*’dan ise; Yavuz Donat’ın katılımıyla yapıldı. Değerlendirmeler de; söyleşiye katılan yazarların gözlem ve tespitleriyle oluşan bilgiler ile gazetelerin köşe yazıları, kitaplar, makaleler, ilgili kanun, yönetmelik ve Sıkıyönetim bildirilerinden oluşan veriler üzerinden yapılacaktır.

İşte, araştırmanın bundan sonrasında yukarıdaki sorulara yanıt bulmak için yapılan “12 Eylül 1980’de basın özgürlüğü, sansür ve oto-sansür uygulamaları” konulu söyleşilerin değerlendirmesini bulacaksınız.

Ve gazetecilerin konuşmaları; Araştırmaya yazarların söylemleriyle, sözlü medya tarihi üzerinden okunmasıyla çalışmanın meşru zemininin oluşturulmasının sağlanması amaçlandı. Bundan ötürü yazarlardan, 12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 tarihleri arası dönemde gazetecilere;

1. Çalıştıkları gazete ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldığını ve kendilerini ne ölçüde özgür hissettikleri ile 12 Eylül rejiminin, siyasal kurumlar

¹⁶⁰ Oktay Ekşi, Ek: 1/G; Fikret Ercan, Ek: 1/H.

ile sivil siyasetçileri eleştirmelerini basın ne ölçüde benimsedi ve bu ideolojiyi ne düzeyde yeniden üretti?

2. Genel olarak resmi sansür dışında sansür uygulamalarının yapılıp yapılmadığı ve o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadıkları gazetenin kendi kendini sansürlediği oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mı?

Benzer sorular yöneltilerek anlatmaları istenmiştir. Ayrıca, gazetecilerle görüşme sırasında kendiliğinden ortaya çıkan sorular da yine araştırma sorularıyla benzer örgü içinde sorulmuştur.

2.2.1.1. Karşılaştırmalı Analiz

12 Eylül yönetimi süresince genel olarak her olayı nasıl habere dönüştürülemediklerini gazeteciler genel olarak şu satırlarla ifade etmişlerdir:

Bir şey yazdığımızda, “buna hangi paşa veya kumandan kükrer? Nerede kızdıracağınızı bilmediğiniz için, gazetenin sahibi daha da zor duruma düşebilir mi? Sıkıyönetimin acımasız uygulamalarına maruz kalarak işsiz kalabilir miyim?” diye çekince gösterdiklerini, korktuklarını ve adımlarını sürekli olarak düşünerek attıklarını belirterek, ister istemez oto-sansür yaptıklarını belirttiler.

2.2.1.2. Değerlendirme Bulguları

Gazetecilerin sorulara verdikleri yanıtlar karşılaştırma analiz yöntemiyle yapılmış ve görüşülen gazeteciler gazete farkı gözetmeksizin örnekleme dâhil edilmişlerdir.

Öncelikle, gazetecilerden o dönemde Türkiye’de basının karşı karşıya kaldığı ortamda kendilerini ne ölçüde özgür hissettikleri ve ne gibi uygulamalar yapıldığı sorularak yanıtlamaları istenmiştir.

Bu soruya gazetecilerin tamamı “12 Eylül’ün baskıcı bir rejim olduğunu, habere ve haberin içeriklerine baskı/sansür, uyguladıkları ve bir özgürlük ortamında olmadıkları” yanıtını vermişlerdir. Özellikle *Hürriyet* yazarları, *Hürriyet*’in ister istemez askeri yönetimin getirdiği atmosfere kurallara vs. uygun olarak yayın yapar hale geldiğini belirttiler. Ayrıca yazarlar, oluşturulan baskı ortamıyla gazetecilerin 90

gün sorgusuz sualsiz gözaltında tutulması¹⁶¹ ve askeri yönetimin bir anda “gazeteyi kapattım” demesi, o yüzden de gazetenin kapatılması gibi olayların da sık sık yaşandığı, özgürce yayın yapmak diye bir şeyin söz konusu olmadığı bunun da askeri yönetimi meşrulaştırmak gibi bir anlam taşımadığını belirttiler.

Darbe döneminde, yaptıkları haberler nedeniyle soruşturma geçiren veya haklarında dava açılıp açılmadığına ilişkin olarak da;

Bu soruyu da gazetecilerin tamamı yanıtlayarak, gazetecilerden 7’si yaptıkları haberlerden dolayı soruşturma ve kovuşturma geçirmiş olduklarını, sadece bir gazeteci ise herhangi bir durumla karşılaşmamış olduğunu belirtmiştir. Haklarında, yaptıkları haberler nedeniyle ceza davası açılmış olanlar yargılama sonucunda beraat etmişlerdir. Katılan gazetecilerden hiçbirisi yaptıkları haberler nedeniyle hapse girmemiştir. Ayrıca, gazeteciler yaptıkları haberler nedeniyle haklarında dava açılmasından ve hapse girmekten korktukları, yakın arkadaşlarının hapiste olduğu bu süreçte gazeteciler bir gün aynı şeyin kendi başlarına gelebileceği korkusunu ağırlıklı olarak hissettiklerini de belirtmişlerdir.

“Gazetecilerin haber içeriklerine oto-sansür uygulaması” sorusuna ise, Özellikle *Cumhuriyet* gazetesinde farklı yaklaşımış, *Tercüman* ve *Hürriyet*’te ise tamamen oto-sansür uygulandığını belirtmişlerdir.

- Yine aynı soruda, “gazete sahiplerinin haber içeriklerine müdahalesi” seçeneğine ise,

Tercüman ve *Hürriyet*, hiç müdahale etmediğini çünkü oto-sansürün gazeteye sirayet ettiğini belirtirken, *Cumhuriyet*’te ise sansüre karşı müdahale yapıldığı, bununla da genel yayın yönetmenin müdahalesi “vetosu” ile karşılaştığı öne sürülerek, baskının dayanılmazlığından kaynaklı olarak kendi kendilerine oto-sansür yaptıkları söylendi. Daha somutlaştırıldığında, gazeteciler, 12 Eylül komutası gazeteyi kapatıyor, gazeteciye gözaltına alıyor, tutukluyor, hapse atıyor. Oktay Akbal öyle hapse atıldı. Okay Gönensin ile Mehmed Kemal yargılandı. Çok örnek var! Gazete kapatılıyor, o kapatma biraz daha uzasaydı, 1982’de gazete batabilirdi. O kadar insan ekmek yiyordu, o sırada bir yığın insan çalışıyordu. Onların işsiz kalması durumları çok yaşandı. Ancak yazarlar arasında oto-sansür konusunda iki görüş ortaya çıktı. Bazı yazarlar eğer *Cumhuriyet*’te bir haber yazılmışsa ve haberin bütün unsurlarını içeriyorsa yani belgeliyse veyahut tanıklıysa 5N 1K dediğimiz

¹⁶¹ Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

sorulara yanıt veriyorsa o haberin yayınlanmasını engelleyecek hiç bir güç yoktur!¹⁶² Denilerek, sadece şu denebilir, “bu haberi bugün harcamayalım, çok haberimiz var bunu yarın kullanalım.” Onun dışında haber girmesin diye bir şey olmaz. Bu görüşte olan yazarları *Cumhuriyet*'te yayınlanan ve araştırma konusu, “Örnek olay” haberleri desteklemektedir.

Rejimin baskısıyla karşı karşıya kalınan bu dönemde, basın özgürlüğüne müdahale gazetecilerin “ortak ve en önemli” sorunları olarak öne çıkmaktadır. Gazetecilerin 12 Eylül yönetimini haber içeriklerine etki eden en önemli aktör olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yanıtlar arasında bir başka ilginç olan bir nokta, haber içeriklerine baskı/sansür uygulayan veya gazetecilerin oto-sansür uygulamasına sebep olan güçler arasında yer değişimi olduğuna dair bulgudur. Özellikle darbe döneminde ve sonrasında oluşan askeri vesayet yönetiminde gazetecilere ve gazetelere direkt baskı yapıldığı deneyimlerle ve belgelerle ortaya konuluyor. Askeri yönetimin, haber içeriklerine etkideki rolünü çok önemli gördükleri belirtilmektedir. Anlaşılan o ki, gazetecilerin korkulu rüyası olan askeri yönetim ve sonrasındaki yönetimin haber içeriklerine müdahalesini sürdürülür kılmalarıdır. Çalışmanın belki de en şaşırtıcı sonuçlarından biri olarak görülen bu güç değişimi gazetecilerin meslek algılarıyla değerlendirilebilir.

- Araştırmada bağlantılı olarak gazetecilere, darbe yönetiminin demokratik siyasal yapıları ve sivil siyasetçileri eleştirmesini, çalıştığınız gazete (*Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman*) ne kadar benimsedi ve bu ideolojiyi ne düzeyde yeniden üretmiştir? Ayrıca 12 Eylül darbesine karşı görüş olarak muhalif eleştiri yaptılar mı, darbeye ne ölçüde destek yapabildiler ve 12 Eylül'ü meşrulaştırdı mı veya nasıl kavramsallaştırdıkları sorusuna yönelik olarak da;

12 Eylül'ün bütün zulmüne tanık olan gazeteciler olması açısından verilen bilgiler büyük önem taşımaktadır. Gazeteciler, genel olarak, askeri ideolojiye az da olsa benzer bir tutum içinde, siyasetçileri olumsuzlayarak darbe rejiminin ideolojisini isteyerek / istemeyerek meşrulaştırmışlardır. Ancak özellikle *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetesi yazarları, “Hayır” bu olmamalıydı, bunu yapanlar yasa çiğnediler denmesi bu mesajın verilmesi gerekirdi, ancak bu yapılmadı, yani siz geldiniz, seçilmiş hükümeti görevden aldınız, parlamentoyu kapattınız gibi şeyleri Türk basınında kimse yapmadı. “Meşrulaştırmadı, meşrulaştırmamaya itina etti”

¹⁶² Orhan Erinç, Ek: 1/A.

dediğimiz bir gazete yok. Örnek alalım, *Cumhuriyet*'i, 13 Eylül sabahı yaptığı yayına “Hayır nereden çıktınız siz?” türünden bir mesaj verdiyse verebilirdiyse deriz ki “bir dakika burada doğruyu söyleyen birisi var, bir de gerçeği göre göre ona boyun eğen birisi var ve gerçeği söylemeyen birisi var!” Böyle bir gazete Türkiye’de var ise deriz ki “Ha o doğruyu yaptı. Hiç biri yapmadı!” Bu onun darbenin meşruluğu anlamına gelmiyor, “gayri meşruluğunu söyleyememe” anlamına geliyor. Ayrıca *Cumhuriyet* yazarları ve yöneticileri, *Cumhuriyet*'in 12 Eylül’ü meşrulaştırmadığını, “aman ne iyi oldu” da demediğini, ama darbe konusunda sivil kadroları da eleştirdiğini, sivil siyasetin yarattığı iktidar boşluğunu da ciddi eleştirdiğini, yani darbelerin aynı zamanda askeri darbelerin ve sivillerin hataları olduğunu hep öne çıkardığı, ancak 12 Eylül olduğu süreçte *Cumhuriyet*'in tavrında bir odak kayması olduğunu, yani “Ah şu siviller olmasaydı, bu darbe de olmazdı.” Havası biraz fazla verildi ve bununda yanlış olduğu söylendi. Diğer gazetelerin kayıtsız şartsız neredeyse sahip çıktıkları, bunların karşısında *Cumhuriyet*'in daha dik durduğu, ama hiçbir şekilde darbeyi meşrulaştırmadığı¹⁶³ konusunda *Cumhuriyet* yazarları ortak görüştedir.

Hem gazetecilerin döneme ilişkin söylemleri hem de araştırma konusu üç gazetenin 12 – 16 Eylül 1980 tarihleri arası başlıkları değerlendirildiğinde de karşı duruş söylemine rastlanmamaktadır. Ancak gazetelerin bu duruşuyla “darbenin meşrulaştırıldığı” anlamının çıkarılmaması gerekir. Ayrıca gazeteciler, bu müdahalenin Türkiye’nin uzun vadede de geleceğini planlayan bir darbe olduğu görüşünde birleştikleri görülmüştür. Gazetecilerin hepsi askeri rejime karşı olduklarını, “En kötü sivil idare en iyi askeri idareden daha iyidir” görüşü çerçevesinde birleştikleri, ama yazılarında doğrudan doğruya askeri rejimi olumsuzlamaları da, 12 Eylül 1980 darbe öncesi siyasi aktörlere karşı olumsuz bir bakışla yaklaşımları dolayısıyla bir destek anlamını taşımaktadır.

Dolayısıyla bu yorumla iki konunun altının kalın çizgilerle çizilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki, 12 Eylül yönetiminin uyguladığı sansür ortamında gazetecilerin elleri ve gözlerinin bağlanması, ikincisi de gazetelerin farklı okurlara hitap etmesiyle oluşan bir diyalog yapısı vardır. Okurlar, gazetelerindeki köşe yazarlarının yazılarında, genelleyici bir ifade kullanarak örneğin, “politikacılar”, “geçmiş hükümetler,” “parlamentarler” gibi sözcüklerden, hangi gruplara yöneltme

¹⁶³ Hasan Cemal, Ek: 1/F.

olduđunu anlar ve o grubu dűşűnerek bu yazıları okuma eđiliminde olur. Daha da ötesinde, köşe yazarlarının farklı farklı okuyucuları olur, yazarın kendi okurlarıyla özel bir iletişim kurduđunu da dűşűnebiliriz.

BÖLÜM III

CUMHURİYET – HÜRRİYET-TERCÜMAN GAZETELERİ TEMEL BİLGİLER İLE GAZETELERİN TARİHİ, 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ DÖNEMİNDE İKİ ÖRNEK OLAY VE GAZETELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. CUMHURİYET – HÜRRİYET-TERCÜMAN GAZETELERİ TEMEL BİLGİLER

12 Eylül rejiminin baskısıyla yayın yapmaya çalışan ve araştırmada öncelikle işlenecek olan *Cumhuriyet* gazetesi ile *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin kuruluş tarihlerinden başlayarak 1983 yılına kadarki dönemi kapsayacak şekilde basına uygulanan baskının değişen iktidarlarla değişimini görmek için gazetelerin araştırmadaki konumlarına göre kısa tarihsel süreçlerine bakmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.1.1. CUMHURİYET GAZETESİ

3.1.1.1. 1924-1980 Arası Dönem

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra gazeteyi kurma görevi Kurtuluş Savaşında ulusal direniş hareketine *Yeni Gün*'le destek veren Yunus Nadi'ye (Abaloğlu) düşmüştür.¹⁶⁴ Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi öncülüğünde¹⁶⁵ Genç Türkiye *Cumhuriyeti*'nin sesi olarak, 7 Mayıs 1924 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Gazete, “kurulan yeni rejimi savun-

¹⁶⁴ Taha Akyol (yönetmen), *Türk'ün Ateşle İmtihanı 1921-1922*, CNN TÜRK Televizyonu: Türkiye, 2017.

¹⁶⁵ Gazetenin adını Mustafa Kemal Atatürk koymuştu. Ankara'da Kurtuluş Savaşı'nın sesi Yeni Gün gazetesini yayımlayan Yunus Nadi'yi çağırması ve şöyle demişti: “Şimdi İstanbul'da, Babiâli'de cumhuriyet düşmanlarına ve hilafet yanlılarına karşı mücadele verecek bir gazete çıkaralım, adını da Cumhuriyet koyalım.” *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 2017.

آبونه شرایشی: ۱۱۱۰
 ۸ شهسود
 هر روزه ۸۰۰
 هر روزه ۸۰۰
 هر روزه ۸۰۰

جمهوری

چهارشنبه
 ۱۳۲۰
 ۱۳۲۱
 ۴ شوال: ۱۳۲۲

Cumhuriyet 7.5.1924 no. 1, 2

غازی پاشا حضرت تربیکه مهم بیانات

رئیس جمهور میز خدمت نری با همه محررین و صاحبانده صوک
وقایع ده شور اید هیک قیمده مهم یاننده بولونجه واستفول
حربتک اسرار بنی اک صلا میتراسله اید ایضاع اید سردر:

غازی پاشا حضرت تربیکه مهم بیانات
 چندین بار آملوله کیلرد
 یادیم کردیگی آکلایون
 سواست قورلوسنه بلده یاتامانی
 اشاده رود ایلدرد واردو

۱ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۲ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۳ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک

تحقیقاتک بر بنی

حضرت سید بیات

هیئت تشبیه فرادیرک ملکنه
 اذخاتنده کتدی برهوا استعمال
 شیکسک ازلدی بولمشدر

تاریخ به تقدم و تحکم بدن بر تلغرافنامه

۱۲ مارته ۱۳۳۰ - حکم ایتمک زمره ک فو القاده ماده لمرک

مصطفی کمال پاشا ایتمک تلغرافنامه
 قلمبندی و قوتلشدن دورت کور اول

تاریخ بر تلغرافنامه
 عینده مابین (تصمیم فارماید) -
 اولاد مابین (تصمیم فارماید) -
 اولاد مابین (تصمیم فارماید) -

«جمهوریت»ی قائله تقدیم

برکن ایتمک تسخیم تر سواست
 اولاد مابین (تصمیم فارماید) -
 اولاد مابین (تصمیم فارماید) -

کال صاع

فرانسه این وولبرک ملکنه
 کورلی شنه ایتمک اولان کتیکه
 (سویان) (کومونیکالیون) (تف)

کال صاع

فرانسه این وولبرک ملکنه
 کورلی شنه ایتمک اولان کتیکه
 (سویان) (کومونیکالیون) (تف)

رأفت پاشا

عصیدر ششم دیورلر

آقره عاقی رأفت پاشا ک بیاتی
 آقره ایله قارباشلدر
 آقره مابین (تصمیم فارماید) -

کال صاع

فرانسه این وولبرک ملکنه
 کورلی شنه ایتمک اولان کتیکه
 (سویان) (کومونیکالیون) (تف)

کال صاع

فرانسه این وولبرک ملکنه
 کورلی شنه ایتمک اولان کتیکه
 (سویان) (کومونیکالیون) (تف)

کال صاع

فرانسه این وولبرک ملکنه
 کورلی شنه ایتمک اولان کتیکه
 (سویان) (کومونیکالیون) (تف)

کال صاع

فرانسه این وولبرک ملکنه
 کورلی شنه ایتمک اولان کتیکه
 (سویان) (کومونیکالیون) (تف)

۱ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۲ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۳ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک

۱ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۲ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۳ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک

۱ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۲ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۳ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک

۱ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۲ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک
 ۳ - توتکوتک و توتکوتک و توتکوتک

Şekil 3.1/a: 7 Mayıs 1924, Cumhuriyet gazetesinin ilk baskı, birinci sayfa.

Şekil 3.1/b: *Cumhuriyet* gazetesinin kurulduğu Kırmızı Köşk-İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkez Binası.

mak ve kamuoyu oluşturma”¹⁶⁶ amacıyla üstlendiği görevini, Türkiye ve dünyaya kurulduğu Kırmızı Köşk-İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkez binasından bakarak yerine getirir. Devletin resmi sözcüsü olarak devlet ricaliyle¹⁶⁷ iç içe giren, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin Gazetesi, Velid Ebüzziya'nın Tasvir-i Efkâr Gazetesi ve Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi'ne karşı görüş içinde olan gazetenin adının altında “Türkçe yevmi gazete, idare yeri: İstanbul, Cağaloğlu”¹⁶⁸ yazmaktadır. Türkiye tarihiyle özdeşleşen gazetenin ilk sayısında Yunus Nadi'nin sunuşu ve Mustafa Kemal ile yaptığı röportajı vardır. İlk baskısında “*Cumhuriyet*'in Karilere Takdimi” başlığı altındaki tanıtım yazısıyla; gazetenin hedefleri ve siyasi kimliği şöyle anlatılır;

“Gazetemiz ne hükümet gazetesi, ne de bir fırka gazetesidir. *Cumhuriyet* sadece Cumhuriyet'in daha aleni ve şamil ifadesiyle, demokrasinin müdafisidir. Cumhuriyet ve demokrasi fikir ve esaslarını ihlal eden, yıkan, yıkmaya çalışan her kuvvetle mücadele edecektir. Memlekette her manasıyla hakiki bir demokrasi ve hakiki bir cumhuriyet tesisi için gazetemiz bütün varlığıyla

¹⁶⁶ Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, Everest Yayınları, İstanbul, 2011, xiv.

¹⁶⁷ Age., 7.

¹⁶⁸ *Cumhuriyet* gazetesi hakkında. <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/cumhuriyet-gazetesi-kimin-cumhuriyet-gazetesi-hakkinda-merak-edilenler-1479213/>. Erişim Tarihi: 07.10.2017

çalışacaktır. Memlekette halkın, halk tarafından, halk için idaresi bizim mefkûremizdir. Ve biz yalnız bu mefkûrenin esiriyiz, başka hiçbir kuvvetin değil.”¹⁶⁹

Artık bu tarih itibarıyla, İstanbul basınının karşısında adıyla bile meydan okuyan¹⁷⁰ *Cumhuriyet* gazetesi vardır. Gazete, yazdıklarının doğru kabul edildiği, çalışanların itibarlı olduğu saygın bir gazete olarak Türk basınındaki yerini aldı.¹⁷¹ Emine Uşaklıgil anılarında, dedesi Yunus Nadi'nin de üyesi olduğu yeni Türk devletini kuranları “laik, seküler, pozitivist ve batıcı” olarak nitelendirir. O dönemde “karanlık içinde olan halkı yeniden biçimlendirmek ve toplumu yeniden inşa etmek için milliyetçilik meşrulaştırıldı” görüşünü de ileri süren Uşaklıgil, kitabında *Cumhuriyet* gazetesinin, Cumhuriyet rejimiyle birlikte kök salıp geliştiğini, siyasal sistemin her şeyi ile yeni olduğunu anlatmayı görev olarak aldığını da anlatır.¹⁷² Gazetenin kuruluşundan bir yıl sonra, Yunus Nadi bu kez de yabancılara “Türkiye’yi tanıtmak ve devrimleri anlatmak” üzere *Cumhuriyet*’in Fransızca baskısı olan La République gazetesini çıkartmıştır. Gazetenin yönetimindeki ilk değişiklik önce Nebizade Hamdi'nin (Hamdi Ülkümen) ardından da Zekeriya Sertel'in ortaklıktan ayrılmasıyla, 1930'ların başında tek yetkili kişi Yunus Nadi'ye kalmıştır. Bu dönemde gazetenin içerik ve teknik yeniliklere açık yapı içine girdiği görülmektedir. Gazetenin linotip makinesine sahip olması Türk basın tarihinde bir ilki gösterecektir.¹⁷³

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924.

¹⁷⁰ “Onlar ünlü “muharrirlerinin” köşelerinde hilafetin kaldırılmasına, Amerikan mandasının reddedilmesine, İngilizlerle aranın bozulmasına şiddetle karşı çıkarken, adı bile tüm ezberleri bozan bir gazete “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir” diyor, yüzlerce yıllık başkenti yok sayıyor ve Anadolu bozkırındaki bir kasaba irisini, Ankara’yı başkent olarak selamlıyordu. Dahası kurucusu Yunus Nadi'nin kaleminden “*Cumhuriyet* gazetesi, sadece cumhuriyetin, bilimsel ve yaygın ifadesiyle demokrasinin savunucusudur” diye meydan okuyordu.” *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 2017

¹⁷¹ Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, xiv.

¹⁷² Age.,

¹⁷³ “Gazetenin ilk baskı makinesi; “LINOTYPE; MODELLO 31 MATRICOLA 6...86, FABBRICATA DALA, LINOTYPE S.P.A.- MILANO – ITALIA LICENZIATARIA DELLA, MERGENTHALER LINOTYPE Co. NEW YORK – U.S.A.,” olarak *Cumhuriyet* gazetesi müzesinde sanki az sonra gazete basılacakmış gibi bekler konumdadır. Makine üzerinde bulunan not bilgisinde Davut Yürek (Montör) LINOTYPE makinesini kullandığı döneme ilişkin anılarından birini şöyle anlatmaktadır: “... 1980 darbesinden sonra ben her gün 9’da *Cumhuriyet* gazetesine giderdim. Saat 12’ye kadar makinalara bakardım. Bir gün yine erkenden gittiğimde Hüsnü Usta ve çıraqlar vardı. Ama Hüsnü Usta’yı hiç öyle görmemiştim. Hüsnü Usta hayırdır demeden Davut Usta gazetenin dağıtımını durdurdular; sayfaları dağıtmayın dedi”. Davut Usta, artık emekli. Ama her hafta çarşamba günleri, elinde çantasıyla gazeteye geliyor, Linotype dizgi makinesini temizliyor, çalıştırıyor, müzeye gelen çocuklara ve gençlere de tarihi anlatıyor... Bir nostaljiyi yaşıyor aslında Davut Usta.” Orhan Erinç, Ek: 1/A.

Şekil 3.2: Linotype dizgi makinesi *Cumhuriyet* gazetesi Müzesi, İstanbul, 2017
(Fotoğraf: Hüreyye Özdemir).

Bu süreçte gazete dağıtımında da bazı değişikliklere gidilmiş, gazetenin taşra kopyalarının bayilere doğrudan doğruya gönderilmesine başlanmıştır. Türk basın tarihinde teknolojik devrimlere imza atan ve kuruluş misyonuyla hareket eden *Cumhuriyet* gazetesinin devrimlerin yaygınlaştırılmasında da öncü olduğu görülecektir. Sözelimi, 1928 yılında Latin alfabesine geçişte gazetede bu yönde tam bir seferberlik havası hâkim olması ve yabancı reklamlarda Latin harflerinin kullanması *Cumhuriyet*'i diğer gazetelerden farklı kılmıştır. Benzer şekilde, 1925-1930 arası dönemde toplumsal alanda yapılan inkılâplarla çıkarılan kanunlardan, ondalık ölçü modelinin kabul edilmesi, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun'la, hafta tatilinin pazar gününe alınması ile soyadı kanunu ve unvanların kaldırılması hakkındaki kanun gibi çeşitli birçok konulardaki yayınlara da aynı desteği sağladığı görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesinin, muhalif bir parti konumunda olan Serbest Cumhuriyet Fırkası için her ne kadar partinin kuruluşu sırasında mesafeli yaklaşımını sürdürdüğü bilirse de yazılarıyla destek verdiği görülecektir. Gazetenin 1946 yılında kurulan, Demokrat Parti'ye karşı tutumuna yönelik, Nadir Nadi kitabında gazetenin, halkın

partie gösterdiği ilgi ve sevgiden etkilenecek heyecan duyduğunu belirtir.¹⁷⁴ Bu bağlamda, hem kamuoyu, hem de basının desteğiyle oluşan toplumsal heyecanı, Hıfzı Topuz da “DP’yi tutmak” olarak nitelendirmektedir.¹⁷⁵ Yine bu tarihlerde, Doğan Nadi’nin kaleme aldığı makalede mizahi eleştirilerinin de yapıldığı belirtilerek, *Cumhuriyet* gazetesinin Demokrat Parti’ye yakınlaşması iktidarı rahatsız etmiş olmalı ki, 1946-1950 arası dönemde muhtelif gerekçelerle Nadir Nadi sayısız davadan yargılanmış, gazete hakkında da dokuz dava açılmıştır.¹⁷⁶

Nadir Nadi’nin, “Alman Realitesi” başlıklı yazısı, II. Dünya Savaşı yıllarında uluslararası siyasi ortamda yaşanan duyarlılıktan ötürü, siyasi iktidar ile *Cumhuriyet* gazetesini karşı karşıya getirmiştir. Nadi anılarında, yazısının kastını aştığını kabullenmiş, esas amacının sadece o dönemin siyasi ikliminde çok sesliliği sağlama endişesinden kaynaklı olduğunu dile getirmiştir. Oysaki o dönemde Hüseyin Cahit Yalçın ile Sabiha Sertel’in yazıları dışında pek çok kişi gazetede çıkan bu yazıları, “Alman yanlısı” bir tutum olarak yorumlamışlardır.¹⁷⁷ Bu süreçte *Cumhuriyet* gazetesinin ideolojisi iktidarda rahatsızlık uyandırmış ve *Cumhuriyet* gazetesinin tarihini ilk kapatılma kararıyla karşılaşmıştır. Gazete Bakanlar Kurulu kararıyla “devletin genel politikasına aykırı” yayın yaptığı gerekçe gösterilerek 29 Ekim – 6 Kasım 1934 tarihleri arasında on gün süre ile kapalı kalmıştır. Benzer bir gerekçeyle bir kez daha karşılaşan gazete, bu defa 10 Ağustos-8 Kasım 1940 tarihleri arasında 92 gün süreyle kapatılmıştır. Ertesi yıl 12 Temmuz 1941 tarihinde de iki gün süreyle kapatılmasına gerekçe olarak, “devletin dış politikasına aykırı” yayın yaptığı gösterilmiştir. Aradan geçen dört ay gibi kısa bir süre sonra 7 Aralık 1941’de¹⁷⁸ de bir gün süreyle yayınının durdurulmasıyla karşılaşan gazete, tarihinde peş peşe yapılan baskı uygulamalarına maruz kaldığı bir dönemi yaşamıştır.

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle, hem Türk siyasi hayatında, hem de ülke, çok partili hayata geçişin hazırlıkları içindeyken, *Cumhuriyet* gazetesinin kurucusu Yunus Nadi’yi kaybetmiş (28 Haziran 1945), gazete yönetimi Nadir Nadi’ye geçmiştir. Bu dönem de *Cumhuriyet* gazetesinin bir taraftan kendi iç değişimini

¹⁷⁴ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1991, 279-293.

¹⁷⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 188.

¹⁷⁶ Nadi, *Perde Aralığından*, 321.

¹⁷⁷ Ayşe Elif Emre Kaya, “Cumhuriyet Gazetesinin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi”, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi, 2010, Sayı: 39, 75-91.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1941.

düzenlemeye çalışırken, diğer taraftan da iktidar ile muhalefet arasındaki istikrarı korumaya çalışacaktır. Gazete kuruluşu itibariyle, Ziya Gökalp, Halit Ziya Uşaklıgil, Selahattin Enis, Turhan Tan, Cevat Fehmi Başkut, Feridun Osman Menteşoğlu, Ahmet İhsan, Mümtaz Faik Fenik, Fuat Köprülü, M. Nermi, Burhan Felek, Ömer Rıza Doğrul, H.Emir Erkilet, Arif Ahıskal, İ.Hami Danişment, İ. Habib Sevük, Nurullah Ataç, M. Şekip Tunç, Burhan Toprak, K. İsmail Gürkan, Kemal Salih Sel, Hasan Cemil Çambel, F. Osman, Doğan Nadi, Ömer Sami Coşar, Fahri Celal, Vala Nurettin, Hamdi Varoğlu, Halit Fahri Ozansoy, Ercüment Ekrem Talu, Aka Gündüz, M. Zekeriya Sertel, Hasan Bedreddin, Reşad Ekrem Bey, Ahmet Rasim, Peyami Safa, Muharrem Fevzi, Agah Togay, Bedri Rahmi, Cahit Tanyol, Osman Okyar, Adnan Adıvar, İsmail Hakkı Danişment, Kemal Saraçoğlu, Esat Tekeli, Aydemir Balkan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Yavuz Abadan, Z. Fahri Fındıkoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Refik, Ahmet Hidayet, İsmail Habib Sevük, Abidin Daver, Cenap Şahabettin, Vedat Nedim Tör, Agah İzzet, Feyyaz Tokar, Yaşar Kemal, Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Ediz, Fahrettin Kerim Gökay, Fakir Baykurt Bedri Rahmi, Cahit Tanyol, Nurullah Kunter, gibi güçlü yazarları bünyesinde barındırmıştır.

3.1.1.2. Demokrat Parti Dönemi

14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerin ardından ülke yönetimindeki değişiklikle Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Türk siyasal hayatında gerçekleşen bu yüz değişikliği ile medya farklılaşmış, sermaye de kendi ağırlığını göstermeye başlamıştı. Demokrat Parti’nin 15 Temmuz 1950 yılında özgürlükçü basın yasası çıkarmasının ardından, gazetecilerin sosyal haklarını düzenleyen yasa çıkmış ve gazetecilerin sendika kurma haklarına sahip olmaları ile sosyal güvenlik kapsamına alınmaları sağlanmıştır.¹⁷⁹ İlerleyen yıllarda, siyasi iktidarın çıkardığı Arapça Ezan okunma yasağının kaldırılmasına ilişkin kanuna laik kesimin tepkisi büyük olmuş, dolayısıyla bu da *Cumhuriyet* gazetesi ile Demokrat Parti iktidarı arasında yaşanan ilk sınav olmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Tanel Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, 201.

¹⁸⁰ “Atatürk devrimlerinin savunucusu *Cumhuriyet*’in de bu konuda kesin bir tavır göstermesi beklenirken, Nadir Nadi’den fazla da suya sabuna dokunmayan bir yazı gelmiştir. Nadi, kanunun çıkarılmasını, yeni hükümete yöneltilecek olumsuz propaganda vesilesi olması nedeniyle bir taktik hatası olarak ele almıştır. Yazıda her ne kadar iki parti de seçim döneminde dini siyasete alet etmekten

Demokrat Parti iktidarının basına karşı yürüttüğü baskıcı tutuma karşılık *Cumhuriyet*, yazılarını sertleştirerek yanıt vermeye çalışmış, başyazar Nadir Nadi yazılarında daha çok partinin hak ve hürriyetler konusunda muhalefet yıllarındaki tutumuyla iktidardaki tutumunun birbirine karşı görüş nitelikte oluşu üzerinde durmuştur.¹⁸¹ O dönemde gazete Demokrat Parti'den ayrılan Hürriyet Partisi'ne yakınlaşmıştır. Ancak 1957 seçimlerine gelindiğinde güçlü muhalefete ihtiyaç olduğu düşüncesiyle, *Cumhuriyet Halk Partisi*'ni destekleyerek, CHP'yi yeniden iktidara getirme konusunda kamuoyunu yönlendirmede etkili yayınlar yapmıştır.

DP döneminde kendi yayın organlarına destek sağlarken, diğer gazetelerin yayınlarını olumsuz yönde etkilemekte geri kalmamıştır. Basın Yayın ve Turizm Bakanı Haluk Şaman 11 Ocak 1960 tarihinde Türk Basın Birliği İlanlar Limited Ortaklığına, 8 Ocak 1960 tarihli sayısında Yeni Sabah gazetesinde “Nazizm hortluyor” başlığını taşıyan yazının; “dost ve müttefik bir devletle aramızdaki geleneksel ilişkilerin zedeleyici nitelikte olduğu ve makale sahibinin bu yazıyı tamamen kişisel ve özel maksatları için kaleme aldığı belirlendiğinden” gazetenin resmi ilan ve reklamının kesilmesi gibi yaptırımların uygulanmasını ister. DP'nin gazetelerin iktidara yönelik tutumlarına göre 1.7.1950 - 31.12.1959 tarihleri arasında gazetelere verilen resmi ilan ve reklam tularına bakıldığında *Cumhuriyet* gazetesinin 2.653.704¹⁸² ile ikinci sırada destek aldığı görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesi 1950'li yılların sonuna doğru kurulan tahkikat komisyonu ile birlikte, Demokrat Parti iktidarının varacağı sona yönelik olarak, Nadir Nadi 27 Nisan 1960 günü yayımlanan “Nasıl Bir Rejime Gidiyoruz” başlıklı yazısıyla, hukuk

geri kalmadıklarını belirtse de, burada da ilk hareketin Halk Partisi tarafından geldiği söylenerek, DP bir bakıma kayırılmıştır. Hükümetin Ekim sonlarında okullara zorunlu din dersi konması konusunda ise Nadi, daha eleştirel davranmıştır.” *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1950; “*Cumhuriyet*, 1954 seçimlerine kadar partiler arasında dengeli bir tutum izlemeye özen göstermiş, 1954 seçimleri yaklaştığında ise, açıktan DP'yi desteklemeye başlamıştır. Özellikle de Nadir Nadi'nin o günkü başyazarları, dört sene boyunca demokrasiyi geliştirme yönünde adımlar attığını düşündüğü DP iktidarına yönelik, övgüler ile dolu idi. Seçimlerden bir süre sonra ise, gazetede tekrar eleştirel yazılar çıkmaya başlamış ve bununla birlikte de iktidar ile arası açılmaya başlamıştır.” Ayşe Elif Emre Kaya, “*Cumhuriyet* Gazetesinin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi”, 75-91.

¹⁸¹ “Nadir Nadi iktidar ile olan ilişkilerindeki bu dönüşümün Adnan Menderes'in tavırlarına nasıl yansıdığını şu sözlerle aktarmıştır: yazdığım yazılarda ılımlı bir dil kullanıyordum, Menderes bu ılımlı yazılara bile tahammül edemiyor, bir yerde rastlaştık mı elimi sıkarken, yüzünü başka yana çevirerek hoşnutsuzluğunu belirtmek istiyordu.” Nadir Nadi, *Olur Şey Değil*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, 69.

¹⁸² Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Demokrat Parti Döneminde Resmi ve Özel İlanlar*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 172.

sisteminin tüketildiği bir ortamda idare anlayışının uzun ömürlü olamayacağı görüşünü öne çıkararak yönetimi açıktan uyarır.¹⁸³

Şekil 3.3: Nadir Nadi'nin "Nasıl Bir Rejime Gidiyoruz" yazısı ile Ali Ulvi'nin karikatürü ile Cumhuriyet gazetesi 10 gün süreyle kapatıldı (27 Nisan 1960).

Demokrat Parti iktidarının sansür uygulamalarıyla, gazete yayınladığı bu uyarı yazısı ve Ali Ulvi'nin yukarıda gösterilen karikatürü nedeniyle bu kez de 31 Nisan - 9 Mayıs 1960 tarihleri arasında on gün süreyle kapatılmıştır.

3.1.1.3. 27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi

Cumhuriyet gazetesi üst üste kapatılmalara maruz kaldığı bu süreçte, Türkiye'de hem ekonomik hem de siyasal sistemin iyi işletilemediği bir dönem yaşanıyordu. Gazetelerin eleştirel yayınlar yaparak katkı sağlamalarının yanı sıra toplumun genelinin de olumlu baktığı 27 Mayıs 1960 İhtilaline Cumhuriyet gazetesi de destek verir.¹⁸⁴ Cumhuriyet İhtilal haberini okurlarına "Meclis feshedildi, yeni Anayasa ve demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandı" alt sütunlarda

¹⁸³ Cumhuriyet, konan bir yayın yasağı nedeniyle boş sütunlarla çıkmıştı, Nadir Nadi konuyu ele aldığı bir yazısında bu durumun bir sansür rejiminin ürünü olduğunu ve hükümetin kendi çıkarına uygun düşmeyen durumları halktan sakladığını ifade etmiştir (15 Temmuz 1959); Alpaz Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, 257.

¹⁸⁴ Nadir Nadi anılarında, sadece 27 Mayıs'ı desteklemekle kalmadıklarını, oluşumunda da diğer gazeteci arkadaşları ile birlikte aktif rol üstlendiklerini ifade etmiştir. Nadir Nadi, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1971, 46.

da, “siyasi hayatta çok önemli değişikliklere gidiyoruz, Menderes Kütahya yolunda yakalandı” gibi haberleri veriyordu. 27 Mayıs İhtilali Türkiye’de iktidar-basın ilişkisine yeni bir boyut kazandı. Milli Birlik Komitesi’nin ele aldığı öncelikli konulardan biri Basın Yasası’nın özgürlükleri sınırlayan maddelerinin iptal edilmesiyle, cezaevlerindeki gazetecilerin özgürlüklerine kavuşmaları sağlandı. Ancak daha sonraları *Cumhuriyet*’in İhtilale vermiş olduğu desteğin ömrünün uzun olmadığı 27 Mayıs yönetimine yönelik yaptığı eleştirel yazılarda görülüyor.

Şekil 3.4: 27 Mayıs 1960 İhtilali haberini *Cumhuriyet* 28 Mayıs 1960 günkü baskısında verdi.

Cumhuriyet gazetesi, Milli Birlik Komitesi’nin 1961 tarihinde çıkarılan basın mesleğindeki işçi işveren ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve ilan müessesesinin işleyişini yasal esaslara bağlayan, Basın İlan Kurumu’nun kurulmasını kapsayan, 212 sayılı kararına tepki göstermiştir. Karara karşı çıkan, *Akşam*, *Dünya*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Tercüman*, *Vatan*, *Yeni İstanbul* ve *Yeni Sabah* gazeteleriyle birlikte, 10 Ocak 1961 günü ortak bir bildiriyle kanunun eleştirisini yayımlar.

“Gazetemizi Üç gün kapatıyoruz.

Biz, aşağıda adları bulunan gazeteler, M.B. Komitesinin yasama yetkisini Kurucular Meclisi vasıtasıyla milletin diğer temsilcileriyle paylaşmış olmasını Türk Silahlı Kuvvetlerinin insanlık tarihine armağan ettiği bir hak ve hürriyet zaferi örneği olarak karşılamış bulunuyoruz.

Ancak, Kurucular Meclisinin faaliyete geçtiği günün ikinci akşamı Milli Birlik Komitesi tarafından ilan edilen basınla ilgili kanunlar milletçe girilen bu aydınlık devirde basını emsali görülmemiş bir tehlikenin içine atmıştır.

Halk efkârına önce şunu arz etmek isteriz ki, ilk bakışta sadece basını ilgilendirir gibi görünen bu hadise aslında doğrudan doğruya temel hak ve hürriyetlerimizi kısıntıya sokabilecek bir mahiyet taşımaktadır.

Basına devlet elinin karıştığı bir vasilik sisteminin Türk Demokrasisinde açtığı yaraları pek yakın bir geçmişte milletçe müşahede etmiş bulunuyoruz.

Bizler, tam mânisiyle hür basının devletin her türlü kontrolünün ve vesayetinin dışında kalmak suretiyle amme vazifesini görebileceği inancındayız. Kaldı ki, şikâyet ettiğimiz kanunlar Temsilciler Meclisinin açılışı arifesinde hiçbir açık tartışmaya imkân bırakılmadan ve sebebi anlaşılmayan bir acele ile çıkartılmıştır. Tasarılar milletin belli başlı siyasi parti ve meslek teşekküllerinin temsilcilerini toplayan Kurucu Meclis’te açık görüşme ve tartışma yoluyla millet önünde ele alınabilirdi.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin desteğiyle saflarında yer almak mücadelesini yaptığımız Hür Dünya Cephesi basınının hiç birisinde emsali görülmemiş ve görülmeyecek olan bir kontrol sisteminin Türk Basınının üzerine konulmak istenmesi karşısındaki müteaddit müracaatlarımız da neticesiz kaldığından, biz, aşağıdaki gazeteler, teessürümüzün ifadesi olmak üzere yarından itibaren 3 gün çıkmıyacağımızı sayın halk efkârına üzüntü ile bildiririz. AKŞAM, CUMHURİYET, DÜNYA, HÜRRIYET, MİLLET, TERCÜMAN, VATAN, YENİ İSTANBUL, YENİ SABAH”¹⁸⁵

Şekil 3.5: Milli Birlik Hükümeti’nin çıkardığı 5953 sayılı “Fikir işçileri” kanununu değiştiren 212 sayılı kanun ile “Basın İlan Kurumu’nun” kurulmasını öngören 195 sayılı kanunlara karşı gazete sahipleri 11-13 Ocak 1961’de üç gün süreyle gazete çıkarmadılar¹⁸⁶ (10 Ocak 1961).

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 10 Ocak 1961.

¹⁸⁶ Cumhuriyet, 10 Ocak 1961.

Patronlarının bu eylemine karşı gazeteciler tepkilerini protesto yürüyüşüyle gösterirler. Protesto yürüyüşünde, “Biz çalışan gazeteciler, gazete patronlarının gazete çıkarmama kararına katılmıyoruz. Menderes’e boyun eğenler, hürriyete başkaldırıyorlar. Babıali ağalığına paydos. Biz çalışan gazeteciler, patronlarla değil, Milli Birlik Komitesiyle beraberiz.”¹⁸⁷ Pankartlarıyla 10 Ocak 1961 karara karşı dururlar ve 11, 12 ve 13 Ocak günlerinde, gazeteciler ortak olarak, adeta bir bayrak gibi olan, bir Basın Gazetesi yayınlarlar. 10 Ocak 1961 tarihindeki yaşananlar “Babı Ali’de Dokuz Patron Olayı” olarak anılarak, gazetecilerin gösterdiği tepki basının en önemli olaylarından biri olarak basın tarihine geçer. 10 Ocak 1962 yılı itibarıyla 10 Ocak tarihi, “Çalışan Gazeteciler Bayramı” olarak kutlanmaktadır.¹⁸⁸

Cumhuriyet gazetesi, 1962-1963 yılında kurucusu Yunus Nadi adına düzenlediği “Yunus Nadi Armağanı” yarışmasının konusunu “Liberalizm mi, Sosyalizm mi?” olarak belirler. Yarışmaya katılan 47’inci makale 12 Aralık 1962 tarihli gazetede Hikmet Alkılıç imzası ile “Türkiye’nin Tek Kurtuluş Yolu: Sosyalizm” başlıklı yazısı yayımlanır.¹⁸⁹ Alkılıç’ın “komünizm propagandası yapmak” iddiasıyla hakkında açılan soruşturma ve dava sonucunda suçlu bulunması, Genel Yayın Yönetmeni Cevat Fehmi Başkut’un istifaya zorlanması, Nadir Nadi’nin gazeteden ayrılma kararı alması sonucunu ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁰ Alkılıç’ın makalesinden dolayı, İtalyan Cumhurbaşkanı Saragat, Sosyalist Partisi Başkanı Pietro Nenni ve Filozof Bertrand Russell gibi ünlülerin “komünizm propagandası olmadığı” konusundaki yazdıkları mektupları ile Uluslararası Af Örgütü’nün Şadi Alkılıç’ı “yılın mahkûmu” ilan etmesi Alkılıç’ın mahkûmiyetine engel olamaz.¹⁹¹

¹⁸⁷ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 231.

¹⁸⁸ Hasan Üstün, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Babı Ali’de Dokuz Patron Olayı*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 204.

¹⁸⁹ “Türkiye’nin tek kurtuluş yolu: Sosyalizm” başlıklı yazı gazetede yayımlanınca Babıali’de ertesi gün kıyamet kopar. Yarışma ilanında “hiç kimse müstear (takma) adla yarışmaya katılamaz” maddesine rağmen eşi Hikmet Alkılıç’ın adını kullanarak yarışmaya katılan Lütfullah Şadi Alkılıç, 24.12.1962 günü, gazetenin yazı işleri sorumlusu Kayhan Sağlamer de 26.12.1962 günü tutuklanır. Mahkeme Şadi Alkılıç’ın 6 yıl 3 ay ağır hapis, 2 yıl 1 ay Kadıköy mntikasında ikametle genel güvenlik gözetimi altında bulundurulma, sürekli olarak kamu hizmetlerinden yasaklı kalma cezalarına çarptırılır. Yargıtay Dördüncü Dairesi’nde yapılan duruşma sonunda yazıda propaganda değil de övme olduğu gerekçesiyle mahkûmiyeti bozma kararı verilir. Nihayet 1967 yılında Şadi Alkılıç tahliye edilir. *Cumhuriyet* gazetesi, 31 Ekim 2016; *Cumhuriyet... Hapisler ve suikastlar tarihi*. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/624347/Cumhuriyet... Hapisler ve suikastlar tarihi.html>. Erişim Tarihi: 19.10.2017

¹⁹⁰ Ortaklarının Nadir Nadi’nin istifasına ses çıkarmayışı, Nadir Nadi’nin İlhan Selçuk’un düşüncelerinin tesiri altında kaldığı düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bu olumsuz bakış açısı nedeniyle Nadir Nadi gazeteye ancak bir buçuk yıl sonra dönebilmiştir. Nadir Nadi, *Olur Şey Değil*, 166-167.

¹⁹¹ H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye*, 143.

Bu zaman içinde sol ideolojinin gazetede hâkim olması gazete ortaklarında rahatsızlık uyandırsa da gazetenin çizgisini etkilememiştir. Atatürk devrimlerinin savunucusu olan gazete yönetimi, ağırlıklı olarak teknik yeniliklere girişmiş bu yeniliklerden ilki 1928 tarihinden bu yana kullanılan rotatifin değiştirilmesi ile matbaa makinelerinin yenileşmesi olmuştur. İkinci değişimini de yazı kadrosunda yaşayan gazete, kadrosuna İlhan Selçuk'u alarak okuyucu sayısını artırır.

3.1.1.5. 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi

Nadir Nadi'nin gazetesine tekrar kavuştuğu dönemde, ülkede toplumsal kutuplaşma artmış ve terör olaylarının ülkenin gündemine oturduğu bu süreçte kaotik bir ortam üretilmiştir. Bu saptamalara çözüm getirmek amacıyla, Adalet Partisi (AP) Hükümetine, "12 Mart" adı verilen müdahaleyi Cumhuriyet, "ordu, şartları uygulanmazsa yönetime el koymaya kararlı olduğunu bildirdi" üst başlığının altında, "Komutanların ultiyatomu üzerine Demirel istifa etti" ana başlık haberinin altındaki sütunda da Demirel'in, "muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir ..." demeciyle okurlarına Türkiye'nin antidemokratik uygulamalarla basın ve düşünce özgürlüğünün yok edildiği bir döneminin başladığını salık verir gibiydi.

Şekil 3.6: 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Adalet Partisi Hükümeti'ne muhtırası haberini *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971 günkü baskısında verdi.

Müdahalenin ardından komutanların gölgesindeki Nihat Erim Hükümetinin ilk icraatı, 1961 Anayasasının basın özgürlüğünü ilgilendiren, gazete ve dergilerin ancak yargıç kararıyla toplatılmasını öngören 22. ve 27. maddelerini değiştirmek olmuştur.¹⁹²

Cumhuriyet gazetesi ilk zamanlarda, 12 Mart muhtırasını desteklemiş olsa da kısa bir müddet sonra Nadi'nin muhtıraya yönelik görüşleri değişmiştir. Nadir Nadi anılarında 12 Mart muhtırasını desteklemiş olmakla hata yapmış olabileceklerini itiraf etmiş,¹⁹³ düşüncesinin değişmesine yol açan en önemli etmenlerden biri olarak İlhan Selçuk'un tutuklanmasını gösterir. Hıfzı Topuz kitabında, 27 ve 28 Nisan 1971 günlerinde gazetede çıkan İlhan Selçuk'un yazılarından dolayı darbecilerin

¹⁹² 22. Madde "... Gazete ve dergiler, devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmeden sakınca bulunan hallerde kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir." Toplatma yetkisinin savcılara da verilmesi biçiminde değiştirilmiştir. Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 250.

¹⁹³ Nadir Nadi'nin, "Kuşkulu Günler," *Cumhuriyet*, 19 Mart 1971 ve "Boşuna Çaba," *Cumhuriyet*, 31 Mart 1971.

Cumhuriyet'i yıkmak için planlı bir girişime hazırlandıklarını ileri sürmektedir.¹⁹⁴ Selçuk'un *Cumhuriyet*'teki Pencere başlıklı köşesinde yazdığı "Hoş Geldin Tanzimat Kafası" ile ertesi gün yazdığı "İsa Musa ve Cart-Curt" başlıklı yazıları nedeniyle Selçuk ve gazetenin yazı işleri müdürü Oktay Kurtböke gözaltına alınırken gazetede on gün süreyle kapatılmıştır.¹⁹⁵ 12 Mart 1971 rejimi *Cumhuriyet*'i "içten darbe" ile etkisiz kılmak istemiş, ortakların Nadir Nadi'ye karşı giriştikleri bir kampanya ile 4 Ağustos 1971 tarihinde gazetede yapılan açıklama sonucunda,¹⁹⁶ Nadir Nadi'nin istifasıyla arkadaşları da yönetimden uzaklaştırılmıştır. *Cumhuriyet*'in faşizan bir yapıya yönelmesinden ötürü, *Cumhuriyet* okuru gazetesini cezalandırmış, kısa bir zaman içinde 120 bin olan baskı sayısını 35-40 bin düzeyine çekerek, dünya basın tarihinde nadir rastlanan, bir okur dayanışması örneğini gazetesine yaşatmıştır.¹⁹⁷ 20 Temmuz 1972 tarihinde gazete, "*Cumhuriyet* Yeniden Nadir Nadi Yönetiminde" üst başlığının hemen altında, "başyazarımız yazılarına yakında başlayacak" açıklaması yaparak, hem Nadir Nadi'nin yönetiminde eski yönetimin yeniden gazete yönetimini oluşturduğunu hem de gazeteyi batağa sürükleyen mevcut yönetimin işini sonlandıran bir açıklamayı okurlarına duyurur. Böylece, *Cumhuriyet*'te darbe olarak nitelenen yönetim kadrosunun yenilgisiyle gazete ilk bunalımını atlattığı oldu. Bu dönemde İlhan Selçuk, Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ahmet Şükrü Esmer, Prof. Gülten Kazgan, Orgeneral Refik Tulga, Prof. Bahri Savcı, Prof. Cavit Orhan Tütengil, Prof. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Muammer Aksoy, Prof. İlhan Arsel, Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Prof. Bülent Nuri Esen, Prof. Nermin Abadan, Prof. Ragıp Sarıca, Rauf Mutluay, Prof. Afet İnan, Dr. Erdal Atabek, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat, Prof. Sabahattin Eyüboğlu, Prof. Lütfi Duran, Adnan Saygun, Vedat Günol, Hıfzı Topuz gibi yazarlar gazetenin kadrosunda yer aldı.

14 Ekim 1973 yılında yapılan genel seçimlerinden sonra Türkiye'de siyasal ortamın normale dönüşüyle, 142. maddeyle mahkûm olanların dışındakilerin yararlandıkları genel af çıkarılır. 1974 yılında Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla 142. maddeyle tutuklu olanlar da özgürlüklerine kavuşurlar. 12 Mart'ın basın ve

¹⁹⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 263.

¹⁹⁵ Selçuk ve Kurtböke'nin Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 2. No'lu bildirisine muhalefet etmekten haklarında dava açıldı. 6 Temmuz 1971 günü karar duruşmasında Selçuk ve Kurtböke, 1'er yıl hapse mahkûm oldular. *Cumhuriyet*... Hapisler ve suikastlar tarihi.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/624347/Cumhuriyet..._Hapisler_ve_suikastlar_tarihi.htm
1. Erişim Tarihi: 19.10.2017

¹⁹⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 264.

¹⁹⁷ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 263.

siyasal çevrelerde acı anılar bıraktığı bilinmekle beraber bu süreçte siyasal iktidarın liderleri basına karşı düşmanca değil, daha özenli davranırlar ama bu defa da özgür düşüncenin düşmanı devlet değil, yeraltı güçleri olur. Hıfzı Topuz kitabında, yaşanan günlerin korkunç bilançosunu açıklamasının ardından, 12 Eylül'e böylesi huzurun ve güvenin kalmadığı kanlı bir iklimle girildiğini ve bu oluşan havayla da "Ordu'nun yapacağı bir darbeyi haklı gösterecek bir ortamın" üretildiğini anlatır."¹⁹⁸ Toplumda yaşanan bu çalkantılı günlerde, Türk siyasi tarihinin en önemli ayaklarından biri olan *Cumhuriyet* gazetesi, kurulduğu günden bu yana sadece bir gazete olmakla yetinemeyecek kadar büyük sorumluluk üstlenmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği tüm dönüşümlerde yadsınamayacak roller almış, "kurucu kadronun kurucu gazetesi olma"¹⁹⁹ kimliğini kaybetmemeye çalışmıştır. Ancak 20 Temmuz'da gazetenin başına yeni yönetimin gelmesinin ardından bunalımlı olaylar devam etmiş, 1975 yılında Uğur Mumcu'nun gazeteye girmesiyle gazetede büyük canlılık yaşanarak yazı işlerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu süre içinde gazete yönetimine Oktay Kurtböke, Orhan Erinç, Turhan Ilgaz ve Çetin Özbayrak yön vermiştir. 1950 ile 1980 yılları arası dönemde *Cumhuriyet*'in kadrosunda; Hasan Ali Ediz, Melih Cevdet Anday, Nüzhet Baba, Selmi Andak, Burhan Arpad, Cihat Baban, Bahri Savcı, İsmet Giritli, İsmet Sezgin, Oktay Akbal, Altan Öymen, Mehmet Barlas, Sadun Tanju, Ahmet Şükrü Esmer, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Seha Meray, Rauf Mutluay, M. Tali Öngören, Samim Kocagöz, Ümit Gürtuna, Yalçın Küçük, Ergun Balcı, Uğur Mumcu, Ali Sirmen, Mustafa Ekmekçi, Orhan Apaydın, Yalçın Doğan, Müşerref Hekimoğlu, Tan Oral, Yalçın Pekşen ve Hasan Cemal gibi güçlü kalemler çalışmıştır.

3.1.1.6. 1980 -1983 Arası Dönem

Cumhuriyet gazetesi yayın politikasında zaman zaman yaşanan siyasi tutarsızlıklar olmasına karşın, kuruluş misyonu çerçevesinde Atatürk ilke ve devrimlerine yönelik hassasiyeti içinde 1980'li yılları İlhan Selçuk yönetimiyle karşılar. 1980 yılı itibarıyla olgunlaşan neo-liberal politikalarla devlet tekelleri

¹⁹⁸ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 253.

¹⁹⁹ Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, (kapak).

yıkılarak, serbestleştirmeler yöntemiyle dev medya yapılarının oluşması Türk basın tarihinde dönüm noktası olarak alınmaktadır. Türkiye ekonomisinin yeniden şekillendirildiği 24 Ocak 1980 kararlarına karşı *Cumhuriyet* tutumunu devam ettirmeye kararlı olsa da, yaşanan koşullar onu zorlamış ve gazete değişime gitmiştir.²⁰⁰

Basın mensuplarının deyişyle Türk basını, tarihindeki en kara günlerine 12 Eylül'de demokrasiye vurulan darbe ile girmiş oluyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tüm yetkileri elinden alınarak Milli Güvenlik Konseyi'ne, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'e geçtiği ilan edilmiş, Başbakanlığa Emekli Amiral Bülent Ulusu getirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi kararlarının Anayasaya aykırı olmayacağını bildiren dikta rejimi darbenin faturasını medyaya ödetiyor, gazeteler Sıkıyönetimin denetiminden geçiyor ve Konsey başkanı Kenan Evren ve Konsey üyelerinin de yakın denetimi altına sokuluyordu.²⁰¹

Cumhuriyet gazetesi, 12 Eylül 1980 günü ilk sayfasında, başlık üstü "Parlamento ve hükümet feshedildi" haberinin altında "Silahlı Kuvvetler Yönetime el koydu" haberine, Evren'in *askeri üniformalı*, selam duran fotoğrafını ekleyerek, "Tüm yurttta sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı konuldu." Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırıldı. Başlıklarının altındaki açıklayıcı bilgi notunun hemen altında da MGK'nin bir numaralı bildirisi yayımlandı.

²⁰⁰ "25 Ocak'ta kağıt fiyatlarının saptanmasının üzerine, bütün basın ve yayıncılık dünyası para sıkıntısı içine düşmüş, piyasa da sadece arkasında büyük sermayeyi ve oradan gelen bol reklamın desteğini alabilenler ayakta kalabilmişlerdir. Direnmeyi deneyenlerin sayısı ise, hayli sınırlı olmuştur. *Cumhuriyet* kapanma tehlikesi karşısında, Haziran 1980'de bir bildiri ile liberal ekonomiyi savunacağını açıklamak suretiyle zorluğu kısa bir süre için aşabilmiştir. Elde ettiği ödün ise, köşe yazarlarına dokunulmaması olmuştur. Bu gelişmelerin ardından, *Cumhuriyet* ikili bir görünüme sahip olmuş, gazetenin ekonomi sayfasında ılımlı liberalizmi savunulurken, buna karşın yorum ve fıkralarında Atatürkçülükten sosyalizme kadar geniş bir yelpazeyi içinde barındırmış; ilan sayfalarında en lüks tüketim mallarının reklamı ile devrimci örgütlerin anma ya da ölüm ilanları yan yana gelebilmiştir. Bu durum solun ancak liberalizm şemsiyesi altında yaşanabileceği bir ortamda olduğunu net bir biçimde göstermiştir." Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın* (İstanbul: İletişim Yayınları 1992), 105. ve Ayşe Elif Emre Kaya, "Cumhuriyet Gazetesinin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi", 75-91.

²⁰¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 257.

Şekil 3.7: Türkiye’de siyasal ve toplumsal hayatın felç olduğu, Türk basın tarihindeki en kara günlerine 12 Eylül 1980 günü demokrasiye vurulan darbe ile girdi.

Demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde *Cumhuriyet* gazetesi, sahipleri, çalışanları, yazarları, muhabirleri ve okurlarıyla birlikte bir büyük ailenin yaşadığı en karanlık günlerini yaşar. Toplumda ideolojik denetimin ve hegemonyanın yeniden üretildiği bu süreçte yaşanmaya başlanan sansür ve oto-sansür uygulamaları kaçınılmaz olmuş, darbenin tıpkı demokrasi gibi gazete ve gazete çalışanlarını da büyük ölçüde işlevsiz hale getirdiğini söylemek mümkün. Bu çetin dönemde, gazeteciler yazamadıklarını Türk Basın Tarihi’ne işlenmek üzere, tuttıkları günlüklere tek tek kaydediyorlardı.²⁰² *Cumhuriyet* gazetesi tanıklık ettiği diğer askeri darbelerde olduğu gibi 12 Eylül 1980 Askeri darbesine de olumlu yaklaşım göstermiş ve gazetenin bu tutumu kısa bir müddet sonra “solun ezilmesine sessiz ve tepkisiz kalma” olarak yorumlanmıştır.²⁰³

²⁰² Hasan Cemal, Ek: 1/F.

²⁰³ Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, 153.

Cumhuriyet gazetesi 27 Mayıs ve 12 Mart'tan sonra gerçekleşen 12 Eylül rejiminin sansür uygulamalarını ilk olarak yine 12 Mart'ta olduğu gibi İlhan Selçuk'un yazılarını, "zararlı neşriyat" kapsamına almasıyla karşılaşır. Darbe yönetimi *Cumhuriyet*'in ideolojisiyle alay edencesine, 11 Kasım 1980 tarihinde Selçuk'un kaleme aldığı "Kemalizm İdeolojisi Muz mudur?" başlıklı yazıda Selçuk'u, "Atatürk'e dil uzatmakla" suçlamasıyla *Cumhuriyet* on gün süreyle kapatılır.

Karanlığın koyulaştığı bu süreçte, Ankara temsilciliği görevinin ardından genel yayın yönetmeni olarak görev yapan Hasan Cemal, yazı işleri müdürü Okay Gönensin ve İlhan Selçuk gazetenin temel taşlarını oluştururken, Yönetim Kurulunda da Oktay Akbal, Yalçın Bayer, Ahmet Tan, Hikmet Çetinkaya gibi isimler yer almıştır. Ayrıca gazete de Yönetim Kurulu dışında İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Yalçın Bayer, Ahmet Tan, Hikmet Çetinkaya, Hasan Cemal ve Okay Gönensi'den oluşan bir de Yayın Kurulu oluşturulmuştur.²⁰⁴ *Cumhuriyet*, darbenin ardından geçen kısa bir süre sonra darbe rejimine karşı göstermiş olduğu tepkisizliğinin yerine, kuruluşundan beri sahip olduğu egemen yapısına bürünerek, yaptığı yoğun eleştirileri, direnmeyi ve güçlü bir muhalefet yapmayı koymuştur. Bu uygulamalar bir yandan gazetenin tirajının yükselmesine neden olurken, öte yandan sayısız yayın durdurulma ve kapatılmaları beraberinde getirmiştir. *Cumhuriyet*'in İlhan Selçuk'un yazısından sonraki kapatılması, bu defa imtiyaz sahibi ve başyazarı Nadir Nadi'nin Dil ve Tarih Kurumlarının Atatürk'ün vasiyetinin çiğnenerek kapatılması olasılığına yönelik gösterdiği tepkiyle, Mart 1982'de yayımlanan "Ben Atatürkçü Değilim" kitabı olması, Uğur Mumcu'nun ifadesiyle, 12 Eylül yönetiminin suratında boş bir eldiven gibi şaklamıştı.²⁰⁵ Murat Belge'de 12 Eylül yönetimi kendince "Atatürk'ten menkul" tercihi ve politikasıyla, Nadir Nadi gibi bir yazara "Ben Atatürkçü Değilim" adlı kitabı yazdırdı²⁰⁶ derken Mumcu gibi baskı rejiminin basın üzerindeki baskısının ölçülemez boyutlarda olduğuna dikkat çekmektedir. Nadir Nadi 12 Eylül yönetimine karşı duruşunu ve hiç kuşkusuz ki kendisinin "asıl Atatürkçü" olduğunu okuyucusuna bu kitap aracılığıyla anlatacaktır.

Kenan Evren bir konuşmasında, 1982 Anayasasına karşı yazılarından dolayı, Uğur Mumcu'yu kastederek, "bir kişi ki, 28 yazı yazıyor. 28 defa, Anayasanın

²⁰⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 266.

²⁰⁵ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 213.

²⁰⁶ Murat Belge, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yayıncılık, İstanbul, 1992, 15.

neredeysi her maddesine dokundu. Bunların samimiyetinden insan şüphe eder...” demektedir. Evren’in bu sözlerine Mumcu’nun yanıtı ise şöyle olur; “Ne hainiz, ne satılmış!... Evet, kendi ülkemizin yabancısı da değiliz! Öz be öz Türk çocuklarıyız” “Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür” yurttaşlar olarak görüş ve endişelerimizi dile getirmek isteriz.”²⁰⁷ Mumcu, ellerinden sadece düşüncelerini yazmanın geldiğini ve bunu da açık yüreklilikle ve içtenlikle yapacaklarını “ama övgüler, ama alkış sesleri, en haklı eleştirileri susturmuş ne yapalım?” diyerek bunu da ülkenin yazgısına bağlar.

12 Eylül yönetiminin *Cumhuriyet* gazetesine baskısını, ağırlıklı olarak, İlhan Selçuk ve Nadir Nadi’nin yazıları üzerinden sürdürdüğü söylenebilir. Nadir Nadi’nin, 1961 yılında yayımlanan “Tuhaf Bir Tasarı” başlıklı yazısının 23 Ocak 1983 tarihinde gazetede yeniden yayımlanması ile Nadi hakkında dava²⁰⁸ açılarak, gazete 24 Ocak-18 Şubat 1983 tarihleri arasında toplam 24 gün süreyle kapalı kalmıştır. Tüm bu yasal prosedürleri gösteren ve aşağıda bulunan, Sanık Celp, Tebliğ Belgesi ve Tebliğ /Tebellüğ Tutanağı evrak örnekleri Hasan Cemal’in kitabından alınmıştır.²⁰⁹

“T.C. SİKİYÖNETİM KOMUTANLIĞI ASKERİ SAVCILIKI İSTANBUL	
Sayı: 1983/105 H.Ö. Konu: Sanık celbi.	İVEDİ 27.01.1983
EMİNÖNÜ EMNİYET AMİRLİĞİNE	
Yapılmakta olan bir tahkikat sebebiyle aşağıdaki kimlikleri yazılı sanıkların 31.1.1983 Pazartesi günü saat 13.30’da Askeri Savcılığımızda hazır bulundurulmalarının teminini rica ederim.	
Sanıkların Kimlikleri:	
1- Okay Gönensin Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü	Hanefi Öncül Hakim Kıdemli Albay Sıkıyönetim Askeri Savcısı
2- Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi Yazarı.”	

Şekil 3.8: Nadir Nadi ve Okay Gönensin’in Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığına, Sanık Celp evrakı.

²⁰⁷ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 79.

²⁰⁸ Age., 208/223./

²⁰⁹ *Cumhuriyet*’e yayın izni veriliyor. Age., 257; Zeki Saral, *Biz Bir Aileyiz*, Yurt- Kitap Yayın, Ankara, 1989,10; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 208/257.

“TEBLİĞ ve TEBELLÜĞ TUTANAĞI

1.Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığının 24.1.1983 tarih ve AD.MÜŞ: 1983/131 Sayılı emirleri ile yönetim yeri ilimiz Çağaloğlu Türkocağı Caddesi No. 39/41 sayılı yerde bulunan, sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğünü Okay GÖNENSİN’in yaptığı (CUMHURİYET GAZETESİ)’nin basımı, yayımı, dağıtımı, bulundurulması veya taşınması ve sıkıyönetim bölgesine sokulması 1402 Sayılı Kanunun 3/c maddesi uyarınca yasaklandığından, 24.1.1983 günü saat 19.20’de Cumhuriyet Gazetesine gelinerek, gazetenin sorumlu Yazı İşleri Müdürü Okay GÖNENSİN’e emir tebliğ edilerek gazetenin baskısı 11.530 adet yapıldığı görülmekle baskı durdurulup, basılan nüshaları bilahare alınmak üzere yediemin olarak gazete sorumlu Yazı İşleri Müdürü Okay GÖNENSİN’e teslim edilmiş olup, işbu zabıt varakası muhalinde tanzimle altı birlikte imza edildi. 24.1.1983 Saat: 17.30

Güngör Ertem Şevket Türker Mustafa Kalfaoğlu Kemal Nair Halil Bağcı
Baş Komiser Polis Me. Polis Me. Polis Me. Polis Me

Okay Gönensin
Cumhuriyet Gazetesi
Yazı İşleri Müdürü

Hasan Cemal
Cumhuriyet Gazetesi
Genel Yayın Müdürü.”

Şekil 3.9: *Cumhuriyet*’in, 24 Ocak 1983 tarihinde yayınının durdurulması Tebliğ/Tebellüğ Tutanağı

“TEBELLÜĞ BELGESİ

1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığının 17.2.1983 gün ve AD.MÜŞ: 1983/131 Sayılı talimatları gereği, ilimiz Türkocağı Caddesi 39/41 noda faaliyet sürdüren ve 24.1.1983 tarihinde 1402 sayılı yasanın 3/c maddesi uyarınca faaliyeti basımı, yayımı, durdurulan Cumhuriyet gazetesine 17.2.1983 günü saat 15.30 sıralarında gelindi. 18.2.1983 tarihinden itibaren Gazetenin faaliyetine basım ve yayınının yapılmasına 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığının 17.2.1983 gün ve AD.MÜŞ: 1983/131 Sayılı talimatlarıyla izin verildiği, Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Kemal oğlu 1950 doğumlu Okay GÖNENSİN’e tebliğ edildiğine dair işbu tebellüğ zaptı mahallinde tanzimle altı birlikte imzalandı. 17.2.1983 saat 15.40.

Tebliğ edenler
Osman KAHRAMAN
Komiser Muavini
Mustafa KALFAOĞLU

Tebellüğ eden
Okay Gönensin
Cumhuriyet Gazetesi
Yazı İşleri Müdürü.”

Şekil 3.10: *Cumhuriyet*’in, 24 Ocak 1983 tarihinde yayınının durdurulmasından sonra, 18 Şubat 1983 günü yayınının yapılması için Tebellüğ belgesi.

Hasan Cemal “Demokrasi Korkusu” adlı kitabında,²¹⁰ kapatılma kararının ofset baskı makinesinin alınmasıyla eş zamanlı oluşunu değerlendirirken, gazetenin teknolojik ve yapısal olarak inşa ettiği güvenli alanını bozma düşüncesiyle darbe rejiminin gazeteyi ekonomik açıdan çökertmek niyetinde olabileceğinden söz etmektedir. Nadir Nadi’nin kararlı duruşundan vazgeçmediğini “*Cumhuriyet* neyse

²¹⁰ Nadir Nadi hakkında açılan davayı, *Hürriyet* bula bula üçüncü sayfada tek sütunluk bir yer bulabilmişti. *Tercüman* ise, bu olayın herhalde haber değeri olmadığına karar vermiş ve hiç koymamıştı. Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 235.

öyle kalacaktır” dediğini aktaran Cemal, “her zamanki metin, dimdik Nadir Bey’di” ifadesiyle Nadir Nadi’nin duruşunu aktarır.²¹¹ Başyazar Nadir Nadi ile Yazı İşleri Müdürü Okay Gönensin hakkında açılan dava sonucunda yazarlar hapis ve para cezası almış, fakat Askeri Yargıtay hükmü bozarak cezanın uygulanmaması yönünde karar vermiştir.

Cumhuriyet özgürlük mücadelesinde takındığı, egemen ve muhalif yapısını sürdürürken, kimi zaman sosyal kimi zaman ekonomik olarak uygulanan sansür *travması* eğilimi içinde imtiyaz sahibi ve başyazar Nadir Nadi’nin yazısı, genel yayın yönetmeni Hasan Cemal’in vetosuna uğrar. Türk basının sosyoekonomik yapısına dokunan bu yapıya yönelik olarak, Cemal, yapılan baskının dayanılmaz olduğu bu dönemde içim cız ederek, “Ben de Nadir Bey’in yazısını vetoladım!” demektedir. Veto edilen Nadir Nadi’nin makalesi şöyle;

"Yazık Olur!

Atatürk'ün vasiyetini yok eden yasa önerisi Danışma Meclisi'nce de benimsendi. Bu satırlar yayımlandığı sırada öneri belki de yasalaşıp son biçimini almak üzere MGK'ye sunulmuş olacaktır. Ne diyelim, üzgünüz. Üzüntümüze asıl neden, öz varlığına kavuşma yolunda dev adımlarıyla ilerlemekte olan dilimizin bir gün siyasal iktidarlar elinde yolundan saptırılması tehlikesinden çok, bu yöntemle temel hukuk kurallarından birisinin zedelenmiş olduğu hakkındaki içten kaygımızdır.

Bu konuda biz, şimdi Atatürk'ü yurdumuzu kurtaran, Türk toplumuna, çağdaş uygarlık düzeyinin kapılarını açan büyük önder olarak ele almıyoruz. Herhangi bir yurttaş diye bakıyoruz bugün Atatürk'e. Bu yurttaş, yasalara uyarak hazırladığı vasiyetiyle mal varlığının gelirini kendi kurduğu kuruma bırakmıştır. Ölümünden bunca yıl sonra bu düzeni bozmaya kimin hakkı vardır. Hangi uygar Batı ülkesinde (sosyoekonomik yapıya dokunmaksızın) böyle bir girişimi göze alacak bir güç düşünülebilir? Atatürk, mal varlığının gelirini başka bir amaç uğruna kullanılmak üzere, örneğin kendi kurabileceği yoksullara yardım derneklerine de vasiyet edebilirdi. Yasa çıkarmak yoluyla da olsa bu vasiyeti kim bozabilirdi? Ama biliyoruz, dilimizin ileriye doğru gelişmesine karşı çıkanlar, Osmanlıca'yı savunanlar Atatürk yaşarken de vardı: Dikkat ediniz, bunlar çoğunlukla geçmiş özlemiyle yanıp tutuşan, geri kafalı kimselerdir. Demokrasi tökezleyip de ordu yönetime el koyunca her zaman yüksek kademelere yanaşarak onları yanıltmaya çalışırlar, kimi zaman da başarıya ulaşır gibi olurlar. Bunlara göre Atatürk'ün yaşama soktuğu kuruluşlar komünistlerin eline geçmiştir. İstedikleri dilimizi, tarihimizi maskara etmek, Türklüğü yozlaştırmak, günü gelince yurdu düşmanlarımıza ciro etmektir. Bu uğurda yalan söylemekten çekinmezler, en akla gelmez düşleri gerçekmiş gibi öne sürmekten çekinmezler. Danışma Meclisi'nde bir sayın üyenin söylediği gibi 'gök konuksal avrat', 'ulusal düttürü' deyimleri bunların uydurmalarıdır. Oysa TDK elbette hiçbir zaman böyle saçmalıklar uydurmamış, hatta önerdiği

²¹¹ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 207-210.

sözcüklerin bile kullanılmasını yurttaşların beğenisine bırakmıştır. Bir özel kuruluş olan TDK'nin elinde yaptırım gücü yoktur.

Böyle olduğu halde kurumca üretilen sözcüklerin büyük bir bölümü halkça benimsenmekte, hatta dil devrimini sevmeyenler tarafından da farkında olmaksızın kullanılmaktadır. Öneri yasallaşır da 'Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu' kurulur, Dil ve Tarih kurumları tarihe karışırsa ne olur? Hemen söyleyelim, en azından bu kuruluşlar birer politika alanına dönüşür. İçeride sen ben kavgası alır yürür. Bilimsel çalışmaların yozlaşması olasılığı artar. Okullarda dil ve tarih eğitimi kimi aksaklıklara yol açabilir. Ama bunların hiçbiri öz varlığına kavuşmak yolunda ilerleyen Türkçeyi uzun süre yolundan alıkoyamaz.

Ne olursa Atatürk'ün iptal edilen vasiyetine olur. Yazık değil mi? N.N"²¹²

Cemal anlatımında, Nadir Bey, gözlerini gözlerime dikerek "Nasıl buldun?" dedi. "Çok güzel kuşkusuz, ama."²¹³ dedikten sonra makalenin yayımlanmamasıyla ilgili olarak Nadir Nadi'yi ikna etmekten başka çare olmadığından dem vurur. Cemal, "12 Eylül 1980'de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları" başlıklı söyleşide de, başyazarın yazısına yaptığı "Oto-sansür" ifadesine vurgu yaparak "VETO" yetkisini oto-sansüre çevirdiğini şöyle anlatır; bu gazete çok eski bir yapı ve Nadir Nadi, gazete sahibi aynı zamanda başyazarı. 12 Eylül askeri yönetimine kızıyor, böyle şey olmaz diyerek eleştirel yazılar yazıyor. Eski yazısından dolayı da gazete kapatılmıştı. Bir daha kapatmamak için de ben yazıyı koymuyorum, "bu bir oto-sansürün taa kendisidir!"²¹⁴ Oysa Cemal'in, gazetenin kapatılmasına neden olan yazıyı sansürlemesine rağmen gazete kapatılmıştır. Hatta, gazetenin kapatılmasından dolayı Cemal'in kendini suçlaması üzerine, başyazar Nadir Nadi'nin, ona "sansürcü başı"²¹⁵ lakabını takarak, "sansürü iyi yapamadığın için mi üzülüyorsun?" demesi, Cumhuriyet'te oto-sansür uygulamalarıyla sarmalanan bir ortamın doğallaştığını ortaya koyduğunu açıkça gösterdiği söylenebilir. Bu genel görünüm altında gazetenin kendi kendini sansürlemesine rağmen, 7 Mayıs 1924'te kurucu ve başyazar Yunus Nadi'nin ilk günkü başyazısında verdiği direktifi doğrultusunda çalışan Cumhuriyet'in, birçok yazarı da açılan davalar nedeniyle tutuklanmıştır. Ali Sirmen

²¹² Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 368.

²¹³ bu yazıyı koymasak daha iyi olur Nadir Bey. Ocaktaki başyazınızla zaten konuyu noktlayıp yargıyı tarihe bırakmıştınız. Hazretler şu günlerde zaten son derece sinirli. Aynı konuyu bir daha yazıp üstünde zıplarsanız iyi olmayabilir. Üstelik kesinleşmiş bir hapis cezanız var. Milli Savunma Bakanlığı'na bozulması için resmen başvurdu avukatlar. Ufak da olsa Ankara'dan gelen haberlerde bir umut ışığı var. Bunun sonucunu beklemek iyi olur. Age., 369.

²¹⁴ Hasan Cemal, Ek: 1/F.

²¹⁵ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 214.

ve Erdal Atabek “Barış Derneği Davası” nedeniyle tutuklanırken, Oktay Akbal ve Mehmet Kemal hakkında da tutuklama kararı çıkmıştır.

Basın özgürlüğünün yaşanmadığı bir ortamda, darbe yönetimi basın yasa tasarısının tümünü, 23 Eylül 1983 günü Danışma Meclisinden yeni ve ağırlaştırılmış cezalarıyla çıkarmıştır. Yalçın Doğan’ın “Bir Dakikada Yüzyıl Geriye Gidildi” ifadesi düşünce özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtlayan bu yasanın vahametini ortaya koymaktadır.²¹⁶ Bütün bu yaşanan süreçlerle ilgili olarak, araştırma döneminde *Cumhuriyet*’te çalışan gazetecilerle yapılan söyleşilerde, gazetecilerin hemen hemen hepsi, 27 Mayısla başlayan hukukun ayaklar altına alınmasının 12 Eylül yönetimi tarafından da artırılarak devam etmesinin sonucu olarak, 12 Eylül döneminde Türkiye’de hukuktan ve Hukuk Devleti’nden söz edilemeyeceği görüşünde birleşirler. Basın özgürlüğü için demokrasi ve hukuk mücadelesi veren *Cumhuriyet* yazarları darbe döneminde, rejimin sansür üzerinden uyguladığı baskıyı defacto olarak yaşamışlar.

Cumhuriyet’te hemen her pozisyonda görev yapan çalışanların, neredeyse her gün İstanbul’da Selimiye 1 Numaralı Askeri Mahkemesi’ne, Ankara’da da Mamak Askeri Cezaevi’ne telefonla çağrılarak gitmelerinin sayısı bilinmemekle birlikte, Saltık Paşa’nın²¹⁷ gazete yöneticileri ve çalışanlarına yaptığı özel davet çağrılarının sayısının da azımsanmayacak kadar çok olduğu döneme tanıklık eden yazarların söylemlerinden anlaşılmaktadır.²¹⁸ Bu bağlamda *Cumhuriyet* gazetesi, 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde, darbe rejiminin uygulamaları sonucunda, dört defa toplamda 41 gün süre ile kapatılarak, 28 kere de soruşturmaya maruz kalır. Araştırma bulgularına göre, *Cumhuriyet* gazetesi ve çalışanlarının yargı süreçlerinin izlendiği, Tablo 1²¹⁹ ve Tablo 2’de²²⁰ gazetenin 12 Eylül’e karşı mücadele pratiği gösterilmektedir.

²¹⁶ Age., 418.

²¹⁷ Ali Haydar Saltık, 12 Eylül Darbesi’nden sonra Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği görevine atanarak, darbenin önemli isimlerinden biri oldu. Daha sonra 1. Ordu Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcılığı yaptı. 6 Aralık 1983 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na atandı.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Haydar_Saltık Erişim Tarihi: 30.10.2017

²¹⁸ Haydar Saltık görüşmesini, *Cumhuriyet* Yazı İşleri Müdürü Okay Gönensin’in vahamet derecesine göre bir kaç seçenek ile şöyle sıralar; Ya gazeteyi kapatırlar ve çağrılanları tutuklarlar, Ya gazeteyi kapatırlar ve çağrılanlardan birini tutuklarlar, Ya çağrılanlardan birini tutuklarlar, Ya hiçbir şey olmaz. Ağır bir hakarete uğrar, dönersiniz, bu da en iyimseri. Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 325.

²¹⁹ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 80/ 233/254/311; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye*, 224-239; TBMM, (2012), *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün*

**TABLO 3.1: Cumhuriyet Gazetesi ile İlgili Uygulamalar
12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983**

CUMHURİYET GAZETESİ		
Tarih	Süre	Kapatılma-Yayın Durdurulan Bölgeleri /Açıklamalar
12.Kas.80	10 gün	Türkiye Geneli
11.Oca.81	5 gün	Adana, İçel, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman ve Hatay Sıkıyönetim Komutanlığına yasaklandı.
3.Nis.81	2 gün	Ankara, Kastamonu ve Çankırı illeri Sıkıyönetim Komutanlığı Sorumluluk alanı içindeki illerde basımı, yayımı, dağıtılması ve taşınması yasaklandı.
24.Oca.83	24 gün	Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Bölgesinde; basımı, yayımı, dağıtımı ve bulundurulması ve taşınması yasaklandı.

Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan, Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Cilt I, xv.

²²⁰ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 258; Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu* 80/ 233/254/311; TBMM, (2012), Cilt I, xv.

TABLO 3.2: Cumhuriyet Gazetesi Yazarları ile İlgili Uygulamalar
12 Eylül 1980 – 26 Haziran 1984

			CUMHURİYET GAZETESİ
Tarih	Adı Soyadı	Görevi	Soruşturma, Kovuşturma ve Dava / Açıklamalar
1.Oca.81	Yavuz Okayben	Yazar	Açılan dava sonucunda, berat ettiler.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
13.Mar.81	Orhan Erinç	Yazı İşleri Müdürü	Açılan dava sonucunda, berat ettiler.
	Reha Oz	Muhabir	
10.Haz.81	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	Üç ay hapis cezası aldılar.
	Oktay Akbal	Yazar	
20.Haz.81	Çetin Ozbayrak	Yazı İşleri Müdürü	Açılan dava sonucunda, Berat etti
22.Haz.81	Hikmet	Ege Temsilcisi	Gözaltında kaldı, 10 Temmuz 1981 serbest bırakıldı.
	Çetinkaya		
16.Tem.81	Yalçın Doğan	Ankara Temsilcisi	MHP iddianamesi okunmadan yayınlandığı için ifadesi alındı.
2.Nis.82	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	Gazete haberlerinden dolayı, ifadesi alındı.
19.Haz.82	Mehmed Yargı	Adana Büro Muh.	"Balığın Mevsimi" yazısından dolayı 18 gün gözaltında tutuldu.
12.Eki.82	Mehmed Kemal	Yazar	M. Kemal, 1-4 yıla kadar hapis cezası.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	O. Gönensin, 7 yıl hapis
	Oktay Akbal	Yazar	O. Akbal, 6 yıl hapis
8.Kas.82	Oktay Akbal	Yazar	Anayasanın halk oylamasına sunulmasında oyları belli yönde etkileyeceği telkinde bulunmaktan, soruşturma geçirdiler.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
24.Kas.82	Fatih Güllepoğlu	Serbest Siyasi Muhabir	"Buğday Üreticileri Güç Durumunda Kaldı" yazısından dolayı yargılandılar. 5 Aralık 1983'te berat kararı verildi.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
26.Oca.83	Oktay Akbal	Yazar	MGK'nin 70 numaralı kararı ile 1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasası'na aykırılık, "Yurttaş Olarak Görevimiz" yazısından dolayı, 3 ay hapis cezası 9 bin TL'ye çevrildi.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
	Nadir Nadi	Başyazar	
31.Oca.83	Nadir Nadi	Başyazar	Nadir Nadi'nin "Tuhaf Bir Tasarı" yazısından dolayı "bir suçun işlenmesini aleni olarak tahrik ettikleri" savıyla, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde, Nadir Nadi'nin 5 yıla kadar Gönensin ise 6 yıla kadar hapis istemi ile yargılandılar.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
9.May.83	Nadir Nadi	Başyazar	12 ay 20 gün hapis cezası, Sıkıyönetim Yasası uyarınca 6 aydan daha az olan cezalar sanıklar ve savcı tarafından temyiz edilemiyor. Verilen cezayı temyiz etme hakkı yalnızca Sıkıyönetim komutanlarına ait.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
26.Ağu.83	Oktay Akbal	Yazar	"Yurttaş Olarak Görevimiz" başlıklı yazısı nedeniyle, mahkûm oldu.
3.Kas.83	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	Uğur Mumcu'nun bir yazısından dolayı, Askeri Savcılıkta ifadeleri alındı.
	Uğur Mumcu	Yazar	
14.Kas.83	Ali Sirmen	Yazar	Askeri Mahkeme, Barış Derneği Davası 8 yıla mahkûm edildi.
11.Mar.84	Nadir Nadi	Başyazar	Nadir Nadi'nin "Birlik ve Beraberlik" yazısı nedeniyle, yargılandılar.
	Okay Gönensin	Yazı İşleri Müdürü	
26.Haz.84	Erbil Tuşalp	Muhabir	"12 Eylül sürüyor mu, sürmüyor mu?" 1.383 imzalı "Dilekçe" için soruşturmanın ardından 57 dava açıldı. Sıkıyönetim Yasası'na muhalefetten 3 aydan, 1 yıla kadar hapis cezası (Savcılık Dilekçeyi "bildiri" niteliğinde görmüş)
	İlhan Selçuk	Yazar	
	Mustafa Ekmekçi	Yazar	

Yukarıda gösterilen tablolar, 2012 yılında darbeleri araştırma amacıyla kurulan, TBMM, Araştırması Komisyonu Raporu ile Mehmet Sucu'nun "12 Eylül Yasakları" kitabı ve Hasan Cemal'in "Demokrasi Korkusu-12 Eylül Günlüğü" kitabı gibi kaynaklardan alınan bilgilerden oluşturuldu. Türk basını üzerinde 12 Eylül rejiminin sosyoekonomik olarak uyguladığı sansür ile ilgili çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, Türkiye genelinde; 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendiği, gazetecilere 3 bin 325 yıl 6 ay hapis cezası verildiği, 31 gazetecinin cezaevine girdiğini ve gazetelerin 300 gün yayın yapamadığı görülmüştür. Eğer bu istatistiki bilgilere dayanarak bir oranlama yapılacak olursa, *Cumhuriyet* gazetesi genel sıralamada ilk sıraya yerleşecektir.

Özetle, Araştırmanın sınırları gereği *Cumhuriyet* gazetesinin tarihi üzerinde ayrıntılı ve onunla ilgili olan bazı konular burada ele alınmamıştır. Aslında bu biraz da zorunluluktan kaynaklanmıştır. Yani gelecekte yapılacak olası tartışma ve eleştiri sınırlarının ihlali gibi endişeden dolayı bu zorunluluğun oluştuğunu belirttikten sonra, vurgulamak gerekir ki; *Cumhuriyet* gazetesi, *Yeni Gün* Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. adı altında faaliyetini sürdüren ve araştırmada ele alınacak üç gazeteden biridir. *Cumhuriyet* gazetesi Kurtuluş Savaşı yıllarında, Yunus Nadi'nin, ulusal direniş hareketine *Yeni Gün*'le verdiği destek yerini, *Cumhuriyet*'in ilanından sonra da 7 Mayıs 1924 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Cumhuriyet*'e bırakmıştır.²²¹

Gazete, 1934, 1940, 1960, 1971 ve 1980 yıllarında en az iki en çok doksan iki günlük *periyotlarla* kapatılmıştır. Sol basının en büyük gazetelerinden biri konumunda olan *Cumhuriyet* gazetesi, 1924-1983 arası dönemi boyunca siyaset ile iç içe girmiş olması nedeniyle yaşanan çalkantılardan oldukça etkilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına tanık olan, yayın politikasını bu ideallerle şekillendiren yapısıyla, Türk siyasal hayatında, siyasi gündeme pozisyonu gereği bazen tanıklıklarıyla, bazen etkileriyle öne çıkan *Cumhuriyet* gazetesi; tarihi boyunca seçimler, iktidarlar, kargaşa ve kaotik yıllar geçirmiştir. Türk basınının temel

²²¹ İsim babalığını Atatürk'ün yaptığı *Cumhuriyet* gazetesi, tek parti döneminde iktidar yanlısı olması nedeniyle önemli yayın organlarından birisi olmuştur. Yunus Nadi *Cumhuriyet*'in çıkmasından bir yıl sonra, gazetenin Fransızca baskısını La République adıyla yayınlamıştır. Yunus Nadi'nin 1943 seçimlerinde CHP'den aday gösterilmemesiyle başlayan gerginlik, DP'nin kurulmasıyla birlikte *Cumhuriyet*'in tüm desteğinin DP'ye yönelmesine yol açmış olsa da, Demokrat Parti iktidar olduktan sonra (ezanın yeniden Arapça okunması olayı ile başlayan) gerginlikler yaşanmış, hatta 1950'nin sonlarına doğru DP ve *Cumhuriyet* arasındaki tüm köprüler atılmıştır. Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, 16-83.

aktörlerinden biri olan *Cumhuriyet* gazetesi 27 Mayıs darbesini, 12 Mart muhtıralı darbesini ve 12 Eylül 1980 Askeri darbesiyle de adeta her şeyin atomize edildiği bir dönemi yaşamıştır.

Tarihi boyunca bütün köklü dönüşümlerin her aşamasında var olmuş, laiklik, çağdaşlık ve özgürlük bayrağını taşıyan *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1980 günü taşıdığı bu değerleri yerle bir eden, dikta rejiminin bütün zorluklarını göğüslemiştir. Özellikle 1980’li yılların başında iç çekişmelerinin de bir sonucu olan “liberal” bir çizgi izlemek zorunda kalan gazete, tüm bu ideal ve çelişkileriyle, bürokraside, medya çevrelerinde ve toplumun gözünde hep saygınlığı olan ve genellikle çok önemli kararları yazmasıyla da inandırıcılığa sahip bir ekoldür. Her ne kadar neredeyse geçirdiği bir asırlık dönem boyunca bir gazetenin siyasi tutarlılık taşıması beklenmese de, *Cumhuriyet*’in Atatürk’ün devrim ve ilkelerine bağlılığına devam ettiği, 12 Eylül rejimine karşı dirençli duruşu verdiği özgürlük mücadelesinin Türk hukuku tarihindeki yeri ile ortaya konulabilir.

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından, Işık Kansu’nun “*Cumhuriyet* bağımlılık yaratır, ama bağımsızlığı ilke edinir”²²² söylemi *Cumhuriyet*’in geleceğe yönelik doğru bildiği yolda hiç yorulmadan ve yılmadan, sarsılmadan, sapmadan yürümeye kararlı olduğu kimliğini gösterir.

3.1.2. HÜRRİYET GAZETESİ

3.1.2.1. 1948-1980 Arası Dönem

Türk siyasal hayatında 1945-1950 arası dönemde yaşanan demokrasiye ve çok partili sisteme geçiş deneyimi toplumsal hayattaki gelişmeleri de beraberinde getirdi. Basın yayın politikasındaki görece özgürleşme ile basının da bu süreci desteklemesi²²³ sonucunda yeni gazetelerin çıkmasının önü açıldı. Sedat Simavi tecrübelerinden aldığı derslerle, geniş okuyucu kitlesinin sevdiği ve kolaylıkla okuduğu röportaj, fıkra ve tefrika yazarlarından oluşan bir gazetenin çıkarılmasını hedefler. Simavi, gazetede ağırlıklı olarak, fotoğraflarla röportaja yer verileceğinden, güçlü bir fotoğraf ekibi ile gazetenin başına Semih Tiryakioğlu’nu getirdi. Gazetenin ilk sayfasının sağ sütunlarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yazısı ve bir

²²² Işık Kansu, *Kan Denizindeki Mercek*, Telgrafhane Yayınları, Ankara, 2016, 16.

²²³ Korkmaz Alemdar, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1999, 17.

fotoğrafi ile sol sütunlarda da Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın yazısı ve fotoğrafı konumlandırılır. İnönü, "Dünyanın nereye varacağı belli olmayan buhranı içinde, Türkiye'nin demokratik gelişmesinin zehirsiz ve sakin bir hava içinde ilerlemesi memleket için hayati bir ehemmiyettir" derken, Bayar da, Demokrat Parti programının kabul edilmesi durumunda, ülkenin refaha kavuşacağını vurgular. Sedat Simavi'nin "tarafsızlık ve bağımsızlık"²²⁴ ilkesine dayandırılan başyazısında, "...*Hürriyet*'in bütün kuvveti yalnız kendi maddi imkânlarına dayanarak çıkabilmesindedir. Bundan dolayı da kimseyi gücendirmekten korkmayacak ve kimseyi memnun bırakmak kaygusunu gütmeyecektir"²²⁵ açıklamasının yer aldığı *Hürriyet* gazetesi "Ürdün ve Irak orduları Filistin'e girdi" manşetiyle 1 Mayıs 1948 tarihinde, iktidarın ve muhalefet liderlerinin düşüncelerinin aynı sayfada vermesiyle de, halk gazetesinin ve gazeteciliğinin, objektif anlayışını yansıttığını göstererek yayın hayatına başlar. *Hürriyet*'in kuruluş günü Türk basınında denge gözeten, biçim ve içerikte yeniliklerin başladığı gün olarak anılır. Kendine özgü yapısıyla, köşe yazarları, haberlerin yazımı, şekil ve üslup bakımından değişikliklerin yaşandığı *Hürriyet* gazetesinde, okuyucunun kolay anlayabileceği büyük fotoğraflar, yalın dille yazılmış haberlerde kullanımı yaygın sözcüklerin tercih edilmesine özen gösterilmiştir.

²²⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 186.

²²⁵ *Hürriyet*, 1 Mayıs 1948.

Kısa bir süre zarfında gazetenin, bütün Bab-ı Ali'nin şüpheyile karşıladığı, “Gazetede hiçbir şey yok. Sedat Bey bunu da batıracak,”²²⁶ düşüncelerini, *Hürriyet* içeriği ve basına getirdiği yeniliklerle dönemin değişen rengini yansıtan ve durmadan yükselmesiyle Bab-ı Ali’de yeni bir çığır açarak hakkında oluşan önyargıyı boşa çıkardığını gösterir.

Bab-ı Ali'nin alışık olmadığı bir dizi yapı içine giren *Hürriyet* özellikle, Ağustos 1948’de Londra olimpiyatlarına bir ekip göndererek, güreşçilerimizin oradaki başarı haberlerini okuyucularına ulaştırmıştır. Ayrıca, Aralık 1949’da spor alanındaki bir diğer haberi de “Serbest Güreşte İsveç’i Yendik” başlığı ile büyük boy fotoğrafları boyama yöntemiyle renklendirilerek sayfalarını süslemesiyle yapığı bu haberle ve olimpiyatların etkisiyle günlük basında spor sayfasının oluşması²²⁷ ve fotoğraf haberinin değer kazanmasında *Hürriyet* yükselen bir çizgiyi yakalamış oldu.

Modern bir baskı makinesiyle²²⁸ işe başlayan *Hürriyet*’in kadrosunda, Ebulula Mardin, Refik Halit Karay, Sait Faik Abasıyanık ve İbrahim Alaaddin Gövsa gibi yazarlar çalışmıştır. Aynı dönemde gazete hem, Yahya Kemal Beyatlı’nın bazı şiiirlerinin de ilk kez yer aldığı yazılarıyla²²⁹ hem de ortanın altında bir kültür düzeyinde olan okuyucuların kolayca anlayabileceğı bir dilde gazetenin geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Gazetede ki verimliliğın artmasıyla gazetenin öne çıkmasının en önemli sebeplerinden biri de modernleştirici işlevinin etkili oluşuyla ilgilidir. *Hürriyet*’in yayın hayatına başlamasından yaklaşık 1.5 yıl kadar sonra, 8 Kasım 1949 günü ambleminde, “Türk Bayrağı” ve “Türkiye Türklerindir” ifadesine yer verilerek “Türk Bayrağı” başlıklı başyazıda gerekçe açıklanır.²³⁰

²²⁶ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 187.

²²⁷ Ruhdan Uzun, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın. Spor Basınının Gelişimi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 217.

²²⁸ Sedat Simavi, gazete çıkma hazırlıkları içindeyken, 1946’da Amerika’ya, saatte beş renk üzerinden 44 bin sayı basabilecek bir rotatif ısmarlamıştır. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 187.

²²⁹ *Hürriyet* gazetesi, <http://www.hurriyet-ilanservisi.com/hurriyet-gazetesi/>. Erişim Tarihi: 24.10.2017.

²³⁰ Faruk Bildirici, “Türkiye Türklerindir” yazısı ve bayrak: “Bugünden itibaren gazetemizi başlığı bayrağımızla süslenmiş olarak bulacaksınız. Şimdiye kadar hiçbir Türk gazetesine nasip olmayan muvaffakiyete “*Hürriyet*”iniz erişmiş bulunuyor. Başardığımız bu muvaffakiyeti dürüst ve fedakârlıklarla dolu olan neşriyatımıza ve sizlerin devamlı alakalarınıza borçlu bulunmaktayız. Yurt içinde gördüğümüz bu alaka, az zamanda yavaş yavaş yurtdışına da yayıldı. Bugün “*Hürriyet*” dünyanın belli başlı şehirlerinde okunan Türk gazetesi oldu. Bunu da yine Türk okuyuculara medyunuz. İşte bu müstesna vaziyetten dolayı gazetemizi her yerde bilhassa yabancı memleketlerde diğer gazetelerden tefrik ettirebilmek için başlığımızda tadilat yaptık ve şerefli bayrağımızı gazetemizin en mutena köşesine vazettik. Artık kabul etmeliyiz ki eğer birçok sahalarda layıkı veçhile ilerlemiş bulunuyorsak, matbuat sahasında pek çok memleketlerle boy ölçüşecek vaziyetteyiz. Türkler

Hürriyet, Türkiye’de ilk olarak Kıbrıs sorununu ortaya atmasıyla, halkın duygularına seslenerek heyecan yaratmış²³¹ başlattığı kampanya ile Kıbrıs politikasının hükümetin gündemine alınmasına ön ayak olmuştur. *Hürriyet*’in kuruluşundan sonra dış politika alanındaki haberlerinden bir diğeri de Kore Savaşı’nı başarıyla izlemesiyle gazeteye on binlerce okuyucu kazandırmasıdır. Hıfzı Topuz, 1950’li yıllara gelindiğinde *Hürriyet*’in gelişen ve yüksek tirajlara ulaşan bir gazete konumuna taşınmasında; spor haber ve fotoğrafların göstermesi, Refik Halit Karay’ın romanları, Sait Faik, Kemal Tahir, Faruk Nafiz, Reşat Nuri’nin yazıları ile karikatür ve çizimlerde de, Ratip Tahir ve Şevki Çankaya’nın, Ali Ersan’ın fotoğraflarının etkisinin büyük olduğunu belirtir.²³²

3.1.2.2. Demokrat Parti Dönemi

Bir dönemin başlangıcı olan, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda, *Hürriyet*’in de içinde olduğu basın büyük bölümünün desteklediği Demokrat Parti iktidar olur. Basının büyük ümitler bağladığı ve destek verdiği DP’nin ilk yılları basının mutlu dönemi olarak nitelendirilir.²³³ *Hürriyet* gazetesi DP’yi desteklemiş olmasına rağmen, seçimlerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi’nin üzerine gitmeyerek, muhalefetin gelişmesinden yana olmuştur. *Hürriyet*, yine aynı yıl içinde çıkan Kore Savaşı’na Demokrat Parti hükümetini Meclis’in kararı olmadan Kore’ye asker göndermesini eleştirmiştir. *Hürriyet*’in DP iktidarına yönelik eleştirilerinden bir diğeri ise, CHP’nin mallarına el konulmasına karşı çıkararak Menderes’i uyarmaya çalışması gazeteyi muhalif konuma çekmiştir. Dönemin bir çok gazetecisi gibi DP ile Sedat Simavi’de basın suçlarından yargılanmıştır.²³⁴ Atatürk devrimleri konusunda

gazetelerinin tekniği ile iftihar edebilirler. Şu elinizde okuduğunuz gazeteyi basan makinenin bir eşinin henüz Avrupa’da mevcut olmadığını memnuniyetle kaydetmek isteriz.

Gazetemizi, Türk Bayrağının gölgesinde çıkardığımızdan dolayı sonsuz bir iftihar duyuyoruz. İstiyoruz ki, dünyada mevcut bütün Türk vatandaşlarımız, *Hürriyet*’i ellerine aldıkları zaman bu bayrağın etrafında birleşsinler ve Türk olduklarından dolayı bizim gibi iftihar etsinler. Bu memleket Atatürk çocuklarının memleketidir ve Atatürk’ün hatırası ile beraber ebediyen yaşayacak ve dünyanın ortasında bir yıldız gibi parlayacaktır.” *Hürriyet*, 3 Ocak 2011.

²³¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 213.

²³² Age., 193.

²³³ Age.,

²³⁴ Şengül Özerken, *Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle, Türkiye’de 9 Gazete*, Nobel Yayın, Ankara, 2009, 61.

da çok duyarlı olan *Hürriyet* gazetesi, partilerin bu ilkeler etrafında birleşmelerini, devrimlerin seçim politikalarına alet edilmemeleri gerektiğini savunmuştur.²³⁵

Demokrat Parti, kendi yayın organlarına destek sağlarken diğer gazetelerin yayınlarını olumsuz yönde etkilemekte geri kalmamıştır. Basın Yayın ve Turizm Bakanı Haluk Şaman 11 Ocak 1960 tarihinde Türk Basın Birliği İlanlar Limited Ortaklığına, 8 Ocak 1960 tarihli sayısında Yeni Sabah gazetesinde “Nazizm hortluyor” başlığını taşıyan yazının; “dost ve müttefik bir devletle aramızdaki geleneksel ilişkilerin zedeleyici nitelikte olduğu ve makale sahibinin bu yazıyı tamamen kişisel ve özel maksatları için kaleme aldığı belirlendiğinden” gazetenin resmi ilan ve reklamının kesilmesi gibi yaptırımların uygulanmasını ister. DP’nin gazetelerin iktidara yönelik tutumlarına göre 1.7.1950 - 31.12.1959 tarihleri arasında gazetelere verilen resmi ilan ve reklam turalarına bakıldığında *Hürriyet* gazetesinin 2.269.643²³⁶ ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir.

Hürriyet gazetesi kurulduğu gün ilan ettiği “tarafsızlık ve bağımsızlık” ilkesiyle yayın hayatına devam ettiği bu süreçte, Demokrat Parti iktidarının uyguladığı baskı atmosferinde sağlığı bozulan kurucusu Sedat Simavi’nin ölümünü gazete 11 Aralık 1953 günü okurlarına kara başlıkla bildirdi.²³⁷ Türkiye’de çağdaş ve popüler gazeteciliğin öncüsü olan Sedat Simavi, düşüncelerinden ödün vermeden *Hürriyet*’in gelişmesini ve Türkiye’nin en çok okunan gazete olmasını sağladı.²³⁸

Kurucu Sedat Simavi’nin ölümünün ardından oğulları Erol Simavi ve Haldun Simavi’nin üstlendiği *Hürriyet* yönetimi süresince Samih Tiryakioğlu genel yayın müdürlüğü görevini yürütür. Basın dünyasının kralları olarak nitelenen bu dönem Simavi kardeşlerin hem basın hayatında hem de siyasi iktisadi ve kültürel hayatta söz sahibi oldukları bir dönem olur.²³⁹

Demokrat Parti iktidarıyla birlikte gelen yeni basın yasasında; gazetecilerin örgütlenmelerine de olanak sağlayan yasal düzenlemeler önemli ileri adımlardır. Bu dönemde, basın dışından gelen, gazeteci olmayan patronların ciddi bir ticari yapıya dönüşmekte olan kitle iletişim sektörüne yerleşmeleri ve siyasal iktidar ile “parasal”

²³⁵ Age., 214.

²³⁶ Korkmaz Alemdar, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Demokrat Parti Döneminde Resmi ve Özel İlanlar*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 172.

²³⁷ Kurucusu Sedat Simavi (Doğumu 1896) Kanlıca’daki evinde vefat ediyor. *Hürriyet*, 12 Aralık 1953.

²³⁸ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 214.

²³⁹ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Simaviler. <http://www.star.com.tr/acik-gorus/osmanlidan-cumhuriyete-simaviler-haber-1036304/>. Erişim Tarihi: 11.11.2017

ilişkileri yoğunlaştırmaları döneminde kurumsallaşmaya başlayarak, “besleme basın” ve “naylon gazete” gibi ifadeler literatüre bu dönemde girmiştir. Çalkantılı geçen sürecin ardından, *Hürriyet*'te, 1 Mayıs 1959'da “İktidar, muhalefete ve basına karşı sertleşiyor” başlığı altında Uşak olayları yaşanıyor, İsmet İnönü'nün kafasına taş atılıyor, buna rağmen İnönü gezisine devam ediyor, programını değiştirmiyor haberini vermesinin ardından, 2 Mayıs günü İzmir'de çıkan olayların gazetelerde yayınlanmasını Hükümet yasaklar.²⁴⁰

3.1.2.3. 27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi

Genel yayın müdürlüğü görevini Selçuk Çandarlı'nın yürüttüğü *Hürriyet*, 1960'yılına girildiğinde 257 bin tirajla hızlı büyüme trendine girmiş ve kimliğinde birçok nitelikler barındıran bir gazete konumundayken, Türkiye'de de hem ekonomik hem de siyasal sistemin iyi işletilemediği bir dönem yaşanıyor. Bu süreçte gazetelerin eleştirel yayınlar yaparak katkı sağlamalarıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960 tarihinde İhtilal gerçekleştirmiştir. *Hürriyet*'in “Türk Ordusu Vazife Başında, Silahlı Kuvvetlerimiz bütün Yurtta idareyi fiilen ele aldı” başlığıyla İhtilal haberini veriyordu. Diğer gazetelerin neredeyse tamamı ordunun yönetime gelmesi haberini kamuoyuna sevinçli ifadelerle duyurdu.

Şekil 3.12: 27 Mayıs 1960 İhtilali haberi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Millete Tebliğlerinin yer aldığı ilk sayfa.

²⁴⁰ Amiral Gemisi'nin Seyir Defteri, “1948-1998. 50. Yıl kitapçığı,” *Hürriyet*, 110.

27 Mayıs İhtilali Türkiye’de iktidar-Bab-ı Ali ilişkisine yeni bir boyut kazandırdı. Milli Birlik Komitesi’nin ele aldığı öncelikli konulardan biri Basın Yasası’nın özgürlükleri sınırlayan maddelerinin iptal edilmesiyle cezaevlerindeki gazetecilerin özgürlüklerine kavuşmalarıdır. Genel olarak, MBK - Bab-ı Ali arasındaki ilişkinin inişli çıkışlı olduğu bilirse de, İhtilal öncesi *Hürriyet*’in Menderes iktidarına açık destek vermesinden dolayı ihtilalci subaylar gazeteye bir miktar tepki duyuyorlardı. Hasan Üstün’ün aktarımına göre, *Hürriyet*’in bazı çalışanları Albay Turan Çağlar’a “bize destek olursanız gazeteye el koyabiliriz” demelerinin duyulması üzerine, *Hürriyet*’in imtiyaz sahiplerinden Haldun Simavi, MBK ile ilişkileri düzeltmek amacıyla Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş’le görüşmesiyle²⁴¹ ilişkilerin daha da düzeldiği belirtilir.

27 Mayıs İhtilalini izleyen 1961 Anayasası ile gelen ortamda başka konularda olduğu gibi basın alanında da özgürlükçü adımlar atılmıştır. Fikir İşçileri Kanunu ve Basın İlan Kurumu’nun kuruluşu gibi alanlarda yapılan gelişmelerin Demokrat Parti iktidarına karşı tepkilerden üretildiği tarihsel bir realitedir. Ancak bu düzenlemeler, gazeteciler ile gazete patronlarının çıkarlarının yegâne olmadığına dünyaya göre, elli yılı aşkın bir süre gecikmiş olsa da, Türkiye’de tescil edilmesiyle bir dönüm noktası olmuştur. *Hürriyet*, MBK’nin 1961 tarihinde çıkarılan basın mesleğindeki işçi işveren ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve ilan müessesesinin işleyişini yasal esaslara bağlayan Basın İlan Kurumu’nun kurulmasını kapsayan, 212 sayılı kararına karşı duruşta yer alır. *Hürriyet* bu karşı tutumunu, *Akşam*, *Dünya*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Tercüman*, *Vatan*, *Yeni İstanbul* ve *Yeni Sabah* gazeteleriyle birlikte, 10 Ocak 1961 günü ortak bir bildiriyle kanunun eleştirisini yayımlayarak kamuoyunu bilgilendirir.

²⁴¹ Hasan Üstün, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Bab-ı Ali’de Dokuz Patron Olayı*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 195.

Gazeteciler de patronlarının bu kararına karşı tepki göstererek, yaptıkları protesto yürüyüşünde, “Biz çalışan gazeteciler, gazete patronlarının gazete çıkarmama kararına katılmıyoruz. Menderes’e boyun eğenler, hürriyete başkaldırıyolar. Bab-ı Ali ağalığına paydos. Biz çalışan gazeteciler, patronlarla değil, Milli Birlik Komitesiyle beraberiz.”²⁴² Pankartlarıyla 10 Ocak günü yaptıkları eylem sonucunda, 11, 12 ve 13 Ocak 1961 tarihlerinde, ortaklaşarak adeta bir bayrak gibi olan, bir Basın Gazetesi yayınladılar. 10 Ocak 1961 tarihindeki yaşananlar “Bab-ı Ali’de Dokuz Patron Olayı” olarak anılarak, gazetecilerin gösterdiği tepki basının en önemli olaylarından biri olarak basın tarihindeki yerini aldı. 10 Ocak 1962 yılı itibarıyla 10 Ocak tarihi, “Çalışan Gazeteciler Bayramı” olarak kutlanmaktadır.²⁴³

Kitle iletişim araçlarının, 27 Mayıs’tan sonra kanunlarda basın özgürlüğünü sağlayacak, ispat hakkı, yayın yoluyla işlenecek suçlar kanununun kaldırılması ve Basın İlan Kurumu kurulması gibi haklar elde etmelerinin yanı sıra, Öncü’nün kapatılması, Tanin gazetesi çalışanlarından Aziz Nesin ve İhsan Ada’nın tutuklanması, Tedbirler Kanunu’nun çıkarılması gibi iki yönde gelişen olayların yaşandığı bu dönemde heyecanlı haber gazetelerinden biri olarak nitelenen Hürriyet en büyük tirajla günlük 600 bin baskı yapmıştır.²⁴⁴

1968 yılında Haldun Simavi’nin gazeteden ayrılmasından sonra, *Hürriyet*’in imtiyaz sahibi Erol Simavi olur. Kardeşlerin yönetimi sürecinde *Hürriyet*’in ekonomik açıdan büyüdüğü, teknoloji olarak da yenilikçi adımların atıldığı bir dönem olur. *Hürriyet* gazetesi, milliyetçi eğilimli Atatürkçü yapısıyla, kültürel modernleşme yönü baskın olan batıcı kimliğine bürünerek, 1964 yılından başlayarak başta Almanya olmak üzere uçakla birçok Avrupa ülkesine gazete gönderir. *Hürriyet*, yapılan talepler üzerine, 1970’li yılların başından itibaren Almanya’da basılarak yayınlanmaya başladığı²⁴⁵ dönemde de, Necati Zincirkıran yazı işlerini fiilen idare eden mesul müdür olarak görev yapar. 1970’li yıllarda yazı işleri yayın müdürü olarak Nezih Demirkent’in gazeteye yön vermesi ile Arda Gedik’in önce Hürriyet Holding Genel Koordinatörü, sonra da *Hürriyet* Genel Müdürü olarak görev yapması ile basın hayatındaki en başarılı yıllarını geçiren gazete, 1971’den sonra

²⁴² Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 231.

²⁴³ Hasan Üstün, *Bab-ı Ali’de Dokuz Patron Olayı*, 204.

²⁴⁴ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 238.

²⁴⁵ *Hürriyet* Almanya baskısı, <https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCriyet>.

Erişim Tarihi: 25.10.2017

sırayla, İzmir, Ankara, Adana ve Erzurum bürolarını açtı. 1973 yılında ofset baskı sistemine geçen *Hürriyet*, özellikle renkli fotoğraf kullanımıyla sağladığı avantaj ile yeni basımevlerini açmıştır.

Tüm bu yenilikçi yaklaşımlarından ötürü gazetecilerin *Hürriyet*'i “Türk basının amiral gemisi”²⁴⁶ olarak nitelendirmeleri gazetenin kimlik tanımına eklenir. Basın tarihçisi Hıfzı Topuz da *Hürriyet*'i; olaylardan yararlanmasını bilen bir gazete olmasının yanı sıra, kazaları, cinayetleri ve heyecanlı olayları en canlı resimlerle gösteren farklı bir gazete olarak niteleyerek Türk basınındaki yerini ve kimliğini tanımlar.²⁴⁷ Benzer şekilde, Yusuf Özkır da *Hürriyet* gazetesini; ideolojik ve siyasi bakımından laik, yaşam biçimi ve kültürel duruşuyla da batıcılaşmacı ve genel yayın politikası alanında da duruma göre, kimi vakit ulusalcı, kimi vakit küreselleşmeci veya her iki durumun içinde paradoksal bir kimliğe sahip gazete olarak tanımlar.²⁴⁸ Basın çalışanlarının, “genel yayın müdürü görevi gazetede zirvedir”²⁴⁹ diye ifade ettikleri *Hürriyet*'teki bu pozisyonunu uzun süre Necati Zincirkıran yürütmüştür. Zincirkıran, gazetecilikte, okuyucuya güven vererek ve o güveni de sürdürmenin gerektiğini öne çıkararak, o süreçte okuyuculara, “Benim Gazetem” dedirtmenin kolay olmadığını vurgulayarak, bunu da *Hürriyet*'te yakalamış olduklarını ve *Hürriyet*'i “tam bir aile gazetesi olarak, evin anasını, babasını ve çocuklarını gazeteye bağladık.”²⁵⁰ Zincirkıran'ın *Hürriyete* sahiplik duygusu katan halkın söylediği “Benim Gazetem” ifadesi *Hürriyet*'in kimlik tanımında kurulan zincirin en büyük halkalarından biri olur.

²⁴⁶ Amiral Gemisi sıfatı için, “bütün yolculuğunu sakın bir denizde yapmamıştır. Fırtınalarla, dalgalarla mücadele etmiş, pusulasını değiştirmemiştir. Amiral Gemisi'nin ve kaptanlarının büyük sorumluluğu vardır. Çünkü herkes güzergahını ona göre tayin eder. En küçük bir yanılma büyük hatalara yol açar. Kıyıda ve denizden herkes onu takip eder. İşte bu gemi; cumhuriyetin ilkelerinden taviz vermeden, siyasal dalgalara kapılmadan, kişisel fırtınalara aldırmandan bütün filoya yol göstermiştir.” *Amiral Gemisinin Seyir Defteri 1948–1998*, (1998).

²⁴⁷ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 187.

²⁴⁸ Yusuf Özkır, “Hürriyet Gazetesi'nin Kimliği,” *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, Sayı: 3, 45.

²⁴⁹ Anglosakson gazeteciliğindeki genel yayın müdürlüğü pozisyonu henüz bizde yoktu. Yazı müdürü, yazı işleri müdürü, deyip geçiştiriyorduk. 1960'lı yıllarda gazeteler biraz gelişip büyüdükçe, sayfalar çoğaldıkça, basın özgürlüğü geçmiş yıllara göre arttıkça, bugünün genel yayın müdürlüğü o zamanki gazetelerin künyesinde “Umumi Neşriyat Müdürü” olarak yer almaya başladı. Sadece o değil başka kademeler de künyeye girdi, Örneğin, “Haberler Müdürlüğü” gibi. Necati Zincirkıran, *Genel Yayın Müdürü, Olaylar, Anılar ve Gerçekler*. Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic.San.Ltd. Şti. İstanbul, 2013, 15.

²⁵⁰ Age., 294.

Bir dönem *Hürriyet*'te genel müdür olarak görev yapan Muammer Kaylan da, *Hürriyet*'in kimliğini “Kemalist reformların bir ürünü”²⁵¹ olduğu görüşünü savunurken, *Hürriyet*'te yıllarca başyazar olan kıdemli gazeteci-yazar Oktay Ekşi de, “12 Eylül 1980’de *Hürriyet* Gazetesinde Sansür Uygulamaları”²⁵² konulu söyleşide, kendisine yöneltilen, “*Hürriyet* gazetesi duruma ve yere göre haber veren bir gazete mi?” sorusunu Ekşi, tanıklık ettiği dönemi anlatarak şöyle yanıtlar; somut örnek veriyorum, 26 Mayıs gecesi basılan ilk gazete, Demokrat Parti iktidarının doğru iş yaptığını, Adnan Menderes’in Eskişehir’de yaptığı konuşmayı manşete alan bir gazeteyle, gece yarısı ihtilal olunca manşet değiştirilmiş. *Hürriyet*'in herkes bilir, ilk baskıdaki gazeteyle ertesi gün çıkan gazetenin farklı olduğunu. Yani “Ordu el koydu, yaşasın var olsun Türk Silahlı Kuvvetleri,” türü bir başlıkla çıktığı görülür. 27 Mayıs 1960 günü *Hürriyet* tarafından yayımlanan ilk gazete, ertesi sabah çıkan gazeteden çok farklıdır.

Yazarların söylemleriyle tanımlanan *Hürriyet*'in kimlik tanımıyla, Oktay Ekşi'nin 27 Mayıs sabahı okuyucunun eline ulaşan gazetenin farklı olduğunu gösteren yani duruma göre biçimlenen bir gazete olduğunu gösteren örneği bu değerlendirmede gazetesinin kimlik tanımına nesnel dayanaklar sunmaktadır.

3.1.2.4. 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi

Hürriyet kuruluşundan beri kurmuş olduğu sistemle yayın hayatını sürdürürken, ülkede toplumsal kutuplaşma artmış, terör olaylarının gündemdeki yerine yerleşmesiyle oluşan kaotik ortama çözüm getirmek amacıyla AP Hükümetine, 12 Mart 1971 tarihinde muhtıra verilmesiyle Türkiye basın ve düşünce özgürlüğünün yok edildiği bir döneme girer.

²⁵¹ Muammer Kaylan, *Kemalistler*, çev. Zülal Kalkandelen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, 220.

²⁵² Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

Şekil 3.14: 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Adalet Partisi Hükümeti'ne muhtırası.

Hürriyet 12 Mart günü haberinde, “Ordu Ültimatı Verdi, Hükümet Çekilsin” başlığı ile muhtıra haberini verirken, alt sütunlarda da Demirel hükümetten ve başbakanlıktan ayrılıyor, İnönü'nün de, “Bu demokratik bir istifadır” dedikleri demeci yayınlar. Komutanların gölgesindeki Nihat Erim Hükümeti ilk olarak, 1961 Anayasası'nın basın özgürlüğünü ilgilendiren, gazete ve dergilerin ancak yargıç kararıyla toplatılmasını öngören 22. ve 27. maddelerini değiştirir.²⁵³ Darbecilerin insanlığa karşı suç işledikleri dönemde, yüzlerce insan, sıkıyönetim askeri mahkemelerinde yargılanarak, mahkûm edilmiştir. Bu dönemde 37 gazete ve derginin de yayını²⁵⁴ ya tamamen yasaklanmış veya süreli olarak durdurulduğu bir dönemi basın yaşamıştır.

14 Ekim 1973 tarihindeki genel seçimlerinden sonra Türkiye'de siyasal ortamın normale dönüşüyle, 142. Maddeyle mahkûm olanların dışındakilerin yararlandıkları genel af çıkarılır. Ancak 1974 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla 142. maddeyle tutuklu olanlar özgürlüklerine kavuşurlar. 12 Mart'ın basın

²⁵³ 22. Madde “... Gazete ve dergiler, devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmeden sakınca bulunan hallerde kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir.” Toplatma yetkisinin savcılara da verilmesi biçiminde değiştirilmiştir. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 250.

²⁵⁴ 12 Mart 1971: Darbeciler bir kez daha insanlığa karşı suç işlediler! <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/6542/12-Mart-1971-Darbeciler-bir-kez-daha-insanliga-karsi-suc-islediler!> Erişim Tarihi: 27.11.2017

ve siyasal çevrelerde acı anılar bıraktığı bu süreçte iktidarda olan liderler basına karşı düşmanca değil daha özenli bir yaklaşım gösterirken, bu dönemde bu sefer de özgür düşüncenin düşmanı devlet değil, yeraltı güçleri olur. Basın tarihçisi Hıfzı Topuz kitabında, bu dönemin korkunç bilançosunu açıkladıktan sonrada, 12 Eylül'e böylesi huzurun olmadığı, güvenin kalmadığı kanlı bir atmosferde girildiğini ve bu oluşan havayla da "Ordu'nun yapacağı bir darbeyi haklı gösterecek bir ortamın"²⁵⁵ yaratıldığını anlatır.

1980 yılı başı itibarıyla Türkiye, kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla oluşan yeni bir yörüngeye girdi. Küreselleşmenin ivme kazandığı bu süreçte Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ve 12 Eylül darbesiyle siyasal ve ekonomik politikaların dinamiklerini değiştirdi. Bu süreçle birlikte basının yapılanmasında da ekonomik etkenin belirleyiciliği artmıştır. Bu zamana gelinceye kadar ilan ve reklam alma açısından başarılı olduğu görülen *Hürriyet*'te sırasıyla; Necati Zincirkıran, Ferhan Devekuşoğlu, Orhan Erkanlı, Muammer Kaylan, Nezih Demirkent, Çetin Emeç, Seçkin TÜresay, Erol Türegün, Rahmi Turan ve Çetin Emeç, genel müdür - genel yayın yönetmeni olarak *Hürriyet*'in çizgisine yön vermişlerdir. Ayrıca bu dönemde, Tahsin Öztin'in kısa bir süre yazı işleri müdürlüğünün ardından bu göreve Necati Zincirkıran getirilmiştir.²⁵⁶ Gökşin Sipahioğlu'nun fotoğrafları gazeteye büyük bir canlılık kazandırırken, gazetenin yazar kadrosunda da, Eşref Şefik, Memduh Yaşa, Besim Üstünel, Yaşar Gürbüt, Vakur Versan, Cüneyt Arcayürek gibi yazarlarla çalışan *Hürriyet* yenilikçiliğini bu defa da logosunda yapmıştır. 1 Haziran 1975 tarihinde logosunu yenilemek için açtığı yarışma sonucunda; "Bülent Erkmek'in 'H' harfini esas alan ve dünyayı çağdaş bir anlayışla sembolize eden eser, *Hürriyet*'in amblemi seçilmiştir."²⁵⁷ *Hürriyet*'in 1970'de tirajı 320 bin, 1975'de 650 bin ve 1980'de de 500 bin dolaylarında olduğu görülmekle birlikte bu yıllarda gazetenin ilk sayfasında özellikle dış politika haberlerinin yer aldığı gözlemlenmekte ve bu haberlerin büyük bir kısmını da, Türkiye'nin Yunanistan ve Ermenistan'la olan ilişkilerle ilgili haberlerdir. Ayrıca gazetede, toplumsal hayatta geçim standardı, sağlık alanındaki gelişmeler, teknoloji, keşifler gibi haberler gazetenin ilk sayfalarında yer almaktadır.

²⁵⁵ Bkz. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 253.

²⁵⁶ Age., 186.

²⁵⁷ Volkan Ekin, "Tüketim Toplumu, Hedonizm ve Araç Olarak Yazılı Basın," Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı, İstanbul, 2010, 180.

3.1.2.5. 12 Eylül 1980 - 6 Kasım 1983 Arası Dönem

Hürriyet gazetesi çalışanlarının ifade ettiği gibi Hürriyet her eve giren Frenklerin “household” dedikleri türden artık yaşamın bir parçası haline gelen bir kitle gazetesidir.²⁵⁸ Daha çok yaşam, aktüalite ve magazin haberlerinin öne çıktığı 1980 yılı itibarıyla olgunlaşan neo-liberal politikalarla devlet tekelleri yıkılarak, serbestleştirmeler yöntemiyle matbuat dev medyaya dönüşmüştür. Dev medya yapılarının oluşması Türk basın tarihinde bir dönüm noktası olarak alınır. Türkiye ekonomisinin yeniden şekillendirildiği 24 Ocak 1980 kararlarıyla biçimlenen Hürriyet gazetesi, teknolojik olarak basın ve yayın alanında gazeteciliğe getirdiği yenilikçi yapısının yanı sıra, iktidar, medya ve sermaye arasında yapılan tartışmalar ile darbe dönemlerindeki ‘kritik’ yayınlarıyla da tartışılmaktadır.²⁵⁹

Türkiye, siyasal ve toplumsal hayatın felç olduğu, gazetecilerin deyimiyle, Türk basın tarihindeki en kara günlerine 12 Eylül 1980 günü demokrasiye vurulan darbe ile girmiş oluyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin tüm yetkileri elinden alınarak Milli Güvenlik Konseyi’ne, Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren’e geçtiği ilan edilmiş, Başbakanlığa Emekli Amiral Bülent Ulusu getirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi kararlarının Anayasaya aykırı olmayacağını bildiren darbe yönetimi darbenin faturasını medyaya ödetiyor, gazeteler Sıkıyönetimin denetiminden geçiyor ve Konsey başkanı Kenan Evren ve Konsey üyelerinin de yakın denetimi altına sokuluyordu.²⁶⁰

12 Eylül 1980 günü yıldırım baskı yapan *Hürriyet*, ilk sayfasında, başlık üstü “Bütün Yurtta Sıkıyönetim İlan Edildi” başlığının altında daha koyu baskı ile “Ordu yönetime el koydu” ifadesinin, alt sol tarafına Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren’in daha büyük ebatta askeri üniformalı fotoğrafını yerleştirir. Fotoğrafın altına, MGK üyeleri, Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer, Celasun’un fotoğrafları ise daha küçük boyutta konumlandırılır. Bu fotoğrafların sağ tarafına da;

²⁵⁸ Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

²⁵⁹ Yusuf Özkır, “Hürriyet Gazetesi’nin Kimliği”, 51.

²⁶⁰ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 257.

“Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00’ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Milli Güvenlik Konseyi’nde görev aldı. DİSK VE MİSK’e bağlı bütün sendikalar faaliyetten men edildi. Bütün dernekler kapatıldı. Bu hafta hiçbir spor faaliyeti yapılmayacak. Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar. Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çıkışta işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler.”

Açıklayıcı bilgi notunun hemen alt sol tarafında da, MGK’nin bir numaralı bildirisi yayınlanır.²⁶¹

Şekil 3.15: Türkiye’de demokrasinin ve basın işlevsiz kılındığı, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi haberi ve bildirilerin yer aldığı ilk sayfa.

²⁶¹ Hürriyet, 12 Eylül 1980.

12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde, bir kitle gazetesi olan *Hürriyet* gazetesi, sahipleri, çalışanları, yazarları, muhabirleri ve okurlarıyla birlikte genel olarak ister istemez askeri yönetimin getirdiği atmosfere ve kurallara uygun olarak yayın yapar hale geldiği bir dönemi yaşar. *Hürriyet* tanıklık ettiği diğer askeri darbelerde olduğu gibi 12 Eylül 1980 Askeri darbesine de olumlu yaklaşır. Yaklaşık olarak yarım yüzyılını *Hürriyet* gazetesinde başyazar olarak geçiren ve bu zamanın onun zihninde bazı gözlemlerin birikmesiyle bir hükme varan başyazar Oktay Ekşi, araştırma söyleşisinde Hüreyye Özdemir’in “12 Eylül rejiminin *Hürriyet* gazetesi çalışanlarına yönelik uygulamaları nasıldı? Sorusunu, *Hürriyet*’in kimliğiyle bütünleştirerek, 12 Eylül sabahı asker yönetime el koyunca “Ohh! Dedik” diye anlatır. Ekşi anlatımında, önce yaşama hakkımız diye bakıyorduk ve hiç değilse sağdan kendisine ‘ülkücü’ diyen üç tane serseri, solda kendisine ‘devrimci’ diyen üç tane serseri senin ya ‘Faşist’ olduğuna, ya ‘Komünist’ olduğuna karar verdiği için senin hayatına son veriyordu. Önce dedik hayatımız kurtuldu! Sonra olayın üstünden kısa bir süre geçtikten sonra da “en kötü sivil yönetim askeri yönetimden daha iyidir,”²⁶² düşüncesine sahip olduklarını söyler. Ayrıca söyleşiye katılan Fikret Ercan da, *Hürriyet*’i siyasi kavgaların tarafı olmak gibi bir iddia sahibi olmayan bir gazete olması ve daha çok ailenin, anne, baba, çocuk ve gençlerin ilgi alanlarına ama siyasi ilgi alanlarına değil, insani ilgi alanlarına dönük bir yayın politikası olan bir gazete olarak nitelendirir. Yazarların, *Hürriyet*’in tüm darbe ve darbe teşebbüsleri sırasında çizgisinin bu temel anlayış üzerine oturduğunu ve siyasi meselelere ancak ikincil derecede yaklaşıp değerlendirme yaptığı görüşünde birleştiklerini söylemek mümkündür. 1980’li yılların ilk çeyreğinde çıkan yazılı basının geneline bakıldığında, darbenin hemen ertesinde, “darbeyi meşrulaştırmayı amaçlayan, anarşi ve terör”²⁶³ haricinde, kamuoyunu ilgilendiren sanki bir şey yokmuş gibi bir tablo gözlemlenir. Örneğin, *Hürriyet*’te sık sık aile cinayetlerine geniş yer ayrıldığı cinayetler, aile kavgaları, öldürme “aile faciası” haberleri örneklerinde olduğu gibi. Özel hayatın bir parçasıymış gibi şiddet haberleri işlenirken, aile içinde yaşanan şiddet, bir olay gibi anlamlandırılmaktadır. Genel olarak bu yaklaşımın temel nedenlerinden birinin de basına uygulanan sansür düşüncesindedir. Bundan ötürü, basın kendini risksiz alana çekerek, kurgusal haberlere yönelmektedir.

²⁶² Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

²⁶³ Volkan Ekin, “Tüketim Toplumu”, 180.

Hürriyet gazetesi çalışanları, herhangi bir kurala tabi olmadan da soruşturma ve kovuşturma sürecine sokulmaları ve gözaltına alınanların, 90 gün içinde sorgusuz sualsiz tutulması gibi uygulamalar ve askeri yönetimin bir anda “gazeteyi kapattım” demesi ve o yüzden de gazetenin kapatılması gibi olayların sıklıkla yaşandığı, özgürce yayın yapmak diye bir şeyin söz konusu olmadığı bu dönemde, yayın yapamamanın da askeri yönetimi meşrulaştırma anlamında olmadığı görüşünü taşırlar. Gazeteciler, Türk basını siyasi haber vermenin daha çok o sırada bir askeri yönetimin size verdikleri kadarıyla olduğu kadar olabildiği, daha fazlasını verdiğiniz anda kimin hangi paşayı veya kumandanı nerede kızdıracağını bilmediği başına bir bela gelmesinin her zaman söz konusu olduğu böyle bir tablo içindeydi.²⁶⁴

Askeri yönetimin tabiatından kaynaklanan tehditlerin söz konusu olmasından dolayı *Hürriyet*'in yayın politikası daha çok siyasi olmayan magazinél yayınlar şekline dönüştürülerek, okuyucunun dikkatini magazin türü olaylara ve yazılara çekilerek tiraj alma yani daha doğrusu tiraj kaybını önleme veya olabildiğince yükseltme politikası uygulanan bir süreçte Çetin Emeç, 1981 yılı sonuna doğru *Hürriyet*'in genel yayın müdürlüğüne getirilir.²⁶⁵ Bu dönemde, gazeteci adayları için, teknolojik gelişmeler, basının hukuksal sorunları, dış politika, şiddet, özgür bir toplumda basının görevi, basının geleceği, iktidar-medya ilişkileri konularında, Hürriyet Vakfı tarafından düzenlenen bir dizi seminer programı ile gazetecilik okulu projesi ele alınır. Böylece, *Hürriyet* bu gibi politika ve stratejilerle siyasetten okuyucunun dikkatini, ilgisini magazin dünyasına çekme taktiğini kullanarak, darbe rejimine karşı kendisine izole ve tehlikesiz biçimsel bir alan üretmiş olur.

Sıkıyönetimin, toplumsal hayata ve basına sirayet eden baskı ortamında *Hürriyet*'in kendini sınırlamasına neden olan ilk şey 12 Eylül 1980 günkü baskısında kullandığı ve teknolojik olarak *Hürriyet*'in tirajının yükselmesinde etkisi olan haberleri fotoğraflarla anlatma biçiminde kullanılan boyama işleminden kaynaklanır. Şöyle ki *Hürriyet*, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'in askeri üniformalı fotoğrafını ilk sayfaya yerleştirirken baskıda fotoğraftaki apoletlerin altına yapılan kırmızı baskıdan dolayı, yazı işleri müdürü Tahsin Öztin hakkında soruşturma başlatılır. Soruşturma sırasında Öztin'e, “Sen bunu maksatlı mı yaptın? Yani bunu Rus generali gibi mi görmek istiyorsun? Gibi sorular sorulur, ancak hakkında

²⁶⁴ Oktay Ekşi, Ek: 1/G; Fikret Ercan, Ek: 1/H.

²⁶⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 267.

“masum” diye kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar verilir, ama bu *Hürriyet*’in özgür haber verememesine mal olur. Yaşanan bu örnek olaydan sonra *Hürriyet* kendi kendini sansürler. Sıkıyönetimin baskısının dayanılmaz olduğu bu süreçte yazamadıklarını gelecekte yazılmak üzere oluşturduğu sansür delilleri olarak not alan Hasan Cemal kitabında yer verdiği notlardan birinde diyor ki, Sıkıyönetim komutanlığı tarafından bir gazetenin kapatılma haberi “Bizim Yokuş’a ulaşır ulaşmaz her gazetenin yazı işlerinde de bir telaştır başlar. Dün de öyle olmuş, Herkes provaları önüne koyup kendi kendini sansür kılıcını derhal işletmeye, ‘temizliğe’....”²⁶⁶ Koyulduğunu ve notunun sonunda da Oktay Ekşi’yi aradığını onun da yazısını yenilediğini belirtir. *Hürriyet*’te yazı işleri müdürlüğü görevi yapan Fikret Ercan’da şöyleşide, *Hürriyet* gazetesi ilkesel olarak, haberi bir şekilde verir ama “bu veriş tarzı da çok farklı olabilir, yani veriyorum diye de sansürü aşmış değilsiniz. Yani vererek de sansür yapabilirsiniz”²⁶⁷ diyor.

12 Eylül rejiminin Sıkıyönetim Komutanlığı’na basına sansür koyma yetkisi vermesiyle gazeteler kapatılıyor, gazeteciler de tutuklanıyordu. Darbenin ardından ülkeyi çıkmaza götürmekle suçlanan birçok kurum arasında basın da bulunuyordu. 1980’li yılların başında Türkiye’de uygulanmaya başlanan özdenetim modellerinden biri de ombudsmanlıktır. Birçok basın kuruluşunda olduğu gibi *Hürriyet*’te kendi ombudsmanını belirlemesiyle işletilen ABD modelini benimsemiştir. Bu dönemde, “*Hürriyet* Haber Ajansı’nda Seyfettin Turhan ve *Hürriyet*’te Emre Kongar ombudsmanlık yapmışlardır.” Seyfettin Turhan, “*Hürriyet* Haber Ajansı için Aylık Bülten çıkararak, temel gazetecilik kurallarını anlatmış, haber yazımındaki yanlışlıkları göstermiştir.” Bu uygulama son yıllarda yaygın bir şekilde çoğu gazetede “okur temsilcisi” adıyla ombudsmanlık modeli uygulanmaktadır.²⁶⁸

Toplumda ideolojik denetimin ve hegemonyanın yeniden üretildiği darbe döneminde yaşanmaya başlanan sansür ve oto-sansür uygulamaları kaçınılmaz olmuştur. Darbe rejimi demokrasi gibi basını da büyük ölçüde işlevsiz hale getirmiş, basında korku rüzgârların estiği dönemde *Hürriyet* yazarlarının yazamadıkları içlerinde ukde olarak kalmıştır. Ancak, *Hürriyet* her ne kadar kendi kendini sansürlese de, gazetenin hemen her pozisyonda çalışanların ve yöneticilerin

²⁶⁶ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 218.

²⁶⁷ Fikret Ercan, Ek: 1/H.

²⁶⁸ Ruhdan Uzun, *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, 1980 Sonrası Etik*, der. Korkmaz Alemdar, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 710.

İstanbul'da Selimiye 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'ne, Ankara'da da Mamak Askeri Cezaevi'ne telefonla çağrılarak gitmelerinin yanı sıra, Saltık Paşa'nın²⁶⁹ *Hürriyet* yöneticileri ve çalışanlarına yaptığı özel davet ile çağrıldıkları döneme tanıklık eden yazarların söylemlerinden anlaşılmaktadır.²⁷⁰

Bu bağlamda *Hürriyet* gazetesi, 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde, darbe rejiminin uygulamaları sonucunda, iki defa toplamda on üç gün süre ile kapatılarak, 14 defa da soruşturmaya maruz kalarak, basın hürriyetinin olmadığı bir yerde insan hürriyetinden hiçbir şekilde söz edilemeyeceği düşüncesinin örneğini somut hukuki sonuçlarıyla tarihine işler.

Araştırma bulgularına göre, *Hürriyet* gazetesi ve çalışanlarının yargı süreçlerinin izlendiği Tablo 1²⁷¹ ve Tablo 2'de²⁷² *Hürriyet*'in 12 Eylül 1980 Askeri darbesine karşı mücadele pratiği gösterilmektedir.

**TABLO 3.3: Hürriyet Gazetesi ile İlgili Uygulamalar
12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983**

HÜRRIYET GAZETESİ		
Tarih	Süre	Kapatılma-Yayın Durdurulan Bölgeler/Açıklamalar
13.Ara.82	6 gün	Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığınca sorumluluk bölgesine girişi ikinci bir emre kadar durduruldu. Kocaeli, Bilecik, Bolu, Bursa, Sakarya ve Zonguldak illerinde ikinci bir emre kadar yasaklandı. Gazetenin dağıtımının, 1402 sayılı kanunun 2031 sayılı kanunla değiştirilen 3/C maddesi uyarınca durduruldu. İki hâkim yüzbaşının rüşvet alırken suçüstü yakalanmaları ve yargılanmaları haberini yasağa rağmen yayınlamak!
2.Ara.83	5 gün	Türkiye geneli. TKP başkanının ölüm ilanı basılması.

²⁶⁹ Ali Haydar Saltık, 12 Eylül Darbesi'nden sonra Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği görevine atanarak, darbenin önemli isimlerinden biri oldu. Daha sonra 1. Ordu Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcılığı yaptı. 6 Aralık 1983 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atandı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Haydar_Salt%C4%B1k, Erişim Tarihi: 30.10.2017

²⁷⁰ Oktay Ekşi, Ek: 1/G; Fikret Ercan, Ek: 1/H.

²⁷¹ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 175/259-74-75; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 257; Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye*, 224-239; TBMM, (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan, Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Cilt 1, s. xv.

²⁷² Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 258; Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 80/ 233/254/311; TBMM, (2012) Cilt I, s. xv.

**TABLO 3.4: Hürriyet Gazetesi Yazarları ile İlgili Uygulamalar
12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983**

			HÜRRIYET GAZETESİ
Tarih	Adı Soyadı	Görevi	Soruşturma, Kovuşturma ve Dava / Açıklamalar
10.Eki.80	Oktay Ekşi	Başyazar	Haklarında soruşturma açıldı.
	Bedii Faik	Yazar	
12.Oca.81	Salim Bayar	Yazı İşleri Müdürü	Haklarında kovuşturma yapıldı, iki gün gözaltında kaldılar.
	Erol Türegün	Yazı İşleri Müdürü	
14.Oca.81	Ergin Ünal	Ankara Temsilcisi	Haklarında kovuşturma yapıldı.
	Süheyla Taşçer	Yazar	
	Bülent Erandaç	Yazar	
16.Oca.81	Seçkin Türesay	Sorumlu Müdür	8 gün gözaltında kaldı.
21.Oca.81	Abdullah Aksak	Muhabir	Hakkında kovuşturma yapıldı.
24.Oca.81	Nezih Demirkent	Genel Yayın Müdürü	Sıkıyönetim Komutanlığında ifadesi alındı.
14.Şub.81	Necmi Onur	Yazar	Hakkında kovuşturma yapıldı.
25.Eki.81	Seçkin Türesay	Sorumlu Müdür	Hakkında kovuşturma yapıldı.
23.02.1982	Erol Türegün	Yazı İşleri Müdürü	Yayınlanan bir ölüm ilanı nedeniyle hakkında kovuşturma yapıldı.

Yukarıda yer alan tablolar, 2012 yılında darbeleri araştırma amacıyla kurulan, TBMM, Araştırması Komisyonu Raporu ile Mehmet Sucu'nun "12 Eylül Yasakları" kitabı ve Hasan Cemal'in "Demokrasi Korkusu-12 Eylül Günlüğü" kitabı gibi kaynaklardan alınan bilgilerden oluşturulmuştur. Devleti yönetenlerin basına karşı müdahalelerini engelleyen ve Anayasada "basın hürdür, sansür edilemez" olarak tanımlanan basının Anayasal hakkını 12 Eylül rejimi ihlal eder. Darbe rejiminin basına baskısıyla ilgili yapılan araştırmalara göre; 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezasının istendiği, gazetecilere 3 bin 325 yıl 6 ay hapis cezası verildiği, 31 gazetecinin cezaevine girdiğini ve gazetelerin 300 gün yayın yapamadığı gibi bir kara tabloyla Türk toplumu karşılaşır. Dikta rejiminin arkasından 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimle iktidara gelen Turgut Özal Hükümeti döneminde de basın üzerindeki baskılarının devam ettiği bilinmektedir.²⁷³

²⁷³ Ruhdan Uzun, *1980 Sonrası Etik*, 709.

Özetle, Araştırmanın sınırları gereği Hürriyet gazetesinin tarihi üzerinde ayrıntılı ve onunla ilgili olan bazı konular burada ele alınmamıştır. Esasında bu biraz da zorunluluktan kaynaklanır. Yani gelecekte yapılacak muhtemel tartışma ve eleştiri sınırlarının ihlali gibi endişeden ötürü bu zorunluluğun oluştuğunu belirttikten sonra, bir kez daha vurgulamak gerekirse; 1 Mayıs 1948 tarihinde Sedat Simavi tarafından kurulan Hürriyet gazetesi Türk basınına getirdiği yeniliklerle öne çıkmıştır. İdeolojik bir yapıdan ziyade, merkezde yer alacağının sinyalini ilk gün yaptığı baskının birinci sayfasında, iki siyasal rakibin yazılarına yer vermesiyle, objektif yayın yapacağı mesajını verir.²⁷⁴ Hürriyet, kimi zaman kimlik kimi zaman ideoloji, kimi zaman da her iki durumda uzun soluklu yolculuk yapabilen istisna gazete ve kurumlar arasında yer alır. Hürriyet, yayın politikasında dönemsel olarak gerçekleşen bazı farklılıklar içinde olsa da, ideolojik olarak laik ve Atatürkçü bir düşünceye sahip oluşu ile kültürel tercihlerinde de; batıcı, ekonomik açıdan kapitalist ve küreselleşmeci yapıyı taşıyan bir gazetedir.²⁷⁵ Spor, eğlence, magazin, sağlıklı yaşam, çizgi romanlar, güzellik öğütleri türünde çeşitli kategorilerde haberlere yer veren gazete, siyaset gibi yaşam haberlerinin de ilgi uyandıracığını ortaya koymuştur. Hürriyet'in yayın hayatına başlamasıyla birlikte Türk basınındaki haber yazımı, şekil ve üslup yönünden bir takım değişiklikler yapılarak, okuyucunun kolay anlayabileceği, kelimeler seçilerek sade bir dilin kullanılması tercih edilmiştir. Renkli veya renklendirilmiş fotoğraf kullanımı da artırılarak, başyazarlar ve yazarları bakımından, etkinliklerini kazanan diğer gazetelere göre, bir kitle gazetesi niteliğine sahip olmuştur. Sedat Simavi'nin 1953'te ölümünün ardından gazete yönetimi oğulları Haldun Simavi ve Erol Simavi'ye geçmiştir. 1954 yılında seri ilan yayımına başlayan Hürriyet gazetesi, 1969 tarihinde Almanya'da da yayın yapmaya başlamasıyla, uluslararası düzeydeki yatırımını gerçekleştirmiş oldu. 1971 tarihinden sonra, gazete tamamıyla Erol Simavi'nin yönetimine girmiştir.

Türkiye'de 1980'li yılların başında ekonomik, teknolojik ve içerik olarak medyada yaşanan köklü değişimlerin beraberinde getirdiği medya, siyaset ve sermaye tartışmalarında *Hürriyet* kuruluşundaki temel ilkeleri ile kapsamlı bir içeriğe sahip ve aralıksız yayınlanmasıyla bu tartışmaların merkezinde yer alır.

²⁷⁴ *Amiral Gemisinin Seyir Defteri 1948–1998*, 10.

²⁷⁵ Yusuf Özkır, "Hürriyet Gazetesi'nin Kimliği", 68.

Darbe döneminde *Hürriyet*'te başyazar olarak görev yapan Oktay Ekşi ve yazı işleri müdürü Fikret Ercan, “12 Eylül 1980’de *Hürriyet* Gazetesinde Sansür Uygulamaları” başlıklı söyleşide, 27 Mayıs darbesi ve 12 Mart muhtırasındaki tecrübelerine dayanarak 12 Eylül’ün farklı bir tarafını gözlemlediklerini belirtirler. Yazarlar, 12 Eylül 1980 günü gelen beş generalin başında olduğu yönetimin Türkiye’nin uzun vadede geleceğinin planlandığı ve bilinçli bir politikayla, Türkiye’yi belirli bir hedefe doğru götürmek amacıyla darbeyi yaptıkları ve Türkiye’yi sağa çekerek Amerikancı bir çizgiye oturtup, askerin siyaset üzerindeki egemenliğini uzun süre koruyabileceği bir alt yapıyı önceden hesapladıklarını, bunu da ancak olayların yaşanmasından sonraki etkileriyle açıkça gördükleri tespitinde bulunurlar.²⁷⁶

Hürriyet’i yayın ilkelerine göre değerlendiren yazarlar, gazetenin misyonunda “aile gazetesi” olması, hiç bir zaman bir mücadele gazetesi olma iddiasında olmadığını, 12 Eylül darbesine de bu çerçevede bakıldığını ve bundan dolayı da *Hürriyet*’in, magazin ağırlıklı bir yayımla kavgaya girme politikasından uzak hayatını sürdürdüğünü belirterek, kendi yayın ilkeleri çerçevesinde haberi kullanmayabilir veya küçük kullanabilir ama haberin namusuyla oynamayan, itibarlı bir aile gazetesi olarak çok satmaya ve negatif olmamaya dikkat ederek, pozitif mesaj verme *Hürriyet*’in temel ilkelerinden biri olduğunu vurgularlar. Ayrıca, insanları daha çok yaşamla barışık tutmaya çalışan *Hürriyet*’te kavgaları, kavgacı bakışı ararsanız yanlış bir yerdesiniz denilerek, darbe döneminin koşulları içinde işinizi nasıl yapacağınızı kendiniz değerlendirip yapmaya çalışırsınız gibi bir düşünceyle *Hürriyet*’in sürdürülebilir olmasını bu yayın politikası üzerine oturturlar. *Hürriyet*’in 1948’den beri aşağı yukarı hep aynı noktada durmasındaki sırrı da; nasıl ki Shakespeare’in eserleri insanlığın insani gerçeklerini ortaya koyduğu için hâlâ var ve yaşıyorsa, *Hürriyet*’in de yayın çizgilerini tayin edenler; toplum için hâlâ en geçerli olan değerleri yayın politikasına göre mecz etmeleriyle sürdürülebilir olması bu temel gerçeğe bağlıdır. *Hürriyet*’in esas aldığı işte insanın; zaafi, sevgileri, ilişkileri, sosyal olma çabası, ileriye bakma kendisine iyi bir gelecek kurma umudu ve planlarının olduğu değerleri vardır. Bu perspektifinden bakıldığında *Hürriyet*’in yayın dünyasında dolaşan haberlerin birbirini besleyen ve sistematik olarak destekleyen,

²⁷⁶ Oktay Ekşi, Ek: 1/G; Fikret Ercan, Ek: 1/H.

hem kavramsal hem de simgesel olarak göstergeleri kamuoyundaki algılanmasını ve *Hürriyet*'e yöneltilen gücü ile ortaya konulur.

Hürriyet'te genel yayın müdürü olarak yön veren ve Enformasyon kavramının bağımsızlıkla biraradallığını savunan gazeteci Necati Zincirkıran,²⁷⁷ “toplumun sağlığı, onun kendine uygun bulduğu rejimin değeri, medyanın tarafsızlığına, bağımsızlığına ve niteliğine bağlı olduğu” görüşünü ileri sürer. Zincirkıran'ın görüşü çerçevesinde, basın hürriyetinin bir kamu görevi olması açısından, özellikle kriz dönemlerinde *Hürriyet*'in haber vermesinin pratikte uygulamalarına göre değerlendirildiğinde gazetenin üzerindeki baskıyla ters orantılı olduğu söylenebilir. Demokrasinin işlevselliği toplumun siyasal eğitimi ve haber alma olanakları ile onların sahip oldukları ekonomik refah düzeyine bağlılığıyla ölçülerek, demokrasinin de kendini sürdürülebilir kılması, ancak bağımsız ve iyi haber alan bir toplumun var olmasıyla mümkün olur. Bu bağlamda, Papa IV. Paul'un “Gerçek bir demokrasi, vatandaşların yeterli derecede haber almalarını şart koşmaktadır. Tarafsızlığını koruyan, hür ve meşru bir basın ve önceden tayin edilmiş bir politikanın emrinde olmayan dağıtım araçlarına ihtiyaç vardır,”²⁷⁸ görüşüne katılmamak içten değil.

Hürriyet, yirminci yüzyılda bu büyük gerçeğin ortaya çıktığı çok sert bir yeni doğmuş demokrasinin kurallarını bilmeyen bir siyasal sistem içinde yaşanan acımasız siyasi kavgaların olduğu ortamda doğmuştur. *Hürriyet* gazetesinin kurumsal kimliğindeki bilgilere göre, Amiral Gemisi, ilk günden bu yana okurlarıyla birlikte geleceğe doğru, "Tarafsız ve kaynağından doğru haber"²⁷⁹ ilkesinden ödün vermeden, yayın hayatını sürdürmekte Türk basınının öncü ve örnek gazetesi konumunu ileriye taşıyarak küresel bir medya markası olma iddiasıyla geleceğe uzanmaktadır.

²⁷⁷ Aslında “haber”, daha çağdaş deyiimiyle “enformasyon”, modern demokrasilerde eski bir deyimle “lazımı gayri mufarik” (vazgeçilmesi mümkün olmayan) bir gerektir. Necati Zincirkıran *Genel Yayın Müdürü, Olaylar*, 16.

²⁷⁸ Age., 17.

²⁷⁹ Hürriyet Kurumsal, www.hurriyetkurumsal.com. Erişim Tarihi: 31.11.2017

3.1.3. TERCÜMAN GAZETESİ

3.1.3.1. 1955-1980 Arası Dönem

Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine yaklaşırken, Türkiye’de yaşanan demokrasiye ve çok partili sisteme geçiş deneyimi toplumsal hayattaki gelişmeleri de beraberinde getirmiş, Türk basın yayın politikalarındaki özgürleşme ile basının da bu süreci desteklemesi²⁸⁰ sonucunda yeni gazetelerin çıkmasının önünü açılmıştır. Cihat Baban ile dört işadamı, Semih Tanca, Cemal Hünel, İzzet Zeki Baraz ve Reha Özakın’ın ortak olduğu gazetenin imtiyaz sahibi olarak Semih Tanca, Başyazar Cihat Baban, yazı işleri müdürlüğü görevini de Tevfik Erol²⁸¹ yürütüyordu. Gazete ilk baskısına; “Her sabah dünya yeniden kurulur, her sabah taze bir başlangıçtır,” *sloganıyla çıkararak*, manşetten “İngiltere’de Umumi Seçimler bu sabah başladı,” haberi ile sağ sütununda da 250.000 lira dağıtıyoruz, kampanya karikatürüne yer verilen ve bu sütuna eşdeğer olan sol sütunda da gazetenin sloganının açılımının yapıldığı, “Her Sabah! Taze bir başlangıçtır, *Tercüman* dürüst ve vefalı olacaktır,” başyazar Cihat Baban’ın yazısı ile sağ alt köşede, yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun,²⁸² İstanbul’suz İstanbul başlıklı yazısının konumlandırıldığı

²⁸⁰ Korkmaz Alemdar, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1999, 17.

²⁸¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 222.

²⁸² “Yirmi yıllık bir ayrılıktan sonra tekrar İstanbul’da yaşamağa başladığım günden beri şu, eski Halk Türküsü dilimden düşmez oldu: İstanbul İstanbul vıran olası Taşını toprağını seller alası sen de bencileyen yersiz kalasın. Bir yakarışı andıran bu türkü ne münasebetle çıkmış? Kimin ağzından söylenmiş. Hangi hıncın hangi yürek acısının ifadesidir? Bu sualler de onu her tekrar edişimde zihnimi kurcalamaktan geri kalmıyor. Anadolu Folk-Lore’üyle uğraşan bir dostum, gerçi, bunun manasını bana şu suretle açıklamıştır: “Bilirsiniz ki, demiştir; bir vakitler İstanbul’a her mevsimde akın akın Anadolu kızları gelirdi. Bunların kimi, konaklarda, yalılarda uşaklık, ahçılık, kayıkcılık ederek, kimi hamallık, kahvesi çıraklığı, esnaf yamaklığı gibi işler görerek uzun yıllar çalışıp didinirler ve beş on kuruş kazandıktan sonra memleketlerine, ana babalarının veya çoluk çocuklarının yanına dönerlerdi. Fakat, çok defa, bunlar arasından, İstanbul’un büyüüne kapılarak, hiç dönmeyenler ve burada yerleşip kalanlar da olurdu. İşte, bu Türkü, böylelerin yolunu yıllarca boş yere bekleyip bekleyip de ümitlerini kesen hasretlilerin ağzından söylenmiş olsa gerektir.” Doğru ama, bundaki mistik kudrete ne demli? Türkü çıkalı kaç zaman oldu bilmiyorum. Lakin, o bağı yanık hasretlilerin ahı, akibet İstanbul’u tutmuşa benziyor. Zira, bu şehir, artık bizim bildiğimiz ve adına İstanbul dediğimiz şehir değildir. Hani Anadolu kızanlarının gelip kapıldıkları konaklar, yalılar nerede? Nerede bu yalılar önündeki narin boylu maun kayıklar? Bunlar bir şey değil. Hani Boğaziçi? Hani Göküsü? Hani Çamlıca? Divan yoluyla Şchzadebaşı nerede?

Narin kayıklarla yalılar ve konaklardan başka hepsi yerli yerinde duruyor mu diyeceksiniz? Ne gafat! Size, bunlar, hala eski adlarını taşıdıkları için, eski özelliklerini, eski güzelliklerini muhafaza eder görünüyorlar. Fakat, bir de bana sorun Uzun bir ayrılıktan sonra bu semtlere eski gözle bakanlara sorun. Hepsinin nasıl içi boşalıp posalaşmış ve nasıl bir Kahos’a düşmüş olduğunu anlarsınız.

İstanbul’un şimdiki haline bir misal bulmak istersek ta Fatih Mehmet devrine kadar çıkmamız lazım gelir. O zamanlar, İstanbul gene böyle bir yıkılış ve oluş kaynaşmasıyla çalkalanmağa başlamış ve çöken Bizans medeniyeti yerine hasretini çektiğimiz tatlı dilli, ince zevkli, nazik ve çelebi İstanbul efendisi şehirliğinin geçebilmesi için en az yüzelli yıl beklemek lazım gelmişti. Bugün, halkının

gazete “*Hadiselerle Tercüman*” adıyla 26 Mayıs 1955 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.

Şekil 3.16: *Tercüman* gazetesinin kampanya haberlerinin öne çıktığı ilk baskı birinci sayfa.

Kadrosuna Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kadircan Kafılı, Semih Tuğrul, Haldun Taner ve Murat Sertoğlu’nu alan *Tercüman*’ın, dinsel tefrikalarla tirajı kısa süre içinde 160 bine ulaştı. Kuruluşuyla birlikte gazetede sık sık el değişikliğine

şivesinden tutun da yürüyüşüne oturup kalkışına kadar bütün cemiyet üslubu bozulmuş, İstanbul’un çapraşık ve kargaşalık sokaklarında o nazik ve çelebi Efendiye rasgelmek artık ne mümkün. Mümkün değilse, İstanbul’un hala yerinde durduğuna nasıl inanana biliriz? Bu şehri kuran, yoğuran o idi. Bu şehir dillere destan güzelliklerini tabiatın ziyade onun zevkinden, onun güzelliğinden almıştı. O gidince ne kalır? Boş bir kap ve bunun içinde bir kuru kalabalığın seni bir İstanbul’lu örneğine yol açmayacağını kimse iddia edemez. Lakin, kaç zaman sonra?” *Tercüman*, 26 Mayıs 1955.

gidilerek, madenci Cemal Hünel imtiyaz sahibi olmuş, ardından o da gazeteyi Vatan'da hissesi olan Nihat Karaveli'ye devretmiştir.²⁸³

3.1.3.2. Demokrat Parti Dönemi

Türk siyasal hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olan, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda, Demokrat Parti iktidar olmuştur. Basının büyük ümitler bağladığı ve destek verdiği DP'nin ilk yılları basının mutlu dönemi olarak nitelendirilir.²⁸⁴ DP iktidarıyla birlikte gelen yeni basın yasasında; gazetecilerin örgütlenmelerine de olanak sağlayan yasal düzenlemeler önemli ileri adımlardır. Bu dönemde, basın dışından gelen, gazeteci olmayan patronların ciddi bir ticari yapıya dönüşmekte olan kitle iletişim sektörüne yerleşmeleri ve siyasal iktidar ile “parasal” ilişkileri yoğunlaştırmaları dönemde kurumsallaşmaya başlayarak, “besleme basın” ve “nylon gazete” gibi ifadeler literatüre bu dönemde girmiştir.²⁸⁵

Tercüman gazetesi yayın hayatına henüz başladığı bu günlerde ilk kapatılmayla karşılaşır. 19 Eylül 1955 tarihli Ulus gazetesinde, İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni "Çetin Bir İmtihan" başlıklı yazıyla toplantıya çağırmasını yayınlayan Ulus gazetesinin basılması ve yayımlanması süresiz, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin de makaleyi aktardıkları gerekçe gösterilerek basılmaları ve yayımlanmalarının on beş gün süreyle durdurulması kararı alınır.²⁸⁶ DP iktidarı kendi yayın organlarına destek sağlarken diğer gazetelerin yayınlarını olumsuz yönde etkilemekte de geri durmamıştır. Basın Yayın ve Turizm Bakanı Haluk Şaman, 11 Ocak 1960 tarihinde Türk Basın Birliği İlanlar Limited Ortaklığına, 8 Ocak 1960 tarihli Yeni Sabah'ta yayınlanan, “Nazizm hortluyor” başlıklı makalede; “dost ve müttefik bir devletle aramızdaki geleneksel ilişkilerin zedeleyici nitelikte olduğu ve makale sahibinin bu yazıyı tamamen kişisel ve özel maksatları için kaleme aldığı belirlendiğinden” *Yeni Sabah*'ın resmi ilan ve reklamının kesilmesini²⁸⁷ istemiştir.

²⁸³ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 222-223.

²⁸⁴ Age., 193.

²⁸⁵ Nylon Gazeteler ve Besleme Basın. <http://ibrahimsenaarvas.blogspot.com.tr/p/nylon-gazeteler-ve-besleme-basn.html>, Erişim Tarihi: 28.11.2017.

²⁸⁶ Demokrat Parti İktidarı (1950.1960) ve basın. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5543.pdf>, Erişim Tarihi: 28.11.2017

²⁸⁷ Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Demokrat Parti Döneminde Resmi ve Özel İlanlar*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, 171.

DP'nin gazeteleri iktidara yakınlık tutumlarına göre 1.7.1950 - 31.12.1959 tarihleri arasında gazetelere verilen resmi ilan ve reklam tutarlarına bakıldığında *Tercüman* gazetesinin 1.139.478²⁸⁸ ile genel ortalamamın altında bir sırada aldığı görülmektedir.

3.1.3.3. 27 Mayıs 1960 İhtilali Dönemi

Türkiye'de de hem ekonomik hem de siyasal sistemin iyi işletilemediği bir dönem yaşıyordu. Bu süreçte gazetelerin eleştirel yayınlar yaparak katkı sağlamalarıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960 İhtilalini gerçekleştirmiştir.

Şekil 3.17: 27 Mayıs 1960 İhtilalinin kan dökülmeden yapıldığını manşetten veren *Tercüman* gazetesi ilk sayfa haberleri.

İdeolojik olarak, milliyetçi ve muhafazakâr görüşleri benimseyen *Tercüman* gazetesi, “Kansız olarak Ordu İdareyi Ele Aldı, kısa zamanda seçime gidilecek,

²⁸⁸ Age., 172.

Silahlı Kuvvetler Türk milletinin yabancıların ve dostlarının emniyetini tekeffül ediyor” başlığıyla okurlarına İhtilal haberini veriyordu. Diğer gazetelerin de neredeyse tamamı ordunun yönetime gelmesini okurlarına sevinçle duyuruyorlardı.

27 Mayıs İhtilali, Türkiye’de iktidar ile basın arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kazandırmış, Milli Birlik Komitesi’nin öncelikli olarak ele aldığı konulardan biri Basın Yasası’nın özgürlükleri sınırlayan hükümlerinin iptal edilmesiyle cezaevlerindeki gazetecilerin özgürlüklerine kavuşmaları olmuştur.

1961 Anayasası ile basın alanında özgürlükçü adımların atıldığı bu dönemde, *Tercüman*, MBK’nin 1961’de çıkarılan basın mesleğindeki işçi işveren ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve ilan müessesesinin işleyişini yasal esaslara bağlayan Basın İlan Kurumu’nun kurulmasını kapsayan, 212 sayılı kararına karşı çıkmıştır. *Tercüman* bu karşı tutumunu, *Akşam*, *Dünya*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Vatan*, *Yeni İstanbul* ve *Yeni Sabah* gazeteleriyle birlikte, 10 Ocak 1961 günü ortak bir bildiriyle kanunun eleştirisini yayımlayarak okurlarına bildirmiştir.

Kurucu Meclis dünkü oturumunda başkanlığa Kâzım Orbayı seçti Başkan vekilliklerini de Lütfi Akatlı ve İbrahim Senil seçimle kazandılar Anayasa ve seçim Komisyonları da seçildi

Sağlık hizmetleri kanunu açıklandı.

ANKARA, 9 (Haber) — Millî Birlik Hükümeti, 8 Ocak 1961 tarihinde İktisat Bakanlığınca hazırlanan Sağlık Hizmetleri Kanunu'nun tasarılarını Meclis'te görüşerek kanunlaştırdı. Kanun, 1 Ocak 1962'den itibaren yürürlüğe girecektir.

Meclis oturumunda bir görüntü

Kâzım Orbay

Gazetemizi 3 gün kapatıyoruz

Biz, gazetemizi üç gün kapatıyoruz. Çünkü bu süre zarfında gazetemizin yayınına ara veriyoruz. Bu süre zarfında gazetemizin yayınına ara veriyoruz. Bu süre zarfında gazetemizin yayınına ara veriyoruz.

Demir çelik tesisleri anlaşması imzalandı

Kayırlı devlet başkanları arasında

Nüfus bugünkü şekilde artarsa dokuz yıl sonra aç kalacağız Ziraat Fakültesi Talebe Birliğinin hassasiyetle ele aldığı bu husus M. B. K. ne bir raporla bildirdi

ANKARA, 9 (Haber) — Ziraat Fakültesi Talebe Birliği, nüfusun artışıyla ilgili olarak Millî Birlik Hükümeti'ne bir rapor sundu. Rapor, nüfusun artışıyla ilgili olarak Millî Birlik Hükümeti'ne bir rapor sundu.

Şekfat timsali bir aile

Tercüman Gazetesi'nin sahibi ve yöneticileriyle birlikte

Yardımlar listesi 5 içinde

Subaylar siyasi faaliyetlere giremeyecekler

ANKARA, 9 (Haber) — Genelkurul Komutanlığı, subayların siyasi faaliyetlere giremeyecekleri kararını açıkladı.

İ. Ü. T. B. Kongresi dün yapıldı

ANKARA, 9 (Haber) — İktisat Üstü Kurulunun 9 Ocak tarihinde Ankara'da yapılan toplantısı, saat 14.00'te başladı.

İlk Öğretim Kanunu esasları açıklandı

ANKARA, 9 (Haber) — Millî Eğitim Bakanlığı, ilköğretim kanununun esaslarını açıkladı.

Kayseri olayları davası dün başladı

ANKARA, 9 (Haber) — Kayseri olayları davasının açılması, Ankara'da başladı.

Güresel, Doğu ailesine dün baş sağlığı temenni etti

ANKARA, 9 (Haber) — Cumhurbaşkanı, Güresel ve Doğu ailesine baş sağlığı temenni etti.

290 milyon dolarlık ithal malı geliyor

ANKARA, 9 (Haber) — İktisat Bakanlığı, 290 milyon dolarlık ithal malın geleceğini açıkladı.

Sırtı yere gelmiş bir sampiyonun hayat hikâyesi

ANKARA, 9 (Haber) — Sırtı yere gelmiş bir sampiyonun hayat hikâyesi.

Şekil 3.18: Milli Birlik Hükümeti'nin çıkardığı 5953 sayılı "Fikir işçileri" kanununu değiştiren 12 sayılı kanun ile "Basın İlan Kurumu'nun" kurulmasını öngören 195 sayılı kanunlara karşı gazete sahipleri 11-12-13 Ocak 1961 günlerinde gazete çıkarmadılar.

Gazete patronlarının aldığı bu karara gazeteciler karşı tepki göstererek, yaptıkları protesto yürüyüşünde, "Biz çalışan gazeteciler, gazete patronlarının gazete çıkarmama kararına katılmıyoruz. Menderes'e boyun eğenler, hürriyete başkaldırıyorlar. Babıali ağalığına paydışı. Biz çalışan gazeteciler, patronlarla değil, Milli Birlik Komitesiyle beraberiz."289 Pankartlarıyla 10 Ocak günü yaptıkları bu eylem sonucunda, 11-13 Ocak 1961 tarihleri arasında ortaklaşarak bir bayrak gibi

289 Hıfzı Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, 231.

olan, bir Basın Gazetesi yayınlarlar. 10 Ocak 1961 yılında yaşananlar “Bab-1 Ali’de Dokuz Patron Olayı” olarak basın tarihine geçmiştir. 10 Ocak 1962 tarihi itibarıyla, 10 Ocak, “Çalışan Gazeteciler Bayramı” olarak kutlanmaktadır.²⁹⁰

27 Mayıs’tan sonra kanunlarda basın özgürlüğünü sağlayacak, ispat hakkı, yayın yoluyla işlenecek suçlar kanununun kaldırılması ve Basın İlan Kurumu kurulması gibi hakları elde etmesine rağmen, Öncü’nün kapatılması, Tanin gazetesi çalışanlarından Aziz Nesin ve İhsan Ada’nın tutuklanması, Tedbirler Kanunu’nun çıkarılması gibi iki yönde gelişen olayların yaşandığı bir dönem olur.²⁹¹ Bu dönemde gazetede üçüncü el değişikliğini Nihat Karaveli yaparak, Temmuz 1961’de *Tercüman*’ı Ragıp Tutman adında bir işadamına devrinin gerçekleştirilmesinin²⁹² yanı sıra gazete büyük bir değişikliğe daha giderek gazetenin adını değiştirir. 10 Ekim 1961’e kadar “*Hadiselere Tercüman*” olarak çıktığı isimi bu tarihten sonra da “*Halka ve Olaylara Tercüman*” olarak yayınlanır. İsim değişikliğinin ardından gazetede çalışan gazetecilerin patronlarına karşı direnişleri başlamış ve bu direniş 6-7 ay sürmüştür. Direniş, gazete yönetimine karşı gazetecilerin zaferiyle sonuçlanarak, *Tercüman* gazetesi kendi çalışanlarının yönetimine geçmiştir. Semih Balcıoğlu’nun imtiyaz sahibi olduğu *Halka ve Olaylara Tercüman* 11 Ekim 1961 tarihinde yeni bir yayın dönemine girmiş oluyordu. Aradan geçen kısa bir zaman zarfında gazetecilerin yönetimi gazetede yaşanan mali sorunları gerekçe gösterilerek gazete Kemal Ilıcak’a satılmış ve bu dönemde gazete Adalet Partisi’nin ve özellikle Süleyman Demirel’in sözcüsü durumuna²⁹³ gelmiştir. *Tercüman* gazetesi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaşar Nabi Nayır, Ahmet Kabaklı, Tarık Buğra, Uğur Reyhan, Rauf Tamer, Ergun Göze, Reşat Ekrem Koçu, Murat Sertoğlu, Mukbil Özyörük, Ali Rıza Alp, Güneri Cıvaoglu, Nazlı Ilıcak, Yavuz Donat, Ertuğrul Yeşiltepe ve Ünal Sakman gibi yazarları kadrosunda barındırmıştır.

3.1.3.4. 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra Dönemi

1960-1971 yılları arası dönemde günlük gazetelerde büyük ölçüde yaşanan gelişmelere tanık olan *Tercüman* gazetesi 300 binin üstünde baskı yapma düzeyine

²⁹⁰ Hasan Üstün, *Bab-1 Ali’de Dokuz Patron Olayı*, 204.

²⁹¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 238.

²⁹² Ragıp Tutman’ın, basınla uzaktan yakından hiçbir alakası yoktu. Gazeteyi bir araç olarak kullanmak niyetindeydi. Age., 222.

²⁹³ Age., 243.

ulaşmıştır. Geçen bu dönemde yoruma yer veren gazetelerin elde ettiği bu tirajları daha önceki dönemlerde görülmeyen bir şey idi.²⁹⁴ Kuruluşundan beri milliyetçi ve muhafazakâr çizgisiyle ön plana çıkan Tercüman gazetesi yayın ilkeleriyle ve kurduğu sistemle yayın hayatını sürdürürken, ülkede toplumsal kutuplaşma artmış, terör olaylarının gündemdeki yerine yerleşmesiyle oluşan kaotik ortama çözüm getirmek amacıyla AP Hükümetine, 12 Mart 1971 tarihinde muhtıra verilmesiyle Türkiye basın ve düşünce özgürlüğünün yok edildiği bir döneme girmiştir.

Tercüman 12 Mart muhtırasıyla ilgili 13 Mart günkü baskısında yaptığı haberlerinde, Derhal Kuvvetli Bir Hükümet Kurulmazsa “Ordu İdareye El Koyacak,” manşetiyle çıkmış, sağ ve sol sütunlarda da, “Demirel Hükümeti Çekildi” askeri birlikler alarma geçirildi. Demirel’in “Muhtıra ile Anayasa ve Hukuk Devleti Anlayışını Bağdaştırmak Mümkün Değil...” sözleri ile İsmet İnönü’nün: “Demokratik mekanizma normal işliyor.”²⁹⁵ Demecini okurlarına muhtıradan bir gün sonra duyuruyordu. Komutanların gölgesinde olan Nihat Erim Hükümeti ilk olarak, 1961 Anayasası’nın basın özgürlüğünü ilgilendiren, gazete ve dergilerin ancak yargıç kararıyla toplatılmasını öngören 22. ve 27. maddelerini değiştirmiştir.²⁹⁶ Darbecilerin insanlığa karşı suç işledikleri 12 Mart döneminde, yüzlerce insan, sıkıyönetim askeri mahkemelerinde yargılanmış ve mahkûm edilmiştir. Ayrıca, 37 gazete ve derginin de yayını²⁹⁷ hakkında ya tamamen yasaklanma ya da süreli olarak kapatılma olmuştur.

²⁹⁴ Age, 238.

²⁹⁵ *Tercüman*, 13 Mart 1971.

²⁹⁶ 22. Madde “... Gazete ve dergiler, devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmeden sakınca bulunan hallerde kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir.” Toplatma yetkisinin savcılara da verilmesi biçiminde değiştirilmiştir. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 250.

²⁹⁷ 12 Mart 1971: Darbeciler bir kez daha insanlığa karşı suç işlediler! <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/6542/12-Mart-1971-Darbeciler-bir-kez-daha-insanliga-karsi-suc-isediler!> Erişim Tarihi: 27.11.2017

Şekil 3.19: Tercüman gazetesi, 12 Mart 1971 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Adalet Partisi Hükümeti'ne muhtırası haberini, 13 Mart 1971 günkü baskısında "Ordu İdareye El Koyacak" manşetiyle ilk sayfadan verdi.

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlerden sonra Türkiye'de siyasal ortamın normale dönüşüyle, 142. Maddeye göre mahkûm olanların dışındakilerin yararlandıkları genel af çıkmış ardından da 1974 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla 142. maddeyle tutuklu olanlar da özgürlüklerine kavuşmuştur. 12 Mart'ın basın ve siyasal çevrelerde acı anılar bıraktığı bu süreçte iktidarda olan liderlerin basına karşı düşmanca yaklaşımlardan kaçındıkları ve daha özenli davrandıkları gözlemlenirken, bu sefer de özgür düşüncenin düşmanı devlet değil, yeraltı güçleri olmuş onlarca cinayetler işlenmiştir. Basın tarihçisi Hıfzı Topuz kitabında, bu dönemin korkunç bilançosunu²⁹⁸ açıkladıktan sonra, Türkiye, 12 Eylül'e böylesi huzurun olmadığı, güvenin kalmadığı kanlı bir iklime çekilmiş ve oluşan koşullarla

²⁹⁸ Bkz. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 253.

da “Ordu’nun yapacağı bir darbeyi haklı gösterecek bir ortamın” yaratıldığı görüşünü ileri sürmüştür.”²⁹⁹

3.1.3.5. 1980-1983 Arası Dönem

Türkiye ekonomisinin yeniden şekillendirildiği 24 Ocak 1980 kararlarıyla biçimlenen *Tercüman* gazetesi yaşam, aktüalite ve magazin haberleriyle yüksek tiraja ulaştığı bu dönemde, siyasal ve toplumsal hayatın üzerine kara bir perdenin çekildiği, gazetecilerin tabiriyle, Türk basın tarihindeki en kara günlerine 12 Eylül 1980 günü demokrasiye vurulan darbe ile girmiştir. Meclisi’nin tüm yetkileri elinden alınarak Milli Güvenlik Konseyi’ne, Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin de Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren’e geçtiği ilan edilmiş, Başbakanlığa Emekli Amiral Bülent Ulusu getirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi kararlarının Anayasaya aykırı olmayacağını bildiren darbe yönetimi, darbenin faturasını basına ödetiyor, gazeteler Sıkıyönetimin denetiminden geçiyor, Konsey Başkanı Kenan Evren ve Konsey Üyelerinin de yakın denetimine sokuluyordu.³⁰⁰

Demokrasinin askıya alınmasıyla oluşan istisna halinin haberleştirilmesinde, *Tercüman* 12 Eylül 1980 günü ilk sayfasında; “Hükümet ve Parlamento feshedildi” ve “Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu” başlıklarıyla, Orgeneral Kenan Evren’in askeri üniformalı fotoğrafına yer vererek, “Demirel, Ecevit ve Erbakan silahlı kuvvetler güvencesi altına alındı,” “Türkeş’in en yakın askeri birliğe müracaatı istendi.” Başlıklarıyla öne çıkan haberler ile Milli Güvenlik Konseyi’nin bir numaralı bildirisi ve sol alt sütunda da, “Binmişiz bir alamete...” Nazlı Ilıcak’ın köşe yazısıyla darbeyi okuyucularına duyurdu.³⁰¹

²⁹⁹ Age., 253.

³⁰⁰ Age, 257.

³⁰¹ *Tercüman*, 12 Eylül 1980.

Her Sabah Dünya Yeniden Kuvvüller Her Sabah Tazef Bir Başlangıçtır Tel: 25 42 20 (10 Hatlı)

Hükümet ve Parlamento feshedildi SİLAHLI KUUVETLER YÖNETİME EL KOYDU

Milli Güvenlik Konseyi üyeleri açıklandı

ANKARAKAJANSI Milli Güvenlik Konseyi tarafından Türkiye'nin başlatılan 12 Eylül 1980'den itibaren devletin işleri için görevlendirilen askerî kuvvetlerin başkanı ve üyeleri Milli Güvenlik Konseyi tarafından açıklandı.

İYİLERİN ÇUBUKTUTULMASI İyilerin çubuktutulması ve emir ve fermanın yerine getirilmesi için Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül 1980'de aldığı kararlar...

DEVLET DAİRELERİNDE İYİNİN İSTİFA, EMELİNDİK İZLENİMLERİ DÜRDÜRÜLDÜ 12 Eylül'de devletin işleri için görevlendirilen askerî kuvvetlerin başkanı ve üyeleri Milli Güvenlik Konseyi tarafından açıklandı.

VATANDAŞLARIN DÜZEN VE SAĞLIĞININ KORUNMASINDAN BELEDİYELER SORUMLU OLACAK 12 Eylül'de devletin işleri için görevlendirilen askerî kuvvetlerin başkanı ve üyeleri Milli Güvenlik Konseyi tarafından açıklandı.

Demirel, Ecevit ve Erbakan silahlı kuvvetler güvencesi altına alındı. Türkeş'in en yakın askeri birliğe müracaatı istendi

Yurtta sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi

Yurt dışına çıkışlar yasaklandı

Liderliğini MLLİ GÜVENLİK KONSEYİ Başkanı olarak Orgeneral Kenan Evren'in yaptığı hareket olaysız sona erdi

MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 1 NUMARALI BİLDİRİŞİ

YÜCE TÜRK MİLLETİ
Büyük Atatürk ün bize emanet ettiği ülkesi ve milleti ile bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti son yıllarda ideolojisi gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığını zayıflama ve bağımsızlığına yönelik fiiki ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet başlıca organları ile işlemez duruma gelmiştir. Anayasası kurtuluş tezat veya sursukluğa bürünmüştür. Siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumları ile devleti hırtarak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lazımlı tedbirler alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mirraklar faaliyetlerini atabildiğine artmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Atatürkçülikle yerine irtica ve diğer sapık ideolojik fikirler uretilerek sistemi bir şekilde ve hıncıne ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kurumlarını idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kurumları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en mahsus köşelerindeki yurttaşlarımız dahil bütün basını altında tutularak bölünme ve iç karban ve eşigine getirilmiştir. Kısaca devlet gülsüz bırakılmış ve aceze düşürülmüştür.

AZIZ TÜRK MİLLETİ,
İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri iç Hizmet Kanununa verdiği Türkiye Cumhuriyeti...

bu koltama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine birimini ile el koymuştur. Girisiten hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, mehtemel bir iç savaşta ve kardeş kavgaasını önlemek devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemezine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Bu koltama ve koruma hareketi hakkındaki teferatın açıklama bugün saat 13.00'de Türkiye radyoları ve televizyonları kude bildiriminde tarafından yapılacaktır. Vatandaşların sükunet içinde radyo ve televizyonları basında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkarak Türk Silahlı Kuvvetleri ne güvenmelerini beklerim.

Kenan EVREN Orgeneral
GENEL KURMAY VE MLLİ GÜVENLİK KONSEYİ BAŞKANI

Ankara'da saat 02'den itibaren getirilme yapılan tanklar birliğinde ve diğer bazı önemli noktalarda mevzelerde fotoğrafları alınmış durumda. Her tankı görülmüyor. KAFET HUNER

SIKIYÖNETİMİN KOMUTANLARI BELLİ OLDU

ANKARAKAJANSI Milli Güvenlik Konseyi tarafından Türkiye'nin başlatılan 12 Eylül 1980'den itibaren devletin işleri için görevlendirilen askerî kuvvetlerin başkanı ve üyeleri Milli Güvenlik Konseyi tarafından açıklandı.

Table with columns for 'MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ BAŞKANI' and 'MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ ÜYELERİ'. It lists names and their respective ranks and positions.

Şekil 3.20: 12 Eylül 1980 günü Türkiye'de demokrasi ve basına yapılan Askeri Darbe haberi ve 1 Numaralı bildirin yer aldığı ilk sayfa.

12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde, sağ eğilimli düşünceye sahip olan Tercüman gazetesi, sahipleri, çalışanları, yazarları, muhabirleri ve okurlarıyla birlikte askeri yönetimin getirdiği atmosferde onun koyduğu kurallara uygun olarak...

yayın yapar hale geldi. *Tercüman* tanıklık ettiği diğer askeri darbelerde olduğu gibi 12 Eylül Askeri darbesinde de sessizliğini bozmamıştır. Ancak uzun yıllarını *Tercüman*'da yazar olarak geçiren ve darbe döneminde hukuki süreçlere de maruz kalan Nazlı Ilıcak, 12 Eylül 1980 tarihli *Tercüman*'da "Binmişiz bir alamete ..." içerikli yazısını, 14 Eylül 1980 tarihinde "Kıyamet koptu. Dünyanın sonu değilse bile, demokrasinin sonu geldi..." söylemlerini kullanırken, bu yazısından birkaç gün sonra geri adım atarak, 16 Eylül 1980 tarihindeki yazısında "...Ümidimiz memleketimizin birlik ve beraberliğimizin son şansı olan Türk Silahlı Kuvvetleri harekâtının başarısı ile neticelenmesidir" sözleriyle darbeyi meşru zemine taşır. Ilıcak "1974 affıyla anarşistleri sokağa salıvermiş, 12 Mart'ın Türün Paşasına, Elverdi Paşasına faşist damgası vurulmuş, kontrgerilla iddiaları ile etraf bulandırılmış, (...) İşte 12 Eylül, Türk milletinin meşru müdafaaya geçtiği gündür. İdamlar bu meşru müdafaanın bir neticesidir. (...) 1972'de Deniz Gezmiş'e, Yusuf Aslan'a, Hüseyin İnan'a Meclis'te oylarıyla sahip çıkanların Kızıldere'de Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürülmesini devlet terörü olarak vasıflandıranların artık sesi soluğu kesilmiştir"³⁰² gibi ifadelerle desteğini güçlendirir.

Darbenin birinci yılında, genel olarak gazetelerin 12 Eylül darbesini meşru gösteren yaklaşımı devam etmiş, *Tercüman*'da "Huzur, bir yaşında" başlığını kullanmıştır. 1982 Anayasa'sı oylamasında medyanın gücünün yüksek olduğu bilinmektedir. Siyasal sansürün yeni Anayasanın onaylatılmasında ki uygulaması, darbenin ardından yapılan hazırlık çalışmaları, çok daha evvelden başlatılan ve sürekli gündemde tutulan yeni Anayasa tartışmaları etkisini göstermeye başladı. Bianet internet sitesindeki bilgiye göre, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun da (TİSK) desteklediği, 1961 Anayasası'nın anarşi ve teröre neden olduğuna ilişkin bir kampanya başlatıldı ve *Tercüman* gazetesince hazırlanan bir dizi Anayasa semineriyle birlikte daha otoriter ve baskıcı bir Anayasanın ideolojik temelleri atıldı bilgisi verilmektedir. Bu seminerlerde oluşturulan "yeni Anayasaya" ilişkin önerilerin birçoğu 1982 Anayasası'nda yer almıştır. Darbenin ardından bu kez SİSAV tarafından düzenlenen ve *Tercüman* gazetesi yazarları ile Aydınlar Ocağı yöneticilerinin danışman ve konuşmacı olarak katıldıkları

³⁰² *Tercüman*, 10 Ekim 1980.

seminerlerde dile getirilen düşünceler yeni Anayasanın ideolojik çatısını oluşturdu.³⁰³ 1 Ağustos 1982 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Uğur Mumcu, 24 Ocak kararlarının, ekonomik düzeni serbest piyasa ekonomisine dönüştürmek istediğini belirterek, “Aldıkaçtı Anayasası”nın da 24 Ocak Kararlarına uygun bir Anayasa düzeni getireceğini ve hazırlanan Anayasa tasarısını “24 Ocak Anayasası” olarak adlandırılmasının doğal olduğunu savunarak, “Aldıkaçtı Anayasası’nın siyasi felsefesi ile bir “İşveren Anayasası” görünümünde olduğunu “İşveren örgütlerinin önerileri, olduğu gibi Anayasa tasarısına yansımıştır. *Tercüman* Gazetesi Yönetim Kurulu İkinci Başkanı Kemal Ilıcak vekili Prof.Dr. Orhan Aldıkaçtı ise bu Anayasa kargaşasının en önde gelen simgesidir.”³⁰⁴

Mumcu’nun bu saptamalarıyla, toplumda ideolojik denetimin ve hegemonyanın yeniden üretildiği 12 Eylül yönetiminde yaşanmaya başlanan sansür ve Oto-sansür uygulamaları kaçınılmaz olmuş, darbeciler demokrasi gibi basını da büyük ölçüde işlevsiz hale getirmiştir. Basında korku rüzgârlarının estiği ortama tanıklık eden *Tercüman* gazetesi yazarlarından Yavuz Donat, “12 Eylül 1980’de *Tercüman* Gazetesinde Sansür Uygulamaları” başlıklı söyleşide, gazetenin Ankara temsilcisi olarak, onayladığı bir ilan nedeniyle, Ankara Sıkıyönetim komutanı Recep Ergun’un odasına girdiği anda karşılaştığı tabloyu Donat şöyle anlatmaktadır:

“Recep Ergun’un elinde *Tercüman* vardı. Bana bağırmağa başladı. “Nedir bu gazete?” dedi. Gazeteye bakarak “ilan” dedim. Bu “sizin talimatınızla yayınlanmış,” dedi. “Bu ilanı getirenler kimler?” dedi. Ben de “çocuklar getirdiler” dedim. “Gazetede bir ilan çıkıyorsa bunun makbuzu nerede?” dedi. Bağırarak! “Bu tür ilanlar örgütlerin buluşma şeyleri” dedi. “Bu ilanlar da acaba bir örgütün şifresinin ilanı mı?” Yoksa hakikaten bir ölüm ilanı mı? Bunu bizim bilmemiz lazım. Biz gazetelerdeki bu ilanları takip ediyoruz. Muhtemel örgütler, solcu, sağcı, ülkücü... Bu tür ilanlarla mevlit adı altında, anma altında bilmem ne altında buluşuyorlar. Biz bunları takip edeceğiz, ancak senin yüzünden takip edemiyoruz, çünkü bu ilandan dolayı makbuz kesilmemiş, adres yok! Yine bağırıyor! “Efendim bir dakika bir şey söyleyeyim, şimdi ben şu anda bir karar verdim,” dedim. “Bundan sonra iyilik yaparsam namerdim.” “Ne demek bu?” dedi. Dedim ki, Müslüman mısınız? “Elhamdülillah” dedi. “Genç çocuklar gelmişler, ölen bir arkadaşları uğruna mevlit okutmak istiyorlar, aralarında para toplamışlar, topladıkları para ilan vermeye yetmemiş. İlan servisi de demiş ki bizim indirim yapmaya yetkimiz yok, ancak Yavuz Bey

³⁰³ Evin Katurman, 12 Eylül Askeri Darbesi ve Basın, <https://m.bianet.org/bianet/toplum/93099-12-eyul-askeri-darbesi-ve-basin>.

Erişim Tarihi: 27.11.2017

³⁰⁴ *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1982.

isterse indirim olabilir. Benim de çocukların bu asil davranışları hoşuma gitti, “para almayın dedim.” Ondan sonra Recep Ergun, “neyse, bir daha bu olmasın” dedi.”³⁰⁵

Donat, gazete yöneticilerinin veya yazarlarının muhatap oldukları komutanların davranışlarına yönelik olarak, bir gazetenin temsilcisi ve yazarının karşılaştığı muameleyi hoş görmenin mümkün olmadığı durumlarla sık sık karşılaştıklarını vurgulayarak, “Sansür mü al size sansür!” diyerek bu örnek olay ve benzeri olaylardan ötürü kendilerine yapılanlardan sonra işte biz *Tercüman* çalışanları olarak, “bir şey yazarken, ben şunu yazayım mı, yazmayayım mı, geri oraya mı gideriz? Kimsenin size bildiri yayınlamasına telefonla ikaz etmesine gerek yok! Kendiliğinizden o şey geliyor” ve “kendi kendinizi sansürlüyorsunuz!”³⁰⁶ Donat’ın verdiği onlarca örnek ile Oto-sansür *Tercüman*’ın mütemmim cüzü olmasına rağmen, gazetede hemen her pozisyonda çalışanların ve yöneticilerin İstanbul’da Selimiye 1 Numaralı Askeri Mahkemesi’ne, Ankara’da da Mamak Askeri Cezaevi’ne telefonla çağrılarak gitmelerinin yanı sıra, Saltık Paşa’nın³⁰⁷ *Tercüman* yöneticileri ve çalışanlarına yaptığı özel davet ile çağrıldıkları döneme tanıklık eden yazarlardan Yavuz Donat’ın sözlerinden anlamak mümkün.³⁰⁸ Bu bağlamda *Tercüman* gazetesi, 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde, darbe rejiminin uygulamaları sonucunda, iki defa toplamda 29 gün süre ile kapatılarak, 27 kere de soruşturmaya maruz kalır. Araştırma bulgularına göre, *Tercüman* gazetesi ve çalışanlarının yargı süreçlerinin izlendiği aşağıda belirtilen Tablo 1³⁰⁹ ve Tablo 2’de³¹⁰ gazetenin 12 Eylül 1980 Askeri darbesine karşı gösterdiği mücadele pratiği sergilemektedir.

³⁰⁵ Yavuz Donat, Ek: 1/E.

³⁰⁶ Age.,

³⁰⁷ Ali Haydar Saltık, 12 Eylül Darbesi’nden sonra Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği görevine atanarak, darbenin önemli isimlerinden biri oldu. Daha sonra 1. Ordu Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcılığı yaptı. 6 Aralık 1983 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na atandı.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Haydar_Salt%C4%B1k,

Erişim Tarihi: 30.11.2017

³⁰⁸ Yavuz Donat, Ek: 1/E.

³⁰⁹ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 80/ 233/254/311; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Düşünceye*, 224-239; TBMM, (2012), Cilt 1, xv.

³¹⁰ Hıfzı Topuz, (2003), 258; Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 151; Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu*, 80/ 233/254/311; TBMM, (2012) Cilt 1, xv.

**TABLO 3.5: Tercüman Gazetesi ile İlgili Uygulamalar
12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983**

TERCÜMAN GAZETESİ		
Tarih	Süre	Kapatılma-Yayın Durdurulan Bölgeleri /Açıklamalar
23.10.1981	7 gün	Türkiye Geneli yayını yasaklandı.
10.01.1983	22 gün	Türkiye Geneli yayını süresiz yasaklandı. 22 gün sonra 2 Eylül 1983 tarihinde yeniden yayımlanmaya başlandı.

**TABLO 3.6: Tercüman Gazetesi Yazarları ile İlgili Uygulamalar
12 Eylül 1980 – 8 Aralık 1983**

TERCÜMAN GAZETESİ			
Tarih	Adı Soyadı	Görevi	Soruşturma, Kovuşturma ve Dava / Açıklamalar
7.10.1980	Nazlı İhcak	Yazar	MGK'nin 52 sayılı bildirisine muhalefetten 3 ay hapis cezası.
10.10.1980	Rauf Tamer	Yazar	Hakkında soruşturma başlatıldı.
28.08.1981	Nazlı İhcak	Yazar	Haklarında soruşturma başlatıldı.
	Rauf Tamer	Yazar	
	Ahmet Kabaklı	Yazar	24 Kasım 1981 de haklarında dava açıldı.
	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	
24.11.1981	Mehmet Reşat	Yazar	Haklarında soruşturma başlatıldı.
16.12.1981	Nazlı İhcak	Yazar	Damıtay'a hakareten 9 ay hapis cezası.
14.01.1982	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	Haklarında soruşturma başlatıldı.
	Rahmi Ozyazgan	Muhabir	
	Müşerref Seçkin	Muhabir	
17.01.1982	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	21.500 liraya mahkûm edildi.
23.02.1982	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	Yayımlanan bir ölüm ilamı nedeniyle ifadesi alındı.
27.03.1982	Nazlı İhcak	Yazar	"Telefondaki ses" yazısı nedeniyle hakkında soruşturma yapıldı.
16.04.1982	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	"TKP davası - 1920-1981" yazısı nedeniyle haklarında soruşturma yapıldı.
	Ünal Sakman	Yazı İşleri Müdürü	
	Togay Gözütok	Muhabir	
7.10.1982	Nazlı İhcak	Yazar	MGK'nin 52 sayılı bildirisine muhalefetten 3 ay hapis cezası
1.11.1982	Ahmet Kabaklı	Yazar	"Kaçmak İstemeyen Otobüs" yazısından dolayı soruşturma açıldı.
	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	
8.11.1982	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	"Anayasanın Halk Oylamasına Sunulmasında oyları belli yönde etkileyeceği telkinde bulunmaktan" haklarında soruşturma başlatıldı.
	Ahmet Kabaklı	Yazar	
29.11.1982	Nazlı İhcak	Yazar	"İstikrar ve nöbet değişikliği" yazısından dolayı 8 yıl ceza istemiyle dava açıldı, berat ettiler.
	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	
	Ergun Göze	Yazar	
18.08.1983	Nazlı İhcak	Yazar	"Her iki gündüz arasındadır" yazısından dolayı 8 yıla kadar hapis cezası istendi. 16 Kasım 1983 yılında berat kararı verildi.
	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	
8.12.1983	Rauf Tamer	Yazar	Haklarında Soruşturma açıldı.
	Aydoğdu İlter	Yazı İşleri Müdürü	

Türk basınına 12 Eylül rejiminin sosyo-ekonomik olarak uyguladığı sansür ile ilgili çalışmaların sonuçlarına bakılacak olursa, 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendiği, gazetecilere 3 bin 325 yıl 6 ay hapis cezası verildiği, 31 gazetecinin cezaevine girdiğini ve gazetelerin 300 gün yayın yapamadığını gösteren bilanço Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatına vurulan darbenin boyutlarını tüm insanlığın gözleri önüne sermektedir. Eğer bu istatistiki bilgilere dayanarak bir oranlama yapılacak olursa, *Tercüman*'ın genel sıralamada üstlerde yer alacağı görülecektir. Ayrıca, *Tercüman* darbeden sonra en fazla okur kaybeden gazetelerin başında gelerek, Ocak 1980'de 400 binden fazla tirajla yayınlanırken, Ağustos 1984'te yayını 149 bine düşmüş,³¹¹ satıştaki düşüşün reklam gelirini olumsuz etkilemesi nedeniyle de gazete sayfa sayısını azaltmaya gitmiştir.

Özetle, Araştırmanın sınırları gereği *Tercüman* gazetesinin tarihi üzerinde ayrıntılı ve onunla ilgili olan bazı konuların burada ele alınmayışı biraz da zorunluluktan kaynaklanır. Yani gelecekte yapılacak olası tartışma ve eleştiri sınırlarının ihlali gibi endişeden ötürü bu zorunluluğun oluştuğunu belirttikten sonra, bir kez daha vurgulamak gerekirse; 26 Mayıs 1955 tarihinde Cihat Baban, Semih Tanca, Cemal Hünel, İzzet Zeki Baraz ve Reha Özakın'ın ortaklıklarıyla yayın hayatına başlayan *Hadiselere Tercüman* gazetesi 11 Ekim 1961 tarihinden sonra "*Halka ve Olaylara Tercüman*" adıyla; ideolojik olarak milliyetçi ve muhafazakâr görüşleri benimseyen, "Uydurma dil" olarak adlandırdığı Türk Dil Kurumunca türetilen yeni kelimelere karşı çıkan, sol düşünceye muhalefet ederek, sağın birleşmesi gerekliliğini savunan³¹² bir gazete konumundadır.

12 Eylül'le birlikte ilk zamanlarda basında ve toplumda yaşanan "sevinç duygusu" zamanla basına baskı uygulamalarının artışı nedeniyle evrilmeye başlayarak yerini korku ve öfkeye bırakmıştır. *Tercüman* darbe döneminde pek çok kez süresiz kapatılma ve yazarlarının yargılanması ile karşı karşıya kalmış, ancak sadece 12 Eylül rejiminin uygulamalarına değil, kendisine yönelik yaptırımlara ve sansüre de ciddi bir şekilde direnç göstermemiş, darbe rejimine karşı olmayacak haberler oto-sansüre tabi tutularak, temel ilkelerinden çok ticari kaygılarını ön planda tutmuştur.

³¹¹ Oral Çalışlar, *12 Eylül ve Andıçlanan Gazetecilik*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2006, 38.

³¹² *Tercüman*,

[https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VCT6lbT1Wq4J:https://tr.wikipedia.org/wiki/Terc%25C3%25BCman_\(gazete\)+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VCT6lbT1Wq4J:https://tr.wikipedia.org/wiki/Terc%25C3%25BCman_(gazete)+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr) .

Erişim Tarihi: 29.11.2017

Tercüman'ın “*Halka ve Olaylara Tercüman*” olarak yapmış olduğu isim değişikliğindeki vurgusuyla değil, darbe rejiminin uygulamalarına tercüman olarak, haberleri sunuş şekliyle ve yayın içerikleriyle darbeyi genel olarak destekler görünümünde olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Tercüman* 12 Eylül'ü, darbeden ziyade zorunlu bir müdahale olarak lanse etmiş, onu bir barış harekâtı gibi yumuşatıcı ifadelerle önemsiz kılarak sıradanlaştırmasıyla da, hem toplumun darbeye olumlu bakmasında hem de 12 Eylül'ün meşrulaştırılmasında büyük rol üstlenmiştir.

3.2. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ DÖNEMİNDE İKİ ÖRNEK OLAY VE GAZETELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma döneminde sansür ve oto-sansür uygulamalarının seçilen olan, iki “Örnek olay”ın üç gazetede bu haberlerin yer alıp almadığı üzerinden karşılaştırmalı yöntem analiz ile değerlendirmesi yapılacaktır. Bu gazeteler, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman*'ın; Türkiye'deki siyasal gelişmeler konusunda en çok ve en kapsamlı haber ve yorumu içeren gazeteler olma özelliğine sahip olmaları ve o dönemde en çok yayın yasağı ve yayını durdurulan ve siyasal konjonktürlerine göre çapraz kontrol (*cross-check*) ile bu üç gazetenin ön plana çıktığı tahlil edilmiştir. Dolayısıyla, araştırmada seçilen iki “örnek olay” haberinin yer alması açısından bakıldığında da *Cumhuriyet* gazetesi araştırmanın temel alınan gazetesi konumuna yerleşmiştir.

Ayrıca, *Financial Times*, *The Times*, *Der Spiegel*, *The Economics* gazeteleri için de, araştırmada seçilen iki örnek olaydan birini haber yapan ve Türkiye'de sürekli konuşlandırmış olduğu muhabirleri aracılığıyla haberleri ilk elden verme gibi bir özelliği olan gazeteler arasında, bir tahlil yapıldığını vurgulamak isterim. Böylece, toplam üç yerli gazete ile dört yabancı gazetenin araştırma dönemini kapsayan dönemde seçilen örnek olaylara yönelik haberleri yaklaşık iki aylık basımlarını tarayarak, son derece zengin ve daha önce başka yerlerde rastlamamış olduğum önemli bilgilere ulaşmış oldum. Örnek olayların belirlenmesiyle de, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyan bir süreç gerçekleştirilmiş oldu.

Araştırmada yapılan söyleşilerde gazetecilere, “Darbe döneminde yayınlamak isteyip de yayınlamadığınız gazetenin ve/veya gazetecilerin kendi kendini

sansürlediği, oto-sansür uyguladığı olay/olaylar oldu mu?” sorusu soruldu, bu soruya verilen yanıtlardan “Örnek olay” haberlerinden, ilk “Örnek olay” ülkücü iki idam mahkûmunun Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılması haberi oldu. Bu haberin ortaya çıkması, Mustafa Ünlü’nün yönettiği, Mehmet Ali Birand’ın sunduğu, “12 Eylül Belgesinde”,³¹³ 12 Eylül yönetiminin sansürü işletilmesi ile ilgili olarak *Cumhuriyet* Ankara Temsilcisi Yalçın Doğan ile yapılan bir röportaja yer verilmiş idi. Doğan konuşmasında; Ankara Sıkıyönetim komutanının *Cumhuriyet* gazetesini doğru bir haber yüzünden kapattığı bilgisini veriyordu, yani Sıkıyönetim Kanununun 3. Maddesinde yapılan değişikliklerle, komutanlar basına ve haberleşmeye sansür koyma yetkilerini kullanmaya başlamışlardı. Doğan, röportajında “Doğru haberden” söz ediyordu ama haberi açıklamıyordu. İşte bu noktada araştırmacı birinci “Örnek olay” haberine, bu haberi sorgulayarak ulaşabilirdi ve öyle de oldu. Öncelikle, “*Cumhuriyet*’in kapatılmasına neden olan bu haber neydi?” bu soru araştırma soruları arasına alınarak araştırıldı, daha sonra Doğan³¹⁴ ile yapılan söyleşide, Belgeseldeki söz konusu “Doğru haberin ne olduğu” kendisine sorularak verdiği bilgiler çerçevesinde, haber ve haberin içeriği oluşturularak böylece, “Örnek olay” araştırma bulgularına eklenmiş oldu. İkinci olay ise, İlhan Erdost’un öldürülmesiyle ilgili haberden üretildi. Bu bulgu araştırma için oldukça önemliydi, çünkü hem o dönemde neye, ne zaman sansür yapıldığı bilinmiyordu hem de, bu olayın verileri arasında yargı sürecinin başlayışıyla ilgili resmi belgeler yer almaktaydı.

Böylesi bir ortamda da oto-sansür kitle iletişim araçlarına sirayet etmiş, haber yapılamaz olmuştu. O nedenle bu gibi haberler üzerinden sansürün yapılıp yapılmadığı ilgili gazetelerin analiz edilmeleriyle mümkündür, aksi halde nasıl ölçme ve değerlendirme yapılabilirdi ki?

Baskı rejiminin uygulamalarının altında kalan bu farklı iki olayın içeriğine bakmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

³¹³ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 8.

³¹⁴ Yalçın Doğan, Ek: 1/D.

3.2.1. MUSTAFA PEHLİVANOĞLU VE İSA ARMAĞAN'IN MAMAK ASKERİ CEZAEVİNDEN KAÇIRILMALARI

12 Eylül döneminde, *Cumhuriyet* gazetesinde Ankara Temsilcisi olarak görev yapan, yazar Yalçın Doğan ile 6 Mayıs 2017 tarihinde “12 Eylül 1980’de Cumhuriyet Gazetesine Sansür Uygulamaları” konulu araştırma söyleşisinde, Mamak Askeri cezaevinden kaçırılanlarla ilgili haberi de değerlendirdi. Söyleşiden tek tek alınan diyalog bilgileri aşağıdaki gibidir;

Hüreyye Özdemir: “12 Eylül Belgesinde,”³¹⁵ sizinle yapılan röportajda diyorsunuz ki, “Ankara Sıkıyönetim komutanı Recep Ergun, bana haberin kaynağına saygının maygının anlamı yok bana söyleyeceksin” dedi. Ben de “söylemeyeceğim” dedim. Söyleyeceksin söyleyemeyeceğimi belirttikten sonra o zaman “gazeteyi kapatacağım, seni de içeri atacağım” dedi. “İyi peki” dedim. Akşama kadar bekletti ifadem alındı. Sonra akşamüstü çağırdı, elime bir kâğıt verdi, imzalattı, *Cumhuriyet*’i iki gün kapatmış, doğru bir haberden dolayı, kapatmıştı. Sadece kaynağı yüzünden bana da “çık git” dedi.” O haber neydi, haberi ve kaynağını bana anlatmanızı sizden isteyebilir miyim?

Yalçın Doğan: “İki idam mahkûmu MHP’li birisi İsa Armağan öbürü Mustafa Pehlivanoglu kaçtı, bütün gazetelerde çıktı. Yani mahkeme karar vermiş bir kaç gün sonra idam edilecekler bunlar. Askeri yönetim Sıkıyönetim esip savuruyor... Bunlar, Askeri cezaevinde idam mahkûmu ve kaçıyorlar. Cezaevinden kaçtıkları gün de gecede aradan bir iki gün geçti. Devlet Planlama Teşkilatı’nda saklanmışlar. Ben de bunu bir biçimde öğrendim. Devlet Planlama Teşkilatı; eski Başbakanlık binasıyla dip dibe sağ karşısında, Genelkurmay var, öbüründe Yargıtay ve Ticaret Bakanlığı var, devamında Dışişleri Bakanlığı var. O dönemde yani Ankara’nın tam kalbi! Yani Genelkurmayın tam dibi, yani DPT’de saklanmışlar. Ben oturdum bunu yazdım. Kaçtıkları gece DPT’de saklandılar diye.”³¹⁶

Bakın o haberi yayınlamak büyük cesaretti o dönemde. İdam mahkûmu cezaevinden kaçıyor yazıyoruz ve koskocaman çıktı. Sabah 07:30 o zaman öyle yok,

³¹⁵ Mustafa Ünlü, *12 Eylül*, 8.

³¹⁶ Savcı: “Ama siz bu haberle DPT’yi yıpratmayı amaçlıyorsunuz. ...Şimdi yarınki gazetede bu haberin doğru olmadığını ve soruşturma açılmadığını yazın, iyi bir şekilde gösterin gazetede ve bu iş burada bitsin”. Hasan Cemal, Tank Sesiyle Uyanmak, 12 Eylül Günlüğü, Everest Yayınları, İstanbul, 1986, 65-67.

Sıkıyönetim komutanı aradığı zaman bir Albay var. Albay arıyor, telefonun 7.30'da çaldığından belli, açıyorum, efendim, “Komutan derhal sizi bekliyor” tak kapatıyor telefonu. Neyse Mamak'a gittim. Önce gayet nazik çay mı kahve mi? içersiniz falan filan derken önünde *Cumhuriyet* duruyor kıpkırmızı çizilmiş elinin altında. Durdu! “bu ne diye bağırmaya başladı,” “Haber” dedim. Kardeşim dedi, “sen bunu nereden öğrendin?” dedi. Ben zannettim ki bu yanlış diyecek ama bu diyor ki, sen bunu nereden öğrendin? Yani haber doğru. Dedim ki “öğrendim.” “Bunu sekiz kişi biliyor beş tane Konsey üyesi, ben işte Cezaevi Müdürü bir de Savcı biliyor, sen bunu nereden öğrendin?” dedi. “Ben size bunu söyleyemem, söylersin söylemezsin, ben diyorum ki şimdi Uluslararası gazetecilik kurallarına göre haber kaynağı söylenmez” diye. “Ne saçmalıyorsun, ne zırva haber veriyorsun, ne uluslararası kural?” diyor. “Ne zırvalıyorsun” diyor. Uluslararası kural söylüyorum diyoruz. “Sen ne zırvalıyorsun” diyor. “Kimden öğrendiğini söyle,” ben “söylemem” dedim. Söylersin, söylemesin “seni o zaman içeri atacağız” dedi. “Gazeteyi de kapatırım” dedi. ... Ondan sonra “gazeteyi de kapatın ne yapayım” dedim. “Doğru haber için yapıyorsunuz bunu” dedim. Bastı düğmeye “gelin bunun ifadesini alsınlar” dedi. Gittim, Savcı “kardeşim” dedi, “söyleyin yoksa sizle konuşuyor, albay söyleyin, yoksa sizi içeri atacak” dedi. Ben “haber kaynağını söylemem” dedim. “Nerden aldın?” söyle şunu. Doğru kaynak ama söylemem, sabah saat 08:30 – 09:00 falan, “peki o zaman dışarda bekleyin” dedi. Bu savcıyla ilgili size sonra çarpıcı bir şey anlatacağım. Ben bekledim, akşam saat altı. Bir asker geldi, “komutan çağırıyor” dedi. Gittim, “söylüyor musun söylemiyor musun?” dedi. “Söylemiyorum” dedim. Bakın dedim siz bir ya da 2 yıl Askeri yönetim devam edecek, sonra normal sivil hayata dönülecek ama ben burada bir gazeteci olarak kalacağım ben size haber kaynağını söylersem ben burada bir daha gazetecilik yapamam. Onun için söylemeyeceğim. “İmzala şunu” dedi, gazeteyi iki gün kapatmış, “doğru bir haber yüzünden kapatıyorsunuz” dedim. Çık dışarı dedi. Çıktım kimse yok yanımda kimse yürüyorum. Çıktım gittim. Yani beni içeri atmadı. Ondan sonra ama gazete iki gün kapatıldı.”

Hüreyye Özdemir: Araştırmamda “Örnek olay” olarak incelemem halinde, diğer gazeteler de böyle bir olayı *Cumhuriyet*'in kapanmasına neden olan olayı yazabildiler mi?

Yalçın Doğan: Haber yapmadılar! Saklayanlardan biri Mustafa Taşar diğeri Halil Şıvgın. O sırada bunlar, Planlamada yani.

Hüreyye Özdemir: Neden DPT’nde sakladılar?

Yalçın Doğan: MHP’liler ya, tabi nasıl bağlantı kurdular ne oldu onu bilmiyorum aslında. Halil Şıvgın’a sormak lazım anlatır mı anlatmaz mı?

Hüreyye Özdemir: Bu kişiler siyasal yapının içerisinde oldukları için o güçle bürokratlar bunu kullandılar diyebilir miyiz? Peki, neden Devlet Planlamayı seçtiler yani bu çok ilginç.

Yalçın Doğan: O gece belki götürecekleri yer bulamadılar falan, emin bir yer kendilerine göre. Halil Şıvgın, 12 Eylül’ün hemen ertesinde Alpaslan Türkeş ortada yoktu, onun evinde sakladılar.

Hüreyye Özdemir: Bu olayı *Cumhuriyet* gazetesi görmüş, ceza olarak iki gün kapatılmıştı. Türkiye genelinde mi bir kapatma idi.

Yalçın Doğan: Sadece Ankara Sıkıyönetim komutanlığı bölgesinde, Ankara, Yozgat, Çankırı orta Anadolu’yu içine alıyordu. İstanbul’da, İzmir’de çıkıyordu ama Ankara ve çevresi iki gün orada kapatıldı.

Hüreyye Özdemir: “Ulusal değer ve çıkarlar” gibi bazı toplumsal hassasiyetlerin gazeteciye etkileri konusunda değerlendirmeniz olur mu ve bu durum “basın özgürlüğünü” nasıl etkiler?

Yalçın Doğan: *Cumhuriyet* 1980’li yıllarda Türkiye’nin en prestijli gazetesiydi. Diğer gazetelerde çalışan yazarlar farklı düşünce taşıyabiliyorlardı. Oysa *Cumhuriyet*’te farklı düşünceyi savunmak zordu. Gazetecilikte her zaman itiş kakış vardır. Bu haberden dolayı ise o zaman son derece keyiflidir. Toplumsal hassasiyetlere kapılmak her zaman etkili olmaz. Sözüünüzün değeri olmalı.³¹⁷

Gazeteci Yalçın Doğan’ın verdiği bilgilere dayanarak, araştırma konusu olan *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılan idam mahkûmları haberini 28-29 Temmuz 1980 tarihinde nasıl gördüklerine ayrı ayrı bakalım;

³¹⁷ Yalçın Doğan, Ek: 1/D.

“DEVLETLE ALAY EDİYORLAR,” üst başlığı altında, “Mamak’tan idam mahkumu 2 sağcı kaçırıldı.” Başlığı altında;

“İki faşist hükümlü kaçtıkları sırada Sıkıyönetim, haklarında verilmiş ölüm kararlarının TBMM’nin onayına sunulmak üzere Başbakanlığa gönderildiğini açıklıyordu. Balgat katliamı olarak bilinen ve 5 kişinin ölümü, 12 kişinin de yaralanması olayının sanıkları İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu adlı faşistlerin önceki gün Mamak Askeri Cezaevinden saat 11’de kaçmaları, kaçmaktan çok kaçırılma olarak yorumlanıyor. MSP’li Battal hükümetin istifa etmesinin gerektiğini söyledi. Kaçakların yakalanabilmesi için ankara kordon altına alındı.

Ankara, (*Cumhuriyet* Bürosu) Balgat katliamını gerçekleştirdikleri gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırılan iki sağcı terörist, haklarında gerekli işlemin yapılması için Başbakanlığa TBMM Başkanlığına başvurduğu gün Ankara Mamak Askeri Cezaevinden kaçmışlardır. Balgat’ta 10 Ağustos 1978 günü dört ayrı kahvenin taranması sonucu 5 kişinin ölümüne 12 kişinin de yaralanmasına yol açan katliamı gerçekleştirdikleri gerekçesiyle Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi haklarında verilen “Ölüm cezasına kararı Askeri Yargıtay’ca onanan iki faşist, İsa armağan ve Mustafa Pehlivanoglu önceki gün Mamak Askeri Cezaevinden kaçmışlardır. Kaçırılma olasılığının çok yüksek olduğu belirtilmektedir. KAÇIŞ NASIL OLDU? Edinilen bilgiye göre, idam mahkûmu İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu, önceki gün sabah saat 11.00’den sonra kaldıkları koğuşun tecrit bölümünün tavanını delerek çatıya çıkmışlar ve oradan kaçmışlardır. Yetkililer, İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu’na kaçış sırasında büyük bir olasılıkla asker elbisesi giydirildiğini ve buradan Mamak askeri kışlasından çıkarıldıklarını belirtmişlerdir. Ancak, kaçırılma olayının henüz aydınlığa kavuşturulmadığını, soruşturmanın sürdürüldüğünü söylemişlerdir. GECE ANLAŞILDI, İsa armağan ve Mustafa Pehlivanoglu’nun kaçırılmaları önceki gün saat 22.00 sıralarında koğuşta yapılan sayım sırasında ortaya çıkmıştır. Sayımda iki idam mahkûmunun bulunmaması üzerine Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı ve Ankara Emniyet Müdürlüğü ekipleri alarma geçmiştir. Kaçan iki sağcı teröristin bulması için Ankara askeri birlikler ve polisler tarafından kuşatılmış, faşistlerin egemen oldukları semtlerde çok geniş aramalar yapılmıştır. Bu arada Genelkurmay’da önceki akşam firarın öğrenilmesinden sonra üst düzeyde bir toplantı yapıldığı öğrenilmiştir.”³¹⁸

Yan sütunlardan birinde de, “Ödül koyan Sıkıyönetim halktan yardım istedi” başlıklı habere yer verilmiştir.

³¹⁸ Haberin devamı için bkz. *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1980, 9.

Şekil 3.22: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, Cumhuriyet, 29 Temmuz 1980.

“Mamak'ın başına bir general getirildi, İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun kaldıkları tercit odalarının iki yanında nöbet tutan 2 erin olay günü firarda oldukları, ayrıca hücre duvarlarının delinmediği belirlendi.” Başlık haberin altında açıklayıcı bilgiler şöyle veriliyordu;

“Sivas'ta da 2'si sağ eylemci 5 hükümlü kaçtı, Ankara Mamak Askeri Cezaevinden, idama mahkûm iki faşist firariyle ilgili soruşturma sürerken Sivas kapalı cezaevinden de çeşitli silahlı yaralama ve gasp olaylarının sanığı iki faşist kaçıdır. ...Balgat katliamından dolayı idama mahkûm İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden kaçmalarının ardından 12 görevli”

Göztaltına alındığı haberi ile kaçırılmanın gerçekleşmesinde, “yardım şart” başlığı altında haber Mamak Askeri cezaevinde yardım edilmeksizin her hangi bir firarın gerçekleşmesinin güç olduğu vurgulanarak haber detaylandırılmıştır.³¹⁹

28-29 Temmuz 1980 tarihlerinde verilen haberlerin yansira Cumhuriyet'te, izleyen iki günde de Mamak Askeri Cezaevi Müdürü görevinden alındı, firarın gerçekleştiği tercit bölümünde keşif yapıldı.

³¹⁹ Haber detayları için bkz. Cumhuriyet, 29 Temmuz 1980, 9.

■ Erbakan, gensoru gerekçesi olarak İslami ilkeliklerin keşifini gösterdi;
 ● CHP, MSP'nin gensorusuna destekliyor.

TRT'nin İslam diplomatlarına ilişkin yayını büyük tepki yarattı

İstanbul, 30 Temmuz 1980 - Türkiye'de İslam diplomasisiyle ilgili yayımlanan TRT haberleri büyük tepki yarattı. İslam diplomasisiyle ilgili yayımlanan TRT haberleri büyük tepki yarattı. İslam diplomasisiyle ilgili yayımlanan TRT haberleri büyük tepki yarattı.

Haber: A. Seyfettin

Ecevit : «Teröre karşı getirilmek istenen yasalara baskı yasası demek partiyi yararlar»

ANKARA, 30 Temmuz 1980 - Cumhurbaşkanı Ecevit, teröre karşı getirilmek istenen yasalara baskı yasası demek partiyi yararlar dedi.

MSP, ERKEMEN İÇİN GENSORU VERDİ

BM Genel Kurulu İsrail'in 15 kasımına kadar Arap topraklarından çekilmesini şart koştu

Haber: A. Seyfettin

ANKARA, 30 Temmuz 1980 - MSP Genel Kurulu, Başbakan Ecevit'in, BM Genel Kurulu'na Arap topraklarından çekilmesini şart koştuğu kararına gensoru verdi.

Haber: A. Seyfettin

ANKARA, 30 Temmuz 1980 - Cumhurbaşkanı Ecevit, teröre karşı getirilmek istenen yasalara baskı yasası demek partiyi yararlar dedi.

MAMAK ASKERİ CEZAEVİ MÜDÜRÜ GÖREVİNDEN ALINDI, FIRARIN GERÇEKLEŞTİĞİ TERCİZ BÖLÜMÜNDE KEŞİF YAPILDI

Sivas'ta

10 kentte dün de 2'si er, 2'si memur 13

Şekil 3.23: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, Cumhuriyet, 30 Temmuz 1980.

Ölüm cezasına mahkûm iki kaçağın savunma avukatı gözaltına alındı gibi pek çok haber ve yorumlara oldukça geniş yer verilmiştir.

ÖLÜM CEZASINA MAHKUM İKİ KAÇAĞIN SAVUNMA AVUKATI GÖZALTINA ALINDI

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu) — Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılan idam mahkûmları İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun savunma avukatları Seyfettin Ercan Ankara Sıkıyönetim (Arkası Sa. Sü. 4'de)

Şekil 3.24: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, Cumhuriyet, 31 Temmuz 1980.

Kaçırılma olayının üzerinden geçen 12 günlük süre zarfında, *Cumhuriyet* kaçırılma haberini sürdürmüştür. Ancak, 13 – 14 Ağustos 1980 tarihlerinde, sadece Ankara Sıkıyönetim komutanlığı bölgesinde, Ankara, Yozgat, Çankırı orta Anadolu’yu içine alan bölgede iki gün süreyle kapatıldı.³²⁰ *Cumhuriyet*, kapatılması sone erdikten sonra da olayla ilgili haberlerini kamuoyuna vermeye devam etti.

9 Kasım 1980 – *Cumhuriyet* gazetesi, Ankara (*Cumhuriyet* Bürosu);

“Firardaki idam hükümlüsü İsa Armağan Almanya’da,” başlığı altında;

“26 Temmuzda Mustafa Pehlivanoglu ile birlikte Mamak Askeri Cezaevinden kaçtıktan sonra bir süre Kayseri’nin Yahyalı ilçesinde saklandığı saptanan Armağan’ın yakalanması için uluslararası polisle ilişki kuruldu. Balgat’ta 10 Ağustos 1978 gecesi bazı kahvelerin taranması sonucu beş kişinin ölümüne yol açan katliamdan dolayı “ölüm cezasına hükümlü İsa Armağan’ın Federal Almanya’da olduğu saptanmıştır. Edinilen bilgiye göre, idam mahkûmu sağ eylemci İsa Armağan 25 Temmuz 1980 günü tutuklu bulunduğu Mamak Askeri Cezaevinden kaçtıktan sonra Kayseri’nin Yahyalı ilçesine gitmiştir. 10 Ağustos 1980 günü güvenlik kuvvetleri Yahyalı ilçesine baskın yapmışlar, ancak operasyonda İsa Armağan’ın iki gün önce köyden ayrıldığı anlaşılmıştır. İsa Armağan’ın Yahyalı ilçesinde, daha önce 23 Kasım 1978 günü Ermek mahallesinde Cemai Çaylı ve İsmail Çeçen adlı kişileri öldürme girişiminde bulunmaktan yargılanan Rifat Açıkgöz adlı kişiyi aradığı belirlenmiştir.

İsa Armağan, Yahyalı ilçesinden ayrıldıktan sonra Federal Almanya’ya kaçmayı başarmıştır. İsa Armağan’ın yakalanması için gerekli çalışmaların başlatıldığı ve uluslararası polis ile ilişkilerin kurulduğu ifade edilmektedir. İsa Armağan ile birlikte 26 Temmuz 1980 günü Mamak Askeri Cezaevinden kaçan Mustafa Pehlivanoglu, geçtiğimiz Ağustos ayında Kütahya’nın bir köyünde yakalanmış ve 8 Ekim 1980 sabaha karşı hakkındaki “idam kararı” yerine getirilmiştir.³²¹ İsa Armağan hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesince verilen “ölüm kararı” ise Askeri Yargıtay ve Milli Güvenlik Konseyince onaylanmıştır.

İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu’nun Askeri Cezaevinden kaçırılmalarına yardımcı oldukları gerekçesiyle bir yüzbaşı, dört er, bir avukat ve iki sağ eylemci tutuklanmışlardı. Mustafa Pehlivanoglu’nun Kütahya’da saklanmasına yardımcı olan altı kişi de geçtiğimiz Ağustos ayında yakalanmışlardı.”³²²

³²⁰ *Hürriyet*, 12 Ağustos 1980, 1.

³²¹ *T.C. Resmi Gazete*, 07.10.1980, Sayı: 17128.

³²² *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1980, 1.

**İsa Armağan İle Mustafa Pehlivanoğlu Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine
Getirilmesine Dair Kanun**

Kanun No. 2308

Kabul Tarihi: 6/10/1980

MADDE 1. — a) Askerî Yargıtay 2'nci Dairesinin 16/7/1980 tarih ve 1980/146 Esas, 1980/238 Karar sayılı kararı ile kesinleşen, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askerî Mahkemelerinin, 18/10/1979 tarih ve 1979/640 Esas, 1979/540 Karar sayılı hükmü ile Türk Ceza Kanununun 149/2 maddesi uyarınca ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan, sicilli nüfusta Niğde İl, Ocağköy İlçesi, Hamamdağı Köyü, Hane 92, Cilt 023-04, sayfa 29'da kayıtlı Şükri oğlu, Mürşeyyan'den olma, 3/3/1956 doğumlu İsa Armağan hakkındaki ölüm cezası yerine getirilir.

(b) Askerî Yargıtay 2'nci Dairesinin 16/7/1980 tarih ve 1980/148 Esas, 1980/239 Karar sayılı kararı ile kesinleşen, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askerî Mahkemelerinin, 18/10/1979 tarih ve 1979/640 Esas, 1979/540 Karar sayılı hükmü ile Türk Ceza Kanununun 149/2 maddesi uyarınca ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan, sicilli nüfusta Elazığ, Bozuyuk Yenimahalle, Hane 221, Cilt 004/06, sayfa 64'te kayıtlı, Ahmet Nedim oğlu, Zeynep'ten olma, 3/3/1958 Ankara doğumlu Mustafa Pehlivan oğlu hakkındaki ölüm cezası yerine getirilir.

MADDE 2. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu Kanun Adalet Bakanlığına yürüktür.

6/10/1980

Şekil 3.25: İsa Armağan İle Mustafa Pehlivan oğlu Haklarındaki Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun (T.C. Resmi Gazete, 07.10.1980, sayı: 17128)

10 Kasım 1980 – Cumhuriyet gazetesi, Ankara (Cumhuriyet Bürosu);

“Erdem Şenocak iki idam mahkûmunun Mamak’tan kaçırılmasına yardımcı olduğu için tutuklandı,” başlığı altında;

“MHP’li 17 parlamenter ve yönetici ile birlikte 11 Ekim 1980 günü tutuklandığı açıklanan Erdem Şenocak’ın hakkında daha önce Mamak Askeri Cezaevinden Mustafa Pehlivan oğlu ve İsa armağan adlı idam mahkûmlarını kaçırmaktan gıyabi tutuklama kararı çıkarıldığı belirlenmiştir. Erdem Şenocak, Mustafa Pehlivan oğlu’nun geçtiğimiz ağustos ayında ele geçirmesinden sonra güvenlik kuvvetlerince yakalanmıştır. Şenocak’ın yakalanmasından sonra Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 18 Ağustos 1980 tarihinde yaptığı açıklamada, Erdem Şenocak’ın “Ülkü Yolu Derneği Ankara Merkezi Hukuk Merkezi Şefi” olduğu belirtilmiştir.”³²³

³²³ Cumhuriyet, 10 Kasım 1980, 5.

geçenlerin kaldıkları tecrit tavanını delerek kaçtıkları anlaşılmış, aranmalarına olayın oluş şekli ile cezaevi görevlileri arasında gerekli soruşturmaya başlanmıştır. Aşağıda eşkâlleri verilen iki sanığın yakalanmasını sağlayanlara, buldukları yeri bildirenlere 100 bin lira mükâfat verilecek ve ihbar edenlerin kimlikleri kesinlikle gizli tutulacaktır. İsa Armağan: Atilla takma adlı 1.64 boyunda, 65 kilo ağırlığında, esmer, alnın sol yanında büyük bir yara izi bulunuyor.

Mustafa Pehlivanoğlu, Selim takma adlı, 1.80 boyunda, 70 kilo ağırlığında, Koyu kumral saçlı. Açıklamada kuşku duydukları kişileri ihbar edecek vatandaşların aşağıdaki telefon numaralarına başvurmaları istendi.

Harekat merkezi: 163318

İstihbarat Şubesi, 160279

Nöbetçi savcılık: 190443

Merkez Komutanlığı Hareket Merkezi: 234902

Ankara Emniyet Müdürlüğü, 244165, 244166, 244161, 2440 97 ve 24 40 99.

Ölüm cezasına hükümlü iki teröristin İstanbul'a gelecekleri ihtimali üzerine şehrin girişleri güvenlik kuvvetlerince denetim altına alındı. Güvenlik kuvvetleri şehrin girişinde çok sıkı kimlik kontrolü yapmaya başladı.”

Ayrıca *Hürriyet* ilk sayfada Bülent Ecevit'in olaya ilişkin “Suç ortakları devletin en umulmadık yerlerinde” demecine de yer vermiştir. Haberde Ecevit'in;

“Teröristlerin suç ortakları belli ki devletin içinde en umulmadık yerlere kadar yuvalanmışlardır. Başbakan hiç sıkılmadan olayların 6 yıl önce çıkarılan aftan kaynaklandığını söylüyor. 1974 affı çıktığı zaman, bunların çoğu o zaman cocuktu. Af, cezayı kaldırmaz, hafifletir...”³²⁴

Gibi açıklamalarındaki ayrıntılarla kamuoyunu bilgilendiriyordu.

³²⁴ *Hürriyet*, 28 Temmuz 1980, 1/11.

metre genişliğindeki tünel 50 metreyi bulmuş. Keskin Cezaevi ateşe verildi çıkan isyan 6 saat devam etti.”

Başlıklarının detay bilgileri 11. Sayfada sınırlı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca ilk sayfada dış basında çıkan bir habere de yer veren *Hürriyet*, İngiliz basını “kaçanlar krizi artırıyor” başlığıyla haberi şöyle veriyordu;

“Londra, (*Hürriyet*) – Haklarında idam cezası verilen ve onayı parlamentoda gündeme getirilmesi beklenen iki teröristin Mamak Askeri Cezaevi’nden kaçması İngiliz basınında “Türkiye’nin krizini artırıcı unsur” olarak nitelendirildi. Daily Telegraph gazetesinin Ankara muhabirinin verdiği habere göre kaçan idam mahkumu iki sağcı teröristten başka iki solcu da aynı cezaevinde kalıyor ve cezanın onayı için toplanacak Parlamentoda dört idamın da görüşüleceği kaydediliyor ve şöyle devam ediliyor: “Türk kanunlarına göre ölüm cezası Parlamentoda onaylanmak zorundadır. Sekiz yıldan beri Türk Parlamentosu’nda hiçbir ölüm cezası onaylanmamıştır. Ancak, iki sağcının kaçtıkları sırada, iki solcu için idam cezasının kabul edilmesi Türkiye’deki alevi daha da fazlaştıracaktır.” Başbakan Demirel ile muhalefet lideri Bülent Ecevit’in beş ana konuda karar birliğine varmalarının da kaydedildiği yazıda, enflasyon hızının yüzde 80’i geçtiği işsizliğin yüzde 25’e ulaştığı belirtiliyor.”³²⁵

C. Tercüman Gazetesi:

28 Temmuz 1980 – *Tercüman* gazetesi;

Ramazan boyunca hergün 176 sayfa içinde

Her SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR HER SABAH TAZE BİR BAŞLANGIÇTIR

28 Temmuz 1980

Her SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR HER SABAH TAZE BİR BAŞLANGIÇTIR

ÖLÜM CEZALARI ONAY İÇİN MECLİS'E GELİŞTİ

2 faili, dün askeri cezaevinden kaçtı

Mübarek Hırka-i Şerif, müminlerin ziyaretine açıldı

ABDULLAH NİNGÖLÜ

Şekil 3.28: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu'nun Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılma haberi, *Tercüman*, 28 Temmuz 1980.

³²⁵ *Hürriyet*, 29 Temmuz 1980, 1/11.

Tercüman gazetesi, ilk sayfa haberinde “Ölüm Cezaları onay için Meclis’e Gelmişti” başlığının altında da “Balgat katliamının faileri, İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu ağırlaştırılmış cezaları ile ilgili dosya Millet Meclisi’ne gönderildiği gün buldukları Mamak Askeri Cezaevinden firar ettiler.” Bilgisine ek olarak firar olayını şöyle haberleştiriyordu;

“BALGAT KATLIAMININ 2 faili, dün askeri cezaevinden kaçtı. 5 kişiyi öldürmek, 12 kişiyi de yaralamak suçlarından idam cezasına çarptırılan İsa Armağan ve Mustafa Pehlivanoglu’nun yakalanmasına yardımcı olacaklara 100 bin lira verilecek. Sıkıyönetim Komutanlığı, 4 subay, bir astsubay, bir çavuş, 10 er ve bir gardiyan hakkında soruşturma açtı. CHP Genel başkanı Ecevit, Ankara Mamak Askeri Cezaevi’nden kaçan mahkûmlar için hükûmeti suçlayarak, “Bu eylemciler kaçmadı, kaçırıldı” dedi.

İki eylemcinin Mamak Askeri Cezaevi’nde tek kişilik hücrede kaldıkları bu sebeple kaçma imkânların bulunmadığı ve büyük bir ihtimalle kaçırıldıkları öne sürülüyor. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı açıklamasında eylemcilerin, kaldıkları hücrelerin tecrit tavanını delerek kaçtıklarının anlaşıldığı belirtildi.

BALGAT KATLIAMI’NIN 2 FAİLİ, DÜN ASKERİ CEZAEVİNDEN KAÇTI
Ankara(Ak ajans) Ankara’da geçen yıl Balgat semtinde 4 ayrı kahvehaneye ateş açarak 5 kişiyi öldürmek, 12 kişiyi de yaralamak suçundan ölüm cezasına çarptırılan ve cezaları Askeri Yargıtay’ca onaylanan İsa Armağan ile Mustafa Pehlivanoglu, idam cezalarının infazı için hazırlanan dosyaların TBMM’ye sunulduğu gün tutuklu buldukları Mamak askeri Cezaevinden kaçtılar, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, kaçan 2 teröristin yerini bildirenlere 100 bin lira ödül verileceğini açıkladı. CHP Genel Başkanı Ecevit de hükümeti suçlayarak “Bunlar kaçmadı, kaçırıldı” dedi.

FİRARLARI SAYIM SIRASINDA ORTAYA ÇIKTI

Ankara Sıkıyönetim komutanlığı 1. Numaralı askeri Mahkemesinde yargılanıp ölüm cezasına çarptırılan... doğumlu ve Atilla takma adlı İsa armağan ile ... Doğumlu Selim takma adlı Mustafa Pehlivanoglu’nun kaçışları, önceki gece Mamak Askeri Cezaevinde yapılan sayım sırasında ortaya çıktı.

Firar olayı üzerine Ankara’da çok sıkı emniyet tedbirleri alınarak şehrin giriş ve çıkışları kontrol altına alındı, başlatılan büyük operasyon sürdürülüyor. Şehre giren araçların askeri birliklerce arandığı, şüpheli yerlerin basıldığı bildirildi.

Bu arada Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı da bir açıklama yaparak, ölüm cezası hükümlüleri İsa Armağan’la Mustafa Pehlivanoglu’nun fotoğraflarının bütün yurda dağıtıldığını, saklandıkları yeri bildiren ve yakalanmalarına yardımcı olanlara yüz bin liralık ödül verileceğini ve kimliklerinin gizli tutulacağını açıkladı.

SORUŞTURMA AÇILDI

4 Kolordu ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı firar olayı ile ilgili olarak bir çavuş, 10 er, bir gardiyan ile görevlerini verilen emir ve talimat çerçevesinde yapmakta kusurlu görülen ceza ve tutukevinde görevli 4 subay, bir astsubay hakkında gerekli adli ve idari soruşturmaya başlandığını açıkladı.

BALGAT KATLIAMI” SANIKLARI İsa armağan ve Mustafa Pehlivanoğlu, 9 Ağustos 1978’de Balgat semtinde bir kahvehaneyi otomatik silahlarla tarayarak 5 kişinin ölümüne, 12 kişinin de yaralanmasına yol açmışlardı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No.lu Askeri Mahkemesi iki eylemciyi “Türkiye’de şeriatçı bir düzen kurabilmek için Türkiye Şeriatçı Komando Ordusu (TÜŞKO) adlı gizli bir örgüt kurmak ve Balgat’ta 5 kişiyi öldürüp 12 kişiyi yaralamak suçlarından” 18 Ekim 1979’da ölüm cezasına çarptırmıştı... Örgütün öteki üyeleri Naim Yanık ve Mehmet Varlı 36’şar yıl, Ahmet Çelik ise 26 yıl hapisle cezalandırılmışlardı.

DOSYALAR TBMM’YE SUNULMUŞTU

İsa armağan ve Mustafa Pehlivanoğlu’nun ölüm cezaları Askeri Yargıtay’ca onaylanmış, cezaların infazı için hazırlanan dosyalar önceki gün TBMM’yi sunulmak üzere Başbakanlığa gönderilmişti. Başbakanlıkta aynı gün işlemi yapılarak dosyalar Meclis’e gönderilmiş bulunuyordu.

İki eylemcinin Mamak Askeri Cezaevi’nde tek kişilik hücrede kaldıkları, bu sebeple kaçma imkânlarının bulunmadığı ve büyük bir ihtimalle kaçırıldıkları öne sürülüyor.

Yetkililer, ağır suç işleyenlerin bir ya da iki kişilik hücrelerde bulunduğunu bildirdiler. Ölüm cezasına çarptırılan Armağan ve Pehlivanoğlu’nun da 1. Bloktaki tek kişilik hücrelerde kaldıklarını, bu hücrelerden kaçmaları için 6-7 kilitli demir kapıdan geçmelerinin imkânsız olduğunu, ancak teröristlerce kaçırılmış olabileceklerini öne sürdüler. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı açıklamasında eylemcilerin, kaldıkları hücrelerin tecrit tabanını delerek kaçtıklarının anlaşıldığı belirtildi.

EVREN CEZAEVİNE GİDEREK BİLGİ ALDI

İki hükümlünün yakalanmaları için başlatılan operasyonlar sürdürülürken. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığında olayla ilgili bir de brifing düzenlendi.

Bu arada Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, firar olayının duyulması üzerine dün sabah Mamak Askeri Cezaevine giderek firarla ilgili olarak yetkilerden bilgi aldı.

ECEVİT, KAÇMADI KAÇIRILDILAR

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, dün saat 13.30’da CHP Genel Merkezi’nde bir basın toplantısı düzenleyerek, İsa armağan ve Mustafa Pehlivanoğlu adlı eylemcilerin Mamak Askeri Cezaevinden kaçışları ile ilgili olarak hükümeti suçlayarak “Bu eylemciler kaçmadı, kaçırıldılar” dedi.

Ecevit basın toplantısı yaptığı ana kadar hükümetten bir açıklama gelmediğini ve bunun bir sorumsuzluk örneği olduğunu da söyledi, bu konuda yapılan resmi açıklamanın ise doyurucu olmadığını kaydederek şöyle konuştu: Tecrit duvarını delerek iki idam mahkûmunun kaçtığı söylenmiştir, bu aslında mazur görülmecek bir şeydir, tecrit duvarı delinip hücreden çıkıldıktan sonra koskoca garnizonun içinde bu iki suçlunun nasıl yoklama olanağını buldukları mutlaka yanıtlanması gereken bir sorudur, anı sorunun Mehmet ali Ağca ile ilgili yanıtı da bugüne kadar verilmemiştir. ...Gerek ağca gerek Mamak Cezaevi’nden kaçanlar CHP hükümette bulunduğu sırada yakalanmış olan teröristler arındaydılar. Bu gibi olaylar karşısında artık ne hakimlerde, ne savcılarda, ne de güvenlik kuvvetlerinde görev şevki hevesi kalması beklenemez. Milleti cephelere bölerek demokrasiyi yıkmak isteyenler siyasetteki etkilerini sürdürdükçe, hele bunlar iktidar oldukları zaman ülkemizde faşizmin nasıl yuvalandığı ve nerelere kadar sızabildiği açıkça görülmektedir. Sorun hükümetin iddia ettiği gibi bir yetki yetersizliği sorunu

değil, tersine yetkilerin kullanılmaması, kullanılmaması hatta onun da ötesinde yetkilerin kötüye kullanılması sorunudur.

Azınlık hükümeti ile hiçbir sorunu çözüm getirilmeyeceği tersine sorunların ağırlaşacağı, rejime ve devlete yönelik tehlikelerin artacağı konusunda 8 aydır söylediklerimiz yeni kanıtlar ile ortaya çıkmaktadır.”

Ecevit, Demirel'in hala sağcıların suç işlediğini söylemediğini kaydetti. Ecevit, Çankaya'da yaptıkları toplantının iktidarın meselelere bakış ve genel tutumunda hiçbir değişiklik belirtisi olmadığını bir kere daha ortaya koyduğunu söyledi.”³²⁶

29 Temmuz 1980 – Tercüman gazetesi;

2500 Yıllık İmparatorlukta, 38 yıl tahtı elinde tutan
İdi Amin ve Bokassa bile sürgünde rahat yaşarken, bir zamanlar hayatını debdebeli şekilde sürdüren Şah, iki yıl ölüm korkusu içinde hastahanelerde pençelendi

Bir Şah vardı

Derleyen:
Deniz BANOĞLU

YARIN Tercüman 'DA

Halk'a ve olaylara

Tercüman

Türk basınında ilk defa 3 Ansiklopedi biriken
Bugün **Büyük Ansiklopedi**

Yıl: 19 Sayı: 6548 Fiyat: 10 TL. Adres: Topkapı, Londra Atılımı, Tercüman Yayınevi

Kenan AKIN Kahire'den bildiriyor

Yılları saltanatla geçmişti. Eli-ayağı öpülüyordu...

Şahın hazin sonu..

Şah İsmail'in bakışları. Akademi Şehitliği Komünistleri.

ECEVİT «Türkiye gündeminin ilk meselesi bu hükümetten kurtulmaktır»

● CHP Genel Yürütme Kurulu "Hükümetin dışişleri politikasını tasvir etmek için toplantı yaptı."

● Toplantıda hükümet hakkında yapılacak genel tartışma ve zamanlaması ile ilgili yönetim kararı görüşüldü.

3. SAYFADA

CHP, 5 tasarıyı incelemeye başladı

● AP Meclis Dışişleri Kurulunu bugün toplantıya çağırıldı

● CHP içindeki sol kanada menşur partilerin «Şükünetin Komutanlarının yetkilerinin artırılması ile ilgili tasarıya» karşı çıkıyorlar

● Şah bugün sade bir törene toprağa verilecek. Törende eski ABD Başkanı Nixon'un da bulunduğu eski ve yeni devlet başkanı bulunmayacak

● Şah'ın ölümüne 4 günlük yas ilan edilmesine tedvi olması sebep gösteriliyor.

● İRAN BASINI "Fırtınalı ölü, tarih tekrarı" diyor.

● Şah hastahanelerinde ABD'yi "NAHKOR-LUKLE" suçluyor

● Hastahanelerin serbest bırakılması Şah'ın servetinin İran'a iade edilmesine bağlı...

ANKARA (AKA-JANS)

İran'da cesaretle yapıldığı iddiasıyla tutuklanan Türk Gazetecisi Çoşar İstanbul'a döndü

İSTANBUL

Gözetici hastahanelerine Şah'ın vatanına gönderilmesine ilişkin olarak ve Türkiye'de bulunan Türk Gazetecileri hakkında soruşturma başlatılması hakkında İstanbul'da "Devrim Seferberliği" tarafından bir toplantı yapıldı.

(Devrim Sa: 12 Sayı: 1/8)

Partiçi muhalefetin istediği tuzak değişikliği yapıyor

CHP'de 50 üyeli yeni karar organı kurulacak

● Menteşe ile İpe Yavaşın Kurulların faaliyetlerini CHP içinde başlatılırsa, Antalya Merkez İlçe Yürütme Kurulu doğur.

ANKARA (AKA-JANS)

CHP'nin son Kurultay'ında, özellikle parti içi muhalefetin "Parti Menteşe ile yavaşın" istekleri nedeniyle ve merkez karar organında bazı değişiklikler yapılması gerektiği tartışıldı.

(Devrim Sa: 9 Sayı: 1/8)

CHAN SEDAT BASSAĞLIOĞLU DİLEDİ

CHP Genel Başkanı İsmail Hakkı Çelebi, CHP'nin 50 üyeli yeni karar organının oluşturulması için, parti içi muhalefetin isteklerini karşılamak üzere, parti içi muhalefetin isteklerini karşılamak üzere, parti içi muhalefetin isteklerini karşılamak üzere...

(Devrim Sa: 12 Sayı: 1/8)

ANKARA (AKA-JANS)

MSP Genel Başkanı İbrahim Çelebi, MSP Genel Başkanı İsmail Hakkı Çelebi ile görüşme yaptı.

ANKARA (AKA-JANS)

MSP Genel Başkanı İbrahim Çelebi, MSP Genel Başkanı İsmail Hakkı Çelebi ile görüşme yaptı.

(Devrim Sa: 12 Sayı: 1/8)

Sivas Cezaevinden 2'si siyasi 5 mahkum kaçtı

● Mamak Askeri Cezaevinden kaçan İdam mahkumu firarilerinin aranmalarına devam ediliyor

● Din de yaygın yerlerde 11 kişi öldürüldü

● Erbuğun Körfezi'nin kalması nedeniyle 28 metelik ünlü açıldığı tespit edildi.

● Adana'ya sürgün istanbul'un bir şebekesi ele geçirildi.

HABER MERKEZİ

Adana'da İsmail Akın Akın ve Mustafa Pehlivan'ın kaçtığı haberi, İsmail Akın Akın ve Mustafa Pehlivan'ın kaçtığı haberi...

(Devrim Sa: 12 Sayı: 1/8)

Diyalogun sonu

ANKARA (AKA-JANS)

CHP'nin son Kurultay'ında, özellikle parti içi muhalefetin istekleri nedeniyle ve merkez karar organında bazı değişiklikler yapılması gerektiği tartışıldı.

(Devrim Sa: 9 Sayı: 1/8)

Şekil 3.29: İsa Armağan ve Mustafa Pehlivan'ın Mamak Askeri Cezaevinden Kaçırılması haberi, Tercüman, 29 Temmuz 1980.

³²⁶ Tercüman, 28 Temmuz 1980, 1/9.

Tercüman, ilk sayfa haberinde, hem “Sivas cezaevinden 2’si siyasi 5 mahkûm kaçtı hem de Mamak Askeri Cezaevinden kaçan İdam mahkûmu firarilerin aranmalarına” devam ediliyor. Yakalanmaları için bütün yurttaki operasyonların sürdürüldüğü sırada Sivas Cezaevi’nden de iki siyasi 5 mahkûm gardiyanları ve nöbetçi jandarma erlerini etkisiz hale getirerek kaçtı.”³²⁷ Alt başlıklarda verilen haberleri, 12. Sayfasında kısaca detaylandırıyor.

“12 Eylül 1980’de *Tercüman* Gazetesinde Sansür Uygulamaları,” başlıklı söyleşide, Mamak Askeri Cezaevinden iki idam mahkûmunun kaçırılması olayına ilişkin olarak, Yavuz Donat kendisine yöneltilen soruları şöyle yanıtladı;

Hüreyye Özdemir: Gazetecilerle yapılan söyleşilerde, MHP’li ülkücü olan iki idam mahkûmunun Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılmasıyla ilgili bir haber ortaya çıktı. Böyle bir haberle ilgili bilginiz var mıdır, eğer varsa bana bilgi verebilir misiniz?

Yavuz Donat: Bir gün Mamak komutanını aradım. Mamak komutanı dönemin Albay bilmem kim (Mamak Cezaevi Müdürü Albay Raci Tetik) çok bilindir, Mamak komutanı. Ben, “Mamak’ı gezmek istiyorum” dedim. Belki yukarıya bildirdi falan filan, Mamak’ı gezme izni çıktı. Bizim Taha Akyol içerde, Yaşar içeride hepsi içeride olduğu böyle bir dönem. Ondan sonra Türküm, doğruyum, çalışkanım, işte en büyük Türk Atatürk, istiklal marşı filan bu tür şeyler sağcı, solcu bunların eğitildiği böyle bir dönem. Şimdi, Mamak komutanıyla beraber, Mamak’ı gezdik. İçeride nöbetçiler var, korumalar var. Bir de akşam saatlerinde o duvarların üzerinde serbest bırakılan köpekler var. Hani korumayı halletseniz, köpeği halledebilmeniz mümkün değil. Birinci korumayı halletseniz, ikinci nöbetçi kulübesini aşabilmeniz mümkün değil! Ama oradan da kaçma oldu.

Hüreyye Özdemir: Nasıl kaçıldı?

Yavuz Donat: Ağca kaçıyor ya da MHP’li kaçıyor, şu kaçıyor bu kaçıyor! Mamak komutanı bana dedi ki “size bir şey söyleyeyim bunu yazmaya mezun değilsiniz” dedi, **YAZMAYACAKSINIZ!** “Bizimle anlaşmadan, bizim bilgimiz olmadan Mamak’tan kimse kaçamaz, kuş uçmaz!”

Hüreyye Özdemir: Bilgimiz olmadan, kimse Mamak’tan kaçamaz!

³²⁷ *Tercüman*, 29 Temmuz 1980, 1/12.

Yavuz Donat: Askerin bilgisi olmadan, Mamak'ta görev yapan askerlerin bilgisi olmadan ya da onların dahil olmadan “buradan kuşun uçuşu mümkün değil” dendi. “Mamak'tan kim kaçtıysa askeri elbiseyle kaçmıştır.”

Hüreyye Özdemir: Askeri elbiseyle kaçmıştır, açık açık söylendi öyle mi?

Yavuz Donat: Askeri elbiseyle, başka türlü de mümkün değil zaten. Askeri Jip'e bindirirsiniz, askeri kıyafet giydirirsiniz pırr çıkarırsınız kapıdaki nöbetçi selam durur! Sıkıyönetimin o ünlü Mamak komutanının bana söylediği dün gibi hatırımda. “Bunu yazmaya mezun değilsiniz. Yazarsan, gazeteyi kapatırız” dedi. “Burayla işbirliği yapmadan burayla buranın dahil olmadan burası işin içinde olmadan, buradan kaçması mümkün değildir.”

Hüreyye Özdemir: Yazamadınız değil mi?

Yavuz Donat: Mamak gözlemlerimi yazdım. **Bunu yazmak mümkün değil!**³²⁸

3.2.2. İLHAN ERDOST'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Araştırma söyleşisine katılan, feci olayın Mağdur Tanığı Muzaffer Erdost Sıkıyönetime getirildikleri süreci anlatırken o anları bir daha yaşadı...;

Muzaffer Erdost, Sıkıyönetime getirildik. İlhan'a ait bir kitap Friedrich Engels'in Doğanın Diyalektiği ve bana ait üç kitap Friedrich Engels'in Doğanın Diyalektiği, Vladimir İlyiç Lenin'in Gençlik Üzerine; Josef V. Stalin'in Anarşizm mi, Sosyalizm mi? ile ifademizi ve Emniyet'in yazısını içeren dosya; Sıkıyönetim Komutanlığı Adli Müşavirliği'ne verildi. O gece de Emniyet'te aynı nezarete kaldık. Ertesi sabah, yani 7 Kasım 1980 günü yeniden Sıkıyönetime getirildik. Aynı gün orada akşama kadar bekletildik. Saat 17:30'da mesai saati bittikten sonra, bizi getiren polis memuru, Adli Müşavirliğe çağrıldı, biraz sonra döndüğünde gözaltına alındığımızı söyledi. Her gözaltı yazısında genel olarak, isnat edilen yasa maddesi yazılır. Polis memuruna sorduk, hiçbir madde yazılı değil dedi, yazıda, gerekçe olarak “yasak yayın bulundurmak” yazılıydı.

Mamak Cezaevi A Blok'ta, bir süre sonra içeri bir astsubay girdi, “Hangileri?” diye sordu, kardeşimle beni gösterdiler. Arkasından içeri bir er girdi, onun arkasında kapı hizasında iki er daha vardı. Biz hazır ol vaziyetinde. Sırtımız kapı hizasındaki

³²⁸ Yavuz Donat, Ek: 1/E.

duvara dönük bekliyorduk. Astsubayın arkasındaki er, bize, suçumuzu sordu. “Yasak yayın buldurmak.” dedik. “Yani?” dedi. Önce anlayamadım. Sağ mı, sol mu diye soruyordu. “Sol,” dedik. Sonra bizi oradan aldılar, A Blok'un çıkışındaki koridorda yeniden eşyalarımız arandı. Bize hakaret edencesine “On yaşındaki bebeleri zehirlediniz,” dedi, “içerisi zehirlediklerinizle dolu. Sizin yüzünden bizim rahatımız yok!” Erleri göstererek de “Bu çocuklar da sizin yüzünüzden geceleri bile uyuyamıyor,” dedi. Sonra ben önde arabaya binerken sırtımıza cop ve tekmeler inmeye başladı. Önümdeki arka kapısı açık cezaevi arabasına kendimi dar attım. Sonra kardeşim aynı şekilde. Karşılıklı kanepeye oturmuştuk.

Cezaevi arabası iki bölümdü. Biri sanıkların, öteki muhafız erlerin oturacağı bölüm. Bu iki bölümü birbirinden ayıran sürgülü bir kapı var. Arabaya eli coplu dört er bindi ve araba daha hareket etmeden bizim bulunduğumuz kısma gelerek “Ayağa kalkın!” dediler. Arabanın sol tarafına kardeşimle yan yana ayağa diktiler, hazır ola getirdiler. Ve iki kişi benim, iki kişi kardeşimin ellerine coplarla vurmaya başladı.³²⁹

Bu askerlerin başındaki Şükrü Bağ adlı astsubay, İlhan Erdost'u döven erlere, "Analarını ağlatmazsanız ben sizin ananızı ağlatırım," diyerek, araca bindirilirken başlayan, aracın içinde süren ve cezaevinde şiddetlenen dayak yaklaşık 45 dakika sürmüş ve yere yıkılan İlhan Erdost bir daha ayağa kalkamamıştır. Orada sağ dizi üstüne çömeldi, kolları sarktı, başı hafif öne düştü. Muzaffer Erdost, "İlhan, İlhan!" dedi, bir daha yineledi, İlhan ses vermedi. İlhan Erdost'u yatağa uzattılar. Biri nabzına baktı, "Bunun nabzı durmuş!" dedi. Tıp öğrencisi Vahap yapay solunum yaptırdı. Biraz sonra geldiler, baktılar, "Ölmüş bu!" dediler, uzattıkları battaniye ile aldı götürdüler İlhan Erdost'u.³³⁰

7 Kasım 1980 günü saat 17.35 sıralarında, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının 7.11.1980 gün ve Ad. Muş: 1980/6482 sayılı emirleri gereğince gözetim altına alınmak üzere, Ceza ve Tutukevi iş nizamıyesine teslim edilen İlhan Erdost'un öldürülmesine ilişkin, 7-12 Kasım 1980 tarihleri arasında yapılan soruşturma ve kovuşturma süreçleri şöyle izlenmektedir;

07.11.1980 günü: T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 07.11.1980 tarih ve Ad. Müş. 1980-6482 sayı ile Özel Mamak, Askeri Ceza ve Tutukevi Müdürlüğü'ne, Konusu, “gözetim altına alma” olan, yazının içeriği şöyleydi;

³²⁹ Bkz. Muzaffer Erdost ile 13 Nisan 2017 tarihli söyleşi, İlhan İlhan Kitapevi, Ankara, Ek: 2/1.

³³⁰ Muzaffer Erdost, Ek: 2/1.

“Aşağıda suçu ve hüviyeti yazılı sanık İKİ KİŞİ T.C. Anayasasının, ... 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun... Maddeleri uyarınca bugünden itibaren 30 gün geçerliliği üzerine gözetim altına alınmıştır. Teslim alınarak, bildirilmesini rica ederim. Recep O. Ergun, Korgeneral, 4. Kolordu ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı”³³¹

Gözaltına alma bilgi yazısının altında da; Şükrü Bağ, P.Kad. Bşçav. C. Blok, Bl. Nö. Şükrü Bağ, Bl. No. As.. İmzasıyla, 1965-113. Büyük harflerle sol tarafa da “C. Blok“ Gereğinin yapılması isteniyor.

Aynı gün gece, “Defin Ruhsatıdır” başlığı altında; “Aşağıda kimliği yazılı ve 7 Kasım 1980 günü vefat eden kişinin gömülmesine sakınca olmadığına dair ruhsattır. Sezai AYDINALP, Hakim Binbaşı, Sıkıyönetim Yrd. Askeri Savcısı.

Saat 21:15’te hazırlanan raporlara göre;

“7.11.1980 günü saat 20,30 da Nöb.a.nın Yanında iken telefonda C blokta hasta haberi üzerine derhal cezaevinden ambulansla C bloğa hareket edildi, hastanın yanına ulaşıldığında hastaya iki tutuklu tarafından suni solunum ve kalp masajı yapılmış idi, hastanın yapılan tıbbi muayenesinde Kornea Refleksinin kaybolduğu Pupillerdo miyosis geliştiği etresite uçlarında soğuma tesbit edildi. Arterial sağlanmadığı için hastanın ölmüş olduğu kanaatine varılarak diğer Tutuklulara hissettirilmeden koğuştan alında ambulanda tarafımdan kalp masajı tatbik edildi netice alınmadığı için Ceset C. blok vizite adasına alınarak durum Nöb. A. Ve Cezaevi Md. Bildirildi. Hikmet Dona, Tbp.Kd. Yzb. Cezaevi Böb. Tabibi.”³³²

09.11.1980 günü: Sıkıyönetim Askeri Savcılığı’nın, Sıkıyönetim Komutanlığı’na, Soruşturma konulu, 9 Kasım 1980 tarih ve 1980/7644 N.S. sayılı yazısında;

“7.11.1980 günü gece saat 23.30 da Sıkıyönetim Komutanlığı hareket merkez Amirinin vaki telefonunda Mamak Askeri ceza ve tutukevinde bugün gözetim altına alınan bir kişinin kalp yetmezliğinden öldüğü ve olayın Sıkıyönetim K.nının emirleri gereğince Savcılığımızca araştırılması belirtilmesi üzerine Sıkıyönetim Komutanının şifai emirleri gereğince derhal ceza evi müdürüyle temasa geçilmiş ve hemen olayın nasıl vukua geldiği hususunda görgü tanıklarıyla birlikte bir tutanak düzenlemelerini ve cesetin Gülhane Askeri Tıp Akademisine gönderilmesini, bu arada cezaevi t....ince cesetin dış muayenesinin de yapılması bildirilmiştir.

8.11.1980 günü nöbetçi Askeri savcı Bin. Sezai AYDINALP derhal Gülhane Hastanesine gönderilmiş patoloji uzmanı Profesör Aydın AKKAYA patoloji mütehassısı Yüksel ALVUR evlerinden getirtirilerek Savcının nezaretinde

³³¹ İlhan Erdost, Ek: 2/A, T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı’nın 07.11.1980 tarih ve Ad. Müş. 1980-6482 sayılı, gözetim altına alma yazısı.

³³² İlhan Erdost, Ek: 2/2, Ölü muayene ve Otopsi Raporu.

ceset üzerinde yapılan dış muayenede ölümün şüpheli görüldüğü kanaatine varılarak otopsiye geçilmiş otopsi sonucu Savcılığımıza saat 19.00 da ulaşmıştır. Otopsi raporunda vücudun sol tarafındaki 4-5-6 ve 7 nci kaburgaların kırık olduğu, sağ taraftaki kaburgalarında 5-6 ve 7 nci sıralarındaki kaburgaların kırık olduğu ve vücudun muhtelif yerlerinde pek çok darp izi olduğu belirtilmesi üzerine Savcılığımızca öldürme olayını yapanlarla ilgili soruşturma sürdürülmektedir. Durumu bilgilerinize arz ederim. Nurettin Soyer, Hava Hakim Albay, Sıkıyönetim As. Savcısı.”

Aynı gün, T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'nın gözetim altına alma konulu ve 1980/7644 B.A. sayılı Mamak Özel Askeri Ceza Evi Müdürlüğü'ne, “Aşağıda isimleri belirtilen C. Bloкта görevli Ass bay ve Erbaş ve Erlerin (Toplam Dokuz kişi) gözetim altına alınarak Muhafazasını arz ederim. Sezai AYDINALP, Hak. Bin. Yrd. As. Savcı”³³³ Ayrıca, 9-10 Kasım 1980 tarihleri arasında Hazırlık Soruşturması yapılmıştır.³³⁴

11.11.1980 günü: Sıkıyönetim Askeri Savcılığı, 11 Kasım 1980 tarih ve 1980/7644 S.A. sayılı yazı ile Sıkıyönetim Komutanlığına, suç durusu konulu yazısında, İlgililer: Sıkıyönetim Askeri Savcılığının 9 Kasım 1980 gün ve 1980/7644 N.S. sayılı yazısı ile;

“7 Kasım 1980 günü gözetim altına alınan sanıklardan İlhan Erdost'un aynı gün cezaevi iç nizamıyesine ilk işlemlerin tamamlandığı andan cezaevi koğuşuna getirilmeye kadar dövülmesi ve bunun sonucunda cezaevi koğuşuna bırakıldığında soruşturma sonucunda Mamak Askeri Cezaevi Müdürü ... P.Alb. Raci TETİK'in Askeri Ceza Kanununun 109 ve Türk ceza yasasının 456 ncı maddesi kapsamında suç işlediği kanısına varılmış olmakla yapılan soruşturma evrakı ilişikte sunulmuştur. 353 sayılı yasanın 93 ve müteakip maddeleri uyarınca arz ederim. Sezai AYDINALP, Hakim Binbaşı, Yardımcı Askeri Savcı”

Sıkıyönetim Askeri Savcılığı, yazısının ekine de 25 adet soruşturma evrakını eklemiş ve hazırlanan tutanağın son bölümünde yer alan TEŞHİS TUTANAĞI da şöyle hazırlanmış;

“Mağdur Tanık Muzaffer ERDOST önce ve sonra da sanıklar bir kısım başka erler arasında karıştırıldı. Astsubay Şükrü BAĞ oldukları halde Savcılık odasına alındılar. Sıralı vaziyette adı geçen mağdur tanığın karşısında durduruldular. Mağdur tanık Muzaffer ERDOST'tan olay günü kendisini Cezaevi İç Nizamıyesinden teslim alan astsubayın ve erlerin (yahut erbaşların) Reo aracında götürülürken dövenlerin ve Reo'dan indikten sonra yine kendisini ve

³³³ İlhan Erdost, Ek: 2/2, T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı, 9.11.1980 tarih ve 1980/7644 B.A. sayılı yazı.

³³⁴ İlhan Erdost, Ek: 2/2, Hazırlık Soruşturması Tutanağı Mağdur Tanık Muzaffer Erdost.

kardeşi İlhan'ı dövenlerin kimler olduğunu iyice bakarak kimler olduğunu tanıyıp tanıyabilecekleri askerlerin kimler olduğu soruldu.

Mağdur Tanık Muzaffer ERDOST cevaben: Bahsini ettiği Astsubay şimdi huzurda bulunan astsubaydı. Cezaevine ilk geldiğimizde bizi teslim almaya gelen Astsubayın hemen arkasında olan ve bize suçunuz nedir diye soru soran şimdi huzurdaki askerlerden sağ baştan ikinci sıradaki asker olduğunu yüzde 50-60 kanaatle zannediyorum. Fakat diğer askerleri teşhis edemedim. Zaten karanlık nedeniyle göremedim. Dedi. Yapılan bu teşhise Reo aracılığıyla bu tutukluyu ve kardeşini F bölümüne ben getirdim, (çizildi). Göre huzurda bulunan tek Astsubay Şükrü BAĞ'dan diyeceği soruldu: Evet Reo aracılığıyla bu tutukluyu ve kardeşini F bölümüne ben getirdim. Doğrudur dedi.

Sağdan ikinci baştan teşhis edilen askerden rütbesi ve sınıfı ile birlikte adı soyadı soruldu: P.Er Metin GÜNDOĞAN olduğunu ve kendisinin başında Astsubay Şükrü BAĞ olduğu halde Cezaevi koğuşuna götürülenler arasında olduğunu beyan etti. Yapılacak başkaca işlem olmadığından teşhise son verildi. Tutanak okunarak imzalandı. 9.11.1980”³³⁵

Tutanakta Mağdur Tanık Muzaffer Erdost hakkında verilen doktor rapor tutanağı ise şöyle;

“Mağdur tanık Muzaffer ERDOST ile 229. T.A.Kh. Doktoru Atğm. Hasan ÇELİKKAYA Savcılık odasına celbedildiler. Doktordan Askeri Savcının huzurunda mağduru muayene etmesi istendi. Doktorun kimliği: Dr. Atğm. Hasan ÇELİKKAYA ... Oturduğunu beyan eder.

Doktor yaptığı muayene sonunda muayene ettiği mağdur Muzaffer ERDOST'un kaç gün iş ve güçten kalacağını ve kaç günde iyileşeceğinin, yara ve beresi konusunda cevaben sağ kol dış yüzünde ve sağ ön kol iç yüzünde büyük ekimozlar, sol kol ön kol ve el kolu kaplayan (bütünüyle) ekimoz ve şişlik, burnun ön kısmında ve sağ gözaltında 2 cm. Uzunluğunda sıyrıklar tespit edildi. Hastanın bu haliyle 1 haftada iyileşeceği, 5 gün iş ve güçten kalacağını bildirir Tıbbi kanaat kesin rapordur. Dedi. Okunan bu tutanak birlikte imzalandı. 9.11.1980.”³³⁶

T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askeri Mahkemesi'nin “Tutuklama Müzekkeresi” ise şöyle yazılmıştı;

³³⁵ İlhan Erdost, Ek: 2/2, Savcılık suç duyurusu.

³³⁶ İlhan Erdost, Ek: 2/2, Savcılık suç duyurusu.

“Sanığın Adı Soyadı: Şükrü BAĞ, P.Kd. Bşçvş. ... Tutuklama kararı veren Mahkeme: ANKARA SIKIYÖNETİM KOMUTANLIĞI 2 NUMARALI ASKERİ MAHKEMESİ, Yukarıda yazılı sebeplerden dolayı Askeri Mahkemeler Kuruluşu Y.U.K.nun 71 / maddesi uyarınca tutuklanmasına karar verilen aynı kanunun 69 ncu maddesi gereğince TUTUKLANMASI İÇİN MÜZEKKEREDİR. 11.11.1980, MAHKEME BAŞKANI, F. ŞENER GÜLSEREN, Hakim Teğmen”

Müzekkere ekinde de “Mağdur Tanık” Muzaffer Erdost’un olayı ayrıntılarıyla anlatan 9 bölümden oluşan yazılı ifade metni verilmektedir.³³⁷

Yine aynı gün, T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askeri Mahkemesi, 11.11.1980 günü (Duruşmasız işlere ait) Karara göre;

“ ... GEREĞİ DÜŞÜNÜLDÜ: Sanıklar P. Kademeli (Kıdemli) Başçavuş Şükrü BAĞ, (Şükrü BAĞ) P. Onb. Ahmet ŞEKER, P.Er. Metin GÜNDOĞAN, P.Er İbrahim KESKİN ve P.Er Kısmet ÇAĞLAR’ın mesnet suçu işledikleri konusunda dosyada kuvvetli belirtiler mevcut bulunduğundan 353 sayılı kanunun 71. Maddesi gereğince münnet suçların ağır cezalıktan mevattan olması dikkate alınarak TUTUKLANMALARINA Haklarında yeteri kadar tutuklama müzakeresi çıkartılmasına, Dosyanın gereği için Askeri Savcılığına İADESİNE, Talebe uygun ve itirazı kabil olmak üzere karar verilerek verilen bu karar sanıkların yüzlerine karşı tefhim edilerek itiraz yol ve süresi açıklandı. 11.11.1980, T. KÂTİBİ”³³⁸

12.11.1980 günü: Özel Askeri Ceza ve Tutuk Evi Müdürü, P. Kd. Alb. Raci Tetik imzalı, Per: 3922-12514-80 sayı ile Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığına gönderilen yazıda;

“İlhan ERDOST adlı şahsın öldürülmesi olayında ihmali görüldüğü iddiası ile tutuklanan P.Astsb. Şükrü BAĞ’ın gıyabında yapılan inceleme ve araştırmada meslek hayatına girişinden bugüne kadar çalışkan, dürüst verilen bütün emirleri zamanında ve eksiksiz yapan bir Astsubay olduğu, olay günü de C Blok’a tutuklu götürülmesinde görevli olmadığı halde, başka bir vazifeye gönderilen arkadaşının yerine görevi kabullendiği dolayısıyla istemeyerek ve bilmeyerek mağdur olduğu tespit edilmiştir. 1 Hafta önce Birliğiyle gelen astsb. Şükrü Bay’ın henüz göreve tam alışmadan ve öğrenmeden böyle bir durumla karşılaşması, mağdur olmasının belli başlı nedenlerinden birisini teşkil etmektedir. Arz ederim.”³³⁹

Deniliyordu, aynı gün, T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı’nın 12.11.1980 tarih ve 980/7644 sayılı, Seyitgazi, C. Savcılığına gönderilen başka bir yazıda da;

³³⁷ İlhan Erdost, Ek: 2/2, Tutuklama Müzakeresi.

³³⁸ İlhan Erdost, Ek: 2/2, (Duruşmasız işlere ait) Karar.

³³⁹ İlhan Erdost, Ek: 2/2, Raci Tetik imzalı, Per: 3922-12514-80 sayı ve 12.11.1980 tarihli yazı.

“Askeri savcılığımızca aşağıda kimliği yazılı sanık hakkında yapılmakta olan bir soruşturma nedeniyle: Sanığın evvelce işlemiş olduğu herhangi bir suç işlemesine suçunun mahiyeti ve bilinmekte ise herhangi bir sağ veya sol ideolojik görüşünün ve herhangi bir derneğe kayıtlı olup olmadığının bildirilmesinin Eskişehir Emniyet Müdürlüğü ve Seyitgazi C. Savcılığından rica ederim. Recai AYDINALP, Hakim Binbaşı, Yrd. Savcı”

T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'nın 12.11.1980 tarih ve 1980/7644 SA. Sayı ile As. Savcılık Başkâtipliğine;

“Askeri savcılığımızca yapılmakta olan bir soruşturma sebebiyle, Aşağıda kimlikleri yazılı askerlerin daha evvelce herhangi bir suçtan dolayı haklarında soruşturma açılıp açılmadığının, açılmasına hangi savcılık ve mahkemede soruşturmanın yürütüldüğü ve suçlarının mahiyetini ivedi bildirilmesini arz ve rica ederim. Sezai AYDINALP, Hakim Binbaşı, Yrd. As. Savcı”³⁴⁰

Yazısı ile aynı gün, T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı, 1980/7644 SA. İle 38. Piyade Alay 2. Tabur Komutanlığına;

“...askeri savcılığımızca yapılmakta olan bir soruşturma sebebiyle, Aşağıda kimliği yazılı sanıkların daha evvelce herhangi bir suçtan dolayı haklarında adli ve idari bir soruşturma açılıp açılmadığının, açılmışsa sonucunun ve mahiyetinin ne olduğu, ideolojik herhangi bir görüşü olup olmadığının bildirilmesini ivedi arz ederim. Sezai AYDINALP, Hakim Binbaşı, Yrd. As. Savcı”³⁴¹

Peş peşe ilgili yerlere yazılar gönderiliyordu. *Cumhuriyet* gazetesinin haberi, Muzaffer Erdost'un anlatımı ve yapılan yargılamaların sonucuna göre,³⁴² Şükrü Bağ, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde "kasten adam öldürmeye azmettirmek" suçundan 10 yıl, 8 ay hapse mahkûm oldu. Ancak Askeri Yargıtay'ın bu kararı bozmasından sonra serbest bırakıldı. Döverek ölüme neden olan 7 er, 8-10 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Soruşturmayı yürüten askeri savcı, Erdost kardeşleri döven dört erden birinin muhafız görevi olmadığını saptadı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı dört er hakkında kasten adam öldürmek, astsubay hakkında ise kasten adam öldürmeye azmettirmek suçlarından dava açtı.

³⁴⁰ İlhan Erdost, Ek: 2/2, T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'nın 12.11.1980 tarih ve 1980/7644 SA. sayılı yazısı.

³⁴¹ İlhan Erdost, Ek: 2/2, T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı, 1980/7644 SA sayılı yazısı.

³⁴² *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1981, 9. Muzaffer Erdost, Ek: 2/1.

Yargılama 7 yıl sürdü. Görevli üç er, ayrı ayrı 10 yıl 8 ay ağır hapis cezası aldı. Özel amaçla arabaya binmiş olan ere, 8 yıl hapis cezası verildi. Astsubay da ilkin 10 yıl 8 ay hapis cezası aldı. Bu ceza Askeri Yargıtay Genel Kurulu'nda onaylandı ve kesinleşti. Ama astsubayın, şoför mahallinden dövülme olayını duymasının ve görmesinin olanaksız olduğu görüşüyle Askeri Yargıtay 5. Dairesi, yargılamanın yeniden yapılmasına karar verdi.

Astsubay Şükrü Bağ'a bu kez görevi ihmalden ve üst sınırdan 3 yıl hapis cezası verildi; Askeri Yargıtay 5. Dairesi kararı bozdu; bu kez 6 ay hapis cezası verildi. Erdost kardeşlerin nakledildikleri Reo aracında, tutuklulara ayrılan bölüm ile muhafız erlere ayrılan bölüm arasındaki parmaklıklı kapıyı kilitlemediği için "görevini ihmal" etmişti. 6 aya kadar olan ve cezaların temyizi, yalnızca sıkıyönetim komutanının takdirine ve yetkisine bağlıydı. Sıkıyönetim komutanı da kararı temyiz etmedi, tasdik etti.

Gözetim altına alınan Muzaffer Erdost ile kardeşi İlhan Erdost'un, suçlarının nedeni, İlyaz Basımevinde çok sayıda "yasak yayın" bulundurmaları olarak belirtilmişti. Oysa İlyaz Basımevinde yasaklanmış hiç bir yayın yoktu. İlhan Erdost'un öldürüldüğü tarihten bir süre sonra, 1.Şubeden görevli memurlar İlyaz Basımevini açtıklarında tek bir kitap almadan gittiler. Ne var ki basımevinin açılması /aranması için verilen kararın tarihi 30 Ekim 1980'di, yani İlhan Erdost'un öldürüldüğü tarihten yedi gün öncesine aitti. Hem gözaltına alınmaları hem de basımevinin açılması için verilen kararda Recep Orhan Ergun komutanın imzası vardı.³⁴³

Yargı süreci yukarıda anlatıldığı biçimiyle işlerken, uluslararası basın ve Türk basını bu olayı ne ölçüde görüyordu ya da görmüyordu;

3.2.2.3. Uluslararası Basında İlhan Erdost Haberi

1. İlhan Erdost'a İşkence Avrupa ve ABD Basınında

Araştırma bulgularına göre, aşağıda belirtilen Tablo 1'de İlhan Erdost'un öldürülme olayına ilişkin yaklaşık üç aylık bir süre içinde geniş yer veren, Avrupa ve ABD basınına yönelik bilgiler yer almaktadır.

³⁴³ İlhan Erdost ile ilgili, <https://bianet.org/bianet/yasam/191317-ilhan-erdost-icin>. Erişim Tarihi: 28.12.2017

TABLO 3.7: İlhan Erdost'a İşkence Haberi Uluslararası Basın

İLHAN ERDOST'A İŞKENCE HABERİ AVRUPA VE ABD BASINI
"Publisher dies in Turkish jail after head blow," <i>The Times</i> , November 12, 1980.
"Turk killed in detention," <i>The Guardian</i> , November 12, 1980
"Türkischer Soldat erschlägt Verleger in Militärgefängnis," <i>Sud Deutsche Zeitung</i> .
"Das Andenken des Staatsgründers Atatürk verletzt", <i>Frankfurter Allgemeine Zeitung</i> , November 13, 1980.
"Turquie - L'autorite militaire d' Istanbul suspend le quotidien 'Cumhuriyet'," Artun Ünsal, <i>Le Monde</i> , Novembre 13, 1980.
"Fears over Turkish civil liberties," by Metin Münir in Ankara, <i>Financial Times</i> , November 14, 1980.
(İlhan Erdost'un Ölümü), <i>BBC Türkçe yayını (Londra Radyosu)</i> , 18 Kasım 1980.
"A death in custody - at the hands of the Turkish army," Metin Münir, <i>The Sunday Times</i> , November 23, 1980.
"Turkish Junta Acts On Prison Torture," by Marvine Howe, <i>New York Times</i> , November 24, 1980.
"Turkish Leftist's Jail Death Creates Stir," by Marvine Howe, <i>International Herald Tribune</i> , November 25, 1980.
"Condemns Torture in Turkey," <i>Amnesty International</i> , November 27, 1980.
"Folter und Todesstrafe in der Türkei," <i>Amnesty International</i>
"Türkei - Zähne zusammen," <i>Der Spiegel</i> , Dezember 1, 1980.
"Death of a Turk: Brother Charges Soldiers Killed Prisoner", by Metin Münir, <i>The Washington Post</i> , December 4, 1980 (A 33) / "Brother Charges Turkish Soldiers Beat and Kicked Prisoner to Death" (A 34).
"Turkish Premier rejects prison torture allegations' from Sinan Fişek, <i>The Times</i> , December 8, 1980.
"Handle with care," <i>The Economist</i> , December 13, 1980.
"Doodgeslagen om een boek," Muzaffer Erdost, <i>de Volk shront</i> , December 20, 1980.
"Turkey using torture, says Amnesty", <i>The Age</i> , January 1981.
"Foltern wird von den Militärs forciert / Mamak' bekannt und berüchtigt," von Jürgen Roth, <i>Frankfurtâ Bundschau</i> , Januar 26, 1981.
"La junte en action," par Schofield Coryell, <i>Afripue-Asie</i> , Fevier 2, 1981.
"MORD-OFFERET İLHAN ERDOST," <i>Friheten</i> , Februar 3, 1981.
"Norge ma stanse hjelpen til faascist-juntaen i Tyrkia," av Jan Herdal, <i>Frihten</i> , Februar 3, 1981.
"DODE ETTER TORTUR," <i>Arbeiderbladet</i> , Februar 13, 1981.

THE TIMES, FINANCIAL TIMES, DER SPIEGEL ve The Economist'te İlhan Erdost hakkında çıkan haberler şöyle verilmiştir;

Şekil 3.30: THE TIMES, FINANCIAL TIMES, DER SPIEGEL ve The Economist'te İlhan Erdost ile ilgili haberler³⁴⁴

³⁴⁴ THE TIMES, Sinan Fişek (haber) *Turkish publisher killed by soldier's rifle butt* (12 Kasım 1980), sayı, 60765; FINANCIAL TIMES, Metin Münir (haber) *Fears over Turkish civil liberties* (14 Kasım 1980) No:28321; DER SPIEGEL, *Türkei - Zähne zusammen* (1 Aralık 1980) No. 49, 190; THE TIMES, Sinan Fişek (haber) *Turkish Premier rejects prison torture allegations* (8 Aralık 1980). *The Economist*, (The Economist Muhabiri) *Handle with care* (13 Aralık 1980), vol. 277, No. 7163, 39.

8 Aralık 1980 - THE TIMES, “Türk Başbakan cezaevindeki İşkence İddialarını Kabul Etmiyor” başlıklı haberinde; Türk Başbakan Bülent Ulusu’ya dünkü basın toplantısında cezaevlerindeki işkence iddiası soruldu. Geçtiğimiz günlerde cezaevlerinde işkenceyle öldürüldüğü iddia edilen 8 kişiden biri olduğu iddia edilen solcu yayın evi sahibi İlhan Erdost’un bir askerın tüfek dipçığıyle kafasına vurması neticesinde öldürüldüğü iddiasını Bülent Ulusu kabul etmedi. Ulusu, “bütün silahlı kuvvetler böyle bir iddia nedeniyle sorumlu tutulamaz” dedi. Ayrıca, işkencenin yasak olduğunu ve bu iddiaların araştırılacağını söyledi...³⁴⁵

12 Kasım 1980 - THE TIMES, “Türk Yazar Asker Tüfeğı Dipçığıyle Öldürüldü” başlıklı haberinde; önde gelen bir sol basımevinin sahibi İlhan Erdost, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı bildirişıyla hafta sonu gözaltına alındıktan sonra bir asker tarafından öldürüldü. Diğer yandan da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından Türkiye’nin en etkin gazetelerinden biri olan *Cumhuriyet* gazetesi kapatıldı.

Resmi bir açıklamaya göre, sol eğilimli Onur basım evinin sahibi olan 36 yaşındaki İlhan Erdost ve 50 yaşındaki ağabeyi Muzaffer Erdost geçen Cumartesi günü gözaltına alındıktan sonra Mamak cezaevine götürülürken kafasına bir askerın tüfek dipçığıyle vurması sonucu beyin kanamasından dolayı hayatını kaybetti. Sıkıyönetim komutanlığı, Erdost’un öldürülmesinden sonra, siyasal sebeplerle 4 kişiyi öldürmesi nedeniyle ölüm cezasına çarptırılan aşırı sağcı Bekir Bağ adlı şahısın da kendisini asarak intihar ettiğini belirtti.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı; Mukayeseli analizleri ve yaklaşımlarıyla Paris’in *Le Monde* gazetesine benzetilen *Cumhuriyet* gazetesinin; Atatürk’e saldırması ve halkı tedirgin etmesi nedeniyle kapatıldığını bildirdi.³⁴⁶

1 Aralık 1980 - DER SPIEGEL, “Askeri Güçsüzlük,” başlıklı haberinde; Eylül’de yapılan Generallerin darbesinden sonra 11.500 Türk tutuklandı. Askeri mahkemelerde, 800 sanıklı davaya başlandı... Bununla birlikte, sol eğilimli yayıncı İlhan Erdost’un ölümü halk üzerinde şok yarattı. 5 Kasım’da abisiyle birlikte

³⁴⁵ *THE TIMES*, Sinan Fişek (haber) 8 Aralık 1980.

³⁴⁶ *THE TIMES*, Sinan Fişek (haber) 12 Kasım 1980, Sayı, 60765.

gözüne alındıktan sonra, Mamak askeri cezaevinde bir askerin tüfeğiyle kafasına aldığı darpla öldürüldü...³⁴⁷

13 Aralık 1980 - *The Economist*, “Dikkat” başlığıyla çıktığı haberinde; Türk Silahlı Kuvvetlerinin 3 ay önce yönetime el koymasından önceki iki yıl içinde beş bin insanın ölümüne terörizmin sebep olduğunu, Türklerin çoğu kabul etmektedir. Ancak, ülkeyi yöneten generallerin yönetimlerinin temel insan haklarını ihlal edecek hale geldiğine de kabul ediyorlar. Türkiye’de yapılan bir geçici raporda, 12 Eylül darbesiyle yönetime el koyulmasından buyana 8 siyasi tutuklunun şüpheli şekilde öldüğünü, bunlardan İlhan Erdost’un da bir askerin dipçik darbesiyle öldürüldüğü iddia edildi.³⁴⁸

14 Kasım 1980 - *FINANCIAL TIMES*, “Türkiye’de Bireysel Özgürlükler Üzerinde (Kısıtlama) Korkusu” başlıklı haberinde; Türkiye’deki askeri yönetimin ülkedeki düzeni yeniden tesis etme adına, son iki ay içinde terörist olmayan gruplar üzerinde baskı oluşturarak bireysel özgürlükleri kısıtlama durumundan korkuluyor.

Askeri yönetimin yaptıklarından birincisi, Türkiye’nin en eski gazetesi olan *Cumhuriyet*’in kapatılması oldu. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, Modern Türkiye’nin kurucusu Atatürk’ü eleştirdiği iddiasıyla bu gazeteyi süresiz olarak kapattı.³⁴⁹

3.1.2.1. Türk Basınında İlhan Erdost Haberi

1. İlhan Erdost’a İşkence Türk Basınında

Araştırma bulgularına göre, aşağıda belirtilen Tablo 2’de İlhan Erdost’un öldürülme olayına ilişkin yaklaşık kırk günlük bir süre içinde sansür ve oto-sansürün işletilmesiyle Türk basınında nasıl görüldüğüne yönelik bilgiler yer almaktadır.

³⁴⁷ *DER SPIEGEL*, 1 Aralık 1980, No. 49, 190.

³⁴⁸ *The Economist*, (The Economist Muhabiri), 13 Aralık 1980, Vol. 277, No. 7163, 39.

³⁴⁹ *FINANCIAL TIMES*, (Metin Münir haber), 14 Kasım 1980, No:28321.

TABLO 3.8: İlhan Erdost'a İşkence Haberi Türk Basını

İLHAN ERDOST'A İŞKENCE HABERİ TÜRK BASINI
"Muzaffer Erdost ile kardeşi yayıncı İlhan Erdost Gözaltında," Cumhuriyet, 9 Kasım 1980.
"Başına vurulan yayıncı İlhan Erdost öldü," Cumhuriyet, 11 Kasım 1980 (Ankara Baskısı)
"BAŞINA VURULAN YAYINCI İLHAN ERTOST ÖLDÜ," Cumhuriyet, 11 Kasım 1980 (İstanbul Baskısı)
"Mamak cezaevinde bir sanık intihar etti, bir sanık öldü," Hürriyet, 11 Kasım 1980.
"Mamak Cezaevi'nde bir sanık intihar etti, bir kişi de öldü," Milliyet, 11 Kasım 1980.
"Mamak Askeri Cezaevi'nde iki ölüm olayı," Günaydın, 11 Kasım 1980.
"Muzaffer Erdost" ve "Ailesi"nin iki ilanı, Milliyet, 12 Kasım 1980.
"Muzaffer Erdost" ve "Ailesi"nin iki ilanı, Hürriyet, 12 Kasım 1980.
"İlhan Erdost'un ölümüyle ilgili olarak bir astsubay ile dört er tutuklandı," Milliyet, 12 Kasım 1980.
"4. Kolordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı, iki şüpheli ölüm olayı üzerine bir açıklama yaptı" Dünya, 12 Kasım 1980.
"Muzaffer Erdost serbet bırakıldı," Dünya, 13 Kasım 1980.
"Erdost'un ölümüyle ilgili olarak bir astsubay, dört er tutuklandı," Yeni Halkçı, 13 Kasım 1980.
"Onur Yayınları sahibi...", Milliyet, 13 Kasım 1980.
"İlhan Erdost'un Ölümü," BBC (Londra Radyosu), 18 Kasım 1980.
"Tedhiş Bilançosu," Yankı, 17 Kasım 1980.
"Şey," Mustafa Ekmekçi, Cumhuriyet, 22 Kasım 1980.
"Şüpheli Ölümler / Sıkıyönetim Güven Veriyor," Yankı, 24 Kasım 1980.
"Askeri Savcılıklar 9 kuşkulu ölüm olayını araştırıyor," Cumhuriyet, 24 Kasım 1980.
"İşkence İddiaları," Cumhuriyet, 7 Aralık 1980.
"Tüm Soruları Yanıtladı," Orhan Duru, Milliyet, 7 Aralık 1980.
"Grafik," Nilgün Uysal, Milliyet, 9 Aralık 1980.
"Askeri Yönetimin Alın Ak," Yankı, 15 Aralık 1980.
İlhan Erdost'un doğum günü (17 Aralık 1944) ilanı, Cumhuriyet, 18 Aralık 1980.
İlhan Erdost'un doğum günü (17 Aralık 1944) ilanı, (Düzeltilmiş) Cumhuriyet, 19 Aralık 1980.
"40 milyon Türk rahatladı," Yankı, 22 Aralık 1980.
"Diriler ve Ölüler," İlhan Selçuk, Cumhuriyet, 23 Aralık 1980.
"Çağdaş Gazeteciler Derneği 1980 yılı ödülleri," Dünya, 1 Ocak 1981.
"Çağdaş Gazeteciler Derneği 1980 yılı ödülleri," Milliyet 1 Ocak 1981.

Araştırma konusu *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman*'da İlhan Erdost hakkında çıkan haberler şöyle verilmiştir;

A. Cumhuriyet Gazetesi:

9 Kasım 1980 – Cumhuriyet gazetesi, ilk sayfa sağ alt köşe haberinde, “Muzaffer Erdost ile kardeşi yayıncı İlhan Erdost gözaltında” haberini okurlarına şöyle veriyordu;

“Yazar Muzaffer Erdost ile kardeşi yayıncı İlhan Erdost, gözaltına alınmışlardır. Erdost kardeşlerin önceki gece Ankara Emniyet Müdürlüğüne bağlı ekiplerce önce Emniyet Müdürlüğüne çağırıldığı, daha sonra Ankara Sıkıyönetim Komutanlığınca gözaltına alındığı öğrenilmiştir.”³⁵⁰

Hasan Cemal, İlhan Erdost Mamak'ta öldürülmesiyle ilgili olarak kitabında, Onur Yayınları sahibi İlhan Erdost'un Mamak Askeri Cezaevi'nde dövülerek öldürüldüğü, olayını şöyle yazmaktadır; “7 Kasım'da ağabeyi, Sol Yayınları sahibi Muzaffer Erdost'la birlikte gözaltına alınmıştı. 11 Kasım Salı sabahı gazetenin göbeğinde, yedi sütuna başlık: Başına vurulan yayıncı İlhan Erdost öldü! Bir spot başlığın altında: 1 astsubay ve 8 er gözaltında...”

Aynı gün öğleden sonra da gazetemiz kapatılmıştı. Gerçekten acılı bir gündü 11 Kasım 1980. Sıkıntı içindeydik. Uğur, İlhan için yazdığı makalesini, *Cumhuriyet*'te artık yayımlayamayacağı için Erdost'un eşine verdi. BBC'nin Türkçe haberlerinde Mehmet Ali'nin (Birand) sesi duyuldu. Bir yandan İlhan'ın ölümünü, öte yandan *Cumhuriyet*'in kapatılışını verdiği sırada Birand'ın sesi ve haberi verişte hissettirdiği duyarlık sanki bir teselli kaynağı olmuş, alacakaranlıkta, çok uzaklardan da olsa, bir ışık bir an için yanıp sönmüştü.³⁵¹

11 Kasım 1980 – Cumhuriyet gazetesi, İlhan Erdost haberi “Başına Vurulan Yayıncı İlhan Erdost Öldü” başlığı altında;

³⁵⁰ *Cumhuriyet, Muzaffer Erdost ile kardeşi yayıncı İlhan Erdost gözaltında* (Ankara: Cumhuriyet Bürosu, 9 Kasım 1980), 1.

³⁵¹ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, 98-100.

“Ankara, Çankırı, Kastamonu illeri Sıkıyönetim Komutanlığı olayla ilgili olarak bir astsubay ve 8 erin gözetim altına alındığını açıkladı. Toplu katliama katılmaktan sanık Bekir Bağ’ın da cezaevinde kendini asarak intihar ettiği bildirildi.”

Şekil 3.31: İlhan Erdost’un öldürülmesi haberi, Cumhuriyet, 11 Kasım 1980.

Ankara, (Cumhuriyet Bürosu) Güvenlik kuvvetlerince 8 kasım günü gözaltına alınan Onur Yayınları sahibi İlhan Erdost’un, askeri araçla Mamak Cezaevi’ne götürülürken bir erin başına vurması sonucu öldüğü açıklanmıştır. Olayla ilgili olarak bir erin gözetim altına alınmıştır. Bu arada dört ayrı öldürme olayından sanık olarak Mamak Askeri Cezaevi’nde kalan Bekir Bağ adlı kişinin de koğuşunda kendini asarak intihar ettiği bildirilmiştir.

Ankara, Çankırı, Kastamonu İleri Sıkıyönetim Komutanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi’nden konuyla ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır. “Mamak Özel askeri Ceza ve Tutukevi’nde şüpheli iki ölüm olayı vuku bulmuş ve her iki ölüm olayı ile ilgili olarak Sıkıyönetim Askeri Savcılığı’nda soruşturma açılmıştır. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı’na yapılmakta olan hazırlık soruşturmasında;

“1. Toplu katliam ve suça iştirak suçundan dolayı yakalanıp 28 Ekim 1980 günü Mamak Cezaevine konulan sanık Bekir Bağ, ideolojik nedenlerle, temmuz ve ağustos 1980 tarihlerinde 4 kişiyi öldürdüğünü Askeri Savcılık ve mahkemede açıklamıştır. İşlediği suçlardan dolayı ailesine kendisini affetmeleri için bir mektup bırakarak yatak çarşafından yaptığı iple kaldığı koğuştaki kendisini asarak intihar ettiği savcılık ve otopsi raporları ile kesinlik kazanmıştır.
3. Muhtelif suçlardan sanık olarak 8 Kasım 1980 tarihinde gözetim altına alınan İlhan Erdost, Reo aracı içerisinde gözetim yerine götürülmekte iken muhafız erlerden birinin başına vurması sonucu beyin kanamasından vefat etmiştir. Bu olayla ilgili olarak bir astsubay ve 8 er komutanlıkça gözetim altına alınmıştır.”

Olayın soruşturmasına Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'nca devam edilmektedir. Bilgi notundan sonra da, Yazar Muzaffer Erdost ile kardeşi yayıncı İlhan Erdost 8 Kasım günü gözaltına alınmışlardı. Onur yayıncıları sahibi olan İlhan Erdost 1944'te Tokat'ta doğmuştur. Evli ve iki çocuk babası olan İlhan Erdost yaklaşık 10 yıldan bu yana yayıncılık yapıyordu ³⁵² haberini yayınladı.

11 Kasım 1980 günü *Cumhuriyet*'in kapatılma gerekçesi olarak ne okuyucu ne de gazete çalışanları herhangi bir neden bulamamış, ancak Sıkıyönetim komutanlığınca öne çıkan neden, gazetenin “Pencere” köşesinde İlhan Selçuk'un Kemalizm İdeolojisi Muz mudur? Yazısı olmuştu. Hasan Cemal'den dinleyelim; “Teleksten bir not geldi önüme, İstanbul'dan;

“*Cumhuriyet* Yazı İşleri Müdürlüğü'ne, İstanbul *Cumhuriyet* gazetesinin 11 Kasım 1980 tarihli nüshasında “Pencere” isimli köşesinde yer alan “Kemalizm İdeolojisi Muz mudur?” başlıklı yazıda Atatürk'e dil uzatıldığı ve ayrıca “ İşsizlik oranı arttı, yatırımlar geriledi,” “İstanbul'da ekmek sıkıntısı baş gösterdi” gibi kamuoyunun telaş ve heyecanını doğuracak asılsız ve mübalağalı haber yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple, gazetenizin basım ve yayını 1402 sayılı Sıkıyönetim yasasının 3-c maddesi uyarınca 2. Bir emre kadar yasaklanmıştır. Gereğini rica ederim. Necdet Üruğ, Orgeneral, 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı”³⁵³

Gazetenin 2. Bir emre kadar yasaklanmasıyla ilgili olarak, Bülent Ulusu gazetesinin Genel Yayın Yönetmenini arıyor, Hasan Cemal aralarında geçen konuşmayı şöyle aktarmaktadır:

³⁵² *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1980, 1/7.

³⁵³ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak*, 98-100.

“Buyurun Paşam. Cemal Bey, tabii arzu edilen bir şey değil. 1402’ye göre sıkıyönetim komutanlarının gazete kapatma yetkileri var, biliyorsunuz özel olarak öğrendiğime göre, kapatma nedenleri arasında, İlhan Bey’in 2. Sayfadaki “Atatürk Muz mu?” falan diye bir yazısı ekonomik haber ve yorumlar, İstanbul’da ekmek sıkıntısı baş gösterdi diye haberler var. Bu bir kaza... En kısa zamanda atlatmak için elimden geleni yapacağım.”

Cemal’in telefonu kapattığı sırada düşündüğü tek şey, “Ulus’un söylediği gibi sadece bir “Kaza” mıydı? Yoksa genel olarak, “bir dönüm noktası” mıydı askeri yönetimde?”

Kapatılma olayının ardından *Cumhuriyet*’te; “*Cumhuriyet*’in açılması için hiç bir resmi girişimde bulunulmayacaktır. *Cumhuriyet*’in yayın ilkeleri pazarlık konusu ediliyormuş gibi bir izlenim yaratılmasından kesinlikle kaçınılacaktır” diye karar alınıyor.

Araştırma söyleşisinde de, Yazar Muzaffer Erdost, “Eve geldiğimde *Cumhuriyet*’in, İlhan’ın ölüm haberini altı sütuna verdiği için kapatıldığını söylediler” demektedir.

12 Kasım Çarşamba günü Hasan Cemal’i Demirel arıyor;

“Gözlerinden öperim kardeşim, ben Süleyman Demirel. Ne oldu böyle? Geçer böyle şeylerde üzülme. Neden oldu bu iş? Dünkü gazeteyi okudum, anlayamadım. İktisadi haberlerde yorumlarda aslında hedef bizdik yine. Bizi eleştiriyordunuz, iki ayda onlar ne yapabilirlerdi ki... Neden alındılar anlamadım... Geçmiş olsun.”³⁵⁴

Hürriyet gazetesi de, “*Cumhuriyet* kapatıldı” haberini ilk sayfada görmüş ancak Sıkıyönetimin *Cumhuriyet*’i kapatmasına ilişki açıklamasının dışında yorum yapmamıştır. *Hürriyet* kapatılma haberini aşağıdaki gibi kamuoyuna duyuruyordu;

“*Cumhuriyet* gazetesinin basımı ve yayımı Birinci Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nca ikinci bir emre kadar durduruldu. Birinci Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi’nden bu konuda yapılan açıklama şöyle; “İstanbul’da yayınlanan *Cumhuriyet* gazetesinin 11 Kasım 1980 tarihli nüshasında, Atatürk’e dil uzatılması ve kamunun telaş ve heyecanını doğuracak asılsız, mübalağlı haber yayınlaması sebebi ile, 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu’na istinaden basımı ve yayımı ikinci bir emre kadar durdurulmuştur.”³⁵⁵

³⁵⁴ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak*, 98-100.

³⁵⁵ *Hürriyet*, 12 Kasım 1980, 1.

Cumhuriyet, 12-21 Kasım 1980 tarihleri arasında üç nedenle kapatılmıştı, ancak sadece İlhan Selçuk'un yazısı gerekçe olabilirdi.

22 Kasım 1980 – *Cumhuriyet* gazetesi, Mustafa Ekmekçi'nin, yazısıyla yayımına devam ediyordu. “Şey” başlıklı köşe yazısında;

“... Onur Yayınları yönetmeni İlhan Erdost'un cenazesine gittim, geçtiğimiz günlerde, onun ölümü hemen herkesi sarsmıştı. Toprağa verilirken, genç eşi “ağlama!” diye teselli edenlere şu karşılığı veriyordu: Ağlamıyorum. Benim görevlerim var; İlhan'ımın iki küçük emanetini iki küçük kızımızı büyüteceğim. Onlar çok küçük! *Cumhuriyet*'in yayınının durdurulduğu günlerde, çıkan gazeteleri okudum. Yayınları izledim. Bazılarının satır aralarında ne demek istedikleri, kimlere nasıl göz kırptıkları öylesine belli oluyordu ki... Bazen: Amaaan sana ne? Okuyanlar anlamıyorlar mı sanki yazılanları? Deyip geçmek geçiyordu içimden... Ama gönlüm elvermiyordu. İçimden, eleştirmek, uyararak istiyordum. Uyarı ve eleştiri gazetecinin en baş görevidir. Aksaklıkları vurgulamak yöneticilere yapılabilecek en büyük yardımdır, katkıdır, yansızlığına inandığımız bir yönetime... Çevresine göz kırıp, alkışlayanların iç yüzlerini iyi tanımak gerek... Türkiye, dünyada yalnız başına yaşayan bir ülke değildir. Demokrasiden, insan haklarından yana ülkelerle bir aradadır. Terörle kavgayla, bir yere varılmadığı 12 Eylül öncesinden bellidir. Bu dönem, çoktan geçti. Ama ne yazık ki daha bunun çok kimse farkında değil...”³⁵⁶

24 Kasım 1980 – *Cumhuriyet* gazetesi, “İşkence iddiaları Sıkıyönetimde” başlığıyla İlhan Erdost haberinde;

“Askeri Savcılıklar 9 kuşku ölüm olayını araştırıyor, Polis sorgulamaları ile gözaltında buldukları sırada ölenlerin sayısında bir artış gözlenmektedir. 25 Eylül 14 Kasım 1980 tarihleri arasında 9 kişinin “kuşku” biçimde öldüğü saptanmıştır. Sorgulamaları sırasında ölen ve ölümlerinde kuşku görülenlerin adları şöyle sıralanmaktadır: Zeynel Abidin Ceylan (Ankara), Hasan Asker Özmen (Ankara), Bekir Bağ (Ankara), İlhan Erdost (Ankara), 11 Kasım günü Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Mamak tutukevinde iki şüpheli ölüm olayı olduğunu duyuruyor ve bu olaylarla ilgili olarak askeri savcılığa soruşturma açıldığını bildiriyordu. İlk olay, bir intihardı. İkinci olay ise, İlhan Erdost'un öldürülmesi olayıydı. Onur yayınları sahibi Erdost 8 Kasım günü ağabeyi yazar ve sol yayınları sahibi Muzaffer Erdost ile birlikte gözaltına alınmıştı. Ancak İlhan Erdost askeri araçla Mamak cezaevine götürülürken, muhafız erlerinden birinin başına vurması sonucu öldü. Komutanlık olayla

³⁵⁶ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1980.

ilgili olarak bir astsubay ve 5 eri gözetim altına aldı. Soruşturma sonucu astsubayla dört er tutuklanma istemiyle mahkemeye gönderildiler. Muzaffer Erdost ise bir gün sonra suçsuzluğu anlaşıl原因 olarak tahliye edildi” haberini kamuoyuyla paylaşıyordu.³⁵⁷

Araştırma söyleşisinde yazar Muzaffer Erdost’a, “İlhan Erdost’un öldürölme olayını sadece, *Dünya* gazetesinin haberi dolaylı gördüğünden söz ettiniz. Ayrıca *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin hiç bir şekilde haberi görmediklerini, ancak gazete yöneticileriyle görüşmeniz sonucunda, hiç olmazsa İlhan Erdost’un ölüm ilanını yayınlamalarını istemeniz üzerine, gazetelerin bu ilanı yayınladığını söylediniz. Peki, *Cumhuriyet* gazetesinin bu olayı haberleştirmesinden dolayı kapatıldığını da biliyoruz. Bununla ilgili olarak ayrıca ne söylersiniz?³⁵⁸

Muzaffer Erdost şöyle yanıtlamaktadır;

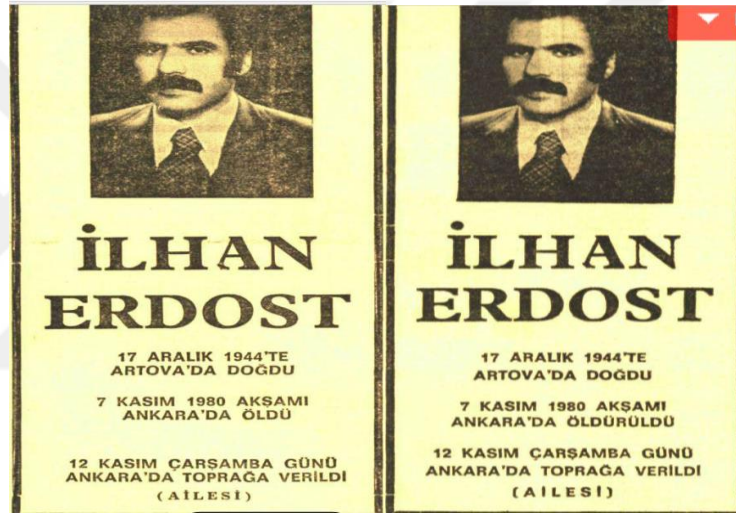
“İlhan 7 Kasım 1980’de Mamak Askeri cezaevinde dövölerek öldürölldü, size biraz evvel anlattığım gibi. 17 Aralık 1980’de aşağı yukarı bir ay 10 gün sonra İlhan’ın doğum günü, yani 17 Aralık 1944’te doğdu. Tam doğum tarihine denk düşen 17 Aralık’ta *Cumhuriyet*’te yayınlanmak üzere “İlhan’ın bir portre fotoğrafıyla İlhan Erdost 17 Aralık 1944’te Artova’da doğdu, 7 Kasım 1980 akşamı Mamak Askeri Cezaevinde dövölerek öldürölldü” diye altında da 12 Kasım Çarşamba günü Ankara’da toprağa verildi diye ailesi adına bir ilan verdim *Cumhuriyet*’e. 17 Aralık günü gazeteye baktığımda ilan yoktu. Sorduğumda, Yazı İşleri sorumlusu dedi ki “abi gazetede çalışanlar ilanı görünce, tekrar gazeteyi kapatırlar diye kaygıya kapılmışlar bir şey de yapamamışlar ve ilanı yayınlamamışlar” dedi. Ben de dedim ki, aile olarak biz ızdırap duyuyoruz, bu ilanın çıkmamasından ötürü. Ama bunu böyle yayınlarsak gazeteyi kapatırlar dedi. Ben de o zaman Mamak Askeri cezaevinde, sadece “dövölerek” kısmını çıkardım, “öldürölldü” diye yazdım. Ona da biraz mırın kırın etti, ama ben ona razı oldum. Ertesi günü yani 18 Aralık’ta ilan çıktı. İlan şöyle, “İlhan Erdost 7 Aralık 1944’te Artova’da doğdu, 7 Kasım 1980’de Ankara’da öldü.” Diye çıktı. Bende bir feveran oldu. O zaman Genel Yayın Yönetmeni Hasan Cemal ile görüştüm telefonla. 19 Aralık’ta da “İlhan Erdost 7 Aralık 1944’te Artova’da doğdu, 7 Kasım 1980 akşamı Ankara’da öldürölldü.” Diye yayınlandı, “Mamak Askeri cezaevinde” bilgisi eklenmedi. *Cumhuriyet* gazetesi Ankara Temsilcisi Yalçın Doğan ile görüştüm. O kibar ve bana da sempatisi olan bir arkadaşımızdır, iyi bir isimdir benim için. Yalçın Doğan dedi ki “ilandan bir kaç gün sonra Genelkurmay’dan telefon etmişler, yüksek rütbeli bir subay; dün “öldü” diye ilan ettiniz. Bugün “öldürölldü” diye ilan ediyorsunuz, yarın ne diye yazacaksınız, onu çok merak

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1980.

³⁵⁸ Muzaffer Erdost, anlattı tek tek yaşadıklarını, aldığı kayıt ve tuttuğum notlar ile olay hakkında soruşturma sırasında verdiği ifadeyi biraraya getirerek araştırmaya olduğu gibi aldım. Muzaffer Erdost, Ek: 2/2.

ediyoruz” diye tehdit anlamında söyleyip, telefonu kapamışlar. Bana bunu Yalçın Doğan anlattı. Ankara’da öldürüldü ifadesi hiç bir şey ifade etmiyor, esasında “Mamak Askeri cezaevinde öldürüldü” olması lazımdı. Sonra *Cumhuriyet*’te konuştular görüştüler ettiler şeye bağladılar, “7 Kasım akşamı Ankara’da öldürüldü” diye çıktı.³⁵⁹

Yazar Muzaffer Erdost’un kardeşinin doğum günü ilanı ile ilgili söylediği bilgilerin yer aldığı, *Cumhuriyet*’te üst üste yayınlanan ilandaki değişiklikler aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 3.32: İlhan Erdost Doğum Günü İlanı, *Cumhuriyet*, 18 ve 19 Aralık 1980.³⁶⁰

23 Aralık 1980 – *Cumhuriyet* gazetesi, Pencere köşesinde “Diriler ve Ölüler” başlıklı yazısında İlhan Selçuk şöyle diyordu;

“...Ama atalarımız demişler ki: Ölenle ölünmez. Oysa yaşayanla yaşamak ve ölenle ölmek hayatın doğal sürecini oluşturur. Yaşamla ölüm bir bütündür. ... İlhan Erdost geçenlerde dövülerek öldürüldü. Toprağı henüz taze... Kitap yayınlardı İlhan Erdost, Başka suçu yoktu. Güzel insandı. “Çizgileri yumuşak, davranışları sıcak, bakışı güleçti; dış görünümü iç güzelliğini yansıtıyordu,” Gençti, aydıncı; eşini çok severdi, tutkundu iki kızına... Kızların büyüğünün adı “Türküler”... Küçüğün adı “Alaz”.

³⁵⁹ Muzaffer Erdost, Ek: 2/1.

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 18-19 Aralık 1980, 7-2.

Şimdi yetim kaldılar. Neden? Bu “neden ”in yanıtı kovuşturma sonuçlandığı zaman ortaya çıkacak; belki o zaman “İlhan’ın yaşamdan koparılışı, ölümünün anlamı, acının yakıcı yalazıyla aydınlanacak.” “Özgürlük tutkusunun, halk ve insan sevgisinin bedelini yaşamıyla ödemek” zorunda mı kaldı İlhan Erdost?

Başbakan Sayın Bülent Ulusu, İlhan Erdost’un ölümünden sonra bu konuyu da kapsayan hükümet görüşünü şöyle açıklamıştır, tane tane okuyarak:

“ Yasalarımız işledikleri suç ne olursa olsun, tutuklulara karşı insan haysiyetine yakışmayan davranışlarda bulunulmasını ve onlara işkence yapılmasını kesinlikle yasaklamıştır. Hükümetimiz bu husus üzerinde dikkat ve hassasiyetle durmakta ve yasalarımızın öngördüğü bu hükümlerin titizlikle uygulanmasında kararlı bulunmaktadır.” Devlet acı olaya el koymuş, suçluların cezalandırılacağı belirtilmiştir... Bekliyoruz sonucu.... Diriler varsa doğada, Ölüler de vardır.

Nice güzelim ölü vaktiyle yaşamış olmasaydı, dünyamızın yaşamaya değer yanı kalır mıydı? Değişlerimize bakalım; çoğunu vaktiyle yaşamış ölümler söylemişlerdir. Türkülerimize kulak verelim; en güzellerini vaktiyle yaşamış ölümler yakmışlardır. Okuduğumuz kitapları inceleyelim; en değerlilerini vaktiyle yaşamış ölümler yazmışlardır. İnançlarımızı ve bilgilerimizi gözden geçirelim; çoğunu vaktiyle yaşamış ölümler üretmişlerdir. Ölüler yaşayanlardan güçlüdürler. Ve soğukturlar. Ne var ki yaşayanların hiç olmazsa yürekleri ölümlerden sıcak olmak gerekir; acaba İlhan Erdost’u öldüren kişilerin tüm duyguları eksi sonsuz derecede donmuş muydu?”³⁶¹

B. Hürriyet Gazetesi:

11 Kasım 1980 – Hürriyet gazetesi, “Mamak Cezaevinde bir sanık intihar etti, bir kişide öldü” haberi yapıldı.

12 Kasım 1980 – Hürriyet gazetesi, Bu olay için sansür ve oto-sansürü işletilmiş ve İlhan Erdost’un öldürülmesi haberini ancak, “ölüm ilanı” ile görebilmişti. Başyazar Oktay Ekşi araştırma söyleşisinde, araştırmacının, “Hürriyet’in kamuoyuna doğru haber vermesi ve onların siyasal düşüncelerini sağlamak gibi bir misyonundan söz ediliyor. Darbe döneminde Hürriyet nasıl bir strateji geliştirdi?” “Anlatılanlardan sanki kamuoyunun amacı haber almak değildi, haber almak eleştirel yaklaşmak değildi gibi bir süreç anlaşılıyor, yanılıyor muyum?” Ekşi;

“haber almak, elbette var, siyasi haber de var. Siyasi haber dediğiniz çok çok o sırada bir askeri yönetimin size verdikleri kadarıyla var demektir. Çünkü daha fazlasını verdiğiniz anda kimi, hangi paşayı veya kumandanı nerede

³⁶¹ Cumhuriyet, 23 Aralık 1980.

kızdıracağımızı bilmediğiniz için başınıza bir bela gelmesi her zaman söz konusu”³⁶²

olduğunu belirterek, o dönem yazılamayan, Sansür amaçlı yasakları bir gün yayınlarım diye topladığını belirtmektedir.

Araştırma söyleşisinde, Yazar Muzaffer Erdost’a gazetelerin haber yapmaları veya yapmamalarıyla ilgili olarak sorulduğunda da, “*Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleri hiç bir şekilde haberi görmediler, ancak gazete yöneticileriyle görüşmem üzerine, İlhan’ın ölüm ilanını yayınlamalarını istedim, yayımlandı”³⁶³ dediği ve *Hürriyet*’te yayımlanan ilan aşağıda gösterildiği gibidir.

Şekil 3.33: İlhan Erdost'un Ölüm İlanı, *Hürriyet*, 12 Kasım 1980.

C. Tercüman Gazetesi:

Tercüman, İlhan Erdost'un Mamak Askeri Cezaevinde öldürülmesi haberini görmedi. *Tercüman*'da hem sansür hem de oto-sansür tam olarak işletilmişti.

³⁶² Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

³⁶³ Muzaffer Erdost, Ek: 2/1.

Araştırma söyleşisinde, Yazar Yavuz Donat, *Tercüman* gazetesine verilen başka bir ilan nedeniyle Sıkıyönetimde karşılaştığı muameleyi şöyle anlatmaktadır;

“... Hayırdır! Bu güne kadar bir şey yok o günkü yazıma da baktım ama gittim, Recep Ergun’un odasına savcı beni karşıladı. Recep Ergun’un odasına girdim. “Nedir bu gazete” dedi. Gazeteye bakarak “ilan” dedim. Bu dedi “sizin talimatınızla yayınlanmış” dedi. “Evet” dedim. “Bu ilanı getirenler kimler?” dedi. Dedim “çocuklar getirdiler”. “Gazetede bir ilan çıkıyorsa bunun makbuzu nerede?” dedi. Bağırıyor! Ondan sonra, ne alakası var şimdi bunun. Dedi ki “bu tür ilanlar örgütlerin buluşma şeyleri” dedi. “Bu tür bu ilanlar da acaba bir örgütün şifresinin ilanı mı?” Yoksa hakikaten bir ölüm ilanı mı? Bunu bizim bilmemiz lazım. Biz gazetelerdeki bu ilanları takip ediyoruz. Bunlar dedi “örgütler solcu, sağcı, ülkücü, bilmem türkücü neyse bunlar” dedi. “Bunlar bu tür ilanlarla mevlit adı altında, anma altında bilmem ne altında buluşuyorlar.” Ondan sonra “biz bunları takip edeceğiz, ancak senin yüzünden takip edemiyoruz, çünkü bu ilandan dolayı makbuz kesilmemiş, adres yok!” Bağırıyor! Dedim ki, “efendim bir dakika bir şey söyleyeyim, şimdi ben şu anda bir karar verdim” dedim. “Bundan sonra iyilik yaparsam namerdim” dedim. “Ne demek bu?” dedi. Müslüman mısın? Elhamdulillah! Genç çocuklar gelmişler, ölen bir arkadaşları uğruna mevlit okutmak istiyorlar, aralarında para toplamışlar, topladıkları para ilan vermeye yetmemiş. İlan servisi de demiş ki bizim indirim yapmaya yetkimiz yok. Yavuz Donat Bey’e gidin Yavuz Bey isterse indirim yaptırabilir. Yapar! Benim de çocukların bu asil davranışları hoşuma gitti, para almayın dedim. Ondan sonra, biraz sonra dedi ki, “neyse dedi, bir daha bu olmasın” dedi. “Müsaadenizle” dedim. Bozuldum. ...Şimdi ben bir gazetenin Ankara temsilcisiyim ve yazarım! Bunca yılda gazeteciğim karşılaştığım muamele bu muamele. Bu muameleyi hoş görmemiz falan şeyiniz mümkün değil. Sansür mü al size sansür! Bundan sonra bir şey yazarken, ben şunu yazayım mı, yazmayayım mı, geri oraya mı gidiniz. Kimsenin size bildiri yayınlamasına telefonla ikaz etmesine gerek yok! Kendiliğinizden o şey geliyor.”³⁶⁴

Araştırmacının, yani kendi kendinizi sansürlüyorsunuz! Sözleri üzerine, Donat, “evet sansürlüyorsunuz.” Diyecektir.

³⁶⁴ Yavuz Donat, Ek: 1/E.

3.2.3. SANSÜR-OTO-SANSÜR UYGULAMALARIYLA, ÖRNEK OLAYLAR VE ARAŞTIRMA SÖYLEŞİSİNE KATILAN GAZETECİLERİN SÖYLEMLERİ ÜZERİNDEN, *CUMHURİYET*, *HÜRRIYET* VE *TERCÜMAN* GAZETELERİNİN 12 EYLÜL DEĞERLENDİRMESİ

3.2.3.3. Örnek Olaylar:

“Türk basınında sansür ve oto-sansür” uygulamalarının etkili olduğu, 1980’li yıllarda yaşanan ve araştırmada da “Örnek olay” olarak seçilen olaylar, yine araştırma için seçilen *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri tarafından isteyerek/istemeyerek yok sayılması ve görmezlikten gelinmesi veya haber yapılmasına bu iki olay tanıklık etmektedir.

OLAY 1: 26 Temmuz 1980 tarihinde Mamak Askeri Cezaevinden iki idam mahkûmunun kaçması/kaçırılması üzerine; Olaydan iki gün sonra gazetelerin ilk sayfalarında haber yapılmasına karşın, “kaçtı” veya “kaçırıldı” ifadesi gazetelerin haberi belirleme söylemlerinin temelini oluşturmuştur. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesinin mahkûmları “Kaçtı” olarak ifade etmeleri ortak noktaları olmuştur. Bu *retorikleriyle* gazeteler, üzerlerinde hissettikleri baskıyı, kendi kendilerini sansürleyerek oto-sansür uygulamalarını yaptıkları haberi biçimlendirmelerinde göstermişlerdir. Her iki gazete, olayı sıradan bir haber kategorisinde görerek, olayın haber kuralları çerçevesinde nedenleri sorgulanmamış ve kamuoyuna anlatılmasından uzak durdukları görünümünde oldukları araştırmada izlenmiştir. *OLAY 1*’i *Hürriyet* ve *Tercüman*’dan tam zıt yönde haberleştiren *Cumhuriyet* gazetesi ise, “Kaçırıldı” ifadesine defaten vurgu yapmaktadır. *Cumhuriyet*’te kaçırılma olayı haberinin tüm kurallarını işletmiş, olayın nedenleri somut olarak ortaya konulmuştur. Bundan ötürü gazete “iki gün süreyle” kapatılmayla yüz yüze kalmasına rağmen haberi gün gün izlemiş ve kamuoyuna gerçekçi haber verme amacını sürdürmüştür. Ayrıca *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri haberi 1. sayfalarda neredeyse aynı boyutta ve spotta görmeleriyle benzer tutum ve mesafe ile habere yaklaşmışlardır. *Cumhuriyet*’in ise, daha dirençli bir görünümle hem başlıkta hem de spotta haber yaptığı görülüyor.

Haberin yayınlandığı 28-29 Temmuz 1980 günlerinde gazetelerin sadece manşetleri karşılaştırıldığında;

Cumhuriyet gazetesi, 28 Temmuzda, haberi manşetten vererek "DEVLETLE ALAY EDİYORLAR" büyük puntolarla tepkiyi okuyucuya yöneltti. 29 Temmuzda ise, haberi yine başlıktan vererek, "Mamak'ın başına bir general getirildi" söylemiyle imalı haber stratejisi izleyerek oto-sansür uygulamadığını ortaya koyuyordu.

Hürriyet gazetesinde ise, 28 Temmuz günü, 1. Sayfada başlıktan vermedi, spotta "İdamlık iki mahkûm da cezaevinden "kaçtı" başlığıyla kısa geçiştirdi. 29 Temmuzda ise, yine spottan, "Kaçan kurtuluyor!" Başlığı ile haberin içeriğini azaltma stratejisi ile oto-sansür uyguladığı görünümünde olduğu izlendi.

Tercüman gazetesi de, 28 Temmuzda, 1. Sayfada haberin ne olduğunu anlatmadan spotta sadece "BALGAT KATLİAMININ 2 faili, dün askeri cezaevinden kaçtı" olarak verdi. 29 Temmuzda ise, "Mamak Askeri Cezaevinden kaçan İdam mahkûmu firarilerin aranmalarına devam ediliyor." Başlığıyla, sansüre karşı direnç göstermeme stratejisi ile haberden uzaklaştığı görülmüştür.

Genel olarak gazeteler değerlendirildiğinde ise;

Cumhuriyet gazetesi, haberi genişleterek ve tüm sütunlara yayarak protesto olarak gösterirken, **Hürriyet** ve **Tercüman** gazetelerinin habere kısıt getirme tutumunu, Sıkıyönetim komutanlarını kızdırmamak ve öfkesini üzerine çekmeme çabası olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu olayda **Cumhuriyet gazetesi** haberin değerini doğru değerlendiren tek gazete olarak öne çıktı. **Hürriyet** ve **Tercüman gazetesi** haberi spottan vermeleriyle bu olaya tarafsız bir şekilde yaklaştığı izlenimi verdiler. **Haberi Hürriyet ve Tercüman gazetesi manşetlerinde düzgün ancak eksik bir şekilde vermelerine karşın, haber detaylarında, Yazı İşleri'nin olayı gölgeleme/örtme çabası yazılı basında "gerçekçi haber" kavramını tartışma gündemine taşıdığıyla açıklanabilir.**

OLAY 2: 7 Kasım 1980'de İlhan Erdost'un Öldürülmesi;

12 Eylül işkencesiyle 7 Kasım 1980 günü Mamak Askeri Cezaevinde İlhan Erdost'un öldürülmesiyle ilgili yargı süreci adım adım yürütülürken, basın dört gün boyunca olaydan haberdar değildi. Ancak 11 Kasım günü **Cumhuriyet gazetesinde**

yedi sütuna başlık: "Başına vurulan yayıncı İlhan Erdost öldü!" Bir spot başlığın altında: "1 astsubay ve 8 er gözaltında..." haberini verdi. Bu olayı Türk basınının içinde bulunduğu sansür ve oto-sansür şiddeti altında haberi görerek, görmezlikten geldiği araştırmada izlenmiştir. Uluslararası basında yaklaşık 3 aylık bir sürede 23 defa farklı gazete ve dergide İlhan Erdost ile ilgili haberlerin yanı sıra, özellikle araştırmada değerlendirilen *THE TIMES*, *FINANCIAL TIMES*, *DER SPIEGEL* ve *The Economist*'te İlhan Erdost haberi oldukça geniş yer almıştır.

Bir ölü olarak bedenine bu coğrafyada yer verilen İlhan Erdost'un, ne yazık ki ölümüne sebep olan sadece **rejimin uyguladığı şiddet değil, eş zamanlı olarak Türk basınına uygulanan sansür ve oto-sansür şiddetine de maruz kalmış ve ölümü, Cumhuriyet gazetesini ayrı tutacak olursak haberleştirilememiştir.**

Araştırma konusu, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri haberi nasıl gördü veya nasıl görmedi?

Cumhuriyet gazetesi, haberle ilgili olarak 9 Kasım 1980 günü gözaltı süresinden, 11 Kasım 1980 günü haberin öğrenildiği andan itibaren öldürülme olayını ve daha sonraki süreçlerinde bir baskı aygıtı olan sansürü ve oto-sansürü işletmeyerek olayı haberleştirmiştir. Bu olay sebebiyle Sıkıyönetim baskı aygıtını işleterek, 2. bir emre kadar Cumhuriyet'in yayını yasaklanmıştır.

Hürriyet gazetesi ise, 11 Kasım 1980 günü, spottan, "Mamak Cezaevinde bir sanık intihar etti, bir kişide öldü" başlığıyla haber yaptı. Bu olayda *Hürriyet*, sansür ve oto-sansürü işletilmiş ve haberi ancak, "ölüm ilanı" ile görebilmiştir. *Hürriyet* bu tutumuyla, o sırada bir askeri yönetimin verdiği bilgi kadarıyla olayı haberleştirmiştir.

Tercüman gazetesi; İlhan Erdost'un Mamak Askeri Cezaevinde öldürülmesi haberini görmedi. Bu olay için, *Tercüman*'da hem sansür hem de oto-sansür tam olarak işletilmiş olduğu araştırmada izlendi.

Araştırma bulgularına göre, 40 günlük bir zaman diliminde yerli basında 28 gazete ve dergide İlhan Erdost haberi dolaylı olarak yapılmıştır. Uluslararası basınla yerli basını haberin zaman dilimi açısından karşılaştırdığımızda, uluslararası basın bir ay daha haberi yayınlamaya devam etmiş, yerli basında hiç bir şekilde İlhan Erdost haberi yer almamıştır.

Sonuç olarak, araştırma konusu olarak seçilen her iki olayın değerlendirme sonuçlarına göre, *Cumhuriyet* gazetesi dışındaki diğer iki gazetenin sansür ve oto-

sansür işlettikleri somut olarak değerlendirilmiştir. Bu “Örnek olaylar,” 12 Eylül baskıcı rejimi süresince yazılı basının takındığı tutumu, basın özgürlüğünün zincire vurulduğu Türkiye’de sansür ve oto-sansürün vardığı boyutları çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermiştir.

SONUÇ

Genel olarak her süre ve konu, zamana bağlı olarak algılanarak; kısa ve uzun dönem olarak nitelendirilir. 1970’li yılların sonu itibarıyla Türkiye sıkıyönetimi tanıdı. Hukuken sıkıyönetim olağanüstü bir yönetim biçimi olarak tanımlanır, ama Türkiye’de 12 Eylül 1980 sıkıyönetim düzeni; “hukuku” ortadan kaldırarak yerine kendi “istisna yasa” sistemini yerleştirmiştir. 12 Eylül’ün yol açtığı yıkımlar, olumsuzluklar bir ölçüde de olsa onarılabilir; yasal ve kurumsal yapılar demokrasi, özgürlük ve çağdaşlaşma düzleminde tekrar yeniden oluşturulabilir. Ancak öldürmeleri ve acıları hep devam edecek... Belgeleri tarih yapan, insanların ölümleri ve yok edilmeleri üzerine kurulu geçmişlerine bakmadan geleceğin inşa edilemeyeceğidir. Bir duruma ilişkin bilgi, belge veya bazen sadece rakamlara bakıldığında anlaşılması zordur. Bu gibi sebeplerden ötürü Siyaset biliminde zaman kavramı çok önemlidir. Üzerinden 37 yıl geçmesine rağmen ve esas özellikleriyle de devam ettiği düşünüldüğüne göre, 12 Eylül 1980 askeri darbesi rahatlıkla uzun dönem kapsamına alınarak değerlendirilebilir.

Türkiye Cumhuriyetinin “varlığına bağımsızlığına ve rejimine yönelik fikri ve fiziki hain saldırıların olanca genişliği ve şiddetiyle süre geldiği bir ortamda milletimiz için başkaca bir çıkış yolu kalmadığı”¹ gerekçesiyle ülke yönetimine el konuldu. Komutanlar darbeyi meşru göstermek için, ülkede toplumsal yaşamı temelinden sarsacak kaotik bir ortamın yaratılmasına göz yummuştur. Bu dönem toplumsal yapıda ve kitle iletişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Artan toplumsal kriz koşullarında “müesses nizamın sürmesi” için darbeden başka çarenin olmadığı, bir yandan basına sansür ve buna bağlı oto-sansür dayatılırken, öte yandan da sistematik bir propaganda için de TRT bir araç olarak kullanıldı. Seçenekler yönetimi olan demokrasinin yeşermesi için temel alan olan basın ve toplum boğulmak istenmiştir. Bundan dolayı “ifade özgürlüğü” bizler açısından bir varlık

¹ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, 124.

sorunudur. Eşit demokratik bir devletin ekseninde yaşamak yine bizler açısından vazgeçilmez bir noktadır.

Geriye doğru bakıldığında 12 Eylül rejimi, Türkiye’de ekonomik, siyasal ve toplumsal yönleriyle, bireysel ve kurumsal alanlarda tam manasıyla bir yıkım ve haksızlıklar anıtıdır. Darbe yönetimi işkenceler, öldürmeler, işten uzaklaştırmalarıyla yetinmemiş, başta adalet, basın ve eğitim gibi kurumsal yapıları yok etmiştir. Andreas Papandreu’nun 1967 Albaylar cuntası ile ilgili “Namlunun Ucundaki Demokrasi” adlı kitabında, Yunan halkına 1968 tarihinde yayınlanan bildirisindeki mesajlar 12 Eylül darbe dönemini anımsatır nitelikte. Öyle ki 12 Eylül’den sonra, toplumsal yapının kaybettiği “hak” ve “adalet” duygusu bunca zaman geçmesine karşın bir türlü yeniden sağlanamıyor. Ancak, uzun dönemli kalıcı etkileri bakımından Türkiye’yi 12 Eylül’e taşıyarak sonrasında biçimlendiren oldukça önemli ve belirleyici başka bir etken daha var. O da, darbeye birlikte ülkenin ekonomik olarak gelişmesinin içerik biçiminin ve yönünün tamamen değişmesiyle, devlet eliyle yatırım yapılarak sanayileşme politikasından tümüyle vazgeçilmiş olmasıdır.

Basın tarihçileri Türkiye’de basının, devlet bekasının tartışmalı olduğu 19.yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarında, esasen egemen güçlerin kendi aralarında çatışmasından ileriye gitmeyen siyasi mücadelelerin temel alanı olduğunu belirtirler. II. Meşrutiyet dönemi 1908 Temmuzunda yapılan, “Hürriyetin İlanı” öncesinde, “iki yıl boyunca sürekli olarak parlamenter bir düzenin kurulması talebini Türkiye’ye gizlice sokulan gazete ve dergiler, dağıtılan yer altı bildirileri, sokaklara asılan duvar afişleri ve diğer yöntemlerle gündeme taşıyan İttihatçılar, halkı meclis fikrine hazırlamışlardır.”² Bu kısa süre ayrı tutulacak olursa, iktidarın basın üzerindeki baskısı ve denetiminin hep ağır, yoğun olduğu ve bütün bu baskılara rağmen basının yaşam canlılığını koruduğunu anlatırlar. 20. yüzyılın sonuna yaklaşıldığında, Türkiye’de basın Avrupa’nın hiçbir ülkesinde rastlanmayan baskı ve şiddete maruz kalmıştır. 1982 Anayasasıyla basın özgürlüğü, düşünceyi açıklama özgürlüğünden ayrı bir özgürlük olarak düzenlenmesiyle de basın özgürlüğünün, evrensel hukuktan

² Aykut Kansu, *İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi, 1908-1913* İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, 5-6.

koparıma etkisinin yarattığı olumsuzluklar uzun dönemde git gide belirginleşerek su yüzüne çıkmıştır, oysa basın özgürlüğü ile düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün özdeş kavramlar olduğu şöyle açıklanmıştır;

“belirli bir düşüncenin açıklanması ve bu düşüncenin etrafında toplanmanın sağlanması hakkını kapsar. Salt düşünce, kişinin iç dünyası ile ilgili bir olgudur. Bireyin düşünme imkânının sınırlandırılması söz konusu olmaz. Bu sebeple, “düşünce özgürlüğü” ancak düşüncenin açıklanması hakkı tanındığında varsayılabilir. Bu nedenlerdir ki, gerçekte, “düşünce açıklama özgürlüğü” teriminin kullanılması daha yerinde olur. Basın, gerek düşüncenin oluşturulması, gerek düşüncenin açıklanması aşamaları yönünden bir araç niteliğindedir. Bu bakımdan basın özgürlüğü ile düşünce açıklama özgürlüğü özdeş kavramlardır.”³

12 Eylül yönetiminin atadığı meclis, Bülent Ulusu’nun yönetimindeki yürütme organı ile askeri mahkemelerle yaklaşık üç yıllık bir zamanda yasama, yürütme ve yargıyı denetimleri altına almışlardır. Basına yönelik uygulamalarda salt sansür edilmekle yetinilmiyor, aynı zamanda haberler de neredeyse komutanlarca yazılıyordu. Genel olarak basının tamamı aynı içerikle hazırlanıyor, sadece başlıklardaki sözcükler değiştiriliyordu. İfade özgürlüğünün ortadan kaldırılmasıyla, rejimi eleştiren tek bir söze bile izin verilmiyor, eleştirmeye kalkanlar askeri mahkemeye sevk ediliyor ve mahkemeler sanıkları ağır hapis cezalarına çarptırılıyordu. Darbe rejimi, toplumun özgürlüğünü ortadan kaldırarak, birkaç kişinin bile yan yana gelmesi askeri mahkemelerce suç sayılıyordu. Komutanlar Türkiye’de düzeni yeniden kurduğunu iddia ediyorlardı fakat darbe rejiminin yeniden getirdiği, “yasa ve düzen” değil, baskıcı ve antidemokratik totaliter rejimlere özgü bir nitelik taşıyordu.

Araştırma söyleşilerine katılan ve darbe dönemine tanıklık eden gazetecilerin söylemlerinden ve *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinde iki örnek olay haberleriyle yapılan değerlendirmelerin sonuçlarına göre; özellikle, *Hürriyet* ve

³ Çetin Özek, *Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü*, Basın Konseyi Yayını, İstanbul, 1989, 11.

Tercüman gazetesi, basın ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıyla, toplumsal yapıyı etkileyen olaylar yerine, magazin haberlere ağırlık vermiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin yayın çizgisinde belirgin değişiklik gözlemlenmemiştir.

Her üç gazete de darbeden sonra bir süre pek çok yazarın darbeyi bir darbe olarak görmediği, daha çok gerekli ve yerinde bir müdahale olarak görerek, halka sunulan haber başlık ve içeriklerinde 12 Eylül sıradanlaştırılmış; amaların, fakatların çok olduğu haberlerle darbe önemsiz kılınmıştır. Ayrıca ülke yönetimindeki siyasetçilerin yönetim ve asayiş sağlamada yetersiz oluşları, cumhurbaşkanı seçimindeki lakayt tavır takınmaları ile devletin çıkarı ve güvenliği yerine kendi kişisel çıkarlarının peşinde oluşları, yapılan darbeyi gerekçelendirmelerinin temel dayanağı olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırma gazetelerinin; 12 Eylül darbesinin ilk günlerinde yaptıkları “olumlu” yayınlar, sonraki günlerde, bireysel hak ve özgürlükler ile basın ve düşünce özgürlüğüne yapılan kısıtlamalar ile sansür uygulamaları sebebiyle evrilmeye başlayarak, yerini nefrete ve karşı duruşa bırakmıştır. Ayrıca, basın çalışanlarının ağır yargı süreçleriyle yüz yüze kalmaları da bu tutumun alınmasındaki önemli diğer faktörlerden biridir. Ancak bu süre içinde özellikle *Tercüman* gazetesinde, 12 Eylül yönetimi ve icraatları hakkında olumlu haber ve yorumlara yer verilmeye devam edilmiştir. *Hürriyet* yazarları gazetenin ister istemez askeri yönetimin getirdiği atmosfere ve kurallara uygun olarak yayın yapar hale geldiğini; gazetecilerin 90 gün sorgusuz sualsiz gözaltı süresi, askeri yönetimin bir anda “gazeteyi kapattım” demesiyle gazetenin kapatılması gibi uygulamaların sıkça yaşanması nedeniyle özgür yayın yapmak diye bir şeyin söz konusu olmadığını vurguladılar. Bu tabloda, suskunluktan ötürü de askeri yönetimi meşrulaştırma anlamı çıkarılmaması gerektiği savunularak, ancak darbenin “gayri meşruluğunu söyleyememe”⁴ anlamına geldiğini ortaya koydular. Dolayısıyla *Hürriyet*, *Tercüman* gazetesi gibi darbe rejimine açıktan destek vermek yerine, “haber başlık ve içeriklerini farklılaştırma stratejisi” uygulayarak, rejimin uygulamalarını görmezlikten geldiği anlaşılmaktadır.

⁴ Oktay Ekşi, Ek: 1/G.

Hürriyet ve Tercüman gazetelerinin bu tutumları karşısında, *Cumhuriyet*'in daha dik durduğu ve darbeyi meşrulaştırmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, gazete çalışanlarının rejime karşı haber ve yorumlar yapmasıyla yaptırımlara maruz kalındığı da yine *Cumhuriyet*'in darbe yanlısı olmadığını bir kanıttır.⁵

12 Eylül'ün zulmüne tanık olan gazetecilerden, araştırma söyleşilerinde elde edilen bilgilerle darbenin meşruiyetinin daha net bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Bu söyleşiler bir yandan teze büyük katkı sağlarken diğer yandan da daha önce benzer konuda yapılan araştırmaların sadece yazılı basın tarihi üzerinden sınırlı sonuçlarla bir yargıya varıldığı görülmüştür. Oysa bu tezde hem yazılı hem de sözlü iki boyutlu analizler yapılarak neredeyse kesin değerlendirmelerin yapılması açısından yazarların söylemleri oldukça etkili ve önemlidir. Gazeteciler, genel olarak, askeri ideolojiye az da olsa benzer bir tutum içinde, siyasetçileri olumsuz göstererek darbe rejiminin ideolojisine isteyerek/istemeyerek yardım etmişlerdir. Hem gazetecilerin döneme ilişkin söylemleri hem de araştırma konusu üç gazetenin 12 – 16 Eylül 1980 tarihleri arası başlıkları değerlendirildiğinde de karşı duruş söylemine rastlanmamaktadır. Ancak gazetelerin bu duruşuyla “darbenin meşrulaştırıldığı” anlamının çıkarılmaması gerektiği düşünülmektedir.

Gazeteciler, 12 Eylül yönetimi süresince genel olarak her olayı nasıl habere dönüştürülemediklerine yönelik olarak da; herhangi bir haberi yazmak istediğimizde, “buna hangi paşa veya komutan kükrer? Nerede kızdıracağınızı bilmediğiniz için, gazetenin sahibi daha da zor duruma düşebilir mi? Sıkıyönetimin acımasız uygulamalarına maruz kalarak işsiz kalabilir miyim?” gibi endişe taşıyan gazetecilerin bu tablo içinde kaçınılmaz bir şekilde oto-sansür yaptıkları gözlemlendi.

Gazete sahiplerinin haber içeriklerine müdahalesiyle ilgili olarak, *Tercüman* ve *Hürriyet* gazetesinde darbe rejimi baskısının gazetelere sirayet etmesiyle, patronun müdahalesine gerek kalmadan, gazete ve çalışanları kendiliklerinden oto-sansür yapmışlardır. Örnek olay haberler açısından bu gazetelere bakıldığında, her iki gazetenin de oto-sansür uyguladığı görülmektedir. Bu konuda *Cumhuriyet* yazarları

⁵ Hasan Cemal, Ek: 1/F.

arasında iki farklı görüş olmasına karşın, *Cumhuriyet*'te yayınlanan her iki “Örnek olay” haberin gazetede verilmesi, gazetecilerin görüşlerini destekler niteliktedir. Şöyle ki, *Cumhuriyet* her iki olayı bütün ayrıntılarıyla kamuoyuna sunmuş ve gazete bu sebeple de yaptırımlara maruz kalmıştır. Dolayısıyla, *Cumhuriyet* gazetesinin sadece olayları vermesi değil çalışanlarının söylemleri bakımından da oto-sansür yapmadığı ve sansürü sansürlemeyerek kamu yararı gözeterek haber yaptığı görülmüştür.

Araştırma söyleşisine katılan sekiz gazeteciden yedisi yaptıkları haberlerden dolayı soruşturma ve kovuşturma geçirmiş ve yargılanma sonucunda beraat etmişlerdir. Bir gazeteci ise, herhangi bir yaptırımla karşılaşmamıştır. Ayrıca gazeteciler, bu müdahalenin Türkiye'nin uzun vadede de geleceğini planlayan bir darbe olduğu görüşünde birleştikleri görülmüştür. Gazetecilerin hepsi askeri rejime karşı olduklarını, “En kötü sivil idare en iyi askeri idareden daha iyidir” görüşü çerçevesinde birleştikleri, ama yazılarında doğrudan doğruya askeri yönetime olumlu yaklaşmış gibi davranması, darbe öncesi politikacılara karşı olumsuz bir bakışla yaklaşımları olmuştur. Bunun da dolayısıyla bir destek anlamını taşıdığı düşünülmektedir.

Türk basınında sansür ve oto-sansür” uygulamalarının etkili olduğu, 1980’li yıllarda yaşanan ve araştırmada da “Örnek olay” olarak seçilen olaylar, yine araştırma için seçilen *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri tarafından isteyerek/istemeyerek yok sayılması ve görmezlikten gelinmesi veya haber yapılmasına bu iki olay tanıklık etmektedir. 26 Temmuz 1980 tarihinde Mamak Askeri Cezaevinden iki idam mahkûmunun kaçması/kaçırılması üzerine; olayın gerçekleşmesinden iki gün sonra gazetelerin ilk sayfalarında haber yapılmasına karşın, “kaçtı” veya “kaçırıldı” ifadesi gazetelerin haberi belirleme söylemlerinin temelini oluşturmuştur. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesinin mahkûmları “Kaçtı” olarak ifade etmeleri ortak noktaları olmuş, her iki gazete hem başlık hem de aynı içerikte olayı haberleştirmiştir. Bu retorikler ile haberin küçülterek görülmesi gazetelerin, üzerlerinde hissettikleri baskıyı gerçekten iyi bir şekilde anlatmaktadır. Bu haberde her iki gazetenin kendi kendisini sansürlediğini yayınladıkları haberin biçimlendirmelerinde görülmektedir. Gazeteciler zaten söy-

lemlerinde hemen her haberin sansürleyecek bir şekilde verildiğini, rejimin hoşlanmayacağı varsayılan haberlerin oto-sansüre tabi tutulduğunu belirtmişlerdir. Bu haberde gazetelerin ticari kaygılarının, gazeteciliğin ilkelerinin önüne geçtiği söylenebilir. Her iki gazete, olayı sıradan bir haber kategorisinde görerek, olayın haber kuralları çerçevesinde nedenleri sorgulamamış ve kamuoyuna anlatılmasından uzak durdukları görünümünde oldukları araştırmada izlenmiştir.

Bu olayı, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerine tam zıt yönde haberleştiren *Cumhuriyet* “kaçırılma” olayı haberinin tüm kurallarını işletmiş, olayın nedenleri somut olarak ortaya konulmuştur. Bundan ötürü gazete “iki gün süreyle” kapatılmayla yüz yüze kalmasına rağmen haberi gün gün izlemiş ve kamuoyuna gerçekçi haber verme amacını sürdürmüştür. Ayrıca *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri haberi 1. sayfalarda neredeyse aynı boyutta ve spotta görmeleriyle benzer tutum ve mesafe ile habere yaklaşmışlardır. *Cumhuriyet*’in ise, daha dirençli bir görünümle hem başlıkta hem de spotta haber yaptığı görülüyor. Genel olarak gazeteler değerlendirildiğinde ise; *Cumhuriyet* gazetesi, haberi genişleterek ve tüm sütunlara yayarak protesto olarak gösterirken, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin habere kısıt getirme tutumunu, Sıkıyönetim komutanlarını kızdırmamak ve öfkesini üzerine çekmeme çabası olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu olayda *Cumhuriyet* gazetesi haberin değerini doğru değerlendiren tek gazete olarak öne çıktı. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesi haberi spottan vermeleriyle bu olaya tarafsız bir şekilde yaklaştığı izlenimi verdiler. Haberi *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesi manşetlerinde düzgün ancak eksik bir şekilde vermelerine karşın, haber detaylarında, Yazı İşleri’nin olayı gölgeleme/örtme çabası yazılı basında "gerçekçi haber" kavramını tartışma gündemine taşıdığıyla açıklanabilir.

12 Eylül işkencesiyle 7 Kasım 1980 günü Mamak Askeri Cezaevinde İlhan Erdost’un öldürülmesiyle ilgili yargı süreci adım adım yürütülürken, basın dört gün boyunca olaydan haberdar değildi. Ancak 11 Kasım günü Hasan Cemal’in “*Cumhuriyet* bu haberi göbekten girdi” dediği gibi, *Cumhuriyet*’te yedi sütuna başlık: "Başına vurulan yayıncı İlhan Erdost öldü!" Bir spot başlığın altında: "1 astsubay ve 8 er gözaltında..." haberini verdi. Bu olayı Türk basınının içinde bulunduğu sansür ve oto-sansür şiddeti altında haberi görerek, görmezlikten geldiği araştırmada

izlenmiştir. Uluslararası basında yaklaşık 3 aylık bir sürede 23 defa farklı gazete ve dergide İlhan Erdost ile ilgili haberlerin yanı sıra, özellikle araştırmada değerlendirilen *THE TIMES*, *FINANCIAL TIMES*, *DER SPIEGEL* ve *The Economist*'te İlhan Erdost haberi geniş yer almıştır. Bir ölü olarak bedenine bu coğrafyada yer verilen İlhan Erdost'un, ne yazık ki ölümüne sebep olan sadece rejimin uyguladığı şiddet değil, eş zamanlı olarak Türk basınına uygulanan sansür ve oto-sansür şiddetine de maruz kalmış ve ölümü, *Cumhuriyet* gazetesini ayrı tutacak olursak haberleştirilememiştir.

12 Eylül basını sansürlü ve susturulmuş bir basındır! Bu süreçte genel olarak, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetesi ile iktidar arasında uzlaşının olduğu, yüzde yüz direnç olmadığı saptandı. Bundan dolayı da, sansürün stratejileri ortaya çıkmış oldu. Gazeteler, “sansüre karşı direnç göstermeme, haberin yerini değiştirme, haberin içeriğinin azaltılması ve haberi ifade etme - imalı haber” stratejilerini kullandılar. Dolayısıyla, 7 Mayıs 1924 tarihinde yayın hayatına başlayan *Cumhuriyet gazetesi*, basın özgürlüğü mücadelesinde takındığı, “egemen ve muhalif yapısını sürdürerek 12 Eylül rejiminin kimi zaman sosyal kimi zaman ekonomik olarak uyguladığı sansüre karşı dirençli duruşuyla,” verdiği özgürlük mücadelesinin Türk hukuku tarihindeki yeri ile ortaya konulabilir. 1 Mayıs 1948 tarihinden beri aralıksız olarak yayın hayatını sürdüren ve Türkiye'nin en yüksek tirajlı gazetelerinin başında olan *Hürriyet gazetesi* de darbe dönemde, Türkiye'de toplumsal yapıda birçok siyasi, ekonomik ve toplumsal değişim ve dönüşüme tanıklık etmiş ancak, sansüre karşı direnç gösteremeyerek “haber yeri ve haberin içeriğini azaltma stratejisi” izlemiştir. 26 Mayıs 1955 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Tercüman gazetesi* ise, 12 Eylül rejiminin uyguladığı sansüre de ciddi bir şekilde direnç göstermemiş, “haber yerini değiştirme, haberin içeriğinin azaltılması” gibi stratejiler kullanarak, 12 Eylül'ü, darbeden ziyade “zorunlu bir müdahale” olarak lanse etmiştir.

Son olarak, araştırma konusu olarak seçilen her iki olayın değerlendirme sonuçlarına göre, *Cumhuriyet gazetesi* dışındaki diğer iki gazetenin sansür ve oto-sansürü işlettikleri somut olarak değerlendirilmiştir. Bu “Örnek olaylar,” 12 Eylül'ün baskıcı rejimi süresince yazılı basının takındığı tutumu, basın özgürlüğünün zincire vurulduğu Türkiye'de sansür ve oto-sansürün vardığı boyutları çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermiştir.

Tercüman gazetesi, 12 Eylül ideolojisine paralel bir tutum içinde bulunarak ve demokratik sistemin esas taşıyıcıları arasında olan politikacıları olumsuz göstermiş ve 12 Eylül yönetiminin ideolojisini meşrulaştırmıştır. Ayrıca darbe rejimi süresince kendi kendini sansürlediği yani oto-sansür yaptığı açık olarak görülmüştür. Bu bağlamda, *Hürriyet*'in hem haber söylemlerinde hem de araştırma söyleşisine katılan gazetecilerin söylemleri değerlendirildiğinde; *Hürriyet* gazetesinin darbeyi “meşru göstermek değil gayri meşru olduğunu söyleyemeyerek,” aile gazetesi kimliğiyle yayınına sürdürmüştür. *Cumhuriyet* ise, ülkede yaşanan kaos ortamının etkisiyle kısa bir süre siyasi aktörlere olumsuz bakması ayrı tutulacak olursa, “darbecilere hep karşı durduğu ve darbeyi meşru gösterecek habere ve söyleme yer verilmediği, yazarlarının ve gazetenin yargı kararlarıyla sabit görülen durumlarıyla gazetenin nadiren oto-sansür yaptığı örnek olaylarla pratiğe taşınarak somutlaştırılmıştır.”

Her ne kadar araştırmalar da, 12 Eylül darbesini yapan komutanların, içinde buldukları toplumsal ve siyasal ortamda yönetime el koymalarını meşrulaştırmakta herhangi bir zorlukla karşılaşmadıkları anlatılsa da, bu araştırmalara antitez olarak, basın yönetenleri değil yönetilenleri temsil ettiği ve aksine basının darbe yanlısı olmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Ancak, 12 Eylül rejiminin baskısı karşısında, gazetecilerin iyi bir sınav veremeyişleriyle hem toplumun haber alma hakkı ciddi bir şekilde zedelenmiş hem de gazetecilik mesleğinin zor bir süreç içine itildiği söylenebilir.

Tüm bu değerlendirmeleri yaparken, önemli görülen iki durumun altını çizmek gerekir. Bunlardan ilki, 12 Eylül rejiminin sansür ortamı basın çalışanlarının elini kolunu bağlamıştır. İkincisi ise, gazetelerin kısa tarihlerinde de görüleceği üzere, her gazetenin kendi yayın politikası gereği okurlarıyla bir iletişim biçimi vardır. Bundan dolayı, gazetenin okuyucu kitlesi, gazetede yazarların, kullandıkları dil üzerinden, örneğin, parlamenterler, geçmiş hükümetler veya politikacılar, anarşistler, faşistler, gibi nitelendirmelerinde, hangi kişi veya grupların kastedildiğini anlar ve o kişiyi/grubu düşünerek o eğilim içinde yazıları okurlar.

Özellikle belirtmek gerekirse *Cumhuriyet* gazetesinde bu tür imalı dolaylı anlatımların yaygın olduğu bu dönemde gözlemlenmiştir. Araştırma konusu her üç gazetenin her köşe yazarının kendi okuru ile özel bir dil diyalog kurduğunu da düşünmemiz mümkündür.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Cumhuriyet
DER SPIEGEL
FINANCIAL TIMES
Hürriyet
T.C. Resmi Gazete
Tercüman
The Economist
THE TIMES

Gazeteciler

Orhan Erinç, 24 Mart 2017 tarihli söyleşi, *Cumhuriyet* gazetesi, İstanbul.
Işık Kansu, 13 Nisan 2017 tarihli söyleşi, Uğur Mumcu Vakfı, Ankara.
Faruk Bildirici, 24 Nisan 2017 tarihli söyleşi, *Hürriyet* gazetesi, Ankara.
Yalçın Doğan, 6 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, İstanbul.
Yavuz Donat, 9 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, *Sabah* gazetesi, Ankara.
Hasan Cemal, 18 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, İstanbul.
Oktay Ekşi, 15 Temmuz 2017 tarihli söyleşi, Yeniköy, İstanbul.
Fikret Ercan, 18 Eylül 2017 tarihli söyleşi, *Hürriyet* gazetesi, İstanbul.
Woodruff, W. (2010). *Modern Dünya Tarihi*, çev. H. Vardar ve A. Vardar, Pozitif Yayınları, İstanbul

Kitaplar

Alemdar, K. (1999). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Alemdar, K. (2009). *Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Demokrat Parti Döneminde Resmi ve Özel İlanlar*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.

Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Amiral Gemisinin Seyir Defteri 1948–1998, (1998). Hürriyet Yayınları, İstanbul.

Arcayürek, C. (1990). *Demokrasi Dur: 12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Basım 80-84, (1984). Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara.

Belge, M. (1992). *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yayıncılık, İstanbul.

- Birand, M. A., Bila, H., Akar, R. (2006). *12 Eylül, Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul.
- Bülbül, R. (2001). *Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar*, Atlas Yayınları, İstanbul.
- Cemal, H. (2004). *Demokrasi Korkusu, 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitapçılık A.Ş. İstanbul.
- Cemal, H. (1986). *Tank Sesiyle Uyanmak*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Çalışlar, O. (2006). *12 Eylül ve Andıçlanan Gazetecilik*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Demir, V. (2007). *Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkisi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ekşi, O. (2017). *Gazetecilikte Geçen, O Yıllar...*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- Kansu, A. (2016). *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi, 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kansu, I. (2016). *Kan Denizindeki Mercek*, Telgrafhane Yayınları, Ankara.
- Kaya, R. (2009). *Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Türkiye Siyasal Yaşamında 1980'ler Sonrası Gelişmeler ve Medya*, der. K. Alemdar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.
- Kaylan, M. (2006). *Kemalistler*. çev. Z. Kalkandelen, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, O. (2009). *Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, 1980 Sonrasında Türkiye'de Muhalif Basın*. der. K. Alemdar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.
- Köktener, A. (2004). *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Mann, M. (2013). *Devletler, Savaş ve Kapitalizm*, çev. S. Türkoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Nadi, N. (1971). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Sinan Yayınları, İstanbul..
- Nadi, N. (1981). *Olur Şey Değil*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

- Nadi, N. (1991). *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Öngider, S. (2005). *Son Klasik Darbe, 12 Eylül Söyleşileri*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.
- Özek, Ç. (1999). *Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Özek, Ç. (1994). *İfade Özgürlüğü Hapiste, Demokratikleşme Sancısı*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayını, Ankara.
- Özek, Ç. (1989). *Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü*, Basın Konseyi Yayını, İstanbul.
- Özerken, Ş. (2009). *Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle, Türkiye’de 9 Gazete*, Nobel Yayın, Ankara.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Saral, Z. (1989). *Biz Bir Aileyiz*, Yurt- Kitap Yayın, Ankara.
- Sözeri, C. (2015). *Türkiye’de Medya – İktidar İlişkileri ve Sorunlar ve Öneriler*, Medya ve İletişim Merkezi, İstanbul.
- Sucu, M. (2005). *12 Eylül Yasakları*. Günizi Yayıncılık, İstanbul.
- Şahhüseyinoğlu, H.N. (2015). *Dünden Bugüne Düşünceye ve Basına Sansür*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Tek, H. (2006). *Darbeler ve Türk Basını*, Divit Basımevi, İstanbul.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Uşaklıgil, E. (2011). *Benim Cumhuriyet’im*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Uzun, R. (2009). *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın. Spor Basınının Gelişimi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.
- Uzun, R. (2009). *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, 1980 Sonrası Etik*, der. K. Alemdar, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.
- Üstün, H. (2009). *Türkiye’de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın, Bab-ı Ali’de Dokuz Patron Olayı*. der. K. Alemdar, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları. Ankara.
- Vaner, S. (2009). *21. Yüzyıla Girerken Türkiye*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde, Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Zincirkıran, N. (2013). *Genel Yayın Müdürü, Olaylar, Anılar ve Gerçekler*, Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic.San.Ltd. Şti. İstanbul.

Makaleler

Durna, T., İnal, A. (2014). "12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu", *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 34, s. 123-145.

Emre Kaya, A. E. (2010). "Cumhuriyet Gazetesi'nin Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi", İstanbul Üniversitesi, İletişim *Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, s. 75-91.

Güler, Ç. (2016). "Kitle İletişim Araçları ve Sağlık", *Toplum Hekimliği Bülteni*, Cilt: 25, Sayı: 1., s. 1-4.

Kepenek, Y. (2014). "12 Eylül'ün Asıl 'Kestiği' ", *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 34, s. 75-90.

Özkır, Y. (2014). "Hürriyet Gazetesi'nin Kimliği", Iğdır Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, s. 45-70.

Tezler

Sevgililer, Ü. Ö. (1998). Propoganda and Persuasion By Television During the 1980 Coup D'etat in Turkey, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ekin, V. (2010). Tüketim Toplumu, Hedonizm ve Araç Olarak Yazılı Basın, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.

Belgeseller

Akyol, T. (yönetmen), (2017). *Türk'ün Ateşle İmtihanı 1921-1922*, CNN TÜRK Televizyonu: Türkiye.

Koç, S. (yönetmen), (2015). *1908 Hürriyet Devrimi*, Kaynak Yayınları, Ankara.

Ünlü, M. (yönetmen), (1998). *12 Eylül*, (DVD) Gala Film, İstanbul.

Online Kaynaklar

Kansu, A. "1908 Devrimi'ni Anlamaya Çalışmak", <https://bianet.org/biamag/kultur/108125-1908-devrimi-ni-anlamaya-calismak>. Erişim Tarihi: 04.12.2017.

Deregulasyon, <http://www.ekodialog.com/Konular/deregulasyon-menkullestirme-ozellestirme-turevlestirme-nedir.html>. Erişim Tarihi: 15.12.2017.

Cumhuriyet gazetesi hakkında, <http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/cumhuriyet-gazetesi-kimin-cumhuriyet-gazetesi-hakkinda-merak-edilenler-1479213/>. Erişim Tarihi: 07.10.2017.

<http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>.
Evin Katurman, 12 Eylül Askeri Darbesi ve Basın,
<https://m.bianet.org/bianet/toplum/93099-12-eylul-askeri-darbesi-ve-basin>.
Erişim Tarihi: 27.11.2017.

Hürriyet Almanya baskısı, <https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCrriyet>.
Erişim Tarihi: 25.10.2017.

İlhan Erdost ile ilgili, <https://bianet.org/bianet/yasam/191317-ilhan-erdost-icin>.
Erişim Tarihi: 28.12.2017.

Alpman, N. “General Evren ile son 12 Eylül”, <https://www.birgun.net/haber-detay/general-evren-ile-son-12-eylul-16326.html>. Erişim Tarihi: 06.12.2017.

Ekşi, O.
<http://www.oktayeksi.com.tr/?kkk=OktayEksi&query=About&Name=Oktay%20Ek%20FEi%20Kimdir%20?>. Erişim Tarihi: 23.12.2017.

Tercüman,
[https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VCT6lbT1Wq4J:https://tr.wikipedia.org/wiki/Terc%25C3%25BCman_\(gazete\)+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr](https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VCT6lbT1Wq4J:https://tr.wikipedia.org/wiki/Terc%25C3%25BCman_(gazete)+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr),
Erişim Tarihi: 29.11.2017.

Cemal, H. <http://www.milliyet.com.tr/2000/04/30/yazar/cemal.html>,
Erişim Tarihi: 29.09.2017.

Ekşi, O. <http://www.literatur.com.tr/oktay-eksi>, Erişim Tarihi: 29.09.2017.

Kenen Evren hakkında, <http://www.hurriyet.com.tr/bulent-ersoy-kenan-evrene-hakkimi-helal-etmiyorum-28988230>, Erişim Tarihi:27.10.2017.

12 Mart, <http://marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/6542/12-Mart-1971-Darbeciler-bir-kez-daha-insanliga-karsi-suc-islediler!> Erişim Tarihi: 27.11.2017.

Demokrat Parti, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5543.pdf>.
Erişim Tarihi: 28.11.2017.

Naylon gazete, besleme basın, <http://ibrahimsenaarvas.blogspot.com.tr/p/naylon-gazeteler-ve-besleme-basn.html>, Erişim Tarihi:28.11.2017.

Medya-İktidar, <http://bianet.org/bianet/medya/86980-medya-iktidar-iliskilerinin-tarihsel->. Erişim Tarihi: 07.12.2017.

İlkiz, F. Siyasi Partinin Odak Olması-1, <http://bianet.org/bianet/bianet/105634-siyasi-partinin-odak-olmasi-1>. Erişim Tarihi: 27.11.2017.

Diğer

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 11. Ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, Avrupa Antlaşmaları Serisi, No. 5.

Çetin Özek ve Bülent Tanör, “MGK’nın Gölgesinde Düşünce Ayıbı”, *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1994.

Emin Çölaşan, “Mamak Cezaevinde,” *Milliyet*, 6-10 Aralık 1980.

Nadir Nadi’nin, “Kuşkulu Günler”, *Cumhuriyet* gazetesi, 19 Mart 1971 ve “Boşuna Çaba,” *Cumhuriyet*, 31 Mart 1971.

İlhan Lüfem, “Düşünceleri Anlatım Özgürlüğü”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1995.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, *T.C. Resmi Gazete*, 27.05.1949, Sayı: 7217.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Cilt:1 1 nci, Birleşim, 19 Eylül 1980.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, (17. Dönem, Yasama Yılı, 2) T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 01.05.1985 tarih ve sayı: K.K.Gn.Md. 18/101-1903/04042.

TBMM, Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan, Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Cilt 1, S. xv, 2012.

EKLER

EK 1/A, B, C, D, E, F, G, H.

“12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBE DÖNEMİNDE SANSÜR UYGULAMALARI”
BAŞLIKLİ SÖYLEŞİYE KATILAN GAZETECİLERİN SÖYLEŞİ METİNLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Yazarlar

- Ek: 1/A. Orhan Erinç** ile 24 Mart 2017 tarihli söyleşi, *Cumhuriyet* gazetesi, İstanbul.
Ek: 1/B. Işık Kansu ile 13 Nisan 2017 tarihli söyleşi, Uğur Mumcu Vakfı, Ankara.
Ek: 1/C. Faruk Bildirici ile 24 Nisan 2017 tarihli söyleşi, *Hürriyet* gazetesi, Ankara.
Ek: 1/D. Yalçın Doğan ile 6 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, İstanbul.
Ek: 1/E. Yavuz Donat ile 9 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, *Sabah* gazetesi, Ankara.
Ek: 1/F. Hasan Cemal ile 18 Mayıs 2017 tarihli söyleşi, İstanbul.
Ek: 1/G. Oktay Ekşi ile 15 Temmuz 2017 tarihli söyleşi, Yeniköy, İstanbul.
Ek: 1/H. Fikret Ercan ile 18 Eylül 2017 tarihli söyleşi, *Hürriyet* gazetesi, İstanbul.
Ek: 1/I. Araştırma Gönüllü Katılım Formları ve “OLUR” Metinleri.

(Ek: 1/A)

ORHAN ERİNÇ
Hüreyye Özdemir
24 Mart 2017¹
(Süre: 19 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığının da sentezi yapılacaktır. Bu bağlamda, araştırma konusu *Cumhuriyet* gazetesinin yayınlanma süreçleriyle ilgili bilgi ve belgelere erişime ihtiyaç duyulmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Debre döneminde Yazı İşleri Müdürü olduğunuz dönemde *Cumhuriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız?

Erinç, O.: *Basınla ilişkisi açısından 12 Eylül daha önceki müdahalelerden çok farklı. 12 Eylül’de sıkıyönetim ve darbeciler geçmişe göre akıllanmış gözüküyor. Çünkü yayın yasağı ve sınırlamalarla ilgili olarak yazılı belge vermiyorlar. Önce Sıkıyönetim Komutanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Havacı Yarbayla başladı telefonla yayın yasağı bildirimleri, sonra astsubaylara kadar indi. Mehmet Sucu’nun kitabında bunların örnekleri var. O sürecin bugünden önemli farkı şuydu; “o süreçte bugüne göre hukuk vardı” demek durumundayız. Yargı açısından idari konularda bir şey söyleyemeyiz. Cezaevleri yönetimi konusunda iyi şeyler söyleyemeyiz. Ben 11-12 defa gittim, Sıkıyönetim Komutanlığı’nın konuşlandığı Selimiye’ye. Cumhuriyet’in Yazı İşleri Müdürü olarak kaç defa yargılandığımı hatırlamıyorum. Ama hatırladığım üç yargılama var! Bu üç yargılama sıkıyönetim komutanının tutuklama isteğiyle yaptığı başvurulardı. Beni gelip götürmüyorlardı, çağrı gönderiyorlardı, gidiyordum. Savcı ifade alıyordu. İfademde ben sadece olayı anlatıyordum. Savcılar*

¹ Hüreyye Özdemir, Orhan Erinç, 12 Eylül 1980’de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi (İstanbul: 2017).

Anayasadaki ya da uluslararası sözleşmelerdeki “ifade özgürlüğü” ve “basının görevi” bölümlerini de ekliyorlardı. Mahkemeye sundukları iddianameye ve ifadenin altında “savcılık tutuklama isteğine katılmamaktadır” diye de yazıyorlardı. Bunlar üsteğmen, yüzbaşı düzeyinde subay savcılardı. Tutuklama isteyen de emrinde görev yaptıkları orgeneralidi. Yani komutanın isteğine karşı çıkma gücünü kendilerinde bulan asker hukukçular vardı. Bu bu üç davadan da berat ettim! Oysa birinde suç işlenmişti ama suç kastı olmadığı gerekçesiyle mahkeme berat kararı verdi. Yani o zaman askeri bir darbe dönemiymiş ama bugün ki sivil yönetimden daha demokratik ve daha hukuka uygun basın açısından uygulamalar vardı. Sıkıyönetim Komutanı kızar gazete kapatırdı. Galiba en çok biz (Cumhuriyet) arkasından Tercüman, Milliyet bir veya iki kere de Hürriyet kapatıldı. Bunlardan biri Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri Murat İsmail’in ölüm ilanının yayınlanması sonucuydu. Öteki de Tekel ürünlerine yapılan zamlarla ilgiliydi sanırım. Sıkıyönetimlerin her zaman geçmişte de olsun, 12 Eylül’de de olsun en çok muhatap aldığı gazete Cumhuriyet oldu! Önümdeki dosyada 27 Mayıs öncesi Sıkıyönetim Komutanlarının, mahkemelerin ve Tahkikat Encümeni’nin verdiği yayın yasağı kararları var. Bunların asılları Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) Basın Müzesi’nde. Kimilerine (OErincOrhan) hesabımdan girerseniz Twitter’da görürsünüz. Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 dönemlerinde belge var, 12 Eylül’de belge yok! Sadece telefon ve iç yazışma ile gazete içinde duyurulanlar bilinebiliyor. Mehmet Sucu o zaman Hürriyet’te idi Sucu’nun kitabı o dönemi kapsıyor.

Özdemir, H.: Sizin bire bir yaşadığınız bu durumlar dışında, biraz evvel sıraladığım konularda aklınızda kalan yayınlamadığınız bir haber var mıdır?

Erinç, O.: Pek hatırlamıyorum ama Cumhuriyetin şöyle bir özelliği var; eğer Cumhuriyet’te bir haber yazılmışsa ve haberin bütün unsurlarını içeriyorsa yani belgeliyse veyahut tanıklıysa 5N 1K dediğimiz sorulara yanıt veriyorsa o haberin yayınlanmasını engelleyecek hiç bir güç yoktur! Sadece şu denebilir;” Bu haberi bugün harcamayalım, çok haberimiz var bunu yarın kullanalım.” Onun dışında haber girmesin diye bir şey olmaz!

Özdemir, H.: Yani o dönemde böyle ötelediğiniz oto-sansür uyguladığınız bir haber olmadı mı demek istiyorsunuz?

Erinç, O.: Benim dönemimde olmadı.

Özdemir, H.: Sizin döneminizde olmadı, Cumhuriyet’in de bakışı öyle değildi zaten!

Erinç, O.: Bütün iktidarlar, CHP’lisi, DSP’lisi, AP’lisi, ANAP’lısı, DYP’lisi Cumhuriyet’e hep kızmıştır. Ecevit bile bize “münafıklar” demişti.

Özdemir, H.: Döneme ilişkin yargı kararları var mıdır? Haksız yere yargılandı hiç bir şekilde böyle bir ceza almamalıydı dediğiniz gazete çalışanınız oldu mu?

Erinç, O.: Tabii var. Oktay Akbal hapse mahkûm oldu 3 ay, Nadir Bey de 3 ay mahkûm oldu. Sıkıyönetim Yasası’na göre yanlış hatırlayabilirim “6 aydan az

cezaların temyizi yoktu!” Yani kesin karardı. Ya sıkıyönetim komutanı temyiz ederdi ya da Adalet Bakanı. Nadir Bey’in mahkûmiyetinden korktu tabi askeri yönetim. Hem yaşı ileriydi hem de Avrupa’da ve Dünya’da saygın bir yeri olan gazeteciydi. Adalet Bakanı temyiz etti! Askeri Yargıtay Nadir Bey’in cezasını bozdu! Ama Oktay Akbal geceleri hapiste gündüzleri gazetede böyle bir süreç yaşadı! Saat 17.00-18.00 gibi gidip teslim oluyor, sabahleyin salıveriliyordu. Mehmed Kemal ile Okay Gönensin de gözaltına alındılar bir paşa fıkrası nedeniyle. Bu Paşa fıkrası da şöyleydi; Osmanlı döneminde Paşa Hazretleri Salacaktaki yalısında bir ziyafet düzenlemiş. Misafirler gelmeye başlamış ama Paşa’yı Saray’dan çağırılmışlar, Paşa gitmiş, misafirler sofraya oturmuşlar, yemekler yeniyor kalkan balığı gelmiş. Şöyle bir şey vardır; dişi kalkan balığı yumurta ürettiği için eti biraz yavan olurmuş. Birisi “Bu kalkan balığı erkek mi dişi mi?” demiş. Sofrada oturanlar bilememiş, kim bilir demişler birisi Vekilharç’a soralım demiş, (Vekilharç: konağın alışverişini yapmakla görevli kimse) Onu çağırılmışlar sormuşlar O’da “Ben aldım ama bilmiyorum” demiş. O zaman demişler ki Aşçıbaşını çağıralım, Aşçıbaşı gelmiş ona sormuşlar O da “Valla ben de anlamadım” demiş. Eee kim bilir demişler Aşçıbaşına, demiş ki “Paşa Hazretleri bilir”. Demişler ki Paşa Hazretleri nerden bilir ki? Aşçıbaşının cevabı “Bilmese de dediği dediktir” olmuş. Buna Evren dahil paşalar alındılar 18 gün kadar göz altında kaldı Mehmet Kemal. Okay Gönensin daha az kaldı. Ben o dönemde Cumhuriyet’te değildim.

Özdemir, H.: Başka söylemek istediğiniz bir şey var mıdır?

Erinç, O.: *Geçmişini bugünle kıyaslama olanağım ne yazık ki yok Türkiye’nin!*

Özdemir, H.: *Bugünü değil o zamanki durumlarda yapılan aklınıza gelen yazdığınız paylaşmadığınız bir bilgi bu çalışmaya katkısı olabilecek ne olabilir?*

Erinç, O.: *Ben o süreçte Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu’nda idim. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nde Burhan Felek Başkan, Nezih Demirkant Başkan Yardımcısı idi. Her iktidar değişikliğinde olduğu gibi medyanın, basın sorunlarını anlatmak için Ankara’ya gidildi. Burhan Bey biraz hasta idi, mektup yazdı, özür diledi. Biz Nezih Abi’nin başkanlığında Ankara’ya gittik. Rastlantı bu ya randevu başvurusundan bir süre sonra Cumhuriyet gazetesini Sıkıyönetim kapattı! O nedenle Cemiyet yönetiminin Evren’e gidişi biraz da “Cumhuriyet için gidiliyor” diye yorumlandı ama böyle bir durum yoktu. O daha önce iletilen bir istek idi. İşte Evren’e bu ortamda gittik Evren’in öğrendiğimiz özelliği şu; kabul ettiklerine ihlamur ikram eder, ihlamur gelince de kendisi ufak sigar yakar görüşme süresi de o sigarın bitme süresi kadarmış derlerdi. Tabi orada konuşulurken Evren Cumhuriyet’i hedef alan laflar etmeye başlayınca, o zamanki Genel Sekreter Mustafa Yücel ve Nezih Abi Evren’e “Cumhuriyet’in Yazı İşleri Müdürü de burada” diyerek beni gösterdiler. Böyle olunca da Evren bir durakladı, bu arada yönetim kurulu üyelerimiz Cumhuriyet’in Atatürkçülüğünü, vatanseverliğin gazetecilik yapma konusundaki çabalarını anlattılar tabii bu arada beni de övdüler (gülümseme). O zaman Yönetim Kurulu’nun en genç üyesi ben idim. O nedenle en arka girip en arka çıkardım, en arka çıkarken Evren kolumdan tuttu “üzülme üzülme açılır” dedi. Böylece çıktık yani Evren ile ilgili anılardan biri bu. Sonra Evren, Gazeteye gelmek istedi Nadir Bey gelmedi görüşmeye.*

Özdemir, H.: Neden gelmedi.

Erinç, O.: *Tavır olarak gelmedi (Bu soruyu Hasan Cemal ve Okay Gönensin'e sorun).*

Özdemir, H.: Tanık olduğunuz döneme ilişkin verdiğiniz bilgilerin araştırmaya katkısı çok büyük. Zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Erinç, O.: Rica ederim, umarım faydalı olur.

(Ek: 1/B)

IŞIK KANSU
Hüreyye Özdemir
13 Nisan 2017²
(Süre: 29 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığının da sentezi yapılacaktır. Bu bağlamda, araştırma konusu *Cumhuriyet* gazetesinin yayınlanma süreçleriyle ilgili bilgi ve belgelere erişime ihtiyaç duyulmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde muhabir olarak çalıştığınız zamanda *Cumhuriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız? Ayrıca o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadığınız *Cumhuriyet*'in kendini sansürlediği oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır varsa lütfen bir kaç örnek verebilir misiniz?

Kansu, I.: Haber yapamadığımız bir gelişme hatırlamıyorum açıkçası. Yani İlhan Selçuk'un "Muz Cumhuriyeti" yazısından dolayı kapatılmıştık. Nadir Nadi'nin "Ben Atatürkçü Değilim" söyleminden dolayı yaklaşık bir ay süreyle kapatıldığımız dönemde hem yargı muhabirliği yapıyor, hem de çalışma hayatına bakıyordum. O dönemde Milli Güvenlik Konseyi'nin görevlendirdiği bir grup 'Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Grev Lokavt Yasası'na ilişkin bir taslak hazırlamışlardı. *Kapatıldığımız dönemde biz normal çalışmamızı günlük olarak sürdürürdük. Yani ertesi gün haber çıkacakmış ve haber girecekmiş gibi çalışırdık. İstanbul'a haberlerimizi göndermeye devam ederdik!* Bu iki yasa 12 Eylül'ün nasıl bir faşist dönem olduğunun da kanıtlarından biriydi. Sendikalara ilişkin özgürlükçü yasalar daha önce Bülent Ecevit'in Çalışma Bakanlığı döneminde çıkmıştı. MGK'nin tamamen yasakçı anlayışıyla hazırladığı taslak elime geçti. Bir ay boyunca ben bu

² Hüreyye Özdemir, Işık Kansu, 12 Eylül 1980'de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi (Ankara: 2017).

haberi diğerk gazetecileri atlattım. Hiçbir gazetede bu yasaların taslakları çıkmadı. Gazetemizin yayınladığı gün bu iki taslak manşetten iki gün boyunca yayımlanmıştı. *Sıkıyönetim Mahkemelerinde gerçekleşen tüm duruşmaları ve duruşmalardaki gelişmeleri haberleştirdik. Sakın yanlış anlaşılmasın yani bir özgürlük ortamı değil elbette. Fakat biz özgürlük ortamındaymışçasına çalışmalarımızı yürüttük. Çünkü bizim başyazarımız Nadir Nadi idi. İlhan Selçuk'un ve Uğur Mumcu'nun yetiştirdiği gazetecilerdik bizler. Dolayısıyla ödün verdiğimizizi sanmıyorum. Ödün vermediğimiz için de Oktay Akbal, Nadir Nadi ve Ali Sirmen soruşturmayaya uğradı ve hapislerde yattılar bu yüzden. Baskı yok muydu? Vardı elbette! O dönemde yazı işlerinde çalışanlar daha iyi bilir o süreci. Sıkıyönetimin şu habere yasak getirdi, şu haberlerin yayınlanması istenmiyor yönünde o dönemde uyarılar olduğunu Ankara büromuzda istihbarat şefliğini de üstlenen Erbil Tuşalp'ten duyardık. Ama kendimize bir oto-sansür uyguladığımızı hatırlamıyorum. En azından biz muhabir olarak özgürce ha-berlerimizi yazardık! Gerisine yazı işleri karışır.*

Özdemir, H.: Tanık olduğunuz bir haberi Yazı İşlerinin yayınlamadığı oldu mu?

Kansu, I.: Hatırlamıyorum. Şimdi açıkçası sakınca görülen haber olsaydı zaten “Kan Denizindeki Mercek” o dönemi anlattığım kitabımda yazardım.

Özdemir, H.: Burada kitapta Av. İsmail Sami Çakmak'ın anlarının anlatıldığı İşkence Çılgılında Donan Hukuk bölümünde “bu haberi yayınlamadım” dediğiniz bir haber var. Bu haberle ilgi bana verebileceğiniz bir detay var mıdır?

Kansu, I.: Hatırlamıyorum, ama bu haberi Av. İsmail Sami Çakmak yayınlanmasını istememiş olabilir. O dönemde yaşanan baskılarda kişiler de kendilerini sansürlerdi. Ben Kenan Evren'in bütün Anadolu gezilerini izledim. Anadolu'yu dolaşım Anayasa'ya “evet” istedi. Tıpkı bugün Erdoğan'ın yaptığı gibi, bütün onları izledim. İzlenimi haber gibi yazardık. Bu haberlerde ironi bir yan bulurlarmış Cumhuriyet okurları. Yani Evren'in konuşmalarıyla hafif dalga geçer gibi, öyle anlaşılıyormuş.

Özdemir, H.: Mesela kitabınızda, şöyle demişsiniz “Konya'da Devlet Başkanının konuşmasından sonra Meram Bağlarına gidip yemek yedik. Yan masaların birinde, bir resmi giysili onbaşı, sivil arkadaşları ile oturmuş rakı içiyor. Dönemin Genelkurmay Başkanı MGK Başkanı ve de Devlet Başkanı Konya'da, bir garip onbaşı dışarıda, hem de içkili lokantada kafa çekiyor! Konyalı meslektaşlarıma sordum: “kim bu?” diye. “Ohooo tanımıyor musun? O, gazinocular kralı Fahrettin Aslan'ın oğlu, şarkıcı Emel Sayın'ın yeni kocası Selçuk Aslan” dediler. Haberinizde Kenan Evren ile 12 Eylül paşalarının Konya ziyareti sırasında Meram Bağlarında resmi kıyafetli içki içebilen “ayrıcalıklı Onbaşı'nın” kim olduğunu sordunuz. Vatan hainliğiyle suçlandığınız bu sorunuz üzerine sizin taa evliliğinize kadar engel olabilecek durum dışında özgürce yazamadığınız bir başka olay var mı?

Kansu, I.: O'nu anlattım bir daha anlatmaya gerek var mıdır?

Özdemir, H.: Hayır benzeri başka durum oldu mu? Demek istedim.

Kansu, I.: Büyük ölçüde başımdan geçen bir olay 7 Kasım 1980’de meslek büyüğüm Muzaffer Erdost’un kardeşi İlhan Erdost’u döve döve öldürdüler. Cenazesine gittim. Aynı zamanda gazete beni görevlendirdi. Puslu ve kapalı bir Ankara gününde İlhan Erdost’u toprağa verdik. Cenaze töreninin haberini yaptım. Yalnız o dönemde İlhan Erdost’un Mamak Cezaevi içinde dövülerek öldürüldüğüne ilişkin habere yasak geldiğini biliyorum. O olayın ayrıntılı öyküsünü Muzaffer İlhan Erdost, İlhan İlhan kitabında anlattı.

Özdemir, H.: O yasağı nasıl bulabilirim?

Kansu, I.: Galiba sözlü geldi Sıkıyönetimden. O yasağı biz *Cumhuriyet* olarak deldik! Mecbur kaldılar İlhan Erdost’un öldürüldüğünü açıklamaya. Hatta bu konuda görüşmeler oldu diye hatırlıyorum. Önemli bir şeydir, Hüreyye Hanım İlhan Erdost’un öldürülmesi dövülerek öldürülmesi.

Özdemir, H.: *Cumhuriyet* bu haberden ötürü ceza aldı mı?

Kansu, I.: Yok almadı.

Özdemir, H.: Sözlü arandı, haber yapılmayacak ama *Cumhuriyet* gazetesi haber yaptı değil mi?

Kansu, I.: Nasıl yapıldı tam ayrıntısını bilmiyorum.

Özdemir, H.: O zaman haberi araştırmak için gazetenin o dönemini incelemem gerekir.

Kansu, I.: 8’inde çıkmadı galiba,

Özdemir, H.: Sadece yasak olduğu sözlü bir aramaysa böyle bir haber yapılmayacak, Mehmet Sucu’nun kitabında birçok örneği var, mesela yangın haberleri de yasaklı olurdu yapılmayacak gibi...

Kansu, I.: Sorulurdu böyle bir haber var mı, gibisinden.

Özdemir, H.: Gazete mi Sıkıyönetime soruyordu?

Kansu, I.: Evet, ben bunu yazabilir miyim diye değil, böyle bir haber aldık böyle bir haber var, doğru mudur?

Özdemir, H.: “Doğrudur yazabilirsiniz mi, doğrudur yazmak yasaktır mı ?” denilirdi.

Kansu, I.: Önce bu haber yazdırılmadı. Öğrendiğime göre, Uğur Mumcu sanırım Sıkıyönetimi arıyor. Nurettin Soyer (Askeri Savcı) Uğur Mumcu’nun yakın arkadaşı dostuydu. Onun aracılığıyla yürürdü bazı şeyler. Hatta yanlış hatırlamıyorsam, İlhan Erdost’un cenazesi için Muzaffer Erdost’un da gözaltından çıkması sağlandı. O ilişkiyi de bizim gazete yürüttü. Uğur Mumcu yürüttü.

Özdemir, H. : Çalışmada yapılacak karşılaştırmada diğer gazetelerde bu haber çıkmadıysa bu *Cumhuriyet* gazetesinin oto-sansür uygulamadığını, haberi vermek istediğini ve ilişkileriyle bunu düzenleyip anlattığını ve sadece *Cumhuriyet* gazetesinin bunu kırdığını gösterdiği basında çok önemli diğer gazeteleri inceledikten sonra ben size bunun geri bildirimini mutlaka yaparım. Bana anlatmak istediğiniz başka bir şey var mı?

Kansu, I.: Oto-sansür değil de, buradaki ilişkiler şöyle yürürdü. Biz doğal olarak bazı önemli haberlerin doğruluğunu bir kez daha onaylatmak zorundayız, tıpkı bugün yaptığımız gibi, hep yaptığımız gibi. Bazı haberler konusunda o dönemde Ali Baransel, Kenan Evren'in basın danışmanı idi. Ali Baransel'e danışılırdı.

Özdemir, H.: Sansür olarak mı değerlendireceksiniz yoksa haberi doğrulamak mı?

Kansu, I.: *Her ikisi birden, yani bir yandan başınız, gazetenin başı belaya girmesin, diğer yandan da haberler doğru mu diye...* Ancak, gelecekte yazılmak üzere notlar alınırdı. Cüneyt Arcayürek'in kitapları büyük ölçüde böyle çıkmıştır. Yani o dönemde yazılmayıp not düşülüp daha sonra yazılan bilgiler vardır. Yazılamayanların tarih önünde uçup gitmemesi, baskıcı dönem geçtikten sonra kamuoyuna açıklanabilirdi diye.

Özdemir, H.: Grev ve lokavt yasağıyla ve sendikalarla ilgili makro düzeyde bir yasak var mıydı?

Kansu, I.: MGK grev ve lokavtları yasaklamıştı. Sendikalar toplu sözleşme yapamıyorlardı. İşçilerin ücretlerini ve sözleşmelerini Yüksek Hakem Kurulu belirliyordu.

Özdemir, H.: Her şeyi yazabiliyor muydunuz? *Cumhuriyet* yazıyor muydu?

Kansu, I.: *Her şeyi yazmak YÜREK İSTER. Yazdı işte, Nadir Nadi'nin Cumhuriyet gazetesi kapatılıp açıldıktan hemen sonra. Yani MGK'nın sendikal hakları kısıtlayıcı yeni bir taslak hazırladığını manşetten girdi.*

Bir şey daha hatırlıyorum: Duyuyorduk YÖK Yasası çıkacak ama hiç bir yerden bilgi sızıyor. Bir gün Anadolu Medeniyetler Müzesinde bir kokteyl vardı, oraya gittim. Öğretim üyeleri, profesörler de var orada. Gazetecilik gereği onlara da YÖK Yasası'nın ne zaman çıkacağını neler içerdiğine ilişkin sorular soruyor, sıkıştırıyordum. Bir hoca beni bir Sümer yazıtının arkasına çekti, cebime bir şey koydu ve "istediğin bilgiler burada" dedi. Hüreyye Hanım gece geç vakitti. Dışarı çıktım. Bir açtım ki YÖK Yasasının geçici maddeleri. Yani taslak halinde MGK'dan açıklanacak ertesi günü. Koşum gazeteye... Gördüğüm ilk madde şuydu Hüreyye Hanım; "Bütün üniversite senatoları kaldırılıyor, rektörler görevden alınıyor" geçici madde bu. Gece saat kaçtı bilmiyorum ama taşra baskısı dönmüştü. Teleksin başına geçtim. Teleks kullanabiliyordum o zaman, haberi yazdım. Yazı İşleri Müdürünü aradım. Ankara Temsilcisi Yalçın Doğan'a da, "ben YÖK YASASININ GEÇİCİ MADDELERİNİ ALDIM" dedim. 8 sütuna manşetten girdik

ertesi gün YÖK Yasasıyla Rektör Görevden Alınıyor, Senatolar kaldırılıyor” diye. Olaya olumsuz yönden bakan bir başlık ile verdik haberi. Nesnel bir haber aslında ama 12 Eylül’ün işine gelmeyen bir şekilde verilmişti. Epey bir ses getirdiğimizi hatırlıyorum. Diğer gazeteler yani herkes bu haberle öğreniş oldu

Özdemir, H.: Gazete arandı mı?

Kansu, I.: Gazete, Özal’a yapılan suikasttan sonra aranmıştı. Erbil Tuşalp, Özal’a suikast yapılması ile ilgili soruşturmaya ilişkin özel bir haber yazmıştı. DGM Savcılığı’nın emri üzerine İnkılap Sokak’taki büromuz aranmıştı.

Özdemir, H.: Yani O dönemde topluma iyi ve doğru haber vermeyi Cumhuriyet yapıyordunuz.

Kansu, I.: İyi gazetecilik yapıyorduk! Yürekli gazetecilik yapıyorduk, çalışkan gazetecilik yapıyorduk. Çizgimizden ayrılmadık. Böyle değerlendirebilirim.

Özdemir, H.: Teşekkür ederim, bana söylemek istediğiniz başka şey var mıdır?

Kansu, I.: Yok! YÖK Yasası Anayasa Değişikliği zamanında oldu.

Özdemir, H.: Eğer TRT’nin yaptığı programdan önce yapılan bir haber ise çok önemli ve özel!

Kansu, I.: *Olabilir, yani ilk çat diye verdik haberi.* Şöyle bir duygu vardır gazetecilerde; bizde bir bilgi kalmaz, kalmaması gerekir. Kamuoyunun o bilgiye ulaşması gereklidir çünkü. Bu bir meslek tutkusu gibidir. Siz bana bir şey söylediniz ya ben onu yazmam lazım, duramam! Eğer kendimi durduruyorsam bu hem otosansür, hem de büyük bir ACIDIR gazetecilik için.

Özdemir, H.: İstirap çekmektense dolaylı yazayım bir şekilde...

Kansu, I.: Yani bir şekilde yazarsınız onu en sonunda ilerde de yazarsınız ya da şekil değiştirerek yazarsınız. Kaynak göstermeden yazarsınız. Siz de kalmaz bazı şeyler, kalmaz yani kalırsa da ıstırap çekersiniz dediğiniz gibi. *Gazetecinin tek açıklamadığı, açıklamaması gereken şey ise, haber kaynağıdır.* Haber kaynağını açıklamamak bir onur, namus meselesidir. Bundan vazgeçilemez.

Özdemir, H.: Araştırmam için çok önemli bilgiler aldım sizden, vakit ayırdığınız ve ilgi gösterdiğiniz için teşekkür ederim.

Kansu, I.: Rica ederim, başarılar dilerim, her zaman bilgi için arayabilirsin ben size bildiklerimi anlatırım.

Özdemir, H.: Sağ olun.

(Ek: 1/C)

FARUK BİLDİRİCİ
Hüreyye Özdemir
24 Nisan 2017³
(Süre: 25 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığının da sentezi yapılacaktır. Bu bağlamda, araştırma konusu *Cumhuriyet* gazetesinin yayınlanma süreçleriyle ilgili bilgi ve belgelere erişime ihtiyaç duyulmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde çalıştığınız *Cumhuriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız? Ayrıca o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadığınız *Cumhuriyet*'in kendini sansürlediği, oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır varsa lütfen bir kaç örnek verebilir misiniz?

Bildirici, F.: 12 Eylül döneminde hemen her gün öğleden sonra 15.00 – 16.00 saatlerinde günlük rutin olarak telefon gelirdi. Sansürün gazetelere iletilmesinde en yaygın yöntem buydu. İlk başlarda arayanların rütbeleri daha yüksekti sonra çavuşa kadar düştü. Onlar bizi ararlardı derledi ki, falan konuda örneğin “İstanbul’da bir tren kazası oldu onunla ilgili bir yayın yasağı konulmuştur.” Neden, Nerede, Nasıl diye sorarsınız bir şey söylemez pat kapatırlardı. Bu günlük standart bir uygulamaydı neredeyse! Onun dışında da yeni gelişmeler olduğu zaman, yani diyelim Bülent Ecevit bir açıklama yapmış akşam saatlerinde bu da *Der Spiegel*’de yayınlanmış, arar derler ki “Bülent Ecevit’in *Der Spiegel*’deki demecine yayın yasağı getirilmiştir.” Hatta o yasak yazılı da getirilmiş olabilir tam hatırlayamıyorum, emin değilim. Sıkıyönetim bildirisi gibi telefonla iletilen bu yasakları gazete de tartışmasız uygularlardı zaten.

³ Hüreyye Özdemir, Faruk Bildirici, 12 Eylül 1980’de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi (Ankara: 2017).

Bu yöntemin dışında bir de Sıkıyönetim komutanları ve MGK Genel Sekreteri Haydar Saltık, yazarları ve genel yayın yönetmenlerini zaman zaman çağırır onlarla görüşür, taleplerini doğrudan onlara iletirdi. “Şöyle haber yapın ya da şunu yayınlamayın” gibi talimatlar verirdi. Sansürün iletilmesinde ikinci yöntem buydu.

Kenan Evren yurt dışına giderken gazeteci götürürdü. Çok az gitmiştir ama Evren de gezi sırasında gazete yöneticilerine söylerdi, yayınlarla ilgili istemediği konuları. Bunların dışında da bir de Sıkıyönetim Komutanlıkları bildiri yayınlar, yasakları öyle duyururdu. Örneğin hem Ankara’daki hem de İstanbul’daki Sıkıyönetim Mahkemelerindeki işkence iddiaları o dönem mümkün olduğu kadar yazılır, haberleştirilirdi. Biz o zaman Cumhuriyet’te avukatların ya da sanıkların mahkemelerde dile getirdikleri işkence iddialarını haber yapardık. Hatta bir dönem öyle çok yazılmaya başlandı ki Sıkıyönetim Komutanlığı bu yayınlardan rahatsız oldu, bildiri yayınladı, yanılmıyorsam Ankara Sıkıyönetim Komutanlığıydı. Bildirinin içeriği sanırım şöyleydi; “Bundan sonra duruşmalarda söylenen işkence iddiaları yazılamaz, sadece tutanaklara geçen konuşmalar gazetelerde yayınlanabilir.” Hiç unutmuyorum, bunun üzerine biz de avukatlara “Söylemekle kalmayın lütfen işkence iddialarınızı mutlaka tutanaklara geçirtin” dedik. Onlar da kabul etti, mahkemelerde hep iddiaları tutanağa geçirme mücadelesi verdiler.

Biz gazeteciler de ondan sonra mahkemelerde dile getirilen işkence iddialarını hep şöyle yazdık; “Diyelim, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı mahkemesinde görülen falan davada avukat bilmem kimin ifadeleri tutanaklara aynen şöyle geçti” deyip iki nokta üst üste koyarak yazdık hep! Böylece Sıkıyönetim Komutanlığı’nın mahkemelerde dile getirilen işkence iddialarının yayınlanmasına ilişkin yasağını aşmış olduk. Bence somut gazetecilik çabalarından biri budur. İkincisi Anayasa oylaması sırasında galiba yine böyle bir Milli Güvenlik bildirisi olmuştu o dönemde. Hasan Cemal’in Tank Sesiyle Uyanmakta da vardır bunlar hep. O günlük tutmuştu çünkü. Somut olaylar da vardır, muhtemelen. Anayasa referandumunda da tabii ki hayır demek, hayır propagandası yapmak yasaktı. Referandumda oy pusulaları mavi ve beyazdı. Beyaz evet, mavi hayır anlamına geliyordu. O nedenle hayır diyenler türlü yollarla maviyi öne çıkardılar. Hatta “Atatürk’ün gözleri mavi” ya da “Engin denizlere bak” gibi yazılar çıkmıştı. İsmail Gülgeç’in de mavili karikatürleri vardı. Mavili ve Hayır’ı içeren karikatürler nedeniyle bir keresinde Cumhuriyet kapandı. Tercüman’da kapandı galiba. Cumhuriyet’in son kapatılması bayağı uzun sürdü. Ama biz her gün büroya gidip bütün gün sanki gazete ertesi gün çıkacakmış gibi umutla çalışıyorduk.

Özdemir, H.: *Cumhuriyet’in kapatılmasıyla ilgili okumalarda rastlananlardan biri İlhan Selçuk’un “Muz Cumhuriyeti” yazısıyla ilgili olarak kapatıldığı ama Muzaffer Erdost’da diyor ki aynı gün İlhan’ın ölüm haberi de yayınlandı, her ikisi de olabilir. Çünkü gazetenin ne için kapatıldığının bir gerekçesi verilmiyor Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldı deniliyor.*

Bildirici, F.: Öyle, bunu en iyi Kenan Evren’in Anılarında bulabilirsiniz. 6-7 ciltlik anıları Milliyet Yayınları’ndan çıkmıştı. Kenan Evren her şeyi günü gününe not tutmuş. Mesela bugün şu bildiriye yayınladık, hatta yer yer falan kişi geldi görüştük gibi somut bilgiler de var o anılarında. Cüneyt Arcayürek ve Erbil Tuşalp’in kitaplarında da var. O dönemde yaşanan somut olayları anlatırlar kitaplarında.

12 Eylül'de Mamak Cezaevinde açlık grevleri olmuştu! Onunla ilgili de yayın yasakları konulmuştu. Açlık grevleri! Bir de şöyle; *Mamak Cezaevinde işkence iddiaları işkence, dayak o kadar yayıldı ki biliyorsunuz yurt dışındaki yayın organlarında bu konuda haberler yapıldı ki ondan sonra Mamak Cezaevini gazetecilere açmak zorunda kaldılar. Önce Milliyet Gazetesinden Emin Çölaşan cezaevini gezdi, söyleşiler yaptı; Milliyet'te tam sayfa yayınlandı. İşte Mamak Cezaevinde karıştır barıştır yöntemi var, burada rahatça spor yapıyorlar gibi geniş bir yazıydı. O yazıdan bir süre sonra da bütün basını davet ettiler.*

Özdemir, H.: Basın gerçekleri yazdı mı, sanıklar özgürce anlatabildiler mi?

Bildirici, F.: Dev-yol davası vs. gibi davadan olan sanıkları çıkarıp bizlerle konuşturdular. Ben hiç unutmuyorum orda bir anım vardır. O zaman küçük teypler yeni çıkmıştı, daha evvel büyük teypler vardı. O gün ben de küçük teyple gitmişim. *Cezaevindeki sanıkların konuşmalarını kayda aldım. Sonra bize sanıkları rap rap o havalandırmada yürüttüler. Ben de o rap rap sesleri de aldım kayda. Biz o dönem yazamadığımız şeyleri yurt dışında yayın yapan gazeteci arkadaşlara veriyorduk. BBC'ye haber yapan bir muhabir bana sordu "Ne vardı cezaevinde? Ne oldu orada?" Çünkü sadece yerli gazetecileri almışlardı cezaevi gezisine. Ben de ona anlattım. Bir de kaseti verdim. BBC çok yaygın olarak dinleniyordu 12 Eylül döneminde. Türkiye'de yayınlanmayan birçok haber orada yayınlanıyordu. Ertesi gün BBC'ye bir baktım! Haber programı rap rap yürüyüş sesleriyle başlıyor. Ondan sonra, sanıklarla konuşuyor. Rap raplar ve konuşmalar cezaevindeki durumu çok iyi anlatıyordu. Meğer ben de bilmeden radyocu gibi davranmışım o sesleri kaydederek. Ondan sonra, beni değil ama büro yöneticilerini Sıkıyönetime çağırarak bir güzel fırçaladılar. Nasıl böyle bir şey yaparsınız diye? O günlerde beni neden almadılar diye merak etmişimdir. Normalde gözaltına alıyorlardı böyle şeylerde.*

Özdemir, H.: Daha önce görüştüğüm gazetecilerden Işık Kansu dedi ki "Muhabirler haberleri özgürce hazırlıyorlardı, ancak haberin yayınlanıp yayınlanmayacağı işi yazı işlerinin işiydi". Dolayısıyla bir ceza alınacaksa ya yazı işleri ya da genel yayın yönetmeni ile münasebet kurulup onun üzerinden gidilirdi. Hatta 12 Eylül belgeselinde M. Ali Birand, R. Akar H. Bila'nın hazırladıkları ve M. Birand'ın sunduğu, 12 Eylül Belgeselinde, yapılan röportajda Yalçın Doğan diyor ki, Ankara sıkıyönetim komutanı Recep Ergun, bana "haberlin kaynağına saygının maygının anlamı yok bana söyleyeceksin" dedi. Ben de "söylemeyeceğim" dedim. Söyleyeceksin söylemeyeceğimden sonra o zaman "gazeteyi kapatacağım, seni de içeri atacağım" dedi. "İyi peki" dedim. Akşama kadar bekletti ifadem alındı, sonra akşamüstü çağırdı, elime bir kağıt verdi, imzalattı, *Cumhuriyet'i* iki gün kapatmış, "doğru bir haberden dolayı". Yani ben buna bağlıyorum, muhabirlerin değil de yöneticilerin ve gazetelerin cezalandırılması durumunu.

Bildirici, F.: Doğru, muhabirleri hedef almadılar. Ama mesela benim eşim (Serpil) de gazeteci idi. 12 Eylül'de gözaltına alındı. TİP davasından. Ankara Emniyeti'nin altında Derin Araştırma Laboratuvarı dedikleri "DAL Grubunun" yerinde işkence yapıyorlardı herkese. Cezaevine göndermeden önce de gruplar halinde medyanın

önüne çıkarıp diziyorlardı. İşte silahlar, kitaplar şunlar falan filan ve fotoğraf çektiriyorlardı. Eşkıyalar gibi sıralıyorlardı öyle! Serpil ve arkadaşlarının basın önüne çıkarılacağı gün gazeteci arkadaşlar resmen protesto ettiler. Yani böyle bir şey düşünebiliyor musunuz? Dediler ki “Serpil’i çıkarırsanız hiçbirimiz bu basın toplantısını yazmayacağız.” Gerçekten o gün polisler Serpil’e gidip “Ya sen neymişsin? senin yüzünden gazeteciler bize kafa tutuyor!” diyorlar. O işkenceci polisler, o gün Serpil’i çıkarmadılar, diğerlerini çıkardılar basının önüne. Böyle bir şey yaşanabildi o askeri dönemde. Muhabirler bunu yapabildi. Biz muhabirlere pek karışmadılar. *Mesela bize “işkençe iddialarını yazmayın” diyebilirlerdi, demediler hiç! Bize demediler ama yöneticilerle görüşerek yayınlanmasına yasak koydular ya da yayın yasağı getirdiler hep. Böyleydi yöntemleri.*

Işık Kansu’nun söylediği o dönemde grev-lokavt ile ilgili haberler yayınlanmadı. Daha doğrusu eylemler yayınlanamazdı. Zaten bugün insanlar, 12 Eylül darbesi oldu, bir anda eylemler sonlandı sanıyorlar. Mesela sol grupların eylemleri hemen bitti sanıyorlar ama öyle bir şey yok! Eylemler, yaklaşık bir ay boyunca ufak ufak devam etti; işte kuşlama dediğimiz küçük bildiri dağıtma ya da küçük grupların protestoları gibi eylemler oldu ama hiç yazılmadı tabii ki...

Özdemir, H.: YÖK yasa tasarısıyla ilgili haber neydi?

Bildirici, F.: Parça parça haberlerdi Prof. Dr. İhsan Doğramacı ile konuşarak yapılmıştı. Doğramacı’nın temasları üzerinden yazıldı. Doğramacı’nın konuşmaları diye hatırlıyorum. Metin olarak ayrıntılı haberler daha sonra çıktı.

Özdemir, Ö.: Diğer gazeteler haber yapıyor muydu?

Bildirici, F.: Yok pek fazla haber yapmadılar. Onlar YÖK kuruluncaya kadar bu konudaki haberlere çok önem vermediler, ilgilerini çekmedi.

Özdemir, H.: Önem vermedikleri için mi, habere ulaşamadıkları için mi acaba? Atlatma haberi yapmış olabilir misiniz?

Bildirici, F.: Çok emin değilim ama sanırım pek önem vermediler.

Özdemir, H.: Cumhuriyet gazetesinin mutfağına sizler her şeyi getiriyorsunuz...

Bildirici, F.: Ben yeni muhabirdim o dönemde, gazeteciliğe 1980’de başladım. 1 Haziran 1980’de Cumhuriyet Ankara Bürosu’na adım atmıştım. Işık Kansu benden 1-2 yıl evvel başlamıştı gazeteciliğe. Onun için biz büronun gençleri, Askeri Mahkemeler ve eğitim gibi konulara bakıyorduk. Büro’nun büyükleri parlamento ve siyasete bakıyorlardı. 1983’te askeri dönemin sonuna doğru siyasi partilerin kurulmasına izin verildiğinde eski ve deneyimli muhabirler Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Halkçı Parti’ye (HP) gitti. Ben de genç bir muhabir olarak Anavatan Partisi’ni izlemekle görevlendirildim. Ama ANAP beklenmedik şekilde iktidara gelince tabii ben de başbakanlık muhabiri oldum. Çünkü gezilerde Turgut Özal ve ANAP yöneticilerini tanıdım.

Özdemir, H.: Müthiş çalışıyorsunuz enerji içindesiniz bir haber sizin için önemliydi ama legal sansüre takılabilir diye getirdiniz Yazı İşleri'ne, Yazı İşleri'nin “ya katiyen bununla uğraşma başımıza iş açma” dendiği oldu mu, içinizde bu haberi yayınlamalıydık dediğiniz aklınızda kalan o zaman kendi kendinizi bile sansürlediğiniz bir haber oldu mu?

Bildirici, F.: Hayır, benim izlediğim davalar daha çok Mamak'taki askeri davalar ile eğitim haberleriydi. Eğitim haberleriyle ilgili bir sıkıntı olmadı. 12 Eylül'den sonra bir takım şeyler oldu ama... 12 Eylül'ün son günlerinde hani siyasi partiler kuruldu, partilerin kurucuları Milli Güvenlik Konseyi tarafından incelemeye alındı. Bazıları veto edildi. O vetolara ilişkin bazı kulislere girilemedi mesela. O dönemde SHP, diyelim 60 kurucu ismi bildiriyordu, MGK 30'unu veto ediyordu. Şunları onayladık diyorlardı. 30'u neden veto edildi belli değildi. İşte onlara ilişkin kulislere girilemiyordu veya girilemedi.

Özdemir, H.: Sizin o dönemde hiç araştırdığınız bir şey oldu mu?

Bildirici, F.: Yok hayır, her şey söylenti düzeyindeydi, kanıtlamak mümkün değildi, *Konseyi zaten arayıp soramıyorsunuz ki! Ben gazetecilikteki ilk ödülümü, Çağdaş Gazeteciler Derneğinden (ÇGD) aldım. Biri Ankara'da yanılmıyorsam diğeri Karadeniz'deki sıkıyönetim mahkemelerinden birinde yargılanan iki ayrı sanık aynı kişiyi öldürmekten mahkûm olmuştu! Bu haberden dolayı ödül almıştım. Çünkü polisler yatırıyorlardı insanları işkenceye Ellerinde bir liste vardı sen şunu öldürdün mü diye kabul ettirene kadar dayak atıyor, işkence yapıyorlardı. İnsanlar da evet öldürdüm diyor tabii ki, başka bir kanıt gerek yok! Evet, o öldürdüğünü kabul etti diye mahkemeye getiriyorlar. Mahkemede her ne kadar reddetse de emniyet ifadesi yüzünden mahkûm oluyordu çoğu zaman. Bu haberden ödül aldığımda 12 Eylül dönemi henüz bitmemişti. Yani askeri mahkemelerdeki bazı çarpıklıkları da yazabiliyorduk.*

Benim en yoğun izlediğim davalar, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan'ın yargılanması ile Alparslan Türkeş'in yargılandığı MHP davasıydı. Mesela Hasan Cemal'in kitabında da var; MHP ile ilgili iddianame çıktığında Cumhuriyet'te tefrika halinde çok ayrıntılı yayınlandı. “Alparslan Türkeş elini orak biçer gibi yaparak Kemal Türklerin öldürülmesi emrini verdi” gibi suçlamalar vardı iddianamede, onları yazdık. MHP'liler bu suçlamaları böyle uzun uzun yazmamıza kızmışlardı. Hasan Cemal de onlara “Biz iddiaları şimdi yayınlıyoruz, dava başladığında da sizin savunmalarınızı aynı şekilde yayınlayacağız” yanıtını verdi. Ve gerçekten de öyle oldu. Cumhuriyet savunmaları da iki tam sayfa ayrılarak ayrıntılı yayınladı. Hatta MHP Davasında küçük bir sanık vardı, yaşı 18'in altındaydı sanırım. Bir gün duruşmaya ara verildiğinde bahçede oturuyorduk. Bir baktım bu çocuk Cumhuriyet'i okuyor! Hâlbuki 12 Eylül'den önce bırakın Ülkücülerin Cumhuriyet okumasını, elinde Cumhuriyet olanı mahallelerinden geçirmezlerdi. Bu küçük Ülkücü sanık da Cumhuriyeti okudu okudu, sonra da “Allah kahretsin bu gazeteyi okumak zorunda kaldım” dedi ve gazeteyi yırttı yanımda. Cumhuriyet'i okumak zorunda kalmıştı, çünkü diğer gazeteler bu kadar geniş yer ayırmıyordu MHP'lilerin savunmalarına. Öyle bir denge kurulmuştu.

Bir de MHP davasının ilk günlerinde biz Işık Kansu ile alaysı bir dil kullanmıştık. Duayen gazetecilerden İlhami Soysal da o sırada cezaevindeydi. Bize içerden “Çocuklar bu insanlarla bu kadar dalga geçmeye hakkınız yok siz sadece nesnel biçimde izlemelisiniz. Bu insanlar zaten kendilerini yeterince savunacak bir konumda değil” mesajı gönderdi. MHP davası başladığında biz Işık ile hem davayı izliyor, hem de dönüşümlü notlar yazıyorduk, gözlemler yazıyorduk. O gözlemlerde Alparslan Türkeş ve MHP’li diğer sanıklarla ilgili olarak biraz alaysı bir dil kullanmışız. İlhami Soysal’ın mesajı bizim için çok uyarıcı oldu. Biz de kendimize çeki düzen verdik.

Özdemir, H.: Yani İlhami Soysal Bey’in bir gazeteci oluşu sizi uyarması sizdeki etkisi büyük ve önemli olmuş yıllarca aklınızda kaldığına göre ne güzel bir uyarı! Söyledikleriniz araştırmaya ciddi kaynak oluşturdu. Araştırma dönemiyle ilgili oldukça aydınlatıcı bilgilere sahip oldum. Teşekkür ederim, çok yorulduunuz sağ olun. Son olarak, bu söylediklerinize eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Bildirici, F.: Fakat 12 Eylül ile birlikte çalışma alanı da daraldığı için yani siyaset kapanmış, meclis yok falan! Özellikle Ankara’da çalışma alanları çok daraldı! Bazı deneyimli gazeteciler ister istemez işten ayrılmak zorunda kaldı. Bir kuşak meslekten erken koptu maalesef. Deneyimli gazetecilerin bir kısmı başka alanlara kaydılar. Ama sahada çalışma imkânları daraldığı için bir süre sonra o sansür telefonları bizim bilgi kaynağımız haline geldi. Asker bize bilgi vermiş oluyordu! Örneğin diyordu ki, “Falan yerde falan olay oldu onunla ilgili yayın yasağı var.” Biz aslında o olayı bilmiyor, onların aramasıyla öğreniyorduk. Ya da bazı şeyleri Kenan Evren konuşmalarında söylerdi. “Bana bilmem nerde ne demişler o şöyledir” diye giydirdi. Böylece Evren hakkında kimin ne dediğini, kimi zaman dedikodular böyle öğrenirdik. Söylenemezse kimsenin haberi olmayacaktı ama o kürsüden söylüyordu. Bugünkü gibi internet yok, radyo yaygın değil, özel radyolar da yok. BBC ve Moskova’nın sesi gibi radyolar dışında bilgi kaynağı neredeyse sıfırdı.

Özdemir, H.: Siz o zaman Cumhuriyet için çalışıyordunuz, haber peşindeydiniz, ama başka gazete muhabirleri de vardı, örneğin Araştırma konusu Tercüman ve Hürriyet gazetelerinin muhabirlerinden duydunuz mu, ya haber yapamadık ama onlar haber yapmışlardı diye böyle bir örnek var mı? Bana söyleyebileceğiniz bir kişi var mı?

Bildirici, F.: Yavuz Donat ile konuşabilirsiniz.

Özdemir, H.: Araştırmaya ayırdığınız zaman, ilgi ve desteğiniz için bir kez daha teşekkür ederim.

Bildirici, F.: Rica ederim, ben teşekkür ederim.

(Ek: 1/D)

YALÇIN DOĞAN
Hüreyye Özdemir
6 Mayıs 2017⁴
(Süre: 57 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığının da sentezi yapılacaktır. Bu bağlamda, araştırma konusu *Cumhuriyet* gazetesinin yayınlanma süreçleriyle ilgili bilgi ve belgelere erişime ihtiyaç duyulmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde Ankara Temsilcisi olarak çalıştığınız zamanda *Cumhuriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız? Ayrıca o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadığımız, *Cumhuriyet*'in kendini sansürlediği oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır, varsa lütfen bir kaç örnek verebilir misiniz?

Doğan, Y.: Hiç bir biçimde yok, asla yok hatta çok örnekleri var Milli Güvenlik Konseyi Basın Halkla İlişkiler Müdürü vardı. Sonradan da Deniz Kuvvetleri Komutanı oldu. İsmi şu anda hatırlayamayacağım bir albay vardı (MGK Basın Halkla İlişkiler Komutanı Denizci Kurmay Albay Salim Dervişoğlu). *O ikide bir arar şu haber yasak, bu haber yasak falan ve günün birinde mesela şöyle bir şey olmuştu. Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'in isimleri gazetelerde hiçbir biçimde geçmeyecekti. Bir gün aradı, "isimleri geçmeyecek" dedi. Günün birinde biz bir haber yaptık. Demirel emeklilik maaşını almak için bilmem ne bankasına gitti. Adam şimdi telefon ediyor, "kardeşim şimdi sana söylemedik mi ismi geçmeyecek?" diyoruz ki "adam işte maaşını almaya gitmiş" "o da geçmeyecek diyorum işte anlamıyor musunuz? "* diyor. Aradan üç beş gün geçiyor, Ecevit bilmem nerede nikâh şahidi olmuş biz de onu haber yapıyoruz, Ecevit şunların nikâh şahidi olmuş. Albay tekrar arıyor "Kardeşim söyledik size hala anlamıyor musunuz? İsimleri geçmeyecek" diye.

⁴ Hüreyye Özdemir, Yalçın Doğan, *12 Eylül 1980'de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi* (İstanbul: 2017).

Özdemir, H.: Sadece sözlü (telefonla) olarak mı yazılı herhangi bir şey yok değil mi?

Doğan, Y.: Yok yazılı değil, *bütün yasaklar sözlü. Bunun gibi yok maaşını aldı, nikâh şahidi oldu, yok işte tatile çıktı falan falan gibi ama onların ismi geçen fakat özde çok anlam taşımayan şeyler. Ama biz şunu yapmaya çalışıyoruz; bu ihtilaldir biz de bu ihtilale karşıyız, sizin getirdiğiniz bu düzeni de kabul etmiyoruz yasaklarınızı da sonunda kapatıyorsunuz gazeteyi falan.*

Başka bir tipik örnek var. Kenan Evren Anadolu'yu dolaşırken meydanlarda şurda burda konuşurken eski siyasetçilere çatardı. Zaten sık sık yapıyordu bunu. Bir gün Demirel'e çattı. *"Ülkeyi bu hale getirdiler, falan filan"* O dönemde ben Demirel ile haftada iki üç defa görüşüyordum birer üçer saat gibi. Demirel'de beni aradı *"biraz gelir misin?"* dedi. Gittim. Evren'e cevap yazmış, *"bunu yayınlar mısınız?"* dedi. Ben dedim ki *"Bunu diğer gazetelere de verir misiniz?"* dedim. O da *"Göndereyim dedi ama pek ümidim yok"* dedi. Ben size haber vereceğim *"biz bunu yayınlarız"* dedim. Geldim. Hasan Cemal'i aramak istedim. Fakat onu aramadan önce bir telefon, *Milli Güvenlik Konseyi'nden, "Demirel'in bir cevabı varmış, diğer gazetelere de gitmiş size de gelmiş, sizin belki yayınlama ihtimaliniz var, isimler geçmeyecektir yasaktır haberiniz olsun!"* Ben Hasan'ı aradım dedim ki *"böyle böyle bir haber var, konsey aradı yasak olduğunu söyledi ama takdirinize bırakıyoruz"* dedi. Yani *"sonucuna katlanırsınız"* anlamında. Ben de Hasan'a dedim ki, *"takdir bize bırakıyorlarmış."* Hasan dedi ki *"Taktir ettim 9 sütun"* dedi. (Gülüşmeler) *"Peki ne yapacaksın?"* dedi. Ben de Ankara temsilcilerini (diğer gazetelerin) arayacağım biz bunu yayınlıyoruz, haberiniz olsun diyeceğim. Yalnız kalmamak için, ben bunların hepsini tek tek aradım. Söylüyorum karşıdan *cevap yok! "aaa u falan filan"* ertesi gün gerçekten Demirel'in cevabı, *Cumhuriyet'te 9 sütuna Demirel'in Evren'e çıkışı yer alıyordu. Ertesi gün diğer gazetelerin hepsi 8. sayfada 10. sayfada (Sn. Doğan, burada gülererek anlatıyor eliyle göstererek şöyle şu kadar) küçük bir paragraf tek sütun halinde vermişler, fakat bir şey olmadı bundan dolayı başımıza bir şey gelmedi. Sizin sorunuza dönersek, sansür otosansür gibi asla böyle bir şey yok asla! Hiç bir biçimde olmadı. Hatta yani bence çok cesurca son derece cesurca davrandık. (Fakat enteresandır, onlarda (askerlerde) kapattılar şunu yaptılar bunu yaptılar ama bugün ki gibi onu kim yazdı, bunu kim yazdı, onu işten atın, bunu işten atın veya sen gel içeri gir falan. Yani gazeteyi kapattılar genel olarak bu).*

Sansür yayınlanmayacak çok sert bir biçimde söyledikleri yayınlanmayan haberler olurdu tabii ki. Ama biz mesela yine de gazetecilik yapıp habercilik yapıp yer gösterenin önüne geçtiğimiz çok durumlar oldu. (Şimdi artık ne gazetecilik kalmış ne haber atlatma var şimdi artık her şey çökmüş vaziyette). Ama o zaman o şartlarda çok ciddi bir gazetecilik yaptık. Mesela onlardan bir tanesi de şeydi, 24 Ocak kararları, Adalet Partisi 24 Ocak 1980'de açıkladı o kararları. Türkiye'de kapitalizmin çok büyük bir dönemeci 24 Ocak kararları, Özal'ın önderliğinde. 12 Eylül bu kararları uygulamak üzere işte, Özal'ın bence başbakan yardımcılığı olması o kararların uygulanmasına bağlıydı. Mesela o zaman 24 Ocak kararları uygulanacak şöyle olacak böyle olacak ekonomik olarak veya siyasi olarak başka şekilde. Mesela partilerin kapatılması bambaşka bir şey, belki orada anlatmışımdır. 12 Eylül'ün 2. Günü (Cumhuriyet gazetesinin tarihi 19 Eylül 1980) Askerler Milli

Güvenlik Konseyi yemin edecek, Büyük Millet Meclisi'nin protokol salonu, tören salonunda tören düzenlenmiş bütün yargı organlarının başkanı bütün bakanlıkların müsteşarları, genel müdürleri sivil bir de askerler, Tuğgeneralinden Orgeneraline kadar. Ankara'da ne kadar general varsa onların katılımıyla bunlar yemin ettiler törende. Meclis'in Tören Salonu iki katlıydı. Yukarıda da Galiba Cumhurbaşkanlığının *Filarmoni Orkestrası* Gürel Aykal yönetiyor. Orada klasik müzik çalıyor hafif hafif. Bunlarda orda yemin ediyorlar. Orkestranın çaldığı parçalardan bir tanesi de Eroica Beethoven'in. Eroica'yu Beethoven, Napolyon'a atfen yazıyor, ona ithaf ediyor. Ve fakat Napolyon diktatörlüğünü ilan edince geri alıyor ithafını. Şimdi ben gittim oraya töreni yazacağım. Onlar yemin etti. Böyle yerlere giderseniz orada izlenimleri yazarsınız. Yıllar yılı çok yaptık bunu. Şimdi ben orada ne yazacağım? Bunlar yemin ediyor. Bakanlar, siyasetçiler yok ama bürokrasi var, üst düzeyde ve dediğim gibi askerler var. Bunlarda yemin ediyor. Beşi, Konsey Üyesi. Yukarıda da Gürel Aykal. Ben oturdum, törende böyle böyle Gürel Aykal'da çok yakın arkadaşım benim. Gürel Aykal Eroica'yi çaldı. *Eroica nedir: Napolyon'a ithaf edildi, Napolyon diktatörlüğünü ilan etmesiyle geri alındı diye yazdım. Bu da çıktı. Daha bu ikinci gün işte ilk defa oradaki Albayla tanıştık telefonda MGK'dan telefon "siz bugün ne yazmışsınız?" Töreni yazdım. "O Eroica ne?" dedi. İşte orada yazıyor dedim. "Bu ne anlama geliyor" dedi. Ansiklopedik bir bilgi dedim (gülüşüyoruz). "Bundan sonra daha dikkatli olun" dedi ve kapattı. Aradan yarım saat bir saat geçti, Gürel (Aykal) geldi. "Ne oldu oğlum?" dedi. "Bundan sonra Eroica'yı yasakladılar" dedi. Yani şunun için anlatıyorum: nereden ne yapılabilir ise gazetecilik açısından biz hep onu denedik.*

İşçiler dediniz, Turan Esener Çalışma Bakanıydı. Turan Esener Bülent Eczacıbaşı'nın kayınpederi olur. Ayşe'nin babası Bülent'te benim Alman lisesinden arkadaşımıdır, kısmen küçüktür benden. O bir çalışma bu işlerin karşı çıktığı grev ve lokavt yasası hazırladı. *Biz de bunu bir biçimde ele geçirdik ve işçi haklarını grev haklarını son derece yasaklayan, sınırlayan toplu sözleşmelere ciddi sınırlar getiren bir tasarıydı bu. Şey O tasarı yayınladıktan sonra Turan Esener çağırdı. Yani herhangi bir konuda ilgili bakanlığın yaptığı bir çalışma ve hazırlık onu biz yazdığımız zaman O bakan doğrudan Bakan çağırır ve anlatırdı, biliyor musunuz? Çok enteresandır. Yani bugünkü dönemle uzak yakın ilgisi yok! Yani kendi içinde.*

Özdemir, H.: Bilgilendirme toplantısı mı yapılıyordu?

Doğan, Y.: Oooo hem de ne kadar çok. Enine boyuna anlatıyorlardı bakın siz böyle yazmışsınız bakın böyle falan diye (*Mesela yani bugünkü dönemle uzaktan yakından ilgisi yok!*). Bir gün Cumhuriyet yine kapalı (gülerek ve içten üzüntü ifadesiyle). Kenan Evren yurt dışına gidiyor. Ben de davetliyim! Uçakta yanımıza geldi. Galiba uzak doğuya gidiyoruz ya da Pakistan'a. Geldi, adet şudur; uçak kalkıyor işte bir yarım saat sonra falan, ama hepsi öyle Demirel, Özal, Ecevit kimle giderseniz, gazetecilerin yanına gelirler. İşte merhaba merhaba işte biz orada sorular sorarız, onlar cevap verirler. Uçaktaki sohbet budur sonra giderler. Evren geldi merhaba merhaba sonra işte biraz konuştu sohbet ettik. *"İşte arkadaşlar bugün şuraya buraya gidiyoruz bunları yazabilirsiniz" dedi. Ben "yazamayacağız" dedim. "Neden?" dedi. "Çünkü gazete kapalı" dedim. Bu böyle bir bozuldu falan "ha" falan dedi gitti. Aradan on on beş dakika geçti. Herkeste bana "nasıl böyle söylüyorsun?" dedi. Ne yapayım dedim, yok! Ama bakın gazete kapalı olmasına rağmen,*

Özdemir, H.: Davet ediyorlar...

Doğan, Y.: *Evet, gazete kapalı. Ben nasıl yazacağım. Biraz sonra çağırdı beni “Doğan” dedi “buyurun” dedim. “Gazetene haber ver, gazeteyi açabilirsiniz yarın çıkabilir gazete.” O zaman cep telefonu yok düşünün! 1981-1982 ne yapayım diye düşündüm ve Kokpit’e girdim. Pilot’a dedim ki “Yeşilköy veya Esenboğa kuleye haber verebilir misiniz, onlarla bir bağlantı kurar mısınız?” (gülmekten konuşamıyoruz, inanmıyorum!) O kuleyle bağlantı kurdu. Yani yapacak bir şey yok havadayız! Yani gittiğimiz yer çok uzak bir yer gazete kaç gündür kapalı onu da hatırlamıyorum! Üç beş gündür kapalıyız falan. Kapalı olunca insanın morali çok bozuluyor!*

Özdemir, H.: Araya girebilir miyim? Mesela gazete kapatıldı deniyor bunun süresi hiç söylenmiyor muydu?

Doğan, Y.: Hayır!

Özdemir, H.: Yani nedende yok, sürede yok öyle mi?

Doğan, Y.: *Süresiz deniyor, sonra üç gün beş gün sonra bir keresinde 20 gün sonra açıldı. İşte ya Yeşilköy ya Esenboğa tam aklıma gelmiyor. Oradan gazeteye haber gitti. Ben mesaj çektim. “oğlum Hasan (Cemal) gazete açılıyor yarın haberin olsun.” Peki, bir de böyle bir şey yani! (gülerek) 1) Adam çağırıyor, 2) Orada itiraz ediyorum açıkça, onu kabulleniyor ve gereğini yerine getiriyor. Dediğim gibi bu şeyden çıktı, sürekli olarak bizlerle bağlantı halindeler hatta özellikle Güvenlik Konseyi,*

Özdemir, H.: Bütün gazetelere karşı öyle miydi, yoksa Cumhuriyet mi çok inceleniyordu?

Doğan, Y.: Onlar, Cumhuriyet’e çok değer veriyorlardı.

Özdemir, H.: Değer verdikleri için mi kapatıyorlardı?

Doğan, Y.: İşlerine gelmiyor (gülerek), ama yani, mesela bakın çok önemli bir şey sordunuz, bakın buna bir cevap vereceğim. Önce şunu söyleyeyim, İlhan Öztrak o zaman Basınla İlişkileri yürüten devlet bakanıydı. Yani aynı zamanda TRT ve Anadolu Ajansı ona bağlıydı. Gazetelerle iletişimi de o kuruyordu. Çok önemli bir şey olduğunda telefon eder çağırır ve anlatırdı tek başına! Diğerlerine de zaman zaman yapıyorlar ama benim konumum onlarla iktidardakilerle, Demirel’le, Özal’la, Ecevit’le Erbakan ve Türkeş hariç onlarla fazla ilişkim olmadı, diğerleriyle son derece iyi ilişkilerim oldu.

Askerlerle son derece mesafeli, adamlar saygı gösteriyordu bir kere mesela Ankara’da benden başka yabancı dil bilen hiç bir temsilci yoktu. 8-10 gazete var yabancı dil bir tek ben biliyorum. Üniversiteden geliyorum. Ondan sonra ayıptır söylemesi (gülümseyerek) diğer temsilcilere göre biraz daha dünyadan haberdar

onun içinde benimle ilişki kuruyorlar ve görüşüyorlar, yani en doğrusu orada, Bir saptırmaz, İki, tahrif etmez, Üç falan filan. Şimdi *değer veriyorlar* dedik.

Cumhuriyet yine kapanmış, bir yirmi gün olmuş uzun kapalı kaldığı dönem bu 20 gün kapalı kalmış ve o sırada biz İstanbul'da bir toplantı yaptık. Yirmi gün gazetenin kapalı olması zaten gelirine gazete satışına bağlı olarak ayakta kalan bir gazete için çok zor bir durum! Mali açıdan biz maaş alamadık falan filan. O sırada İstanbul'da biz bir toplantı yaptık! Nadir Nadi, İlhan Selçuk, Uğur (Mumcu) Ali Sirmen, Hasan (Cemal) ben, sonunda bir karar verdik. Karar çıktı. Ben gidip Ulusu ile görüşeyim gazetenin açılması için, Nadir Bey (Nadir Nadi), "tamam" dedi. Ee herkes katılmadı görüşmeme ama yapacak başka bir şey yok. "Tamam, git dedi". Ben İlhan Öztrak'a gittim. "Bülent Ulusu'dan bir randevu alır mısınız?" dedim. Bir saat sonra Ulusu beni bekliyor, gittim kalktı öptü sarıldı. Nasılsınız? falan filan, pek iyi değilim! Ne oldu? Eee *Cumhuriyet* kapalı, 20 gündür kapalı! Şimdi size sorunumuz bu. Ulusu "*Cumhuriyet benim gazetem*"

Özdemir, H.: Nasıl kapanır mı diyor? (gülüşmeler)

Doğan, Y.: *Cumhuriyet gazeteniz ama Cumhuriyet kapalı, Cumhuriyet 20 gündür kapalı. "Ben şimdi, Devlet başkanına çıkacağım, gidiyorum, randevum var" dedi, Evren'e. "Bana ev telefonunuzu verir misiniz?" dedi. Verdim, eve gittim aradan 2-3 saat geçti, telefon çaldı açtım, "Yalçın Bey'le mi görüşüyorum?" dedi. Kendisi özel kalem, sekreter falan değil. "Yalçın Bey biz konuştuk hallettik gazeteyi açabilirsiniz, şimdi zaten Sıkıyönetimde İstanbul'a bildirecekler" dedi. Peki, efendim çok teşekkürler.*

Bir keresinde kapanmadı ama ben çok kötü fırça yedim. O sırada Avrupa Konseyi çok etkili, ayda bir iki ayda bir geliyor, üç beş tane Avrupa Konseyinden milletvekili o zaman demokrasiye geçiş için rapor hazırlıyorlar ve hepsi de bana geliyorlardı.

Özdemir, H.: Kaynak Cumhuriyet,

Doğan, Y.: Evet, hepsi bana geliyorlardı. Birde bir çarpıcı örneği daha var. *Yine geldiler falan konuştuk konuştuk ben dedim, "bunları yazabilir miyim?" İki parlamenterde "yaz" "Avrupa Türkiye'de ne zaman seçim var diye" soruyor. Yani yazdım, manşet. O günde Erzurum'da askeri kış tatbikatı var. Beş general ile birlikte yine biz hep birlikte bütün gazeteciler Ankara temsilcileri, Erzurum'a gittik. Akşam (ama o gün çıkmış) orduvinde yemek var, beş general orada duruyor. Evren bana baktı baktı "gel" dedi. Gittim "bu ne?" dedi. Gazeteyi gösterdi. "Ne efendim?" "Avrupa bilmem ne zaman seçim olacak mış diye soruyor muş, öyle mi?" dedi. "Evet" dedim. "Yazacak başka bir şey bulamadın mı?" dedi. Nurettin Ersin "bunlar zaten komünisttir." Ondan sonra, ben ses çıkarmadan "hiç ilgisi yok, söylediğinizden falan." Ondan sonra onlar her şeyden haberdarlar, kendileri gazeteleri açıp okumuyorlar ama gazetelerde şu çıktı bu çıktı bilgi veriyorlar. Böyle bir şey oldu yani.*

Özdemir, H.: Bu arada haberin kaynağı aklıma geldi, kaynakla ilgili bana bir şey söyleyecek misiniz?

Doğan, Y.: Ha bir de şunu söyleyecektim, Almanya'daki gazetelerden birinden bir muhabir geldi. İşte sohbet ediyoruz, o soruyor ben anlatıyorum falan bana, "Türkiye'de ne oluyor?" dedi. Ben de dedim ki "*Fiyatlar Serbest, düşünceler yasak*" dedim. Aradan bir hafta geçti. Milli Güvenlik Konseyi'nden telefon Albay "bir gelir misiniz?" dedi. Gittim tercümesi gelmiş benim adım yok! Yani tırnak içinde gazetenin manşeti orijinalini de getirmişler. *Die Preise sind frei, Gedanken Verbot* ondan sonra "bu ne?" dedi. "Bunu siz mi söylediniz" dedi. Şimdi ne diyeyim ondan sonra "biz o gazeteciyle görüştük" dedim. Yani onu soruyorsanız. Peki, "bundan sonra daha dikkatli olun" dedi. Yani bir şey olmadı, ama yani düşünün ne kadar yakınlar. Kaynak meselesinde siz ne soruyordunuz. Nesini soruyordunuz kaynağın,

Özdemir, H.: Yani hep bize danışılırdı. *Cumhuriyet'e, çünkü Cumhuriyet'in doğru haber yaptığına inanırlardı dediniz. O nedenle Cumhuriyet onlar için önemliydi. Önemli buldukları için de bu önemi sağlayan haber kaynaklarıyla sizin ilişkileriniz nasıldı?*

Doğan, Y.: Yani *Cumhuriyet* tabii entelektüel bir sınıfa hitap ettiği için ve bürokrasiye hitap ettiği için bürokrasiyi etkilediği için, yani Ankara'da bulunduğum sürece 15-16 yılı işte bunun yarısı *Cumhuriyet* temsilcisi olarak geçti. Sonraki yıllarda şu tanımı gördüm, "*Cumhuriyet gazetesi Devleti denetleyen gazetedir*" ve bundan hareketle ve *en doğru haberlerle Cumhuriyet çıkıyor. Çünkü kimse sapturmuyor. Hem devleti denetliyor hem de haber çıkıyor. Haber çıkmasını istiyorlar Cumhuriyetle onun için doğrudan ilişki kuruyorlardı. Bu ama sadece 12 Eylül'de değil, daha sonraki dönemlerde de hep böyle oldu. Yani siyasi ANAP'ın Adalet Partisi'nin, Doğruyol Partisi'nin falan hükümetleri zamanında, Ecevit zamanında da öyle. Ecevit zamanında zaten ilişkiler siyasi olarak yakınlık olduğu için ama doğru haber orda çıkar. Mesela bir gün Özal Başbakan, gazetecileri toplamış sohbet ediyor falan. Birisi dedi ki "Ya hükümeti, ben zaman zaman bakanları arıyorum ama telefona çıkmıyorlar" dedi. Özal'ın cevabı, "ama Yalçın aradığı zaman çıkıyorlar. Çünkü o sadece haber için arıyor" dedi.*

Özdemir, H.: Okuduğum makalenin bir bölümünde diyorsunuz ki *Cumhuriyet gazetesi diğer gazetelere göre ekonomik olarak bağımsızdır. Doğru haber veriyordu, bağımsızdı. Ama Ekonomik olarak gazete baskısı gereği kaliteli haber basamıyordu çünkü kaynakları sınırlı olduğu için yapamıyordu. Daha sonra biz yenilikçi olarak Cumhuriyet'te teknolojik yenileşme yaptık ve gazete tirajı yük-seldi, diyorsunuz. Buna bağlı olarak, o dönemde Cumhuriyet'in çok okunduğunu söylüyorsunuz. Peki, Cumhuriyet Gazetesi o zaman çok ilgi gösterilen yani yabancı basın gibi neredeyse hareket ediyordu, öyle anlıyorum.*

Doğan, Y.: Tabii tabii

Özdemir, H.: Hem okumalarım da hem de sizin söylemlerinizden anladığım kadarıyla, diğer gazeteler *Cumhuriyet* gibi değil. Siz kendi kendinize hiç biz haber yapıyoruz, bunlar neden yapmıyorlar, neden haberleri görmüyorlar, bu haberin yapılması lazım, biz yalnız başımıza yapıyoruz, hiç böyle düşündüğünüz zaman oldu mu?

Doğan, Y.: Biz hiç öyle bir şey düşünmedik, biz kendi yolumuzda gidiyorduk! Onlar bizi kıskanıyordu yalnız. Yani gıpta ediyorlardı, gerçekten gıpta ediyorlardı. Yani beni iktidar ya da muhalefetin ne olursa olsun davet ediyorlardı. Gittiğim her yerde toplantılarda da ilgi görüyordum, ilgi gösteriyorlardı.

Özdemir, H.: Yine o makaleye atıfta bulunarak söyleyeceğim, “gazeteciliğe başladığımız günlerden bugüne meslek üzerindeki denetim (yasal ve özdenetim) mekanizmaları ve sansür uygulamaları değişti mi?” sorusu sorulmuş ve detaylı anlatımınız var. Ancak yine bu soruya ilişkin bana söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Doğan, Y.: Yok, ama *Cumhuriyet* gazetesinin ilk kapatılışı benim yazdığım haber nedeniyle oldu. 12 Eylül’den bir ay sonra falandı galiba. O zaman Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ekonominin karar verici ve yol gösterici nitelik taşıyan bir kurumuydu. DPT’de bir rapor yapmışlar. Rapor da *ekonomik olarak kötüye gidiyoruz* denilmiş. Biz bu bilgiyi alıp başlığı attık; “*Ekonomik tablo karanlık*” diye. O gün *Cumhuriyet* gazetesini kapattılar.

Özdemir, H.: Peki, asıl sizinle niçin görüşmek istediğim konuya geldik. 12 Eylül Belgeselinden yola çıkarak, (H.Bila, R. Akar ve M. Birand) belgeselde sizinle yapılan röportajda diyorsunuz ki, “Ankara Sıkıyönetim komutanı Recep Ergun, bana haberin kaynağına saygının maygının anlamı yok bana söyleyeceksin” dedi. Ben de “söylemeyeceğim” dedim. Söyleyeceksin söylemeyeceğimden sonra o zaman “gazeteyi kapatacağım, seni de içeri atacağım” dedi. “İyi peki” dedim. Akşama kadar bekletti ifadem alındı. Sonra akşamüstü çağırdı, elime bir kâğıt verdi, imzalandı, *Cumhuriyeti* iki gün kapatmış, doğru bir haberden dolayı, kapatmıştı. Sadece kaynağı yüzünden bana da “çık git” dedi. O haber neydi, bana anlatır mısınız?

Doğan, Y.: İki idam mahkûmu MHP’li birisi İsa Armağan öbürünü hatırlamıyorum (Mustafa Pehlivanoğlu) İdam mahkûmu kaçtı, bütün gazetelerde çıktı. Yani mahkeme karar vermiş bir kaç gün sonra idam edilecekler bunlar. Askeri yönetim sıkıyönetim esip savuruyor... Bunlar, Askeri Cezaevinde idam mahkûmu ve kaçıyorlar (gülerek, yüksek güvenlik altında) cezaevinden. Kaçtıkları gün de gecede, aradan bir iki gün geçti. Devlet Planlama Teşkilatı’nda saklanmışlar, ben de bunu bir biçimde öğrendim. Telefonda da söyledim size. (Devlet Planlama Teşkilatı; Eski Başbakanlık binasıyla dip dibe sağ karşısında, Genelkurmay var (gülerek anlatıyor) öbüründe Yargıtay ve Ticaret Bakanlığı var, devamında Dışişleri Bakanlığı var. O dönemde yani Ankara’nın tam kalbi! Yani Genelkurmayın tam dibi, yani DPT’de saklanmışlar). Ben oturdum bunu yazdım. Kaçtıkları gece DPT’de saklandılar diye. Bakın o haberi yayınlamak büyük cesaretti o dönemde. İdam mahkûmu Cezaevinden kaçıyor yazıyoruz ve koskocaman çıktı. Sabah 07:30 o zaman öyle yok sıkıyönetim komutanı aradığı zaman bir Albay var. Albay arıyor, telefonun 7.30’da çaldığından belli, açıyorum, efendim, “Komutan derhal sizi bekliyor” tak kapatıyor telefonu. Neyse Mamak’a gittim. Önce gayet nazik çay mı kahve mi? içersiniz falan filan derken önünde Cumhuriyet duruyor kıpkırmızı çizilmiş elinin altında. Durdu! “bu ne diye bağırıma başladı” (Sn. Doğan, Elleriyle göstererek olayı anlatıyor) “Haber” dedim. Kardeşim dedi, “sen bunu nereden öğrendin?” dedi. Ben zannettim ki bu yanlış diyecek ama bu diyor ki, sen bunu nereden öğrendin? Yani haber doğru.

Dedim ki “öğrendim.” “Bunu sekiz kişi biliyor beş tane Konsey üyesi, ben işte Cezaevi Müdürü bir de Savcı biliyor, sen bunu nereden öğrendin?” dedi. “Ben size bunu söyleyemem, söylersin söylemezsin, ben diyorum ki şimdi Uluslararası gazetecilik kurallarına göre haber kaynağı söylenmez” diye. (gülerek anlatıyor) “Ne saçmalıyorsun, ne zırva haber veriyorsun, ne uluslararası kural?” Diyor. “Ne zırvalıyorsun” diyor. Uluslararası kural söylüyorum diyoruz. “Sen ne zırvalıyorsun” diyor. “Kimden öğrendiğini söyle,” ben “söylemem” dedim. Söylersin, söylemesin “seni o zaman içeri atacağım” dedi. “Gazeteyi de kapatırım” dedi. O sırada da sıkıyönetim komutanları 90 gün tutuklama gözaltı kararı var! 12 Eylül’den sonra bir kanun çıkardılar, “Sıkıyönetim komutanları 90 gün gözaltında tutabilir” diye.⁵ Mahkemeye çıkmadan üç ay, kalktım böyle ondan sonra “gazeteyi de kapatın ne yapayım” dedim. (Sn. Doğan, bulunduğu yerden doğrularak gösterdi) “Doğru haber için yapıyorsunuz bunu” dedim. Bastı düğmeye “gelin bunun ifadesini alsınlar” dedi. Gittim, Savcı “kardeşim” dedi, “söyleyin yoksa sizle konuşuyor albay söyleyin, yoksa sizi içeri atacak” dedi. Ben “haber kaynağını söylemem” dedim. “Nerden aldın?” söyle şunu. Doğru kaynak ama söylemem, sabah saat 08:30 – 09:00 falan, “peki o zaman dışarda bekleyin” dedi. Bu savcıyla ilgili size sonra çarpıcı bir şey anlatacağım. Ben bekledim, akşam saat altı. Bir asker geldi, “komutan çağırıyor” dedi. Gittim, “söylüyor musun söylemiyor musun?” dedi. “Söylemiyorum” dedim. Bakın dedim siz bir ya da 2 yıl Askeri yönetim devam edecek, sonra normal sivil hayata dönülecek ama ben burada bir gazeteci olarak kalacağım ben size haber kaynağını söylersem ben burada bir daha gazetecilik yapamam. (Sn. Yavuz Donat söyleşiyle değerlendir!) Onun için söylemeyeceğim. İmzala şunu” dedi, gazeteyi iki gün kapatmış, “doğru bir haber yüzünden kapatıyorsunuz” dedim. Çık dışarı dedi. Çıktım kimse yok yanımda kimse (gülerek) yürüyorum. Çıktım gittim. Yani beni içeri atmadı. Ondan sonra ama gazete iki gün kapatıldı.

Şimdi savcıya gelince, aradan üç beş ay geçti bir gece saat dokuz falan kapı çaldı 14-15 yaşında bir çocuk “Yalçın Doğan siz misiniz?, “evet” dedim. “Ben Nurettin Soyer savcı onun oğluyum, Babam bekliyor size bir şey söyleyecek kendisinin ayağı kırıldı. Evde yatıyor onun için sizi çağırıyor” dedi. “Önemliymiş” dedi. Ben gittim adam hakikaten ayağı kırık arka odaya aldı. Dedi ki “size bir şey söyleyeceğim, bunlar Ecevit’i içeri atacaklar” dedi. Ecevit Der Spiegel’e bir röportaj vermiş “Türkiye’de demokrasi tek kanatlı bir kuştur” başlığıyla. (Der Spiegel’in muhabiriyle birlikte gitmiştik Ecevit’e kadın külotunun içine saklamıştı röportajı öyle çıkmıştı yurt dışına kadın gazeteci). “Ecevit’i içeri atacaklar bu olayla ilgili onu haber vereyim” dedim. Ben de Ecevit’e haber verdim ertesi gün filan. O gece gelen çocuk şuanda CHP Seferihisar belediye başkanı (gülerek).

Özdemir, H.: İdeoloji

Doğan, Y.: Evet yani, O dönemde o savcı bize epey yardım etti. Belki de içeri atılmamamda onun etkisi olmuştur diye düşünüyorum. Sonradan hep sohbet ettik

⁵ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c016/tbmm17016094ss0294.pdf>, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 15 inci maddesinin son fıkrasında da sıkıyönetim hallerindeki gözetim süresi tespit edilmiş bulunmaktadır. Söz konusu hükme göre daha önce azamî 90 güne kadar olan süre belirtilmektedir.

konuştuk falan iyi dost olduk, 12 Eylül sonrasında ama yani sormadım ama onun etkisi olabilir.

Özdemir, H.: Araştırmamda “örnek olay” olarak incelemem halinde, diğer gazeteler de böyle bir olayı *Cumhuriyet*’in kapanmasına neden olan olayı yazabildiler mi?

Doğan, Y.: Haber yapmadılar! Sonra telefonda söyledim. Halil Şıvgın konuşur mu? Bilmiyorum. (Mustafa Taşar hayatta değil şimdi) Halil Şıvgın ANAP’lı Bakan Sağlık Bakanıydı. ANAP’ta siyasete başladı. 12 Eylül’den sonra Özal’ın yanında. Saklayanlardan biri Mustafa Taşar diğeri Halil Şıvgın. O sırada bunlar Planlamada yani.

Özdemir, H.: Bunları neden DPT’nde sakladılar?

Doğan Y.: MHP’liler ya, tabi nasıl bağlantı kurdular ne oldu onu bilmiyorum aslında. Halil Şıvgın’a sormak lazım anlatır mı anlatmaz mı? Bilmiyorum ama cin gibi de bir adamdır.

Özdemir, H.: Bu kişiler siyasal yapının içerisinde oldukları için o güçle bürokratlar bunu kullandılar diyelim. Peki, neden Devlet Planlamayı seçtiler yani bu çok ilginç.

Doğan Y.: O gece belki götürecekleri yer bulamadılar falan, emin bir yer kendilerine göre. Halil Şıvgın sonra, 12 Eylül’ün hemen ertesinde Alpaslan Türkeş ortada yoktu, onun evinde sakladılar.

Özdemir, H.: Bürokrat olarak bu tür işleri yürüten kişi söyler mi acaba (gülüşmeler) 12 Eylül belgeselinde Yaşar Okuyan Türkeş’in Halil Şıvgın’ın evinde saklandığını söyledi.⁶

Doğan Y.: Ha evet, o zaman Yaşar Okuyan MHP’li idi, 12 Eylül öncesinde hatta Türkeş’in çok yakınındaydı sonradan değişti. Anlatır mı bilmiyorum. Biri idam edilmiyor bu mahkûmlardan biri sonra yurt dışına kaçıyor galiba.

Özdemir, H.: Bu olayı *Cumhuriyet* gazetesi görmüş, ceza olarak iki gün kapatılmıştı. Türkiye genelinde mi bir kapatma idi.

Doğan, Y.: Sadece Ankara sıkıyönetim komutanlığı bölgesinde, Ankara, Yozgat, Çankırı orta Anadolu’yu içine alıyordu. İstanbul’da, İzmir’de çıkıyordu ama Ankara ve çevresi iki gün orada kapatıldı.

Özdemir, H.: Sıkıyönetim komutanlarının sansüre ilişkin olarak yasaklar bildirisi oldu mu?

Doğan, Y.: Yok, sansür (Sıkıyönetim bildirimleri) genellikle konseyden geliyordu. Sıkıyönetim komutanları uyguluyor. Sonra, Recep Ergun’la aradan üç beş yıl geçti

⁶ Mustafa Ünlü, (1998), 8.

galiba 1987 seçimleri Recep Ergun emekli olmuş ANAP'tan milletvekili oldu. İlk gün mecliste milletvekilleri yemin edecekler, seçim sonrasında hepsi gelmişler. İlk gün ben de gittim meclise koridorlarda falan dolaşırken aaa bir baktım karşıdan Recep Ergun geliyor yanında da üç dört kişi beraber. Beni görünce bana doğru geldi "Oooo Yalçın Bey nasılsınız?" dedi. Elini uzatarak, "ben elimi uzatmayacağım size" dedim. Öyle durdu (Recep Ergun, geriye doğru çekilerek) "hatırlıyorsunuz değil mi? doğru bir haber yüzünden kapatmıştınız, ben de böyle böyle demiştim. Onun için sizin elinizi sıkıyorum" dedim.

Özdemir, H.: "Ulusal değer ve çıkarlar" gibi bazı toplumsal hassasiyetlerin gazeteciye etkileri konusunda değerlendirmeniz olur mu ve bu durum "basın özgürlüğünü" nasıl etkiler?

Doğan, Y.: *Cumhuriyet 1980'li yıllarda Türkiye'nin en prestijli gazetesiydi. Diğer gazetelerde çalışan yazarlar farklı düşünce taşıyabiliyorlardı. Oysa Cumhuriyet'te farklı düşünceyi savunmak zordu. Gazetecilikte her zaman itiş kakış vardır. Bu haberden dolayı ise o zaman son derece keyiflidir. Toplumsal hassasiyetlere kapılmak her zaman etkili olmaz. Sözüünüzün değeri olmalı.*

Özdemir, H.: 12 Eylül Döneminin birçok önemli olayına tanıklık ettiniz, bu olaylar arasında "İyi ki oradaydım.", "İyi ki o haberi ben yaptım" veya yapamadım dediğiniz olaylar var mıdır?

Doğan, Y.: Bir gün CIA başkanı Ankara'ya gelmiş. İki gün kalmış. Şöyle bir şey oldu. Bir arkadaşım bürokrasiden birisi "biliyor musun CIA Başkanı buradaydı" dedi. (Yani dediğim gibi bürokrasiyle ilişkim çok iyiydi. Ve bana müthiş güveniyorlardı) Ondan sonra yapma ya dalga geçme. Yazdım, "CIA Başkanı iki gündür Ankara'da" diye yazdım. Yazmadan önce bunlar, genellikle Anıtkabre gidiyorlar, defteri imzalıyorlar ne zaman geldiler belli. Sedat Ergin'e dedim ki "git Anıtkabir defterine bak bakayım ne yazmış diye, imzalamış mı imzalamamış mı ne yazmış falan yani oradan öğrenmiş olalım" (kurgu böyle) gitti baktı. Sedat aradı, "adam bir şeyler yazmış" (gülerek), tarih bilgisini falan, gitti şöyle imzaladı, falan. Amerikalılar aradı. Büyükelçi aradı. "Nereden çıktı Anıtkabir defteri falan" sonra sohbet falan. Adam "imzalamayacağız" dedi. (gülüşmeler) bir de böyle bir şey oluyor işte.

Özdemir, H.: Siz bu bilgiyi Anıtkabir defterinden öğrenmediniz, başkalarından öğrendiniz değil mi?

Doğan, Y.: Tabii tabii

Özdemir, H.: İşte o başka türlü öğrendiğiniz yer neresi?

Doğan, Y.: Olmaz olmaz ! (Gülerek)

Özdemir, H.: Sizce gazeteci meslek sırlarına ne kadar sadık kalmalı, sırların belirli bir süre sonra açıklanması hakkında siz ne düşünüyorsunuz?

Doğan, Y.: Hiç bir zaman açıklanmaması lazım. Yani çünkü meslek sırrı dediğiniz geçici değil kalıcı bir şeydir. Ve o gazetecinin güvenilirliğini sağlar. Daha doğrusu ona güvenmeyi sağlar. Ona inanmayı sağlar ve onun gazeteciliğinin devamını sağlar. Bunun üzerinden o güvenilirlik ve inanılabilirlik üzerinden ve gazetecinin güveni sağlanır. O nedenle de yani O SIR KENDİSİYLE gider. Yani asla tahrip edilmemesi gerekir, ele verilmemesi gerekir. Şey son derece sadık kalınması gereken bir şey gazetecinin sırrını saklamasına bağlı.

Özdemir, H.: Son bitiriyorum, Anayasa’da “basın hürdür sansür edilemez” Geçiş dönemlerinde daha çok olduğu düşüncesiyle, sizce basın kendi yasasını ihlal etmiyor mu? Kendine sansür yaparak. Cumhuriyet dışındakiler için söylüyorum bunu nasıl değerlendirirsiniz?

Doğan, Y.: Anayasal kural iktidarlara bir talimat gazetecilere değil! Dolayısıyla o iktidarların uyması gereken bir kural. Dedim size “Biz kendimizi hiç bir zaman sansürlemedik” Onlar (Cumhuriyet dışındakiler) her zaman kötü sınav verdiler.

Özdemir, H.: Ulusal çıkarlarla ilgili mesela o zaman terör, ekonomi çıkmazdaydı. Darbenin meşrulaştırdığı bir zaman oldu. Cumhuriyet’in yapmadığını söylüyorsunuz ama yani öyle bir an oldu ki ortalık kan gölüne dönmüş, insanlar evinden başını çıkaramaz hale gelmiş böyle bir ortamda Cumhuriyet darbeyi nasıl kavramsallaştırdı?

Doğan, Y.: Ama ertesi gün biz onu çok yazdık! 13 Eylül günü bütün her şey durdu diyoruz.

Ha bir şey söyleyecektim! hani 12 Eylül’den bir gün önce kan gölü Türkiye, kaç kişi ölüyor? 13 Eylül günü süt liman her taraf. 12 Eylül’den kısa bir süre önce, 10-15 gün önce, Tercüman gazetesinin manşeti “Huzur Namlunun Ucunda” bu hiç unutmadığım bir manşet. Yani 12 Eylül ya Ağustos’un sonunda ya Eylül’ün ilk günlerinde olsa gerek “Huzur Namlunun Ucunda” yani dolayısıyla herkes hemen hemen bir askeri darbeyi bekler hale geldi ve onu da meşrulaştırmak için zaten yani bizim basının karakteridir. Hemen böyle olmayacak bir şeyi olduğu zaman onu meşrulaştırma yarışına girer. (Referandum işte son örnek, daha önce bilmem ne neyse yani) herhangi bir şey ya da normal sivil yönetim olmayacak bir şeyi eğer iktidar onu istiyorsa eğer olmayacak bir şeyse hemen onu meşrulaştırmak yoluna gider. Mesela 12 Eylül dönemi içinde o dönemin Yüzkarası olarak Mehmet Barlas yani çok parlar ama dönemin en çarpıcı örneklerinden biri Mehmet Barlas’tır. O sırada Milliyet’in başyazarı siyasi partiler kapatıldı. Askerler CHP, AP hepsini kapattılar biliyorsunuz. Mehmet Barlas yazı yazdı. Baş Yazı “Arsa Temizlendi” başyazarın başlığı bu arsa temizlendi. Şimdi o kadar bu antidemokratik bir şeydi ve nasıl yardakçılık artı aradan geçen 12 Eylül’den kısa bir süre sonraydı bütün liderlere Kenan Evren, Konya konuşmasında çok ağır laflar etti. Mehmet Barlas’ın yazısının başlığı “Evren Haklıdır” yani bunun gibi Tercüman gazetesi o sırada Nazlı Ilıcak hariç hepsi 12 Eylül’ü yaptı.

Özdemir, H.: Nazlı Ilıcak’ın da orduyu çağıran yazıları var!

Doğan, Y.: Ondan sonra da Demirel'in yanında oldu. Nazlı'nın inişli çıkışlı yolları var (günümüzden örnekler verdi). Basın genel olarak 12 Eylül'ü destekledi çok fazla destekledi!

Özdemir, H.: *Cumhuriyet* hiç desteklemedi mi?

Doğan, Y.: Hiç desteklemedi ve hep dik durdu. Ama adamlar bize saygı gösterdi. İşte kapattığı zaman (gülerek) bile çağırıyor, gezisiyle falan bütün gezide bütün toplantılarında hep çağırıyorlar. Çankaya'da toplantıları olduğunda.

Özdemir, H.: O zaman çelişki olmuyor mu? *Cumhuriyet* gazetesi onların karşısında yazıyor, gazete cezalandırılıyor, kapatılıyor. Ama bir yandan da gazetenin açılması için de hemen karar veriliyor, işlem yapılıyor. Diğer gazetelere ufak tefek şeylerle yapılırken, *Hürriyet* 1-2 gün, Tercüman bir hafta kronolojik bakıldığında *Cumhuriyet* en üst sırada.

Doğan, Y.: Yani öyle ama muhalefete rağmen adamlar yani bir açıdan saygı duyuyorlardı. Çünkü hepsinin okulda, yani daha sonra harp okulunda subaylıklarının ilk yıllarında ailelerinin falan bir *Cumhuriyet* gazetesi geleneği var! Yani tirajıyla orantılı olmayan tirajı o kadar yüksek değil ama bir *Cumhuriyet* gazetesi okumak, ondan esinlenmek falan öyle bir şeyi var! Onun için garip bir biçimde farklı bir biçimi var!

Özdemir, H.: Askeri dönemde devlet desteği farklı mıydı, sadece ilan mı veriyordu?

Doğan, Y.: Askeri dönemde olmadı. Tabi şöyle bir etkisi var iş dünyası da bu saygıyı gösteriyordu *Cumhuriyet*'e. Yani o da bir çelişki evet yani sosyal demokrat bir gazete daha işçiden ve emekçiden yana bir gazete ama iş dünyası da çok saygı gösteriyordu, çok ilişki kurmak istiyordu.

Özdemir, H.: Sansür, Ekonomik ve siyasal yapılar içinde nasıl yer aldı? Şimdi diyorum ki işadamları, sanayiciler *Cumhuriyet*'in haber yapmasını önemsiyorlardı. *Cumhuriyet*'in doğru haber vermesine inanıyorlardı ve bu ülkenin geleceğini de *Cumhuriyet*'te görmüşlerdi.

Doğan, Y.: Aynen dediğin gibi bunlar birlikte beraber oluyorlar ama onlara o kadar güvenmiyorlar (gülerek) *Cumhuriyet*'e güveniyorlardı, Yani bu adamlar iş takip etmez çok iyi biliyorlardı. Son derece önemli! Yani tez konusu olacak bir şey bu *Cumhuriyet*tekiler iş takibi yapmaz! Patronları ticaretle uğraşmaz! Devletten banka kredisi şu bu talep ettiği zaman araya kimseyi sokmaz. Yani krediye ihtiyacı olabilir, herhangi bir ticari kuruluşun bunda bir şey yok ama araya birilerini sokup bilmem ne yapmaz! Bağımsız!

Özdemir, H.: *Cumhuriyet*'in kimseye ekonomik olarak bağımlılığı yoktur, diyebilir miyiz?

Doğan, Y.: Bu iş takip etmek ticari ilişki içinde olmamak inanılmaz bir saygınlık yaratıyor. Yani Şimdi baktığımız zaman on tane gazeteci aralarında bir de ben varım iş takibi yapmadık, iş sadece gazetecilik!

Özdemir, H.: Diğer gazeteciler için yani, boyun eğme diyebilir miyiz, ekonomik bağımlılığın yarattığı bir boyun eğme mi iktidarın her dediğine evet demek mi?

Doğan, Y.: Evet, gazeteler ekonomik olarak, diğer gazetelerin işte patronları ticaretle uğraşır bilmem ne filan ilerinde gazeteci olarak iş takip eden çok insan var. Gazete yöneticileri gazetelerin ilanından pay alırlar, bizde (*Cumhuriyet*'te) böyle bir Şey yok filan.

Bizde gazeteciliği kendi çıkarına kendi menfaatine kullanma yok! Neyse bu ayrı konu girmeyeyim de (gülerek) 8-10 tane gazeteci var adamlar bugün gazetecilikten değil de başka yollardan kazandıkları paralarla bugün villaları bilmem neleri onları bunları var. Bunlar nasıl oluyor? Bunlar anlı şanlı gazeteci nasıl oluyor?

Özdemir, H.: *Cumhuriyet*'te var mı günümüzde?

Doğan, Y.: ık..! (kafasıyla hayır) Hiç bir Şekilde yok! Ne günümüzde ne 50 yıl geriye gidin yok!

Özdemir, H.: *Cumhuriyet*'te olmasın! *Cumhuriyet* ünkü benim gazetem (gülüşmeler).

Doğan, Y.: Yani diyorum elli, o zamanda yok bugünde yok! Yani hem Hasan (Cemal) hem Uğur (Mumcu) tabi ki İlhan abi (Selçuk) biz ne biçim zengin olurduk biliyor musunuz? (Ellerini kaldırarak) Peeehh Peh nasıl yani bugün hepimizin bir kaç tane villası şusu busu bilmem daha neler yazlık kışlık falan filan. Biz sadece kazandığımızı aldığımız ücretlerle hayatımızı devam ettirdik.

Özdemir, H.: Onurla, gururla helal olsun, ne güzel çok teşekkür ederim. Sizi çok yordum. Bilginizle kaynağımı beslediniz. İnanılmaz fayda sağladı, ayağımıza, ağzınıza dilinize sağlık. Çok sağ olun.

Doğan, Y.: Rica ederim, size başarılar dilerim...

(Ek: 1/E)

YAVUZ DONAT
Hüreyye Özdemir
9 Mayıs 2017⁷
(Süre: 1 saat 32 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken, tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığı da sentezi yapılacaktır.

Bu bağlamda, araştırma konusu olarak üç gazete *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri seçildi. Araştırma iki boyutta yapılacaktır. Gazetelerin yazılı basın tarihi incelemesinin yanı sıra, sözlü basın tarihi de incelenmektedir. Ayrıca araştırmada, “örnek olay” olarak seçilen iki olay üzerinde çalışılacaktır. Bu olaylardan biri, Onur Yayınları'nın sahiplerinden İlhan Erdost'un öldürülmesi; yazılı kaynaklardan bu olayın bazı gazetelerde tam olarak yansıtılmadığını anlıyoruz. Bu çerçevede, araştırma döneminde, *Cumhuriyet* gazetesinden sonra en çok kapatılan gazete olarak, *Tercüman* gazetesinin Ankara temsilcisi ve yazarı olarak, araştırma konusunu oluşturacak ikinci “örnek olayı” da belki siz yaratırsınız. Denilebilir ki “şu haber de hiç yazılmadı, bu da haber yapılmadı ya da dolaylı haber yapıldı.” Şimdi benim sorum şu; siz o zaman “Ah keşke! Bu haberi yayınlasaydık, belki Türkiye o günden bu güne gelmeyecekti. Belki basın açısından bu bir örnek olay olacaktı! Keşke yazsaydık dediğiniz böyle bir haber var mı? Böyle bir haber yoksa da sonradan, biz bunu o zaman nasıl görmedik dediğiniz bir haber/olay var mı? Yani, o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadığınız *Tercüman*'ın kendini sansürlediği oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır, varsa lütfen örnek verebilir misiniz?” Ayrıca 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde köşe yazarı olarak çalıştığınız zamanda *Tercüman* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız? Bunlarla başlayım buyurun lütfen.

7
1980'de *Tercüman* Gazetesinde Sansür Uygulamaları, *Söyleşi* (Ankara: 2017).

Hüreyye Özdemir, Yavuz Donat, 12 Eylül

Donat, Y.: Hocam, Şimdi sizinle Kars sohbeti yaptığımız gibi aile sohbeti yaptığımız gibi konuşalım! Siz onu istediğiniz şekilde kullanın. Ama sizden benim ricam onu keserken biçerken Türkçe, bir bozukluk ya da kopukluk varsa onları düzeltelim. Benim anlatacaklarım sizin sorularınızın cevabı olmayabilir. Ama o dönemle ilgili aklıma gelen bazı şeyler size söylerim siz istediğiniz bir şekilde değerlendirirsiniz, istediğiniz şekilde şey yaparsınız.

Süleyman Demirel, henüz daha siyasi yasaklar filan gelmemiş ama zaten evinden çıkmasının da yasak olduğu, nereye gitse takip edildiği, kimsenin Demirel'i ziyaret etmediği böyle bir dönem. Dört duvar arasında. Millet ziyaret etmeye korkuyor, gazeteciler filan şey etmeye gitmeye falan korkuyorlar! Millet nikâhına Süleyman Bey'i davet etmeye korkuyor! O dönemde Hüseyin Özalp, Eski Ulaştırma Bakanı benim aziz dostumdur! Dedi ki "Yav, ben Samsun'dan balık getirdim. Akşam bir araya gelelim, Anadolu Kulüp'te balık yiyelim" dedi. "Olur" dedim. Süleyman Bey'i de çağırdı. Samsun'dan da gelenler olmuş, buradan da Demirel üç beş tane dostu falan neyse, Anadolu Kulüp'ün bir salonunda oturduk, balık yedik. Süleyman Bey de insan içine çıkmaktan, o insanları görmekten memnuniyet duydu. Balığın yanında da bir kadeh falan içildi. Yemeğin sonunda da Süleyman Bey kalktı bir konuşma yaptı. Teşekkür konuşması, "eğer ihtilal olmasaydı Samsun'a gelecektim" dedi. "Fakat gelemedim" dedi. "Ben gelemedim ama siz bana geldiniz, çok teşekkür ederim!" dedi. "Yarın gideceksiniz" dedi. "Samsun'un dağına, taşına, uçan kuşuna benim selamımı götürün" dedi (Sn. Donat duygulu ifadesiyle anlatıyor). Millet alkışladı. Neyse gece kapandı, ondan sonra işte buna benzer bir iki laf daha söyledi. Biz, gece yemek dağıldı sonra bizim eve gittik. Hüseyin Özalp'le gecenin değerlendirmesini sohbetini falan yaptık! Ertesi gün geldim Şimdi *Demirel övgüsü yasak yani keşke o zaman yazsaydım, keşke yazmasaydım diyeceğiniz bir şey yok YASAK yani yani...*

Özdemir, H.: Daha çok yasak bildirimleri telefonla yapıyordu deniyor (Milli Güvenlik Konsey Bildirilerinin dışında) değil mi?

Donat, Y.: Evet, yasak *Demirel ile ilgili kimseyi arayıp da, ben dün akşam Demirel ile yemekliydim bunu yazabilir miyim diyebileceğiniz bir merci yok!* Sorduğunuz anda da nasıl sorulur zaten *YASAK yani!* Ne diyorsun sen diye böyle bir cevap alırsınız. *Ben ertesi gün oturdum bunu yazdım.* Demirel ile bir hukukumuz var, dostluğumuz var yani. Bir birimizin evine girip çıkmışlığımız var. Ben bunu yazdım. *Aynı gün Süleyman Demirel akşama doğru Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na çağırıldı. Bu tür toplantılardan Konseyin kendisine rahatsızlığı iletilirdi. Ve o akşam saat 19.00'da Radyo eski siyasetçilerin bu tür toplantılara katılmamaları konuşmamaları ve bu tür konuşmaların yazılması yasaktır, bitti. Benim o demin o konuşmayla ilgili Süleyman Demirel'e sözlü uyarı ve Milli Güvenlik Konseyi'nin de bildirisi yayınlandı (Sn. Donat ses tonunu yükselterek, kızgınlığını hala gizleyemiyor). Bilmem kaç numaralı bildiri yayınlandı. O bildiriyle Demirel'in bundan sonra böyle toplantılarda konuşması yasaktır!* Hiç böyle bir şey.

Bak hocam, bir gün gazetenin ilan müdürü geldi dedi ki "efendim" ilan Müdürü değil bizim Sekreter dedi ki "efendim Hukuk Tıp Fakültesinden öğrenciler geldiler" dedi. Üç dört tane öğrenci gelmiş, "sizinle görüşmek istiyorlar" dedi. "Hayırdır!" dedim. Buyursun gelsinler, geldiler, dediler ki, efendim bizim bir arkadaşımız öldü, bizim

bu ayın beşiyse on beşinde yirmisinde neyse biz o arkadaşımızın vefatı münasebetiyle biz gazeteye bir ilan vermek istiyoruz. Bir anma toplantısı mevlit neyse. Yani böyle bir anma yapacağız arkadaşımızla ilgili. Hayırdır dedim, iyi etmişsiniz aferin dedim. Yalnız dediler biz bunu arkadaşlarımız duysun diye gazeteye ilan vermek istedik. O dönemin en güçlü gazetesiyiz *Tercüman*, büyük bir gazeteyiz. Biz ilan servisine uğradık işte bu ilan 100 liraymış, biz dedik ki “biz öğrenciyiz, biz harçlıklarımızla yapacağız, arkadaşımız için bizim bunun için paramız yetmez” İlan Müdürü de, ilan servisi de benim buna indirim yapma yetkim yok! Ama “Yavuz Donat Bey isterse, talimat verirse indirim yapın derse yapabiliriz” dediler. Sizden böyle bir konuda rica için geldik. “İlan Müdürü gelsin” dedim. Dedim ki “bu çocukların ilanlarını bedavaya basın” dedim. Eğer rahmetli bir arkadaşlarının anısına bir etkinlik düzenliyorlarsa bizim de onlara bir şeyimiz olsun jestimiz olsun! Hay hay efendim dediler. Çocukların ilanları basıldı. Tabi ben unuttum! *İlan işte ne gün çıktıysa ilanın çıktığı gün beni Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Adli Müşavirliğinden aradılar. Hakim Binbaşı Sıkıyönetim Adli Müşaviri Savcı Yılmaz Hızlı. Binbaşı Yılmaz Hızlı aradı. Hep Sıkıyönetime gidip geldiğimiz için de adamlarla dostluğumuz o tür şeylerimiz oluştu. Dedi ki, Ankara Sıkıyönetim Komutanı sizinle görüşmek istiyor.*

Özdemir, H.: Recep Ergun,

Donat, Y.: Evet, ben telefonla sandım, telefonu bağlayacaklar. *Dedi ki “buraya gelmenizi istiyor” dedi. “Gelecek misiniz, aldıralım mı?” dedi. İşte bu, Jip mip gönderecekler Jiple aldıracaklar. Dedim ki “ben gelirim” dedim. Hayırdır! bu güne kadar bir şey yok o günkü yazıma da baktım ama (gülüşmeler) gittim, Recep Ergun’un odasına savcı beni karşıladı, Yılmaz Hızlı. Sonra dost olduk onunla general oldu. Recep Ergun’un odasına girdim (Sn. Donat ayak kalkarak masanın üstünde duran gazeteyi eline alarak, Recep Ergun’un bağirtısını canlandırdı). “Nedir bu gazete” dedi. Gazeteye bakarak “ilan” dedim. Bu dedi “sizin talimatınızla yayınlanmış” dedi. “Evet” dedim. “Bu ilanı getirenler kimler?” dedi. Dedim “çocuklar getirdiler”. “Gazetede bir ilan çıkıyorsa bunun makbuzu nerede?” dedi. BAĞIRIYOR! Ondan sonra, ne alakası var şimdi bunun. Dedi ki “bu tür ilanlar örgütlerin buluşma şeyleri” dedi. “Bu tür bu ilanlar da acaba bir örgütün şifresinin ilanı mı?” Yoksa hakikaten bir ölüm ilanı mı? Bunu bizim bilmemiz lazım (Sn. Donat R. Ergun’un hareketlerini gösteriyor elini masaya vurarak bağırıyor). Biz gazetelerdeki bu ilanları takip ediyoruz. Bunlar dedi “örgütler solcu, sağcı, ülkücü, bilmem türkücü neyse bunlar” dedi. “Bunlar bu tür ilanlarla mevlit adı altında, anma altında bilmem ne altında buluşuyorlar.” Ondan sonra “biz bunları takip edeceğiz, ancak senin yüzünden takip edemiyoruz, çünkü bu ilandan dolayı makbuz kesilmemiş, adres Yok!” Bağırıyor! Dedim ki “efendim bir dakika bir şey söyleyeyim, şimdi ben şu anda bir karar verdim” dedim. “Bundan sonra iyilik yaparsam namerdim” dedim. “Ne demek bu” (Sn. Donat, Ergun’un tepkisini aynen tekrarlıyor eline masaya vurarak) Müslüman mısınız? Elhamdülillah genç çocuklar gelmişler, ölen bir arkadaşları uğruna mevlit okutmak istiyorlar, aralarında para toplamışlar, topladıkları para ilan vermeye yetmemiş. İlan servisi de demiş ki bizim indirim yapmaya yetkimiz yok. Yavuz Donat Bey’e gidin Yavuz Bey isterse indirim yaptırabilir. Yapar! Benim de çocukların bu asil davranışları hoşuma gitti, para almayın dedim. Ondan sonra, biraz sonra dedi ki, “neyse dedi, bir daha bu olmasın” dedi (Sn. Donat, yine elini masaya vurarak, komutanın söylediklerini yaptıklarını*

yapıyor). “Müsaadenizle” dedim. Bozuldum, tepki göstereceğim “otur otur” dedi. “Bir çay iç” dedi. *Şimdi ben bir gazetenin Ankara temsilcisiyim ve yazarım! Bunca yıllıkta gazeteciyim karşılaştığım muamele bu muamele. Bu muameleyi hoş görmeniz falan şeyiniz mümkün değil. Sansür mü al size sansür! Bundan sonra bir şey yazarken, ben şunu yazayım mı, yazmayayım mı, geri oraya mı gidiniz. Kimsenin size bildiri yayınlamasına telefonla ikaz etmesine gerek yok! Kendiliğinizden o şey geliyor.*

Özdemir, H.: Kendi kendinizi sansürlüyorsunuz!

Donat, Y.: *Evet sansürlüyorsunuz. Çok mu konuştum zamanınız nasıl?*

Özdemir, H.: **Hayır, buyurunuz, zamanı tamamen size bırakıyorum.**

Donat, Y.: Gazetenin acar muhabirlerinden birisi bir haber getirdi. Manşet olabilecek bir haber. Bakanlar Kurulunun dün yaptığı toplantıda “şekere, pirince, una bilmem nelere yani KİT’lerin ürettikleri bazı ürünlere zam yapılması” diye karar alındı dedi. Şimdiki gibi serbest piyasa ekonomisi yok. Şimdi benzin fiyatları dolar çıktıkça çıkıyor, indikçe iniyor. O zaman benzine zam yapılıyorsa Bakanlar Kurulu Kararı çıkıyor. Bakanlar Kurulu Kararıyla yapılıyor. Şekerin fiyatı Bakanlar Kurulu Kararına göre değişiyor. Arkadaş yazmış getirmiş. Selman Erdoğan isimli bir arkadaşımız. Ondan sonra. *Manşet olabilecek bir haber. İyi de ya haber doğru değilse? Gazeteyi kapatırlar. Ekonomiye zarar veren yayınlar YASAKTIR!* Yani bu yayınlar nelerdir? Günlük hayatı etkileyen ekonomi ile ilgili haberler. Dedim ki böyle böyle, dedi ki “eğer benim bu haberimi yayınlamazsanız başka gazetelerde çıkabilir” dedi. “Niye” dedim. *Dün Bakanlar Kurulu’ndaki görüşmeleri biz Bakanlar Kurulunu takip eden Hürriyet, Milliyet neyse o gazetelerde de var bu haber, onlar da bunu servise koydular*” dedi. “Onların hepsi birinci sayfaya koyarlar” dedi. “peki” dedim. “Telefonu çevirdim. Bülent Ulusu ile aramdaki hukuk direk telefonu çevirip konuşabilecek bir hukuktur (Sn. Donat, telefonla ifade biçimine geçerek anlatıyor!). Sayın Başbakanım demem! “Amiralim” derim. Yani 12 Eylül öncesinden gelen, eski Deniz Kuvvetleri Komutanlığından gelen böyle bir hukukum var! Ailesini tanırım, damadını tanırım, kızını tanırım, dünürünü tanırım. Aradım “Amiralim” dedim. “Buyur Yavuz’cuğum” dedi. “Amiralim” dedim, “önüme bir haber geldi, dün akşam, Bakanlar Kurulunda şu ürünlere böyle böyle bir zam var” diye. Bana dersiniz ki Yavuz’cuğum “doğrudur” ama “yayınlamayın” dersiniz, bana güvenin, yazmam! Size söz veririm ve yazmam. Ama bana öyle bir şey olmadı dersiniz ve yarın böyle bir şey olduğunda ortaya çıkarsa, ben size incinirim! Siz yazmayın demeniz durumunda ben yazarsam siz de bana kırılır, bundan sonraki ilişkilerimizi de buna göre düzenlersiniz. Buna göre bu haber “doğru mu değil mi?” dedim. Yavuz’cuğum “bana bunu sorduğun için sana teşekkür ederim” dedi. “Dün Bakanlar Kurulunda, Sanayi Bakanımız hangi bakan getirdiyse bu teklifi getirdi” dedi. “Bunların zam yapılması gerekiyor” dedi. Peki, ben dedim ki bana “alternatif ne getirdiniz bana” dedim, “zam yapmasak”, “işte yapmamız lazım” dedi. “Bana zam haberleriyle gelmeyin, başka alternatifini de getirin bu teklifinizi geri çeviriyorum” dedim. Ve “reddettim” dedi. “Niye zam, zam yapmadan başka çıkış yolu yok mu?” dedim. O zaman ben “böyle bir haberi duyduğumu size ilettim ve sizden de böyle bir cevabı aldığımı yazacağım” dedim. Ertesi gün oturdum, önceki akşam Bakanlar Kurulu’nda şu ürünlere zam

yapılmasıyla ilgili teklif getirildi. Bakanlar Kurulu'na, Bakanlar tarafından. Başbakan dedi ki, “Biz zam yapmak için mi ihtilal yaptık, alternatifleriniz nelerdir? Bunları getirin” dedi. Gazetemiz bunu büyüttü manşet yaptık çıktık. Fakat diğer iki veya üç gazetede şeker, una, bulgura zam her neyse işte o KİT ürünlerine zam orada bu aynen çıktı. Bizim arkadaşımızın getirdiği şekilde. *TRAK! (Sn. Donat elini masaya vurarak anlatıyor.) Uyarı bu gazetelere, derhal uyarı, ekonomiye zarar verdiniz işte hem uyarı Televizyonlarda, televizyonlar filan yok da, TRT’de filan uyarıların alası tabi, o gazetelerin belki bir benim gibi teyit imkânları yoktu. İkincisi de belki o feraseti şey yapamadılar, başımıza bir iş gelir mi diye?* Ben orada tam bir tedbir içerisinde daha önce darbe gördüm şunu gördüm bunu gördüm. Şimdi sizin araştırmanız tarihleri atlayacağız. 1983’e de uzanıyor sizin şeyiniz.

Özdemir, H.: 1983 Kasımına kadar ki kısım bu araştırmanın konusu,

Donat, Y.: Yetmez Hocam uzatacağın! 1983’te Turgut Özal tek başına iktidara geldi. Turgut Özal iktidar ama Sıkıyönetim devam ediyor. *Bir yazıdan dolayı Tercüman Gazetesi kapatıldı, süresiz olarak kapatıldı.*

Özdemir, H.: İşte ben de tam onu soracaktım, bu kadar haberin kaynağını sorgulamak haberin doğruluğunu sorgulamak yönünde çalışıyorsunuz ayrıca kendi kendinizi oto-sansür altına almanız hatta sansür uygulamanıza rağmen, *Tercüman* gazetesi görüyorum ki, *Cumhuriyet* gazetesinden sonra en çok kapatılan gazete bunu nasıl değerlendirirsiniz?

Donat, Y.: Nazlı bir yazı yazıyor.

Özdemir, H. : Sadece, Nazlı Ilıcak’ın yazdığı yazıyla mı kapatıldı?

Donat, Y.: Nazlı yazıyor veya başka bir şey oluyor. Bu habere kızıyor veya Nazlı’ya kızıyor, gazete kapatılıyor. Gazete kapandı.

Özdemir, H. : Gazetenin kapatılmasına ilişkin aklınıza gelen bir haber var mıdır?

Donat, Y.: Yıllar geçti hatırlamıyorum, Ben şeyi aradım Genelkurmay Başkanını aradım, evinden. Orgeneral Necdet Üruğ. Direkt evinden arıyorum, posta çıktı, “buyurun Komutanım” merhaba ben Tercüman Gazetesi yazarı Ankara Temsilcisi Yavuz Donat “Paşayı rica ediyorum, Genelkurmay Başkanımızı”, onlarla bunu konuşacak şeyim var! Yılların popüler gazetecisiyim. Biraz sonra telefona ben Necdet Üruğ’un evini arıyorum, biraz sonra telefona şey geldi. Yavuz ben Öztörün, Genelkurmay ikinci Başkanı. Ben birinci başkan Genelkurmay Başkanını aradım, İkinci Başkanı onun evinde. Birinci Başkan telefona gelmiyor, İkinci Başkan telefona. *Dedim ki “Paşam gazete kapandı”. Dedi ki “Sen canını sıkma olur böyle şeyler” dedi. Efendim “ne zaman açılacak” dedim. “zamanı gelince açılır” dedi. Üslup bu!* Neyse söyleyecek bir şey yok dedim, kapattık telefonu.

Özdemir, H.: Süre de belli değil neden de belli değil.

Donat, Y.: *Süresiz*, aradım Başbakanlığı dedim ki, “Başbakanla görüşmem lazım” (Turgut Bey Süleyman Bey’in Müsteşarı tabi. 80 öncesinden DPT’nin müsteşarı,

böyle bir hukukumuz da var.) gittik, Ooo Yavuz'cuğum hoş geldin, otur bakayım, çocuklar nasıl, hanım nasıl? *Dedim ki "Sayın Başbakan bizim gazete kapandı" Dedi ki "tam onu soracaktım" dedi. "Sizi niye kapattılar" dedi. "Sayın Başbakanım şimdi siyaset bilimi kitaplarında, yurt içinde yurt dışındaki okullarda okuduğumuz okullarda bize öğretiliyor ki bir ülkede olup bitenlerden birinci derecede sorumlu olan kurum siyaset kurumudur. Siyaset kurumu adına da ülkeyi yöneten meşru hükümettir."* Yani Başbakana bizim gazeteyi kapattılar, sen başbakan olarak devreye gir ne zaman açılacak filan gibi ricaya gidiyorum. Meşru Başbakan bana diyor ki *"Yav sizi niye kapattılar"* diyor. Şimdi size 6 Kasım da şu işi bitiremezsiniz demem bu yüzdendir!

Bir gün oturdum bir yazı yazdım. Turgut Özal döneminde bir olayı anlatıyorum size. Turgut Özal Başbakan oldu, Anıtkabir'e gidiliyor veya bir resepsiyon var. Eşli protokol var! Başbakan Turgut Özal protokolün 7. sırasında, eşli protokolde de 14. sırada. Ben de oturdum gazetede yazı yazdım. Dedim ki *"Dünyanın hiç bir ülkesinde seçimle gelmiş bir Başbakan Devlet protokolünün yedinci sırasında yürütülmez. Çünkü Başbakan yarın Türkiye'yi temsil ediyor! Yani sen kimsin yedinci sıradaki adam, 14. sıradaki adamın tekisin! İlk beş sıra Milli Güvenlik Konseyi, ihtilali yapan beş general. Altıncı sıra da Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Turgut Özal yedinci sırada eşli protokolde on dördüncü sırada. Eleştirel bir yazı yazdım. O dönemde bunu benden başka da eleştiren yoktur. Araştırdığınız gazetelerde de böyle bir eleştiri göremezsiniz. Ertesi gün Mustafa Taşar ANAP Genel Sekreteri, Mehmet Keçeciler Genel Başkan, Teşkilat Yardımcısı yani birinci yardımcı. İkisi ellerinde gazete Turgut Bey'in yanına gidiyorlar. Mustafa hayatta değil, Mehmet Keçeciler hayatta. Gazeteyi önüne koyuyorlar. "Efendim biz bu konudan rahatsızız"* diyorlar. Yani siz ülkenin başbakanısınız protokolün yedinci sırasındasınız. Çocuklar diyor *"ben rahatsız değilim, size ne oluyor?"* diyor. *"ben rahatsız değilim, size ne oluyor?"* diyor (Sn. Donat, burada bilinçli olarak vurgu yaparak tekrarlıyor). *"Her şeyin bir zamanı var"* diyor. Turgut Özal 1987'ye kadar gıkını çıkarmamıştı ve protokolün yedinci sırasında yürümüştür (Sn. Donat elini masaya vurarak vurguluyor, yüksek sesle). 1987'de bu Konseyin dört üyesi kendiliklerinden çekildiler artık, çıktılar protokolden.

Bir başka şey, partiler kurulmaya başlandı. Ondan sonra Demirel'in Partisi kapandı. Onun kurduduğu Büyük Türkiye Partisi kapandı. Halkçı Parti veto edildi. Hayır, SODEP veto edildi. Geriye kalan üç partiyle seçime giriyor falan. Ben de mevsim yaz üzerimde bir tişört gittim, havaalanına. Ondan sonra, normal yolcu salonuna orda Turgut Bey'i gördüm. Anavatan Partisi Genel Başkanı o da arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a gidiyor. Ondan sonra THY'de görevlilerden birisi geldi benim yanıma, *"Yavuz Bey sizi VIP'ye alsak"* dedi. *"VIP'ten uçun"* dedi. Birincisi ben bu kıyafetimle VIP'ye gitmem! Yakışık almaz yaz kıyafetiyle. İkincisi de ben halkın içinde olan bir insanım yani VIP'de ne işim var! Şimdi VIP'nin yönetmeliği çıktı. VIP'ye kimler gidebilir; 1. Rektörler gidebilir, şunlar gidebilir, bakanlar gidebilir diye. Ama itibarımızdan gücümüzden dolayı beni VIP'ye davet etmek istediler. Yani beni VIP'e götüreceğinize burada Uğur Hoca var dedim. Uğur Alacakaptan, Türkiye'nin en ünlü Ceza Hukuku Profesörü onu dedim. VIP'e götürün dedim. Burada Turgut Bey var onu götürün, Parti kurdu adam yav. Onu götürün VIP'ye dedim. Adamlar bozuldu. *"Efendim sizi götürsek"* ben dedim ki *"sağ olun ben gitmem"* dedim. Neyse ben orda oturdum. Turgut Bey dedi ki *"Yavuz'cuğum"*

seninle beş dakika konuşmak istiyorum” dedi. “Olur” dedim. Biz bir kenara çekildik. Şimdi dedi, “İstanbul’da Turgut Sunalp, İstanbul’a gidince VIP’ten iniyor” dedi. “VIP’de karşılanıyor” dedi. “Bu siyaset birazda protokoldür, işin gösterişidir” dedi. “Ben geliyorum normal yolcu salonundan gidiyorum, normal yolcu salonundan çıkıyorum. Halkın arasında bulunmaktan şikâyetçi değilim fakat bu bir rekabet ise ona itibar ediliyor” dedi. “Ben burada gördüğün muameleye tabiyim” dedi. Peki, bu kimin talimatı? Dedi ki Konseyin talimatı, çocukların bir suçu yok! Doğrudan doğruya Ankara İstanbul Sıkıyönetim komutanlarının talimatı. Bunu *VIP’e MIP’e sokmayın!* Ben “hallederim” dedim. Ondan sonra dedi ki “*bak seni tanıyorum, ama sen dikkat et gazeten kapanır bir, sana bir şey olur iki filan.*” Ben gittim Bodrum’a oturdum bir yazı yazdım. İki gün önce gelirken Ankara’dan, havaalanında, Turgut Özal’ı gördüm, arkadaşlarıyla beraber. Oradaydım girerken üstünü başını arıyorlar dedim. Ondan sonra Özal giriyor bir daha arıyorlar! Ben de dedim ki “*Yav bu adam Parti kurdu, seçime giriyor, yarın bu adam Başbakan olacak! Yurt dışında Türkiye’yi tanıtmak için para isteyecek, toplantılar yapacak, anlaşmalar imzalamaya gidecek yahut bu adam muhalefet lideri olacak. Muhalefet lideri demek; iktidarın alternatifi demek dedim. O da belli güçteki belli itibardaki bir insan yurt dışından gelen devlet adamları buna itibar edecek şey yapacak. Şimdi biz bu tür adamlara kendimiz itibar etmezsek, batının itibarını nasıl bekleriz*” dedim. Bunda dedim, ne Konsey’in haberi var, ne Sıkıyönetimin haberi var! Ne dedim bu ülkeye bu ihtilali yapan kadroların haberi var. Havaalanındaki bir iki tane görevli dedim kendilerine böyle böyle şey, icat ediyorlar. Bu yapılanlar dedim, yakışık alan bir şey değil dedim. Baktım dedim oradaki havaalanındaki diğer vatandaşlar da bundan rahatsız oldu dedim. Ben de bundan rahatsızım dedim. Öyle yazı yazdım ama Konseye Monseye hiç bulaşmadan havaalanındaki işte iki tane lüzumsuz adamın marifeti diye. Ondan sonra yazı çıktı. Şimdiki gibi otomatik telefon şu telefon, bu telefon yok! Turgut Özal beni aradı. “Yavuz’cuğum, nasılsın? Gözlerinde öperim” dedi. “*herhangi bir şey yok sende değil mi, bir vukuat yok değil mi?*” dedi. “Yok” dedim. Ne olacak ki dedim. Dedi “**Sen yazdın ortalık karıştı**” dedi. Şu oldu bu oldu dedi. Çünkü ben havaalanındakini yazdım, başkasını anlamam dedim. “*Ya sana teşekkür ederim falan*” dedi. Ya akşam ya ertesi gün Turgut Bey bir daha aradı, “*Yavuz’cuğum beni aradılar, bundan sonra ben VIP’den gidip geleceğim*” dedi. Turgut Özal’ı VIP’e sokan benim! (Sn. Donat, elini masaya vurarak anlatıyor). *Bir Siyasi Partinin Genel Başkanı VIP’E GİRMESİ MÜMKÜN DEĞİL. Şimdi siz bana diyorsunuz ki o dönemde acaba kendi kendinize sansür uyguladınız mı? Ya bu olayları gören bir insan olarak, zaten daktilonun başına oturduğunuz zaman zaten kafanızda bin tane soru işareti dolaşıyor.*

Bu dönemde, daha sonra belki demokrasiye dönüldü filan, demokrasiye dönüldüğü dönemde bir toplantıda konuşmacıydım. Dinleyenlerden birisi el kaldırdı. El kaldıranı tanıyorum, dedi ki “Yavuz Bey size bir şey soracağım” dedi. “*12 Eylül döneminde Türk basını üzerine düşen görevini yaptı mı?*” dedi. Dedim ki çok güzel bir soru. Şimdi dedim ki bu arkadaştan rica ediyorum. Sizi göremediler sizi ben ayağa kalkın deme hakkını kendimde görmem ama lütfen ayağa kalkın sizi herkes görsün, dedim. Ve kendinizi de tanıttım dedim. Ben sizi tanıyorum ama bu arkadaşlarda tanışınlar dedim. Ben bilmem hangi Sendikanın Başkanı dedi falan şuyum, dedi. Dedim ki Sendika Başkanımızın bu sorusunu alkışlayalım dedim. (Alkışladık). *Sayın Sendika Başkanı dedim, şimdi ben sana bir soru soruyorum. “Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu 12 Eylül döneminde üzerine düşen görevi*

yaptı mı?” dedim. Önce sen bana bunun cevabı ver ki, bana bu soruyu sorabilme hakkını kendinde gör! “Kenan Paşa ihtilal yaptı, Hükümet kuruldu. Hükümetin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı TÜRKİŞ Genel Sekreteri Sadık Şide. Kendi en üst yöneticinizi iki numaralı yöneticinizi ihtilal hükümetine bakan olarak verirken, vazifenizi yapıp yapmadığınızı sorguladınız mı?” dedim. Ben alkışlayacak mıyım? Dedi (Gülerek). Alkışa gerek yok! Tablo bu... İşçisi böyle işvereni böyle...

Özdemir, H.: O zaman sendikalar, grev lokavt yasak, bununla ilgili Tercüman gazetesi haber yapabildi mi?

Donat, Y.: YASAK! Hiç hatırlamıyorum, işçilerle ilgili muhabirlerimiz bilmem neyimiz var ama Hoca ister magazin deyin, ister senin bu şeyinde bulunsun.

Özdemir, H.: Yoo ben bir öğrenciyim, siz anlatın lütfen. Bu benim bilgimi çok artırıyor ve çok faydalı.

Donat, Y.: O dönemden daha sonra belki 12 Eylül'den biraz daha sonra genç bir kız geldi. Bebek gibi çok cicice bir kız geldi. Dedi ki “Nokta dergisi sıkıntıda, Nokta dergisi eleman çıkardı, çıkarılanlardan bir de benim, ben iş arıyorum, beni işe alın” dedi. Dedim ki “şu anda eleman alamıyoruz, gazete tıklım tıklım dolu ama genç bir insan olarak da hayatının başlangıcında gazeteciliğin ilk safhasında işsiz kalmanıza da gönlüm razı olmuyor. İş ara, eğer bulamasan, son çare olarak bana gel, ama kadro veremem!” Kız üç dört gün bir hafta sonra geldi. Dedi ki “iş bulamıyorum, son çare olarak size geldim, çalışmak zorundayım bana iş” dedi. “Kadro veremem sana” dedim. “Kadrosuz çalışırım” dedi. Kadrosuz adam çalıştırmakta hoş bir şey değil. Yani kendime saygısızlıktır. Ama ne yapayım kızı kadrosuz çalıştırdık. Pire gibi bir kız, çalışkan, her nereye dersenez koşuyor, bir de sendikal haberlere filan bakıyor, takipçi. Valla ondan sonra çağırdım, dedim ki “ben senden memnunum”, içeride herkesin yanında dolaşırken herkes kadrolu sen kadrosuz, onların yanında incinmeni de istemiyorum. Senin kadro işini yapacağım”. Şimdiki İnsan Kaynakları gibi yerler yok o zaman gazetelerde. Benim o yetkim var! Ankara’da yönetici olarak kızı kadroya aldım. Çalışıyor, kız bir gün bana geldi, dedi ki “siz bana büyük bir iyilik yaptınız, kimse iş vermezken, iş verdiniz. Benim kadro talebim olmamasına rağmen beni kadroya aldınız. Ama dedi, ben sizin bana sergilediğiniz davranışı ben size karşı sergilemedim” dedi. “Hayırdır!” dedim. Ben dedi “TKP, MLP LÖME... (Sn. Donat yuvarlayarak söylüyor) onlardan yargılanan biriyim” dedi. “Davam devam ediyor” dedi. “Benim sevgilim var o da aynı davadan” dedi. “Biz şu kadar yıldan, biz yargılanıyoruz” dedi. “Bunu benden duymuş olun” dedi. “İsterseniz istifamı vereyim, istiyorsanız beni kapının önüne koyun” dedi. “Ben vicdan azabı içinde ben bunu size söylemek zorundayım” dedi. “İçeride bunu kimse biliyor mu?” dedim. “Bilmiyor” dedi. “Bana böyle bir şey söylemedin, ben de böyle bir şey duymadım, git görevine devam et” dedim. Şimdi (gülerek) şartlar bu! Yani ismiyle cismiyle bildiğim böyle bir dönem.

Özdemir, H.: İnsani yanınız ne kadar güçlü birisiniz, ne hoş....

Donat, Y.: Liderler, Hamzakoy’a gönderildiler, ihtilal sabahı. Süleyman Demirel ile Bülent Ecevit Hamzakoy’a gittiler. Necmettin Erbakan ile Alpaslan Türkeş’te İzmir Uzun Ada’ya (Köstence Adası) gönderildiler. Eğer o gün bir hava muhalefeti

olsaydı, şartlar değişik olsaydı, bunlar Ankara'da Haymana Yolundaki Radar Üssünde barındırılacaklardı.

Özdemir, H.: Hiç bir yerde okumamış ve duymamıştım bunu...

Donat, Y.: Radar Üssünde oturacaklardı. O Üssün komutanı da Tuğgeneral Servet Bilgi'dir. Bir gün hafta sonu çocuklarla pikniğe gittik. Haymana Yoluna. İşte oradaki Radar Üssüne gittik. Buradan (Ankara merkez) 30-40 KM gidiyorsunuz, sağ tarafta ovanın ortasında çölün ortasında bir vaha askerlerin yaptığı mükemmel bir tesis. Yüzme havuzu, şelaleler, fiskiyeler, akan sular, lahmacun 10 Krş, gazoz 5 Krş. O tür imkânlar falan, orada gündüzü geçirdik. Servet Paşa'nın konuğu olarak. Servet Paşa beni gezdirdi. Orada dört tane güzel oda hazırlanmış, bir tanesi Suit, diğer üçü de normal oda. Odalara televizyon filan da konulmuş. Suit oda biraz daha konforlu. *Dedim ki hayırdır Paşam kimlere oda hazırlandı? Dedi ki "önümüzdeki günlerde NATO Komutanları gelecek, üç Albay bir de General gelecek" dedi. Onlara oda hazırladık dedi. Ya öylemi falan dedik. O hafta sonunda ihtilal oldu. Servet Paşa bana dedi ki (Servet Paşa, ihtilal olduğu gece TRT Genel Müdürüydü. İhtilal gecesi TRT'ye el koyan generaldir. TRT'nin Genel Müdürüdür. Daha sonra da PTT'ye Genel Müdür oldu.) "Yavuz'cuğum ben karıma bile söyleyemezdim ki ihtilal yapılacağını, sana söyleyemezdim ihtilal yaptığımız zaman bu dört lideri buraya alacağız. O suit oda General odasını Süleyman Demirel'e, diğer Albay odası diye gösterdiğim odaları da diğerleri kalacaklardı. Sana bunları söyleyemezdim" dedi (Sn. Donat, gülerek anlatıyor). Böyle bir hukukumuz var, Servet Paşa dostça beni bir kaç defa uyardı. Dedi ki, yazılarına dikkat et bir, iki Süleyman Bey'le sık sık görüşüyormuşsun. Dedim ki beni uyarmanı söyleyenlere sen şunu söyle, düşmez kalkmaz bir Allah, yarın bunların başına ne geleceğini kim bilebilir ki. Bunlar telefonları da dinliyorlar. Süleyman Demirel ile alacağım, vereceğim, darbe direniş bir şey yok. Dostlukça hukuk içinde arıyorum. Bir kaç defa Turgut Özal tarafından uyarıldım. Yavuz'cuğum dikkat et, senin bu eskilerle kurduğun ilişki rahatsızlık yaratıyor diye. Turgut Özal'da daha önce Süleyman Demirel'e Abi diyen bir insan. Mecliste Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Mecliste çalışır. Genel Sekreter Yardımcısı var. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral. Genel Sekreter Yardımcısı Tümgeneral Işık Bilen. Onun altında da iki tane bir havacı bir karacı bir havacı bir denizci benim tanıdığım iki tanede General var. Bize uyarılar bu vasıtayla gelir.*

Özdemir, H.: Hiyerarşik mi gelirdi, genellikle bu tür aramalarda gittikçe olayların durumuna göre şey mi?

Donat, Y.: Bu rütbeli hiyerarşik, diğeri Yavuz Bey çay içelim mi, çaya bekleriz falan. Çay içmeye gidiyorsunuz. Yav şimdi şeye gittiğiniz zaman, şimdi ben o dönemde popüler bir gazeteciydim. Bir yere gittiğim zaman kimsiniz, kimliğinizi verin falan böyle bir şeyle karşılaşmam yani. Gittiğim zaman Meclisin kapısında Yavuz Bey hoş geldiniz falan denir şey yaparlar. İşte ihtilal yapıldı. Genel Sekreter ile görüşmeye gideceğim veya Genel Sekreter Yardımcısı ile görüşmeye gideceğim falan, kapıda "DUR, ARKA KAPIYI AÇ, AÇ BAGAJI" karşılaştığınız muamele bu. Muameleyi de yapan Astsubay. Bu dönemde herkes Sıkıyönetim komutanı, herkes orgeneral. Böyle bir tablodasınız.

Bir gün Milli Eğitimle ilgili bir şey yazdım. Bakan bana dedi ki “Yavuz Bey sen beni eleştirmişsin, (Hasan Sağlam, General) kardeşim beni eleştirmişsiniz ama ben dedi, bana yukarısı söylüyor ben de onları yapıyorum” dedi. Ben de oturdum dedim ki “Bunlar oluyor, yukarısı söylüyor, bunlarda yapıyor falan filan.” Dediler ki seni saat beşte Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ bekliyor. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Genelkurmay Başkanı, Orgeneral Necdet Üruğ. Hayırdır, gittik. Necdet Paşayı da tanıyorum. Bir vesileyle evine girmişliğim var, bir vesileyle tanışıklığımız var, bir vesileyle içki içmişliğimiz var. Ben bekliyorum ki Paşa benimle bir şey konuşacak. (Sn. Donat yerinden fırlayarak, Necdet Üruğ’un davranışını anlatıyor) “Ya bu eğer, bu şartlarda seninle konuşuyorsam, aramızda oluşan hukuktandır.” “Değilse seninle konuşma şartlarımız başka biçimde olabilirdi.” “Kendini içerde bulursun!” bağırdı, çağırdı. Yani adam dedi ki sizin generaliniz, bakanınız general, “kendi bok yedikleri kendi yaptıklarını buraya atıyorlar” lan dedi, lun dedi. Neyse “otur” dedi. “Bir çay iç” dedi. Dedim ki “efendim çay içecek hal bırakmadın ki”. “Yok yok otur” dedi. “Eğer Yavuz Donat olmasaydın bu görüşme daha başka olurdu” dedi. Şimdi bunlar (Gülerek) bire bir yaşadığım *sansür falan değil bunlar artık bir başka türlü.*

Özdemir, H.: Şiddet, baskı bir de okumalarım da rastladığım, bir şey Süleyman Demirel’in sürgüne gönderilmesiyle ilgili, “kâr eden şirket kapanacak,” parolayla size bilgi veriliyor.

Donat, Y.: Adı Sabri Yirmibeşoğlu generaldir. Eski Ankara Sıkıyönetim Komutanı, Eski Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Genelkurmay İkinci Başkanı, Kudretli bir asker. Kıbrıs’taki Türk Mukavemet Harekâtının kurucusu, işte o Ecevit’in *Kontrgerilla* filan dediği işlerin başında dediği isim. O derin devlet filan dedikleri isim. Ondan sonra hafta sonunda, Ankara Sıkıyönetim komutanıyken hafta sonunda sivil kıyafetle benim odama gelen bir insan. Akşamları sivil kıyafetle sokağa içmeye gittiğiniz bir insan. Böyle de bir hukukum da var adamla ailece. Bir gün onu ziyarete gittim, Genelkurmay. Çay içiyoruz, dostuz. “Sabri Paşa” dedim, “bu liderleri sürgüne falan gönderecek misiniz, böyle bir şeyiniz var mı?” dedim. “Sen ne saçmalıyorsun ya! Bu nasıl soru”... (Sn. Donat, yüksek sesle anlatıyor Sabri Paşa’nın konuşma tonuyla vurgulayarak bağıyor). Adam benim aile dostum bir yerde kafa çekmeye gittiğimiz adam. “Ne sorusu ya! Saçma sapan sorular soruyorsun ya” dedi, bizi tersledi. Allah Allah neyse çayımızı kahvemizi içtik hadi Allahaismarladık dedik, o şekilde vedalaştık çıktık. Üç dört gün sonra telefon çaldı. Direkt telefon, sekreterden geçmeyen telefonu açtım, “Kâr eden şirket kapanacak” dedi. Ondan sonra, “hım mı yanlış aradınız” dedim. Ben Yavuz Donat “ya bırak şimdi” dedi, “gelip başıma saçma sapan sorular sorup sinirlerimi bozuyorsun sonra bizi dinlemiyorsun” dedi. “Kâr eden şirket kapanacak” dedi. Şimdi o dönemde Süleyman Demirel, Büyük Türkiye Partisini (BTP) kurdurdu⁸. Başına da bir emekli Orgeneral oturttu (Ali Fethi Esener). Fakat BTP’den daha öncede kurulan bir Parti var, askerlerin kurdurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi. Şimdi BTP kurulunca, millet MDP’yi bıraktı BTP’nin önünde kuyruk oluştu. Bir de Halkçı Parti var! Eh işte! Eski CHP’lilerden üç beş kişi cesursa Halkçı Parti’ye gidiyor. Eski Demokrat Partililer, ihtilal olduğunda Adalet Partililer, mağdurlar, kıratlar, şunlar bunlar bir hücum oldu, ana baba günü. Ulan belli oldu ki, adam tek başına iktidara geliyor.

⁸ Büyük Türkiye Partisi,
https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_T%C3%BCrkiye_Partisi, 29 Eylül 2017

Dedi ki “kâr eden şirket kapanacak”. Dedim ki sorduğum soruya verdiği cevap şu BTP’ni kapatacaklar. Peki dedim, “şirketin büyük hissedarı ne olacak?” dedim. “Fazla soru sorma” dedi. Dedim ki “sordum”. “Seyahate çıkar” dedi. “Pasaporta ihtiyaç var mı?” dedim. “Olmaz” dedi. “Nereye gider” dedim. “Hadi bitti” dedi, “bir daha adamın sinirlerini bozma” dedi. Dedim ki “Nereye gider” dedim. “Kendileri Çanakkale taraflarını çok severler” dedi. Tak telefon kapandı. Kâr eden şirket kapanacak büyük ortak kim, Süleyman Demirel sürgüne gönderilecek, Çanakkale’ye gidecek. Çevirdim 27 52 31 Süleyman Demirel’in evi, direkt kendisinin açtığı telefon. Beyefendi, “ne o Yavuz’cuğum buyur” dedi. Neredesin” dedim. Evdeyim” dedi. Sen “neredesin” dedi. “Ben gazetedeyim” dedim. “Ne zaman müsait olursun” dedim. Senin için her zaman müsait olurum, söyle söyleyeceğin bir şey mi var?” dedi. Dedim ki “bak, bazı şeyler vardır ki söylenmesi zordur, ama bunu söylemekte şarttır. Yazamam ama söylemek durumundayım, yazabileceğim bir şey değil çünkü.” Ertesi gün gazeteyi kapatırlar ben ne diyebilirim ki, kâr eden şirket mirket ... Dedim ki “sizi sürgüne gönderecekler” dedim. “Anlamadım” dedi. “Sen ne söylediğinin farkında mısın?” dedi. “Evet” dedim. “Neredesin?” dedi. “Gazetedeyim” dedim. “Müsait misin?” dedi. “Müsaidim” dedim. “Tamam, bir gel konuşalım” dedi. Gittim, Güniz Sokak 31, yanında birisi vardı. Dedi ki “biz Yavuz Bey’le” dedi. Peki, efendim diyerek gitti. Dedim ki “BTP’ni kapatacaklar, seni de sürgüne gönderecekler, Çanakkale taraflarına gideceksin”. “Kaynağın sağlam mı?” dedi. “Kaynağımı tanıyorsunuz” dedim. “Sormamanızı rica ederim” dedim. Sorarsanız size söyleyemezlik yapamam ama söylemek de kendi ilkelerime aykırıdır, söylemem. Fakat dedim, şunu bilin bir yukarıda. İki (*burada Sn. Donat eliyle omuzda rütbe gösteren işareti yaparak, kaynağının rütbeli olduğunu anlatıyor*). *Öfkelendi!* (Sn. Demirel’in ellerini masaya vurarak söylediklerini Sn. Donat anlatıyor) “Sevr antlaşmasına imza mı attım!” dedi. “Yurdu yabancılara peşkeş mi çektim?” dedi. “Bu ülkenin tek bir karış toprağını böldüm, böldürttüm mü?” dedi. “İç Savaşa mı yol açtım?” dedi. “Katil miyim?” dedi. Biraz sonra bir bardak su içtik, çay içtik sakinleştik. “Şimdi ne yapacağız?” dedi. Dedim ki (gülerek) “ben gazeteye gideceğim, yazımı yazacağım, sen radyoyu açacaksın dinleyeceksin” dedim. Yapacak hiçbir şey yok. O gün ya da ertesi gün bildiri yayınlandı. Şu kadar kişi Zincirbozan’a sürgüne gidecek. Sürgüne gitmeden önceki akşam aradı. “Yarın ne yapıyorsun? Gel biraz konuşalım” dedi. “Olur, efendim” dedim. “Sen yarın sabah gel, konuşalım, kaçta gelirsin?” dedi. “Kaçta dersiniz gelirim, ama siz yarın sabah erkenden uzun yola gideceksiniz” dedim. “Sen daha erken gel” dedi. “Saat söyleyin” dedim. “Canın ne zaman isterse gel” dedi. “Ben gece yarısı gelirim” dedim. “İstersen akşamdan gelirim” dedim. Daha ne diyeyim. Ben sabah erkenden kalktım, işte GOP’nın orada açık bir simitçi buldum, neyse. Pastanede simit, adam daha yeni yapıyor, üç beş tane simit aldım, gittim. Evde Şevket Demirel oturuyor. Süleyman Bey’de önünde sehpası var, Türkiye haritasını açmış ölçüyor biçiyor not alıyor. Beni gördü, ondan sonra “hoş geldin” dedi. “Ne yapıyorsunuz?” dedim. “Bunca yıl Başbakanlık yaptık, şimdi bak dedi, Ankara Çanakkale arası şu kadar km, Ankara’dan Çanakkale’ye gideceksen uçak yok!” dedi. “İstanbul Çanakkale arası şu kadar km, İstanbul’dan gideceksin gene uçak yok!” dedi. “İzmir Çanakkale arası şu kadar km uçak yok, Çanakkale’ye havaalanı şart bunları yapmamışız, ihmal etmişiz” dedi. “Yeniden Hükümet olunca Başbakan olunca ilk *icraatlarından* biri, ilk yapacağım işlerden birisi, Çanakkale’ye havaalanı yapmaktır.” dedi. Dedim ki ama şimdi biraz sonra sürgüne gönderecekler, dönüp dönmeyeceğin belli değil bir, yukarıda Nazmiye Hanım hüngür hüngür ağlıyor iki, siyasete bir daha dönebilmem

mümkün değil etti üç. Sen hala projeden bahsediyorsun. Şevket Bey dedi ki “bu kafayı yedi” (gülüşmeler) Şevket Bey dedi ki “yap ula yap yaptın da başına bunlar geldi, şimdi sen daha konuş konuş” dedi. “Şevket o ayrı bu ayrı” dedi (Sn. Donat, Sn. Demirel’in yüksek sesle söylediğini vurguluyor). “*Siyasete giriyorsan sonuçlarına katlanacaksın, gene döneceğim, gene geleceğim, gene iktidar olacağım, Başbakan olacağım bunları da yapacağım*”. “*Siyaset iddiası ve amacı olan adamın işidir*” dedi. Şahit olduğum, tanık olduğum bir olaydır. Biraz sonra onu gönderdik. Valla evde beş kişi mi on kişi mi vardı (gülerek), gazeteci filan sıkıysa o korkunun içinde. Benim de adamla bir hukukum var. Benim Demirel’den ne beklentim olacak ki, hatta kimseden beklentim olmamış ki Başbakan’dan beklentim olsun! İkincisi de beklentim olsa o iktidarda askerler var, Bülent Ulusu var daha sonra Özal var. Yani ben yasaklı bir adamla dostluğunun bana ne getirisi olur ki. Dost ama bu anıları yazma imkânı size veriyor o gücü veriyor, karşılıklı güveni veriyor. Gönderdik gitti. Süleyman Bey daha sonra yaptığı mülakatlarda anlatır. Zincirbozan’a sürgüne gönderileceğimi bana Yavuz Donat söylemiştir diye.

Şimdi size başka bir şey daha anlatayım, Süleyman Bey önce Hamzakoy’a gitti. Hamzakoy’dan döndü. Ankara valisi eşi ile birlikte Süleyman Demirel’i elinde bir kutu çiçek çikolata ile evine geçmiş olsun efendim demeye ziyarete gitti. Çünkü Ankara Valisi’ni Süleyman Demirel Valiliğe getirmişti. Genç bir Vali, genç bir insanı Ankara Valisi yaptı. Süleyman Demirel Ankara valisi de bir vefa borcudur, eski Başbakanın evine geçmiş olsun efendim demeye gitti. Akşam saat 19.00’da TRT’de haber yayınlandı. Ankara Valisi Vecdi Gönül görevinden alınmıştır (Sn. Donat elini vurarak gülüyor zamanın baskılarına).

Özdemir, H.: Gel de Sansür yapma! (gülüşmeler)

Donat, Y.: O Vecdi Gönül işte şimdi ki Milli Savunma Bakanı olan Vecdi Gönül’dür.

Özdemir, H.: Evet, bir de o zaman yasaklar daha çok Anayasa hazırlanırken bir de YÖK yasa tasarısı çıktığı zamanlarda olduğu anlatılıyor. Ben TRT arşivlerini incelediğimde de gördüm ki, TRT Devlet Başkanının ülkenin muhtelif yerlerindeki gezilerini uzun uzun arşivlemiş. Ancak araştırma konusu gereği özellikle gazetecilerin katıldığı başka programların yapılıp yapılmadığı, yapıldıysa bu programlara kimlerin katıldığı ve ne gibi konuları içeren programlar yapılmıştı? Sorusuna yanıt için arşivi inceledim. Yaklaşık üç yıllık bir dönemde tek bir programa rastlamadığım gibi sadece bir tane İhsan Doğramacı’nın dört-beş bilim insanı ile YÖK yasası çıktıktan sora tartışmaları bir program yapılmıştı.

Donat, Y.: Hayır hayır yok öyle bir şey, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreter Yardımcısı Işık Biren, bana dedi ki “*Yavuz’cuğum bir hazırlığımız var, yeni bir kanun çıkarıyoruz YÖK yasası. “Nasıl bir şey” dedim. “Üniversiteleri disiplin altına almamız lazım” dedi. Ondan sonra, “Hocayla da konuştuk (İhsan Doğramacı) tasarımı hazırladık” dedi. Sonra “profesörleri buraya davet ettik” dedi, Meclise. Milli Güvenlik Kurulunun çalıştığı karargâh Meclis. “Getireceğimiz profesörleri çağırdık, çıktım ben bir konuşma yaptım ve çıkaracağımız, üniversiteye getireceğimiz yeni düzeni bunlara anlattım” dedi. “O zaman hepsi beni alkışladı” dedi. “Bunlar*

da kabul etti, bunu getiriyoruz” dedi. YÖK çıktığı zaman YÖK icat olduğu zaman Murat Karayalçın’ın amcası Yaşar Karayalçın “bu kanunun uygulandığı ülkede profesörlük yapmam” dedi, ayrıldı. Ayrılan üç dört kişi daha kendi isteğiyle ayrılan üç dört kişi sayın dersiniz belki vardır belki yoktur. Ama Yaşar Karayalçın aklımda kaldı. Üniversite tıpış tıpış bana dokunmayan yılan bin yaşasın, bana dokunulmadı, Uğur’u da attılar. Atarlarsa atsınlar ben yerimde oturayım. Herkes yerinde oturdu tıpış tıpış üniversite başını eğmiştir.

Özdemir, H.: Peki o zaman sizde bu tasarıya ilişkin haber yapıldı mı Tercüman’da?

Donat, Y.: Bana o zaman birinci elden anlattı. “Yazma” diye anlatmıştı.

Özdemir, H.: Yazma! Uyarısı üzerine siz de yazmadınız. Genellikle şey yapılır ya gazeteciler bir haberin kaynağını açıklamadan, “yazma” denildiğinde de, dolaylı olarak veyahut ta haberin kaynağını söylenmeden haberi yazarlar esasında. Onu içlerinde tutamazlar, siz böyle bir şey yaptınız mı?

Donat, Y.: Çoooookk çok!

Özdemir, H.: Bunu da yapmak istediniz mi bu haberi de, çünkü Rektörler görevlerinden almıyor, senatolar lağvediliyor.

Donat, Y.: O şimdi atlatma haberdir. Ben de olmayan bir haberdir, birkaç gün geçtikten sonra üniversitelerle ilgili şöyle bir düzenleme getiriliyor böyle bir düzen vardır, yazmışlığım vardır. İkincisi hocayla hukukumuz vardı. Hoca’yı taa Hacettepe Üniversitesinden tanıdığımız, sevimli herkesi kucaklayan hocaların hocası falan Doğramacı, karizmatik bir insandır.

Özdemir, H.: Antidemokratik bir sistem oluşunu sadece kronolojik olarak da baktığımızda görüyoruz.

Donat, Y.: Antidemokratik olduğunu siz söylüyorsunuz.

Özdemir, H.: Ben söylüyorum neden söylüyorum,

Donat, Y.: Çünkü o dönemde sizden başka çıkıp da bu sistem antidemokratiktir. Ey gazeteciler bunu bilin ki üniversiteler (gülerek) özerkliği şudur, üniversitelerin şöyle olması gerekir. Bunlar sizi de uyutuyorlar, bizi de uyutuyorlar, bakma öteki hocaların alkışladığına inanmayın diyen bir böyle bir üniversite yapısı yok!

Özdemir, H.: Yok öyle bir şey ben de ancak şimdi söylüyorum bunu aradan 37 yıl geçmiş. (gülüşmeler)

Donat, Y.: Öyle bir şey yok öyle bir dönemdesiniz ki yarın Türkeş’in Davası var, mahkemeye gidiyorum. Türkeş’in davasını izlemeye. Bunlar oturmuşlar, Başsavcı Nurettin Soyer okuyor; şu şu suçlardan Türkeş’in idamına, şu şu suçlardan dolayı ötekinin idamına. Adam idamına idamına diyor. “Türkeş için falanca yerde, bir örgüt evi tutmuştur. Kirasını da kendi cebinde ödemektedir. İşte evin adresi” diyor.

Türkeş de dedi ki “bir şey söyleyeceğim” dedi. Savcı “iddianame bitmedi” dedi. “Bitmedi ama ben bir şey söyleyeceğim”(Yüksek sesle). “Ne söyleyeceksin?” “Bahsettiğiniz adres doğrudur” dedi. Türkiye’ye göç sırasında bir aile gelmiş, öksüz, fakir, yetim, barınacak yerleri yok! Ben de kendi bütçemden Allah rızası için kimseye de söylemedim, Allah’ın gücüne gider, sevaptır anlatılmaz ben kirasını ödedim. O yoksul, öksüz, yetim, garip aile onlara ben böyle bir ev tuttum” dedi. Adam bir garibana yardım için ev tutmuş “Türkeş’in tuttuğu ev örgüt evidir” diye. Türkeş’le ilgili iddianamede bu tür konular dahi vardı. Yani siz şimdi gidip ertesi gün gazetede işte bu Türkeş idamla yargılandı, başsavcı suçlamada bunu yazsa Allaahh. Televizyonlarda çevir çevir tekrar bu haberi ver. Hakikaten tam saçmalık! Savcı suçladı, diye demeniz mümkün değil, öyle bir dönemdesiniz.

Özdemir, H.: Görüşmelerimde ortaya çıkan bir olay, MHP’li ülkücü olan iki idam mahkûmunun Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılmasıyla ilgili haberler, bunlarla ilgili bilginiz var mıdır? Nedir bu olay, bana bilgi verebilir misiniz?

Donat, Y.: Bir gün Mamak komutanını aradım. Mamak komutanı dönemin Albay bilmem kim. (Mamak Cezaevi Müdürü Albay Raci Tetik) Çok bilindir, Mamak komutanı. Ben “Mamak’ı gezmek istiyorum” dedim. Belki yukarıya bildirdi falan filan Mamak’ı gezme izni çıktı. Şimdi CHP’li bir profesör var, grup başkan vekili yok Adalet Partili gurup başkan vekili, Gazi üniversitesinden gelen, o da o ülkücülerden birisi pardon AKP’li.

Özdemir, H.: Bu dönem için mi konuşuyoruz? AKP’den Hüseyin Yayman’ı mı kastediyorsunuz?

Donat, Y.: Bizim Taha Akyol içerde, Yaşar içeride hepsi içeride olduğu böyle bir dönem. Ondan sonra Türküm, doğruyum, çalışkanım, işte en büyük Türk Atatürk, istiklal marşı filan bu tür şeyler sağcı, solcu bunların eğitildiği böyle bir dönem. Şimdi, Mamak komutanıyla beraber, Mamak’ı gezdik. İçeride nöbetçiler var, korumalar var. Bir de akşam saatlerinde o duvarların üzerinde serbest bırakılan köpekler var. Hani korumayı halletseniz, köpeği halledebilmeniz mümkün değil. Birinci korumayı halletseniz, ikinci nöbetçi kulübesini aşabilmeniz mümkün değil! Ama oradan da kaçma oldu.

Özdemir, H.: Nasıl kaçıldı?

Donat, Y.: Ağca kaçıyor ya da MHP’li kaçıyor, şu kaçıyor bu kaçıyor! Mamak komutanı bana dedi ki “size bir şey söyleyeyim bunu yazmaya mezun değilsiniz” dedi, **YAZMAYACAKSINIZ!** “Bizimle anlaşmadan, bizim bilgimiz olmadan Mamak’tan kimse kaçamaz, kuş uçmaz!” (Sn. Donat elini masaya vurarak, komutanın konuşmasını canlandırıyor).

Özdemir, H.: Bilgimiz olmadan, kimse Mamak’tan kaçamaz!

Donat, Y.: *Askerin bilgisi olmadan, Mamak’ta görev yapan askerlerin bilgisi olmadan ya da onların dahli olmadan “buradan kuşun uçması mümkün değil” dendi. “Mamak’tan kim kaçtıysa askeri elbiseyle kaçmıştır.”*

Özdemir, H.: Askeri elbiseyle kaçmıştır, açık açık söylendi öyle mi?

Donat, Y.: Askeri elbiseyle, başka türlü de mümkün değil zaten. Askeri Jip'e bindirirsiniz, askeri kıyafet giydirirsiniz pırr çıkarırsınız kapıdaki nöbetçi selam durur! Sıkıyönetimin o ünlü Mamak komutanının bana söylediği dün gibi hatırımda. *"Bunu yazmaya mezun değilsiniz. Yazarsan, gazeteyi kapatırız"* dedi. *"Burayla işbirliği yapmadan burayla buranın dahili olmadan burası işin içinde olmadan, buradan kaçması mümkün değildir."*

Özdemir, H.: Yazamadınız değil mi?

Donat, Y.: Mamak gözlemlerimi yazdım. *Bunu yazmak mümkün değil!*

Özdemir, H.: *Cumhuriyet* gazetesi bunu haber yapmış, yazmış ve kapatılmış. Sn. Yalçın Doğan ile yaptığım görüşmede öğrendim bunu.

Donat, Y.: Yalçın (Doğan) *Cumhuriyetin* temsilcisi idi. Şimdi, daha önce Yalçın benim çok eski arkadaşım. Şimdi Ecevit'le, Demirel'le bir seyahate gideriz, kalınacak otellerde yer yok, iki kişilik üç kişilik odalar. Yalçın *Cumhuriyet'in* temsilcisi ben *Tercüman*'ın temsilcisiyim. Belirli bir şeydeyiz diye bize iki kişilik oda verilerdi. Biz aynı odadayız. Bizi yadırgarlardı, iki düşman kardeş aynı odada kalıyorlar. Ama çocuk benim arkadaşım. Şimdi onların bize bakış açısı şu; *Tercüman paraları Amerika'dan!* Bizimde onlara bakış açımız şu; *paralar Rubleden, komünistler Moskova'ya!* (gülüşmeler) 12 Eylül oldu, bizi de kapattılar, onları da kapattılar. Biz Yalçın'la oturduk, ben Yalçın para sıkıntısı çekmiyordunuzdur nasılsa paralar Rusya'dan geliyor, o da siz de çekmiyordunuzdur, paralar Amerika'dan geliyor (Sn. Donat gülererek anlatıyor). Ulan oğlum bir yerden para gelmiyor, onlara da gelmiyor (Yalçınla başladık gülmeye). Ondan sonra Yalçın bir kutu çikolatayla bana geçmiş olsuna geliyor, ben bir demet çiçekle ona geçmiş olsuna gidiyorum. *Biz artık darbenin geyiğini yapıyorsunuz. Ne yapacaksınız? Ne Amerika'sı ne Rusya'sı?*

Özdemir, H.: Yok öyle bir şey, bir de yakın bir zamandaki bir yazınızda gözüme ilişen bir şey, 3 Kasım 2016'da *Sabah* gazetesindeki yazınızda bir kitaptan bahsediliyor. Kitabın 195. sayfasındaki bilgiye göz atalım diyorsunuz. Orada "12 Eylülcülerin ABD'nin direktifleriyle Türkiye'yi yönettiklerinin ve bu arada ulusal çıkarlarımızı hiç de düşünmediklerinin en açık ve tartışmasız kanıtı, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesini, Kenan Evren ve arkadaşlarının sağlamış olmalarıdır" demişsiniz. Bu paradigmada şeyi de söylüyorsunuz işte, 12 Eylül'de bir komutan Amerika'da idi, hemen öncesinde geldi buraya yani Ankara'ya. Tahsin Şahinkaya'nın gelişini, anlatıyorsunuz, sonra diyorsunuz ki işte 15 Temmuzda da sivil bir şey vardı, komutan vardı, burada da Adil Öksüz'ü anlattığınız bir yazı. Belki de ben kopuk kopuk okuduğum için size tam anlatamıyorum ama. Acaba biraz önce de hani Yalçın Doğan'la sizi Amerika besliyor, sizi Rusya besliyor konuşmanıza atıfta bulunarak, o zaman böyle bir şey var mıydı, bunlar tesadüf müdür? Nasıl değerlendiriyorsunuz?

Donat, Y.: *Hayır tesadüf değil, bir gün Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz bana dedi ki, “Yavuz sana bir şey söyleyeceğim, aramızda kalsın” dedi. “Hayırdır” dedim. “Yav” dedi, “geçen gün bir şey oldu, ben Cumhurbaşkanına da konuyu şu şu şöyle yapıyor söyledim” dedi. Bana dedi ki “Amerika’nın haberi var mı?,” “Onların mutabakatını aldınız mı?” söyledi. “Olacak iş değil, biz bağımsız bir devletiz”, Ne Amerika’ya dışişleri bakanı olarak bir konuda karar alırken niye oraya sorayım ki” dedi. Dedi ki bunu “sakın yazma” dedi. “Başıma iş açarsın” dedi. Bana bunu Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz söyledi. Yani bunu kullanıp kullanmakta serbestsiniz. Aradan yıllar geçti. Yani tablo bu. Amerika’nın bilgisi olmadan böyle bir şeyin olması, darbenin olması, şusu busu mümkün değil! Süleyman Demirel’in bana anlattığı şu; “Amerika’ya bir devlet olarak bakma” dedi. “Amerika’yı bir şirket olarak gör” dedi. “Kendi menfaatine göre hareket eder” dedi.*

Şimdi bir gün Süleyman Demirel’e sordum. Aradan seneler geçtikten sonra “Yazmak üzere soruyorum “ dedim (Sn. Donat elini vurarak anlatıyor).

Özdemir, H.: Koşullu, Yazacağım!

Donat, Y.: *Off the record bunu yazacağım! “sor” dedi. 12 Eylül sabahı askerler seni evden alıp götürmeye geldiklerinde, Nazmiye Hanım size, “Demirel Demirel suçun ne? niye gidiyon? Diren!” dedi mi, demedi mi?” dedim. Dediğini biliyorum çünkü (gülüşmeler). Hayır öyle bir şey demedi, Nazmiye bana demedi. “Ne gün direnecektim” dedi. “Benim Türk silahlı kuvvetlerine direnecek ne gücüm var” dedi. “Kiminle direneceğim, nasıl direneceğim” şimdi şapkasını aldı gitti, biliyorum. Dönem şimdiki gibi değil ki, Televizyona çık “Eyy Halkım çık Sokağa” de. Şimdiki gibi kırk tane Televizyon yok ki, böyle bir tablo. Yani bugün dünle ilgili laf söylemek çok kolay. 12 Mart 1971’de öğleyin saat 13.00’da radyo da bildiri okundu! Memleketin içine düştüğü o şartları son madde Hükümetin istifası, aksi taktirde TSK memleket idaresine el koyacaktır. 12 Mart 1971 muhtırası Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Celal Eyiceoğlu Deniz Kuvvetleri Komutanı, Muhsin Batur Hava Kuvvetleri Komutanı falan, beş tane orgeneral imzasıyla okundu. İki bu muhtıranın bir örneği de meclise gönderildi. Ya Büyük Meclis diyoruz! Atatürk’ün Meclisi diyoruz! Meclis bu muhtırayı okudu. Hiç kimse çıkıp da ben bu muhtırayı Meclis Başkanı olarak okutmam Mecliste! Kim ki hükümete bu muhtırayı gönderiyor, bu hükümet bu meclisin içinden çıktı. Meşru bir hükümettir! Yırtyorum bu muhtırayı diyen bir meclis yok! (Sn. Donat elindeki kağıdı yırtarak anlatıyor) Mecliste muhtıra okundu kuzu kuzu okundu, hiç! Yani bugün Yüce Meclis “AL SANA YÜCE MECLİS” derken Süleyman Demirel Bakanlar Kurulunu topladı. Ne yapılmı? Dediler ki biz bu beş orgenerali emekliye sevk edelim! Yerine beş tane yenisini getirelim, demokratik bir ülkede nereden çıkıyor, bu askeri el koymak! İyi de Genelkurmay Başkanını emekliye sevk edebilmek için, Milli Savunma Bakanı’nın Başbakan’a teklifte bulunması, Başbakan’ın imzalaması ve Cumhurbaşkanı’nın onaylaması lazım! Bu prosedür uygulanmadan sen Hükümet olarak Kuvvet Komutanlarını görevden alamazsın. Süleyman Demirel’de sekreterine bastı, Kemal Güceleri çağırıldı. Özel Kalem Müdürünü “bana Cumhurbaşkanı’nı bağlayın” dedi. Dedi ki “efendim, Cumhurbaşkanı yok!”, “başyaveri, özel kalem müdürünü bağlayın” dedi. “Bağlayamam Cumhurbaşkanı efendim bahçede”, “ne yapıyor bahçede?” “dolaşiyor”, “götür telefonu”, “götüremem”, “çağır telefona”, “çağıraramam!” (Sn. Donat bu Trajikomik durumu o günkü gibi anlatıyor).*

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Süleyman Demirel'in telefonuna çıkmadı. Süleyman Demirel'in yapacağı tek şey vardı. *“İstifa etmediği takdirde, yönetime el konulacaktır, o da istifayı verdi.”* Konuşuyoruz, diyor ki bana *“şapkasını aldı gitti.”* *“Ne yapayım” dedi. “Yani şapkayı orada mı bıraksaydım” dedi. “Benim orada tek düşündüğüm şey vardı, meclis açık kalsın, yeter ki meclis kapanmasın, meclis açık kalsın bu işin içinden toparlar çıkarız”* bir kere o dönemleri yaşadık.

Özdemir, H.: Evet, tabii söz meclise gelmişken, TBMM Genel Kurulunun 11.04.2012 tarihli 93'üncü Birleşiminde, 1013 sayılı Kararı ile, ülkemizde demokrasiye müdahale eden tüm darbe ve muhtıralar ile demokrasiyi işlevsiz kılan diğer bütün girişim ve süreçlerin tüm boyutları ile araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla, 17.04.2012 tarihli ve 28267 sayılı Resmî gazetede yayımlanmasının ardından, Genel Kurulun, 02.05.2012 tarihli 101. Birleşiminde Komisyon üyeliği seçimleri yapılmış ve araştırma komisyonu görevine başlamıştır.

Bu bağlamda oluşturulan Meclis araştırma komisyonunun, çalışmaları sonucunda hazırlanan rapor, 1420 sayfa ve 2 ciltlik beş bölümden oluşmaktadır. Raporunda, TBMM araştırma komisyonlarının görev, yetki ve süreleri ile hukuki dayanakları komisyonun kuruluşu, komisyonun faaliyetleri ve Genel Değerlendirme, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül Askeri Darbesi ve son olarak 28 Şubat 1997 Post Modern Darbesi ve 27 Nisan 2007 E-Bildirisinin yer aldığı ana başlık altında, detaylı alt başlıklar yer almaktadır.

12 Eylül Askeri Darbesi dönemi ile ilgili daha evvel bu alanda yapılmış olan, araştırmalarla karşılaştırma amaçlı olarak, Meclis araştırma komisyonunun hazırladığı raporu inceledim. Raporun 319 sayfalık beşinci bölümünde, 12 Eylül 1980 askeri darbe dönemi araştırılmıştır. Araştırmada öncelikle, siyasi partilerin, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak siyaset sahnesinin en önemli aktörleri olduğu vurgulanmaktadır. Darbe Sürecinde Meydana Gelen Önemli Olaylara İlişkin Davalar, Darbenin Hukuk ve Yargı Üzerindeki Etkileri, Hukuk ve Anayasa Düzenine Etkisi, Dünyada Darbelerle İlgili Kurulan Komisyonlar ve Sonuçları vs. incelenmiştir. Sıralanan bu başlıklar altında ne yazık ki, demokrasinin dördüncü gücü olan kitle iletişim araçlarıyla ilgili bir bölümün komisyonun araştırma konusu olmadığı gözler önüne serilmiştir.

Ayrıca, raporda komisyon çalışmalarında kullanılan bilgi belgelerin gösterildiği tablo incelendiğinde ise, 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde, Kurum ve Kuruluşlardan talep edilen bilgi ve belgeler arasında “Basın-Yayın” konusu hiçbir şekilde işlenmediği gibi, yine aynı dönem için Meclis Komisyonunun bilgisine başvurulmuş kişileri gösteren tabloda yer alan listede ne bir basın çalışanı ne de bir gazetecinin adının yer almadığı görülmektedir. Özellikle, Türkiye tarihindeki izleri günümüze kadar uzanan ve devleti oluşturan toplumun anayasal haklarını elinden alan, 12 Eylül darbesi süresince, sansür üzerinden kitle iletişim araçlarının darbeyi meşrulaştırdığı, yapılan bilimsel araştırma sonuçlarında açıkça ortaya konulmaktadır. Ne yazık ki, Meclis Araştırma Komisyonunun bu araştırması, Parlamento gibi tek ve yüksek bir

mercide bile, Medyayı araştırma konusu yapmayarak, meşrulaştırmanın sansür üzerinden yapılp yapılmadığını ortaya koyamamış ve kamuoyuna anlatılamamıştır. Meclis araştırma komisyonunun da araştırma konusu yapmadığı medya, 80'leri içselleştirdiğimizin ve bunu dışa vuramadığımızın nedenlerinin başında gelmesinden ötürü araştırma açısından oldukça önemli bir kaynaktır. 12 Eylül askeri darbesi döneminde, sansür üzerinden kitle iletişim araçlarının, darbeyi meşrulaştırma nedenleri kullanılacak, metotlar üzerinden anlatılacağından, sizin dikkatinizi çekmek istediğim rapor bu. 12 Eylül'ü incelediğinizde, şimdi diyorsunuz ki basın özgür değildi, basının eli kolu bağlanmıştı, zaten siz söylemlerinizde bunu vurguluyorsunuz. Ben onu 12 Eylül Belgesinde de gördüm. Siz bu komisyona 28 Şubat ile ilgili davet edilmişsiniz, komisyon sizi dinlemiş ancak siz benimle şuanda konuştuğunuz gibi basın üzerine 12 Eylül'ü değil 28 Şubat üzerinde daha ağırlıklı olarak durmuşsunuz. 12 Eylül'ün baskıcı bir sitem olduğunu defaten orada da vurgulamışsınız.

Donat, Y.: *Komisyon daha ziyade 28 Şubat üzerine kurulmuş bir komisyondur. Başkanı da daha sonra Bakanlık yapan Nimet Hanım (Nimet Çubukçu) bana orada sordular ya da oradaki sorular 28 Şubat filan.*

Özdemir, H.: Raporun giriş bölümünde Meclis başkanının konuşması içinde oldukça kısa bir şekilde, 12 Eylül döneminde basının sadece darbeyi meşrulaştırması ve bu süreçte hazırlanan darbe bilançosu içinde: “12 Eylül'de medya tekrar darbe sınavına girmiştir. Türkiye'nin önde gelen gazetelerinin 13 Eylül 1980 manşetleri şöyledir: *Hürriyet*: “Atatürk yolunda devam.” *Tercüman*: “Yeni anayasa hazırlanacak Ordu mecbur kaldı.” *Milliyet*: “Yeni yönetime herkes yardımcı olsun.” *Cumhuriyet*: “Ana hedef Atatürkçülük.” Bu manşetlere ve basının tüm şirin görünme gayretlerine rağmen, darbenin basına maliyeti ağır olmuştur. 400 gazeteci için toplam 4000 yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3.315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. Gazetecilerden istenen toplam tazminat miktarı 12.848.000.000 liraydı. 31 gazeteci cezaevine girdi. 300 gazeteci saldırıya uğradı. 3 gazeteci silahla öldürüldü; gazeteler 300 gün yayın yapamadı; 13 büyük gazete için 303 dava açıldı; 39 ton gazete ve dergi imha edildi” denilmektedir. En önemlisi de apolitik bir basın oluşturmak için getirilen yasaklar ve sınırlamalar gazetelerin içini boşalttı, yayın anlayışına magazin gazeteciliği hâkim olduğu vurgulanmaktadır. 12 Eylül bir kara perde kapalı duruyormuş gibi, şunu düşünüyorum; ekonomi biliminde olduğu gibi siyaset biliminde de zaman kavramı önemli. Yani zamanı kısa, orta ve uzun dönem olarak alıyoruz. Süreç denince akla böyle bir şey gelir. Ben 12 Eylül'ü uzun dönem olarak alıyorum. Çünkü hala etkisinin devam ettiğini ve o kadar baskı sirayet etmiş ki insanlar günümüzde hala çekince gösteriyorlar. Oysa üzerinden onlarca yıl geçmiş. Benim söylemek istediğim 27 Mayıs'ta üç Demokrat Partili Politikacının idam edilmesiyle, onların adları hala günümüzde kahramanlaştırılıyor, anlatılıyor. 12 Martta üç gencin idam edilmesi, yine kahramanlaştırılıyor, yaşatılıyor. Onların bir isimleri bir kimlikleri var. 12 Eylül'de ise kimliksizleştirilen insanlar var! İnsanların üzerinden adeta buldozer geçmiş gibi bir toplum var. Bir siyasal yapı, bir sitem var! Onun etkisi hala devam ediyor. Fakat bu komisyon birçok kurum ve kuruluşlardan şu şu dönemlere ilişkin ellerinde bulunan bilgi ve belgeleri talep ediyor. Bu kurumlar arasında Genelkurmay'da var! Taleplerin olduğu tabloda basınla ilgi

herhangi bir belgenin olmadığı dikkat çekicidir. Basınla ilgili bir tek soru sorulmaz mı? Ayrıca komisyon görüşmeye hiçbir basın mensubunu davet etmemiş 12 Eylül dönemiyle ilgili olarak gazeteciler davet edilip tek bir soru sorulmaz mı?

Donat, Y.: Bana komisyondan bu döneme ilişkin bir şey gelmedi, gelse ben en azından tahminimi söyleyebilirim. En azından o dönemle ilgili bakış açımı söyleyebilirim.

Özdemir, H.: Evet ben sizi o dönemde görmek istedim. Ancak komisyon ne görüşmeye çağırdı, ne de genel soru formunda yer verdi.

Donat, Y.: 27 Mayıs oldu, 27 Mayıs'tan sonra darbeler, birkaç sene sonra iktidara gelen şeyde idamlar yapıldı 17 Eylül'de. 15 Ekim'de seçim yapıldı. İdamların daha kanı kurumadan, aradan bir ay geçti geçmedi seçimler yapıldı. Kurulan hükümetin ortaklarından birisi (Sn. Donat elini masaya vurarak anlatıyor), Adalet Partisi. Yani ihtilale maruz kalanların hukukunu yüksek sesle olmasa dahi mecliste temsil eden savunan bir yapı vardı. 1965'de gidilen seçimde tek başına iktidara gelen Başbakan o dönemde Kayseri cezaevinde yatmakta olan, Celal Bayar'ın su müdürüydü. Su İşleri Müdürüydü. O da yüksek sesle olsa da olmasa da bunların hukukunu savunuyordu. 12 Eylül'den sonra ise, Kenan Evren "*bunlar tencereleri kirlettiler*" dedikleri zaman eskileri savunan kimse yoktu! 27 Mayıs'ta CHP kapatılmamıştı. Aslanlar gibi CHP'yi savunan bir kadro *Danışma Meclisine girdi, Temsilciler Meclisine girdi. Temsilciler Meclisi üyelerinden bir kısmı Oktay Ekşi dahil, Altan Öymen dahil, eski CHP'liler dahil CHP'nin devamını görüyoruz! Burada Adalet Partisinin devamını görmüyorsunuz. Ama Adalet Partisinin devamını da, Adalet Partisinin hukukunu savunanlarda 61'de 65'ten itibaren diri diri görüyorsunuz ve daha sonra onlar, Yassı Adanın zincirleri boşalıp ta yasaklar kalkınca bir kısmı parlamentoya girdi. Demirel onları bakan falan yaptı. Hayrettin Erkmen gibi. O dönemin savunucuları taze. 12 Eylül olduğu zaman Partilerin tamamı kapatıldı. Onları savunan yok! Toplumda savunan yok, siyasette savunan yok! Demirel'den sonra Demirel'in yerine gelen siyasi parti, Turgut Özal'ın partisi. O da Demirel'i gömmeye çalıştı. Bu benim eski Başbakanım da, bunun hukuku ne olacak filan böyle bir mücadeleye girmede. O dedi ki "*Yasağı devam etsin*" dedi. Ecevit'in partisinin yerine gelen siyasi parti gelen kişi Ecevit zaten çekildi. Dedi ki "*Ben yokum bu işte, lanet olsun*" dedi. "Ben başka parti kuracağım" falan dedi. Halkçı Parti geldi. Halkçı Parti de "*bu yasaklar kalksın,*" bu Ecevit bizim liderimizdir. Nerede kaldı arayalım bunu falan o da öyle bir şey demedi. 1986'nın sonunda, 1987'de yasaklar bin bir güçlkle kalkan yasaklar oldu. Bir de tabi, 1946'da tek Parti iktidarına kafa tutan ve iktidara gelen on sene iktidarda olan bir Menderes iktidarı vardı. Süleyman Demirel dönemi öyle değil. 1970'li yıllar öyle değil, kavgacı Demirel, kavgacı Ecevit! Lanet olsun! Filan denilen bir şey. Öyle bir özlemle bekleniyor tekrar gelsinler filan denilmedi. O sebeple arada böyle bir nüans vardır. Yani komisyonu kuranlar şeyi yapanalar da,*

Özdemir, H.: Bütün partilerin katılımlarıyla kuruldu, darbeleri araştırma komisyonu.

Donat, Y.: Bütün parti dedikleri AK Partinin yönetiminde ve denetiminde yürüyen bir Komisyon. Bu komisyonda 28 Şubat mağdurlarının Partisi ve Komisyonu. Onlar 28 Şubat bizim eskiden Partimiz vardı, Hocamız vardı, Erbakan. Onlar 28 Şubat'ta bu atıldı. Niye atıldı filan biraz onları irdeleyen, onlar üzerine giden bir komisyondu. Bana da o konuda sorulan sorular o şekilde idi. Erbakan'da 28 Şubat olacağını benden öğrenmişti (gülerek).

Özdemir, H.: Evet, siz tarih gibisiniz. Demem o ki 28 Şubat sorusu size yöneltilirken önce 12 Eylül, 27 Mayıs, 12 Mart gibi sorularında size yöneltilmesi beklenirdi. Orada bir eksiklik olduğunu, bunun da parlamento gibi yüce bir çatı altında 12 Eylül gibi bir dönemde yapılan zulmün hiçbir şekilde özellikle basın üzerinde değinilmeyişi, gerçekten bir satır bile yok! Sizden bakmanızı isteyebilir miyim? “İncelediğinizde, Hüreyye okumamışsın bunu var gördüm” diyebilirsiniz.

Donat, Y.: Hocam, meslektaşlarınızda (akademisyenler) o profesörler şurada mecliste bulunan bilim adamları da dahil bu Türk siyasetinin hatasıdır. Türk siyasetinin hatası şu; bunlar Türk demokrasi tarihinde kendilerinin parlamentoya girdiği tarihte başladığını zanneden insanlardır. Bunların düne dair uzun boylu bilgileri yok. İki üç gün önce Televizyonda bir şey izliyordum. Diyor ki “Celal Bayar'a iftira edildi” diyor. İş Bankasına Celal Bayar para yatırdı, diyorlar. 27 Mayıs'ta diyor, ondan sonra konuşuyorlar, konuşarlarda iki tane ünlü gazeteci. Filan, Çevirip aramak geldi. Sonra dedim ki bırak ne yapayım ben bunları yani konuşuyor. Evet, Celal Bayar'ın İş Bankasında 103 milyon lirası olduğu gazetelerde manşet oldu. En başta da *Hürriyet*'te olmak üzere. Sonra bir heyet kuruldu, o heyet nezaretinde İş Bankasına gidildi. İş Bankasındaki kasa açıldı. Celal Bayar'a ait kasadan Celal Bayar'ın merhum oğlu Refii Bayar'ın bir tutam saçı ve bir Reşat altını çıktı. Şimdi televizyonda bunu söyleyen, bu ayrıntıyla anlatsa dinleyen ya uygulanacak, ya izleyecek dinleyecek bunu anlatan gazeteci bir duyduğuyla şey yapıyor, konuşuyor. Böyle bir şey. Şimdi Meclise girdiğin andan itibaren bir meclisin çok güzel bir kütüphanesi var.

Özdemir, H.: Meclis kütüphanesinden faydalaniyorum. Zengin koleksiyona sahip. Araştırmamda kullandığım esas belgelere bu kütüphaneden erişebildim.

Donat, Y.: Gittiğiniz zaman kaç kişiyi görüyorsunuz?⁹

9

TBMM Kütüphanesi (Ankara, 2017).

Özdemir, H.: Üç-dört kişiyi inceleme araştırma masasında, okuma odasında da iki yada üç kişi.

Donat, Y.: Hikâye budur! Bir de Türk siyasetçisinin hafızası yok! 27 Mayıs ihtilali yapıldıktan sonra, Demokrat Parti kapatıldı. Demokrat Partinin malları hazineye devredildi. Demokrat Partinin arşivi de SEKA'ya (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş) gönderilip kağıt yapıldı. 12 Eylül ihtilalinden sonra bütün partiler kapatıldı (Sn. Donat gülerek anlatıyor). Bütün partilerin arşivleri, tutanakları, o parti meclisi toplantıları, raporları, araştırmaları SEKA'ya gönderildi kâğıt oldu.

Özdemir, H.: Sona geldik, sizi çok çok yordum. Teşekkür ederim.

Donat, Y.: Rica ederim, bunları bedava anlatmıyoruz. Yani Kars'ın kazı var.

Özdemir, H.: Evet kaz yiyeceğiz. Uzun uzun Kars gecesi olacak, ben size hikâye anlatacağım o zaman. Dedenin ve Babaannenin anlattıklarını size anlatacağım, belki o zaman siz de yazarsınız onları, tekrar çok teşekkür ederim.

Donat, Y.: Ben size teşekkür ederim.

Özdemir, H.: Nasıl memnun oldum anlatamam, sağ olun.

(Ek: 1/F)

HASAN CEMAL
Hüreyye Özdemir
18 Mayıs 2017¹⁰
(Süre: 32 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığı da sentezi yapılacaktır. Bu bağlamda, araştırma konusu *Cumhuriyet* gazetesinin yayınlanma süreçleriyle ilgili bilgi ve belgelere erişime ihtiyaç duyulmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde Genel Yayın Yönetmeni olarak çalıştığınız zamanda *Cumhuriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı, anlatır mısınız? Ayrıca o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadığınız *Cumhuriyet*'in kendini sansürlediği oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır? Eğer varsa lütfen bir kaç örnek verebilir misiniz?

Cemal, H.: Sanmıyorum, 12 Eylül döneminde aşağı yukarı yazamadıklarımın hepsini kitaplarımda yazdım. Çünkü yaşamaya başladığımız *sansür ve oto-sansür süreci*, gazeteci milletini büyük ölçüde işlevsiz hale getirmişti. Ben de bu yüzden günlük tutmaya başladım. Kitapların önsözlerinde de belirttiğim gibi yazamadıklarımı her gün not ediyordum. Yani “12 Eylül Günlüklerinden” iki kitap doğdu. İlki elinizdeki “Tank Sesiyle Uyanmak”, ikincisi ise “Demokrasi Korkusu”. 12 Eylül, Türkiye’ye büyük kötülük yaparak, demokrasiyi, insan hakları, hukuk ve özgürlüklerin kolunu kanadını kırdı. *Demokrasiye aykırı, daha önceki ve sonraki darbeler gibi siyasete istikrarsızlık tohumları eken bir deli gömleğini Türkiye’nin sırtına geçirdi.*

Özdemir, H.: *Cumhuriyet* gazetesi biraz evvel detaylı anlattığım gibi araştırmamın ana konusu, *Cumhuriyet* elbette dik duran ve haberi yayınlamak

¹⁰ Hüreyye Özdemir, Hasan Cemal, *12 Eylül 1980’de Cumhuriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi* (İstanbul: 2017).

için hem haberciliğin farkında olan bir gazete hem de o dönemde çok önemseniyor. Yani siz izleniyorsunuz deniliyor, komutanlar çağırıldığında, sıkıyönetim komutanları bunu size söylüyor. Neden sadece *Cumhuriyet* gazetesi?

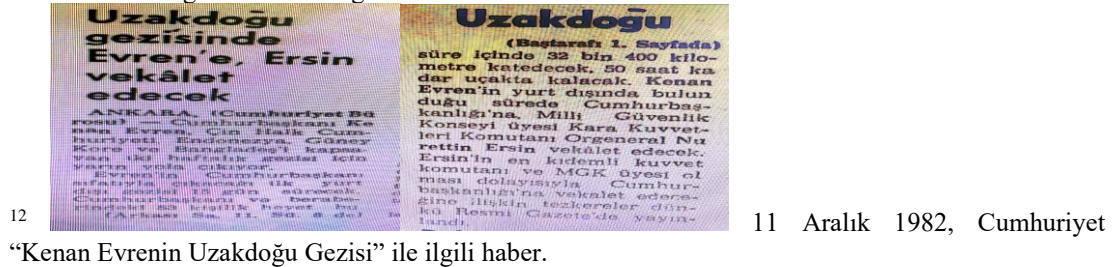
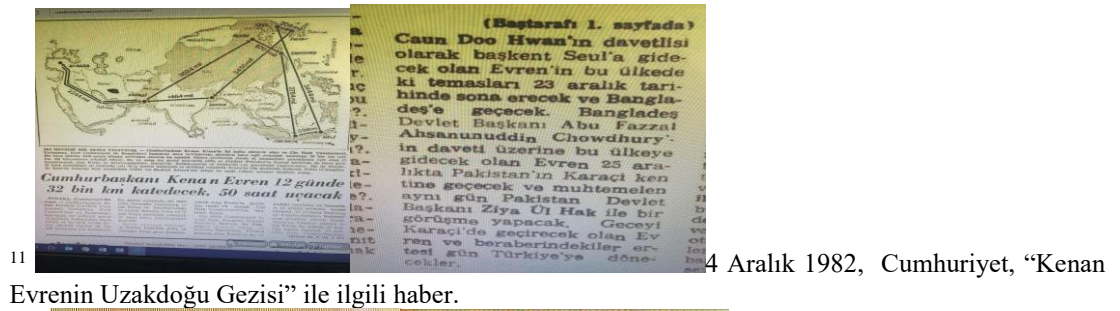
Cemal, H.: *Cumhuriyet* gazetesinin izleniyor olmasının temel nedenlerinden biri, o zaman dik duruyor olmasıdır. İkincisi ise, öteden beri *Cumhuriyet* gazetesinin Türkiye’de asker, sivil ve elit tabaka tarafından okunan bir gazete oluşudur. Bu nedenle iktidar, asker, sivil, bürokrasi, özellikle laiklik konusunda, Atatürkçülük ve Kemalizm gibi konularda her zaman *Cumhuriyet* gazetesini izlemiş ve etkilenmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinin genel çizgisine baktığımızda, Türkiye’de asker, sivil, bürokrat vb. kesimlerin bu çizgiyle uyumlu gitmesi nedeniyle, bütün tarih içinde önemsenmiş ve önemsenmektedir. Şöyle bir baktığınız vakit, gazetenin başında Nadir Nadi’nin hem patron hem başyazar olarak bulunması, İlhan Selçuk, Oktay Akbal, Uğur Mumcu gibi yazarlar o dünyada yani Türkiye’nin asker, sivil, elit ya da bürokrasi dünyasında çok okunan ve etkili olan yazarlardır. Ayrıca o darbeyi yapanların tabanında da *Cumhuriyet* gazetesinin etkili olduğu gözlemlenmektedir. *Cumhuriyet* Gazetesi 12 Eylül ertesinde askeri yönetime yönelik olarak dikkatli bir çizgi izledi, ama o dönemde, çok partili düzeni ve çok partili demokrasiyi bütün eksikliklerine rağmen savunmaya kararlıydı. Hatta o kadar ki bizim kitapta da vardır, ilkini Ankara bürosunda topladım, sonra ben Genel Yayın Yönetmeni olduktan sonra da devam ettirdiğimiz gazetenin bir çizgisi vardı. Dedik ki “*hapse atılan ve siyaset yapmaları yasaklanan bütün politikacılar hakkında herhangi bir ayırım yapmadan bu baskı devam ettiği sürece onlara dönük bir eleştiri yapmayacağız, onları eleştirmeyeceğiz*” diye de kararlı bir tavır aldık. Elimizden geldiği kadar da gazeteyi kapattırmamaya özen göstermekle birlikte mümkün olduğu kadar sınırları zorlayacak, “*Biz Farklıyız*” düşüncesini genel olarak kamuoyuna hissettirdik. Bu çerçevede, *Cumhuriyet* gazetesinin klasik hasımları olan Demirel, Erbakan gibi bütün siyaset adamlarıyla onların temsil ettiği siyasetçiler için de *Cumhuriyet* gazetesi tek gazete oldu. Bu nedenle de gazete takdir topladı. MHP’nin, Türkeş’in, Demirel’in, Erbakan ve o zamanki MSP’nin bütün davalarını son derece dikkatli izledik. Çünkü ben 12 Mart döneminden biliyorum, 1971’den o zaman iddianameler verilirdi. Sıkıyönetim mahkemelerindeki davalarda savunmalardan tek kelime söz edilmezdi. Bu açıdan 1970’li yılların başında yaşadığım için ben iddianameleri de bütün savunmaları da çarşaf çarşaf verdim. Bu yüzden hiç unutmam, kitapta da yazıyorum her halde, *Cumhuriyet* gazetesinin Ankara bürosuna ve İstanbul’daki merkezimize Erbakan Hoca’dan (Necmettin Erbakan) MSP’nden hatta MHP’den teşekkür çiçekleri gönderilmiştir. *Bu tavrımızla tabi çok dikkat çektiğimiz için iki kere Türkiye genelinde üç dört kerede yerel olarak işte Adana’da, Ankara’da bölge olarak kapatıldık. Kapatılmış olmamız da; bu gazetenin dik duruyor kanısını ve imajını çok yaydı tabi.*

Özdemir, H.: Bülent Ulusu “*Cumhuriyet benim gazetem*” demekle ne diyordu? *Cumhuriyet* gazetesinin diğer gazetelerden güvenirliliği, *Cumhuriyet* gazetesinin bilgisi biraz önce anlattığımız paradigmaya göre entelektüel okuyucuları olduğundan mı yoksa *Cumhuriyet* gazetesinin Atatürkçü bir çizgide olduğundan dolayı mı benim gazetem diyordu?

Cemal, H.: O anlamda entelektüel... Vs. anlamında, yani bizim gazetemiz derken yıllar yılı *Cumhuriyet*'i Yunus Nadi, Nadir Nadi ve İlhan Selçuk gibi bütün bu yazarlarıyla ve genel çizgisiyle Türkiye *Cumhuriyeti*'nin demin dediğim gibi asker, sivil, elit halkı benimsemiştir. Fakat Genel Yayın Yönetmenliğimle birlikte bu değişmeye başladı. Bunu da ben 2005'te çıkan "Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim" kitabımda ayrıntılı olarak anlattım. Ayrıca, "Kimse Kızmasın Kendim Yazdım" kitabımda, kendime ve geçmişe dair eleştiriler vardır. Bu Türkiye, o yüzden de 12 Eylül'ün Başbakanı Bülent Ulusu'da "benim gazetemdir" deyişi o *Cumhuriyet* gazetesinin klasik çizgisine olan yakınlığından kaynaklanıyor. Ama dediğim gibi bu da 12 Eylül'de değişmeye başladı. 12 Eylül'de de Askeri yönetimden ziyade yasaklanmış siyasi kadroları ve seçilmiş siyasi kadroları savunmaya başlamamız demokrasi ve hukuk adına yapıldı. Bu durum da asker elitlerle *Cumhuriyet* gazetesinin arasının açılmasına yol açtı.

Özdemir, H.: Araştırmamda, bu bilgileri aynen kullanmayı düşündüğüm için *Cumhuriyet* gazetesi dik duruyordu, doğru haber yapıyordu, güvenilir bir gazeteydi, hatta diğer gazetelerde zaman zaman *Cumhuriyet*'i arayıp bu haberi yazacak mısınız soruları sordukları zamanlar da olurdu değil mi? Sizi çağıran komutanlar ellerinde *Cumhuriyet* gazetesinin geçmiş gün başlıklarından derlenmiş haberleri kırmızı ile çizilmiş "nedir bu" diye sorarlarmış. Örneğin Kenan Evren'le uzak doğu seyahatindeki çok güzel bir betimlemeyle anlatmışsınız, oldukça etkileyici buldum! O habere ilişkin bana ne söylersiniz?

Cemal, H.: Hatırlıyorum,¹¹ (Karaçi, 12 Aralık 1982),¹² Canım sıkkın, uyku tutmadı. Sabahın köründe Pekin'e uçacağız. Kafam Evren'e takılı. İki haftalık Uzakdoğu seyahati için uçağımız Ankara'dan yeni havalanmıştı. Dışişleri sözcüsü Büyükelçi Nazmi Akıman geldi yanıma: "Seni istiyor." perdeyi aralayıp ön tarafa geçerken araya yerleştirilmiş bir yatak gördüm. Cumhurbaşkanı Evren'le Milli Güvenlik Konseyi üyesi ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer yan yana oturuyordu. Arka koltuklarda ise Dışişleri Bakanı İlter Türkmen'le eşi var, ayakta dikildim. "Buyurun Sayın Cumhurbaşkanım, beni istemişsiniz." Başını kaldırdı,

şöyle bir baktı bana. Gözleri kısılı, öylesine bir bakış... Anlaşılan, durum pek öyle iç açıcı değil. Benim de huyumdur, biri öyle gözlerini bana dikti mi, ben de gözlerimi ondan kaçırmam. *Elinde Cumhuriyet gazetesi, masanın üstünden bana doğru fırlatır gibi yaptı: "Nedir bu?" diye parladı Evren, "Kasıt var bu haberde, kasıt!"* Öfkeliydi, şaşırımdı. Haberden de haberim yoktu. Bir ara gözüm Oramiral Nejat Tümer'e takıldı. Yüzünde yayılan bir gülümseme dikkatimi çekti. "Sayın Cumhurbaşkanı" diye söze başladım. Hitap tarzının bu olacağı konusunda önceden uyarılmıştık. Anlayamadım hangi haber?" Gözlerini iyice kıstı Evren. *İşaret parmağıyla gazetenin üstüne vura vura hiddetli bir sesle, "İşte bu" dedi, "Evren 74 kişilik kafileyle Uzakdoğu seyahatine başlıyor haberi, Okudun mu bu haberi?"* "Okudum." Yineledi Evren: *"Kasıt var bu haberde kasıt!"* Bağır saklarımdan yukarı doğru bir kasılmanın yükseldiğini hissettim. Karnımda bir şeyler burkuluyordu. Ve içimden bir ses beni uyarıyordu: "Hasan Cemal sakın ol!" Donup kalmıştım. Bir an sessizlik oldu. Evren'le bakışlarımız birbirini kesiyordu. *"Evet, okudum" diye tekrarladım, "Bu haberde bir kasıt olduğunu sanmıyorum Paşam..."* Hay Allah! 'Sayın Cumhurbaşkanı'mı unutmuş, bir de 'Paşam' demiştim. Evren'in öfkesi dinmiyordu: *"Kasıt mı yok, bal gibi var. Nerden çıkıyor 74 kişilik kafile, Hostesleri, pilotları da mı saydınız, halk anlar mı bunu, yok video konmuş uçağa, yok yatak konmuş, ben mi emir verdim bunlar yapılsın diye? Bir daha gazetecileri çağırılmayacağı, nasıl gelirlerse gelsinler."* Ayakta dikilmiş öyle duruyorum. Azar işiten Genel Yayın Müdürü! Ellerimi nereye koyacağımı da kestiremiyorum. Önüme kavuştursam bir türlü, el pençe divan gibi olacak. Arkama koysam saygısızlık gibi... Evren Cumhurbaşkanı değil de sanki bir başöğretmen, karşısına dikmiş haylaz öğrenciye, verip veriyor. Ben de ne diyeceğimi kafamda evirip çeviriyorum. Çocukluktan beri azarlanmaya karşı bir tahammülsüzlüğüm vardır. Bu yüzden askerlikte birkaç kez oda hapsini boylamıştım. Ama şimdi ne olacak? *Şartlar eşit sayılmaz! Üstelik tek başıma değilim. Genel Yayın Müdürü olarak Cumhuriyet'i temsil ediyorum. Uçaktan çektireceği bir emirle Cumhuriyet'i kapattırabilir. Askeri yönetim sürüyor ve Türkiye'yi emirle yöneten de o...* Ama şeytan dürtüyor: "Ver şunun cevabını da kurtul. İsterse seni paraşütle aşağıya sallasın. Sen de aynı üslupla karşılığını verdin mi, bak o zaman nasıl rahatlayacaksın." Hasan Cemal sakın ol! Ama kuyruğu yine de dik tutmak lazım: *"Kasıt yok bu haberde!"* Evren: *"O zaman çektir bir mesaj gazete, düzeltmeyi yarın koysunlar heyet 74 değil, 53 kişiden oluşmaktadır diye"* Benim ön tarafa gidip gelmem gazeteci milletini dalgalandırmıştı. Dışişleri sözcüsü Akıman espriyi patlattı: *"74 Hasan Efendi!"* Yerime oturdum. İçimde gitgide büyüyen bir sıkıntı. *Bu yaşta azarlanmak, böyle bir muamele görmek ve bunu kabullenmek.* Sabah sabah viski içmeye başladım, uçak Karaçi'ye doğru inişe geçerken. Aradan geçen 37 yıl, Kenan Evren'in 12 Eylül darbesiyle ilgili olarak savcıya ifade verdiğine dair haberleri izlerken anımsadım, gazetecilikte başıma gelen bu olayı. Benim ilk iki kitabım Tank Sesiyle Uyanmak ve Demokrasi Korkusu, Evren'in bana 1982'de bir uçak yolculuğu sırasında attığı bu firçanın ürünü sayılır. Biliyorum, Evren deyince daha neler neler yazmak mümkün. Çok yazdım ben de. Yıllar çok çabuk geçiyor. Ve Evren, darbe lideri savcıya ifade veriyor. Demokrasi diyorsak eğer, bunun sembolik değerini önemsemek lazım, ben böyle düşünüyorum. İşte hikâye bu diğer gazetelerde böyle bir haber yoktu, ben de *"hayır kasıt yok"* dedim.

Özdemir, H.: Zaman zaman söylenen, Cumhuriyet'in her satırı imalı! Cumhuriyet imalı yazıyor, esasında Cumhuriyet dolaylı bunu anlatıyor,

fotoğraflar üzerinden anlatıyor, yorumlarda anlatıyor. Cumhuriyet'in her yeri İMALI! Buna katılıyor musunuz?

Cemal, H.: İma değil, böyle askeri dönemde ifade özgürlüğünü sınırlayan askeri dönemlerde imalıda yazılır, başlık imalıda atılır. Çünkü tam gerçeği belirttiğin vakit gazeteyi kapatacak ya da seni hapse atacaktır. Gayet doğal askeri dönem o zaman sende imalı yazabilirsin, imalı başlık atabilirsin. Mesela benim kitapta da vardır, Nadir Bey'in başyazısını koymadım! (Gülerek) Nadir Bey aynı zamanda gazetenin sahibiydi. Dedim ki "Nadir Bey bu yazıyı koyamayız, geçen sefer koyduk kapatıldı gazete, bunu bir daha koyarsak kapatılır gazete".

Özdemir, H.: O zaman oto-sansür uygulandı mı? Demek istiyoruz.

Cemal, H.: İşte bu oto-sansür! Var örnekleri...

Özdemir, H.: Ama bazı yazarlarda diyor ki, "Cumhuriyet oto-sansür UYGULAMADI" Cumhuriyet gazetesinin yazmak istediği habere hiç bir güç engel olamaz! Ben okumalarım da oto-sansür görüyorum.

Cemal, H.: Yok yok öyle bir şey! OTOSANSÜR ve şimdi SANSÜR dediğiniz vakit klasik anlamda eskiden Sansür; haber başyazı çıkmadan Sansür Kuruluna gidermiş. Önce oraya bakarlar mı. Şu çıkmayacak, şöyle çıkacak, böyle çıkacak bu klasik bir Sansür. Şimdi Sansür dediğin vakit bugünde bunu yaşıyoruz. Neyin konmayacağına dair telkinler telefonlarla gelir ondan sonra bir de neyin nasıl yazılacağıyla yada yazılmayacağı konusunda da gazetelerin haber merkezlerinde yazı işlerinde bir fikir var! Bunun için de ya siz bu konuya girmeyelim diyorsunuz! Çünkü bu başımıza bela açar yada patron istemez diyorsunuz ve böyle gidiyor. OTOSANSÜR geliştiriyorsunuz bir korku iklimi oluyor!

Özdemir, H.: Cumhuriyet gazetesinde bu durum farklı şekilde olmuş, yani Cumhuriyet'te tam tersi olmuş, gazete sahibi Nadir Nadi'yi siz engelliyorsunuz. Oto-sansürü gazete sahibi değil de Genel Yayın Yönetmeni olarak siz yapmışsınız (gülüşmeler).

Cemal, H.: Farklılık şundan dolayı, Bu gazete çok eski bir yapı ve Nadir Nadi, gazete sahibi aynı zamanda başyazarı. 12 Eylül Askeri Yönetimine kızıyor! Böyle şey olmaz diyor ve eleştirel yazılar yazıyor. Eski yazısından dolayı da gazete kapatılmıştı. Bir daha kapatmamak için de ben yazıyı koymuyorum, bu bir oto-sansürün taa kendisidir!

Özdemir, H.: Bu örnek ile somutlaştırılan durum araştırma sorusuna aranan yanıtı güçlendirdi, çünkü yazılı tarih incelememde oto-sansürün uygulandığı, ancak bazı yazarlar yazmak istediğimiz şeyi yazamadığımız olmadı. Cumhuriyet yazdı ama çekince gösterdik, sıkıysa yazalım dedik ama kendi kendimize yazdık sonuçta gazete kapatıldı.

Cemal, H.: Gazeteyi kapatıyor, ne bileyim işte, gözaltına alınıyor, tutuklanıyor, hapse atıyor. Oktay Akbal öyle hapse atıldı. Okay Gönensin ile Mehmed Kemal

yargılandı¹³. Çok örnek var! Gazete kapatılıyor ne bileyim o kapatma biraz daha uzasaydı, 1982’de sanırım gazete batabilirdi. O kadar insan ekmek yiyordu, o sırada bir yığın insan çalışıyordu. Onların işsiz kalması durumları çok yaşandı. (*Gülerek, yani bugünde baktığımız vakit aynı gazeteler. Gazeteler büyük ölçüde boyun eğmiş durumdalar. İşte Cumhuriyet, Bir gün, Sözcü gibi istisnalar var!*)

Özdemir, H.: Sizi çok yordum çok teşekkür ederim, kısaca lütfen bana özetler misiniz 12 Eylül darbesini *Cumhuriyet* nasıl meşrulaştırdı, kavramsallaştırdı?

Cemal, H.: Kavramsallaştırdı, *Cumhuriyet gazetesi 12 Eylül’ü meşrulaştırmadı ve “aman ne iyi oldu”* demedi. Ama darbe konusunda sivil kadroları da Sivil siyasetin yarattığı iktidar boşluğunu da eleştirdi. Yani darbelerin aynı zamanda askeri darbelerin ve sivillerin hataları olduğunu da belirtti. Yalnız *orada bir nokta daha var, odak kayması da oldu, gazetenin ilk 12 Eylül olduğundaki tavrında. Yani Ah şu siviller olmasaydı, bu darbe de olmazdı. Havası biraz fazla verildi galiba ki yanlıştı.* Bende mesela o zamanki yazılarıma bakıyorum o zaman imzalı daha birinci sayfadan başlamamıştım, 83 seçimleriyle birlikte başladım. Yazılarımda o vardı. Âmâsız (Sn. Cemal, yüksek sesle vurgu yaparak konuşuyor) amalar vardı. *Sonra darbelere amansız karşı çıkmaya darbeleri âmâsız fakatsız eleştirilmesi gerektiği bir çizgiye geldim, ama Cumhuriyet’te biraz o amalar vardı. Ama diğer gazetelerin kayıtsız şartsız neredeyse sahip çıkmaları ondan sonra bunların karşısında Cumhuriyet daha dik durdu tabi. Meşrulaştırmadı! Amalar fakatlar tatsızdı ama vardı. Ama diğer gazetelerin bahsettiği şey o.*

Özdemir, H.: 12 Eylül olmadan, Tanklar çıkmadan dolaşıyorsunuz Ankara sokaklarında, Akay’dan Genelkurmay’a (gülüşmeler) oradan arkaya gitseydik ışıkları görürdük gibi yakınmalar. Aşağı gittik! Cüneyt Arcayürek “bak hay Allah oraya gitmedik bilmem ne diyorsunuz, sonra da daha kafamı koymamıştım yastığa, telefon çaldı açtım Cüneyt (Arcayürek) “duymadın mı?”, “neyi duymuyorum, neyi duymadım?” dedim. İşte “Tank Sesleri” diye. Kalktık, *Hürriyet’e gittik* diyorsunuz. Bindiniz mavi *Volkswagen’e* gittiniz *Hürriyet’e* orada hava neydi?

Cemal, H.: BRAVO! Rüzgârlı sokaktaki matbaada kimseler yoktu, baskı olmuş bitmiş, matbaa boşalmış herkes gitmiş, sadece nöbetçiler vardı.

Özdemir, H.: Siz *Cumhuriyet* çalışanlarını *Cumhuriyet’e* çağırdınız.

Cemal, H.: Cüneyt beni bırakmadı *Hürriyet’e* gidelim diye, o arada *Hürriyet’in* temsilcisi vardı. Ülkü Arman onlar falanda geldi. Ama biz şeye ilk başta daha çok kimseler yoktu biz teleksin başına geçtik. Önce telefon ettik. Teleksle ben *Cumhuriyetle*, Cüneyt’te *Hürriyet* merkezle İstanbul Çağaloğlu’yla temas kurdu.

¹³ 9 Aralık 1928, Cumhuriyet, Okay Gönensin ve Mehmed Kemal yargılandı, diğer bilgileri araştır!

Fakat kısa bir süre sonra ilk izlenimlerimi falan yazdım. Fakat bir süre sonra teleks “Tak” diye teleksler kesildi. Telefonlar kesildi. Hayat durdu! Evet, şey oldu ondan sonra bildiriler okunmaya başlandı. Radyodan okundu.

Özdemir, H.: Arcayürek ne dedi? Siz *Cumhuriyet* çalışanlarını çağırmıştınız. *Hürriyet* çalışanlarını çağırdı mı?

Cemal, H.: Bir süre sonra sokağa çıkma yasağı kalktı tam hatırlamıyorum oradan çıktım sabah vakti gazeteye geldim!

Özdemir, H.: *Cumhuriyet* gazetesinin 12 Eylül’ü meşrulaştırmadığını söylediniz. Ancak *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri için bu gazeteler 12 Eylül’ü nasıl gördüler?

Cemal, H.: Benim gördüğüm kadarıyla genel havaları yani *Tercüman*’da *Hürriyet*’te gerek birinci sayfadaki haberle gerek başyazı niteliğindeki yazılarla *DESTEK* verdiler. Açık destek verdiler.

Özdemir, H.: Çok teşekkür ederim.

Cemal, H.: Rica ederim!

Özdemir, H.: Çok kıymetli bilgiler aldım. Sağ olun emeğinize ağızınıza sağlık. Benim için hoş bir anı olarak bende kalacak. Sözlü tarihle konuşuyorum, nasıl bilgi birikiminiz emeğiniz her şey çok güzel sağ olun.

Cemal, H.: Yaa yooo sağ olun... Eyvallah sağ olun sağ olun...

Özdemir, H.: Ben şu anda ODTÜ’de görev yapıyorum. Ama Tez çalışmamı Aykut Kansu Hoca ile çalışıyorum. Hasan Bey bir şey daha isteyebilir miyim? Bir de şu anlattıklarımın bana bir başlık önerisi söyler misiniz? Böylece Tez başlığı da katılımcı düşünceyle oluşmuş olur.

Cemal, H.: Tez’in çerçevesi ne olacak!

Özdemir, H.: Darbeler dönemi bir örnek olarak 12 Eylül’ü alıyorum. 12 Eylül’de iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenirken, sansürün siyasal ve ekonomik politikalar içinde nasıl yer aldığını da sentezi yapılacaktır.

Cemal, H.: Bilmem valla, O çalışma sürecinde kendiliğinden çıkar. Sizininki farklı bir şey ben ne diyeyim. Ben “Tank Sesiyle Uyanmak” derken darbeyi anlatıyordum. 12 Eylül’ün yıldönümünde yazdığım bir yazının başlığıydı O! “*Darbe Dönemlerinde Türk Basınının Halleri*” Ama o daha somut olur daha merak uyandırır. *Darbe dönemlerinde yazılı basın*. TRT’de zaten bir şey yok. Orada zaten uzun yıllar televizyonda televizyon tartışma programları canlı yapılmazdı, 80’lerde devam etti. Katılımcılar Genelkurmay’a sorulur, tartışma programının konusu sorulur, talimatlar alınır, o çerçevede yapılırdı ve bu uyarılar katılımcılara da anlatılırdı.

Özdemir, H.: sansür ve oto-sansürün orantısız şiddete *evirildiğini* görüyorum.
Çok teşekkür ederim.

Cemal, H.: Rica ederim, başarılar...

(Ek: 1/G)

OKTAY EKŞİ
Hüreyye Özdemir
15 Temmuz 2017¹⁴
(Süre:1 saat 50 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığının da sentezi yapılacaktır.

Bu bağlamda, araştırma konusu olan üç gazete *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri seçildi. İki boyutta yürütülen araştırmada, gazetelerin yazılı basın tarihi incelemesinin yanı sıra, sözlü basın tarihi de incelenmektedir. Ayrıca araştırmada, “örnek olay” olarak seçilen iki olay üzerinde çalışılacaktır. Bu olaylardan biri Onur Yayınları'nın sahiplerinden İlhan Erdost'un öldürülmesi ve iki MHP'li Ülkücü idam mahkûmunun, Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılması; yazılı kaynaklardan bu olayların bazı gazetelerde tam olarak yansıtılmadığını görüyoruz.

Bu çerçevede, araştırma döneminde gazeteleri sıraladığımızda en az yayın yasağı alan *Hürriyet* gazetesini görüyoruz. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde başyazarı olarak çalıştığınız zamanda *Hürriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız? Ayrıca, siz o zaman ah keşke, bu haberi yayınlasaydık da, belki Türkiye o günden bu güne gelmeyecekti. Belki basın açısından bu bir örnek olay olacaktı! Keşke yazsaydık dediğiniz böyle bir haber var mı? Böyle bir haber yoksa da sonradan,

14

Hüreyye Özdemir, Oktay Ekşi, *12 Eylül 1980'de Hürriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi* (İstanbul: 2017).

biz bunu o zaman nasıl görmedik dediğiniz bir haber/olay var mı? Yani, o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlamadığınız *Hürriyet*'in kendini sansürlediği otosansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır varsa lütfen örnek verebilir misiniz?

Bu girişten sonra izninizle şu soruyla başlayabilir miyiz? 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde başyazarı olarak çalıştığınız zamanda *Hürriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı? Buyurunuz lütfen.

Ekşi, O.: 1983'ün 6 Kasım'ına kadar değil ben *Hürriyet*'ten sanıyorum 23 Mayıs 1983'de veya 26 Mayıs 1983'de¹⁵ istifa edip SODEP'in kurucuları arasına katılmak üzere Ankara'ya gittiğim için sözünü ettiğim Mayıs sonu ile 6 Kasım 1983 arası dönemde *Hürriyet* uygulamalarına ilişkin bir şey söylemem mümkün değil. Ama 1974 yılı Haziranından itibaren *Hürriyet*'in başyazarı olarak görev yaptım. Az önce sözünü ettiğim gibi sanıyorum 23 veya 26 Mayıs 1983'de istifa ederek ayrıldım. O döneme ilişkin bildiklerimi elbette paylaşacağım. Daha sonra 1985'te tekrar *Hürriyet*'in sahibi rahmetli Erol Bey (Simavi) çağırdı ve aynı görevi teklif ettiği için ondan sonraki dönemde 1985'in 1 Temmuz'undan 1 Kasım 2010'a kadar yine *Hürriyet*'in başyazarı olarak görev yaptım. Bunlar benim oradaki konumumla ilgili temel bilgiler. *Hürriyet*'in haber uygulamaları konusunda benim size çok sağlıklı bilgi verme şansım ne kadar var emin değilim. Şundan dolayı *Hürriyet*'in başyazarı olarak her gün gazetenin yazı işleri toplantılarına katılan orada yapılan sunumları dinleyen, izleyen ve görüşlerini söyleyen bir *Hürriyet mensubuydum. Ama haber üretme haber değerlendirme benim işim değildi. Bu yüzden istihbarattan haberlerin gelmesi onların redakte edilmesi, onların yazı işlerinde değerlendirilip bazılarının da daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi, bazılarının çöpe atılması, bazılarının da geri plana itilmesi, bazılarının ön planda gösterilmesi o ayrı bir meseledir. Yazı işlerinin değerlendirmesi sürecidir O. Onun da başında Genel Yayın Yönetmeni bulunur. O tarihte *Hürriyet*'in Genel Yayın Yönetmeni değişme uğradı (Sn. Ekşi'nin konuşması esnasında geçen uçak sesinden dolayı kısa bir süre duraklama yapıldı. Sn. Ekşi "İsterseniz şu uçak geçsin, devam ederiz sorun değil" dedi). Şöyle oldu; 1970'li yıllardan itibaren *Hürriyet*'in başında bulunan Genel Müdür sıfatı taşıyan ama sonra fiilen Genel Yayın Yönetmenliğini de üstlenen rahmetli Nezih Demirkent 1981'in sonunda *Hürriyet*'ten ayrıldı veya ayırıldı. Onun yerine gazetenin başına rahmetli Çetin Emeç Genel Yayın Yönetmeni olarak geldi. Binaenaleyh bu sorduğunuz soruların asıl muhatabı maalesef artık aramızda değil.*

Özdemir, H.: Nur içinde yatsınlar.

Ekşi, O.: Buna rağmen benim bildiklerim var mıdır? O hatırladıklarımı elbette sizinle paylaşacağım. *Hürriyet*'in 12 Eylül 1980 darbesi olduğu zaman bir askeri yönetim döneminde gazetelerin özgürce yayın yapması söz konusu olmadığı için elbet, *Hürriyet'te ister istemez askeri yönetimin getirdiği atmosfere kurallara vs. uygun olarak yayın yapar hale geldi. Geneli için şöyle söyleyebilirim; Bir, askerler*

¹⁵ "*Hürriyet* gazetesinin o zamanki sahibi Erol Simavi'nin isteği üzerine 13 Haziran 1974'de *Hürriyet*'in Başyazarı oldu. Bu görevden, merhum Prof.Dr. Erdal İnönü'nün "Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) kurucuları arasına katılma" önerisini kabul etmesi nedeniyle 26 Mayıs 1983'de istifa ederek ayrıldı. SODEP'in önce Genel Sekreter Yardımcısı ve Parti Sözcüsü, daha sonra Genel Başkan Yardımcısı oldu". (ET:29 Eylül 2017), <http://www.literatur.com.tr/oktay-eksi>

her şeyde çok alınganlık gösterdikleri için ve herhangi bir kurala tabi olmadan da gözaltına alınmanız, 90 gün içerde sorgusuz sualsiz bekletilmeniz gibi uygulamalar olduğu için, artı askerlerin askeri yönetimin bir anda 'gazeteyi kapattım' demesi ve o yüzden de gazetenin kapatılması gibi olayların sık sık yaşandığı için özgürce yayın yapmak diye bir şey söz konusu değildi. Bu askeri yönetimi meşrulaştırır mı HAYIR! Benim gözümde meşrulaştırmaz! Ona ilişkin ne kadar çaba gösterilse de yapılmış şey hukuka aykırıysa o hukuka aykırı olarak kalır. Göstermelik olarak onu meşru göstermeye çalışanlar olur! Darbenin haklı olduğunu düşündürecek gerçekler de söz konusu olabilir, bütün bunlar mümkündür. Ama hukuk platformundaki yer, orada söylenenlerle örtüşüyor olmayabilir. Uygulamada, Sorunuzu tekrar hatırlatırsanız,

Özdemir, H.: Sorum şöyle, 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde köşe yazarı olarak çalıştığınız zamanda *Hürriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı lütfen anlatır mısınız?

Ekşi, O.: Peki, o genel çerçeveyi çizmeye çalışayım. Sözünü ettiğim gibi askeri yönetimin tabiatından kaynaklanan tehditler söz konusu olduğu için elbette yayın politikası daha çok siyasi olmayan magazin yayınlar şekline dönüştürüldü. Nitekim önceki yıllarda çok da önemsenmeyen, *Hürriyet* ile birlikte verilen 'Kelebek' diye bir eki vardı gazetenin. Kelebek ekinde birden bire İbrahim Tatlıses'li foto romanlar çevrildi. Okuyucunun dikkatini magazin türü olaylara ve yazılara çekerek tiraj alma yani daha doğrusu tiraj kaybını önleme veya olabildiğince yükseltme politikası uygulandı. Rahmetli Çetin Emeç Yapı Kredi'nin çıkardığı, 'Hayat Dergisi'nin Genel Yayın Yönetmeni olarak zaten magazin dünyasına egemen bir gazeteci idi. O yüzden onun yeni Genel Yayın Yönetmeni olarak bu amaca uygun yayınları bulup gerçekleştirme şansı daha fazla idi. Nitekim böyle oldu ve gazete tirajını hatırladığım kadarıyla yüksek tuttu. *Ama bu ne pahasına oldu? Siyasetten okuyucunun dikkatini, ilgisini magazin dünyasına magazin olaylarına çekmek suretiyle oldu. Bu çünkü tehlikesiz bir alan!*

Özdemir, H.: Gerçek haber almak, siyasal düşünmek ve haber almak değil, haber almak eleştirel yaklaşmak değil...

Ekşi, O.: Haber almak, elbette var, siyasi haber de var. Siyasi haber dediğiniz çok çok o sırada *bir askeri yönetimin size verdikleri kadarıyla var demektir*. Çünkü daha fazlasını verdiğiniz anda kimi, hangi paşayı veya kumandanı nerede kızdıracağınızı bilmediğiniz için başınıza bir bela gelmesi her zaman söz konusu. Bu böyle bir ortam. Bir de 12 Eylül darbesi yapıldığı zaman şöyle bir gerçek, daha doğrusu gerçek dediğimiz bir gözlemimiz oldu. Daha önce 1960, 27 Mayıs darbesini yaşayanlardan biriyim ben. Eee sonra da darbe teşebbüsleri oldu. 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963 darbe teşebbüsleri oldu. Onlar başarıya ulaşmadı ama sonra 12 Mart 1971'de bir askeri hareket görülmeden, muhtırayla gerçekleştirilmiş bir darbe dönemini yaşadık. Bunları görmüş birisi olarak, şöyle bir fark gözlemledik biz: *12 Eylül'de, uzun sürede hazırlanmış, her aşamada kim ne yapacak düşünülmüş yani sırf 12 Eylül gecesi mevcut iktidarı devirelim, ertesi gün ne yapacağımızı oturup kararlaştıralım türü bir uygulama içinde değiliz*. Oysa eskiden öyleydi. Bu 13 Eylül, 15 Eylül, 25 Eylül ne haltsa, sonraki ayları da içerecek şekilde, belirli bir program ve amaçla yapılmış gibi göründü. Çok ciddi bir fark gördük orada. O nedenle *12 Eylül'de gelen askeri yönetim beş generalin başında olduğu yönetim, sanki daha bilinçli bir*

politikayla Türkiye'yi belirli bir hedefe doğru götürme amacıyla bu işi yapmış gibiydiler. Sonra gördük Türkiye'yi sağa çektiklerini. Türkiye'yi daha çok Amerikancı bir çizgiye oturttuklarını ve Türkiye'de askerinin siyaset üzerindeki egemenliğini uzun süre koruyabileceği bir alt yapıyı önceden hesapladıklarını gördük. Ama bunu ne zaman gördük, olay yaşandı bitti sonraki etkileriyle bunları gördük.

Gazetecilik çerçevesinde bazı somut örnekler de aklıma geliyor şimdi. İstanbul'da Boğaziçi köprüsünde askerlerle polis arasında bir şekilde gerilim olmuş. İki taraf bir birine karşı silah çekmiş hatta sanıyorum, yaralanma da olmuş muydu, muhtemelen öyle bir şeyde vardı. O bize geldi, haber olarak. Hemen arkasından sıkıyönetim komutanlığından bir astsubayın “...böyle böyle bir haber yayınlanmayacaktır” diye, telefon edip kapattığına tanık oldum. *Buna ben tanık olduğumu söylüyorum. Ama bu tanık olmadığım, faks ile gelmiş epey buna benzer bildirimlerle, kamuoyunun bazen çok masum diyebileceğimiz olayları dahi öğrenmesine engel olduklarını biliyorum.* Şunu da ilave edeyim, benim bir dosyam vardır. Şu anda yanımda değil, nerede olduğunu bilmiyorum ama o tarihte gazeteye gelmiş bu tür bildirimleri yani **Sansür amaçlı yasakları** bir gün yayınladım diye. Ben bunu topladım ama size bir ayrı bilgi vereyim, bir başka gazeteci de bunu bir kitap olarak yayınladı. O kitabı bulabilirim, ararsanız siz de bulursunuz. Şu da var o tarihteki sansür tablosunu gösterebilecek,

Özdemir, H.: Sadece sansürü içeren bildirimler mi ayıkladınız?

Ekşi, O.: Benim hatırladıklarım o yasaklayan bildirimleri topladım hangi dosyada bilmiyorum bulurum. Bir başka gazeteci ama şimdi ismini anımsamıyorum fakat kitabı iyi anımsıyorum, 12 Eylül Döneminde yayınlanmış yasaklarla ilgili bilgileri bir kitapta topladı.

Özdemir, H.: Mehmet Sucu'nun kitabından bahsediyor olabilir misiniz?

Ekşi, O.: Olabilir, şu anda ismini hatırlamıyorum, yayınlayanım. Kitabı ilgi duyduğum için aldım ama ayrıca ne yapmış diye bakmadım. Kütüphanemde durur, kitaplarımın arasında var. Bu Mehmet Sucu'nun olabilir. Siz de var mı?

Özdemir, H.: Evet, okudum o kitabı. Yasakların toplandığı bir kitap, ülkemizin siyasal, hukuksal ve toplumsal açıdan bir kesitini de gözler önüne sermiş. Soyut yasakların ele alındığı bu çalışmada yasakları koyanların kimlikleri teşhir ediliyor, rejimin niteliği ortaya çıkıyor. Sözlü basın tarihi konusunda söyleştığım yazarların anlattığı gibi bu kitapta da, diğer darbelere göre 12 Eylül darbecilerinin akıllandığını, yazılı bilgiden çok telefonla arayarak yasakları koyduklarını, basının da haberleri bu yasaklardan öğrendikleri vurgulanır. Bir haberden basının haberi yoktur, arıyorlar basın öyle öğreniyor.

Ekşi, O.: Evet bazen de öyle oluyordu.

Özdemir, H.: Veyahut da Kenan Evren'in ülke genelinde yaptığı konuşmalardaki bilgilerden, “Aaa böyle mi olmuş böyle bir haber mi varmış” gibi işte basın öyle öğreniyor.

Ekşi, O.: Öyle doğru, uygulamada öyle.

Özdemir, H.: Bir sorum da şöyle, hem yazılı hem sözlü incelemelerime dayanarak, *Cumhuriyet* gazetesi için bir çıkarım söz konusu; 12 Eylül yönetimi, *Cumhuriyet* gazetesini izliyor. İzliyor olmalarının temel nedeni olarak da, *Cumhuriyet*'in o zaman dik duruyor olması ve öteden beri *Cumhuriyet* gazetesi Türkiye'de asker, sivil, elit tarafından okunan bir gazete ve asker, sivil, bürokrasi özellikle laiklik konusu ve Atatürkçülük, Kemalizm gibi konularda her zaman *Cumhuriyet*'in izlendiği ve bundan ötürü de askerlerin, *Cumhuriyet*'ten de etkilenmiş olduğu görüşü hakim. Deniliyor ki, *Cumhuriyet* gazetesi genel çizgisine baktığımız zaman Türkiye'de asker, sivil, bürokrat çizgiyle uyumlu gitmiştir. Bütün tarih içinde ve bu nedenle de önemsenir ve önemsenmiştir. İşte bu nedenlerle,

Ekşi, O.: Bunu diyen kaynak nedir kimdir, genel değerlendirme mi bu?

Özdemir, H. : Bazı yazılı kaynaklardan ve bazı sözlü sizin gibi konuştuğum yazarlardan aldığım bilgilerden çıkarımım bu.

Ekşi, O.: Evet, doğru.

Özdemir, H.: Yani deniliyor ki *Cumhuriyet* gazetesi “Biz Farklıyız” biz böyle bir gazeteyiz. Peki, efendim siz *Hürriyet*'in başyazarı olarak *Hürriyet* gazetesini nasıl değerlendirirsiniz?

Ekşi, O.: *Hürriyet* gazetesini değerlendirirken, gazetenin kimliğine bakmak zorunluluğu var. Bütün gazeteler için bu geçerli ama *Hürriyet*'ten söz ettiğiniz için söylüyorum. *Hürriyet gazetesi bir kitle gazetesidir. Her eve giren Frenklerin “household” dedikleri türden artık yaşamın bir parçası haline gelen bir gazetedir.* 1948 yılının 1 Mayıs günü *Hürriyet* gazetesi yayınlandığı zaman ben o tarihte lise öğrencisiydim. İlk nüshasını da satın aldığımızı ve çok sempatik bulduğumuzu da anımsarım. O vesileyle biz gördük ki gazeteler, o tarihte çok hırçın ve siyaset ağırlıklı yayın yaparlardı. Özellikle 46-50 yılları arasında çok sert bir yeni doğmuş demokrasinin kurallarını bilmeyen siyasetçiler dünyasında çok acımasız bir şey siyasi bir kavga var iken, *Hürriyet* Gazetesi onların dışında daha çok aileye hitap eden bir gazete olarak doğdu ve o yayın çizgisini o temel çizgisini de bu tarihe kadar da sürdürdü. Bununla söylemek istediğim şu; *Hürriyet siyasi kavgaların tarafı olmak gibi bir iddia sahibi gazete hiçbir zaman olmadı. O daha çok ailenin, anne, baba, çocuk, genç her neyse onların ilgi alanlarına ama siyasi ilgi alanlarına değil, insani ilgi alanlarına daha çok dönük bir yayın politikası izledi. Bu temel çizgiyi dikkate alırsanız, Hürriyet Gazetesi'nin 1980'de hatta 1960'da, 1962, 1963 ve 1971 darbe ve darbe teşebbüs sırasında çizgisinin bu temel anlayış üzerine oturduğunu ve siyasi meselelere ancak ikincil derecede yaklaşıp değerlendirme yaptığını tespit edersiniz. Bu benim Hürriyet'le ilgili değerlendirmem. Başkalarının böyle bir değerlendirme yaptıklarına tanık olmuş değilim ama 44 senesini Hürriyet gazetesinde geçirmiş birisiyim ben. O nedenle, sanıyorum ki o seneler benim de zihnimde bazı gözlemlerin birikmesine ve bir hükme varmama imkân verdi. Hürriyet 1980'de Cumhuriyet gibi “biz ayrı bir çizgideyiz, sizin gibi düşünmek zorunda değiliz” mesajları verme çabasında bir gazete olmadı. Ama şunu söyleyeyim;*

Hürriyet'in o tarihteki başyazarı olarak ben askeri yönetimi en fazla eleştiren başyazar oldum, ama eleştirirken dikkatli bir dil kullandım. Aklımda ne varsa onları da söyledim ama yazmadığım, yani yazmak istediğim halde yazamadığım konu oldu mu oldu. Onun da örneğini vereyim size. Benim zihnimde hiç bir sempatik izlenimi olmayan bir sanatçı vardır, Bülent Ersoy diye. Bülent Ersoy'un o tarihte askerler tarafından sahneye çıkması yasaklandı. Yasaklanan bir sanatçı oldu. Birisi daha vardı ama onu unuttum. Yani iki isim vardı, belirgin olan isim bu idi.¹⁶

Özdemir, H.: Zeki Müren ve Bülent Ersoy mu?

Ekşi, O.: Hayır Zeki Müren'e bir şey demediler. Yani aynı çerçeve içinde görebilirlerdi ama Zeki Müren'e bir şey dediklerini hatırlamıyorum. İkincisi Bülent'ten daha düşük düzeyde bir şöhret sahibiydi. Zeki Müren tamamını cebinden çıkaracak bir şöhret idi o zaman. O yüzden Zeki Müren değildi. Ama şöyle oldu, anımsarım! Yazı konularını arkadaşlar gazeteciler kendi arasında konuşurlar. Hasan Pulur'a dedim ki *"Bu çok gayri insani bir şey, hukuka yasaya sığmayan bir şey! Askerin canı istemiyor, Bülent Ersoy sahneye çıkmayacak, yasak! Böyle bir şey olamaz!"*, *"yazacak mısın?" dedi. "Yazacağım, yazmayı düşünüyorum" dedim. "Deli misin sen?" dedi. "Manasızlık etme, şimdi bu tablo içinde yazman bunu doğru değil". Yani gereksiz yere gazetenin başına bir bela açacaksın mesajını veriyor. O da Hürriyet'te o zaman yazar. İçimde ukdedir! Yazmamaya beni Hasan ikna etti ve ben de yazmadım. Niye yazmadım, tekrar ediyorum, gazetenin başına gereksiz yere bir bela açmayalım diye yazmadım! Hasan (Pulur) bana bunu telkin etti. Ben de onu o gün maalesef kabul ettim. Şimdi **demek ki bir OTOSANSÜR söz konusuymuş.***

Özdemir, H.: Tam da sorumu o yönde sormak isterim, Hürriyet o dönemde oto-sansür uyguladı mı, okumalarımnda Hürriyet'te oto-sansür yapıldığını gördüm. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ekşi, O.: Bu güne atıfta bulunmam ne kadar doğru onu bilmiyorum, sorunuzu yanıtlarken ama izin verirseniz mukayese açısından,

Özdemir, H.: Estağfurullah, buyurunuz tabi ki...

Ekşi, O.: *oto-sansür, Evet bu dediğim çerçeve içinde size verdiğim örnekte de görüldüğü gibi vardı.* Çünkü orada beş tane asker var. Bizim rahmetli bir abimiz vardı. *Hürriyet* gazetesinde Tahsin Öztin. Tahsin Bey, *Hürriyet*'in kuruluşundan itibaren *Hürriyet*'in mensubu olan yazı işleri müdürlüğü yapmış o dönemlerde de artık hepimizin abisi olarak saygı gösterdiğimiz bir gazeteciydi. Tahsin Abi'nin başında bulunduğu ilavede, *(İşte bugün tesadüf 15 Temmuz'unda bir yıl önceki şeyin darbe teşebbüsünün yıl dönümü nedeniyle işte gazetelerde görmüşsünüzdür. Boy boy coşkulu şeyler var, darbe teşebbüsünü, engellemiş olmanın coşkusunu yansıtan yayınlar var.)* Kenan Evren'in bir dört yıldızlı Genelkurmay başkanı üniformalı resmi konmuş kapağa,

¹⁶ Bülent Ersoy, 12 Eylül darbesi sonrası Haziran 1981'de diğer transseksüel sanatçılarla birlikte sahne yasağı aldı! (ET: 27 Ekim 2017), <http://www.hurriyet.com.tr/bulent-ersoy-kenan-evrene-hakkimi-helal-etmiyorum-28988230>

Özdemir, H.: Bu kapaktan mı söz ediyorsunuz?¹⁷

Ekşi, O.: Aynen! Şimdi bu fotoğrafta şu yıldızların altı kırmızı yapılmış baskı sırasında. Belki de yaranayım diye yaptılar, bilmiyorum. Ama bu apoletlerdeki yıldızın altı kırmızı basılmış.

Özdemir, H.: Ama efendim bu fotoğrafta özel seçilmiş gibi gülen bir yüz ifadesi var. Ben de tam soruma gelmiş idim, *Cumhuriyet* gazetesinden yola çıkıyorum izinizle, çünkü *Cumhuriyet* de araştırmanın ana gazetesi olduğu için karşılaştırmak anlamında bunu vurguluyorum. Deniliyor ki, “*Cumhuriyet*’in her satırı imalı! *Cumhuriyet* imalı yazıyor esasında *Cumhuriyet* dolaylı anlatıyor, fotoğraflarla anlatıyor, yorumlarla anlatıyor”. Bu söylem *Hürriyet* gazetesi için de kullanıldı mı, o dönemde *Hürriyet* İMALI! Haber yaptı mı?

Ekşi, O.: Hayır Hayır,

Özdemir, H.: Yapmadı!

Ekşi, O.: Hayır o kelimeyi çift anlamlı kullanayım da kendisi böyle anlasın ama maksadımı şöyle vereyim demek böyle.

Özdemir, H.: Hürriyet açık yazdı...

Ekşi, O.: Tabii tabii bu siz askeri zihniyetin etkilerine ilişkin bir şey sordunuz diye anlatıyorum. O apolet kırmızı diye Tahsin Abi’yi çağırdılar ifadesini almaya, hakkında sonra “masum” diye dava açmadılar ama sen bunu maksatlı mı yaptın? Yani bunu Rus generali gibi mi görmek istiyorsun? Filan diye ifadesini aldılar.

Özdemir, H. : O kadar güzel anlatıyorsunuz neredeyse sorularımın yanıtını sormadan alıyorum. O dönemde genellikle gazetelerin genel yayın yönetmenleri, yazı işleri müdürleri veya temsilcileri yaptıkları haberlerden ötürü sık sık sıkıyönetime çağrılmış. Komutanlar çağırıp ikaz ediyorlarmış, “Bu haberi neden yaptınız, böyle haber yapılır mı?” gibi.

Ekşi, O.: Şansı Varsa

¹⁷ Ekşi’nin, Hürriyet Gazetesinin 12 Eylül 1980 günü birinci sayfa manşeti ve fotoğraf değerlendirmesi.

Özdemir, H. : Varsa şansı, *Hürriyet* gazetesinin de çağırıldığı ve uyarı aldığı veya bu haberi yapmayın denildiği resmi bir bilgilendirme dışında (Sıkıyönetim bildirimleri) oldu mu, aklınıza gelen apoletlerin dışında ayrıca bir örneğiniz var mıdır?

Ekşi, O.: Anlatayım, henüz Nezih Demirkent *Hürriyet*'in başından ayrılmadan önce olduğuna göre demek ki 1982 yılbaşından önceki bir tarihe ait bir şeyi anlatacağım size. Yani söyle oluyor, 12 Eylül ile 1981 Aralık arası *Hürriyet*'te bir gün fiyatların, fiyat dediğim zaman sebze, petrol, şeker vb. şeyler.

Özdemir, H. : Bakanlar kurulunun bu ürünlerin fiyat artırılmasına ilişkin kararı mı?

Ekşi, O.: Yok yok. Anımsadığımı aktarıyorum, belki koleksiyona bakınca hafızamda tarih bakımından bir yanlış olmuş olabilir. Bir grafik yayınlandı. İşte malum, şekil ile anlatma var ya kaşar tekeriyle, sütunlarla.

Özdemir, H.: Evet piyasa istatistikî bilgilerin dağılımını gösteren grafikler.

Ekşi, O.: Grafiklerle fiyat artışları yayınlandı. Yayınlandığı gündü sanıyorum, Yazı İşleri Müdürü Seçkin Türesay ile hemen arkasından Erol Türegün Birinci Orduya çağırıldılar. Bunlardan önce Erol Türegün müydü, birisi sonra diğeri sorumlu olarak çağırıldılar. Gazetenin başında Nezih Demirkent olduğu için onu da arıyorlardı ama sanıyorum o gün İstanbul dışındaydı. Attılar içeriye. Sıkıyönetim yani birinci ordu karargâhında, yaklaşık bir hafta filan kaldılar. “*Ne istiyorsunuz? Ne demek bu fiyatlar arttı? Memleket batıyor mu, demek istiyorsunuz insanlara? Yoksullaştınız mesajını mı veriyorsunuz?*” türü sorularla. O dönemde marifetli bir askeri savcı vardı. Süleyman Takkeci. Çağırıldılar ifade aldılar. O sırada mı yoksa başka vesileyle mi hatırlamıyorum ama bir de gazetenin kapatılmasına ilişkin bir karar geldi. Bunlar açık baskı örnekleriydi. Birinci Ordu Komutanlığında Süleyman Takkeci diye marifetli bir zat vardı. O da biraz Zekeriya Öz kumaşından birisiydi. Bir başka şey daha oldu o sırada. *Beni çok rahatsız eden bir olay aklıma geldi.* Bir gün de Erol Simavi’yi, gazetenin sahibini Ankara’ya Genelkurmay Başkanlığı’na çağırıldılar. Rahmetli Profesör Çetin Özek o zaman *Hürriyet*'in Hukuk Baş müşaviriydi. Birlikte Ankara’ya gittiler. Ankara’da Genelkurmay Karargâhı’na binaya gitmişler. Orada önce kimsiniz nesiniz muamelesi yapmışlar. Yani böyle özellikle küçük düşürücü yani “*sen sıfırsın*” mesajını verme amaçlı bir muameleden geçmişler. Sonra girmişler içeriye, nöbetçi astsubayın odasında oturmuşlar. Ondan sonra bir kademe ileriye almışlar tekrar oturmuşlar bekletmişler. Epey böyle, Bir “*sen adam değilsin*” muamelesi yaptıktan sonra, yukarıya kime çağırıldıysa, Çetin Özerk ile birlikte oraya gitmişler. Anlattıkları zaman tabi *Hürriyet* gazetesinin sahibi Hukuk Baş müşaviri bir Profesör ikisi geliyorlar. Bu muamelenin yapılması “*siz sıfırsınız gözümüzde,*” mesajını veren şeyler. Bu tür şeylerden rahatsızlık duyduğumuz çoktu! Azdı diyemem! Çoktu! Yani bu tür kabalıklara filan tanık oldukça rahatsızlık duyardık.

Özdemir, H.: Sizi çok yoruyorum, teşekkür ederim. Harika gidiyor, kısaca bana lütfen özetler misiniz? 12 Eylül darbesini *Hürriyet* gazetesi meşrulaştırdı mı ya da nasıl kavramsallaştırdı.

Ekşi, O.: Şimdi şöyle diyelim: Meşrulaştırdımın karşılığı “Hayır bu olmamalıydı, bunu yapanlar yasa çiğnediler denmesi bu mesajı vermesi gerekirdi” ise Hürriyet Gazetesi böyle bir şey yapmadı. Yani “Hayır nerden çıktınız siz, geldiniz, seçilmiş hükümeti aldınız aşağıya, meclisi kapattınız, partileri bilmem ne” böyle bir şey yapmadı. “Meşrulaştırmadı, meşrulaştırmamaya itina etti” dediğimiz bir gazete var ise örnek alalım, Cumhuriyet’i alalım! 13 Eylül sabahı yaptığı yayına onun da bakın. O “Hayır nereden çıktınız siz?” türünden bir mesaj verdiyse verebildiyse deriz ki “bir dakika burada doğruyu söyleyen birisi var, bir de gerçeği göre göre ona boyun eğen birisi var ve gerçeği söylemeyen birisi var!”. Böyle bir gazete Türkiye’de var ise deriz ki “Ha o doğruyu yaptı. Hiç biri yapmadı. Hiç biri yapmadı!”.

Özdemir, H.: Peki, nasıl kavramsallaştırdı?

Ekşi, O.: Ne yapacaktı yani? Yapılmış, az önce söylediğim gibi aylarca üzerinde çalışmışlar. Türkiye’nin sonraki çizgisini önceden belirlemişler kurumsal olarak. Bilmiyorum ne kadar çaba ve ne kadar insan emeğiyle onu yaptılar.

Ha! Bir gece saat 11.00’de biz karşıdan geliyorduk, baktım yollarda askerler var. Ertesi gün baktık ki iş bitmiş. Bu tablo içinde bir kişi veya bir gazete veya bir ses, “Beyefendiler nereye gidiyorsunuz, bu memleketteki meşru idareyi devirdiniz siz, aklınız yok mu, sizin yaptığınız suçtur” diyebilen var ise derim ki bir dakika biz Hürriyet, Cumhuriyet neyse aklımıza gelen herkes yanlış yapmış bu doğruyu söylüyor! Yok! Böyle bir örnek ki...

Özdemir, H.: Yazılı okumalarımnda *Hürriyet*,

Ekşi, O.: *Bu onun darbenin meşruluğu anlamına gelmiyor, gayri meşruluğunu söyleyememe anlamına geliyor.*

Özdemir, H.: Bu ifadenizle daha da pekişti, çok iyi oldu. Yazılı okumalarımnda ve yapmış olduğum söyleşilerden anladığım kadarıyla, *Hürriyet* gazetesi ana gazetem olduğu için vurguyu o nedenle yapıyorum ve *Tercüman* gazetesi darbeye destek verdi deniliyor. Gerek birinci sayfadaki haberlerle gerek başyazı niteliğindeki yazılarla DESTEK verdiler. Açık destek verdiler. Bu görüşe katılıyor musunuz?

Ekşi, O.: Olmuş mu olmadan önce mi?

Özdemir, H.: Darbe olduğunda iyi ki geldiniz, işte onların komutanların söylemlerinin her türlü yapılacak şeylerin görmezlikten gelme ve olur bir şekilde bu doğaldı, böyle bir iklimdi. Ortalık kan gölüydü, insanlar sokağa çıkamaz halde idi iyi ki askerler geldi demek gibi.

Ekşi, O.: 12 Eylül’ün nasıl karşılandığını değerlendirirken 11 Eylül gününün gerçeklerini atlamamak lazım! Ben eşimle birlikte 1974’te İstanbul’a geldim, Ankara’da idim. Demek ki 12 Eylül’e kadar altı senem burada geçmiş. O 75-76-77’li yıllarda giderek anarşi herkesin hayatını etkiler hale geldi. Bizim gazetemiz o zaman Çağaloğlu’nda idi. Sanıyorum ki İstanbul’un aşağı yukarı en temiz

yerlerinden biri orasıydı ama biliyorduk ki Cağaloğlu'ndan Ahırkapı'ya aşağıya doğru giderken şu sokak Ülkücülerin elinde, şu sokak Devrimcilerin elinde. Sokaktan geçerken arabamızın durdurulması, “çıkarcı bakayım kimliğini” diyen iki tane serserinin size kimlik sorması ve beğenirse evet buyur geçin gidin, beğenmezse size o sırada neyse ona verilen görev, o çerçevede size rahatsız edecek şeyler yapması mümkündür. Benim eşim o tarihte Süleymaniye’de İstanbul Üniversitesi’nin Mediko Sosyal Merkezi’nin Müdürü idi. Biz 4. Levent’te oturuyorduk. Oradan Süleymaniye’ye gidip geldiği, benim Cağaloğlu’na gidip geldiğim, çocuklarımızın da o çevrede önce Hasan Ali Yücel ilkokulu sonra Galatasaray lisesine gidip gelmeleri her akşam bizim için ayrı bir sevinç konusuydu. “*Bu akşam da sağ selamete buluştuk ve hiç birimizin başına bugün bir şey gelmedi*” diye. 12 Eylül sabahı darbe olduğu gün ben ve eşim bir birimize sarıldık “*Oh hayatımız kurtuldu hiç değilse*” dedik. Çok açık söylüyorum. “*Oh!*” dedik. Rahmetli Abdi İpekçi’nin öldürülmesinin hemen ardından İstanbul emniyeti gelen bir bilgi üzerine bana koruma tahsis etti. Evimin de gece etrafında bekçi dolaşırdı. Bekçi bir işe yaramazdı ama dolaşırdı. Kendim açısından ben bir anlamda koruma altındaydım. Benimki diğer insanlara göre daha güvenli bir ortam idi diyebilirim. Ama eşim ve çocuklarım dahil bütün aileler için geçerli bir tabloydu bu. *Önce yaşama hakkımız diye bakıyorduk ve 12 Eylül sabahı asker yönetime el koyunca dedik ki Ohh! Hiç değilse sağdan kendisine “ülküçü” diyen üç tane serseri, solda kendisine “devrimci” diyen üç tane serseri senin ya “Faşist” olduğuna, ya “Komünist” olduğuna karar verdiği için hayatına son veriyor.* Şu anda benim oturduğum, sizinle konuşmayı yaptığım evin bahçesinin iki tane kapısı vardır. Üst kapısını bu evin o tarihteki sahibinin oğlu arkadaşıyla birlikte tamir ederken aşağıdan gelen üç veya dört kişi, bu kapıyı tamir eden Adnan Görgün isimli çocukla gecekondular vardı, orada oturanlardan birinin oğlu, “tak tak TAK” vurulup öldürülmüşler. Ben bu evi o yüzden terk edilmiş iken aldım.

Özdemir, H.: Bu evin ayrıcalığından filan değil, değil mi?

Eksi, O.: Hayır sebep ne biliyor musunuz?

Özdemir, H.: Nedir sebep?

Eksi, O.: Şu bina var ya sağda gördüğünüz bina o bunun eşi idi evvelce. Bunlar zaten tek tip evler. Hepsi değişmiş halde ama benimki orijinal haliyle duruyor! Orada oturan zatı öldürmeye karar vermiş ülkücüler. Fakat hesabı yanlış yapmışlar. Altta gecekondular vardı. Birinciye ikinci demişler. Buradakini vurmuşlar. Hâlbuki görevi veren bundan itibaren ikinci demiş olması lazımmış. Çünkü oradaki eski Sarıyer Savcısını öldürmek için gelmişler. Sonra yani niye oldu bu diye araştırınca ancak bu olabilir diye varılan sonucu paylaşıyorum. Burada genç bir çocuk, Adnan diye onu ve arkadaşını “Tak tak tak” bitirip gidiyorlar. Günde yaklaşık on beş ile yirmi arasında insan gidiyordu.

Özdemir, H.: Böyle bir tablo içerisinde önce can!

Eksi, O.: *Önce dedik hayatımız kurtuldu! Ha sonra olay yürüdüktan sonra da “en kötü sivil yönetim askeri yönetimden daha iyidir” dedik. Ama Allah bize ondan da kötüsünü gösterdi (gülerek).*

Özdemir, H.: Söyleşilerde de duyduğum bir ifade, *Cumhuriyet* gazetesinin yine kapalı olduğu bir zamanda Bülent Ulusu'ya gidiliyor. Bülent Ulusu "*Cumhuriyet benim gazetem*" diyor ve *Cumhuriyet* açılıyor. "Benim gazetemdir". Bilgisini tırnak içerisinde söylüyorum, *Cumhuriyet* gazetesi biraz önce bir dizinden bahsettim, işte *Cumhuriyet* askerler, siviller ve elitler tarafından okunan bir gazete ve asker, sivil, bürokrasi özellikle laiklik konusu, Atatürkçülük, Kemalizm gibi konularda her zaman *Cumhuriyeti* izledi ve *Cumhuriyet*'ten de etkilenmiştir ve *Cumhuriyet*'e sahip çıktıkları söyleniyor. Acaba 12 Eylül yönetimi *Hürriyet* gazetesi için de benzer söylemler kullanılır mıydı?

Ekşi, O.: Yok! *Hürriyet*'e sahip olan yoktu! Şimdi, rahmetli Bülent Ulusu'nun *Cumhuriyet*'i yıllardır okuyor olması nedeniyle "*Cumhuriyet benim gazetem*" demiş olması çok makul görünüyor bana. Ama merhum etkin bir kişi değildi ki 12 Eylül döneminde. Yani "o tarihte Birinci Ordu Komutanı İstanbul'daki Necdet Üruğ mu daha fazla borusu öten kişiydi, yoksa Başbakan sıfatını taşıyan Bülent Ulusu mu?" diye sorsalar, Bülent Ulusu kim? derdim ben. O yüzden Bülent Ulusu *Cumhuriyet*'i okuyormuş veya *Hürriyet*'i korumaya kalkmış veya bilmem hangi gazeteye sahip çıkmaya kalkmış, bir şey değildi.

Özdemir, H.: Araştırma için seçilen iki örnek olaydan bahsetmiştim. Bu olaylardan biri Onur Yayınları'nın sahiplerinden İlhan Erdost'un öldürülmesi; Mamak Askeri Cezaevinde A bloktan C bloka götürüldüğü sırada öldürülüyor. Diğeri de, 12 Eylül belgeselinde¹⁸ Yalçın Doğan ile röportaj yapılıyor. Belgeselde Doğan diyor ki, "Ankara sıkıyönetim komutanı Recep Ergun beni çağırdı bu haberin kaynağını söyleyeceksin, kaynağa saygının maygının anlamı yok, bana bu haberin kaynağını söyleyeceksin, ben de uluslararası basın yasaları gereği haberin kaynağını söylenmeyeceğini vurguladım ve söylemedim. Söyleyeceksin söylemeyeceğimden sonra o zaman gazeteyi kapatacağım, seni de içeri atacağım dedi. Doğru haber yaptığı için *Cumhuriyet*'i iki gün kapatmış, sadece kaynağı yüzünden" dedi. Ben de Yalçın Doğan ile yaptığım söyleşide belgeselde anlatılan bu haber neydi? Diye sordum. Sayın Doğan da bana o haberin, MHP'li Ülkücü iki idam mahkûmunun, Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılmaları ve sonrasında da DPT'de saklanmalarına ilişkin *Cumhuriyet*'in haber yapıp ve kapandığını söyledi.

Ekşi, O.: DPT'de mi?

Özdemir, H.: DPT'de saklanmış.

Ekşi, O.: DPT'de saklanmış öyle mi? İlginç!

Özdemir, H.: Evet, yani bu iki örnek olay için varsa, aklınıza bu haberlere ilişkin sizin bana söylemek istediğiniz bir bilgi var mı?

¹⁸ Mustafa Ünlü (1998), 8.

Ekşi, O.: Bu kaçırılma olayları zihnimden tamamen silinmiş, bilmiyorum. Muzaffer Erdost olayını hatırlıyorum ama onu ancak bir okuyucunun ve benim gazete de okuduğum kadarıyla hatırlıyorum. Muzaffer Erdost tabi bildiğim bir isimdi. Benim özel bir hukukum olan biri değildi.

Özdemir, H.: Muzaffer Erdost yaşıyor kardeşi İlhan Erdost.

Ekşi, O.: Özür dilerim, İlhan evet. İlhan Erdost bildiğim bir isimdi ama özel bir hukukum yoktu. Öldürülmesini dediğim gibi sırf bir gazetede okuyan bir kişi kadar hatırlıyorum, başka ilave bir bilğim yok!

Özdemir, H.: Tıpkı ekonomi biliminde olduğu gibi siyaset biliminde de zaman kavramı önemlidir. Hemen her konu ve süreç, zamana bağlı olarak algılanır; kısa, orta ve uzun gibi niteliklemlerle açıklanır. İşte 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül çerçevesinde düşündüğümüzde, 27 Mayıs'ta üç Demokrat Partili politikacının idam edilmesi sonucunda onların isimleri hala anılıyor, kahramanlaştırılıyor. 12 Mart'ta üç gencin idam edilmeleri, onların isimleri hala yaşatılıyor, anlatılıyor ve onlar da ebedileştiriliyor. 12 Eylül 1980 ve sonrası, ekonomik, toplumsal, siyasal yönleriyle, hem bireysel hem de kurumsal alanlarda tam anlamıyla bir yıkımdır. Öldürmeleri, işkenceleri, işten atmaları ile 12 Eylül bir haksızlıklar yığını adeta. Üzerinden 37 yıl geçti hâlâ o dönemde yaşanan olayların karanlık tablosu var. Bugün hâlâ esas özellikleriyle etkisinin devam ettiğini görüyoruz bu nedenle ben 12 Eylül'ü rahatlıkla uzun dönem kapsamına alıyorum. Siz bununla ilgili bana bir şey söylemek ister misiniz?

Ekşi, O.: Maalesef dediklerinizin doğru olduğunu düşünüyorum! Az önce size dedim ki *12 Eylül'ün diğerlerinden farklı bir tarafı olduğunu gözlemlemiştik*. En azından benim gözlemim öyledir diye ifade ediyorum. *"Bu dönem yani bu müdahale Türkiye'nin uzun vadede de geleceğini planlayan bir darbeydi"* derim.

Özdemir, H.: Biz burada bağladık.

Ekşi, O.: Mutabık mıyız bu dediğimde,

Özdemir, H.: Evet

Ekşi, O.: Şimdi 12 Eylül'ü halen yaşıyoruz, eğer 2 Kasım 2002 tarihinden itibaren bütün sayfaları açılmış yeni bir karşı devrim dönemine girdiyse Türkiye, onun alt yapısını hazırlayan 12 Eylül'dür. Bugün onun meyvelerini yiyorlar. Biz de sıkıntısını yaşıyoruz. Biz dediğim benim zihniyetimdeki insanlar. Bakınız araştırmanız sırasında üzerinde durmamış olabilirsiniz, durulmuşsa da bence iyi etmişsinizdir. Türkiye'deki 12 Eylül'den yaklaşık bir buçuk sene önce İran'da bir Kara Devrim oldu. Ayetullah Humeyni denen yani yobaz, İran Şahı'nın hukuksuz, ahlaksız, baskıcı, rezil yönetimine karşı halkını ayaklandırdı ve bildiğimiz gibi kendi rejimini kurdu. **Hemen ardından kendi yönetimini yerleştirdikten sonra ilk saldırdığı kişi ve kavram Türkiye, Atatürk ve laikliktir!** Açık beyanları vardır! Türkiye'ye dönük, hasmane birçok politika uygulamıştır. Bir burada öldürttükleri adamlar var, Çetin Emeç'te buna dahil, Turan Dursun'da buna dahil. Çok belli değil ama (soru işareti altında söylüyorum) Bahriye Üçok'ta buna dahil. Bu cinayetlerin

gerisinde Humeyni rejiminin parmağı vardı. O tarihte duyduğumuz doğruysa kanıtlamak kolay değil ama bu işin başında bulunan Ayetullah Haşimi Rafsancani O zaman istiklal diye bir örgütün başında idi. Türkiye’de çok cinayet işlediler. Türkiye’yi bu günlere hazırlayacak işler de yaptılar. *Ne yaptılar? Bunu 12 Eylül’ün değil sonra, Turgut Özal’ın verdiği imkânlardan yararlanarak yaptılar. Turgut Özal İran’la sınırımızı açtı ve vizesiz iki tarafın gelip gitmesine izin verdi. Bunun sonucu olarak birçok İranlı Türkiye’ye rahatça geldi. Görevliler gelerek, Türkiye’de özellikle doğuda, güney doğuda ve orta Anadolu’da yoksul ailelerden çocukları alıp İran’a götürdüler. Orada kendi kamplarında eğittiler ve sonra olanları Türkiye’ye getirdiler. Bugün Türkiye’de eğer Hizbullah mizbulah varsa yani o tür örgütler varsa, ekilen tohum o tarihten geliyor. Şimdi asıl gözlemleyip gözlemlemediğiniz konuya geleyim. Anadolu’ya gidiyor musunuz?*

Özdemir, H.: Yer yer, zaman zaman

Ekşi, O.: Giderken zaman zaman şehirlerin dışında tek tek binalar görürsünüz. Üç katlı beş katlı, hiç dikkatinizi çekti mi? Çektiyse hiç sordunuz mu, ne diye? Ben söyleyeyim bunların hemen hepsi “tarikat yurdudur”. Bu yurtlar şimdi maalesef daha da arttı.

Özdemir, H.: Karakol diyecektim!

Ekşi, O.: Yok, karakol değildir, onların hepsi, tarikat yurdudur. O tarihten beri Türkiye’de binlerce böyle binalarda çocuk yetiştirildi. *Bu tarikat yurtlarıyla ilgili Kenan Evren ile aramda geçenleri de anlatacağım.* Bu tarikat yurtlarında ilkokulu bitirmiş çocuklar, ortaokul düzeyindeki çocuklar, ortaokul-lise yani buluş çağında çocuklar, Süleymancılarinki “mektepe ve kurs talebelerine bilmem ne” tabelasıyla vardır. Mektepe ve kurs talebelerini koruma mıydı, böyle bir tabelasıyla vardır. Süleymancılar yaygındır. Bu bağlamda epey Menzilcisi, Fetöçüsü çocukları ilkokuldan sonra, ortaokuldan itibaren alıp kendi kalıplarına döktüler. Böylece kendi zihniyetinin elemanlarını hatta ordusunu yetiştirdiler. 15 Temmuz 2017’de konuşuyoruz sizinle, bir önceki 15 Temmuz’un sebebi bu idi. Oradan yetişti o çocuklar. Bizim akıllı askerlerimiz, Harbiye’ye gelen çocuklar liseden giriyorsa zararı yoktur. İmam hatipten geliyorsa aman ha bakalım buna diyerek Fetöçüsü suçunu bucusunu doldurdular, gözleri görmedi onu. Burunlarının dibindeki gerçeği göremediler ve 15 Temmuz 2016’nın alt yapısının oluşmasına göz yumdular. *Bildiklerini söylemiyorum. Ya bu bilip yaptıysa hıyanettir. Bilmeyip yaptıysa aptallıktır. Yani bilmedik noktasında iseler, o kadar sağır o kadar kör olmak aptallıktan başka bir şey değildir, açıklamam bu.* Her neyse, ama 12 Eylül arkasından Anavatan Partisi Turgut Özal’ın iktidarı, arkasından Refah Partisi dönemi, arkasından Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı Türkiye’yi buraya getirdi. Bakın geriye doğru, tekrar ediyorum *ağacın kökü orada 12 Eylül’de. 12 Eylül’le bunların hiç birisinin çelişkisi yok! Ama benim var.*

Özdemir, H.: Ekonomik yapılar içerisinde sansür uygulamalarının sentezi esas amacımı,

Ekşi, O. : Bir saniye Kenan Evren’den söz ettim.

Özdemir, H.: Buyurunuz tabi ki

Ekşi, O.: Bir gün yazımda 12 Eylül döneminde bu yurtların kapatılmamış olmamasını eleştirdim. O tarihte yanlış hatırlamıyorsam yazıda bin küsur yurt olduğunu, bunlarda yüzer talebe olsa on yılda yüz bin kişinin bu topluma verildiğini ve bunun da devamlı arttığını ima eden bir şeyler yazdığımı hatırlıyorum. Rahmetli Kenan Evren'in benimle hukuku iyi idi, onu da söyleyeyim size. Hukukumun iyi olmasının bir nedeni rahmetli ağabeyimle arkadaşlığı varmış, askerlerde bu da biraz şeydir! İkincisi kişi olarak Kenan Evren düzgün, samimi çok çok bence bir yarbay olması söz konusu olabilecek bir kişiydi. Yani bire bir konuştuğumuz zaman bir habaset, bir kötü adam çizgisi değil içi eli temiz kalmış, ailesine sahip ama rütbesi yükseldiği için oraya gelmiş, böyle bir adam idi. Yani insanın üzerinde herhangi bir olumsuz bir izlenim bırakmazdı. Tam tersine konuştuğunuz zaman omzunda ki yıldızıyla alakası olmayan bir dost ile konuşuyormuş gibi rahat rahat konuşabilirdiniz. Cumhurbaşkanlığı döneminde böyle bir şeyim oldu benim, sıkça çağırdığı olurdu beni.

Özdemir, H.: Sosyal ilişkinizden dolayı olabilir mi? Yani sizin dışınızdaki başkaları hiç bu yönünü anlatmadı bana.

Ekşi, O.: Başkalarını bilmiyorum, Başkalarına da bir çirkin kişilik sergilediğini zannetmiyorum. Askerliğin verdiği disiplin anlayışından gelen zart zurtlar olmuş olabilir.

Özdemir, H.: Şöyle bir uzak doğu seyahatinde, Hasan Cemal'in kitabından bir bilgi ile ayrıca söyleşilerde de duyduğum kadarıyla, Gazetelerin Genel Yayın Yönetmenleri ile temsilcilerine yönelik sert muamele edilmiş hep fırçaladığına tanık olmuşlar.

Ekşi, O.: Hasan'a denmiştir, Hasan'ın yazdığı doğrudur. *Şu anda gazetecilerin boynundaki tasmadan söz eden bir adam tarafından yönetiliyor Türkiye. Tasmalarının çıkarılalı beri diye* laf etti. Kenan Paşa cennetlik eğer böyle bir açıdan bakacak olursak! Hasan'a karşı kabalık etmiş doğru! Yaptığı şeyi savunmuyorum doğru. Kızmış o sırada demiş, o renkler mavi kırmızı mı ne?

Özdemir, H.: Evet Mavi Beyaz, o zaman Anayasa oylamasıyla ilgili renklere ilişkin renklerin yasaklandığı ile birde karikatürler Behiç Ak, İsmail Gülgeç...¹⁹

Ekşi, O.: Mavi, karikatürde siz mavi mesajı veriyorsunuz diye kızmış, yapmaması gerekirdi, yapmış kötü yapmış doğru mutabıkız. Kötü yapmış, ama bir tane Adamın da, bir bunu buluyoruz canım. Yani ikincisini göstermekte sıkıntımız var. Ben savunmuyorum ama terazidekini doğru tartalım diye söylüyorum.

Özdemir, H.: Yavuz Donat ile de konuştum. O da diyor ki ben bir gazetenin Ankara temsilcisiyim muamele çok kötü çağırıyorlar bağırıyorlar...

Ekşi, O.: Anlattım yaptıklarımı da size.

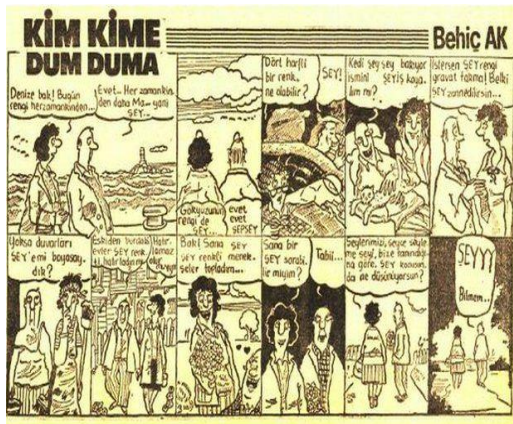
Özdemir, H.: Evet sizin anlattıklarınızla çok örtüşüyor bire bir aynı ama Kenan Evren'in hani biraz önce çizdiğiniz tabloyu ağırlıklı olarak sanki sizinle olan...

Ekşi, O.: Özel mi gördünüz.

Özdemir, H.: Özel gördüm, şuanda.

Ekşi, O.: Bilmiyorum. Tekrar edeyim benim rahmetli ağabeyimle Kore'de arkadaş imişler. Bir yere gidiyorduk Cumhurbaşkanlığının uçağındayız, gazeteci olarak refakat ediyoruz. Rahmetli Suat Bilge vardı, Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri Profesördü. Hukukum da vardı. Merhabam olan saygıdeğer bir hocaydı. Uçakta baktım önde birinci koltukta oturuyor, benim de zihnimde bir şey vardı veya koltuğumuz yan yana düşmüştü. Konuşuyoruz Suat Bey'le Kapı açıldı. Cumhurbaşkanı! Tabi: hepimiz ayağa kalktık. Cumhurbaşkanı gelmiş. Herkes kendini tanıştırıyor. Ben kendimi tanıttınca, dedi, "Sen Nadir'in kardeşi misin?" dedi. "Evet, efendim" dedim. "Bana niye söylemedin, size benden bahsetmedi mi?" dedi. "Hayır, efendim bahsetmedi" dedim ben. *(Aslında düşündüm de etmişti de ben unutmuşum, beklediğim bir şey de değildi mühim değil)* (Sn. Ekşi, gülererek anlatıyor)

Özdemir, H. : Harika!

19 1982 sonbaharında Behiç Ak ile İsmail Gülgeç'in Cumhuriyet'teki karikatürleri, (ET: 29 Eylül 2017), <http://www.milliyet.com.tr/2000/04/30/yazar/cemal.html> ve <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39450106>

Ekşi, O.: Ben de verdiğim yanıtla, “Öyle kendinizi bir şey zannetmeyin. Bizde adınız geçmedi, mesajı vermiş oluyorum. Gerçek öyle değil hâlbuki ama birden ağızımdan bu çıktı. Sonra düzeltmedim! Peki dedi. Sorumuz bir şeyler de konuştuk mu bilmiyorum. Sonra diğerleriyle de tanıştı, döndü gitti. Sanıyorum ki Nadir’in kardeşi olmuş olmam diğerlerinden farklı bir “+” bir puan koymuş olabilir. Askerlerin dünyasında bu vardır. Yani zihninde bir, kayırma sebebi gibi olarak da görmüş olabilir. Ama ben gazeteci olarak hep eleştirdim. Hatta Çankaya köşkünde “...1982 Anayasası” Danışma Meclisinde görüşülüyor. 29 Ekim vesilesiyle olsa gerek bir resepsiyon var. Ankara’ya gitmişiz daha Danışma Meclisinde görüşmeler tamamlanmamış. Son olarak üzerinde durduğum bir bölümle ilgili Danışma Meclisinden kabul edilmiş metin, bu beş kişilik paşalar, Milli Güvenlik Konseyine gitti. Oradan çıkan metni gördüm daha iyi. Danışma Meclisindekinden daha iyi. Bunu da, Hava Kuvvetleri Komutanı Halil Özer Paşa vardı. Onunla bir jüri üyeliğinden tanışıyordum. Çankaya köşkündeki resepsiyonda karşılaştık. Dedim ki konuşuluyor anayasa filan. Dedim ki “*Milli Güvenlik Konseyinden çıkan kısım daha iyi. Bu Danışma Meclisi ne yapmış?*” Halil Paşa “Bak” dedi. “Sn. Devlet Başkanı orada, yanında da birileri var istersen git de kendisine de söyle” dedi. Dedim ki “Ben niye söyleyeyim” dedim. “Ben gazeteciyim yazarsam yazarım!” dedim. “Ama çok sevinir” dedi. “O zaman siz söyleyin” dedim. Halil Paşa gitti, ne konuştu bilemiyorum. Sonra geldi, “Paşa seni çağırıyor” dedi. Hay Allah, başıma dert açtı! Gittim. Yanında Necdet Üruğ var, sanıyorum Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Paşa da var (Şahinkaya) üç dört kişiler böyle ayaküstü duruyorlar. Dedi Sayın Ekşi veyahut Ekşi, nasıl hitap ettiyse işte, “Halil Paşa bir şey söyledi” dedi. “Niye yazmıyorsun, madem beğendin, bizden çıkan metni?” dedi. (Gülerek) Cesaretim varmış demek ki... Dedim ki “*efendim olumsuzları yazmak kolay değil ki, olumluyu yazayım*” dedim. (Sn. Ekşi ile bu harika yanıt için kahkahalarla gülüyoruz) Hiç sesini çıkarmadı.

Özdemir, H.: Sonra da mı bir şey söylemedi?

Ekşi, O.: Hiçbir şey söylemedi. Hiçbir şey söylemedi ama benim de kendiliğinden böyle ağızımdan çıkıverdi.

Özdemir, H.: Olan oldu! (Sn. Ekşi’nin gülmesi devam ediyor.)

Ekşi, O.: Şöyle bir şey söyledi galiba “siz zaten böylesiniz” benzeri bir şey söyledi galiba, Müsaadenizle dedim, ötekiler arasına döndüm. Yani benim bu tür konuşmam mümkün oluyordu. *Bir babayiğit çıksın da bugün üzerinde askeri üniforma olmayan birisine söylesin bakayım böyle bir şeyi (gülerek anlatıyor).*

Özdemir, H.: Özgeçmişinizde bir bilgi var, “gazeteciler 'kamusal görev' yaptıklarını iddia ettiklerine göre, kendilerinin ve kurumlarının kamuoyu önünde saydam olmalarını her zaman savunur” diyor. Bu görüşten hareketle 12 Eylül döneminde “Kamusal Görevin” sınırları hakkında neler söylersiniz?

Ekşi, O.: Bir gazetecinin kamusal görevi baskı altında da aynıdır, özgürlük ortamında da aynıdır, denizin içinde de aynıdır, havada da aynıdır, hayatta olduğu

her yerde yanıldır. Yani onun o çerçeve içinde ne yapabileceğidir, önemli olan! O koşullar ne kadarına izin veriyordur, o konuşulabilir ancak, yoksa görev değişmez.

Özdemir, H.: 12 Eylül’de sınır ne kadardı?

Ekşi, O.: 12 Eylül’de ne kadardı? Askeri yönetim bir askeri yönetim, az önce söyledim ama bakın tekrar edeyim temel bir inancım: *“En kötü sivil idare en iyi askeri idareden daha iyidir” demiş birisiyim bir, iki dedim ki “buna rağmen daha kötüsünü görmüş biriyim” dedim.* Şimdi demek ki “Yaa demek bundan da daha kötüsü varmış” diyorsunuz. O zaman da o koşullar içinde işinizi nasıl yapacağınızı kendiniz değerlendirip yapmaya çalışıyorsunuz. Ha bu nedir? Bu işte anlattım size 12 Eylül olunca Hürriyet *Gazetesi zaten bir mücadele gazetesi hiçbir zaman olmak iddiasında olmamıştır. Aile gazetesi olmaktır, Hürriyet’in misyonu. O çerçeve içinde baktı Hürriyet. Magazin ağırlıklı bir yayınlı hayatımı sürdürürüm dedi. Kavgaya girerim demedi.*

Özdemir, H.: Ekonomik ilişkiler mi etkili oldu?

Ekşi, O.: Bakın Erol Simavi’nin kendisi, ben şahsen sempati duymam ama gerçeği teslim için söylüyorum ağabeyi Haldun Simavi, babası Sedat Simavi... Bunlar gazetecilik dışında bir iş yapmamaya itina etmişlerdir. Erol Simavi’ye rahmetli Orhan Erkanlı bir ara Hürriyet’in başına gelmişti. “Niye bir tek gazetede kazandığınla idare ediyorsun? İşte araba alalım bilmem ne yapalım diyerek kafasına bir takım şeyler soktu. Erol Bey Norveç’ten balıkçılıkta kullanılabilecek büyük bir gemi satın aldı, iflas etti. HEZ diye bir uçak şirketine ortak oldu ve battı. Yumurtacılık yapalım diye rahmetli Namık Gedik’in oğlu yine rahmetli Arda Gedik kafasına girdi, tavuk çiftlikleri kurdular. Bir yere varamadılar. Ama *Devletle bir iş yapmadı. Çok önemli bir şeyden bahsediyorum. Devletle bir iş yapmadığı sürece onun özgürce bütün bunları yapması mümkündür derim ben. Ama devletle ilişki kurarsan; ihale alalım, madenleri kapatalım, elektrik dağıtım şirketleri bizim olsun gibi aklıma gelen somut örneklerle dayalı söz ediyorum, bu tür ilişkiye girersen artık sen gazetecilik iffetini koruyamazsın. Budur yanlış olan, yapılmaması gereken gazetecilikte budur. Erol Simavi elbette askeri yönetim varsa askeri yönetime karşı bayrak açıp da hareket etmedi.*

Özdemir, H.: Birçok şeyde tepki var!

Ekşi, O.: Hasan’ın dediğine bir şey dediğim yok. Ama bunu yapmak Hürriyet’ten de beklenir miydi, yapsa ne olurdu kızdırırdı herhalde, ama yapamadık. Ha ben eleştirdim. *Askeri yönetime rağmen eleştirdim. Yazılarımda tekrar ediyorum askeri yönetime rağmen eleştirdim.* Hatta rahmetli Erdal İnönü SODEP diye bir parti kurduğu zaman beni *Partinin kurucularının arasına çağırılmalarının sebebi eleştiren, sözünü söyleyen bir gazeteci, yani boyun eğmeyen bir gazeteci diye görmüş oldukları için çağırılmışlar.* Bilmiyordum ben de. Siyasete gireyim diye bir derdim yoktu benim. Ama çağırıldılar, sonra öğrendim ki böyle bakmışlar.

Özdemir, H.: 12 Eylül dönemi istatistiki bilgilerine baktım, Mehmet Sucu’nun kitabında da var, birçok yerde de var. En çok ayakta kalan Hürriyet gazetesi, en az kapatılmış. En çok yayını durdurulmuş veya kapatılmış olan bir gazete

olarak *Cumhuriyet*'i görüyoruz. Sonra *Tercüman* gazetesi geliyor... Acaba *Hürriyet* gazetesinin hem siyasal haberleri kontrollü olarak veriyor olması hem de kendi kendine oto-sansür yapmasından dolayı az kapatılması görüşüne katılır mısınız?

Ekşi, O.: Tabii tabi ister istemez.

Özdemir, H.: Bir de haberlerde çekince gösteriyor muydunuz? Yani başımıza iş açmaysın, hem ekonomik hem siyasal açıdan sıkıntı olmasın diye, ama bu haberinde verilmesi lazım dediğiniz, ancak vermediğiniz haberler oldum mu? Bu istatistiki bilgiye göre bu tür haberler de olmuş ki zaten ceza almamışsınız kapatılmamışsınız, buna da katılır mısınız?

Ekşi, O.: Yoo vardı o zaman kapatıldı o zaman *Hürriyet* bir iki gün.

Özdemir, H.: İşte sadece iki gün mü üç gün mü bir şey. Baktığımızda diğerlerine nazaran daha az *Hürriyet* daha az. *Hürriyet* kendisini daha çok korumuş. Yani ama şunu söylüyoruz, sizden aldığım bilgilerle de söylüyorum şeye ekleyebiliriz, yani meşrulaştırmaysa "*Hürriyet* meşrulaştırma yapmadı" diyoruz. Tamam, yapmadı ama çerçevesi içeri-sinde,

Ekşi, O.: Bakınız *Hürriyet*'in birinci sayısından itibaren bir temel gerçeği dikkatinize sunmaya çalıştım. *Hürriyet bir mücadele gazetesi değildir, değildi, hala da değildir.* *Hürriyet* Gazetesi'nde Haa! *Hürriyet'in ilkeleri var.* Hatta şimdi değiştirdiler. Sanıyorum 1996-97 yılında, Aydın Doğan *Hürriyet*'i satın aldıktan sonra *Hürriyet* gazetesinde sadece *Hürriyet* değil sahibi olduğu öteki gazetelerde de geçerli olan yayın ilkelerini belirlemeyi ve onlara uyumayanları da bir şekilde yaptırma maruz bırakmayı düşündüğünü söyledi. Basın Konseyi'nin kurucusu olmam nedeniyle bu görevi benden istedi bunun altyapısını hazırlamayı. Altyapısının hazırlanması ile yayın ilkelerini hazırladım. Yayın konseyinin alt yapısını kimler gelecek ona ilişkin kriterleri mırıterleri taslak olarak hazırlayan benim. O kabul gördü, sonra uygulamaya kondu. O ilkeleri bundan bir sene iki sene önce değiştirdiler. Birçok şeyi farklı hale getirdiler, o onların meselesi beni ilgilendiren bir şey değil ama o yayın ilkelerine dayalı olarak *Hürriyet* ve grubu işini yapmaya çalıştı. Biliyorum! İşleyişte her müessesede veyahut da her kurallar dünyasında olduğu gibi benim de zaman zaman karşı çıktığım yanlış olduğunu düşündüğüm şeyler filan da oldu. Ama esas itibarıyla o yürüdü geldi. Halen de bir değişik kompozisyonlar içinde bir değişik bakış açısıyla yürüyor. Demek istediğim *Hürriyet* kendisini zaten neyle bağladığını orada göstermiş. Yani sen "iyi ama bu neden sende yok?". Eee ben şarkı söyleyemiyorum ne yapayım? Yani şarkı söylemek gibi bir derdim filan da yok. Sen niye şarkı söylemiyorsun? Yok, böyle bir iddiam kişiliğim o değil. *Hürriyet'in böyle bir kişiliği yok. Hürriyet o değil. Kendi çerçevesi içerisinde yapması gerekeni yaptı mı yapmadı mı o tartılır.* "*Demişsin ama dediğine uymamışsın ayıp değil mi?*" tamam konuşalım. Ama sen niye örneğin *Cumhuriyet* gibi değilsin veya niye sen örneğin *Tercüman*'ın yaptığını yapmadın? O zaman Nazlı, *Tercüman*'da yazıyor. Tuttu bir yazı yazdı, ne olduğunu unuttum şimdi. Kızdırdı, askerleri kıyamet koptu. *Nazlı basın ifade özgürlüğünün kahramanı oldu.* Yargılandı bir ay hapse mahkûm oldu. Bir ayın gündüzlerini hapishaneye gitti. Akşam beşte işten geliyormuş gibi evine geldi, yattı. Şimdi *Hürriyet* gazetesinde

kimse böyle olmadı, işte Seçkin ile Erol'u birkaç gün Birinci Orduya götürdüler tıktılar. Eee orada ifadelerini aldı, Süleyman Takkeci, şu bu oldu, bu kadar. Anlattığım gibi Erol Bey'e karşı bence çok kabaca bulduğum muamele yaptılar. Ama mesela benim, başıma böyle bir şey gelmedi. Kimse beni çağırıp "Sen niye yazdın bunu kardeşim ayıp değil mi? bu memleketi..." demedi.

Özdemir, H.: Daha çok gazetecilere değil de Genel Yayın Yönetmenlerine, temsilcilerine onlara yapıldığı söyleniyor.

Ekşi, O.: Çetin rahmetliye de olmadı. Hatırlamıyorum olsa çok yakınımıdır.

Özdemir, H.: Ön jürimde Jüri üyelerinden birisi bana dedi ki "Ya Hüreyye tamam çok güzel böyle bir konuda çalışılmış, iktidar, medya, sansür ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişkiyi inceleyeceksin, seçtiğin gazetelerin de var. Ancak 15 Temmuz olduğunun ertesinde eğer böyle sonuçlanmasaydı, 16 Temmuz'da *Hürriyet*'in başlığı şey olacaktı, "iyi oldu, sistem kuruldu, yeniden" diye yazacaktı. "*Hürriyet* bunu söylediler" dedi. Böyle söyleyince ben *Hürriyet* gazetesinin öyle bir başlık atmayacağını düşündüm, yanılmış mıyım?

Ekşi, O.: Hayır tam tersine, ben size somut örneğini söyleyeyim: 27 Mayıs 1960 *Hürriyet* tarafından yayınlanan ilk gazete, ertesi sabah çıkan gazeteden çok farklıdır. 27 Mayıs sabahı okuyucunun eline ulaşan gazete farklıdır. 26 Mayıs gecesi basılan ilk gazete, Demokrat Parti iktidarının doğru iş yaptığını, rahmetli Adnan Bey (Menderes) o sırada Eskişehir'de idi, onun Eskişehir'de yaptığı konuşmayı manşete alan bir gazeteyken, gece saat üçte dörtte, biz Ankara'da idik üçü on beş gece filan rahmetli Abim beni uyandırdı. Saat gece yarısı üçten sonra fark ettik bir şey olduğunu, ihtilal olunca manşet değiştirilmiş. Ertesi sabah gazeteler geldi. *Hürriyet*'in herkes bilir ilk baskıdaki gazeteyle sabah ertesi gün çıkan gazetenin farklı olduğunu bilir. Yani "Ordu el koydu, yaşasın var olsun Türk Silahlı Kuvvetleri", türü bir başlıkla çıktığını herkes bilir. Bu siz 12 Eylül diye düşünmüşsünüz bu olmaz diye. Ben size 27 Mayıs'ta olur mu olmaz mı kafanızdan tereddüt geçmiş. Ben size 1960 yılında bunun olduğunu söylüyorum! Somut örneği veriyoruz.

Özdemir, H.: Evet araştırmaya çok büyük katkısı olacak bunun. Peki, o zaman doğru haberi *Hürriyet* zamana göre yere göre hareket ederek veriyorsa o zaman *Hürriyet* gazetesinin sürdürülebilir olmasını neye bağlayacağız! Nasıl doğru haberi alacağız?

Ekşi, O.: Önce bir doğru haberden gireyim. *Hürriyet* gazetesi benim gördüğüm, haberin namusuyla oynamaz. Ha kullanmayabilir, küçük kullanabilir ama haberin namusuyla oynamaz bir! İkincisi, *Hürriyet* kendi yayın politikası çerçevesinde elbette haberleri değerlendiriyor,

Özdemir, H.: Ağırlıklı olarak ekonomi mi? Yani siyasal olarak almıyorsa bunu neye dayandırıyor?

Ekşi, O.: Hayır hayır. *Hürriyet* itibarlı bir aile gazetesi olarak çok satmaya ve negatif olmamaya dikkat eder. Bakınız, negatif olmamaya, pozitif mesaj verme

Hürriyet'in temel ilkelerinden biridir. "Yanmış yıkılmış, mahvolmuş, her şey kötü yine, lanet olsunlar", Hürriyet'te yoktur. Hürriyet insanları daha çok yaşamla barışık tutmaya çalışır. O yüzden kavgaları, kavgacı bakışı Hürriyet'te ararsanız yanlış bir yerde arıyorsunuz demektir. Onun adresi o değil. Yani, Hürriyet eğer 1948'den bu tarihe kaç sene geçmiş? 70 yaşına geliyor, gelecek sene. 70 senedir, aşağı yukarı hep aynı noktada durabiliyorsa, bunun bir sırrının olması gerekir. Bunun sırrı nasıl Shakespeare'in eserleri insanlığın insani gerçeklerini ortaya koyduğu için hâlâ var ve yaşıyorsa demek ki Hürriyet'in de yayın çizgilerini tayin edenler, toplum için hâlâ en geçerli olan değerleri yayın politikasıyla mecz etmişler, buluşturmuşlar.

Özdemir, H.: Sürdürülebilir olmasını bunlara mı bağlıyorsunuz, çok güzel!

Ekşi, O.: *Elbette ona bağlıyoruz. Bence temel gerçeği odur. Hürriyet'in başından biri gider ortasından biri gider, sağından solundan biri gider, inerçikar. Ama 1) İnsanları yaşamla barışık kılmaya, 2) Negatif mesaj vermemeye, (negatif mesaj verecekse bile ona yine bir hırpalayıcı bir şekilde vermez. Yani tahrip edici bir şekilde vermemeye dikkat eder). İnsani değerleri insanın gelir geçer olmayan değerlerini esas alan; işte, insanın zaafı vardır. Sevgileri vardır, ilişkileri vardır, sosyal olma çabası vardır, ileriye bakma kendisi için iyi gelecek kurma umudu vardır, planları vardır. Dikkat ederseniz Hürriyet'in yayın dünyasında dolaşan haberler hep bu zemine oturur.*

Özdemir, H.: Ben sizden bir şey daha isteyebilir miyim?

Ekşi, O.: Tabi tabi, buyurun.

Özdemir, H.: Teşekkür ederim, bütün bu konuştuklarımız çerçevesinde bu araştırma konusu literatürde yok.

Ekşi, O.: Çok güzel.

Özdemir, H.: Sansür, darbe, belli dönem, iki boyutta, hem yazılı basın hem de sözlü basının incelendiği bir çalışma. Ben bu çalışmaya bir de başlık arıyorum. Mesela siz bana ne önerirsiniz, böyle bir çalışmanın başlığı da katılımcı düşünceyle oluşsun isterim. Onun için size de danışıyorum aklınıza bir şey gelir mi? Ne dersiniz?

Ekşi, O.: Valla Hüreyye Hanım, bilemiyorum ona siz meseleye, darbeleri genelde medya ama somut olarak üç gazete ve özellikle de benimle konuşmanız eğer bunun ekseniyse Hürriyet'in meşrulaştırıp meşrulaştırmadığını bilimsel bir süzgeçten geçirip analizini yapma ve sonucunu ortaya koyma çabasıyla girmiş görünüyorsunuz.

Özdemir, H.: Evet *Hürriyet*, *Cumhuriyet* ve *Tercüman* gazeteleri ile iki örnek olay üzerinden, bu üç gazetenin ayrı ayrı incelenmesiyle içerik analizi yapılacak. *Hürriyet* o olayları ne kadar gördü? *Tercüman* ve *Cumhuriyet* ne kadar ve nasıl gördü gibi. Ama *Hürriyet* gazetesi şu çerçevede hareket ederken, *Cumhuriyet*'te şöyle vs. Bu analiz henüz yapılmadı, yapılacak.

Ekşi, O.: Tabi haddim olmayarak bir konuda beni laf etmeye çağırdınız.

Özdemir, H.: Estağfurullah!

Ekşi, O.: Söyleyeyim, bu iki örnek ne için seçildi? Bu iki somut olay ne için kriter olarak alındı. Hangi kriterlere göre aldınız?

Özdemir, H.: Şu kriterler, şu ifadeler, araştırmanın amacına ulaşmak için, ilgili dönemde yaşanan ve haberi yapılmayan veya sınırlı haber yapılan haberler bulunmalıydı. Haberin bilinmesi gerekir. Gazetelerin yazmadığı bir haberden dolayı gazeteler analiz edilebilir mi? Haber bilinmiyor ki neye sansür olduğunu bilelim. Bu nedenle, örnek olay olarak seçilen haberlerin haber olup olmadıklarına bakıldı. Örneğin, İlhan Erdost haberi daha çok dış basında yer almış, dış basın adeta yerli basın gibi haber yapmış. Haberin, sadece bir gazetede kerhen yer alması kriterlerden biri. Diğeri ise 12 Eylül belgeselinde Yalçın Doğan ile yapılan bir röportajda *Cumhuriyet* gazetesinin kapatılmasına ilişkin, “*Cumhuriyet* yaptığı doğru haberden dolayı” diyor. Ancak haber açıklanmıyor. Oysa gazete ceza olarak kapatılmış. Bir sansür var! “Bu haber neydi?” diye sorguladığımda, *Cumhuriyet* doğru haber yaptığı için cezalandırıldığı haberin açıklanmayan (gizli) nedeninin iki ülkücü idam mahkûmunun Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılma olayı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak *Hürriyet* ve *Tercüman* gazetelerinin bu haberi nasıl gördükleri inceleme konusu oldu. Sözlü görüşmelerde, *Tercüman* gazetesiyile ilgili bilgiyi aldım “siz bunu haber yapmayın!” diyor.

Ekşi, O.: Öyle mi?

Özdemir, H.: Evet, o yüzden bu haberler araştırmanın örnek olayı oldu, bu haberler üzerinden yapıyorum.

Ekşi, O.: Tamam da dedim ya haddimi aşan bir konuya beni çağırıyorsunuz, söyleyeyim niye iki haber on haber değil.

Özdemir, H.: Araştırma konum oldukça geniş bu haberlerle somutlaştırıyorum ama sizin bildiğiniz, önereceğiniz bir haber varsa onu da yapabilirim.

Ekşi, O.: Sayalım ki, İlhan Erdost olayı *Hürriyet*'te o gece geç geldi.

Özdemir, H.: Ertesi gün yayınlar.

Ekşi, O.: Doğru

Özdemir, H.: Başka bir yönünü durumunu yayınlar, başka bir haberle yayınlar.

Ekşi, O.: Devamını yayınlar doğrudur.

Özdemir, H.: Hiç görmemiş, birçok yabancı basın kaynakları bu habere yer vermiş.

Ekşi, O.: *Hürriyet* bunu hiç görmemiş mi?

Özdemir, H.: Çok az görmüş, Mamak Cezaevinde ölüm olayı gibi bir haber yapılmış. Muzaffer Erdost, *Hürriyet*'e diyor ki “siz haber yapmadınız hiç olmazsa İlhan Erdost’un doğum günü ilanını yayınlayın”, diyor. Muzaffer Erdost diyor ki, “17 Aralık 1980’de *Hürriyet*’te yayınlanmak üzere İlhan’ın bir portre fotoğrafıyla, İlhan Erdost 17 Aralık 1944’te Artova’da doğdu. 7 Kasım 1980 akşamı Mamak Askeri Cezaevinde dövülerek öldürüldü” diye altında da, “12 Kasım 1980 Çarşamba günü Ankara’da toprağa verildi”. Diye ailesi adına bir ilan verdim. *Hürriyet* bu ilanı yayınlamadı.

Ekşi, O.: Hiç bilmediğim için bilmiyorum ama siz söylüyorsunuz.

Özdemir, H.: Efendim siz Yazarsınız, genel yapı içinde bu olayları bir durumu somutlaştırmak anlamında seçilmiş olaylar. Olayların önceliği haber yapılıp yapılmadığı benim için önemli olan. Yani gazetelerin nasıl gördüklerini veya görmediklerini analiz ediyorum. Ayrıca, bu örnek olaylar söyleşilerde karşılaştığım haberler arasından rastgele (random) seçilen olaylardır.

Ekşi, O.: Öbürünü mesela sizin söz ettiğiniz diğer olayı ben hiç hatırlayamadım. Mamak’tan kaçırılmışlar.

Özdemir, H.: Kaçırılanlardan biri İsa Armağan diğeri Mustafa Pehlivanoglu.

Ekşi, O. : Aaa hatırladım, bunlar yedi çocuğun öldürülmesi.

Özdemir, H.: Hayır o Bahçelievler katliamı, bu Balgat katliamı.

Ekşi, O.: Balgat katliamı, doğru doğru bunların ikisiydi.

Özdemir, H.: Birisi idam ediliyor, diğeri kaçıyor.

Ekşi, O.: İsa Armağan, Mustafa Pehlivanoglu.

Özdemir, H.: Ben şu anda olayları detaylı incelemedim. Sadece haber üzerinden inceleme yapıyorum. Yani sansür vardı. Seçilen bu iki örnek olayın haberi yapılmış mı yapılmamış mı? Gibi. İncelemem daha sonra yapılacak. Sizin gibi söyleşi yaptığım yazarlara, “o dönemde yazmak isteyip de yazamadığınız/yayınlayamadığınız kendi kendinizi sansürlediğiniz oto-sansür uyguladığınız örnek olay/olaylar var mı?” sorusunu yönelttim. Yazarların bana verdikleri yanıtlarından derlenen birkaç haber arasından bu iki örnek olayı aldım. O zamanki o kısa dönem içerisinde ne şekilde görülmüş somutlaştırmak anlamında, yapılan bir seçimdi. Ama sizin de aklınızda varsa böyle bir haber üç haber bile yapabilirim.

Ekşi, O.: Tabi tabi öyle bir şey öyle bir haber gelirse söylerim. Bir şey geldi aklıma, *sıkıyönetim komutanlığının yasakladığı bir haberi yayınlayan var mı?*

Özdemir, H.: Sıkıyönetim komutanlığının yasakladığı bildirileri okumam lazım. Bu bildirimler oldukça geniş başka bir araştırmayı gerektirir. Yasaklandı ama gazete yayınladı. Yani ben haberlerle sınırlandırmıyorum. İki olayı inceleyip somutlaştırmak maksat. Çok güzel bir şey Sıkıyönetim bildirimlerine bakmam lazım. Grev, lokavt ve sendikalar, Anayasa, YÖK vs. yasaklandı mı bazı gazeteler yayınladı bildiğim kadarıyla ayrıca bakacağım. Bir sürü bir şey var yayınlanıp yayınlanmadığı ayrı bir araştırma konusu. Yasak Sıkıyönetim bildirimlerinde var bu habere dokunmayalım olmuş olabilir. Bazıları gerçekten ciddi haber niteliğinde. Örneğin, YÖK yasasını ben TRT arşivlerini incelerken sadece, İhsan Doğramacı'nın bir kaç bilim insanıyla yasa çıktıktan sonra tartışıyorlar, yani yasa çıkmış.

Ekşi, O.: Hazırlayan İhsan Hoca idi. Rektörleri ekrana getirdi onlardan onların onuruyla oynayacak şekilde onlara yayın yaptırdı ve İhsan Hoca'dan (Doğramacı) başka kimse bilmiyordu.

Özdemir, H.: Ancak yasa çıktıktan sonra, işte öyle TRT'de görülüyor. O zaman da TRT arşivlerinde ne tür açık oturumlar yapılmış bakıldığında. Sadece bu açık oturuma rastladım. Bu programda sizlerin de görüşlerinin alınmadığı bir yasa tasarısı hazırlanıyor, şöyle olacak, böyle olacak Üniversiteler biçimlenecek tartışma programı yok. Düşünebiliyor musunuz? Rektörler görevden alınıyor, üniversite senatoları lağvediliyor. Yasa çıkıyor o zaman öğreniyoruz. Ondan önce ne var ne yok, ne olacak, kimseye ne sorulur, ne edilir, böyle! Mesela bunu, tam YÖK yasa tasarısının hazırlandığı sırada, o zamanki muhabirlerden biri anlattı bana. Anadolu Medeniyetler Müzesinde bir resepsiyona katılıyor. O arada, o günlerde YÖK yasa tasarısı diye bir çalışma yapılıyor, yasa hazırlanıyor, kulağına öyle gelmiş, bunu oradakilerden birine sormuş. O zamanki Muhabir (günümüzde bir yazar olan kişi) diyor ki, "orada soruyoruz, tasarıyı hazırlayan hocalardan birine, o da beni bir Sümer anıtının arkasına çekerek, al senin istediğin bu" diyerek bana "yasanın metnini verdi" dedi.

Ekşi, O.: Kim veriyor İhsan Hoca mı?

Özdemir, H.: Orada ki hocalardan biri benim kaynağım o Muhabir.

Ekşi, O.: Aaa çok iyi.

Özdemir, H.: Bu durum araştırmamda benim için çok güzel bir şans olsa gerek. Hem sizinle, 12 Eylül döneminde araştırma konusu *Hürriyet* gazetesinin başyazarı olarak konuşmak, hem de yakın geçmişe kadar yine aynı gazetede bu görevi sürdüren biri olduğunuz için konuşuyor olmam ile yine aynı şekilde *Cumhuriyet* gazetesinde o dönemde muhabir olan ve bu güzel haberi hazırlayan muhabirin günümüzde yine aynı gazetede bu defa yazar olarak çalışan biriyle konuşmam olayların analizini yapmamı hızlandırdı, yani sonunda, o muhabir yasa metnini alıyor.

Ekşi, O.: Harika

Özdemir, H.: Diyor ki “aman Allah’ım bir açıp bakıyorum ki YÖK yasa tasarısı”

Ekşi, O.: Eee ne oluyor?

Özdemir, H.: Şimdi ne olacak, atlatma haberi yapıyor. *Cumhuriyet* açıldığı gün bu haberle açılıyor...

Ekşi, O.: Ha yayınlamıyor, bekliyor.

Özdemir, H.: Bekliyor!

Ekşi, O. : Yaa müthiş bir şey yani gazetecilikte buna “*müthiş balık*” derler.

Özdemir, H.: Evet, bu söyleşilerimde de var!

Ekşi, O.: Yav bu hangi muhabir?

Özdemir, H.: Işık Kansu

Ekşi, O.: Işık mı yapmış bunu, aferin, doğrudur!

Özdemir, H.: Sayın Kansu diyor ki, “işte beni çekti bir Sümer Anıtının arkasına, al senin istediğin bu, Hüreyye gittim, açtım ki YÖK yasa tasarısı, nasıl gittiğimi bilmiyorum” diyor. (gülüşmeler)

Ekşi, O.: Hazine!

Özdemir, H.: Hazine! Müthiş bir şey, gittim onun tarihine TRT arşivine bakıyorum, kanuna bakıyorum tüm bunlar daha sonradan olmuş. Gerçekten önceden çıkıyor. Çok güzel bir haber ve sadece *Cumhuriyet* veriyor bu haberi.

Ekşi, O.: Evet tabi bunlar işin güzel yanı.

Özdemir, H.: O zaman Işık Kansu ve Faruk Bildirici Adliye muhabirleri her ikisinden de çok ciddi bilgiler aldım sağ olsunlar. Faruk Bildirici *Hürriyet*’te Ombudsman şuanda. Bana çok yardım etti, inanılmaz hem kaynaklarımda hem söyleşimde katkısı çok büyük.

Ekşi, O.: Işık’ta Faruk’ta sağlam gazetecilerdir.

Özdemir, H.: Evet, efendim çok teşekkür ederim. Çok kıymetli bilgiler aldım.

Ekşi, O. : Estağfurullah.

Özdemir, H.: Martı sesleriyle doğal ortamda muhteşem olağanüstü manzaralı güzel terasınızda beni konuk ettiğiniz için, yardım ettiğiniz için...

Ekşi, O.: Rica ederim umarım yararlı olmuştur.

Özdemir, H.: Olmaz mı hiç, başta bu bende hoş bir anı olarak kalacak!

Ekşi, O.: Teşekkür ederim.

Özdemir, H.: Ben şu anda kendimi çok ayrıcalıklı hissediyorum...

Ekşi, O.: Rica ederim, sağ olun.

Özdemir, H.: Çünkü sözlü tarihle konuşuyorum, siz bir tarihsiniz bilgi birikiminiz her şeyiniz ben ve toplumumuz için çok makbul!

Ekşi, O.: Sağ olun. Çok nazıksınız!

Özdemir, H.: Çokookk çok faydalandım ve sizi çok yordum tekrar teşekkür ederim.

Ekşi, O.: Estağfurullah, rica ederim.

(Ek: 1/H)

FİKRET ERCAN
Hüreyye Özdemir
18 Eylül 2017²⁰
(Süre: 25 dakika)

Özdemir, H.: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, medya ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığı da sentezi yapılacaktır.

Bu bağlamda, araştırma konusu olan üç gazete *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri seçildi. İki boyutta yürütülen araştırmada, gazetelerin yazılı basın tarihi incelemesinin yanı sıra, sözlü basın tarihi de incelenmektedir. Ayrıca araştırmada, “örnek olay” olarak seçilen iki olay üzerinde çalışılacaktır. Bu olaylardan biri Onur Yayınları'nın sahiplerinden İlhan Erdost'un öldürülmesi ve MHP'li Ülkücü iki idam mahkûmunun Mamak Askeri Cezaevinden kaçırılması; yazılı kaynaklardan bu olayların bazı gazetelerde tam olarak yansıtılmadığını görüyoruz.

Bu çerçevede, araştırma döneminde gazeteleri sıraladığımızda en az yayın yasağı alan *Hürriyet* gazetesini görüyoruz. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe döneminde Sorumlu Müdür olarak çalıştığınız zamanda *Hürriyet* gazetesini ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı anlatır mısınız?

Ayrıca, siz o zaman ah keşke, bu haberi yayınlasaydık da, belki Türkiye o günden bu güne gelmeyecekti. Belki basın açısından bu bir örnek olay olacaktı! Keşke yazsaydık dediğiniz böyle bir haber var mı? Böyle bir haber yoksa da sonradan, biz bunu o zaman nasıl görmedik dediğiniz bir haber/olay var mı? Yani, o dönemde yayınlamak isteyip de yayınlama-yamadığınız *Hürriyet*'in kendini sansürlediği oto-sansür uyguladığı örnek olay/olaylar var mıdır varsa lütfen

20

Hüreyye Özdemir, Fikret Ercan, *12 Eylül 1980'de Hürriyet Gazetesinde Sansür Uygulamaları, Söyleşi* (İstanbul: 2017).

örnek verebilir misiniz? Bu girişten sonra izninizle şu soruyla başlayabilir miyiz?

İstihbarattan haberlerin gelmesi onların redakte edilmesi, onların yazı işlerinde değerlendirilip bazılarının da daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi, bazılarının çöpe atılması, bazılarının da geri plana itilmesi, bazılarının ön planda gösterilmesi yazı işlerinin değerlendirmesi sürecidir deniliyor. O dönmemde bu değerler dizisinde aklınıza gelen bir olay üzerinden haberin safhalarını anlatır mısınız?

Ercan, F.: Şöyle söyleyeyim gazetecilik evrensel bir meslek, yani dünyanın her tarafında olduğu gibi benzer günler yaşanır. Ben batıda bir yığın gazeteye gittim gördüm. İş akışları filan benzerdir aşağı yukarı. Sabahleyin bir toplantı yaparız. Şimdi tabii imkânlar teknoloji elverdiği için biz bürolara da toplantı esnasında on-line olarak bağlanırsınız. Eskiden ne yapardık? Kendi aramızda sabahleyin bir toplantı olurdu. Bütün servis müdürleri sunacakları haberleri, dış haberleri, spor, magazin, ekonomi, İstanbul istihbarat, Ankara istihbarat ve Haber Ajansı bunların sorumluları toplanır, ellerindeki günlük menüyü bize sunarlar. Yani bugün işte şöyle bir haber var Ankara’da işte bugün Kenan Evren’in basın toplantısı olacak, seyahat falan filan işte günün gündemini bize anlatırlar. Ondan sonra öğleye doğru haberler gelişmeye başlar, öğlede bir toplantı daha yaparız saat 13.00 gibi falan. Orda olmuş haberler ve akşama kadar gelişebilecek haberleri gene tartışırız. Duyumlar vardır, Ya! İşte ben şöyle bir haber aldım, bomba haber işte ne bileyim işte, Ekonomi Bakanı istifa edecekmiş yada Başbakan Yardımcısı istifa edecekmiş. Şimdi bunu sağdan soldan check etmeye öğrenmeye çalışırız. Kendisine ulaşmaya çalışırız. Yani perde arkasını öğrenmeye çalışırız. Ondan sonra gerçekte çıkmayabilir, çıkabilir de. Bunun gibi başka haberler de duyumlar öncelikle bir şehir efsanesi gibi bir duyum olarak gelir. Biz yarı günümüzü bu haberi check etmek, bu haber doğruluğunu yanlış mı böyle bir haber var mı ile geçiririz. Ondan sonra haberi gerçekten ortaya çıktıktan sonra, bu haberi hangi durumda verelim, bu haberi sansasyonel bir biçimde mi verelim yani bu *Hürriyet* okuru bunun neresinde bunu tartışırız. Bunu bu sayfanın üstünde nasıl değerlendiririz. Manşette mi verelim, altta küçük mü verelim, içerideki sayfalara mı verelim, hiç mi koymayalım? Bunu tartışırız. Burada kamuoyunu ne kadar ilgilendiriyor bu haber ona bakarız.

Özdemir, H.: Ona göre mi kategorize edilirdi?

Ercan, F.: Tabii ona göre kategorize ediyoruz. Yani yaklaşık *Hürriyet*’e günde 60-70 tane haber girer. Biz günde 500 tane haber konuşuruz. Seçtiğimiz haberlerin bir kısmında “haber düştü” deriz. Şu şeyi var derler. Yani haber gerçek çıkmadı, ya da haberin peşinden gideriz, yanlış çıkar haber. *Haber doğru çıkar ama kardeşim hadi haberi sıkıysa verin derler. Şu şeyi var derler, ya “hukuk duvarına” çarparız, bu habere yasak konulmuştur, Ya “politik duvara” çarparız, yani mutlaka bir şey olmuştur. Anlatabiliyor muyum?*

Özdemir, H.: Buna sansür diyebilir miyiz?

Ercan, F.: Şimdi hayır buna sansür diyemeyiz,

Özdemir, H.: Ne deriz buna?

Ercan, F.: Bu gazetenin yayın politikası, yayın politikasıyla ilgilidir. *New York Times*'ta böyledir, *Washington Post*'ta böyledir, bu sansür değil. Bu senin gazetenin yayın ilkelerine uygunluğu söz konusu mu, değilim mi? Anlatabiliyor muyum? Mesela bir gerçek haber vardır. Biz ahlaki açıdan bu haberin verilmesini uygun bulmuyoruz deriz. Çünkü biz *Hürriyet* yayın kuralları da belirledik kendi içimizde toplantılar yaparak, günlerce çalışarak *Hürriyet* yayın kurallarını kendimiz belirledik. Yani gazeteciler olarak, yayıncılar olarak. Bunu patron şunu yapın bunu yapın demedi bize. Biz kendimiz belirledik, bu yayın kurallarını. Yayın kurallarımıza uymuyor diye yayınlamadığımız oldu çünkü.

Özdemir, H.: Patron müdahalesi olmadı mı?

Ercan, F.: Olmaz! Olmaz yani olmaz. Tabi ki bu süreç içerisinde patronun isteyip istemediği şeyler de haberlerde olmuştur. Bunlar başka şeyler yani. Dünyanın her tarafındaki patronların isteği de olur, kendi gazeteleri hakkında. Anlatabiliyor muyum? Ama biz genellikle bizim genel yönetimimiz bu şekildedir. Biz günlük 500-600 haber içerisinden 60-70 tane haberi yayınlanmaya uygun haber seçeriz ve bunları sayfalarda ne şekilde pozisyon alacağını hangi sayfalara gireceğini biz kendimiz yaparız. Zaten bizim görevimiz bu işimiz bu. Şimdi ben gideceğim birinci sayfanın hangi seçilmiş haberler, ne diyelim hangi konumda verelim, başlığını ne diyelim? İşte Erdoğan Amerika'ya gitti. İşte koruma sorunu var, bilmem nasıl karşılandı, ne oldu? Bunu tartışıp vereceğiz. Nasıl verelim, hangi boyutunda verelim. *Vereceğiz yani, anlatabiliyor muyum? Bu veriş tarzı da çok farklı olabilir, yani veriyorum diye de sansürü aşmış değilsiniz. Yani vererek de sansür yapabilirsiniz.* Farklı şeyler bunlar anlatabiliyor muyum?

Özdemir, H.: 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde çalıştığınız *Hürriyet* gazetesi ve çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı lütfen anlatır mısınız?

Ercan, F.: Baskı, korku! Kendi başıma gelen 12 Eylül sonrası Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yürütülen bir davanın hikâyesini şöyle: Emniyet Genel Müdürlüğü'nde Ankara büromuzu arıyorlar ve Ebu Nidal isimli bir Filistinli teröristin Türkiye'ye gelerek eylem yapacağını, deşifre edilirlse eylemden vazgeçecekleri belirterek haber yapılmasını rica ediyorlar. Ben de o dönem Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç'e durumu anlattım. O da kamu yararı görüp yayınlanmasına karar verdi. Haber yayınlandıktan sonra yine *Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bir başka kanadı da Ebu Nidal'e tuzak kurduklarını, bu haber nedeniyle ellerinden kaçırdıklarını söyleyerek, haber kaynağını sordular. Tabi biz kaynağı söylemedik.* Sorumlu Müdür olduğum için hakkımda DGM'de, devletin gizli kalması gereken sırlarını dış örgütlere faş etmekten dava açıldı. (casusluk, vatan hainliği, istenen ceza idam) 2 yıl yurt dışına çıkma yasağı kondu. Karar duruşmasında "Devletin gizli kalması gereken sırlarını korumak gibi bir misyonum olmadığını, gazeteci olduğum için asıl görevimin bana ulaşan bilgileri (eğer kamu yararı varsa) yayınlamak olduğunu belirttim. Ayrıca devletin sırlarını asıl koruması gerekenler koruyamamışlar, onlar sorumlu, diye ekledim. Yargıç savunmamı başıyla onaylayarak haklı olduğumu belirtti ve sonradan beratıma karar verdi.

Özdemir, H.: 12 Eylül yönetiminin demokratik siyasal kurumlara ve sivil siyasetçilere yönelik eleştirisini basın ne kadar benimsemiş ve bu ideolojiyi ne düzeyde yeniden üretmiştir?

Ercan, F.: Tabii bu sorunun cevabı için önce 12 Eylül öncesi konjonktüre bakmak gerekiyor. Gazeteler her gün maç sonucu verir gibi ölü sayısı yazıyordu. 5 sağcı, 6 solcu öldürüldü gibi. Her yerde olaylar, can güvenliği yok. Mahalleler şehirler parçalanmış. Ülke sağcı solcu, diye ikiye ayrılmış, Meclis bir cumhurbaşkanı bile seçememiş, partiler kısır çekişmeler içinde. Polis ve yargı da bölünmüş. O günlerde basın bu tablonun suçlusu, olarak demokratik siyasal partileri ve liderlerini hedefe koymuş. Demokratik kurumlar da çözüm üretmekte çaresiz kalmış. Kamuoyu da buna ikna olmuş. Herkes bir kurtarıcı bekler havasına girmiş, askeri darbe için gerekli ortam oluşmuş. Kamuoyu tek çözüm askere darbe, diye inandırılmış. Yani basın 12 Eylül sonrası darbe felsefesine hizmet etmemiş, o felsefenin oluşacağı ortamın hazırlanmasına bilerek, bilmeyerek hizmet etmiştir... Darbe bu ortam üzerine kendi ideolojisini kolayca üretmiştir.

Özdemir, H.: *Hürriyet* gazetesi ve çalışanları kendilerini korumak için neler yaptılar, *Hürriyet* kendini nasıl sansürledi anlatır mısınız?

Ercan, F.: Yaşanan baskı ortamında, çalışanlar hepimiz her an ellerinde kalem kâğıt Sıkıyönetimden gelen telefonları bekler o haberlere yasaklara odaklanırdık. Yasaklar telefonla gelirdi. Hepimiz çalan telefon sesiyle haberi ve yasakları öğrenirdik. Arayan Albay veya Astsubaydan, tebliğ edenin ismi, tebellüğ edenin ismi ve yasak haber notları alındıktan sonra telefon kapatılırdı. Bu yasak haber notları gazetede ki panoya asılırdı. Günlük çalışmalarımızda bu yasaklar dışında derlenen haberleri analiz ederdik. Çünkü Tebliğ ve tebellüğ edilmiş, bunu yazmak mümkün değil! Yasaklarla oluşan korku içinde *Hürriyet* çalışanları her bir haberi detaylı incelenirdi ve doğru haberi verebildiği kadar bu iklim içerisinde vermeye çalışırdı. Ayakta kalmak, sürdürülebilir olmak ancak bu oto-sansür ile mümkündü.

Özdemir, H.: Sizi çok yoruyorum, teşekkür ederim. Harika gidiyor, kısaca bana lütfen özetler misiniz, 12 Eylül darbesini *Hürriyet* gazetesi meşrulaştırdı mı ya da nasıl kavramsallaştırdı?

Ercan, F.: *Hürriyet* gazetesi darbeyi meşrulaştırmadı. *Hürriyet* gazetesi sadece haberleriyle değil köşe yazarları üzerinden de eleştirilerini yaptı ama bu baskı ikliminin yasakları basını magazine dönüştürdü.

Özdemir, H.: Söyleşilerde de duyduğum bir ifade, *Cumhuriyet* gazetesinin yine kapalı olduğu bir zamanda Bülent Ulusu'ya gidiliyor. Bülent Ulusu "*Cumhuriyet* benim gazetem" diyor ve *Cumhuriyet* açılıyor. "Benim gazetemdir". Bilgisini tırnak içerisinde söylüyorum, *Cumhuriyet* gazetesi işte *Cumhuriyet* askerler, siviller ve elitler tarafından okunan bir gazete ve asker, sivil, bürokrasi özellikle laiklik konusu, Atatürkçülük, Kemalizm gibi konularda her zaman *Cumhuriyeti* izledi ve *Cumhuriyet*'ten de etkilenmiştir ve *Cumhuriyet*'e sahip çıktıkları söyleniyor. Acaba 12 Eylül yönetimi *Hürriyet* gazetesi için de benzer söylemler kullanılır mıydı?

Ercan, F.: Hayır, kimse *Hürriyet*'e sahip çıkmadı.

Özdemir, H.: Yazılı okumalarımda ve yapmış olduğum söyleşilerden anladığım kadarıyla, *Hürriyet* gazetesi ana gazetem olduğu için vurguyu o nedenle yapıyorum ve *Tercüman* gazetesi darbeye destek verdi deniliyor. Gerek birinci sayfadaki haberlerle gerek başyazı niteliğindeki yazılarla DESTEK verdiler. Açık destek verdiler. Bu görüşe katılıyor musunuz?

Ercan, F.: *Hürriyet* destek vermedi. Söylediğim gibi *Hürriyet* korku ikliminde halka doğru haber vermeye hep gayret etti.

Özdemir, H.: Bir sorum da şöyle, hem yazılı hem sözlü incelemelerime dayanarak, *Cumhuriyet* gazetesi için bir çıkarım söz konusu; 12 Eylül yönetimi, *Cumhuriyet* gazetesini izliyor. İzliyor olmalarının temel nedeni olarak da, *Cumhuriyet*'in o zaman dik duruyor olması ve öteden beri *Cumhuriyet* gazetesi Türkiye'de asker, sivil, elit tarafından okunan bir gazete ve asker, sivil, bürokrasi özellikle laiklik konusu ve Atatürkçülük, Kemalizm gibi konularda her zaman *Cumhuriyet*'in izlendiği ve bundan ötürü de askerlerin, *Cumhuriyet*'ten de etkilenmiş olduğu görüşü hakim. Deniliyor ki, *Cumhuriyet* gazetesi genel çizgisine baktığınız zaman Türkiye'de asker, sivil, bürokrat çizgiyle uyumlu gitmiştir. Bütün tarih içinde ve bu nedenle de önemsenir ve önemsenmiştir. İşte bu nedenlerle, Yani deniliyor ki Cumhuriyet gazetesi “Biz Farklıyız” biz böyle bir gazeteyiz. Peki, siz *Hürriyet* gazetesini nasıl değerlendirirsiniz?

Ercan, F.: *Hürriyet* gazetesi “halkın gazetesidir”, ilkelerine bağlıdır, doğru ve pozitif haber vermeyi amaç edinen Atatürkçü bir gazete. Halk doğru haberi *Hürriyet*'ten alacağına inanır olmuştur hep. O yüzden de *Hürriyet* en çok satan ve kendini büyüten ve üreten bir gazetedir.

Özdemir, H.: Ön jürimde Jüri üyelerinden birisi bana dedi ki “Ya Hüreyye tamam çok güzel böyle bir konuda çalışılmamış iktidar, medya, sansür ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişkiyi inceleyeceksin, seçtiğin gazetelerin de var. Ancak medyanın içinde bulunduğu döneme göre söylemini/retorik değiştirdiğini biliyoruz, örneğin, 15 Temmuz olduğunun ertesinde eğer böyle sonuçlanmasaydı, 16 Temmuzda *Hürriyet*'in başlığı şey olacaktı, “iyi oldu, sistem kuruldu, yeniden” diye yazacaktı. “*Hürriyet* bunu söylerdi” dedi. Böyle söyleyince ben *Hürriyet* gazetesinin öyle bir başlık atmayacağını düşündüm, yanlış mıyım?

Ercan, F.: *Hürriyet* haberi değerlendirirken genele bakar, kamu yararını ön planda tutar hep. Yani genel ve kamu yararı için oluşturulan yapı içinde davranır. *Hürriyet*'ten okuru bunu bekler.

Özdemir, H.: Araştırma için seçilen iki örnek olaydan bahsetmiştim. Bu olaylardan biri Onur Yayınları'nın sahiplerinden İlhan Erdost'un öldürülmesi; Mamak Askeri Cezaevinde A bloktan C bloka götürüldüğü sırada öldürülüyor. *Hürriyet* gazetesi haberi çok az görmüş, Mamak Cezaevinde ölüm olayı gibi bir haber yapmış. Muzaffer Erdost, *Hürriyet*'e diyor ki “siz haber yapmadınız hiç

olmazsa İlhan Erdost'un doğum günü ilanını yayınlayın". Diyor ki, "17 Aralık 1980'de *Hürriyet*'te yayınlanmak üzere İlhan'ın bir portre fotoğrafıyla, İlhan Erdost 17 Aralık 1944'te Artova'da doğdu. 7 Kasım 1980 akşamı Mamak Askeri Cezaevinde dövülerek öldürüldü" diye altında da, "12 Kasım 1980 Çarşamba günü Ankara'da toprağa verildi". Diye ailesi adına bir ilan verdim. *Hürriyet* bu ilanı yayınlamadı. Bu bilgiyi nasıl değerlendirirsiniz?

Ercan, F.: Hatırladığım kadarıyla, darbe döneminde *Hürriyet* gazetesinin kapanma veya yayın durdurulma sebeplerinden bir veya ikisi yayınladığı ilan nedeniyledir. O nedenle temkinli davranmıştır.

Özdemir, H.: Çok kıymetli bilgiler aldım. Size, teorik olarak kısmen bildiğim ancak pratik yapmadığım bir ortam olan *Hürriyet* gazetesinin hazırlandığı, haberlerin ve habercilerin dolaştığı bu ortamında beni konuk ettiğiniz ve yardım ettiğiniz için teşekkür ederim. Araştırmaya ışık tutması açısından, tanıklık ettiğiniz döneme ilişkin vermiş olduğunuz bilgiler etkili oldu. Biliyorum ki bu bilgiler toplumumuz için de makbul! Çokookk çok faydalandım teşekkür ederim.

Ercan, F.: Rica ederim. Başarılar dilerim.

EK. 1/ I.

İKİNCİ BÖLÜM

Araştırma Gönüllü Katılım Formları ve “OLUR” Belgeleri

23/06/2017

Sayın ERİNÇ,

24 Mart 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanımla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğumuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve “**OLUR**” onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizi alarak size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamdaki izniniz için ekte bulunan “**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**”nu onaylamanız araştırma belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **28 Temmuz 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüreyye Özdemir

Not: İstemeniz halinde tezinin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

Hüreyya Özdemir

From: Orhan Erinc <oe rinc@c umhuriyet.com.tr>
Sent: Pazartesi 26 Haziran 2017 15:47
To: hüreyya özdemir
Subject: Fw: E-posta gönderiliyor: Orhan Erinc 24 MART 2017 Cumhuriyet sayesi ONAY (1)
Attachments: Orhan Erinc 24 MART 2017 Cumhuriyet sayesi ONAY (1).docx

Sayın Özdemir,
söyleşinin gözden geçirilmiş metnini iletiyorum.
Yayınına izin verdiğimi de belirtiyorum.
Bayramınıza kutluyor, en iyi dileklerimi sunuyorum.
Orhan Erinc

Not: Bilgisayar virüslerinden korunmak için e-posta programları belirli türde dosya eklerinin gönderilmesini ya da alınmasını engelleyebilir. Eklerin işleme yöntemini anlamak için e-posta güvenlik ayarlarınızı gözden geçirin.

23/06/2017

Sayın KANSU,

13 Nisan 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanıyla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğunuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "**OLUR**" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizle alarak size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamdaki izniniz için ekte bulunan "**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**"nu onaylamanız araştırmaya belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **28 Temmuz 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu ilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüreyye Özdemir

Not: İstemeniz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

Hüreyya Özdemir

From: Işık Kansu <ikkansu@gmail.com>
Sent: Cumartesi 24 Haziran 2017 13:31
To: Hüreyya Özdemir
Subject: Re: teşekkür ve rica
Attachments: Söyleşi.docx

Hüreyya Hanım, söyleşiyi elimden geldiğince düzelttim. Ekte bulacaksınız.

Formunuzu da onaylıyorum.

Bayramınız kutlu olsun.

En iyi dileklerimizle

03/07/2017

Sayın BİLDİRİCİ,

24 Nisan 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanıyla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğunuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "**OLUR**" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizle size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamdaki izniniz için ekte bulunan "**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**"nu onaylamanız araştırma belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **28 Temmuz 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüreyya Özdemir

Not: İstemeniz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@meta.edu.tr
Tel : 0 532 591 38 98
Fax : 0 312 210 79 62

ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu araştırma, Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyelerinden Prof.Dr. Aykut Kansu'nun danışmanlığını yürüttüğü ve Hüreyye Özdemir tarafından hazırlanan "Kriz Dönemlerinin Demokrasi Söylemleri: ON İKİ EYLÜL ASKERİ DARBE SONRASI MEDYA" başlıklı tez çalışması kapsamında yapılmaktadır. Bu form sizi araştırma koşulları hakkında bilgilendirmek için hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı Nedir?

Araştırmada demokrasinin işlevsiz kaldığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, MEDYA ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığının da sentezi yapılacaktır.

Bize Nasıl Yardımcı Olmanızı İsteyeceğiz?

Araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, sizden 1-1,5 saat civarında bir görüşmeye katılmanız beklenmektedir. Bu görüşme esnasında sizlere 12 Eylül Askeri Darbe Dönemi ile ilgili görüşleriniz, çalıştığınız gazete ve gazete çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı, yayınlamak isteyipte yayınlamadığınız haberlere yönelik gazetenizin kendini Sansürlendiği OTOSANSÜR uyguladığı olay/olaylar var mı gibi ilgili sorular yöneltilenektir. Görüşmede bizim için değerli olan kişisel görüşlerinizdir. Onayınız olduğu takdirde sorulara verilen yanıtlar araştırmacı tarafından ses kaydı altına alınacaktır. Onayınız olmazsa, kağıda not alınacaktır.

Sizden Topladığımız Bilgileri Nasıl Kullanacağız?

Araştırmaya katılımınız tamamen gönüllülük temelinde olmalıdır. Katılımcılardan elde edilecek bilgiler toplu halde değerlendirilecek ve tamamı araştırma tezinde kullanılacaktır.

Katılımınızla ilgili bilmeniz gerekenler:

Katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı keserek görüşmeyi sonlandırabilirsiniz.

Araştırmayla ilgili daha fazla bilgi almak isterseniz:

Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için,

Araştırmacı: **Hüreyye Özdemir** (e-posta: hureyya@metu.edu.tr -Tel: 0 532 591 38 98 – Fax: 0 312 210 79 62) ile iletişim kurabilirsiniz.

Yukarıdaki bilgileri okudum ve bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum.
(Formu doldurup imzaladıktan sonra uygulayıcıya geri veriniz).

İsim Soyad

Tarih

İmza

Arcak Bildirici

24.6.2017

04/07/2017

Sayın DOĞAN,

6 Mayıs 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanıyla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğunuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "OLUR" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizi alarak size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamdaki izniniz için ekte bulunan "**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**"nu onaylamanız araştırma belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **28 Temmuz 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüseyin Özdemir

Not: İstemeniz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

Hüreyya Özdemir

From: Hüreyya Özdemir <hureyya@metu.edu.tr>
Sent: Çarşamba 26 Temmuz 2017 11:37
To: 'Yalçın Doğan'
Cc: hureyya@metu.edu.tr
Subject: RE: onay

Sayın Yalçın Doğan

Vermiş olduğunuz ONAY ve desteğiniz için teşekkür ederim. Saygılarımla.

Hüreyye Özdemir

-----Original Message-----

From: Yalçın Doğan [mailto:a.yalcindogan@gmail.com]
Sent: Wednesday, July 26, 2017 11:00 AM
To: Hüreyya Özdemir <hureyya@metu.edu.tr>
Subject: onay

Sayın Hüreyya Özdemir,

Sizinle 6 Mayıs 2017 günü, sizin teziniz için yaptığımız söyleşiyi tape edip, göndermişsiniz. Ben tapeyi okudum ve hiç bir yerine itirazım yok. Aynı kapsamda kalmak üzere istediğiniz gibi tezinde kullanabilirsiniz. Size başarılar dilerim. İyi günler ve selamlarımla.

Yalçın Doğan

12/07/2017

Sayın DONAT,

9 Mayıs 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanıyla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğunuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında a.ç.ğ.ım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "OLUR" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizi alarak size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamdaki izniniz için ekte bulunan "**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**"nu onaylamanız araştırma belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **28 Temmuz 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Hüreyye Özdemir

Not: İstemeniz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu araştırma, Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyelerinden Prof.Dr. Aykut Kansu'nun danışmanlığını yürüttüğü ve Hüreyye Özdemir tarafından hazırlanan "Kriz Dönemlerinin Demokrasi Söylemleri: ON İKİ EYLÜL ASKERİ DARBE SONRASI MEDYA" başlıklı tez çalışması kapsamında yapılmaktadır. Bu form sizi araştırma koşulları hakkında bilgilendirmek için hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı Nedir?

Araştırmada demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, MEDYA ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürlü ekonomik ve siyasi politikalar içinde nasıl yer aldığına da sentezi yapılacaktır.

Bize Nasıl Yardımcı Olmanızı İsteyeceğiz?

Araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, sizden 1-1,5 saat civarında bir görüşmeye katılmanız beklenmektedir. Bu görüşme esasında sizlere 12 Eylül Askeri Darbe Dönemi ile ilgili görüşleriniz, çalıştığımız gazete ve gazete çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı, yayımlanmak isteyip yayımlanmadığımız haberlere yönelik gazetenizin kendini Sanstürlediği OTOSANSÜR uyguladığı olay/olaylar var mı gibi ilgili sorular yöneltilecektir. Görüşmede bizim için değerli olan kişisel görüşlerinizdir. Onayınız olduğu takdirde sorulara verilen yanıtlar araştırmacı tarafından ses kaydı altına alınacaktır. Onayınız olmazsa, kağıda not alınacaktır.

Sizden Topladığımız Bilgileri Nasıl Kullanacağız?

Araştırmaya katılmanız tamamen gönüllülük temelinde olmalıdır. Katılımcılardan elde edilecek bilgiler toplu halde değerlendirilecek ve tamamı araştırma tezinde kullanılacaktır.

Katılımla ilgili bilmeniz gerekenler:

Katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı keserek görüşmeyi sonlandırabilirsiniz.

Araştırmayla ilgili daha fazla bilgi almak isterseniz:

Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için,

Araştırmacı: Hüreyye Özdemir (e-posta: hureyva@metu.edu.tr Tel: 0 532 591 38 98 – Fax: 0 312 210 79 62) ile iletişim kurabilirsiniz.

*Yukarıdaki bilgileri okudum ve bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum.
(Formu doldurup imzaladıktan sonra uygulayıcıya geri veririz).*

İsim Soyad

Yakup Doğan

Tarih

02.08.2017

İmza

[İmza]

03/07/2017

Sayın CEMAL,

18 Mayıs 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanıyla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğunuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "OLUR" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizi alarak size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamdaki izniniz için ekte bulunan "**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**"nu onaylamanız araştırma belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **28 Temmuz 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüreyye Özdemir

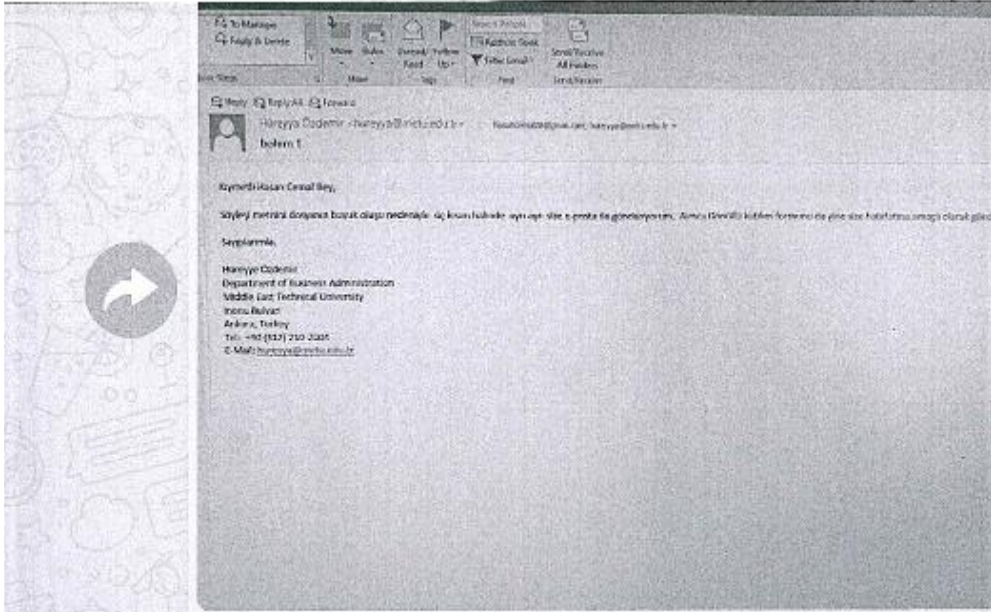
Not: İstemeniz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

Teşekkür ve rica

10:27 ✓✓

**Tamamdır,
düzgündür herşey.
Selam Hasan Cemal.**

10:36

Sayın EKŞİ,

15 Temmuz 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanıyla yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönlilik vermiş olduğumuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "OLUR" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Bu nedenle deşifre metnin aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olanı biri üzerinden, **5 Eylül 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluştururken ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüreyye Özdemir

Not: İstemeniz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hureyya@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

Oktaý Ekşi
Özgürlük Sokak No:1
Yeniköy/Sarıyer
İstanbul

4 Eylül 2017

Sayın Hüreyye Özdemir
İşletme Bölümü
İkt. Ve İd. Bil. Fakültesi
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ÇANKAYA-ANKARA

Sayın Hüreyye Hanım,

Sizinle 15 Temmuz 2017 günü yaptığımız görüşmenin deşifre edilmiş metnini -acilen tamamlamam gereken birkaç iş araya girdiği için, maalesef gecikerek- okudum. O nedenle özür dilerim.

Gelen metindeki ifade ve yazım hatalarını görebildiğim kadarıyla düzeltmeye çalıştım. Ama genellikle iyi bulduğumu söylemeliyim. O nedenle, konuşmayı kim deşifre ettiyse kutlarım çünkü bu işin zor ve yanlışla çok açık olduğunu düşünürüm.

Konuşmamız metnini ben de ileride değerlendirebileceğim belgelerim arasına koydum.

Size yardımcı olabildimse sevinirim.

Başarı dileklerimi sunuyorum.

Saygılarımla,

Oktay Ekşi

ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu araştırma, Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyelerinden Prof.Dr. Aykut Kausu'nun danışmanlığında yürütüldüğü ve Hüreyye Özdemir tarafından hazırlanan "Kriz Dönemlerinin Demokrasi Söylentileri: ON İKİ EYLÜL ASKERİ DARBE SONRASI MEDYA" başlıklı tez çalışması kapsamında yapılmaktadır. Bu form sizi araştırma koşulları hakkında bilgilendirmek için hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı Nedir?

Araştırmada demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, MEDYA ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığına da sentezi yapılacaktır.

Bize Nasıl Yardımcı Olmanızı İsteyeceğiz?

Araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, sizden 1-1,5 saat civarında bir görüşmeye katılmanız beklenmektedir. Bu görüşme esnasında sizlere 12 Eylül Askeri Darbe Dönemi ile ilgili görüşleriniz, çalıştığımız gazete ve gazete çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı, yayınlamak isteyip de yayınlamadığımız haberlere yönelik gazetenizin kendini Sansürlüğüne OTOSANSÜR uyguladığı olay/olaylar var mı gibi ilgili sorular yöneltilmektedir. Görüşmede bizim için değerli olan kişisel görüşlerinizdir. Onayınız olduğu takdirde sorulara verilen yanıtlar araştırmacı tarafından ses kaydı altına alınacaktır. Onayınız olmazsa, kağıda not alınacaktır.

Sizden Topladığımız Bilgileri Nasıl Kullanacağız?

Araştırmaya katılmanız tamamen gönüllülük temelinde olmalıdır. Katılımcılardan elde edilecek bilgiler toplu halde değerlendirilecek ve tamamı araştırma tezinde kullanılacaktır.

Katılımla İlgili Bilmeniz Gerekenler:

Katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı keserek görüşmeyi sonlandırabilirsiniz.

Araştırmayla İlgili Daha Fazla Bilgi Almak İsterseniz:

Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için,

Araştırmacı: Hüreyye Özdemir (e-posta: hureyya@metu.edu.tr Tel: 0 312 591 38 98 Fax: 0 312 210 79 62) ile iletişim kurabilirsiniz.

*Yukarıdaki bilgileri okudum ve bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum.
(Formu doldurup imzaladıktan sonra uygulayıcıya geri veriniz).*

İsim Soyad
Oktaay Ekşi

Tarih
15/7/2017

İmza

20/09/2017

Sayın Ercan,

18 Eylül 2017 tarihinde yapmış olduğumuz görüşme için öncelikle bir kez daha teşekkür ederim. Tez Danışmanım ile yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, araştırma konusuna yönelik vermiş olduğunuz bilgiler araştırmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, görüşme sırasında aldığım ses kayıtlarının deşifre edildiği metni ekte size gönderiyorum. Eğer metin üzerinde eklemek/çıkarmak istediğiniz bilgiler varsa düzeltilmiş haliyle ve "**OLUR**" onayınızı aldıktan sonra tamamını tezimde kullanmak istiyorum. Ayrıca görüşme öncesi izninizle size sözlü olarak anlatmaya çalıştığım bilgileri içeren bir form hazırladım. Özellikle ses kaydı almamadaki izniniz için ekte bulunan "**Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu**"nu onaylamanız araştırma belgelerinin dayanağını oluşturma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu belgelerin (deşifre metni ve Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu) aşağıda belirtilen iletişim kanallarından size uygun olan biri üzerinden, **25 Eylül 2017** tarihine kadar tarafıma iletilmesini izninizle sizden istiyorum. Tüm bu bilgi ve belgeleri oluşturmamda ve sözlü basın tarihi incelememde şimdiye kadar göstermiş olduğunuz ilgi ve destek için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla.

Hüreyye Özdemir

Not: İstememiz halinde tezimin bir kopyasını size gönderebilirim.

İletişim Bilgileri:

e-posta: hurevva@metu.edu.tr

Tel : 0 532 591 38 98

Fax : 0 312 210 79 62

ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu araştırma, Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyelerinden Prof.Dr. Aykut Kansu'nun danışmanlığını yürüttüğü ve Hüreyye Özdemir tarafından hazırlanan "Kriz Dönemlerinin Demokrasi Söylentileri: ON İKİ EYLÜL ASKERİ DARBE SONRASI MEDYA" başlıklı tez çalışması kapsamında yapılmaktadır. Bu form sizi araştırma koşulları hakkında bilgilendirmek için hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı Nedir?

Araştırmada demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar, MEDYA ve meşrulaştırma kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılmadan önce içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığına da sentezi yapılacaktır.

Bize Nasıl Yardımcı Olmanızı İsteyeceğiz?

Araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, sizden 1-1,5 saat civarında bir görüşmeye katılmanızı beklenmektedir. Bu görüşme esnasında sizlere 12 Eylül Askeri Darbe Dönemi ile ilgili görüşlerinizi, çalıştığımız gazete ve gazete çalışanlarına yönelik ne gibi uygulamalar yapıldı, yayınlamak isteyip de yayınlamadığımız haberlere yönelik gazetenizin kendini Sansürlendiği OTOSANSÜR uyguladığı olay/olaylar var mı gibi ilgili sorular yöneltilenektir. Görüşmede bizim için değerli olan kişisel görüşlerinizdir. Onayınız olduğu takdirde sorulara verilen yanıtlar araştırmacı tarafından ses kaydı altına alınacaktır. Onayınız olmazsa, kağıda not alınacaktır.

Sizden Topladığımız Bilgileri Nasıl Kullanacağız?

Araştırmaya katılmanız tamamen gönüllülük temelinde olmalıdır. Katılımcılardan elde edilecek bilgiler toplu halde değerlendirilecek ve tamamı araştırma tezinde kullanılacaktır.

Katılımla ilgili bilmeniz gerekenler:

Katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplamayı keserek görüşmeyi sonlandırabilirsiniz.

Araştırmayla ilgili daha fazla bilgi almak isterseniz:

Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için:

Araştırmacı: Hüreyye Özdemir (e-posta: hureyya@mcru.edu.tr -Tel: 0 532 591 38 98 – Fax: 0 312 210 79 62) ile iletişime kurabilirsiniz.

*Yukarıdaki bilgileri okudum ve bu çalışmaya tamamen gönüllü olarak katılıyorum.
(Formu doldurup imzaladıktan sonra uygulayıcıya geri veririz).*

İsim Soyad

Fikriyet Ercom

Tarih

18-11-2017

İmza

EK. 2.

“ÖRNEK OLAY” İLHAN ERDOST’UN ÖLDÜRÜLMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM (Ek: 2/1)

Tanık Muzaffer Erdost’un Söyleşi Metni

MUZAFFER ERDOST
Hüreyye Özdemir
13 Nisan 2017²¹
(Süre: 29 dakika)

Hüreyye Özdemir: Araştırmada, demokrasinin işlevsiz kılındığı 12 Eylül 1980 – 6 Kasım 1983 arası dönemde iktidar ve medya kavramları arasındaki ilişki incelenecektir. Bu inceleme yapılırken tarih içinde sansür uygulamalarının darbeyi nasıl meşrulaştırdığı ile sansürün ekonomik ve siyasal politikalar içinde nasıl yer aldığı da sentezi yapılacaktır. Bu rejim süresince, basına yapılan sansür ve oto-sansür uygulamalarını, araştırma için seçilen iki örnek olaydan biri olan İlhan Erdost’un Mamak Askeri Cezaevinde öldürülmesi ile diğer örnek olayın Cumhuriyet, Hürriyet ve *Tercüman* gazeteleri üzerinden karşılaştırmalı yöntem analizinin yapılmasıyla pratiğe taşınması sağlanacaktır. Dolayısıyla, araştırmada kullanılmak üzere, özellikle birlikte yaşadığınız o feci olay ile ilgili bilgi ve belgelere erişime ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı, sizden bunu dinlemek bile olağanüstü acı veriyor, ama özgürlük mücadelesinde, maruz kaldığımız şiddeti yaşamışsınız siz. Sizde yaşadıklarınızı anlatmanızı isteyebilir miyim?

Muzaffer Erdost anlatıyor...

²¹ Muzaffer Erdost ile “12 Eylül 1980 Askeri Darbe Dönemi” Söyleşi, İlhan İlhan Kitabevi, Ankara.

“Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. Şube Basın Grubu'nda bir dosyam bulunduğu ve buraya telefon etmem istenildiğine ilişkin Zafer Çarşısı'nda amcamın oğlunun kitapevine bırakılan not üzerine, 3 Kasım 1980 Pazartesi sabahı, verilen numaraya telefon ettim. Basın Grubu Baş komiseri Cevdet Bey, benim emniyete gelmem gerektiğini söyledi. Konunun ne olduğunu sordum. Bilmediğini, Sıkıyönetimin, benim temin edilmemi isteyen bir yazısı bulunduğunu ekledi. Aynı gün sabah Emniyet 1. Şube Basın Grubu'na gittim. Bana, kardeşim İlhan Erdost'un niçin gelmediği soruldu. İlhan istenmemişti, haberimiz de yoktu. Masanın üzerinde duran bir kâğıtta, benim ve kardeşim İlhan'ın ev ve işyerlerimizin aranması ve altında el yazısı ile yazılmış bir madde de “delil bulunmasa bile derin soruşturma” yapılması istenilen yazı duruyordu.

Aynı gün, benim ve kardeşim İlhan'ın evinde, işyerimizde arama yapıldı. Herhangi bir suç unsuru bulunmadı. Yalnız evlerimizde bulunan, çoğu sahibi bulunduğum Sol Yayınları tarafından yayımlanan kitapların birer listesi çıkarıldı. 1311 liste, yasaklanmış kitap bulunup bulunmadığı açısından incelenmek üzere 1. Şube'nin yetkili dairesine verildi. Üç kitap hakkında toplatma kararı olduğu belirtilerek bu kitaplar evden aldırıldı. O gün, Emniyet Sarayı'nda, 6. kattaki nezarete kaldım. Ertesi sabah, Basın Grubu baş komiseri benim ifademi aldı. Bana doğduğum yer, annemin ve babamın ne iş yaptığı, kardeşlerim, kardeşlerimin ne yaptığı, ilk, orta ve liseyi okuduğum yerler, Fakülte öğrencilik yaşamım, evliliğim, çocuklarım ayrıntılı biçimde soruldu. Kültürel ve siyasal düşüncelerimdeki gelişme süreci, siyasal düşüncelerim, dinsel inançlarım ve benzeri konularda ayrıntılı ifadem alındı. Suçlama niteliğinde hiçbir soru sorulmadı. Yalnızca, benim evimde bulunan ve gene kendi yayınlarım arasında on yıldan fazla bir süredir yeni baskılarını yaptığım üç kitap hakkında nihai bir yasaklama kararı bulunmadığını, birisi hakkındaki kararın kaldırıldığını, diğer iki kitap hakkında verilen toplatma kararlarının da bizim yayınlarımızla ilgili olmadığını, başka yayınevleri tarafından aynı adla yayımlanan kitaplar hakkında olduğunu ayrıntılı olarak açıkladım.

5 Kasım 1980 sabahı İlhan, Emniyet'e, 1. Şube Basın Grubu'na gelmiş. Onun da aynı biçimde, ama daha kısa bir ifadesi alınmış, İlhan, Onur Yayınları sahibi olduğu gibi, aynı zamanda, hemen hemen yalnızca yayınlarımızı bastırduğumuz İkyaz Basımevinin de sahibiydi. İkyaz Basımevi zarar ettiği için yılbaşında kapamaya karar vermiş, Haziran 1980'de de işçiler tasfiye edilmiş olarak, basımevini kapanmıştı. Faaliyeti durdurulduğu için üç ay önce elektrikli kestirmiş, makineleri satışa çıkarmıştı. Basımevinin sahibi olmakla birlikte basımevine hemen hemen hiç uğramazdı. Sorumlu müdürü tarafından yönetilen basımevinde basılan kitaplar, yasal süresi içerisinde Cumhuriyet Savcılığı'na, Emniyet'e ve derlemeye verilmişti. Basımevinde basılan şeylerin sorumluluğu, basılan şeylerin yasal süreleri içersindi, yasada belirtilen yerlere verilmesinden ibarettir. Bu husus özenle yerine getirilmiş olduğu gibi, bu basımevinde basılmış bulunan herhangi bir kitap hakkında da ne mahkemelerce verilmiş bir toplatma, ne de sıkıyönetim komutanlıklarınca yayımlanmış yasaklama kararı vardı.

Kardeşim İlhan aynı gün, öğleye doğru, ifadesi tamamlandıktan sonra, benim bulunduğum nezarete getirildi. Orada bana, verdiği ifadeyi yer yer özetledi ve özellikle basımevi ile ilgili hususları, eksiksiz olarak ifadesine yazdırdığını söyledi.

Bir sivil polis nezaretinde, biz, aynı gün öğleden sonra, Mamak'ta, Sıkıyönetim Komutanlığı Halkla İlişkiler kısmına götürüldük. Oraya vardığımızda, saat 15:10'du. Bir astsubay, “saat 15:00'te Adli Müşavirlikten telefon edilerek, artık yeni dosya alınmaması emredildiğini” söyledi. Bizi getiren sivil polis nezaretinde,

yeniden Emniyet Sarayı'na getirildik ve geceyi, gene 6. Kattaki nezarete geçirdik. Ertesi sabah 9:30'da, yeniden, bu kez Basın Grubu'ndan Ziya Bey'in nezaretinde Sıkıyönetime getirildik. İlhan'a ait bir kitap (Engels, Doğanın Diyalektiği) ve bana ait üç kitap (Engels, Doğanın Diyalektiği, Lenin, Gençlik Üzerine; Stalin, Anarşizm mi, Sosyalizm mi?) ile ifademizi ve Emniyet'in yazısını içeren dosya; Sıkıyönetim Komutanlığı Adli Müşavirliği'ne verildi. Burada dosya üzerinden inceleme ve incelemeyi yapan askeri yargıç tarafından, gözaltına alma, serbest bırakma, görevsizlikle Cumhuriyet Savcılığı'na gönderme, dosyanın tamamlanması için yeniden Emniyet'e iade etme gibi işlemler de yapıyordu. Biz, büyük bir olasılıkla Cumhuriyet Savcılığı'na gönderileceğimizi, ama yasaklanmış olsa bile kitap bulundurmamak suç sayılmadığı için de buradan, takipsizlik kararı verilerek serbest bırakılacağımızı düşünüyorduk. Gözaltına alınmamızı gerektiren hiçbir neden yoktu. Bu düşünceler içerisinde beklemeye başladık. Kararın bir ya da en fazla iki saat içerisinde çıkması doğaldı. Öğlene kadar bir karar çıkmadı. Saat 15:00'te, bizi getiren polis memuru, Adli Müşavirliğe giderek oradaki astsubaydan bilgi almış. Astsubay, yargıcın dosyayı incelemeye yeni başladığını söylemiş. Sonra saat 17:00'de yeniden uğradığında, yargıcın işi çıktığı için ayrıldığını, ama döneceğini, akşam saat 20:30'a kadar kesin bir yanıt verilmiş olacağını belirtmiş. Saat 19:00'da ise bizi götürülen polis memuru çağrılarak yargıcın bugün gelemeyeceği söylenmiş, ertesi sabah getirilmek üzere, Emniyet'e geri götürülmemiz istenmişti.

O gece de Emniyet'te aynı nezarete kaldık. Ertesi sabah, yani 7 Kasım 1980 günü yeniden Sıkıyönetime getirildik. Aynı gün orada akşama kadar bekletildik. Saat 17:30'da mesai saati bittikten sonra, bizi getiren polis memuru, Adli Müşavirliğe çağrıldı, biraz sonra döndüğünde gözaltına alındığımızı söyledi. Her gözaltı yazısında genel olarak, isnat edilen yasa maddesi yazılır. Polis memuruna sorduk, hiçbir madde yazılı değil dedi, yazıda, gerekçe olarak “yasak yayın bulundurmak” yazılıydı.

Cezaevi ayını garnizonda, içerde, tepede bir yerdedir. Cezaevine götürülmemiz için bizi kapıda bekleyen amcam arabasıyla geldi. Eşim Rana da yanındaydı. Polis memuru nezaretinde, İlhan ve ben, yukarıda cezaevinin girişine yakın bir yerde indik. Ben birkaç kez cezaevine girip çıktığım için, eşim bu tür girip çıkmalara alışkındı. Her zaman metin olmasını bilmişti. Arabadan indiğimizde, eşim Rana'nın gözlerinden yaşlar aktığını gördük. İlhan, gülerek, “Rana Abla,” dedi. “seni ilk kez cezaevi kapısında ağlarken görüyorum!” Rana “İlhan bu bana bir başka iş gibi geliyor,” dedi. Kendisini teselli ettik.

Biz dışarıda beklerken içerde teslim işlemlerimiz yapıldı. Bizi, C Blok'a vermişlerdi. Ben daha önce, bu cezaevinde bir kez iki yıla yakın, son kez de 15 gün kadar kaldığım için, İlhan'a, “C Blok daha iyidir, çevreyi, doğayı görür,” dedim. İlhan ilk kez cezaevine giriyordu. 12 Eylül'den sonra “gözaltı” ile tutukluların kaldıkları cezaevi birleştirilmiş, onun için, bizi de cezaevine koyacaklarını öğrenmiştik. Mamak Askeri Cezaevi, üç ayrı bloktan oluşuyor. 12 Mart'tan sonra yapımına başlanan yeni bina, A Blok; hemen yanındaki eski cezaevi binası B Blok adını taşıyor. Daha sonra, garnizonun aşağısında, A Blok'a yaya on dakika uzaklıkta yan yana er koğuşlarından bir cezaevi yapılmış. Buraya C Blok adı verilmiş. Daha sonra, C Blok sırasında 4 koğuş daha cezaevi haline getirilmiş ve bunlar, C Blok'a bağlı olarak, C,D,E,F,G bölümlerinin oluşturmuş. Daha içeri girmeden gözaltına alınmaya ilişkin kâğıt üzerinde adlarımızın yanına görüşlerimizi sorarak yazdılar. “Sol,” dedik, “sol” yazdılar.

Bizi ilkin A Blok'ta, fotoğraf çekme ve fişleme işlemlerinin yapıldığı küçük ve merdivenli bir odaya getirdiler. Burada, bizden biraz önce gelmiş üç kişi daha vardı. Biz oradayken de iki kişi daha getirildi. Burada bizi, merdivenin basamaklarına dizerek, sırtımızı duvara dönük tuttular, ilkin saçlı ve bıyıklı fotoğraflarımız çekildi. Kardeşim İlhan'la birlikte, ön ve yandan fotoğraflarımızı çektiler. Sonra saç ve bıyıklarımız makine ile kesildi. Yeniden saçsız ve bıyısız yandan ve önden fotoğraflarımız çekildi. Sonra bize birer fiş verdiler. Fişleri doldurduk. Eşkâlin belirlendiği yerleri, orada görevli bir er yazıyordu. Bizi tek tek karşısına alıyor, hazır ol da sola ve öne döndürerek eşkâlimizi yazıyordu. Davranışlarını kusurlu gördüklerine hakaret ediyor, cop, yumruk ve tekme ile dövüyordu. Benim ve kardeşimin ellerine, sırada dururken ikişer cop vurdular. Ve ikimizi öteki sanıklardan ayırdılar.

Sonra eşkâlimizi yazan er, bir yere telefon ederek C Blok'a gönderilecek iki gözaltı olduğunu, büyük arabalardan birini istediğini söyledi. O anda büyük araba bulunmadığı söylenmiş olmalı ki. “Küçük araba olmaz,” dedi ve bir-iki tümcelik karşılıklı konuşmadan sonra “Reo var mı? Reo olur, onu gönder,” dedi. Sonra C Blok'a telefon ederek iki gözaltı bulunduğunu, kendisinin araba istediğini söyledi, göz altıları teslim almak üzere nöbetçi bir astsubayın gelmesi gerektiğini ekledi.

Bir süre sonra içeri bir astsubay girdi, “Hangileri?” diye sordu. Kardeşimle beni gösterdiler. Arkasından içeri bir er girdi, onun arkasında kapı hizasında iki er daha vardı. Biz hazır ol vaziyetinde. Sırtımız kapı hizasındaki duvara dönük bekliyorduk. Astsubayın arkasındaki er, bize, suçumuzu sordu. “Yasak yayın buldurmak.” dedik. “Yani?” dedi. Önce anlayamadım. Sağ mı, sol mu diye soruyordu. “Sol,” dedik. Sonra bizi oradan aldılar, A Blok'un çıkışındaki koridorda yeniden eşyalarımız arandı. Dış fırçalarımızı, macunları, astsubay ayağıyla iterek erlere, “Bunları alın, birisine verirsiniz!” dedi. Bize hakaret edercesine “On yaşındaki bebeleri zehirlediniz,” dedi, “içerisi zehirlediklerinizle dolu. Sizin yüzünüzden bizim rahatımız yok!” Erleri göstererek de “Bu çocuklar da sizin yüzünüzden geceleri bile uyuyamıyor,” dedi. Sonra ben önde arabaya binerken sırtımıza cop ve tekmeler inmeye başladı. Önümdeki arka kapısı açık cezaevi arabasına kendimi dar attım. Sonra kardeşim aynı şekilde. Karşılıklı kanepeye oturmuştuk. Cezaevi arabası iki bölümdü. Biri sanıkların, öteki muhafız erlerin oturacağı bölüm. Bu iki bölümü birbirinden ayıran sürgülü bir kapı var. Arabaya eli coplu dört er bindi ve araba daha hareket etmeden bizim bulunduğumuz kısma gelerek “Ayağa kalkın!” dediler. Arabanın sol tarafına kardeşimle yan yana ayağa diktiler, hazır ola getirdiler. Ve iki kişi benim, iki kişi kardeşimin ellerine coplarla vurmaya başladı. Coplar acımasızca, bütün güçleriyle ve en seri biçimde inmeye başlamıştı. Bir süre sonra ben bağırmaya başladım. Kardeşim bağırıyordu. Coplar, tekmeler, yumruklar, her yanımızdan yağıyordu. Bir ara sırtım, arabanın ön yanına dönük bir duruma gelmiştim. Kardeşimi yere düşmüş, kapaklanmış gördüm. Yerden doğrulmakta güçlük çekiyordu, iki er tekmelerle, coplarla kardeşime girişmişti. 6 yıl kadar önce kardeşim belinden disk ameliyatı geçirmişti. “Onun beli kırık, onu dövmeyin, beni dövün,” diye yalvardım. Kimse dinlemiyordu. Yüzüme inen şamar ve yumruklardan gözlerimden kıvılcımlar çıkıyor, kardeşimi göremiyordum. Karanlıktı, arabanın içerisinde ışık yoktu. Araba giderken, parmaklıkları küçük pencerelerden dışarıdaki ışıkları yer yer görüyordum. Araba, bir kağıt gibi yavaş gidiyordu. Kardeşimi gene ayakta dövülürken gördüm. Bu, bana yarım saate yakın bir süre gibi geldi. Araba durdu. Arka kapı açıldı. Gene cop ve tekmeler vurularak arabadan indirildik. Biz cezaevine doğru yürüyorduk ki, “Durun durun!” dediler. Astsubay başlarında, burada

bizi yeniden dövmeye başladılar. Beş dakika kadar dövülmüştük. Duracak halimiz yoktu. Astsubaya yalvardık, “Bunu daha önce düşünseydiniz,” dedi. Bu sözden erler daha büyük cesaret alarak, daha büyük bir hızla vurmaya başladı. Bir ara kardeşim yere düştü. Kalkamadı. Tekme tokat giriştiler. Zorla doğruldu. Bize hazır ola geçmemizi söylediler. Sallanıyorduk. Ellerimiz kütük gibiydi. Ellerimizi yanlara yapıştıramıyorduk. “Ellerinizi yanlara yapıştırın!” diye bağıryorlardı. Astsubay “Bir patlatılmadık hayâlarınız kaldı şimdi onu da patlatırlar,” diye bağırdı. Bu söz üzerine, bize yeniden vurmaya başladılar. Bir süre sonra, astsubay “Yeter!” dedi. Cezaevinin dış kapısına getirildik. Demir parmaklıklı iç içe iki kapıyı geçtik. Koğuş ile bu kapı arasında bir avlu var. Avluyu geçerek, koğuşun kapısına yürüyorduk ki, bize sağ köşedeki bir kapıyı işaret ettiler, oraya yürümemizi söylediler. Bu kapının önüne geldiğimizde arkamızdaki kapıya geldiler, burada da bizi dövmeye başladılar. Arkadan emir niteliğinde bağırılmalar oldu. Koğuşun kapısına döve döve getirdiler bizi. Bu arada kardeşim bir kez daha yere düştü. Sonra zorlukla doğrularak koğuşun kapısında hazır ola getirildik. İki yanımızda iki vardı. Arkamızdan “hazır ol lan elinizi yapıştırın lan” diye bağırıyordu. Yanımızdaki erler içeriye bağırdı. İçerden “kıdemli” olan üç kişi koşarak geldi. Hazır olda, “Emredin komutanım!” diye bağırdı. Erler “Yeriniz var mı?” diye sordu. “Var komutanım!” dediler. “Bunları kabul ediyor musunuz?” “Ediyoruz komutanım!” Sonra kapı açıldı, İçeri girdik. Sağdaki koğuşa geçtik. Birkaç tutuklu benim yanıma, birkaç tutuklu kardeşimin koluna girdi. Bir ara, kardeşimle karşılıklı göz göze geldik. Yüzü yer yer kanlıydı, gözlerinin içi kanlanmıştı. Birbirimize baktık ve bir şey demedik. Kardeşim, benim arka istikametimde iki adım daha attı ve “Midem bulanıyor, kusacağım!” dedi. Yere yıkılıyordu. Tutuklu arkadaşlar koluna girdi, bir yatağa uzattılar. Beni, daha içerde bir vere yatırdılar. Sonra kardeşimin üst kısmını soymuşlar, yanımdaki yatağa getiriyorlarken gördüm. Kardeşim, orada, bir dizi üzerine çömelmiş, başı öne düşmüş, ağzı açık duruyordu. Ses vermeyince “İlhan! İlhan!” dedim. Çocuklar “Bir şeyi yok,” dedi. Bayıldı herhalde diye düşündüm. Kardeşimi hemen yanımdaki yatağa yatırdılar. Arada 40-50 santimlik bir boşluk vardı. Yatırırken biri “Ayakları tutmuyor,” dedi. “Eyvah,” dedim içimden.” kardeşim felç oldu...” Ölüm hiç aklıma gelmiyordu. Tutuklular arasında, doktor dedikleri tıbbiyeli biri vardı. Baktım, kardeşime suni teneffüs yaptırıyor. “Öldü kardeşim,” dedim. “Yok, yok!” dediler, “bir şey yok, nabızı biraz zayıf da kuvvetlendirmeye çalışıyoruz.” On beş dakika sonra bir astsubay geldi, doktor çağırın, dedi. On beş dakika kadar sonra sağlık teknisyeni bir astsubay geldi. Bir ambulans isteyin, dedi. Bir sedyeye alıp çıkardılar kardeşimi. Öyle upuzun, ağzı açık, gözleri yarı kapalı. Öpmek istedim, bırakmadı tutuklu arkadaşlar beni. Gitmişti kardeşim, oracıkta ölmüştü. Bu gerçeği kabul etmek ne kadar zordu. Suni teneffüs yaptırıyorlardı. Boşunaydı, ama gene de küçük bir ümitle bakıyordum. Daha bir iki saat önce, Adli Müşavirlik'ten karar beklerken bazen ayağa kalkıyor dolaşıyordu. Ne güzeldi kardeşim o zaman. Yanakları heyecandan hafif kırmızıydı. Güzel bıyıkları vardı. Güzel gözleri gülümsüyordu. Benimle gelirse kendisine sahip çıkarım diyordum. Ölmüştü işte. Ben üç yaşındaki o kızına, Türküler'ine ne diyecektim? Babam nerede derse, ne diyecektim? Ne kadar severdi Türküler'i ve Türküler ne kadar severdi babasını. Ne yapacaktım? Beş aylık kızı, nasıl baba demeyi öğrenecekti. Gül'e, o sevgili eşine ne diyecektim? Biz ne kadar beraberdik. Son kez birlikte fotoğrafımızı çektiler. Birlikte dövdüler. Ama o öldü, ben kaldım. Böyle ağıt yakmaya başladım. Koğuştaki tutuklular, sayım için ranzaların yanında tek sıra hazır olda bekliyorlardı. Devrimcilerin sırasından ağlama sesleri geliyordu ve giderek artıyordu. Sonra beni bu kovuştan çıkardılar. Tüm

gövdem sırsıklam terdi. Darmadağımktım. Üşütücü bir yel esiyordu. Beni, getirildiğimiz F Bölümü'nden yukarıya doğru götürdüler. Bir titreme geldi. Kaskatı olup düşecektim. Yeleğimi başıma sardılar. 300-400 metre kadar yürüttüler. Gazinoya getirdiler. Bizi getiren astsubay gazinoda televizyon seyrediyordu. “Kardeşinin kalbi olduğunu niye söylemedin Muzaffer Bey?” dedi. Kardeşimin kalbinden rahatsızlığı yoktu ki. Beyin kanamasından öldüğünü bilecek kadar bilincim berraktı. Sürekli susuyordum. Su içtim. Sonra aldılar, G Bölümü'ne bağlı, boş bir odaya koydular. Döşek diye bir şey serdiler. Koğuştan tutuklu arkadaşlar 5-6 battaniye gönderdi. Süt, yoğurt, su gönderdi. Bana uyutucu bir iğne yaptılar. Biraz uyumuşum. Hep kardeşimle konuşuyordum. Nöbetçi erlerin sık sık pencereden bakarak, beni izlediklerini görüyordum. Birkaç gün uyumuşum sanıyordum. Nice sonra sabah oldu.

O gün (8 Kasım Cumartesi) hazırlanmamı söylediler. İki tutuklu arkadaş geldi, üstümü giydirdi. Kollarım, ellerim, bileklerim şişmişti. Kelepçeye bileklerim sığmıyordu. Er “Seni kelepçelemeden buradan çıkaramayız ki!” dedi ve kelepçeyi bileklerime tutturur gibi taktı, dişlerini geçirmedi. Beni küçük bir cezaevi arabasıyla A Blok'a götürdüler.

Daha sonra dikkatimi çeken iki şeyi belirteyim. Bizi arabaya binerken kelepçelememişlerdi. Oysa bir binadan yandaki binaya geçerken bile, gözaltı ya da tutuklunun kelepçelenmesi talimat gereği idi, uygulama da böyleydi. Demek ki, kelepçeli olduğumuzda, kendimizi, bir ölçüde de olsa koruyacağımız önceden hesaplanmıştı. İkincisi, beni savcılığa götürdükleri küçük cezaevi arabasına bindiğimde anladım ki, bu araba en az on tutuklu alabilirdi, ama pek yüksek olmadığı için bu arabada ayakta dik durmak olanaksız olduğu gibi, dört kişinin serbestçe dayak atacağı kadar da geniş değildi. O zaman da hem bizim dövülmemiz daha sınırlı ve hem de dövceklerin hareketleri daha sınırlı olurdu. Bu da dövülmemizin, önceden planlandığını ortaya koyuyordu. Savcılıkta, ifademi aldılar, söylediklerimi olduğu gibi yazdılar. Ertesi gün dosyamın gönderildiği savcılıkta yeniden ifadem alındı. İfademde eksik kalan yönleri tamamladım. Savcı, arabada görevli üç er olduğunu, görevli olmadığı halde arabaya alınan dördüncü eri araştırdığını söyledi. Sonra onu da buldu. Astsubay ilkin, bizim yalnızca araba içinde dövüldüğümüzü sonradan öğrendiğini söylemiş. Erler, bizi hiç dövmediklerini söylüyor. Pazartesi günü yeniden savcılığa getirildim. Bazı teşhisler için o arda ailemizin olaydan haberi olup olmadığını sordum. Bunun komutanlığın işi olduğunu söylediler. Ama komutanlık henüz haber vermemişse kimler aracılığıyla olayı duyuracağımı sordular. Avukatımız, yıllardır aile dostumuz Halit Çelenk'e haber verilmesini istedim. Kardeşim öleli dördüncü gün olmuştu. Kimsenin haberi olmamış. Pazartesi günü saat 4:00 sıralarında haber verilmiş Halit Çelenk'e. O akşam ailemiz öğrenmiş ve Sıkıyönetim bir bildiriyle olayı açıklamış. Ertesi gün Halit Çelenk geldi. Aramızda aralıklı iki tel kafes bulunan bir yerden, Halit Ağabey'le görüştüm. Bana, tahliyem için istemde bulunduğunu, askeri savcılığın olumlu mütalaa verdiğini, komutanın onayında olduğunu söyledi. Akşam sayımından sonra, saat 21:00 sıralarında, “Hazırlan, tahliyesin,” dediler. Kardeşimle birlikte, getirildiğimiz yol ve uğraklardan geçerek nizamiyeye getirildim. Amcam oradaydı. “Amca,” dedim, ikimiz gittik, ama yalnız geldim.

Eve geldiğimde **Cumhuriyet'in, İlhan'ın ölüm haberini altı sütuna verdiği için, kapatıldığını söylediler.** Ertesi gün kardeşimin cenazesini kaldırmaya karar vermişler. Yalnız *Cumhuriyet'e* ilan verilmiş, ama o da kapatılmış. Gazetelerde arkadaşlarım vardı. Onlar aracılığıyla, Milliyet ve Hürriyet'in Ankara baskılarına

küçük birer ilan verebildik. Ertesi sabah morga gittim. İmam, kardeşimin cenazesini yıkıyordu. Gözleri hafif aralıktı. Üst dudağı, tüm bedeni acıyormuş gibi gerilmişti. Sakalları biraz çıkmıştı. Benim ise uzamıştı. İmam yıkadı, ben ağıt yaktım. Sonra eğildim yüzüne, gözlerini yüzünü, yüzünün her yerini öptüm, öptüm.

Oradan cenazesini Hacı bayram Camii'ne getirdiler. Biz de ardından geldik. O anda haber alabilmiş olan ilerici, yurtsever, demokrat, devrimci tüm yazarların, gazetecilerin, düşünürlerin, öğretmenlerin, çeşitli meslek mensuplarının katıldığı sessiz ve onurlu bir törenle kardeşimi toprağa verdik.

İlhan Erdost yatağında ölseydi, tüm basında haber olması doğaldı. Ama Dünya hariç, gazeteler, hiçbir yasaklama olmadığı halde cenazesinin kaldırıldığı haberini bile vermedi. Dünya gazetesi de benim tahliyemi başlık yaparak vermişti olayı. İlhan'ın ölümü özgürlük ve demokrasi ilkesini yüksek tutan herkesçe bilinsin isterim.”²²

Özdemir, H.: Üzülmeyin ne olur, çok sağ olun.

²² Muzaffer Erdost ile 13 Nisan 2017 tarihli söyleşi, İlhan İlhan Kitapevi, Ankara, Ek: 2/1.

(Ek: 2/2)
İKİNCİ BÖLÜM

**İlhan Erdost'un Gözaltı Süreci ve Öldürülmesiyle İlgili Raporlar, Tutanaklar
ve T.C. Sıkıyönetim Askeri Savcılığı'nın Soruşturma Belgeleri**

3000

T.C.
SIKIYÖNETİM KOMUTANLIĞI
ANKARA

AD : İLHAN ERDOST
SÖZÜ : 21/11/1965

11 1965

ÖZEL ASKERİ CİZ VE İZİNLERİ İDARELERİNE
M. BİLEK—ANKARA

Şu anda sayısız nüfuzlu şahısların İZİN KİŞİ
11-11-1965 tarihli Sıkıyönetim Komutanlığı 11/11/1965 tarihli kararına istinaden itibaren PD şubesi tarafından izlenip
gözetim altına alınmıştır.
İzlenim alınarak bildirilmesini rica ederim.

11/11/65
Kazım Ö. ERGÜN
Kurgeneral
4 nci Kalıba ve Askeri
Sıkıyönetim Komutanı

Yenişehir hayvanat bahçesi No 7/2 de bulunan
İLHAN ERDOST isimli şahsın yakını olan şahısların yayın
bulundurmaları.

SÖZ
SÖZ
SÖZ

1. MUZAFFER ERDOST, Yusuf oğlu, 1952 Dolu, Tokat ili Artova ilçesi 9/11/52
kayıdır. Kyt. Ankara A. Aycazade Yarıcağı sokağı No:4/5 de ikamet eder, Ankara
kot 611 numarada yayın evi işletmeciliği yapar.

2. İLHAN ERDOST, Yusuf oğlu, 1944 Dolu, Tokat ili Artova ilçesi 11/52, Kyt.
Ankara Çair Medis sokağı 9/5 sayılı A. Aycazade yarıcağı sokağında ikamet eder,
matbaacılık yapar.

Adı Soyadı : İLHAN ERDOST
Rütbesi : P. Kald. B. S. C. 1/1
Görevi : C. Blok. B. L. M. S. C. 1/1
Sırad. No : 1965-113

C. Blok

S. 1/1

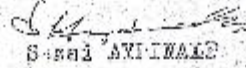
SAYI 3000
KONU

Kasım 1980

DIŞİN RUHSATIDIR.

Aşağıda kimliği yazılı ve 7 Kasım 1980 günü verilecek olan GÜVEN
gözetiminde beklenince olduğuna dair ruhsattır.

ÖLÜMÜ KİM KİŞİ: İlhan Erdem, Yusuf Oğlu, 1944 doğumlu
Török Kurtuluş İlköğretim Mahallesi
Masfucuna layıktır.

S. S. AYDINLI
Hakim E. B. Paşa
Sıkıyönetim Yrd.
Askeri E. ve C. D.

(Sahife: 2)

Ölünün kimliği : İlhan Erdost, Yusuf oğlu, 1944 doğumlu, Tokat Artova ilçesi, İncesayın mahallesi, No:23, cilt/sayfa no:17/19 Omur kitabevi ve omur yayınları Yenigedir, Zehir çarşası, numara:26-Aoksağı

Ölünün herici görünümü ve muayenesi bitmiş olarak dahili organlar ayağı ve baş, göğüs ve karın açıklamasına geçildi.

BAS AÇILDI : Sağlı deri kaldırıldığında sol arka kısma isabet eden bölgede daha önce saptanmayan ikibuçuk lira büyüklüğünde () omur gap.)kannam izlendi. Beynin dışı zara normal bulundu. Beyin gırtlaklıdır. Yukarıda belirtilen kanama yerine uyan ve beyin sol oksipital lobuna berramen kaplayan araknoidal kanama saptandı. Beyin kesitleri normal bulundu.

GÖĞÜS VE KARIN AÇILDIĞI : Sol dört, beş, altı ve yedinci kaburgalarda meme çizgisi hizasında kırıklar saptandı. Aynı şekilde sağ beş, altı, yedinci kaburgalarda meme çizgisi hizasında kırıklar bulundu. Göğüs organlarında (akciğerler ve kalp) ile Karın organlarında (karın ciğer, dalak, mide ve barsaklar ile her iki böbrek, mesane ve idrar yollarında) patolojik bir bulguya rastlanılmadı.

BULGULAR :1- Özellikle yukarıda ayrıntılara belirtilen omur din arka tarafların saptanan darp izleri.
2- Baş arka kısmında deri altında saptanan darp izi.
3- Aynı bölgede beyin oksipital lobuna tutan darbe başta omur noidal kanama.

4- Sol dört, beş, altı ve yedinci kaburgalarda kırıklar.
5- Sağ beş, altı ve yedinci kaburgalarda kırıklar.
Açılan baş, göğüs ve karın çıkartılan ve muayene edilmiş organların yerlerine konulmuş suretiyle dakildi. Ceset morgansında göğüs ve karın muayenesinin POTAT'a teslim edildi.

Her üç bilirkişiden ölünün nedeni soruldu:
KATİ ÖLÜM NEDENİ : Yukarıda belirtilen kafaya isabet eden darbe bu darbe olarak araknoidal beyin kanamasından meydana gelmiştir. Beyin vücutta kanamamız budur dediler.

Ölü muayenesi ve otopsiyi sonuç olarak tutanak okunarak bilirkişiler tarafından imzalandı. 8. Kasım, 1980 saat 17.30

ASKERİ SAVCI
Hakim Binbaşı
Şakir Şenel
Yrd. Ad. Savcı
Sesat AYDINALP

TUTANAK KATİSİ
Fiyacı Çavuş

BİLİRKİŞİ
Aydin AKKAYA
Prof. Dr.
Patoloji Uzmanı

BİLİRKİŞİ
Yüksel Altun
Patoloji Uzmanı
Tabib Binbaşı

BİLİRKİŞİ
Haki S. Zakoğlu
Tabib Binbaşı

MORG GÖREVLİSİ
Nizamettin POLAT
Sivil Memur

İşbu suret aslı ile aynıdır. 17/11/1980

Sesat AYDINALP
Hakim Binbaşı
Yrd. Ad. Savcı

ÖLÜ MUAYENE VE OTOPSİ TUTANAĞI VE RAPORU

Ankara Askeri Cessadından ÖLÜ olarak Gülhane Askeri Hastanesine getirildiği bildirilen Yusuf oğlu 1944 doğumlu İlhan ERDOĞDU'nun otopsiyinin yapılması Şikâyetinin Askeri savcısı tarafından istenilmesi suretiyle 14.20 saatlerinde nöbetçi şikâyetinin Askeri savcısı olarak Makâm Binbaşı Sesi AYDINALP ve tutanakta Riyade gavsı Necî KARAHAN oldukları halde askeri savcılık emrinde görevli bir araçla Gülhane Askeri Hastanesine getirildi. Nöbetçi emiri Tabib Binbaşı Naki Salcan PAKOĞLU ile görüşüldü. Cessadın morgbanede olduğu anlaşıldı. Birlikte olarak görev alacak ve otopsiyi alacak doktorlar evlerinden cello edildi.

Celan Proföser doktor Aydın Akkaya, uzman doktor Binbaşı Yüksel Altun ve Tabib Binbaşı Naki Salcan Pakoğlu ile birlikte morgbaneye getirildi. Görevli sivil memur Nizamettin Polat'tan Ölü Yusuf oğlu İlhan Erdost'u getirmesi istendi.

Adı geçen ÖLÜ getirildi.

Ölüye teşhis eden: Nizamettin Polat, Yaman oğlu, 1953 D.İ.İ. Kimya Mefusuna keşifli.

Yeminli verilerek sürüldü: Getirilen ÖLÜ İlhan Erdost bu cessadın ilk yardım servisinin yazılarına bina kesin olarak biliyoruz demedi.

Ölünün cessadında üzerinden çıkan Ankara ticaret odasından aldığı kimlik özdamı üzerindeki mühürlü ve imzalı kesik edilmiş fotoğrafları ile karşılaştırıldığında aynı kişi olduğu askeri savcı ve otopsiye katılanlar tarafından görüldü.

Celan doktorlar usulen birlikte sevidi. Usulen yeminleri yapıldı ve kimliklerinin teyid edilmesine geçildi.

BİLİRKİŞİLER :

1- Prof. Dr. Aydın Akkaya, Lütfi oğlu, Gülhane Askeri Hastanesi patoloji kürsüsü direktörü.

2- Uzman Dr. Bnb. Yüksel Altun, Hüseyin oğlu, 1941 D.İ.İ. Gülhane Askeri Hastanesi Patoloji kürsüsünde uzman.

3- Tabib Binbaşı Naki Salcan Pakoğlu, Hüseyin oğlu, 1945 doğumlu plastik cerrahi kliniğinde görevli uzman.

Ölünün harici muayenesine geçildi.

ÖLÜNÜN HARİCİ MUAYENESİ VE GÖRÜLÜŞÜ : Tahminen 1,85 boyunda, 90 Kg. ağırlığında, 35 yaşlarında sündetli erkek cessedir. Sağına kulağı kesilmiştir büyük, traşlı, alın gözlü, tam teğekkil etmiş ÖLÜM saçları her iki tarafta ve kalslarda bulunmakta ÖLÜM saçlığı meydana gelmiştir. Cessadın ön yüzünde sol kaş üzerinde bir cm. boyunda bir çizik, sağ kulağın arkasında 1 cm. erinde tuzak bir yara, göğüs ve karın ön yüzünde bacak ön tarafları normal, sağ dizde ve dir üstünde iki cm. çapında ersiyon ve yine sağ bacak dir kısmında ön yüzünde el ayası büyüklüğünde 3 adet ekimoz, sol baldır dir kısmında enine 5 cm.boyunda bir ekimoz, her iki ayak tabanları normal görünümde. Her iki kol ön yüzünde ön koldan başlayarak her iki tarafta (elin bütünümlü ön ve arka yüz) içine alın ÖLÜM ve ekimoz ile sağ el ayası baş parmak dibinde 1 cm. çapında ersiyon.

Cesset arka tarafında özellikle omzda ve art üstünde değişik yönlerde usun ekimozlar, ayrıca her iki kalsda yaygın uyluklarda ve özellikle sol baldırda metastip ekimozlar. Ayrıca kuyruk sokumunda bald keder uzanan 15 cm. boyunda saki ameliyat izni görüldü. Herun dışarda başta ve vücudun diğer kısımlarında kesici, delici alet yaraları görülmüştür.

Ölünün üzerinde taşıdığı ve Askeri Savcı tarafından otopsiye getirildiği yukarıda belirtilen kimlik özdamı ve Gülhane Askeri Hastanesi ilk yardım servisinin yazılarına göre Ölünün kimliğinin teyid edilmiştir.

Korunuk getiyordu. Bu arada on tetkikçilerinde Arabistan varmışa göre bilmiş
 (gibi) gibi de bizi dövüldü. Araba çok yavaş gidiyordu. Hedefte vakti. Hedef
 vurulmak bilmeden vuruyorlardı.

Vurduğumuz yer gidi. İndirildik. Yine çok daracık ve tehlikeli bir
 Suda döndük. Asubay bu arada oianlaa görüyordu. Ondisine yalvardım. Bu
 Uca dükseydiniz dedi. Kardeşim burada da bir kaç koru düşü. Sonra bilime
 Bu kasama gıyaya olgık. Dirışta gıy tarafı bir gıyda Sadeceki kapıda Sıy
 dıneye başladılar. Sıy burada dövüldük bizi götürecek arabaları yavaş
 larına oianlarına bilimeyordum. Sıy içeriye alındık. İçeriye girildiğinde
 halime yaktı. bir kaç çocuk bizimle bir kaç çocuk kardeşle 2'gilemeye
 lar. 15 kaç dakika sonra kardeşim nâden buluyor, kucakları oldu. Bir kaç
 Sıy geldi oldu. Sıy bir kaç 2'gilemeye göre yurtdışından fısio oldu. Sıy
 Sıy yaptılar. Bu çocuklar bizimle göre yurtdışından fısio oldu. Sıy
 götürecek arabaları. Burada 15 dakika geçtikten sonra bir çocuk arabaya
 arabaları götüre dedi. Kardeşim o arabayı götürecek arabaları aldı.
 Sıy teneşir başladığında meşgul olan çocuklardan birisi beni tanıyor oldu.
 burada asis yok dedi. O sonra öldüğünü söyledi. Sıy teneşir arabaları
 Sıy meydana geldikten sonra yalıyordu. dedi.

Soruda: Kardeşim İlhan ol fısio emsilyati daında bilime hic bir
 emsilyati yektı. emsilyati da yonlas hatırlamıyorum 1974 da gıyındık ve sonra
 bir emsilyati dedi. İndeki yaktı gıyıldı. Tutanak birlikte ekünde Arabistan
 8 KASIM 1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

İzide Sahibi
 Mustafa YILDIZ

H A P O S

7. KASIM 1989
Saat 21,13

7.11.1989 günü saat 20,30 da Nöb.A. nın Yanında İkes Sefesinde C blokta hasta
haberli Hecirine Körcül ambulansla C bloğa hareket edildi, hastanın yanına
P bloğuna gelince hastaya ilk tıbbi tarafından sınısı solunum ve kalp manceği
yapıldı. İki hastanesi yapılan tıbbi muayenesinde Koroner Refleksiyon kaybedildi.
Papillerde niyosis gözlüğü ekstremite uçlarında soğuma tesbit edildi. Arteriyel
gagası alınmasında yapılan OMRİltayonda kalp sesleri alınmadı. Hayati belirtilere
görüldükçe için hastanın ölmüş olduğu hastaneye verilmek üzere Tıbbi Tıbbi
gözetiminden buğaytan alında ambulansın tarafından kalp manceği tesbit edildi.
Bütün alınmasında için Saat C blok vizite odasına alınarak duvar Nöb.A. ve Göz
evi Hd. kaldırıldı.

Nöbetçi Nöb.A.
Tıp.Kd. Fak.
Gözetim Hecirine

T. C.
SİKİYÖNETİM ASKERİ SAVCILIĞI
ANKARA

SAYI : 1980/ 7544 4.S.
KONU : Soruşturma

9 Kasım 1980

SİKİYÖNETİM KOMUTANLIĞINA
ANKARA

7.11.1980 günü gece saat 23.30 da Sıkıyönetim Komutanlığı hareket merkez Amirinin vaki telefonunda tutsak Askeri ceza ve tutukevinde bugün gözetim altına alınan bir kişinin kulp yetmezliğinden öldüğü ve olayın Sıkıyönetim Komutanının emirleri gereğince Savcılığımıza araştırılması bildirilmesi üzerine Sıkıyönetim Komutanının gizli emirleri gereğince dormal ceza evi müdürüyle temasa geçilmiş ve hemen olayın nasıl vuku geldiği hususunda görgü tanıklarıyla birlikte bir tutanak düzenlemelerini ve ceset'i Gülhane Askeri Tıp Akademisine gönderilmesini, bu arada cezai tahkime cezatin dış muayenesinde yapılacak bildirilmiştir.

6.11.1980 günü subütçi Askeri savcı Bab.Sezai AYDINLIP derhal Gülhane Hastahanesine gönderilmiş patoloji uzmanı Profesör Aydın AKKAYA patoloji uzmanı Yücel ALVER evlerinden getirtirilerek Savcının nezaretinde ceset üzerinde yapılan dış muayene ölümlü şüpheli görüldüğü kanaatine varılarak otopsiye geçilmiş otopsi sonucu Savcılığımıza saat 19.00 ile ulaştırılmıştır.

Şökte sunulan otopsi raporunda anlatılacağı üzere ölümlü darba sonucu olarak beyin kanamasından meydana geldiği kesinlik kazanmıştır.

Otopsi raporunda vücudun sol tarafındaki 4-5-6 ve 7 nci kaburgaların kırık olduğu, sağ tarafındaki kaburgalarında 5-6 ve 7 nci sıralarındaki kaburgaların kırık olduğu ve vücudun muhtelif yerlerinde pek çok darbe izi olduğu belirtilmesi üzerine Savcılığımıza bildirmiş olayın yınalması ilgili soruşturma sürdürülmektedir.

Derece bilgilerinize arz ederim.

M. İzzettin SOYER
Hava Hakim Albay
Sıkıyönetim As. Savcısı

Ekli: 1 Adet otopsi raporunun aslı

HAZIRLIK SÖMÜSÜRÜYASI SORU TUTANAĞI

A9. Savcı : Hk. Seb. Sezai Aydınalp
Tutanak Katibi : Ash. Sebri TAYLAN
Sorgu Yeri : Savcılık Makam Odası
Sorgu Tarihi : 9/11/1980

7 Kasım 1980 günü gazetia altına alınan ve aynı gün konulduğu cesa evinde vefat ettiği anlaşılan Yusuf oğlu 1944 doğumlu İlhan Erdost'un ölümüyle ilgili olarak gerekli soruşturmanın yapılması konusunda 9/11/1980 görevlendirilmele soruşturmaya bağlanıldı.Önceden getirildiği anlaşılan cesa evinde görevli P.Kad.Bşçvş. Şükrü Bağ, P.Önb. Ahmet Şener, P.Br Metin Cündoğlu, ve P.Br İbrahim Keskin'in ifadelerinin alınmasına geçildi.

İFADE SAHİBİ: P.Kad.Bşçvş Şükrü Bağ, Abdullah oğlu, 1945 doğumlu, 1980 Akarsay, Demirci Kessabaı müfussuı kayıtlı, Kırıkkale 58'inci Motarlı P.Alay, 2.Öb.Kb.ve Ds.Bl.te görevli (1965/133) sicil sayılı, evli, 3 çocuklu, halen Marmak Özel Askeri Ceza ve Tutuk Evi Müdürlüğü C Blok Muhafız Bölük Astb. olarak görevli olduğunu beyan eder.

Olay hatırlatılıp diyoceği ve bilgi ve göğüleri sorulduğunda: Ben 31/10/1980 günü Kırıkkale'den gelerek bu göreve bağladım. Daha önce herhangi bir cesavinde görev yapmamıştım. Göreve başladığım gün, cesa evi müdürüms P. Albay Raci Tetik C Blok gazinosunda üsallikle yeni gelen yani Kırıkkale'den gelen Muhafız Bölüğünde görev olacak üs subay ve asubaylara topladı konuşma yaptı. Bunlar Bölük Komutanıms Yzb. Barış Ovalı, Teğmen Nehmet Katarcı, P. Astoğmen (Bizim bölükten olmadıkları için bu iki Astoğmenin isimlerini hatırlamıyorum) ve ben idim. Toplantıda daha önce tutuklu ve gazetia altında olan kişilerin kimiselin kaynar suyu, kimisinin yemek artıklarını subay ve asubayların kumbarasına köktüklerini, karyola bölüğünü alan Yzb.ya kendi bölüme göre al, ilerde iktidara geldiğinde seni buraya alacağıs şeklinde sözler sarf ettiklerini Albayımız Raci Tetik bize söyledi. Sonra yine Albayımız tutuklu ve hükümlülerin bağışlanmasını, ikazlara alınamayanların belicen aşığısına ve ellerine jopla vurulmasını, tele doğanlara kaçma girişimlerini, oledenğinden ikazdan sonra yine dinlenmesee atos stasya yetkili olduğunu su, noticade disiplinli otulaka sağlamsamız gerektiğini söyledi. Olay gününe kadar başka bir toplantı yapmadı. Evvelki gün saat 19:30-20:00 dakalarında A bloktan iki tutuklunun C bloka getirilmesini istemiştik. Aynı görev Enk.Bşçvş. Tahsin Ördövcü'ne ait iscede onun askeri savcılıkta görevli olması nedeniyle Ferruk PARMAESİZ gelen tutuklulara teslim

almama emretti. Yukarıya İç İmniyet Amirliğine gidecek roadan bozma ka-
pala arada orada bulunan 3 asker bindiler, ben de arag komutanı olarak
roadan ön kısmına bindim doğrudan A Bloka gittik. Orada A Bloka ismini
bilmediğim bir jandarma Bağcıoğlu ile görüştüm. Ben orada görevli Çar-
vağla konuşmamı ve 2 tutukluyu teslim almama söyledim. Görevli çarvağla
konuştum. Sağları kesilmiş 2 tutukluyu bu çarvağ bana imza terziliği tes-
lim etti. Tutukluları aldım. Valizlerini kapının önünde sordum. Reyya
hizmetlerini söyledim. Bu arada reo geriye gelecek arka kapı açılmış
bekliyordu. Zeminden yükselme olan mutfağın yanında olan kapıdan çıkıp
arabaya bindiler. İsimlerini sordum aldığım ve fakat şahsen tanımadığım
erler Onb. Ahmet ŞEKER, Er Metin GÜNDOĞDU ve er İbrahim KASKIN isimleri-
ni sordum öğrendiğim bu 2 tutuklu İlhan ERDOĞDU ve kardeşi Muzaffer
ERDOĞDU'na reyya binmeden evvel ellerindeki joplarla belden aşağılarına
vardular. Ben yıllardır burada görev yapan bir Astsubay olarak istin
yanında aste fena muamele yapılamayacağını bildiğimden celere teziye
sizlik etmelerini söyledim. Bunun üzerine daha vurmadılar ve kendile-
ri de dahil olmak üzere roadan arkasına bindiler. Ben de arabanın çarvağ
mahalline bindim ve C Blok F bölümüne girdim. Orada beni bekleyen Onb.
Yzb. Ferruh PARAKSIZ ve Gardiyan sarışın sağıdamı bilmediğim İsmail
geldi. Cezaevi kapısına girip (cezaevi binasının dışta bahçe kısmında bir
bulunan ve aralığında 3 m. mesafe bulunan her iki kapıyı) tutukluları
içeriye götürdüler daha doğrusu orada bekleyen F Blok İç Şöbeteçisi
Çvç Tokin AYDIN, Onb. Coşkun ÇELİK ve er Metin SALLAK'a teslim ettiler.
Bunun benim görevim tutukluları F Bloka getirip teslim etme olduğun-
dan tutukluları Yüzbaşı Ferruh'a teslim edince bitmişti. Bu sırada İç
Şöbeteçi olan bu askerlerin tutukluları döşüp dövmediklerini sordum.
Dövselardı görme gerekirdi. Özellikle dış kısımda yani bahçede. Olay
bundan ibarettir kesinlikle ben emriadaki erlere tutukluları dövmeleri
için emir vermedim. Bu tutuklulardan bir tanesinin daha sonra koğuşta
fenalaştığını yarım saat kadar sonra duyduk. Doktor çağırıldı. A Bloktan
gelen Doktor Yüzbaşı ambulansa gelmişti. Ben doktorla beraber koğuşa
girmedim. Yalnız sordum olan İlhan'a bahçede Doktor Emek YANARÖZÜ,
ve İsmail OKATAN ve İlhan ŞENGÜL sunni teneffüs yaptırmağa çalışıyorlar-
dı. Ambulans gelince hastayı ambulansa kaldırdılar. Öldüğünü sordum
duydum. Dedi.

Sorulduğunda: A Blok İç İmniyet Amirliğine gittiğimde görevli çar-
vağ tutukluların suçunun ne olduğunu sordum hatta tutuklulara da sor-
dum. Tutuklular İlhan ve Muzaffer Erdost bana suçunu yasak yasan de-
diler. Bunun dışarda kendilerine birşey sormadım. Duruşları, konuşma-
rı normaldi. Yani herhangi bir ağrı sızıya belirtir anlaşımlara yoktu.

Reo aracı yavaşça bu tutuklular araca bindirilirken ismalarını daha önce vardığım Ahmet ŞENEL, Metin GÜNDOĞDU ve İbrahim KEMAL her üçü de dahil olmak üzere bu iki tutukluya belden aşağı vurulmuş. Yukarıda belirttiğim üçerö kendilerine terbiyesizlik yapmayın diye ikazda bulunmuş. Yolcu reounun sürati normaldi, ağır ağır gelmek diye birşey söylememişti. Nasıl gitti isek aynı süratle geri döndük, G Blok F bölümüne geldiğimizde tutuklular reodan indikten sonra yine belirttiğim bu askerler tarafından belden aşağılarına vurularak dövüldüler. Fakat ben meraklım dedim. Bunun üzerine bu tutuklulardan birini bana bağıştırdım. Bizi dövülmeyin, çocuğumu evde uyandırmaya kıyamadan geldim dedi. Ben de Karıkkale'den kendi çocuğumu 39 derece yüksek ateşte bırakıp geldiğimi söyledim. Bunu önce düğünseydiniz şeklinde bir söz sarfettiğini hatırlamıyorum. Keza reo arabası içinde ben şoför mahallinde otururken yolda gelirken reounun arkasında tutukluların dövüldüğünü belirtmek şeklinde bir söz söylemedim. Ancak bu aracın içinde tutukluların konulduğu aynı bir bölüm olduğunu ve bu bölümde tutukluların kilitli olarak sevki edilecekleri gerektiğini kilitlerin anahtarının aracın şoföründe olması gerektiğini bu bölüm olayı olduktan sonra söyledim. Bu nedenle ben bu konuda herhangi bir dikkat sarf etmedim, kontrol etmedim. Aracın arka kısmında özel bir bölüm olduğunu bu şekilde bir önlem alınması gerektiğini bilmiyordum. Böyle bir talimat ve emir almadım, bana tebliğ edilmedi.

Sorulduğunda: ismalarını biraz önce belirttiğim bu 3 askere Askeri Savcılığa soruşturma ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın bir kişi öldüğünü göre rahat edebileceğimizi dediğimizde bana her üçü de "Biz ölürsek yerine vurmazık, bizim dövüştüğümüzden dolayı ölmemizi kabul edemeyiz" dediler. Bu 3 askeri tekrar yanına çağırıp kendilerine birşey soramadım. Niçin suçsuz yere bu iki tutukluyu teslim aldıklarını itiraz etmedim. Niçin öldükleri sormedim. Zaten ölüm çok kısa bir süre sonra olduğunda erler de bizler de üstünlüydük. Ancak bu askerler Namak coşarının eski askerleridirler. Tecrübeli olmaları gerekir. Bildiğim ve gördüğüm bundan ibarettir. Biraz önce söylediğim gibi erlerin tutukluları dövmelelerini emretmedim, dövmelelerine göz yummadım dedi. Okunur ikazda birlikte imzalandı. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

F. F.

İFADE SAHİBİ

SARIL: Ahmet ŞEKER, Hüseyin oğlu Senem'den 1959 D.lu Sivas Hükûmeti Müessesesi köyü nüfusuna kayıtlı, İstanbul Kartal Tekel Cad. Şakayrak Sok. Erteş Sitesi 4/4'te oturur, Hamak Üz. As. G. ve T. Evi G. Blokte yasak olarak görevli olduğunu beyan eder, P.Önb. olduğunu beyan eder.

Olay hakkında diyecekleri sorulduğunda: Ben bir yala yakın süredir burada aynı görevi yapmaktayım. Devamlı bu şekilde tutuklu geldiğinde İç Nisaniyeye teslim almaya gelir gideriz. Gazinoda otururken telefon geldi. Yabancı Ferruh PARMAKSIZOĞLU telefona cevap verdi. Bana adını gölmüş yukardan teslim almaya gidilecek dedi. Ben de tamam komutanın hazırım dedim. Zaten gazinoda boşta olan ben ve arkadaşlarımız Motin Gündoğdu ile İbrahim KRŞKİN vardılar. Tutuklu teslim alırken indiklerimizde maiz kademe görevli bulunan reodan bozma kapalı araç bir süre sonra geldi. Kimin telefon ettiğini ve çağırıldığını biliyoruz. Şöförün ismini biliyorum, Şükrü Bağ Astsubayın da bizimle beraber gazinoda idi. Yabancı Ferruh PARMAKSIZOĞLU aynı zamanda araç komutanı olarak Astsubay Şükrü BAĞ'ı görevlendirdi birlikte A Blok İç Nisaniyesinde ismini bilmediğim bir Çavuşa bu iki tutukluyu teslim alarak. Reoya bindirdikten yolda duruşmalarını beyanladım. Daha doğrusu kapıda dururlarken odaya duruşmalarını beyanmamıştım. Bu nedenle tutuklulardan birine ben, ve diğer arkadaşlarımız Motin GÜNDOĞDU ve İbrahim KRŞKİN de her ikisine copla belden aşağı kaba otlarına vurduk. Çünkü kontrolden geçen ve valizlerinden çıkarılan eşyalarını gabuk toplamıyorlardı. Eşyalarımıza gabuk toplayın diye copla vurmuştuk. Astsubayın valizlerini kontrol ederken suşunuz ne diye soruştun. Onlar da yasak yayın diye cevap verdiler. Araç binmesden önce gözlerini korkutup bir daha Hamak Gazinesine gelmelerini beklemekten kondilerine vardık. Üçer yerlerine vardık. Kilitlerine kesinlikle vurmazdık. Keza reoya bindikten sonra F Bloka gelinceye kadar kondilerine kesinlikle vurmazdık. Onlar aracın içerisinde özel bölüme sturdular. Biz de 3 arkadaş dışardaki bölüme otardık. Araç 1-2 dakika içinde F Bloka geldi fasla zaman kaybetmedi. F Bloka önüne gelince araçtan tutukluları indirdik. F Blok bahçesinden koşturarak içeriye soktuk. Bu sırada kaba etlerine copla yine her üçümüz vurdük. Hiçkimisi yine gözlerini korkutmakta. Bu sırada Astsubay Şükrü BAĞ varmamız için yine emir verdi. Tutukluların içisi de Astsubayın birçoyle söyledi. Başçavuşum da vurmazın diye emir verdi. Biz de ondan sonra vurmazdık. Astsubayın daha reoya binerken yine bizlere tutuklulara vurmamızı emrettiği. Ancak biz kondiliğisinden aşağıda reodan indikten sonra kışmaları için kaba otlarına vurmazdık. Biz reodan tutukluları indirdikten sonra olay yerinde Yzb. Ferruh PARMAKSIZOĞLU ve Gardiyan İsmail YAVAŞ ile nöbetçiler Çvş. Tekin AYDIN, Önb. Coşkun ÇELİKİ VE ER

Ketin SAĞLAM da orada idiler. Biz tutukluları bu 3 sübutçi askere teslim ettik ve orada fazla durmaksızın gazinomusa gittik. Bizim yanımızda başka kimse bu iki tutukluya vurmadı. Ben kimsekin vurduğunu görmedim. Şu ana kadar da duymadım. Bilmeyorum, dedi.

Soruldu: Bize ilk defa gelen tutuklu ve gazeteye alınan sanıklara gözlemlerinizi korumak için copla tekme ile herhangi bir şekilde vurmak için herhangi bir emriniz yazılı veya sözlü esir vermemiştir ve ancak bizden daha tecrübeli arkadaşlardan bu şekilde göz korkutma bakımından davranmalarını gerektiğini söylemişlerdi, viyden asabından iki gündür uyku bile uyuyamıyorum. Ben ne tutukluların başına ne de göğsüne vurdum. Daha doğrusu göğüs kemiklerini kırarak şekilde yere yatırıp dövmedim. Reoda da dövmeniz sözkonusu değildir. Cezaevine ilk geldiklerinde her iki tutuklu normal sağlıklı görünüşündeydiler. Reoda indikten sonra Bağcıoğluyla da konuşuştuk. Yerlere kapaklanarak kalkamayacak kadar dövüldüklerini görmedim ve bu derece ağır dövmedim. Dedi. Okunur ifade-sini doğruluğunu imzası ile tasdik etti. 9.11.1960

ASKERİ SAVCI

S. K.

SANIK

SANIK: Ketin SÜRDÜĞAN İsmail oğlu 1960 D.İ.İ. Mektepçiler Seyitgazi İlçesi Beğsaray köyü nüfusuna kayıtlı Mektepçiler Ziyapasa Cad. Kale Apt. Daire 6 Kat 2'de oturur, Plakaya bakarsanız, Ortakol terz, Mamak Cezaevinde C Blok Hiz.İk.da görevli olduğunu beyan eder.

Ben 2 aydan beri Mamak Cezaevinde görevli bulunmaktayım. Tahminen saat 20.00 sıralarında iki tutuklunun geldiği ve bunların alınması için gitmemiz gerektiğini Yüzbaşı Ferruh PARAKSIZÖZÜN söyledi biz de hazırız dedik ve birlikte İç Nizamiyeye gittik. Başımızda Astsubay ŞÜKRÜ BAĞCI vardı görevli şahsen tanıyordum. Fakat ismi bilmem, ancak plaka numarasını da bilmiyorum. A Blok İç Nizamiyede bu iki tutuklu Astsubay yata teslim aldı. Valislerini ben ve arkadaşlarımız aradık. Valislerinde Çiğ Fırçası ve macununu almadık. Reoda bindiğimiz ben ve arkadaşlarımız Onb. Ahmet ŞEKER ile er İbrahim KESKİN olmak üzere üçümüz bu iki tutuklunun herbirine ayrı ayrı coplarla kalça kaba etlerine vurduk. Yastık coplarla vurduk. Niyetimiz daha cezaevine ilk gelişine gözleri korksun bir daha cezaevine gelmesinler şeklinde idi. Valislerini ararken kendilerine sordukları ne olduğunu biz soruştuk. Böyle bir yetkimsiz yok. Bizim gördüğümüz kadarıyla herhangi bir arızalara ağrıları sırtlarına veya bacaklarına yoktu. Bu konuda kesin birşey bilmiyorum. Reoda kendilerine ait bölmeye oturttuk. Bu kapıyı Bağcıoğlunun ŞÜKRÜ BAĞCI'nın kilidi-

lemesi gerekirken niçin kilitlenmediğini bilmiyorum. Yani geldiği için bilmiş olabilir. Biz de kendisine kilitlenmesi konusunda birşey söylemedik. F Blokta geldik tutuklulara aşağıya indirdik. İncekten dışlarında, bacaklarına ve kalçalarına copla her üçümlü vurduk. Mahal öldürücü yerlerine vurduk. Tutuklular indikten sonra Bağcıoğlu Şükrü BAĞ ile tutuklular konuşuldu. Hatta Elm tutuklu 2 yaşında bir çocuğun var uykuyla uyanmadan gelmiş onu da söyledi. Bunları duyduk, Yarıya yataklarında dövmeleri süzme değildir. Reoda gelirken de onları dövdük. Telah atmadık. Kaşasına vurmadık. Bu iki tutukluyu Ysb. Ferruh'un ve Gardiyan İsmail'in yanında F Blok iç nöbetçilerine teslim ettik. Görevi bit-tiği için gittik. Bundan sonrasını da bilmiyorum. Şu ana kadar ben kimin sonin dövdüğünü duymadım. Dedi. Alınan ifadeyi imzası ile tasdik ettik. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

SANIK

SANIK: İbrahim HESKİN P.Eri Musa oğlu 1959 D.lü Harım'dan olan Er-
minean Korkeş Çukurdüğü köyü nüfusuna kayıtlı ve oturur, inşaatlarda
kalkıncılık yapan evli 1 çocuğu ortaokul mezunu, halen Mamak Üs.As. ve
G.Dvinde 8 Blokte yaslı olarak görevli olduğunu beyan eder.

Ben 14 aydan beri burada görev yapmaktayım. Olay günü bize iş
miyeden teslim olmanız emredildi. Başımızda Bağcıoğlu Şükrü BAĞ vardı.
Yanında Çnb. Ahmet ŞEKER ile er Metin ŞÜKRÜOĞLU bulunuyordu. Bağcıoğlu
mıs tutukluları teslim aldı. Tutukluların valislerini aradık. Ondan son-
ra da reoya bindirdik. Reoya bindirirken sadece ayaklarına bu maddede-
lerle birlikte her üçümlü vurduk. Reoda tutuklular önde kendi bütüncü-
ründe oturdular. Kilit yoktu. Kilitin ve anahtarın Astsubayda olması
gerekirdi bizzat yolda gelirken tutuklulara vurduk. Gelince reodan in-
dirdik. Reodan indirdikten sonra vurecektik ki Bağcıoğlusuz bırakmadı.
Bize vurmaya diye söyledi. Bloğun önünde dahat hazırol yaptık ve
uygun anımla içeri girdik. Bu sırada nöbetçi Subayı Ysb. Ferruh BAĞ-
MARSINOĞLU ve Gardiyan İsmail YAVAŞ ve oradaki iç nöbetçiler Çnb. Bekir
AYDIN, Coşkun ÇELİBİ ve Metin SAĞLAN bulunuyorlardı. Tutukluları Gardi-
yan ve nöbetçilere teslim ederek araca binip olay yerinden ayrıldık.
dedi.

Soruşturduğunda: Kesinlikle reoda ve reodan indikten sonra tutuklular
vurmadık. İndikten sonra Bağcıoğlusuz niçin bize vurmaya dediğini bil-
miyorum. Başına ve göğsüne vurduk. Suçuzum kimse yemeli veya nöbetçi

olarak baaa gelen tutukluları gösdeği vermem için emir vermedimti. dedi. Okunan ifadesini imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T.K.

SANIK

İFADE SANISI: P.Er Fikret GÖÇTEKİN Mehmet oğlu 1959 D.İn İzparta Sanirkent Yayla Mah.116 nüfusuna kayıtlı ve oturur, İzparta Yenigeraj İçi Sanirkent İlçesinde çalışır. Bekar İlkokul mezunu. Cezaevinde şafır olarak görevli olduğunu beyan etti. Olay hatırlatılıp diyecekleri sorulduğunda:

090617 plakalı red aracınan şoförü olarak tutukluları alarak Hacıoğlu A Bloka gittik. Komutan olarak Bağçevuş Şükrü BAĞ ve 3 er ve erbağ (Ahmet ŞEKER, Metin CÜKDOĞRU ve İbrahim KESKİN) vardı. A Blokte 2 tutuklu teslim olduktan sonra reya bindirildiler. Bindirilirken çoğu muhafızlar tutuklulara vuruyorlardı. Sonradan A Bloktan içinden Astsubay Şükrü BAĞ çıkıp geldi durum çocuklar diye onlara emir verdi. Muhafızlar da bağkaca vermediler ve tutukluları arabaya bindirdiler. Araç komutanı olarak Astsubay Şükrü BAĞ yanında oturdu. Tutuklu ve muhafızlar arkada kaldılar. 3 nci viteste normal süratle B Bloka geldik. Tutuklulara indirildiler. Burada yine muhafızlar tutuklulara çoğu bacaklarına ve kollarına vurmaya başladılar. Bu sefer Astsubay Şükrü BAĞ vurmayan diye itkada bulundu. Fuman dışında başka birşey görmedim. Ben direktiyeye geçtim. Arabaya manevra yaptırıp dönüp geldim. Cadan sonra da yalnız olarak aracı park yerine götürdüm. Benim bildiğim bundan ibarettir. dedi

Sorulduğunda: Her iki tutuklu gerek araca binerken gerekse araçtan inerken oğlayıp pıflamıyorlardı. Formal yürüyorlardı. Mizi dönmeyin otamayın diye birşey söylediklerini ben duymadım. Arabaya binerlerken yollarında başlarında herhangi bir yerlerinde yara bcre birşey farketmedim. Araçtan indikten sonra dışı yerinde başka kimler vardı pek farketmedim. Ben kıyasıya vermedim. dedi. Okunan ifadesini imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T.K.

İFADE SANISI

SANIK: P. Çvş. Bekir AYDIN Ahmet oğlu 1959 D.İn Tunceli Hozat İlçesi Balkaynar köyü nüfusuna kayıtlı, ve aynı yerde oturur, İİS Meslek Memak Üz.As.O. ve T.Evinde C. Blokte görevli.

Olay anlatılıp soruldu: Ben olayın cereyan ettiği 20.00 iye yakınırken şimdi ifade veren orler başlarında Astsubay Şükrü BAĞ olduğu halde 2 tutukluyla bize teslim ettiler. NEbetçi arabaya Yürbaşı Ferruh PAZ-

MAKSİZÖĞLÜ, Gardiyan İsmail YAVAS vardı. Benim yanımda nöbetçi olarak. Onb. Coşkun ÇELEBİ ve Er Metin SAĞLAM bulunmuyordu. İki tutukluya başta mahşetki amirlerimiz nezaretinde tel örgülerdeki kapılara MÜB. Sübaya Ferruh'un nezaretinde Gardiyan İsmail açtı. Kasa bizim önünde durduğumuz binanın esas kapısını da yine gardiyan başında Yüzbaya Ferruh olduğu halde açtı ve bu iki tutukluyu içeriye saldılar. Kapıya kilitlediler. Hepimiz dışarda kaldık. Gardiyan İsmail ile MÜbetçi subaya ve Astsubay Şükrü BAŞ hepsi ayrı ayrı gittiler. Biz sadece iç nöbetçiler kaldık. Tamamen yanım saat kadar sonra içerde yeni gelen tutuklulardan birinin fenalaştığını söylediler. Biz de tel örgütün dışında bulunan dış nöbetçilere seslendik. Nöbetçi heyetine durumu bildirdiler. Yüzbaya Ferruh ile yanında ismini bilmediğim bir Astsubay geldiler. Birde Doktor Yüzbaya geldi. Gardiyan da gelmişti. Hep birlikte içeriye girdiler. İçerde ne olduğunu bilmiyorum. İçeriye girmedim. İçerde sanii teneffüs işlemleri yapmışlar diye duydum. Sonradan hastayı alıp ambulansa götürdüler. Ben ve arkadaşlarımız Coşkun ÇELEBİ, Gardiyan İsmail YAVAS yanıt herhangi bir subay yahut Astsubay tutukluları bizim yanımızda duvarın, çarşafın içinde herhangi bir subay Astsubay veya görevli olması da imkansızdır. Zira biz kapıda nöbet tutmaktayız. Dedi.

Soruduğunda: Tutuklular bize teslim edildiğinde uygun şekilde yönlendirilerek geliyorlardı. Yetkililerinde pek bir sorumluluk görmedim. Bize karşı herhangi bir şey söylemediler. Oflayıp puflamalarına dayandı. Kızın yatırılabı dövülüp dövülmediklerini bilmiyorum. Kesinlikle ben ve beraberim nöbet tuttuğumuz arkadaşlarımız suçsuzuz. Dedi. Okunca ifadesinin doğruluğunu imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T.K.

SANKI

SANKI: Coşkun ÇELEBİ, İbrahim oğlu 1960 D.İ. Erzurum Çayarlı ilçesi Balıklı köyü nüfusuna kayıtlı, Erzurum Çayarlı ilçesi Balıklı köyünde oturur, çiftçi, ilköğretim mezunu, Meslek Özel Askeri Cema ve Tutuklu evi C Blokta görevli Onb..

Olay anlatılıp soruldu: Ben 10 gün kadar Ünye Kırakkale'den geldim. Kırakkale'deki birliğimden geldim. 1 Ay kadar kalıp geri dönmekmişim. Birliğim Kırakkale 38 P. A. 2. Tb. 5. Bl. te görevliyim. 7 Kasım 1980 Cuma günü akşam saat 20.00 saatlerinde görevli olduğumuz F Bloka 2 tutuklu getirdiler. Yüzbaya Ferruh MAKSİZÖĞLÜ ve gardiyan gelince tel örgülerin kapıları açıldı. Bahçeye girdiler. Orada Yüzbaya Ferruh tutukluları deftere kaydettiler. Soara binanın kapısı açıldı. İki odanın karşısından boş yer olduğu tutuklulara soruldu. Koşuştaki kademi tutuklulardan birisi burada var dedi. Bu un üzerine gardiyan İsmail YAVAS

koşuş kapısını açtı ve içeriye tutukluları bıraktı. Kapıları kilitleyip tekrar dışarıya çıktı. Bizde nöbetimize devam ettik. Bir saate yakın bir süre sonra içeriden tutuklulardan birisi yeni gelen tutuklunun birisinin duruşunun kötü olduğunu söyledi. Biz de derman devriye nöbetçilerine söyledik dedi.

Sorulduğunda: Ben tutukluların reodan indığını gördüm. Fakat dövüldüklerini görmedim. Ben hiç bir tutukluya vurmadım. Kimseyle 311'inci nedem olmadım dedi. Alınan ifadesinin doğruluğunu Amca ile tasdik etti 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

B. V.

SARIK

SARIK: Metin SAĞLAM, Zeki oğlu Fikriye'den 19610.lu Erzincan Kömür İşletmesi bünyesinde kayıtlı, Erzincan Kömür Karşabağ Mah. 26'da oturur, bakan. Ortakul 2. sınıftan terk, Kırıkkale 38.P.A.2.75.5.B1.ten geçici görevle Hamak Özel An.C.Evi C Blokta görevli.

Özay anlatılıp soruldu: Ben 7 Kasım 1980 Cuma günü 19.00-21.00 saatleri arasında Cozaevi F Blokta iç nöbetçi olarak arkadaşlarım (Yay. Tokin AYDIN ve enb. Coşkun ÇELİBİ ile birlikte nöbetçi olarak görevli idim. Eki örgütlerin arasında arag açıdan 2 tutuklu indirdim. Başlarında Asubay ŞEKERİ Baş bulunuyordu. İndirilen bu 2 tutukluya aragta bulunan dış görevli enler 3 kişi (gözetici hariç) ellerindeki cephanelerle her ikisinde de vuruyorlardı. Yalnız görüşüm kadarıyla bacaklarına vuruyorlardı. Başlarına ve sırtlarına vuruyorlardı. Yere yatırıp dövüldüklerini görmedim. Yere yatırıp dövüldüklerini görmedim. Yanımızda Yzb. Ferruh PARMAKLIZ-OĞLU Gerdıyan ve ismini bilmediğim bir Asubay daha vardı. Tutuklular, önde Yzb. Ferruh olduğu halde binaya uygun adanla yürütüldü. Kapılara gerdıyan açtı. Koşuşlardan 1 numaralı olanın konulu. ve tekrar kapılar kilitlendikten sonra Yzb. ile gerdıyan dışarıya çıktılar. Aradan tahminen yarım saat kadar bir süre geçtikten sonra tutuklulardan birisi yeni gelen tutuklulardan birisinin fenalaştığını söyledi. Bu durumu dışarıda geçen devriyelerden birine illettik. Nöbetçi heşeti ve doktor geldi ve tutukluyu götürdüler. Benim bildiğim bundan ibarettir. dedi.

Sorulduğunda: Ben ve benimle beraber nöbet tutan arkadaşlar kendilikle bu gelen tutuklulara hiçbir fiske vurmadık. Bu bakımdan herhangi bir suçumuz yoktur. Dedi. Ölmüş ifadesini imza ile tasdik etti, 9.11.1980.

ASKERİ SAVCI

T. K.

SARIK

SAĞINAR TANIK: Müzaffer ERDOST: (Kimliği evvelce saptanmıştır)

Olay hatırlatılıp soruldu: Fotoğraflardan çekildiği figürle işlemlerinin yapıldığı kısımda birçok görevli er ve çavuş erler vardı. Bunlardan 2 tanesi tahminen 6-7 santim sağ ellerini uzattırmak suretiyle copla vuruldu. Bu iki askerden bir tanesi Çavuş veya oğ. olacak bana ve kardeşime sağ ellerimizle copla ikişer defa vurdular. Ondan sonra orada epeyce bekledik. Tahminen yarım saat kadar bekledikten sonra bir rec bağında bir Asanbay ve 3-4 er geldiler. Asanbay tutukluların kışak olduğunu söyledi orada görevli olanlar kardeşimle beni götürdü. Tutukluların ayyalarnın kontrol habında aramayı diğer tutukluların yanına yapmadılar. Bizim başta bir kısım aldılar. Asanbay ve yanındaki erler yanımızdaki çantaları aradılar. İçinden çıkarıp dış fırçasını ve macununu attılar. Başka epeyce birşey denediler. Yalnız suçunuzu ne olduğunu sordular. Kışak yayın bulduğumuz dedik. Bana evvelce bizi recda götürmelerden biri kışak sol yan olduğunu sorup zaten öğrenmişti. Asanbay bana bu cevabı verince "10 yaşındaki bebeleri şehitliyorsunuz zaten sizin yüzünüzden biz de günde gündüz rahat etmiyoruz, erler de rahat etmiyorlar" dedi. Eyyalarımıza dış arabaya binerken önde ben olduğum halde gerek bana gerek kardeşime cop ve teknelarla vurmaya başladılar. Bu duruma yani bizim dövülmemizi bağışladıkları Asanbay görüyordu. Erlere herhangi bir şekilde durma yapmaya vaktimiz için terbiyesizlik ediyordunuz gibi hiçbir şey söylemedi. Biz işimize girince tutuklulara mahsus bölüme kendiliğinden geçtik arabalara kalkışlıkla olarak kardeşimle oturduk. İçeriye kocin olarak katariyadağınma günde 4 asker vardı. İçerde aydınlatma tertibatı yoktu. Bu bakımdan bu 4 erin yüzlerini pek açık ve g seçik görmem mümkün olmadı. Bu bakımdan bu 4 erin yüzlerini pek açık seçik görmem mümkün olmadı. Tutukluların bulunduğu bölüme giren bu 4 askerden 2 si bana ikisi kardeşime ayağa kalkmamıza söyleyerek ve ondan sonra rec hareket etmeye başladı. Bir tanesi uzattığımız her iki elimize vururken bir tanesi de sırtımıza ve sağden her yerimize copuyla vuruyordu. Bu vurma o kadar seri idi ki duymak dinlemek bilmiyorlardı. Arada bir söz sarfedip ondan sonra vazalım diye birşey sözkonusu değildi. Rec sun derece yavaş adıta bir kağıt arabası gibi yavaş yol almaktaydı. Bir ara kardeşimin yere düştüğünü gördüm. Yüzükoyun yere kapaklanıyordu. Teknelerle ve coplarla vurularak kalk lan diyorlardı. Tekneler sırtına başına her tarafına pastlıyordu. Ben bu darbelerin sonuçları bakımından yere düşmüş kapaklanmış olan kardeşimin belki kurtul dedim. Ona biraşkın beni dövmü dedim. Zaten beni dövüyorlardı. Araç çok yavaş geldiği için varışımızda yolda geçen sürenin ne kadar olduğunu kestiremiyorum. Rec durduğunda eyyalarımıza alın dediler. Bizim recdan arkamıza cop ve teknelarla vurarak indiriler. Yavaş indik koğuşa doğru gid-

çoğimizi sandık. Bize durun durun dediler. Durduk. Arşık Komutanı olan Asubay da araçtan inerek bizi döven erlerin yanlarına geldi. Tekrar araç aracında bizi döven 4 er bizi tekme ve copla dövdüler. Bu dövme süresi tahminen 5 dakika kadar sürdü. Bu sürenin sonunda baş ve kardağın birisi bizi biren Asubaya yalvarmaya başladık. (Bunu daha önce düşünseydiniz) dedi. Bu dövmenin bir yerinde yani bu 5 dakikanın sonunda yine dövmenin devam ettiği bir anda kardağın yere düştü. Askerler kalk lan dediler. Bu çok zor kalkıp doğrulabildi. Doğrulduğu anda dahi her ikimizde dayak atıyorlardı. Asubay bu sefer yeter yeter diye emir verdi. Askerler dövmeyi kestiler. Bizi askerler hazırlara geçirdiler. Bizlerimiz kollanımız daşa bağla olarak şiştiğinden ve ağrıdığından tam esas öneş alamıyorduk. Bu sefer erler burada kızarak yine erler sağdan ve soldan vucuyorlardı. Bu sefer asubay "bir patlatılmadık bayalarınız kaldı, onu da şıadı palatıyor" dedi. Bu söz üzerine tekrar erler bize vurmaya başladılar. Bizi getiren Asubay bunun etrafında bir göğüs gelig yaptı ve erlere tekrar emir vererek dövmeyi bıraktırdı. Onda sonra tel örgülerdeki kapılar açıldı. Geceviyata havalandırma olarak kullanılan bahçe kısmına geçtik. Kapıdan içeriye girerken gerekirken erkadan bir ses tahminime göre aynı Asubay mı başkosa mı bilmiyorum. Herhangi bir emir de olabilir. Yalnız emir olduğu verdiği komuttan anlaşılıyor. Oradakilere birşeyler söyledi. Bu "içeriye değil, içeriye değil şu tarafa" şeklinde bir komut mekindeydi. Onun üzerine, erler bizi binanın dış kısmında sağ tarafa götürdüler. Bizi orada tahminime reo aracında döven askerler yine dövmeyle devam ettiler. Bu bir iki dakika kadar devam etti. Artık kendimden geçmiştik. Kendimden ayakta tutacak halimiz de kalmamıştı. Tekrar bir yerden bağırıldı bizi binanın kısmına götürdüler. Kapıda nöbet tutan askerler içerden kadonlileri çağırıldılar. Aralarına teknil verdiler. Tahminime bizi güven askerler bizi reoda dövenler getiren askerlerdir. Bu nöbetçi askerlerin başında bizi dövenler yine bize bağırıp duruyorlardı. "Şikâretini yapıştır hazırla" diyorlardı. Bizi içeri aldılar. Koğuşa bealm yanına, birkaç kişi kardağın için yanına yaklaştılar. Kısa bir süre sonra kardağınla göz göze geldik. Yüzünde kan lekeleri olduğunu farkettim. Benim de yüzümde kan izleri olduğunu sanıyorum. Yüzümdeki çizikler halen durmaktadır. Bizlerin görüldükleri üzere şiştir. Bugün Doktor Asteğmen beni muayene edip tahminime bu konuda rapor düşenlenmiş olabilir. Vücudumda herhangi bir kırık olduğunu sanmıyorum. Sadece ağrılar bulunmaktadır. Başında ağrılar hissetmiyorum. Evvelce askeri savcıya vardığım ifade doğruur. Dedi. İlaveken bizi dövenleri reodun içi kazanlık olduğna için ve reodan indikten sonra da hava iyice kararmış olduğundan teğhis edebilir miyim bilmiyorum. Ancak Gecevi

evine ilk getirildiğimizde daha reaya binmeden evvel teslim alındığını yerde 2 asker vardı. Bunlar reaya bizimle bindiler. Belki onlara bindiği için ışıkla yarıcalanarak bir an için gördüğüm için teğbis edebilirim. Dedim Okunan ifadesini imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

MAĞDUR TANIK

TANIK TUTANAKI

Mağdur Tanık Muzaffer ERDOĞAN önce ve sonra da asırlar bir kısım başka erler arasında karıştırıldı. Astsubay Şükrü BAĞ oldukları halde Savcılık odasına alındılar. Sıralı vasiyette adı geçen mağdur tanığın karşısında durduruldular.

Mağdur tanık Muzaffer ERDOĞAN'ın olay günü kendisini Cezaevi İç Nizamiyesinden teslim alan Astsubayın ve erlerin (yahut erbaşlarının) rücu sırasında gösterülürken dövenlerin ve reodan indikten sonra yine kendisini ve kardeşi İlhan'ı dövenlerin kimler olduğunu iyice bakarak kimler olduğunu tanıyıp tanıyabileceklerini askerlerin kimler olduğu soruldu.

Mağdur tanık Muzaffer ERDOĞAN cevapları: Bahsini ettiğim Astsubay şiddet huzurunda bulunan Astsubaydı. Cezaevine ilk geldiğimizde beni teslim almayı gelen Astsubayın hemen arkasında olan ve bize suyunuz nedir diye soran şiddet huzurunda askerlerden sağ bağıtan ikinci sıradaki asker olduğunu yüzde 50-60 kanaatle zannediyorum. Fakat diğer askerleri teğbis edemedim. Zaten koranlık nedeniyle göremedim. Dedim. Yapılan bu teğbis hareketleriyle bax tutukluymuz arkadaşlarımızın F bölümüne konulduğunu (işildi). Göre huzurda bulunan tek Astsubay Şükrü BAĞ'dan diyeneği soruldu: Evet rücu erodıyla bu tutuklu ve kardeşini F bölümüne bon getirdim. Doğrudur dedim.

Sağdan ikinci bağıtan teğbis edilen askerden rütbesi ve sınıfı ile birlikte adı soyadı soruldu: P.Er Metin GÜNDÜĞAN olduğunu ve kendisinin başında Astsubay Şükrü BAĞ olduğu halde Cezaevi koğuşuna götürülen arasında olduğunu beyan etti. Yapılacak başka işler olmadığından teğbis son verildi. Tutanak okunarak iszalandı. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

MAĞDUR TANIK

FESHİT KATILANLAR

1. P.İst. Bğvç. ŞÜKRÜ BAĞ :	7. P.Ob. Ahmet ŞEKER :
2. P. Qvç. Tokin AYDIN :	8. P.Şr. Ali YYSAL :
3. P. Er. Nohia SAĞLAN :	9. P.Şr. Fikret GÖÇÜTİN :
4. Hn. Er. Mehmet DİKTAŞ :	10. P.Şr. İzzet GÜRDOĞAN :
5. P.Şr. İbrahim KESKİN :	11. Ahmet ÜZNER :
6. P.Ob. Coşkun ÇELİBİ :	

DOKTOR RAPORU TUTANAGI

Mağdur tanık Nusaffer ERDOŞ ile 229. F.A.İh. Doktoru Atag. Hasan ÇELİKAYA Savcılık odasına celbedildiler. Doktorun Askeri Savcının huzurunda mağdura muayene etmesi istendi.

Doktorun kimliği: Dr. Atg. Hasan ÇELİKAYA İsmail oğlu 1952 P.İh. İsparta nüfusuna kayıtlı Ankara İbrahim Cad. 71/15 İncesu'da oturduğunu beyan eder.

Doktor yaptığı muayene sonunda muayene ettiği mağdur Nusaffer ERDOŞ'un kaç gün iy ve güçten kalacağını ve kaç günde iyileşeceğini, yara ve berrisi konusunda cevabını sağ kol dış yüzünde ve sağ ön kol iç yüzünde büyük ekimozlar, sol kol ön kol ve el kolu kaplayan (bütünüyle) ekimoz ve şişlik, burun ön kısmında ve sağ göz altında 2 cm. uzunluğunda sıyrıklar tespit edildi. Hastanın bu haliyle 1 haftada iyileşeceği, 5 gün iy ve güçten kalacağını bildirir tıbbi kanaat kesin raporudur. Defi: Okunmuş tutanak birlikte incelendi. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI	T.K.	DOKTOR	MAĞDUR TANIK
		Hasan ÇELİKAYA	Nusaffer ERDOŞ

P.İst. Bğvç. Şükrü BAĞ tekrar huzura alındı ve kendisinden mağdur tanığın beyanında bildirdiği ve reoya 4 nöü kişi olarak binen askerinin kim olduğu sorulduğunda: Benim muhafız olarak götürdüğüm asker sayısız belirlendiğim 3 kişidir. Ancak o gün G Bick Amirâ Enb, Bayyal BALANAN'ın şoförü de bu 3 erin yanında duruyordu. Tutuklu iki kardeş var olduğunu görmedim, bilmiyorum. Yalnız ben tutukluları ve 3 askeri araca bindirdim, kapı kapandı, ve ondan sonra da araca hareket ettirdim. Ben şoför mahalline oturduğum sırada diğer 4 nöü bir asker bindi ise bunu görmedim, kim olduğunu bilmiyorum. İedi, Okunmuş ifadesinin doğruluğunu imzası ile tasdik etti.

9.11.1980

ASKERİ SAVCI	T. K.	İFADE SAHİBİ
--------------	-------	--------------

Mağdurun beyanına göre tekrar Onb. Ahmet ŞEKER, husura alanda ve kendisinden soruldu: Araca 4 üncü kuyu olarak bizimle binerek 2 Bloka gelen P.Er Kismet ÇAĞLAR'dır. Aşağı 6 Bloka gitmem gerekiyor diye bindi. Yolda gelirken ne biz ne de o tutuklulara vurmadık. Kendisi Tabur komutanı Bab. Bayram BALAPAN'ın şoförüdür. Dedi. Okunan ifadesini imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

SANIK

P.Onb.

Ahmet ŞEKER

Sanık P.Er Metin GÜNTÜĞAN'dan Askeri araca binen 4 üncü askerin kim olduğu sorulduğunda: P.Er Kismet ÇAĞLAR'dır. Bab. şofördür. Arabanın kapısını açarak bindi. Ben de aşağıya gideceğim dedi. Tutuklulara dövmesi dedi. Okunan ifadesini imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

SANIK

P.Er Metin GÜNTÜĞAN

Sanık P.Er İbrahim KESKİN husura alanda ve soruldu: Tutuklulara getirirken P.Er Kismet ÇAĞLAR arabanın hareket ettiği sırada kapısını açarak 6 Bloka gideceğini söyledi. Tanıdığımız arkadaşlarımız olduğundan birsey demedik ve 2 Bloka gelinceye kadar arabada kaldı. Fakat kendisi tutuklu 2 sanığa kesinlikle vurmadi dedi. Okunan ifadesini imzası ile tasdik etti. 9.11.1980

ASKERİ SAVCI

T. K.

SANIK

P. Er İbrahim KESKİN

Getirildikleri anlaşılan tutuklu tanıklar Halûk VAKİFOĞLU, İsmail ÇAKIR ve İhsan ŞEŞİT'ün ifadelerinin saptanmasına geçildi.

TANIKIN KİMLİĞİ: Halûk VAKİFOĞLU Ömer oğlu 1956 Ankara doğumlu Artvin Ardeşent İlçesi Tesarlı köyü nüfusuna kayıtlı Ankara'da Platin Sokak No: 18/22 ÇANKAYA adresinde oturur Tıp Fakültesi 7 nci sınıf öğrencisi. Bir başka suçtan C Blok F bölümünde tutuklu olduğunu beyan eder.

Olay hatırlatılıp sorulduğunda: Kesin hatırlayamadıkla beraber saat 20.30.30 civarlarında 7 KASIM 1980 Cuma günü idi ki dışarıda bazı sesler bu arada çöp sesleri duyuldu. Cesaretime her yeni giren sanık çocuklar ve diğerleri arasında ben de çöp darbelerine maruz kaldım. 21 gündür beni bu durumda görmekteyiz ve işitmekteyiz bu nedenle canımız sıkılır. Şölen iki kişi olduğunu ben camın yanındaki ranzada yattığım için görürüm. Sonradan bir tanesi binanın sol tarafına kağıt peşinden sakor kağıt lon diye bağırıyor ve yine çöp sesleri geliyor. Tahminimce dövülüyordu, dış kapı yani tel örgülerden bina girişine kadar kaç-on dakika geçtiğini ve bu arada dövülmüş olduğunu tahminen söyleyebilirim. Her iki sanık (sonradan isimlerinin Müsaffer ERDOĞR ve İlhan ERDOĞR olduklarına öğrendik) her iki sanık esaretinin kapsamında içerici alındılar ve benim bulunduğum sağ taraftaki birinci koğuşa getirildiler. Koğuşumuzda tutuklular arasında kadıncıklar tesbir ettiğimiz kişiler vardır. Bizim koğuşumuzda da iki tane kadıncıklar vardır onlar gelen tutuklulara teslim alırlar ve sayıyı sayarlar. Bu kadıncıklara teslim edildiler. Sonradan bilen İlhan ERDOĞR kapının dibine arka üstü kıçının üstüne oturup yağlıp kaldı ve kalkmadı. Halbuki kardeşi bir iki sandalayarak bizi saraya oturabiliyordu. Kendisiyle ilgilenmiş nefes alıyordu, hatta kardeşinin sağlığını sordu. Kendisini bir yatağa yatırmışlık nefes alamıyorum dedi. Bir arkadaş yaka düğmelerini açtı. O sırada sayısız dümeni alınca görevli nöbetçi erler tarafından bildirildi. Bu erler pencereden sesleniyorlardı. Hastayı iç kısımda aldılar. Hastayı aynı odaya koğuşun daha iç kısmına aldık. Nümaye gitkin ağzını bir arkadaşın çenelerinden tutturarak açık tutturduk. Başka arkadaşta burnunu bir eliyle tutarak ağzından sünni teneffüs yaptırmağa çalıştık ve ben de karp masajı yaptım. Ancak biz bu işlemi yaparken nabıs atıyordu. Bu nedenle kalbi çalıştırmak için bu işlemi yaptık ancak sonuç alamadık. Önceden haber verilmişti, nöbetçi doktor ve sonradan ambulans geldi. Sünyü götürdüler. Nöbetçi doktor nezaretinde de sünni teneffüs ve masajı devam ettirdik netice alamadık. Dedi okunan ifadesini imzasıyla tasdik etti.

10.11.1980

ASKERİ SAVCI

ŞUTANAK KATİBİ
Bahri BAŞPÜR
Hv. Kd. Başçv.

TANIK
H. VAKİFOĞLU

TANILIŞ KİMLİĞİ: İsmail OLAVAN Şevket oğlu 1954 doğumlu AKKİRA Yeni-mahalle ilçesi Çrhanıye köyü nüfusuna kayıtlı. Karşıyaka 3 no.lu cadde 6 no.lu sokak 27/2 de oturur. Maden Teknik Arama Enst. Laboratuvarlar Dairesinde laborant olarak çalışır. başka bir suçtan tutuklu olduğunu beyan eder.

Olay habarlatılarak sorulduğunda: Olay günü ben koğuşta idim, dışardan iki sanık getiriliyordu. Başlarında 6-7 asker ve zannınca Sb. ve Ask. subaylar vardı. Şüpheli olgukları için bu kazaate vardım. Hava kararmıştı, bunlara askerler joplarla vuruyorlardı bir tanesi yeredüğü. Düşüğü yer tel örgülerle ağı idi. Kasa tel örgülerden içeri sınırlanırken de joplar sirtına kalçalarına bağ ve ecealarına neresine gelirse vuruyorlardı. Tahminen beş-altı dakika kadar bir süre geçti yine cop sesleri geliyordu. Koğuşa hıdamlıları çağırdılar. Kıdemliler Nejat-Mustafa ve Cümr arkadaşlar binasına kapısını yaklaştılar ve tutukluları içeri aldılar. Tutuklulardan bir tanesi sandalayerek bir sirağa oturabilirdi. Fakat bir tanesi kapının dibine yığılıp kaldı. Kalıyordu birileri çıkarıyordu. Arkadaşlar yarından kaldırmak istediler, yataklardan birine koydular. Kefes alamıyoruz, ağabeyim nasıl dedi. Başkaca hiç konuşmadı. Doktor çıkacak arkadaş Haluk YAKAR ÖZÜLÜ bize yakasız açmasız söyledi bizde kendisinin baldan Hatunü soyduk. Askerler suya bağlayacak bastaya ileriye taşıyan dediler. Bunun üzerine beş-altı arkadaş bu iri bastayı dedikleri yere taşıdık. Orda Doktor arkadaş nazına baktı. Nazının standığını söyledi, bu sırada da Askeri Doktorun gelmesi için haber verilmişti. Yanalı ve soğreden Ölen İlhan ERDOĞAN pantolonunun apış kısmı sıkılmıştı hatta büyük acımasını yaptığını fark ettik. Bu durumu farkettikten sonra Askerlerin emri üzerine koğuşun arka tarafına taşınmışık. Sunni tenekeye yaptık. Genesini tuşuk ve ağzını açtık, doktor arkadaş göğüsüne keşp masajı yaptı. Fakat masaj yaparken kaburga kemiklerini kıracağını uyarıyorum. Çünkü o derece itina ile çalışıyordu. Ondansora da askeri doktor geldi aynı harekete Askeri doktor nezaretinde 15-20 dakika yaptık. Ondan sonra sodya geldi SİÜ götürüldük.

Sorulduğunda: Ağağa yukarı 12 EYLÜL 1980 tarihinde sonra tüm sanıklar cezaevine girişte arabeden indirildikten sonra dövüldüklerini açıkladıklarını görüyoruz. Ayrıca arabenin içinde de dövüldüklerini bize söylüyorlar. Ben MAYIS 1980 tarihinde gelmişim, dövülmedim. Ancak gişede eğitimi esnasında en ufak bir hatamda dövülmekteyiz dedi. Okunan ifadesini kasetleyle tasdik etti. 10.11.1980

ASKERİ SAVCI

ZARIF KATINI

TANIK

Getirildiği anlaşılan sanık Kismet ÇAĞLAR hususuna alında kişiliğinin ve ifadesinin saptanmasına geçildi.

Sanığın Kişiliği: Kismet ÇAĞLAR Hemen oğlu 1957 doğumlu Ayşe'den oluş SIVAS Harik ilçesi Yakaboyu köyü nüfusuna kayıtlı. Ankara'da Etilik Nispetler Sok. No 36/2'de babasının yanında oturur. Evli bir çocuklu 06 AZ 875 plakalı Chevrolet taksi şoförü halen NEMEK-Askori Cezasvinde C Blok 3a Blok amirinin sakam şoförü olarak görev yaptığına beyan eder.

Olay hakkında sorgusunun nelerden ibaret olduğu sorulduğunda: Ben C Blok Amiri Bab. Bayral BALAMAN'ın verdiği nöbet defterini A Blokuna götürmüştüm. Döndüğe de yavaş kalmamak için o sırada tutuklu getiren araçla geldim. Bu nizamiyedeki nöbetçiye sordum. Ben C Bloka gittiğimi söyledi. Araba çok yavaş gidiyordu, A bloka çıkaganda aracın arkasından nizamiyelerine çıkarak tepisini açtı. Önbaşı Ahmet ŞEKER beni niçin arabaya bindiğimi sordu ben de başka araç olmadığımı nöbet defterini imzalatmasından önce söyledi. Beni tabur komutanının şoförü olduğum için tanırlar. Onun için aracağı biricim engel olmadı ben de iki tutuklunun bulduğum bu araçla bindim. Tutuklular kendilerine ait bölüme karşıla oturuyorlardı. Aracın için karanlıktı. Arabanın içerisinde aydınlatma tertibatı yoktu. Ben ne kendim ne de herhangi bir arkadaş tutuklulara hiçbir şekilde jopla tokme ile vurmadık. Sadece arkadaşlarla sohbet ederek C bloka geldik P bölümüne gelince araç durdu. Yere indik, yalnız burada tutuklular yere inerken marşmarşla koşullarına gitmelerini sağlamak için jopla ayaklarına vuruldu. Ben burada da kesinlikle hiç bir araca vurmadım. Ben marşmarşla sanıkların yürütülmesinden sonra olay yerinde durdum. Doğruca C blok yemekhanesine gittim. Bundan sonrasını görmedim. Herhangi bir suçun yoktur. Tutukluları dövedim dedi. Okunan ifadesini imzasıyla tasdik etti. 10.11.1980 İlaveten sanıktan sorulduğunda: Ben geldiğimden beri tutuklu ve gözetim altına alınanlar dış nizamiyede teslim alınduktan sonra disiplini sağlamak için belden aşağılarına sopa vurulur. Adam öldürme yahut başka ağır suçla olanlar belden aşağı yerlerine vurularak disiplini sağlamak için dövülür. Bu daha ziyade iç nizamiyeye ve koşullarına olur. Bu konuda herhangi bir emir verilip verilmediğini bilmiyorum. dedi okunan ifadesini imzasıyla tasdik etti. 10.11.1980

ASKERİ SAVCI

TUTUKLU KATİBİ

SANIK

Getirilen sanıklardan Piyade Çve. Tekin AYDIN hususuna alınarak ifadesi görülen yönlerden tekrar ifadesinin saptanmasına geçildi.

SORULDUĞUNDA: Dünde ifademde belirttiğim gibi, roden inen askerlerden hepisi veya bir kısmı (Karanlıktan pek farkedemedim) tutuklulara sopa

vandular. Fakat bu sırada Yzb. Ferruh PARNAKSIZOĞLU ve Astsb. Tahsin ÜRS-
DÖYEM gelmişlerdi. Tel örgülerdeki kapıların açılması için oturdular.
9 blok nöbetçi heyeti odasından çağrıldılar. Yzb. ve Tahsin Astsb. geldik-
ten sonra Gardiyan da geldi, kapı açıldı. Önder sozra tutuklanana vardılar.
Biz teslim aldıktan sonra da içeriye biz nöbetçiler ile gardiyan İsmail,
Yzb. Ferruh ve Astsb. Tahsin ÜRSÖYEM geldiler. Gardiyan binanın kapı-
sına açtı içeriye her iki tutukluyla içeriye baktılar ve kapıyı kilitle-
yip gidi döndüler. Dedi ve kesinlikle tel örgülerden içeriye tutuklanmanın
alınmasından ve fakat binadan içeriye girilmesinden önce dövdüklerini
boyanına ekledi. 10.11.1980

ASKERİ SAVCI

ZARIF KATİBİ

SANIK

Sanık Coşkun GİNEŞİ husura alındı. (Kısalığı ifade tutanağının 8. sahife-
sinde mev.)

Sorulduğunda ifadede bir değişiklik yoktur. Tutuklular tel örgüler-
den içeriye alındıktan sonra, binanın içine sokulmadan önce ayrıca dövül-
mediler. DÖVÜLMÜŞ olsalardı biz görürdük. Niçin ayrıca dövüldüklerini
söylediklerini bilemiyorum dedi okunan ifadesini imzasıyla tasdik etti.
10.11.1980

ASKERİ SAVCI

ZARIF KATİBİ

SANIK

Sanıklardan Piyade er Metin SAĞLAM gerekçesizce üzerine tokmak
husura alındı.

Sorulduğunda: Sanıklar tel örgülerden içeriye alındığında binaya gir-
meden önce kesinlikle dövülmediler. DÖVÜLSAYDILAR görürdük. Tutuklu-
ların başında Yzb. Ferruh PARNAKSIZOĞLU Gardiyan İsmail YAVAŞ ve Pankçı
Astsb. Tahsin vardı. Kesinlikle tel örgülerle içinde dövülmediler. Metin
ifade doğru dedi okunan ifadesini imzasıyla tasdik etti. 10.11.1980

ASKERİ SAVCI

ZARIF KATİBİ

SANIK

ESKİSİ TUTANAKI:

Mağdur Tenak Mustafa ERDOĞAN ve sanıklardan Kismet ÇAĞLAR, yanında
iki asker daha olduğu halde husura alındılar. Asker kişilerin kimliklerini
belirtileksizin mağdur tenaktan bu üç kişiden hangisini sanıklardan Eski-

set ÇAĞLAR olduğu ve tanıyıp tanıyamayacağı sorulduğunda şüphe belirttiler. Üzere ve onun içi karanlıktı. Güne vakti olduğu için, aydınlanma sözkonusu değildi. Kesin olarak yüzlerini hatırlamıyorum. Böyle bir ümitsizliğe meydana geleceğini de düşünmüyordum. Yüzlerine fazla dikkat etmedim. Yalnız bu üç askerden ortadaki gabne olabilir, fakat kesin bir şey demek mümkün değil dedi.

Ortadaki kişinin Piyade er Hüseyin Demir olduğu ve bir görev nedeniyle savcılığa gelmiş olduğu, birinci sıradaki kişinin sanıklardan Kismet ÇAĞLAR, üçüncü sıradaki kişinin ise Askari savcılığında görevli Tank er Necmi ÇOLAK olduğu anlaşıldı. Tutanak okunarak izahlandı. 10.11.1980

ASKERİ SAVCI	TUTANAK KATILI	KİŞİNTİ ÇAĞLAR SARIK	İHSAN DEMİR
HÜSEYİN DEMİR Teğmen Katılan	MACDUR TANIK Muzaffer Esdoğru	Necmi ÇOLAK Teğmen Katılan	

İFADE SAHİBİ: Ko. Kd. Yst. Ferihs PARMAKSİZGİN Zekeriyâ eğlu 1949 İstanbul Belialıyo nüfusuna kayıtlı halca Mamak Askari Cemaevi C Blok E bülükünden sorumlu Eb. (1970-37) ucil no.lu evli bir çocuklu olduğuna beyan eder.

Olay hakkında diyecükleri sorulduğunda: Ben C Blokte nöbetçi subayı idim. İki gözetici altına alınan sanığın A Bloktan teslim alınması hususunda telefona bildirdiler. Astab. Şükrü BAĞ'ı görevlendirdim. Yanına aldıkları erler devamlı görevli olan erler olduğundan onlarda Şükrü BAĞ'la birlikte A Bloka gidip gözetimdeki iki sanığa teslim alıp getirdiler. Aracın geldiği sırada ben C Blokte tutukluları saymaktaydım. Yanında gardiyen İsmail YAVUŞ vardı. Aracın geldiğini görünce yanımıza sonradan katılan Astab. Fahsin ÜRSÖYÜN'de gelmişti. Aracın geldiğini görünce F. Bloka doğru yürüdük bu suretle sayımı yaradsabirektük. F Bloka geldiğinde araçtan iki tutuklu indirilmiş bağlarında Şükrü BAĞ ve erler bulunuyorlardı. Gardiyen İsmail YAVUŞ olindeki anahtarla tel örgülerin üzerinde bulunan her iki kapıyı açtı. Her iki sanığa içeriye aldık. Bizde bağlarında idik ve doğrudan Cemaevi binasından içeriye bursükük. Burada kesinlikle her iki sanığın dövülmesi sözkonusu değildi. Bir subay ve Amir olarak buna izin vermem düşünülemez. Gözetimdeki bu sanıklar binanın içine koğuşa bursükilduktan sonra ben tekrar bu sefer D Bloktan bağlamak suretiyle yanına yine aynı Astab. Fahsin ve gardiyen İsmail olduğu halde devam ettik. Sayın sarcesinde yeni gelen gözetici altına alınan sanıklardan birinin fenalaştığı haberi geldi. Astab. Fahsin'i göndererek doktor istettim. Daha doğrudan Güne

fenalığın sebebi görmedim istedin. Astab. Tahsin geri gelip bana durumunun nasıl olduğunu söyleyince doktor istettim. Bedi okunan ifadeyi imzasıyla tasdik etti. 10.11.1968

ASKERİ SAVCI

TUTANAK KARIBİ

İFADE SAHİBİ

İFADE SAHİBİ: Tank Bçvç. Tahsin ÖRSÖVET Üzer oğlu 1946 doğumlu Hazilli ilçesi Turan Mahallesi 133 sokak no 275'te nüfusa kayıtlı. Ankara'da Aşkınlık Sahay Evleri Üçyıldız Caddesi No 6b A'da oturur. Eminogut Zihniyet binalikler okulu 2 nci Alay Üstü Tb. 3 nci bsmürte görevli 1968-11 sicil No.lu olduğunu beyan eder. Olay haberlatılıp sorulduğunda: Ben tutuklanmam içeriye alındığı sırada Askeri Savcılıkta tutukluların başında görevli bulunuyordum. Yalnız saat 19.50 sıralarında Askeri Savcılıktan ayrıldık. Ben sonra gazinoya gidip yemek yedim. Yzb. Ferruh BAKMAKSTOĞLU ile birlikte G bloktan itibaren sayma yaptık. G bloka girerken bir asker geldi. F bloktaki bir sınağan ağırlaştığını söyledi. Gardiyan Bedal ANBALI ile ben koşarak F bloka gittim. Koşuştan içeriye girdim. Sunni tenoffine yapıyorlardı. Koşarak gazinoya geldim o sırada Ferruh Yzb. ya girdim. Doktor ve Ambulansı isteyeceğini Yzb. ya bildirdim. Doktor Yzb. geldi F bloka girdi. Ben bu sırada F bloktan dışarıya çıktım. Hastaya ambulansla götürüldü. Bildiğim bundan ibarettir. Ölen sanığın öldüğünü göremedim ve duymadım. Dedi. Okunan ifadeyi imzasıyla tasdik etti. 10.11.1968

ASKERİ SAVCI

TUTANAK KARIBİ

İFADE SAHİBİ

İFADE SAHİBİ: İsmail YAVAŞ Esitli oğlu 1947 Balıkesir nüfusuna kayıtlı. Mamak An. Cezaevinde Geçici olarak Gardiyan, Esas Merkez Kapalı Cezaevinde Gardiyan olarak görev yapar. Evli iki çocuklu olduğunu beyan eder.

Olay hakkında sorulduğunda: Olay gitti ben G blokla Yzb. Ferruh BAKMAKSTOĞLU ve Astab. Tahsin olduğu halde sayma yapıyorduk. Bir asker geldi F bloğunun kapısını açmamı söyledi. Anahtar bende olduğu için ben G'den koşarak gittim benim yanımdan Yzb. Ferruh'da geldi. F bloğunun önüne geldiğimizde ve onun yanında bir piyade Astab.'ı 4 civarında asker bulunuyordu. Ben kapıyı açtım tel örgülerdeki bir ve ikinci kapıları açtıkten sonra iki tutuklu içeriye girdi. Yzb. Ferruh, Astab. Şükred'e girdi. Şörelere bu sanıklar teslim edildikten sonra Yzb. ve Astab. da tel örgülerden dışarı çıktılar ve ben de tel örgülerdeki her iki kapıya kilitledim. F Blokte henüz sayma başlamadığı için binanın ana kapısı kilitli değil ve açıktı. Sıra sayma F bloka sayma gelmemişti. Biraz sonra gelecekti. Ben F bloktan kapıları kilitledikten sonra yaralıktan sonra yine sayma

D bloka veya C bloka gittik. Yanında nöbetçi heyeti olarak Yzb. Ferruh ve Asteb. Tahsin de vardı. Dedi.

Sorulduğunda: Reconnun yanında beklemekte olan ve tel örgünün dışında bulunan askerlerden hiçbiri beni açtığı kapıdan içeriye girmedi. Tel örgülerden içeriye doğru tutuklular ilk defa alındığında dövüldüklerini görmedim. Dövlüselendi gördüm. Tutuklular Cezaevi avlusunda alındıktan sonra Yzb. ve yanındaki Asteb. ile birlikte bir soyaka C bloka gittik. İçeride üç nöbetçiler olarak üç nöbetçi kalmıştı, kapıya ben kilitlediğim ve görev dışındaki başka bir askerin içeriye girmesi imkânsızdı. Bununla birlikte kapıya sayma yapılacağı için açık tutuluyordu. Eğer gözetim altına alınmış bu iki asker cezaevi bahçesinde dövüldüğüne bu üç nöbetçi dediğimin askerler tarafından dövülmesi mümkün değildir. Çünkü başka nöbetçilerin girmesi mümkün değildir. Fakat olay yerinden ben ayrıldığı için sayıkların Cezaevi binasına girmesinden evvel dövülüp dövülmediğini bilmiyorum. dedi.

Öznen ifadesini inşaatıyla tasdik etti. 10.11.1980

ASKERİ SAVCI

ZARF KATİBİ

İFADE SAHİBİ

İFADE SAHİBİ: Piyade Alb. Raci TETİK Rahat oğlu 1951 doğumlu Sivas merkezi nüfusuna kayıtlı Amak Özel As. Ceza ve tutuk evi Md. Evli 2 çocuklu 1954-74 sicil sayılı olduğuna beyan eder.

Olay hatırlatılıp sorulduğunda: Göreve 24 Temmuz 1980 tarihinde başladım. Cezaevi Md.lüğü görevine bağlanmadan önce cezaevinde tutuklu ve hükümlülerin birçok taşkın hareketler yaptığını herhangi bir disiplinin bulunmadığını öğrenmiştim. Şahsen Müşaheden de bu idi. Cezaevinin askeri bir cezaevi olduğunu dikkate alarak disiplinin sağlanması amacıyla gerek subaylara gerekse Blok emirlerine müteaddit kerefer verdiğim emirlerde sadece ve sadece ilk geldikleri iç binayıda, ilk işlemler yapıldıktan sonra, yağlılar, kadınlar ve çocuk yaştekiler, sakatlar ve hastalar hariç olmak üzere bütün açığına kaba yerlerine ve el paçlarına hiçer çöp vurmalarını ve bir daha cezaevine gelmelerini tenbih ettirmelerini emretmişim. Emriyi inkâr edecek değilim. Amacım disiplini sağlanaktır dedi.

Sorulduğunda: Gözetim altına alınan ve sonradan öldüğünü öğrendiğim İlhan ERDOĞDU'nun dövülmesi ve ölümü ile ilgili olarak sonradan bilgi sahibi oldum. Adı geçen kardeş ERDOĞDU'nun dövülmesi konusunda herhangi bir emir vermedim. Daha evvelce genel mahiyette verdiğim emir sınırları aşıl-
maştık dedi.

Soruldüğında: Tutuklu yahut gözetim altında cezaevine teslim edilen sanıklardan gerçekten kimler suçludur, kimler suçsuzdur bunları ayırıp eteemin olanağı yoktur, bu bakımdan gerçekten suçsuz olanlar verem tabiatıyla ilk gelişmelerinde yedikleri epler çarbeleriyle mazdur olmaktadır. Su anda bu olaydan sonra verdiği emirlere göre kesinlikle herhangi bir disiplinsizliği olmayan tutuklu veya gözetim altındaki sanıklara hiç bir fiske verilmeyecektir. Önce İç Hızsıyeden bir bag can vurulmasıyla ilgili yukarıda belirttiğim emri kaldırmış vasıyettéyim. Olaydan bir insan olarak bende üzüntü duyduk. Başka bir üyeyoğün yoktur dedi. Ömrünün ifacesini imzasıyla tasdik etti. 10.11.1930

ŞEKERİ SAVCI

TUTUKLU KATİBİ

İFADE SAHİBİ

T. C.
SİYASETİN ASKERİ SAVCILIGI
A N K A R A

121
2NU

1980/1644 S. A.
Tevakkülüne istisna.

19 KASIM 1980

SİYASETİN ASKERİ SAVCILIGI 2 NO. LU ASKERİ HAKIMLIK KURULUMUNA

7 KASIM 1980 günü saat 20.00 saatlerinde ANKARA Siyasetin Askeri Savcılığının 7 KASIM 1980 günü ve 10.000. ; 1980/5482 sayılı gözetim altına alındıklarından HUKUKİ Gözetim Anı ve Tutuklu ve Halkın İhtilafı Blok iç misaninesine getirilen, burada görevli ilk iş- mükün tasarrufları kuzdaşlar Mustafa ERDOĞAN ve İlhan ERDOĞAN'ın p Blok'a teslim edil- k üzere bir askeri araçta bindirildikleri, ancak bu sırada bağlarında sanıkların- ta şüpheli MAD olmasınarağın muhafız askerler tarafından cop ve tekme ile dövüldük- ü; ancak adı geçen Astab. tarafından askerlere engel olunmadığı ve sayıları kuzdaş, onun çok yavaş olarak p bloka hareket ettiği, bu süre içinde aşağıda isimleri ya- li askerler tarafından cop, tekme ve tokatlarla şiddetli şekilde adı geçen mağdurlar- ın dövüldükleri, p blok dışına salındıklarında aceleyle imcekesi tekrar dövüldükleri, itilip- kıldıkları, mağdurlardan Mustafa ERDOĞAN'ın Astab. şüpheli MAD'a dövmeyi kesmek kuzda- adı yulvarmasını karşılık bu Astab.'ın bunu önce düşünseverdimis, deyip vakti darlık ol- dı olmadığı ancak bir süre sonra askerlerin ayıllarında non verdiğini, gözetim altına- inen kuzdaşların cezaları koşullarına sokuldukları, ancak İlhan ERDOĞAN'ın koşula- rı darlık yere yitirdiği ve renklendiği, yapılan tabii müdahaleye rağmen çok kısa bir- re içinde hayatını kaybettiği, yapılan soruşturma ve otopsiye göre İlan ERDOĞAN' ın sol ve vücudunun her tarafında sayısız cop vesair kint cisimlerle meydana getirilen- lecek yaralarının tüm vücudu kapladığına görüldüğü, sol ve sağ kol burcu kemiklerinin- 5,6 ve 7 no' laradıklarına karaldığı, başta sol ve deride görülmeyen fakat boyunda- şırıkan kanamadan meydana geldiği ve darlık septemdiği sulaşmış bulunmaktadırlar.

Sanıkların Türk Ceza yasasının 54/1 maddesi dalaletiyile Türk Ceza yasasının 5, 52/1 maddesi kapsamında adan silüresine neden oldukları suçun ve kanununa vural- gıdır.

Aşağıda isimleri belirtilen sanıkların 353 sayılı yasanın 72/A-2-3-4 maddesi uya- rına tutuklanmalarına karar verilmesi isteniyile dosya ilikilde sunulmaktadır. Sanıklar- ın kuzdaş koridorunda muhafız nezaretinde bekletilmektedir.

Doğanın verilmesi kararları birlikte idamesini arz ederim.

K i : 1 Adet dosya

SANIKLARIN KİMLİKLERİ :

Piyade Kad. Buzya Şüpheli MAD, Abdullah oğlu, 1946 Doğ.
Ahmet ŞEKER Hüseyin oğlu 1959 Doğ. lu , P. Gab.
Metin GÜMROĞLU İsmail oğlu, 1960 Doğ. P. Gab.
P. Er İbrahim K'ŞKİN, Musa oğlu 1959 Doğ. lu
P. Er Kıvanç ÇAĞLAR, Hasan oğlu 1957 Doğ. lu

Benedikt AVRAMOVIĆ
Sırtın Hizmeti
Yardımcı Askeri Savcı

T. C.
SİYASETİM ASKERİ SAVCILIGI
A N K A R A

SAYI : 1980/1644 S.A.
KONU : Suç duyurusu.

11 KASIM 1980

SİYASETİM KONFERANSI
MEKANA

İTİ : Sakayömetim An. Savcılığının 9 KASIM 1980 gün ve 1980/1644 N.Ş. sayılı yazısız.

7 KASIM 1980 günü günden itibaren alınan bilgilerden İhsan ERDOĞAN'ın aynı gün cezaevi iş bürosunda ilk ilşemelerle tanıştığı ve daha sonra cezaevi koşullarında tutulmasına kadar dövülmüş ve bunun sonucunda cezaevi koğuşuna bırakıldığı ve çok kısa bir süre sonra ölmesi olayının dolayı Askeri Savcılığınca yapılan soruşturma sonucunda Mevki Askeri Ceza ve Hükûmât Kanunu'nun 1934 bölümünde ve Madde 1934'de Askeri Ceza Kanununun 109 ve 110'ncü maddelerinde belirtilen suç işlediği kanısına varıldığı ve bu suçun soruşturması sonucu ilâ giktesimdir.

353 sayılı yasanın 53 ve müteakip maddeleri uyarınca yazı edilmek.

U
Sesim AYDINLI
Mevki Binbaşı
Yazdırma Askeri Hava

T P İ : 25 adet soruşturma evrakı.

T. C.
SİKİYÖNETİM ASKERİ SAVCILIGI
A N K A R A

SAYI : 500/7544 SA.
KONU :

12/11/1980

38. PİYADE ALAY 2. TABUR KEMUTANLIĞINA

KURİTAKALE

Ankara savcılığınca yapalmakta olan bir soruşturma sebebiyle
Aşağıda kimliği yazılı sanığın daha evvelce herhangi bir suçtan
dolayı hakkında adli ve idari bir soruşturma uyulup uygulanmadığı,
gılgıncı soruşturması ve mahiyetinin ne olduğu, ideolojik herhangi bir
görüştü olup olmadığı hususları bildirilmesini ister arz ederim.

İSİMLERİ

P.İnc. İsmail, Çakır BAĞ, Abdullah oğlu
1946 doğumlu, Niğde, Akgoruy, Denizli
Kazancı Meskine Kayıtlı, Kurultale 38.
motorlu piyade alay, 2. Tabur, karegeçik
ve üstek büklükte görevli (1965/113)

44-
Sancı AYDINALP
İnkis Dinkoç
Yrd. As. Savcı

T. C.
SİKİYÖNETİM ASKERİ SAVCILIGI
A N K A R A

9.11.1980

SAYI
KONU

5644
1980/5644 B.Ş.
Güzelli Altına alın.

SARAK ÜZEL ASKERİ GAZA EVI MÜDÜRLÜĞÜNE

AŞAĞIDA İSİMLERİ BELİRTİLEN G.İLKÖĞRETİM GÖZELİ ASKİ BAY VE ARBNG VÖ
(Toplam Dekna Niçi) neşinme güştin altına alınarak tahafesatana ace ederid.

İSİMLERİ

- 1- P.İnc. ÇEVREŞİMİ BAĞ
- 2- P.İnc. İsmail ÇAKIR
- 3- P.İnc. İsmail ÇULDOĞRU
- 4- P.İnc. İbrahim KEMAL
- 5- P.İnc. Fikret GÜZELER
- 6- P.İnc. İsmail İYİDİN
- 7- P.İnc. Çoşkun ÇELİBİ
- 8- P.İnc. İsmail SAĞLAM
- 9- P.İnc. Kıvanç ÇELİK (G. Blok Amiralin görevi)

İsmail Aydınalp
Sancı AYDINALP
Bak. Sub.
Yrd. As. Savcı

T. G. .
E. K. K.
ASKERİ GAZA VE TIBBİ KURUMLARINCA
A B K A R İ

12 KASIM 1980

P E R : 5922-12514-80
KONU : Dilekçe

SİKİYÖNETİM KOMUTANLIĞI ASKERİ SAVCELİĞİNE
ANKARA

İlhan KEDİST adlı şahsın öldürülmesi olayında ihmalî görüldüğü iddiası ile tutuklanan P.Astsb. ŞÜKRÜ BAĞ'ın kayabında yapılan inceleme ve araştırmada meslek hayatına girişinden önce kader çelişken, dürüst verilen bütün emirleri zamanında ve eksiksiz yapan bir Astsubay olduğu, olay günü de G. Blok'ta tutuklu görüldüğü sırada görevli olmadığı halde, başka bir vazifeye gönderilen subayların yerine görevi kabullediği dolayısıyla tevziyorek ve bilimeyerek mağdur olduğu tesbit edilmiştir.

1 Hafta önce Birliğiyle gelen Astsb. ŞÜKRÜ BAĞ'ın henüz görev ve tam alımadan ve öğrenmeden böyle bir durumda keryileşmesi, mağdur olmasının belli başlı nedenlerinden birisini teşkil etmektedir. Arz ederim.

EKİ: 1 Ad. Dilekçe

Raci TİMİK
P. Md. Alb.
Üz.As.Gaza ve T.Emi Md.

T. C.
SİYASETİM ASKERİ SAVCILIGI
ANKARA

980/7644 BA.

12/11/1960

As. SAVCILIK BAŞKANTİPLİĞİNE

ANLARA

Aktarı mevceleştirmeye geyilmekte olan bir soruşturma sebebiyle
Aşağıda kırıkkaleli yazılı adakilerin deha evvelce herhangi bir
ruktan dolayı haklarında soru turme eşitlik eşitliklerinin, eşitlikte
hangi mevcelelik ve mahkemede soruşturmanın yürütüldüğü ve soruların
mahiyetini isadâ bildirilmesini arz ve rica ederim.

BAŞLIKLARI

41
Sesni ANKARA
Makia Binbaşı
Yrd. As. Savca

- 1- P.Kad. Aygün, Şikari BAĞ, Abdullâh
oğlu, 1945 D.ın, Kızıl-Akcağay
Demirci kasabası nüfusuna kayıtlı
Kırıkkale 30. motorlu piyade alay,
Zatıbar, karargâh ve dehalet bürosünde
görevli (1965/113) sicil sayılır.
- 2- P.Önb. Ahmet ÇIKAR, Hüseyin oğlu,
1959 D.ın Serenden doğma, Sivas İrfik İlçe-
si, Hüseyin köyü nüfusuna kayıtlı,
İstanbul, Lartel, tekel cad.çakayık
nokak, eret sitesi, 4/4 te oturur, Çanak
İsnel nakari cesnevinde görevli.
- 3- Metin ÇİFTDOĞAN, P.Ör, İsmail oğlu, 1960 D.ın
Kırıkkale, aygün ilçesi, 5 saray köyü
nüfusuna kayıtlı, Kırıkkale, niyapça cad.
Kale apt. Daire:6, kat:2 de oturur, Çanak
cesnevinde görevli.
- 4- P.Ör İbrahim K.ŞEKİR, İsmail oğlu, 1959 yılında
Serenden doğma, Serenden, merkez çakayık
nüfusuna kayıtlı ve oturur, Çanak İsnel nakari
cesnevinde görevli.
- 5- P.Ör Kasım ÇAKIR, İsmail oğlu, 1957 yılında
Aygün doğma, Sivas, İrfik İlçesi, yakaboyu
köyü nüfusuna kayıtlı, Ankara, etlik, niyapça nokak
no:36/2 de oturur, Çanak nakari cesnevinde
görevli.

T. G.
SİKİYÖNETİM KOMUTANLIĞI
2 NUMARALI ASKERİ MAHKEMESİ
A N K A R A

Evrak No : 1980 / İd. 2191
Kasus No : 1980 / 2202
Karar No : 198 /

TUTUKLAMA MÜZAKKEREESİ

Sanağın Ada Soyadı : Şükrü BAĞ, P.Ş.D.Boğva. Abdullah oğlu 1946
Açık kimliği ve ikametgahı: D.lu Niğde Aksaray Demirci kasabası Mahocun
mah. Müf. Kay. Karıkkale 5135 ncu sok. Birlik Apt. A Blok No. 8/8
oturur. Karıkkale 38 ncu Motorlu P.Ş.2.Tb.Kh. ve Ds.Bi. de olup Mahkem
Askeri Gosa ve Tutuklevi C Blok Muhafız B1. Aşağıya.
Belirli Şüphelikleri :
Yüklenmiş suç :
Tutuklama sebebi : TCK. 355 S.K. 71 Mad.

Tutuklama kararı veren Mahkeme: ANKARA SİKİYÖNETİM KOMUTANLIĞI
2 NUMARALI ASKERİ MAHKEMESİ

Yukarıda yazılı sebeplerden dolayı Askeri Mahkemeler Kurulunun
Y.U.K.nun 71/ Madde 1 uyarınca tutuklanmasına karar verilmiş
ayrı kararda 69 ncu maddesi gereğince TUTUKLANMASI İÇİN MÜZAKKEREEDİR.

11.11.1980

KATİP

MAHKEME BAŞKANI
P. Şener GÜLSEREN
Hakim Şişen

2.29.P.AL.

(“Hakikat” olarak)

Muhabir Edoat'ın
Olaysı Ayrıntılarıyla Anlatılan
Yazılı İfade Metnidir.

I

Emniyet MÜDÜRLÜĞÜ 1. Şube Basın Grubundan arandığımız öğrendikten o
3 Kasım 1980 pazartesi günü sabaha, 1. Şubeye gittim. Kendisinin de ara-
şma öğrenen kardeşi İlhan Edoat da, 5 Kasım 1980 çarşamba günü sabah
1. Şubeye geldi. Bize, burada fevca bir muamele yapıldı. Bizi, o gün, 5
5 Kasım 1980 günü öğleden sonra, Sıkıyönetim Adli Müşavirliği nezaretinde
tindiler. Saat 15.00 veya 15.15'ti. Bizi nezarete almadılar, geri Emniyet
gönderildik. Ertesi sabah, yani 6 Kasım 1980 günü, sabah 9.30'da yeniden
Sıkıyönetim getirildik. Adli Müşavirliğe bağlı nezarete alındık. Akşam
19'da, geri Emniyete gönderildik. 7 Kasım 1980 günü, gene sabah 9.30 sı-
rında, Sıkıyönetim getirildik. O gün akşam kadar bekledik. Saat 17'de,
getiren polis memuru güseltim alındığımızı söyledi. Amman arabasıyla,
Mamak Askerî Gamaevi A-Blok Dış Hissesiye götürüldü. Saat 17.10-17.15'ti

Bize, burada, pencereden, sırsal görüşümüzü verdiler. “Sol” dedik.
Müşavirliğim güseltim alınma kâğıdında da adlarımızın yanına kaleme “sol”
ye yazdılar. Sonra bizi, A-Blok Dış Hissesiye içeri aldılar. Aradaki
ve küçük bir koridorda, eşyalarımızı aradılar. Sonra İlhan ile beni yan-
ka kelceleyerek, A-Blokta, merdivenli oda tabir edilen, A-Blok İç Hissesi
getirdiler. Kelceçlerimizi burada şudtılar. Burada, Emniyet nezaretinde
Sıkıyönetim nezaretinde gördüğüm Sub-Der İkinci Saptama İsmet Yalçınkaya
TİK yöneticilerinden bir genç, bir iki kişi daha vardı, Bize, burada id-
fiş verildi.

II

İkişer ikişer fotoğraf çekiliyordu. İlhan ile beni yan yana, önce s-
ve bıyıklı Şaden ve profilden fotoğraflarımız çekildi. Sonra, birkaç bar
daha aşağıda, saçlarımız ve bıyıklarımız sırtımıza sakınayla kesildi,
sız ve bıyaksız, gene Şaden ve profilden fotoğraflarımız çekildi. Bu ara
fişleri doldurmuştu. Sığurumun ne olduğuna bilmediğimiz için, bu fişler
“şu”name sorulduğu satırın Hissesi, “Yayınca sahibi” olduğumuzu yazdı
fişleri vardı. Fişleri Müsenleven ve adını sonradan öğrendiğimiz ar Kyün
teker teker bizi karşımıza çağırıyordu. Sana “Yayınca sahibi olmak şü-
lan?” dedi. Ve sonra, Adli Müşavirlik yanısınca beklerdik, sonun süren “İsmet

yayın bulundurmak" dedi. Daha sonra, kardeşimle fişini de aynı biçimde tirdi. İlhan'ın yanında TÖB-Der İkinci Başkanı İsmet Yalçınkaya duruyor. Daha önce İsmet Yalçınkaya'ya, merdiven başında oturan bir er, fişini de o da TÖB-Der İkinci Başkanı olduğuna sığılınca, "TÖB-Der kaldı mı fişler lan?" diye ikinci bir soru yöneltmişti. İsmet de, kapatılmıy olduğu sul bir yanıt verince, "Öyleyse?" diyor, Yalçınkaya panteris kalıyordu. Her li odanın yukarı kısmında bir er, gene Yalçınkaya'ya ne öğretmeni olanı soruyor, "Kimya" diye yanıt alınca, bu kez, "Öğrencilere bomba yapmayı öğrettin mi lan?" sorusuyla aserlanıyordu. Yalçınkaya'nın fişini teslim üzere, masa başına geçildikten ve fiş tamamlandıktan sonra, fişi tutan er, kalkarak, ikinci eline aldığı bir copla, Yalçınkaya'nın ellerine, ve karan boğuluğun ve yavaş yavaşla vurmaya başlar. Yalçınkaya geriye d kayıldığı, kendini zor tutabildi. Sonra Yalçınkaya perise geçti.

Bu arada bir er, Yalçınkaya'ya "Kafes'e koyayı öneriyor, Steki, " kafes yok, kilitli, siz burada bir yuvanın odası olabileceğiniz, artık gel keşiflere dağıtılacak!" diye yanıtlıyordu.

Burada bulunan erler, bu arada sürüklü girip çıkıyaya başladılar. "Yüzbacı kafesin ambarına istiyor..", "Yüzbacı seni istiyor.." diğeri riğ çıkışlarda bir trafik sıkışığı olduğu gözlemleniyordu. O arada, alana dan öğrendiğin er Ergin Soğanca gelerek, bana, fişini verdi. Yayınovi sel olduğum söyledim; "Yeni?" dedi. Soruyu anlayamadım; "Sağ mı sol mu?" soruyordum. "Sol" dedi. İlhan'a da aynı soruyu sordum. İlhan da "sol" dı atladı. Bunu soran er dışarı çıktı. Kapının giriş çıkışlarının trafiği olarak sıralamak şimdi olanaksız. Ama bir süre sonra, bize gürültüde s er Ergin Soğanca'ı girdi, benim karşına geldi, elinde cop, başını sel du. Ne dediğini anlayamadım. Elimi ağzına isaret ediyordu. Sağ elini açtı bizi iki cop vardı. Sonra İlhan'ın eline iki cop vardı. Merdivende eşe lere değin sıradakilere vurmaya devam etti.

Masa başında fişlerini tamamlayan er Eyüp Ergin ise, burada bir merd den eşeği doğru iniyor, inerken, Yalçınkaya'ya, karnasa, göğüsüne, yüzüne vukla vuruyordu.

Bu huzun ve gergin hava içerisinde fişler tamamlanırken, yeni gelen oldu. Bu arada, bizim aşağıda misanirde bulunduğu, evinde tabanca bul tıran bir tır şeffürü ile boyuna bakıldığında 18 yaşından büyük bir çocuk d geldi. (Bu iki kişi, ertesi sabah C-Block B-306'dana getirilen, ve benim duğum odaya alınıp karan oradan çıkarılan iki kişiydi.)

III

Merdivenli odada fotoğraflarını çeken anbaşı ya da çavuş olan bir bir süre burada gürültüde olmuştum. Sonra, içeri girip, aşağıdaki masen nede sandalyeye oturmaş gürültü. Buna karşın, "istersen konuşabilirsin"

oldu ve orada ellerini kulupçulayacak birliktelikte çıktı. O sırada içeri bi
Assubay girdi ve çalınmış bir ifadeyle, "Hengilleri?" diye sordu, ve hissi
adına göyle bir bakıp, kendisine uzatılan kâğıdı inceledi, arkasında
er ve kâşinin hissinde bazı erler buluyoruz. Assubayın arabasındaki e
ze sığmasın ne olduğunu sordu. "Yanak yoyun" dedik. Öbüründen sordu,
dedik. Assubaya oradaki erler, teslim alın kâğıdını izletiyor olsaydı
Assubayın arkası bize döndü. Sonra, "Hadi alın eyyallerimizi" dediler,
ben'in bir çantası, benim bir çanta ve bir de içerdeki battaniye bul
bir torba vardı. Aldık, İlhan'la yanına merdivenli esden çıktık. Kolo
tekliften, Öbüründe iki er, arabasında iki er yattık. Sağa döndükten
metre kadar sonra, dışarıya açılan genişçe bir kapı başına geldiğini
Assubaya bincektik ki, Hatâlı ve eyyallerimizi yanına almak için dur
duk.

Bu sırada, Assubay, bize, "10 yagındaki beheleri şehirlediniz, içeri
sın şehirlediklerinizde dolu. Bu yüzden hissin rahatınız yok, (erleri gör
rak) bu çocuklar da sizin yüzünüzden geçeleri bile uyuyorlar.." diğere
kipli ve hırsla bir biçimde bize hitap etti. Kendisine hiçbir yanıt ver
Yere gövdelik, çantalarımızı beğeniyorlardı. Eyyallerimizin içlerinden üç
er, kâşinleri, diğ fışçalarını, diğ esenlerini, gene eyyallerimiz aradın
gelen bir sayıca torbanın açık ağzına atıyorlardı. Assubay, İlkin, "beni
atacaınız" dedi, sonra, yancaacak ayağıyla göyle bir kaçıştıktan sonra
"ya da bir bağlamına verirsiniz" diye söyledi. İlhan, Üçgenli esik bir ç
peşeg de getirmişti. Erlerden biri, "komutanın bu ayakkabılara ne yapalı
diye soruyordu. Ayakkabılara baktı, Assubay, "alın" dedi. "ayağında ayak
var ya!" diye söyledi. İlhan, "Terlik yerine kullanacak için aldım komutan
deyince, derdu bir ara, ayakkabılara baktı, sonra "baki alın" dedi. Bu
ben eyyallerimizi çantaya bakış ve daha doğrudan doğruya ki, iki er, kolları
koparak, "hadi arabaya" diyerek, kapı önünde, arkası kapıya yaklaşıp ca
arabasına doğru, iteklediler. Arkadan çocukları, teklifleri, yurukların
soye bağlaması kâşine, kendini arabaya dar attı. Arabe yürüdü, ve ar
sında basacak yoktu, çakma kancaya tokılacak bir tepug vardı. Onun için
mekte biraz gâhlik çekiliyordu. Eyyallerimizi, dışardan gelen Joğal apakt
gün ağzında aramışlardı. Ben içeri girerek, arabanın girişte ön soluna
dım. Biraz sonra da İlhan girdi içeriye, o da ön sağa oturdu. Yerleşik
kişiler gürültüde birbirine. "Eh, ne peşim, dayak da yedik" der gibi.
(Topukları esik ayakkabılar, daha sonra İlhan'ın eyyalleri arabasında çakma
Sarımsı, beni arabaya bindirdikten sonra, İlhan'ın ayakkabılarını yanına
vi elmiş ol alırdılar. Sonra eseni olsaydı. Örnekteki bu ayakkabıl
savunmak için kullanılabilirdi. Diğ fışçaları ve esenler de aynı..)

Arabanın, çocuklara ve sokaklar erlere parılan bölge eri arabasındaki jandiyeye kadar bindiğinin cenneti arabalarına konmuştu. Diğer arabalar sokaklar ile sokaklar arasında bölgenin kapalı bir ortamında, sonra sol yandı. İlhan'ın yanına gelince ye de benin omuz yanına geçmedi ki ölü, ama bunun için arabanın hareket etmesini bekliyordun. Bu beklenti içinde, arabaya binen erler, birden birin bulduğumuz kısaca, süccüğüne g enilamayla "bağlama" girdiler. Üstteki er ve belki de onları olan, cenneti usatmış hareket ettirecek, bise bir şey söylüyordu. Ben "ne diyor" diye ken, İlhan soluma ayaga kalktı. Arabanın sol yanına işaret ederek, arabanın sol tarafında, yüzükler erlere döndü durumda, ayta ayta hareket girdiler. Ve o anda da dövmeye başladılar. Üstün ellerini açmaya eü diler. Başlangıçta iki er beni, iki er İlhan'ı dövmeye başladı. Cipları ni yöknelmişti bir anda. Elleriniinden bağlanıldında ama, hemen ardından güşüklerinden üst tarafa, yüzükler, bağlama varmaya başladılar. Neredi kükürler savurarak, seri bir hızla vuruyorlardı. Ben beğeni sor komu diyorum. Bu anda, acıboyan, arabanın sağından, ağır ağır ün tarafa y dükünü, paracıklarla penceleden gürdü. Bir süre sonra da araba hareket Tel örgülerini bükün, usullarına demir borulardan paracıklarla bir kapıdan ağır ağır geçti. Başak yerken bunlara güretilirden. Sonra, dışarıyı g ses, islemez oldu. Ben birkoş vurupken sonra bağlamaya başladım. İlhan bağlamıyordu. Bir ara, bana sağ yanından vuran bir erin ciplarının beni için farkına vardım. Dengemi sağlayabilmek için sağ ayaga biraz önde, biraz İlhan'a sırtına eğik gibi duruyordum. Şöyle bir bakılabildiğinde, a üç kişinin varmakta olduğunu farkettim. Ve yapacağımı bilince, geçim durmadayım. Biraz İlhan'a doğru sokularak, ve üçüncü eri kendime çevir dükünceyle, İlhan'a doğru yan yana geçiyordum. Beni döven er, yekeme ; gerek, "Şöyle gel itoğlu it" diyerek beni, arabanın sağ üst köşesine de sürükledi. Orada dövlükken, bir ara, İlhan'ın yere yökükoyun diysiy ol nu gördüm. Belli tutardı, dengemini yitirdi sandım. Üç kişi, çevresinde, welerle İlhan'a, güvencesine ve başına vuruyorlardı. Üstüne doğru yökük tedim. Yüzüne önce copla, sonra yumrukle vuruluyordu. Dengemi sor sağla dum. O anda, biri daha benim önüne gelmişti. O anın, "Öne vurmayan, o belli kıvılır, bana vurun" diye yelvararak bağırıyordum. Bir ara İlhan'ın ağır ağır doğrulduğunu gördüm. Demek belinde bir şey yok diye düşündüm. Öğünceolar anlık olarak geçiyordu kafadan. Bir silsile isleliyordu. Yü yediğis cop ve yumruklardan kom korumasına, hem de dengemi sağlaymaya çalı yordum. Yüzüne inen yumruklarla, yüzüm, sağa sola çevrilince, arabanın ; sokakları pencelelerinden, sokak lambalarının ışığının aydınlatıldığı ağır ;

güfor sakelli sınıcı görünüyörcü. Arabanın birkaç kez, G-3000e varmış ol-
gerakirken, hâliş yalınlar ve dayak bitelirdü. Bine "Var mı sol yayın?"
arı yazak yayır?" "İtoğlu itler" dilerak besiyenlerdi dayadı. İlhan'ın d
arada bağırtıcısını duyuya başladı. İçerde, dört erin küfürleri, bilmiz
rişleriniz, ve cop sesleri, sözcüğü anlamıyla "oyyuka" çıkarırdı. Bir
sonra araba durdu. Araba durduktan sonra, "Hadi dediler, ayollarınızı a
lain eşağı". İlhan'la göğüşe geldik bir an. Tam, "Arabada fazla kolay
anlamada İlhan'a başıba ilemet attım. Gençleri ve batılcaiyemi aldım, İ
ben indim, arkadan İlhan indi. Asanbay Şükrü Bağ da inmiş arabanın arka
gelmişti.

VI

Cesserinin önünden geçen yolu, sokak kenarları aydınlatıyordu. Kar
da, nöbetçi ve silahlı erler, silahları ellerinde bise doğru duruyorlar
Yanyana gelince İlhan'la, girişte solda göğüşe 15-20 adam İ
ki bel Örgünün hizasındaki giriş kapısına doğru, erler "Hadi yürüydün" d
İlhan'la birlikte iki adam atarlık ki, bu kez de, "Korumun İlan, gitmeye
ye bağırdılar. Selli ki Asanbay, o anda bizi ayakta görüştü için, yediğ
dayağı şatorli bulmuştu. O arada İlhan, başıba Şükrü Bağ'a, "Buray
küçük kızları uyandırmağa kıyacakmı geldim, bizi dövürseyin başıba" d
Başıba yanıt olarak, kendisinin de, çocuğu Kırıkkale'de ateşli hast
rakip geldiğini söyleyince, erlerin dördü de, yeniden, kudermişçesine İ
size saldırdı. İlhan'la yanyana, kollarımızla yışınadık ve başımız tute
yışındık ve başımıza doğru savrulmuş coplardan kendimizi korumaya çalıya
duk. Bir yandan da, geriye, Sulu tel örgü olan duvara doğru, adım adım
çekiliyorduk. Asanbay tam kenarında durmuş seyrediyordu. Gözleride bağ
taydı. Üçüncü de, "Üstünüz, dayanmazsınız, dövürseyin!" diye yakarıyo
Başıba, "Bunu daha önceden söylemişsiniz!" diye bağırdı, erlerin hinc
niden bilensiz gibi, yeni bir hırs bizi dövmeğe sürdürdüler. Asanbayın
arada, yandı duran arabanın sağ yanına doğru ağır ağır yürüdüğüni, görd
bulduğunu, ve arabanın ilerlerinden çakılığını gördük. Erler bizi acısızla
dövürmeğe dövüyorlar, küfrediyorlar, bağırtıyorlardı. Kenarında nöbetç
ler, ellerinde tüfekleri, bise bakıyorlardı. On dakika kadar sürdü seni
Başıba geri döndüştü. Bir ane dayağı kestiler. Dayak yediğimize yenden
altı adım geriye, yola yukarı doğru yürüttüler. Tam bu arada İlhan yıla
yere düştü. Erler, küfrediyor ve bağırtıyorlardı. İlhan yavaş yavaş doğ
dizi, yeniden "Bakırolma geçirdiler. Erler arkamızdaydı. Asanbay kenar
Kırmızıs kollarımız kütük gibi olduğu için yalınla tam yapıştıramıyord
"Yapıştıran ellerimizden İlan", "Ellerimizi iyi yapıştıran İtoğlu itler" d
hepsi değişik seslerle bağırtıyorlardı. Asanbay Şükrü Bağ, "Bir entilal

dayanamıyoruz" diye bağırayorduk, bağırtılsaydık, erlerin kılıfı ve hakları, cop ve yumruk sesleri sesinde kayboluyor, assubay, arkamızda, s diyordu. Başon dakika kadar dövüldük böyle.

VII

Sonra, telörgüleri sırtımızdaki desir parçacıklı kapıya yürütmeye başladılar. Arka arkaya bulmuş desir parçacıklı kapıya geçtik, tam karşı F-351'e girişin kapısı görülmüyordu. Üzaya doğru yürüyorduk ki, aynı assubaydan yeni bir emir almalı ki, arkamızdan bağırmaya başla "Sağa, sağdaki kapıya yürüyün lan" diye. Arkamızdan koşuyorlardı. "Koşun lan itoğlu itler" diye bağırarak, bizi sesinin boşluğuna sıkıştırdılar. Orada düvane devam ettiler. Sırtımıza düvane dayayıp kedisini koruyordu. Doğrudan yürütmeye ve başına vuruyorlardı. Ne kadar dövüldüklerini çakır yorgun. Arkadan bir ses geldi. Bu ses Üzerine, bizim tekrar koğuşun kapıya yürütmeye başladı. Arkamızdan copları indiriyorlardı. Bu sırada kardi yürüyüşün bir daha düştü. Güçle sağa. Yarıdan giriştiler bize. K kapısı önüne gelse, bizi hazırla geçirdiler. İlhan solundaydı. İki y da, bizimle aynı hisse, avludaki nöbetçi erler vardı. Arabadaki erler, kuzunda, kılıf ederek, "ellerinizi yapıştırın lan", "iyi yapıştı, güldü i sin çayağa itoğlu it" diye bağırayorduk. Buradaki nöbetçi erlerden bir belki de çavuş olan, bizim yanımızda aynı hisse hazırla, koğuş kedisine seslendi. Hemen içeride sağa solda kapı açılarda duyan iki tutuk koğuşa geldi. Kapıda, tam karşıya, hazırla geçtiler. Kapı desir parçacıklı ve kapalı. Üzerinden biri, ve belki de çavuş olanı, kedisilere, "Niz var mı?" diye sordu. "Yerimiz var komutanım!" diye yanıt verdi iki lili de. "Bunları kabul ediyor musunuz?" diye yeniden soruldu. "Kabul ediyor komutanım" "Aç kapıyı" diye bağırdı biri. Kapıyı açtılar. (Burada iki ne belirtmek gerekli. Birincisi, koğuşta bulunan tutukluların ifadelerinde bu tiken dövülmeye olayı bu avluda geçiyor. İkinci, arabadan indirildikten yol üstünde dövülmeye karşılanılmaması olası bir olasılığı var. İkincisi, bu nöbetçi erler, yanımızda dururken, arkadan gelen erler, bizim arkamızda, bekaret ediyorlardı. Buradaki nöbetçi erler, görevli olmayanlara avluya s ları ve soruları oldukları için bu durumu inkâr ediyorlar.)

VIII

İçeri girdik, üstümüzde kapı kapandı. Girişte sağdaki koğuşa alınlar koğuşun girişinde, soldaki yemek masalarının olduğu yandaki banka yanına oturduk. Bir-iki kişi yanımıza gelebildi. "Su getirin, biraz su getirin" diyor. Yanımızdan erlerden biri kedisiliye, "Hangi koğuşta kalacaksınız" diye du. Kedisili, "Biri bu koğuşta, diğeri öteki koğuşta kalır komutanım" dedi.

"Yaradılmışlar komutanım, İkişî de bu koğuşta kalsın" dedi. Bu sırada İlişî sırtını koluna girmişti, ona sağ tarafa doğru götürülürdü. Yanında duran beklin arabadan, "Biraz su getirin dedim, nefes alınmaz," Yalvararak sesle "Biraz kelle" dedi. Bere mi yapıyorlar ne, o sırada koğuşlar çaki oluştuktan korkuyorlardı. Ben de furucadım, kalktım, sola doğru yürüdüm. döndüştü. İlhan'la koğuşun ortasına gışgışe geldim. Yüzdü bentim idi. Gözüm ken çeneğiydi. Birbirimize göyle bir an baktık. İlhan beni iki adım geçti, "Hiçem bulunuyor, kenacağım" diye bağırdı ve bere yığıldı. Heren tv luler koğuşlar, kollarına giydiler, biri, "Doktor, doktor" diye bağırdı. Tutuklular içlerinden biri koşarak geldi. "Çabuk çabuk su getirin" dedi. İlhan'la soldaki yatağa doğru götürdüler. Beni iki kişi tutarak koğuşun ortasına bir yatağa yatardılar. Bir-iki kişi yanlardaydı. Biraz sonra, İlhan benim uyardığıma kenazama koğuşunu getirdiklerini gördüm. Üst tarafına : murlardı. İlhan, bir dişi kütüne çöküştü, kollarına yere sarkmıştı, başı eğilmişti, ağzı açık, yüzü solmuştu. İki kişi kollarından tutuyordu. Bir "Çabuk yetiştirin leşeyi" diyordu. Ben "İlhan İlhan" dedim. Ses vermedim. "İlhan İlhan" diye bağırdım. Ses vermedim. "Bir şeyi yok, bir şeyi yok" : çocuklar. Sonra lanayı beklemeden, yatağa kaldırmak istediler. Bir-iki, bun ayakları tutuyor" dediğini söyledim. "Eyvah dedim içimden, felç oldu halde.." Sonra suvi tenoffin yaptıklarıyla gördüm. Falağlandı. Ne de mi, nasıl sorduğumu biliyorlar. "Bir şeyi yok, neha biraz suyu da, kur lendirmeye geliyorlar" dedi bird. Bir-iki kişi omuzlarımı, kollarımı : yoran. İlhan ve Şişe o denli birbirine aytarı, o denli çok iki kavrandı. hâlâ Şişe göremiyordum. Ya da Şişe görüyordum, ama son bir parçacıklık bir şeyler yapmalarını yalvararak istiyordum. İlhan'da kınalıta pekte. Şişe açık ağzından solmuşu üflüyor, bir bakınca sesaj yapıyordu.

IX

Kardeşim Şişe oldu.

Önce bir nöbetçi masubay geldi. Sonra nöbetçi bir sağlık teknisyeni "Abolama gerekli" dedi. Biraz sonra ustaldığı bostanipe ile birlikte : an alt yanından masulamaına çekip çakardılar yavaş yavaş. Yalvarıyor bir kez Şişeyi diye. Bastırıyorlar yavaş masulama, kollarına, becekli bırakıyorlar. Ve götürdüler Şişe işte. Biraz sonra, beni kaldırdılar. İ çakardılar. İki er koluna girmişti. Dövdüklerimden yerlerden geçerek yürüdüler. Mureye götürdüklerini biliyordum. Serin bir yol ediyordu. Bulutlar : kenayık bir geceydi. Bedenim terden sıvılaşmıştı, çaseğirlerim de. Bir vaka geldi. Durucadım. Yere yığılacak gibi oldum. Kollarım ducaak gibi ol Yalğıni çakardılar, bayasa sandılar. Dizleriyle titriyordu. Beni daha sor öğrendiğime göre C-Blok G-Bölümü Şişe girince solda bulunan Hç odası t

Katolisi sahah, benim bulunduğum yere iki kişi girer. Tanıdık hekim
Biz merdivenli olıdan ayrıldıktan yarım saat önce gelen iki kişiydi. Anı
gımdı C-Blok / C-bölümüne getiriliyorlardı. İçeri girip dyle baştan du
bakıyordu ki, bir er girerek, onları yanından çıkardı.

Deha sonra benim hazır olmasın söylediler. İki tutuklu gelerek poli
ayakkabılarını filan giydirdi. Avlıdan yola çıkan demir pernaklıklarla iki
arasılığında, bir er beni kalepçelemek istedi. Kalepçe bileklerine sığmaz
"Sani buradan kalepçesiz çıkamazsınız" dedi. Kalepçeyi dişlerine geçirmek
bileklerine tutturdu. Orada bekleyen küçük cessevi arabasına bindirildi
Araba 8-10 kişi alacak büyüklükteydi, ama ayağa kullanılmıyordu. Belden
duruluyordu. Beni A-Blok idare binasında bir odaya götürdüler. Orada ask
sevce ilk ifadeni aldı.

Mağdur Tanık
Kanaifler Erdost

Ank ve Sıkıyözetin Komutanlığına

Muvakkilimiz Halil Kadret ve diğer şahısları Türklerin ve Alamların eş ve babaları kahraman Halil Kadret, 7/11/1980 gününde, Ankara, Merkez Askeri Cezaevinde işkence ve tecrübe ile öldürülmüştür.

Askeri savcılık, katil suçluları Ahmet Çakar, Halil Çiğdem, İbrahim Reskin ve Kismet Çağlar ile suçlulara bu suçlarına asli fail olarak iştirak eden Asubay Şükrü Baş haklarında Türk Ceza yasasının 448. maddesine göre hami davası açmıştır. Bu dava Ankara Sıkıyözetin Komutanlığı I Nolu Askeri Mahkemesinde 980/86 esca sayılı dosya ile görülmüştür.

Yapılan basiretli soruşturması sonucunda Merkez Askeri Cezaevi Müdürü Riyade Albay Raci Tetik'in ifadesine başvurmuş ve eda geçen albay askeri savcıya verdiği ifadesinde, tutukluların dövülmesi için kendisinin emir verdiğini, işin için neşetmek için bu emri vermiş bulunduğunu, bu emir gereğince cezaevine gelen, kadın, çocuk ve hastalar arasında ila kişilerin hallerinden seçilen vurulmak suretiyle dövülmelerini söylemiştir.

Olayın gerçekleşmesinden ve hakkında T.C.Y.nun 64.maddesi delaletiyle 448. maddesi gereğince dava açılan asubay Şükrü Baş da verdiği ifadesinde; cezaevine tayin edildikten sonra cezaevi Müdürü Albay Raci Tetik'in bazı subayları ve asubayları toplatarak cezaevine gelen kişilerin, hallerinden seçilme üzere toplandırmak için emir verdiğini söylemiştir.

Bu ifadeler karşısında Askeri Savcılık, Cezaevi Müdürü Riyade Albay Raci Tetik'in suç işlediği sonucuna varacak, hakkında Askeri Ceza Yürütme'nin 109 ve T.C.Y.'nin 495. maddelerine göre hami davası açılması için Komutanlığımıza yazdığı 11/11/1980 gün ve 1980/944 No'lu sayılı bir rapori ile suç duyurusunda bulunmuş ve 353 sayılı yasanın 92. ve müteakip maddeleri gereğince hami davası açılmak üzere izin istemiştir.

Bu yazıya başlıca kadar bir cevap verilmiştir.

T. C.
SİYASİ YÜRÜTME KOMİTESİ
2 NUMARALI ASKERİ MAHKEMESİ
A N K A R A

EVRAK NO: 1980 / İd-2192
KARAR NO: 1980 / 2202

11.11.1980

K A R A R
(DURUŞMASIZ İŞLEME ALT)

Türk Ulusu adına 1402 Sayılı Kanunun 2301 Sayılı Kanunla değişik 18/b maddesi uyarınca itiraz ve tutuklamalara bakmaya yetkili kılınan Hakim Üye Hak. Teğm. P. Şener GÜLSEREN ve tutanakta Svi. No. Ziya BAŞER hazır oldukları halde, Askeri havalinin 11.11.1980 gün ve 1980/7644 S.A. sayılı yasalarıyla adam öldürmek suçundan sanıklar P.Kd.Bğvç. ŞUKRİ BAĞ, P.Ob. Ahmet ŞEKER, P.Br Metin GÜNDOĞAN, P.Br İbrahim KESKİN ve P.Br Hüsniyet ÇAĞLAR'la tutuklanmalarına karar verilmesi istemiyle sanıkların ve dosyalarının gönderildiği anlaşılmakta adı geçen sanıklar serbest olarak husura alındılar kimliklerinin tesbitine geçildi.

SANIK KİMLİĞİ: 1- P.Kd.Bğvç. ŞUKRİ BAĞ, Abdullah oğlu Sarıcazı olan 1946 D.lu Niğde Aksaray Nohirci kasabası Fakecani Mah. Kay. ve Karakkale 513 no'lu sokak Birlik Apt. A Blok No: 8 de oturur evli üç çocuklu sabıkasız ve halen Karakkale 38 no'lu Nohirci Piyade Alayı 2.Bt.Kn. ve D.Şl. den olup Mamak Askeri Ceza ve Tutuk Evi C Blok Muhafız Bölgesinde 11/11/80 sicil sayılı olarak görevli olduğunu beyan etti.

2- SANIK AHMET ŞEKER, Hüseyin oğlu Senemden olan 1959 D.lu Sivas Hafik İlçesi Dünyayla Köyü Nüf. Kay. ve İstanbul Kartal Bekel Cad. Şakir Yık Sokak Eralp sitesi 4/4 de oturur. Bekar ilk okul mezunu sabıkasız ve halen Mamak Özel Askeri ve Tutuk Evi Müdürlüğü Muhafız Bl. C Blok da P.Obağı olduğunu beyan etti.

3- SANIK METİN GÜNDOĞAN, İsmail oğlu Kezibandan olan 1960 D.lu Eskişehir Seyitgazi. Beşeray Köyü Nüf. Kay. ve Bekişçir Ziya Paşa Cad. Kalle Apt. Kat 2 D.6 Kurtuluş da oturur. Bekar Orta okul terk sabıkasız ve halen Mamak Özel Askeri Ceza ve Tutuk evi C Blok Hüsniyet Takımında görevli P. Br.

4- İbrahim KESKİN, Musa oğlu Hakkından olan 1959 D.lu Erzincon Merkez Çukurköyü nüf. kay. ve aynı yerde oturur evli bir çocuklu ortaokul terk sabıkasız ve halen Ankara Mamak Özel Askeri Ceza ve Tutuk evi C Blok Hüsniyet Takımında or olduğunu beyan etti.

5- SANIK HÜSNIYET ÇAĞLAR, Hasan oğlu Aygüden olan 1957 D.lu Sivas Hafik İlçesi Yakaboyu Köyü Nüf. Kay. Ankara Etilik Mimarlar Sokak No: 36/2 de oturur. Evli bir çocuklu Ortaokul terk sabıkasız ve halen Mamak Özel Askeri Ceza ve Tutuk evi C Blok Hüsniyet Takımında Br.

As. Savcılığın 11.11.1980 gün ve 1980/7664 S.İ. sayılı talep mecmuî okandı sanıklara ayrı mûsnet suçlar anlatıldı. Sorunmaları soruldu.

1- Sanık P.Ked.Bağcı. ŞÜKRİ RAĞ SAVUNMASINDA: Ben bu konuda Askerî savcılıkta bir ifade vermişim bu ifade doğrudur aynı tekrar ederim olay günü esas görevli olan arkadaşımın savcılıkta bulunması nedeniyle gelen iki tutuklu Muzaffer Erdost ve İlhan Erdost'un teslim alması beni gittim bu şahısları A-Blok iç güvenlik emriyle arabaya aldım bu tarafta oturdum arabamız arkadaki kapalı kısmında Önb. Ahmet ŞEKER, Mr. Metin GÜNDOĞAN ve Mr. İbrahim KESKİN ile iki tutuklu birliğim ben diğer sanık Kismet ÇAĞLAR'ın arabaya bindiğini gövmedim sonradan araba hareket ederken kendisi binmiş ben bu revo araba ile tutukluları G-Blok F- Bölümüne götürdüm ve oradaki nöbetçilere teslim ettim. Bu tutukluları gerek arabaya binerken gerek araba içinde ve gerekse F-Bölüm görevlilerine teslim ettiğim sıralarda ben dövmedim keza emrinde bulunan erlerde dövmelemlerini söylemediğim gibi dövmelemlerine de müsaade etmedim. Ancak hatırladığım kadarıyla bu tutuklular arabaya binerlerken sövündü ettiğim erler Ahmet Şeker, Metin Gündoğan ve İbrahim Keskin kalça ve bacaklarına bir iki cop vurmuşlardı ve bende kondilerine hemen tutukluları dövmelemlerini söyledim G-Blok kısmına giderken araç içinde tutukluların sövülüp sövülmediğini de bilmiyorum böyle bir şey duymadım ayrıca F-Bölümde bu tutukluları görevlilere teslim ederken yine sövündü ettiğim erler tutukluların bacaklarına biriki cop vurmek istodiler ancak ben hemen engel oldum bu nedenlerle suçusuna müsbet suçun kabul etmem dedi.

Soruldu: Tutukluları Reo arabayla götürdüğünüz sırada aracın süratli normal idi ağır ağır gitmek diye birşey söz konusu değildi dedi.

Savunmasının bundan ibaret olduğunu söyledi.

2- Sanık Ahmet ŞEKER SAVUNMASINDA: Ben bu konuda Askerî savcılıkta ifade vermişim dedi. Askerî savcılıktaki 9.11.1980 tarihli ifademî okandı soruldu: Bu ifade doğrudur aynı tekrar ederim ifademde de belirttiğim gibi bu tutuklulara yalnız reo aracına bindirdiğimize sırada ogycularına çabuk toplasalar için belden aşağı kaba etlerine vurmuştu bende ve arkadaşlarım Metin Gündoğan ile İbrahim Keskin vardık Kismet ÇAĞLAR vurmadi o anda zaten yoktu. Birde tutukluları F-Bölümüne götürdüğümüzde Reodan indirdikten sonra koşmalarını için kaba etlerine her ve arkadaşlarımız Metin Gündoğan ile İbrahim Keskin vardık bunların dışında kendilerini dövmedik keza araba ile giderken de araba içinde dövmedik müsbet suçun kabul etmem suçusunu dedi.

Savunmasının bundan ibaret olduğunu söyledi.

3- Metin GÜNDOĞAN SAVUNMASINDA: Ben bu konuda Askeri Savcılıkta ayrıntılı ifade vermiştim okunmuş dedi. Askeri savcılıkta verdiği 9.11.1980 tarihli ifadesi okundu soruldu bu ifade doğrudur aynı tekrar ederim bu tutuklulara yalnızca araçta inip binmeleri sırasında kalça ve dizlerine bir iki jop vurduk ben ve arkadaşlarım Ahmet Şeker ile İbrahim Keskin vurduk Kısmet Çağlar vurmadı keza araç içinde giderken kesinlikle dövmelik yerlere yatılarak dövülmeleri diye birşey söz konusu değilmiş. Müebbet suçu kabul etmem dedi. Devamla mahafız olacak şekilde görevimizi yaptık dedi. Savunmasının bundan ibaret olduğunu söyledi.

4- Sanık İbrahim KESKİN SAVUNMASINDA: Ben bu konuda Askeri Savcılıkta ifade vermiştim okunmuş dedi. Askeri savcılıkta verdiği 9.11.1980 tarihli ifadesi okundu soruldu, bu ifade doğrudur ayrıca tekrar ederim bu iki tutukluyu teslim aldığımda ben ve arkadaşlarım Ahmet Şeker, Metin Gündoğan araçta bindirilirken ayaklarına bir iki jop vurduk birde E-BÖLÜMÜNDE teslim edeceğimiz sırada araçtan indirirken bir iki jop vurduk hatta bu sırada Asb. Şükrü Bağ bize vurduyan dedi araç içinde bu joplara vurmadık dövmelik suçunu kabul etmem dedi.

Savunmasının bundan ibaret olduğunu söyledi.

5- Sanık Kısmet ÇAĞLAR SAVUNMASINDA: Ben bu konuda askeri savcılıkta ifade vermiştim okunmuş dedi. Askeri savcılıkta verdiği 10.11.1980 tarihli ifadesi okundu bu ifade doğrudur aynı tekrar ederim ancak ifadesinde aracın yavaş gittiğini söylemekten kastla bu arabanın kapadan çıkarken yavaşladığını ve bunda o sırada bindiğini belirtmek isterim bunun dışındaki ifadeye ekleyecek bir husus yoktur dedi. Soruldu: Ben söylediğin gibi dedi tori çıkarmaktan döndüyordum başka araç olmadığı için bu arabaya bindim benim üzerinde jop yoktu dedi. Devamla suçunu kabul etmiyorum suçsuzum dedi.

Savunmasının bundan ibaret olduğunu söyledi.

Askeri savcılığa talahi ve tüm dosya incelendi.

GEREĞİ DÜŞÜNÜLDÜ:

Sanıklar P.Kasımeli Paçavuş Yükrü BAŞ, P.Önb. Ahmet ŞEKER, P.Br. Metin GÜNDOĞAN, P.Br İbrahim KESKİN ve P.Br Kısmet ÇAĞLAR'ın müebbet suçu işledikleri konusunda dosyada kuvvetli belirtiler mevcut bulunduğundan 353 sayılı kanunun 71. maddesi gereğince müebbet suçlarına ağır cezalıktan mahrum olmaları dikkate alınarak TUTUKLULARININ HAKLARINDA yeterli kadar tutuklama müessesesi çıkarılmasına,

Dosyanın gereği için Askeri Savcılığa İADESİNE,

Talebe uygun ve itirazı kabul olmak üzere karar verilerek verilen bu karar sanıkların yasalara karşı teahhüt edilerek itiraz yol ve süresi açıklandı.

11.11.1980

T.KATİPİ

F. G.
E. K. K.
ASKERİ GAZA VE TUTEKEMİ MÜDÜRLÜĞÜNE
A B K A R İ

12 KASIM 1980

P B R : 5922-12514-80
KONU : Dilekçe

SİKİYÖNETİM KOMUTANLIĞI ASKERİ SAVCILUĞUNA
ANKARA

İlhan KEDİSİZ adlı şahsın öldürülmesi olayında ihmalî görevlendirme iddiası ile tutuklanan P.Astsb. ŞUKRİ BAĞ'ın görevinde yapılan inceleme ve araştırmada meslek hayatına girişinden bu güne kadar çalışkan, dürüst verilen bütün emirleri zamanında ve akıllıyla yapan bir Astsubay olduğu, olay günü de G. Blok'ta tutuklu görevlendirilmesinde görevli olmadığı halde, başka bir vaziyete gönderilen astsubayın yerine görevi kabul ettiği dolayısıyla isteniyerek ve bilmeden meymur olduğu tesbit edilmiştir.

1 Hafta önce Birliğiyle gelen Astsb. ŞUKRİ BAĞ'ın henüz görev ve tas atılmadan ve öğrenmeden böyle bir durumla karşılanması, mağdur olmasının belirli bağlı nedenlerinden birisini teşkil etmektedir. Anzederim.

Eki: 1 Ad. Dilekçe

Raci TUNİK
P. Kl. Alb.
Üz.As.Gosa ve T.Evi Md.

EK. 3.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Özdemir, Hüreyye
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri : 08.05.1966 – Arpaçay
Medeni Hali : Bekâr
Tel : 0 532 591 3898
E-Posta : hureyya@metu.edu.tr

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET TARİHİ
Lisans	Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü	1992
Lise	Ankara Çankaya 50. Yıl Lisesi	1982

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
1984 -	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İşletme Bölümü	Şef

YABANCI DİL

İngilizce – İyi Seviyede

HOBİLER

Tenis, Satranç, Sinema

